

XXII. 26 IX. 1849

CICERONIS OPERA.

VOL. V.

ORATIONES

PRO SESTIO, IN VATINIUM, PRO CAE-
LIO, DE PROV. CONSS., PRO BALBO,
IN PISONEM, PRO PLANCIO, RABIRIO,
MILONE, MARCELLO, LIGARIO, DEIO-
TARO, ET PHILIPPICAE.

EDIDIT

C. F. A. NOBBE.

NOVA EDITIO STEREOTYPA.

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPEIS CAROLI TAUCHNITII.

1849.

8286 5029

1850.

STEREOTYP-AUSGABEN
der
GRIECHISCHEN UND LATEINISCHEN CLASSIKER
im Verlage von
KARL TAUCHNITZ
in Leipzig.

Jeder Band ist einzeln zu haben.

I. Griechische Autoren.

	Thlr.Ngr.		Thlr.Ngr.
<i>Aeschyli Tragoediae</i>	7 $\frac{1}{2}$	<i>Aristotelis Opera omnia</i> , 16 V.	4 25
<i>Anacreontis Carmina</i>	3 $\frac{1}{2}$	<i>Arriani Expeditio Alex.</i>	10
<i>Anthologia Graece</i> , 3 Voll.	27	<i>Athenaeus Deipnosophistes</i> , 4 V.	1 26
<i>Apollonii Rhodii Argonautica</i>	5	<i>Demosthenis Opera</i> , 5 Voll.	1 7 $\frac{1}{2}$
<i>Aristophanis Comoediae</i> , 3 V.	22 $\frac{1}{2}$	<i>Demosthenis or. de Corona</i>	4
<i>Babrii Fabulae</i>	5	<i>Demosthenis or. Philipp.</i>	4
<i>Euripidis Tragoediae</i> , 4 Voll.	25	<i>Dio Cassius</i> , 4 Voll.	1 10
<i>Hesiodi Carmina</i>	2 $\frac{1}{2}$	<i>Diodorus Sic.</i> , 6 Voll.	2 —
<i>Homeri Ilias</i> , 2 Voll.	12 $\frac{1}{2}$	<i>Diogenes Laertius</i> , 2 Voll.	24
<i>Homeri Odyssea</i> , 2 Voll.	12 $\frac{1}{2}$	<i>Dionysius Halicarn.</i> , 6 Voll.	1 24
<i>Orphica, Procli, Musaei et</i> <i>Callimachi Carmina</i>	8	<i>Herodiani Hist. Rom.</i>	7
<i>Pindari Epinicia</i>	7 $\frac{1}{2}$	<i>Herodotus</i> , 3 Voll.	22 $\frac{1}{2}$
<i>Poetae Graeci Gnomici</i>	5	<i>Isaei Orationes</i>	6 $\frac{1}{2}$
<i>Quinti Smyrnaei, Tryphiodori,</i> <i>Tzetzae et Coluthi Carmina de reb. Troianis</i>	10	<i>Isocrates</i> , 2 Voll.	18
<i>Sophoclis Tragoediae</i> , 2 Voll.	12 $\frac{1}{2}$	<i>Luciani Opera</i> , 4 Voll.	1 10
<i>Theocritus, Bion et Moschus</i>	5	<i>Lysiae Orationes</i>	8
<i>Aeliani Varia Historia, Heraclides Ponticus et Nicolaus Damascenus</i>	7 $\frac{1}{2}$	<i>Pausaniae Gr. Descriptio</i> , 3 V.	27
<i>Aeschini oratoris Opera</i>	7 $\frac{1}{2}$	<i>Platonis Opera</i> , 8 Voll.	2 20
<i>Aesopicae Fabulae</i>	5	<i>Plutarchi vitae parall.</i> , 9 V.	2 7 $\frac{1}{2}$
<i>Antonini Commentarii</i>	5	<i>Plutarchi Moralia</i> , 6 Voll.	2 7 $\frac{1}{2}$
<i>Apollodorus</i>	7 $\frac{1}{2}$	<i>Polypii Historiae</i> , 4 Voll.	1 20
<i>Appiani Romanae Hist.</i> , 4 V.	1 —	<i>Ptolemaei Geographia</i> , 3 Voll.	1 25
		<i>Stobaei Florilegium</i> , 3 Voll.	1 12
		<i>Strabo</i> , 3 Voll.	1 6
		<i>Theophrasti Charact., Epicleti Manuale et Cebes Tabula</i>	2 $\frac{1}{2}$
		<i>Thucydides</i> , 2 Voll.	18
		<i>Xenophontis Opera</i> , 6 Voll.	1 —

8
M. TULLII CICERONIS
OPERA OMNIA

ADIECTIS

INDICIBUS ET ADNOTATIONE

ITERUM EDIDIT

CAR. FRID. AUG. NOBBE
PROF. LIPS. ET GYMNAS I NICOL. RECTOR.

NOVA EDITIO STEREOTYPA.

TOMUS V.

ORATIONES PRO SESTIO, IN VATINIUM, PRO
CAELIO, DE PROV. CONSS., PRO BALBO, IN
PISONEM, PRO PLANCIO, RABIRIO, MILONE,
MARCELLO, LIGARIO, DEIOTARO, ET
PHILIPPICAE.

LIPSIAE

SUNTIBUS ET TYPIS CAROLI TAUCHNITIL

1849.

M. k. áll. főgymn.

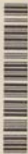
Nagy-Szeben.

8286 5029

LICEUL "GH. LAZĂR" - SIBIU
Biblioteca Profesorilor

No. 4985

Biblioteca Județeană ASTRA

5029CVS

Druck und Verlag von L. Schönbey'schen Buchhandlung und Hofbuchdruckerei.

M. TULLII CICERONIS

PRO

P. S E S T I O
O R A T I O.

NOTITIA LITTERARIA.

Causa acta est a V. c. 698. Cn. Cornelio Lentulo et L. Marcio Philippo cons. Sextius secundum etymologiam, qua a sexto ducitur, bonosque et plerosque codd. praeter Erf. et Gembl. item secundum Graecos rerum Romanarum scriptores Σέστιος aut Σέσιος scribi consuevisse videtur. Apud Appianum tamen Schweighausero referente passim fuit etiam Σιστιος. Notior forma est Σέστιος. Utraque promiscue apud hunc aeque atque apud Ptolemaeum bonis in Mss. iisdem exstat. Ipse Cicero utraque forma videtur uti, inclinari autem ad Σιστιον. Cf. Epp. ad Att. VII, 17, 2. „Itaque nihil umquam legi scriptum οὐσιωδιστιον.“

ARG. P. Sestius tribunus plebis fuit, Lentulo Marcellino et Marcio Philippo cons. (698. U. c.). Qui optimatum et Ciceronis amantissimus, totum tribunatum suum et ad hunc restituendum et ad impediendas leges perniciosas contulit. Quae res non multum abfuit, quin ei summam perniciem afferret. Nam

CICERO VOL. V. A

quum primo, senatus consulto de revocando Cicerone facto, Fabricius tribunus pl. II. X. Kal. Febr. rostra conscendisset, ut ad populum ea de re referret, operae Clodianae eum adortae de rostris deicere tentarunt. Hinc orta utrimque pugna, magna caedes facta est. Deinde quum P. Sestius Q. Metello in aede Castoris legem quamdam ad populum ferenti obnuntiavisset, iterum vi a Clodianis orta, ipse paene est deletus. Harum rerum culpam quum in Sestium conferre Clodiani cuperent, eum proximo anno lege *Lutatia* reum de vi fecerunt. In quo periculo quum praeter alios Hortensius et Cicero subvenissent, eumque orationibus defendissent, absolutus est iudicum sententiis. Defensionis autem Ciceronianae haec est ratio, ut, qualis Sestius inde a pueritia, imprimisque in tribunatu fuerit, commemoret et, quaecumque vis in foro et in templo Castoris versata sit, eam a Clodianis ortam esse ostendat. Et quoniam accusator Sestii quaedam etiam in Ciceronem dixerat, eumque per ludibrium interrogaverat, quanam esset illa optimatum natio: hic fuse et graviter, qui sint optimates et populares, docet, et simul ostendit, populum Romanum etiam nunc in comitiis, concionibus ludisque significare, magis sibi optimates quam populares placere.

I. 4. Si quis antea, iudices, mirabatur, quid esset, quod, pro tantis opibus reipublicae tantaque dignitate imperii, nequaquam satis multi cives forti et magno animo invenirentur, qui auderent se et salutem suam in discrimen offerre pro statu civitatis et pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potius, si quem bonum et fortem civem viderit, quam si quem aut timidum, aut sibi potius, quam reipublicae consulentem. Nam, ut omittatis de unius cuiusque casu cogitando recordari, uno aspectu intueri potestis, eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus rempublicam afflictam excitarint et latrocinio domestico liberarint, maestos, sordidatos, reos de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis dimicare: eos autem, qui omnia di-

vina et humana violarint, vexarint, perturbarint, everterint, non solum alacres laetosque volitare, sed etiam fortissimis atque optimis civibus periculum moliri, de se nihil timere. 2. In quo quum multa sint indigna, tum nihil minus est ferendum, quam quod iam non per latrones suos, non per homines egestate et scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur et, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerunt, hos vestra auctoritate, vestra religione, vestris sententiis se oppressuros arbitrantur. Ego autem, iudices, quia, qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optime sunt meriti, beneficia, esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis: iis potissimum vox haec serviat, quorum opera et mihi, et vobis, et populo Romano restituta est. II. 3. Et, quamquam a Q. Hortensio, clarissimo viro atque eloquentissimo, caussa est P. Sestii perorata, nihilque ab eo praetermissum est, quod aut pro republica conquerendum fuit, aut pro reo disputandum: tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potissimum defuisse videatur, per quem est perfectum, ne ceteris civibus deesset. Atque ego sic statuo, iudices, a me in hac caussa atque hoc extremo dicendi loco pietatis potius, quam defensionis; querelae, quam eloquentiae; doloris, quam ingenii partes esse susceptas. 4. Itaque, si aut acrius egero, aut liberius, quam qui ante me dixerunt: peto a vobis, ut tantum orationi meae concedatis, quantum et pio dolori et iustae iracundiae concedendum putetis. Neque enim officio coniunctior dolor ullius esse potest, quam hic meus, susceptus ex hominis, de me optime meriti, periculo: neque ira-

cundia magis ulla laudanda, quam ea, quae me inflammant eorum scelere, qui cum omnibus salutis meae defensoribus bellum esse sibi gerendum iudicaverunt. 5. Sed, quoniam singulis criminibus ceteri responderunt, dicam ego de omni statu P. Sestii, de genere vitae, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de studio conservandae salutis communis atque otii: contendamque, si modo id consequi potero, ut in hac confusa atque universa defensione nihil a me, quod ad vestram quaestionem; nihil, quod ad reum; nihil, quod ad rempublicam pertineat, praetermissum esse videatur. Et quoniam in gravissimis temporibus civitatis atque in ruinis eversae atque afflictæ reipublicae P. Sestii tribunatus est a fortuna ipsa collocatus: non aggrediar ad illa maxima atque amplissima prius, quam docuero, quibus initiis ac fundamentis hae tantae summis in rebus laudes excitatae sint.

III. 6. Parente P. Sestius natus est, iudices, homine, ut plerique meministis, et sapiente, et sancto, et severo: qui, quum tribunus plebis primus inter homines nobilissimos temporibus optimis factus esset, reliquis honoribus non tam uti voluit, quam dignus videri. Eo auctore duxit honestissimi et spectatissimi viri, C. Albini, filiam, ex qua hic est puer, et nupta iam filia. Duobus his gravissimae antiquitatis viris sic probatus fuit, ut utrique eorum et carus maxime et iucundus esset. Ademit Albino soceri nomen mors filiae, sed caritatem illius necessitudinis et benevolentiam non ademit. Hodie sic hunc diligit, ut vos facillime potestis ex hac vel assiduitate eius, vel sollicitudine et molestia, iudicare. 7. Duxit uxorem, patre vivo, optimi et calamitosissimi viri filiam, L. Scipionis.

Clara in hoc P. Sestii pietas exstitit, et omnibus grata, quod et Massiliam statim profectus est, ut socerum videre consolarique posset, fluctibus reipublicae expulsum, in alienis terris iacentem, quem in maiorum suorum vestigiis stare oportebat; et ad eum filiam eius adduxit, ut ille insperato aspectu complexuque, si non omnem, at aliquam partem maeroris sui deponeret: et maximis officiis et illius aerumnam, quoad vixit, et filiae solitudinem sustentavit. Possum multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magistratu abstinentia: sed mihi ante oculos obversatur reipublicae dignitas, quae me ad sese rapit, haec minora relinquere hortatur.

8. Quaestor hic C. Antonii, collegae mei, iudices, fuit sorte, sed societate consiliorum meus. Impedior nonnullius officii, ut ego interpretor, religione, quo minus exponam, quam multa P. Sestius, quum esset cum collega meo, senserit, ad me detulerit, quanto ante providerit. Atque ego de Antonio nihil dico, praeter unum: numquam illum illo summo timore ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipso suspicionem aut infitiando tollere, aut dissimulando sedare voluisse. In quo collega sustinendo atque moderando si meam in illum indulgentiam, coniunctam cum summa custodia reipublicae, laudare vere solebatis: par prope laus P. Sextii esse debet, qui suum ita consulem observavit, ut et illi quaestor bonus, et vobis omnibus optimus civis videretur. IV. 9. Idem, quum illa coniuratio ex latetris atque ex tenebris erupisset, palamque armata volitaret, venit cum exercitu Capuam: quam urbem, propter plurimas belli opportunitates, ab illa impia et scelerata manu attentari suspicabamur: et inde M.

Aulanum, tribunum militum Antonii, Capua praecipitem eiecit, hominem perditum, et non obscure Pisauri, et in aliis agri Gallici partibus, in illa coniuratione versatum. Idemque C. Marcellum, quum is non Capuam solum venisset, verum etiam se quasi armorum studio in maximam familiam coniecisset, exterminandum ex illa urbe curavit. Qua de caussa et tum conventus ille Capuae, qui propter salutem illius urbis consulatu conservatam meo me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit, et hoc tempore iidem homines nomine commutato coloni decurionesque, fortissimi atque optimi viri, beneficium P. Sestii testimonio declarant periculumque decreto suo deprecantur. 10. Recita, quaeso, P. Sesti, quid decreverint Capuae decuriones, ut iam puerilis tua vox possit aliquid significare inimicis nostris, quidnam, quum se corroborarit, effectura esse videatur. **DECRETUM DECURIONUM.** Non recito decretum officio aliquo expressum vicinitatis, aut clientelae, aut hospitii publici, aut ambitionis aut commendationis gratia: sed recito memoriam perfuncti periculi, praedicationem amplissimi beneficii, vicem officii praesentis, testimonium praeteriti temporis. 11. Atque illis temporibus iisdem, quum iam Capuam metu Sestius liberasset, Urbem senatus atque omnes boni, deprehensis atque oppressis domesticis hostibus, meduce ex periculis maximis extraxissent: ego litteris eum Capua arcessivi cum illo exercitu, quem tum secum habebat. Quibus hic litteris lectis ad Urbem confestim incredibili celeritate advolavit. Atque, ut illius temporis atrocitatem recordari possitis, audite litteras, et vestram memoriam ad timoris praeteriti cogitationem excitate. **LITTERAE CICERONIS CONSULIS.** V. Hoc

adventu P. Sestii tribunorum plebis novorum, qui tum, extremis diebus consulatus mei, res eas, quas gesseram, vexare cupiebant, reliquique coniurationis impetus et conatus sunt retardati. 12. Ac, posteaquam est intellectum, M. Catone, tribuno plebis, fortissimo atque optimo cive, rempublicam defendente, per se ipsum senatum populumque Romanum sine militum praesidio tueri facile maiestatem suam et dignitatem eorum, qui salutem communem periculo suo defendissent: Sestius cum illo suo exercitu summa celeritate est Antonium consecutus. Hic ego quid praedicem, quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitarit? quot stimulos admoverit homini, studioso fortassis victoriae, sed tamen nimium communem Martem bellicae casum metuenti? Longum est ea dicere: sed hoc breve dicam. Si M. Petreii non excellens animus, et amor reipublicae, non praestans in republica virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari exstitisset, neque adiutor ei P. Sestius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset; datus illo in bello esset hiemi locus, neque umquam Catilina, quum e pruina Apenini atque e nivibus illis emersisset atque, aestatem integram nactus, Italiae calles et pastorum stabula praedari coepisset, sine multo sanguine ac sine totius Italiae vastitate miserrima concidisset.

13. Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sestius; ut quaesturam Macedoniae relinquam, et aliquando ad haec propiora veniam. Quamquam non est omittenda singularis illa integritas provincialis, cuius ego nuper in Macedonia vidi vestigia non pressa leviter ad exigui praedicationem temporis, sed fixa ad memoriam illius provinciae sempiternam. Verum

haec ita praetereamus, ut tamen intuentes et respectantes relinquamus. VI. Ad tribunatum, quia ipse ad sese iam dudum vocat, et quodammodo absorbet orationem meam, contento studio cursuque veniamus. 14. De quo quidem tribunatu ita dictum est a Q. Hortensio, ut eius oratio non defensionem modo criminum videretur continere, sed etiam memoria digna esset, uti et reipublicae capessendae auctoritatem disciplinamque praescriberet. Sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sestii nihil aliud, nisi meum nomen caussamque sustinuit, necessario mihi de iisdem rebus esse arbitror, si non subtilius disputandum, at certe, iudices, dolentius deplorandum. Qua in oratione si asperius in quosdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum sceleris furore violatus essem, vocis libertate perstringerem? Sed agam moderate, et huius potius tempori serviam, quam dolori meo; si qui occulte a salute nostra dissentiunt, lateant: si qui fecerunt aliquid aliquando, atque iidem nunc tacent et quiescunt; nos quoque simus obliti. Si qui se offerunt, insectantur: quod ferri poterunt, perferemus; neque quemquam offendet oratio mea, nisi qui se ita obtulerit, ut in eum non invasisset, sed incurrisse videamur.

15. Sed necesse est, antequam de tribunatu P. Sestii dicere incipiam, me totum superioris anni reipublicae naufragium exponere: in quo colligendo ac reficienda salute communi omnia reperientur P. Sestii dicta, facta, consilia versata. VII. Fuerat ille annus in reipublicae magno motu et multorum timore tamquam intentus arcus in me unum, sicut vulgo ignari rerum loquebantur, re quidem vera in universam rempublicam, traductione ad plebem furibundi homi-

nis ac perdit, mihi irati, sed multo acrius otii et communis salutis inimici. Hunc vir clarissimus, mihiq, multis repugnantibus, amicissimus, Cn. Pompeius, omni cautione, foedere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me esse facturum. At ille nefarius, ex omnium scelerum colluvione natus, parum se foedus violaturum est arbitratus, nisi ipsum cauctorem alieni periculi suis propriis periculis terruisset. 16. Hanc taetram immanemque belluam, vinctam auspicis, alligatam more maiorum, constrictam legum sacratarum catenis, solvit subito lege curiata consul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, ut non nemo putat, mihi iratus, ignarus quidem certe et imprudens impendentium tantorum scelerum ac malorum: qui tribunus plebis felix in evertenda republica fuit nullis suis nervis: qui enim in eiusmodi vita nervi esse potuerunt hominis, fraternis flagitiis, sororiis * stupris, omni inaudita libidine insani? 17. Sed fuit profecto quaedam illa reipublicae fortuna fatalis, ut ille caecus atque amens tribunus plebis nancisceretur, quid dicam consules? hocine ut ego appellem nomine eversores huius imperii, proditores vestrae dignitatis, hostes bonorum omnium? qui ad delendum senatum, affligendum equestrem ordinem, extinguenda omnia iura atque instituta maiorum se illis fascibus ceterisque insignibus summi honoris atque imperii ornatos esse arbitrabantur. Quorum, per deos immortales, si nondum scelera vulneraque inusta reipublicae vultis recordari, vultum atque incessum animis intueamini. Facilius facta eorum occurrent mentibus vestris, si ora ipsa oculis proposueritis. VIII. 18. Alter unguentis affluens, calamistrata coma, despiciens conscios stuprorum ac veteres vexatores aetatulae suae, pu-

teali et foeneratorum gregibus inflatus atque percussus olim, ne in Scyllaeo illo aeris alieni in freto ad columnam adhaeresceret, in tribunatus portum perfugerat. Contemnebat equites Romanos, minitabatur senatui, venditabat se operis, atque ab iis se ereptum, ne de ambitu caussam diceret, praedicabat, ab iisdemque se, etiam invito senatu, provinciam sperare dicebat: eamque nisi adeptus esset, se incolumem nullo modo fore arbitrabatur. 19. Alter, o dii boni! quam taeter incedebat! quam truculentus! quam terribilis aspectu! Unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columnen reipublicae diceres intueri. Vestitus asperere nostra hac purpura plebeia ac paene fusca: capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse tum imaginis ornandae caussa duumviratum gerebat, Seplasiā sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reipublicae videbatur. Tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo supercilio respublica, tamquam Atlante caelum, niti videretur. 20. Erat denique hic omnium sermo: Est tamen reipublicae magnum firmumque subsidium: habeo, quem opponam labi illi atque coeno: vultu, medius fidius, collegae sui libidinem levitatemque franget: habebit senatus, in hunc annum quem sequatur: non deerit auctor et dux bonis. Mihi denique homines praecipue gratulabantur, quod habiturus essem contra tribunum plebis furiosum et audacem quum amicum et affinem, tum etiam fortem et gravem consulem. IX. Atque eorum alter sefellit neminem. Quis enim clavum tanti imperii tenere et gubernacula reipublicae tractare in maximo cursu ac fluctibus posse arbitraretur hominem emersum subito

ex diuturnis tenebris lustrorum ac stuprorum, vino, ganeis, lenociniis adulteriisque confectum? quum is praeter spem in altissimo gradu alienis opibus positus esset, qui non modo tempestatem impendentem intueri temulentus, sed ne lucem quidem insolitam aspicere posset? 24. Alter multos plane in omnes partes fefellit. Erat enim hominum opinioni nobilitate ipsa, blanda conciliatricula, commendatus. Omnes boni semper nobilitati favemus, et quia utile est reipublicae, nobiles homines esse dignos maioribus suis, et quia valet apud nos clarorum hominum et bene de re publica meritorum memoria etiam mortuorum. Quia tristem semper, quia taciturnum, quia subhorridum atque incultum videbant, et quod erat eo nomine, ut ingenerata familiae frugalitas videretur, favebant, gaudebant, et ad integritatem maiorum spe sua hominem vocabant, materni generis obliti. 22. Ego autem (vere hoc dicam, iudices,) tantum esse in homine sceleris, audaciae, crudelitatis, quantum ipse cum republica sensi, numquam putavi. Nequam esse hominem et levem, et falsa opinione, errore hominum ab adolescentia commendatum, sciebam. Etenim animus eius vultu, flagitia parietibus tegebantur: sed haec obstructio nec diuturna est, nec obducta ita, ut curiosis oculis perspicere non possit. X. Videbamus genus vitae, desidiam, inertiam: inclusas eius libidines, qui paullo propius accesserant, intuebantur. Denique etiam sermonis ansas dabat, quibus reconditos eius sensus tenere possemus. 23. Laudabat homo doctus philosophos nescio quos: neque eorum tamen nomina poterat dicere: sed tamen eos laudabat maxime, qui dicuntur praeter ceteros esse auctores et laudatores voluptatis: cuius, et quo tempore, et quo modo, non quaerebat:

verbum ipsum omnibus modis animi et corporis devorabat: eosdemque praeclare dicere aiebat, sapientes omnia sua caussa facere: rempublicam capessere hominem bene sanum non oportere: nihil esse praestabilius otiosa vita, et plena, et conferta voluptatibus: eos autem, qui dicerent, dignitati esse serviendum, reipublicae consulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, esse ducendam, subeunda pro patria pericula, vulnera excipienda, mortem oppetendam, vaticinari atque insanire dicebat. 24. Ex his assiduis eius quotidianisque sermonibus, et quod videbam, quibuscum hominibus in interiore aedium parte viveret, et quod ita domus ipsa fumabat, ut multa eius sermonis indicia redoleret, statuebam sic, boni nihil ab illis nugis expectandum, mali quidem certe nihil pertimescendum. Sed ita est, iudices, ut, si gladium parvo puero, aut si imbecillo seni aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat: sin ad nudum vel fortissimi viri corpus accesserit, possit acie ipsa et ferri viribus vulnerari: ita quum hominibus enervatis atque exsanguibus consulatus, tamquam gladius, esset datus; qui per se pungere neminem umquam potuissent, hi summi imperii nomine armati rempublicam contrucidaverunt. Foedus fecerunt cum tribuno plebis palam, ut ab eo provincias acciperent, quas ipsi vellent: exercitum, et pecuniam, quantam vellent, ea lege, si ipsi prius tribuno plebis afflictam et constrictam rempublicam tradidissent: id autem foedus meo sanguine ictum sanciri posse dicebant. 25. Qua re patefacta, (neque enim dissimulari tantum scelus poterat, nec latere,) promulgantur uno eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea perniciie et de provinciis consulum nominatim.

XI. Hic tum senatus sollicitus, vos equites excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum atque ordinum cives summae reipublicae a consulibus atque a summo imperio petendum esse auxilium arbitrabantur, quum illi soli essent, praeter furiosum illum tribunum, duo reipublicae turbines, qui non modo praecipitanti patriae non subvenirent, sed eam etiam nimium tarde concidere maererent. Flagitabatur ab his quotidie quum querelis bonorum omnium, tum etiam precibus senatus, ut meam causam susciperent, agerent, aliquid denique ad senatum referrent. Hi non modo negando, sed etiam irridendo amplissimum quemque illius ordinis insequabantur. 26. Hic subito quum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota Urbe cunctaque Italia convenisset: vestem mutandam omnes, meque etiam omni ratione, privato consilio (quoniam publicis ducibus respublica careret) defendendum putarunt. Erat eodem tempore senatus in aede Concordiae, quod ipsum templum repraesentabat memoriam consulatus mei, quum flens universus ordo cincinnatum consulem orabat: nam alter ille horridus et severus consulto se domi continebat. Quatum superbia coenum illud ac labes amplissimi ordinis preces, et clarissimorum civium lacrimas repudiavit! me ipsum ut contempsit helluo patriae! nam quid ego patrimonii dicam, quod ille, quum quasi quaestum faceret, amisit? vos, inquam, equites Romani, et omnes boni, veste mutata, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impurissimi proiecistis, quum, vestris precibus ab latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, L. Ninnius, ad senatum de republica retulit, senatusque frequens vestem pro mea salute mutandam censuit. XII. 27. O

diem illum, iudices, funestum senatui, bonisque omnibus! reipublicae luctuosum! mihi ad domesticum maerorem gravem! ad posteritatis memoriam gloriosum! Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quam pro uno cive et bonos omnes privato consensu et universum senatum publico consilio mutasse vestem? quae quidem tum mutatio non deprecationis caussa est facta, sed luctus. Quem enim deprecari, quum omnes essent sordidati? quumque hoc satis esset signi, esse improbum, qui mutata veste non esset? Hac mutatione vestis facta, tanto in luctu civitatis, omitto, quid ille tribunus, omnium rerum divinarum humanarumque praedo, fecerit: qui adesse nobilissimos adolescentes, honestissimos equites Romanos, deprecatores salutis meae, iusserit, eosque operarum suarum gladiis et lapidibus obiecerit: de consulibus loquor, quorum fide respublica niti debuit. 28. Exanimatus evolat ex senatu, non minus perturbato animo atque vultu, quam si paucis ante annis in creditorum conventum incidisset. Advocat concionem: habet orationem talem consul, qualem numquam Catilina victor habuisset: Errare homines, si etiam tum senatum aliquid in republica posse arbitrarentur: equites vero Romanos daturus illius diei poenas, quo, me consule, cum gladiis in clivo Capitolino fuissent: venisse tempus iis, qui in timore fuissent, (coniuratos videlicet dicebat,) ulciscendi se. Si dixisset hoc solum, omni supplicio esset dignus: nam oratio ipsa consulis perniciosa potest rempublicam labefactare. 29. Quid fecerit, videte. L. Lamiam, qui, quum me ipsum pro summa familiaritate, quae mihi cum fratre, cum patre eius erat, unice diligebat, tum pro republica vel mortem oppetere cu-

piebat, in concione relegavit: edixitque, ut ab Urbe abesset millia passuum ducenta: quod esset ausus pro civi, pro bene merito civi, pro amico, pro republica deprecari. XIII. Quid hoc homine facias? aut quo civem importunum, aut quo potius hostem tam sceleratum reserves? qui, ut omittam cetera, quae sunt ei cum collega immani impuroque coniuncta atque communia, hoc unum habet proprium, ut expulerit ex Urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatissimum atque optimum virum, non amicissimum reipublicae civem, non illo ipso tempore una cum senatu et cum bonis omnibus casum amici reiue publicae lugentem: sed civem Romanum sine ullo iudicio [aut edicto] ex patria consul eiecerit. 30. Nihil acerbius socii et Latini ferre soliti sunt, quam se, id quod perraro accidit, ex Urbe exire a consulibus iuberi. Atque illis tum erat reditus in suas civitates, ad suos lares familiares: et in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc vero quid est? exterminabit cives Romanos edicto consul a suis diis penetibus? expellet a patria? deliget, quem volet? damnabit atque eiiciet nominatim? Hic, si umquam vos eos, qui nunc estis, in republica fore putasset, si denique imaginem iudiciorum aut simulacrum aliquod futurum in civitate reliquum credidisset, umquam ausus esset senatum de republica tollere? equitum Romanorum preces aspernari? civium denique omnium novis et inauditis edictis ius libertatemque pervertere?

31. Etsi me attentissimis animis summa cum benignitate auditis, iudices: tamen vereor, ne quis forte vestrum miretur, quid haec mea oratio tam longa ac tam alte repetita velit, aut quid ad P. Sestii causam

eorum, qui ante huius tribunatum rempublicam vexarunt, delicta pertineant. Mihi autem hoc propositum est ostendere, omnia consilia P. Sestii, mentemque totius tribunatus hanc fuisse, ut afflictæ et perditæ reipublicæ, quantum posset, mederetur. Ac, si in exponendis vulneribus illis de me ipso plura dicere videbor, ignoscitote. Nam et illam meam cladem vos et omnes boni maximum esse reipublicæ vulnus iudicastis; et P. Sestius est reus, non suo, sed meo nomine, qui quum omnem vim sui tribunatus in mea salute consumpserit, necesse est, meam causam præteriti temporis cum huius præsentis defensione esse coniunctam.

XIV. 32. Erat igitur in luctu senatus: squalibat civitas, publico consilio mutata veste: nullum erat Italiae municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ societas vectigalium, nullum collegium, aut concilium aut omnino aliquod commune consilium, quod tum non honorificentissime decrevisset de mea salute: quum subito edicunt duo consules, ut ad suum vestitum senatores redirent. Quis umquam consul senatum ipsius decretis parere prohibuit? quis tyrannus miseros lugere vetuit? Parumne est, Piso, ut omittam Gabinium, quod tantum homines fefellisti, ut negligeres auctoritatem senatus? optimi cuiusque consilia contemneres? rempublicam proderes? consulare nomen affligeres? Etiamne edicere audebas, ne maererent homines meam, suam, reipublicæ calamitatem? neve hunc suum dolorem veste significarent? Sive illa vestis mutatio ad luctum ipsorum sive ad deprecandum valebat; quis umquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam aut sibi maerere aut ceteris supplicare? 33. Quid? sua sponte homines in amico-

rum periculis vestitum mutare non solent? pro te ipso, Piso, nemone mutabit? ne isti quidem, quos legatos non modo nullo senatusconsulto, sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti? Ergo hominis desperati et proditoris reipublicae casum lugebunt fortasse, qui volent: civis florentissimi benevolentia bonorum, et optime de salute patriae meriti, periculum, coniunctum cum periculo civitatis, lugere senatui non licebit? Iidem consules, (si appellandi sunt consules, quos nemo est, quin non modo ex memoria, sed etiam ex fastis evellendos putet,) pacto iam foedere provinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia ac peste patriae, maximo cum gemitu vestro, illa omnia, quae tum contra me contraque rempublicam dixerat, voce ac sententia sua comprobaverunt. XV. Iisdem consulibus sedentibus atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent, ne quis obnuntiaret, ne quis legi intercederet: ut omnibus fastis diebus legem ferri liceret: ut lex Aelia, lex Fufia ne valeret: qua una rogatione, quis est, qui non intelligat, universam rempublicam esse deletam? 34. Iisdem consulibus inspectantibus, servorum delectus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, quum vicatim homines conscriberentur, decuriarentur, ad vim, ad manus, ad caedem, ad direptionem incitarentur. Iisdem consulibus arma in templum Castoris palam comportabantur, gradus eiusdem templi tollebantur: armati homines forum et conciones tenebant: caedes lapidationesque fiebant: nullus erat senatus, nihil reliqui magistratus: unus omnem omnium potestatem armis et latrociniis possidebat, non aliqua vi sua, sed quum duo consules a republica provinciarum foedere retraxisset, insultabat, dominabatur, aliis

pollicebatur, terrore ac metu multos, plures etiam spe et promissis tenebat.

35. Quae quum essent eiusmodi, iudices, quum senatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potius apertos hostes haberet: equester ordo reus ab consulibus citaretur: Italiae totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarentur, alii metu ac periculo terrerentur: arma essent in templis, armati in foro: eaque non silentio consulum dissimularentur, sed et voce et sententia comprobarentur: quum omnes Urbem nondum excisam et eversam, sed iam captam atque oppressam videremus: tamen his tantis malis, tanto bonorum studio, iudices, restitissemus: sed me alii metus atque aliae curae suspicionesque moverunt.

XVI. 36. Exponam enim hodierno die, iudices, omnem rationem facti et consilii mei: neque huic vestro tanto studio audiendi neque vero huic tantae multitudini, quanta, mea memoria, numquam ullo in iudicio fuit, deero. Nam, si ego in caussa tam bona, tanto studio senatus, consensu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem contentionem expedita, cessi tribuni plebis, despicatissimi hominis, furori, contemptissimorum consulum levitatem audaciamque pertinui: nimium me timidum, nullius animi, nullius consilii fuisse confiteor. 37. Quid enim simile fuit in Q. Metello? cuius caussam etsi omnes boni probabant, tamen neque senatus publice, neque ullus ordo proprie neque suis decretis Italia tota susceperat. Ad suam enim magis quamdam ille gloriam, quam ad perspicuam salutem reipublicae spectarat*, quum unus in legem per vim latam iurare noluerat: denique videbatur ea conditione tam fortis fuisse, ut cum patriae caritate constantiae gloriam commutaret. Erat

autem ei res cum exercitu C. Marii invicto: habebat inimicum C. Marium, conservatorem patriae, sextum iam illum consulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino, iterum tribuno plebis, vigilante homine, et in caussa populari si non moderate, at certe populariter abstinenterque versato. Cessit, ne aut victus a fortibus viris cum dedecore caderet, aut victor multis et fortibus civibus rempublicam orbaret. 38. Meam causam senatus palam, equester ordo acerrime, cuncta Italia publice, omnes boni proprie enixeque susceperant. Eas res gesseram, quarum non unus auctor, sed dux omnium voluntatis fuissem, quaeque non modo ad singularem meam gloriam, sed ad salutem communem omnium civium, et prope gentium, pertinerent: ea conditione gesseram, ut meum factum semper omnes praestare tuerique deberent. XVII. Erat autem mihi contentio non cum victore exercitu, sed cum operis conductis et ad diripiendam Urbem concitatis. Habebam inimicum non C. Marium, terrorem hostium, spem subsidiumque patriae: sed duo importuna prodigia, quos egestas, quos aeris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno plebis constrictos addixerat. 39. Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quod a se, quaestore Ostiensi, per ignominiam ad principem et senatus et civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam tralatam sciebat, dolorem suum magna contentione animi persequabatur: sed cum scurrarum locupletium scorto, cum sororis adultero, cum stuprorum sacerdote, cum venefico, cum testamentario, cum sicario, cum latrone. Quos homines si, id quod facile factu fuit, et quod fieri debuit, quodque a me optimi et fortissimi cives flagitabant, vi armisque superassem: non verebar, ne quis aut vim vi

depulsam reprehenderet, aut perditorum civium, vel potius domesticorum hostium, mortem maereret. Sed me illa moverunt: omnibus in concionibus illa furia clamabat, se, quae faceret contra salutem meam, facere auctore Cn. Pompeio, clarissimo viro, mihiq; et nunc, et quoad licuit, amicissimo. M. Crassus, quocum mihi erant omnes amicitiae necessitudines, vir fortissimus, ab eadem illa peste infestissimus esse meis fortunis praedicabatur. C. Caesar, qui a me nullo meo merito alienus esse debebat, inimicissimus esse meae saluti ab eodem quotidianis concionibus dicebatur. 40. His se tribus auctoribus in consiliis capiendis, adiutoribus in re gerenda esse usurum dicebat. Ex quibus unum habere exercitum in Italia maximum: duo, qui privati tum essent, et praeesse, et parare, si vellent, exercitum posse: idque facturos esse dicebat. Nec mihi ille iudicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec disceptationem, aut causae dictionem, sed vim, arma, exercitus, imperatores, castra denuntiabat. XVIII. Quid ergo? inimici oratio, vana praesertim, tam improbe in clarissimos viros coniecta, me movit? Me vero non illius oratio, sed eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quamquam ob aliam causam tacebant, tamen hominibus omnia timentibus tacendo loqui, non infitiando confiteri videbantur. Illi autem aliquo tum timore perterriti, quod acta illa atque omnes res anni superioris labefactari a praetoribus, infirmari a senatu atque principibus civitatis putabant, tribunum popularem a se alienare nolebant, suaeque sibi propiora pericula esse, quam mea, loquebantur. 41. Sed tamen et Crassus a consulibus meam causam suscipiendam esse dicebat, et eorum fidem

Pompeius implorabat; neque se privatum publice susceptae caussae defuturum esse dicebat: quem virum studiosum mei, cupidissimum reipublicae conservandae, domi meae certi homines, ad eam rem compositi, monuerunt, ut esset cautior: eiusque vitae a me insidias apud me domi positas esse dixerunt, atque hanc ei suspicionem alii litteris mittendis, alii nuntiis, alii coram ipsi excitaverunt, ut ille, quum a me certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, sibi cavendum putaret. Ipse autem Caesar, quem maxime homines ignari veritatis mihi esse iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio: erat in Italia eius exercitus, inque eo exercitu ipsius tribuni plebis, inimici mei, fratrem praefecerat.

XIX. 42. Haec ego quum viderem, (neque enim erant occulta,) senatum, sine quo civitas stare non posset, omnino de civitate esse sublatum: consules, qui publici consilii duces esse deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur: eos, qui plurimum possent, opponi omnibus concionibus, falso, sed formidolose tamen, auctores ad perniciem meam: conciones haberi quotidie contra me: vocem pro me ac pro republica neminem mittere: intenta signa legionum existimari cervicibus ac bonis vestris, falso, sed putari tamen: coniuratorum copias veteres, et fusam illam ac superatam Catilinae manum importunam novo duce et insperata commutatione rerum esse renovatam: — 43. haec quum viderem, quid agerem, iudices? scio enim, tum non mihi vestrum studium, sed meum prope vestro defuisse. Contenderem contra tribunum plebis privatus armis? Vicissent improbos boni, fortes inertes: interfectus esset is, qui hac una medicina sola potuit a reipublicae peste de-

pellī. Quid deinde? quis reliqua praestaret? cui denique erat dubium, quin ille sanguis tribunicius, nullo praesertim publico consilio profusus, consules ultores et defensores esset habiturus? quum quidem in concione dixisset, aut mihi semel pereundum aut bis esse vincendum. Quid erat bis vincere? Id profecto, ut, cum amentissimo tribuno plebis quum decertassem, cum consulibus ceterisque eius ultoribus dimicarem.

44. Ego vero, si mihi uni pereundum non fuisset, ac non accipienda plaga insanabilis, illa mortifera, quam reipublicae imposuisset: semel perire tamen, iudices, maluissem, quam bis vincere. Erat enim illa altera eiusmodi contentio, ut neque victi neque victores rempublicam tenere possemus. Quid? si in prima contentione, vi tribunicia victus, in foro, cum multis bonis viris concidissem? senatum consules, credo, vocassent, quem totum de civitate delerant: ad arma vocarent, qui ne vestitu quidem defendi rempublicam sissent: a tribuno plebis post interitum meum dissedissent, qui eandem horam meae pestis et suorum praemiorum esse voluissent. XX. 45. Unum enim mihi restabat illud, quod forsitan non nemo vir fortis et acris animi magnique dixerit: *restitisses, repugnasses, mortem pugnans appetisses*. De quo te, te, inquam, patria, testor, et vos penates, patriique dii, me vestrarum sedum templorumque caussa, me propter salutem meorum civium, quae mihi semper fuit mea carior vita, dimicationem caedemque fugisse. Etenim, si mihi, in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, iudices, accidisset, ut multi ex multis locis praedones classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me tradere hostibus

mallent: iecissem ipse me potius in profundum, ut ceteros conservarem, quam illos mei tam cupidos, non modo ad certam mortem, sed in magnum vitae discrimen adducerem. 46. Quum vero in hanc reipublicae navem, ereptis senatui gubernaculis, fluitantem in alto tempestatibus seditionum ac discordiarum, armatae tot classes, nisi ego unus deditus essem, incursum viderentur: quum proscriptio, caedes, direptio denuntiarentur: quum alii me suspitione periculi sui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obstare sibi me arbitrarentur, alii ulcisci dolorem suum aliquem vellent, alii rem ipsam publicam atque hunc bonorum statum otiumque odissent, et ob has causas tot tamque varias me unum deposcerent; depugnarem potius cum summo, non dicam exitio, sed periculo certe vestro liberorumque vestrorum, quam non id, quod omnibus impendebat, unus pro omnibus susciperem ac subirem?

XXI. 47. Victi essent improbi. At cives, at ab eo privato, qui sine armis etiam consul rempublicam conservarat. Sin victi essent boni: qui superessent? non ad servos videtis rempublicam venturam fuisse? An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors aequo animo oppetenda? Quid? tum mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas in tanta improborum multitudine quum gerebam, non mihi mors, non exilium ob oculos versabatur? non haec denique a me tum, tamquam fata, in ipsa re gerenda canebantur? an erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disiunctione, tanta acerbitate, tanta spoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura aut fortuna dederat, vita retinenda? tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam experts consilii

aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legendo quaerendoque cognoveram? nesciebam vitae brevem esse cursum, gloriae sempiternum? quum esset omnibus definita mors, optandum esse, ut vita, quae necessitati deberetur, patriae potius donata, quam reservata naturae videretur? nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, ut alii dicerent animos hominum sensusque morte restringui, alii autem tum maxime mentes sapientium ac fortium virorum, quum e corpore excessissent, sentire ac vigere? quorum alterum fugiendum non esse, carere sensu: alterum etiam optandum, meliore esse sensu. 48. Denique, quum omnia semper ad dignitatem retulissem, nec sine ea quidquam expetendum esse homini in vita putassem: mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filiae, pro patria contempsisse dicuntur, ego vir consularis, tantis rebus gestis, timerem? praesertim quum eius essem civitatis, ex qua Q. Mucius solus in castra Porsenae venisset, eumque interficere, proposita sibi morte, conatus esset? ex qua P. Decius primum pater, post aliquot annos patria virtute praeditus filius se ac vitam suam, instructa acie, pro salute populi Romani victoriaeque devovisset? ex qua innumerabiles alii partim adipiscendae laudis, partim vitandae turpitudinis causa mortem in variis bellis aequissimis animis optetissent? in qua civitate ipse meminissem, patrem huius M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem sibi manu vitam exhausisse, qua mortem saepe hostibus obtulisset?

XXII. 49. Haec ego et multa alia cogitans, hoc videbam, si causam publicam mea mors peremisset, neminem umquam fore, qui auderet suscipere contra

improbos cives reipublicae salutem. Itaque non solum si vi interissem, sed etiam si morbo exstinctus essem, fore putabam, ut exemplum reipublicae conservandae mecum simul interiret. Quis enim umquam, me a senatu populoque Romano, tanto omnium bonorum studio, non restituto, (quod certe, si essem interfectus, accidere non potuisset,) ullam reipublicae partem cum sua minima invidia auderet attingere? Servavi igitur rempublicam discessu meo, iudices: caedem a vobis liberisque vestris, vastitatem, incendia, rapinas meo dolore luctuque depuli: et unus bis rempublicam servavi, semel gloria, iterum aerumna mea. Neque enim in hoc me hominem esse infitiabor umquam, ut me optimo fratre, carissimis liberis, fidelissima coniuge, vestro conspectu, patria, hoc honoris gradu, sine dolore caruisse glorier. Quod si fecissem: quod a me beneficium haberetis, quum pro vobis ea, quae mihi essent vilia, reliquissem? Hoc, meo quidem animo, summi in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quod, quum abesse ab ea non possem sine summo dolore, hunc me perpeti, quam illam labefactari ab improbis, malui. 50. Memineram, iudices, divinum illum virum, atque ex iisdem, quibus nos, radicibus natum ad salutem huius imperii, C. Marium, summa senectute, quum vim prope iustorum armorum profugisset, primo senile corpus paludibus occultasse demersum: deinde ad infimorum ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugisse: inde navigio perparvo, quum omnes portus terrasque fugeret, in oras Africae desertissimas pervenisse. Atque ille vitam suam, ne inultus esset, ad incertissimam spem et ad reipublicae fatum reservavit: ego, qui (quemadmodum multi in senatu me absente dixerunt)

periculo reipublicae vivebam, quique ob eam causam consularibus litteris de senatus sententia exteris nationibus commendabar, nonne, si meam vitam deseruissem, rempublicam prodidissem? in qua quidem nunc, me restituto, vivit mecum simul exemplum fidei publicae, exemplum reipublicae defendendae; quod si immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram? XXIII. 51. Nam externa bella regum, gentium, nationum iam pridem ita exstincta sunt, ut praeclare cum iis agamus, quos pacatos esse patiamur. Denique ex bellica victoria non fere quemquam est invidia civium consecuta. Domesticis malis et audacium civium consiliis saepe est resistendum, eorumque periculorum est in republica retinenda medicina: quam omnem, iudices, perdidissetis, si meo interitu senatui populoque Romano doloris sui de me declarandi potestas esset erepta. Quare moneo vos, adolescentes, atque hoc meo iure praecipio, qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam spectatis: ne, si qua vos aliquando necessitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit, segniores sitis et recordatione mei casus a consiliis fortibus refugiat. 52. Primum non est periculum, ne qui umquam sint in civitate eiusmodi consules, praesertim si erit his id, quod debetur, persolutum. Deinde numquam iam, ut spero, quisquam improbus, consilio et auxilio bonorum se oppugnare rempublicam dicet, illis tacentibus, nec armati exercitus terrorem opponet togatis: neque erit iusta causa ad portas sedenti imperatori, quare terrorem suum falso iactari opponique patiatur. Numquam enim erit tam oppressus senatus, ut ei ne supplicandi quidem ac lugendi sit potestas, tam captus equester ordo, ut equites Romani a consule relegentur.

Quae quum omnia, atque etiam multo alia maiora, quae consulto praetereo, accidissent, videtis me tamen in pristinam meam dignitatem, brevi tempore doloris interiecto, reipublicae voce esse revocatum.

XXIV. 53. Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni est oratione propositum, omnibus malis illo anno, scelere consulum, rempublicam esse confectam: primum illo ipso die, qui mihi funestus fuit, omnibus bonis luctuosus, quum ego me e complexu patriae, conspectuque vestro eripuissem, et metu vestri periculi, non mei, furori hominis, sceleri, perfidiae, telis, minisque cessissem, patriamque, quae mihi erat carissima, propter ipsius patriae caritatem reliquissem: quum meum illum casum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum non solum homines, sed tecta Urbis ac templa lugerent: nemo vestrum forum, nemo curiam, nemo lucem aspicere vellet: illo, inquam, ipso die, die dico? immo hora, atque etiam puncto temporis eodem, mihi reique publicae pernicies, Gabinio et Pisoni provincia rogata est. Pro dii immortales, custodes et conservatores huius urbis atque imperii! quanam illa in republica monstra, quae scelera vidistis! Civis erat expulsus is, qui rempublicam ex senatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat, et expulsus non alio aliquo, sed eo ipso crimine. Erat autem expulsus sine iudicio, vi, lapidibus, ferro, servitio denique concitato: lex erat lata, vastato ac relicto foro, et sicariis servisque tradito, et ea lex, quae ut ne ferretur, senatus fuerat veste mutata.

54. Hac tanta perturbatione civitatis, ne noctem quidem consules inter meum discrimen et suam praedam interesse passi sunt: statim, me perculso, ad meum sanguinem hauriendum, et, spirante etiam republica,

ad eius spolia detrahenda advolaverunt. Omitto gratulationes, epulas, partitionem aerarii, beneficia, spem, promissa, praedam, laetitiam paucorum, in luctu omnium. Vexabatur uxor mea: liberi ad necem quaerebantur: gener, et Piso gener, a Pisonis consulis pedibus supplex reiciebatur: bona diripiebantur, eaque ad consules deferebantur: domus ardebat in Palatio: consules epulabantur. Quod si meis incommodis laetabantur, Urbis tamen periculo commoverentur!

XXV. 55. Sed, ut a mea caussa iam recedam, reliquas illius anni pestes recordamini, (sic enim facillime perspicietis, quantam vim omnium remediorum a magistratibus proximis respublica desiderarit:) legum multitudinem, quum earum, quae latae sunt, tum vero, quae promulgatae fuerunt. Nam latae quidem sunt consulibus illis, tacentibus dicam? immo vero approbantibus etiam: ut censoria notio et gravissimum iudicium sanctissimi magistratus de republica tolleretur, ut collegia non modo illa vetera contra senatus consultum restituerentur, sed ab uno gladiatore innumerabilia alia nova conscriberentur, ut, remissis semissibus et trientibus, quinta prope pars vectigalium tolleretur, ut Gabinio pro illa sua Cilicia, quam sibi, si rempublicam prodidisset, pactus erat, Syria daretur, ut uni helluoni bis de eadem re deliberandi, et rogata lege potestas fieret provinciae commutandae.

XXVI. 56. Mitto eam legem, quae omnia iura religionum, auspiciorum, potestatum, omnes leges, quae sunt de iure et de tempore legum rogandarum, una rogatione delevit: mitto omnem domesticam labem: etiam exteris nationes illius anni furore conquassatas videbamus. Lege tribunicia Matris Magnae

Pessinuntius ille sacerdos expulsus et spoliatus sacerdotio est, fanumque sanctissimarum atque antiquissimarum religionum venditum pecunia grandi Brogitaro, impuro homini atque indigno illa religione, praesertim quum ea sibi ille non colendi, sed violandi caussa appetisset: appellati reges a populo, qui id numquam ne a senatu quidem postulassent: condemnati* exsules Byzantium reducti tum, quum indemnati cives e civitate eiiciebantur. 57. Rex Ptolemaeus, qui, si nondum erat ipse a senatu socius appellatus, erat tamen frater eius regis, qui, quum esset in eadem caussa, iam erat a senatu honorem istum consecutus: erat eodem genere, iisdemque maioribus, eadem vetustate societatis: denique erat rex, si nondum socius, at non hostis: pacatus, quietus, fretus imperio populi Romani, regno paterno atque avito: regali otio perfruebatur. De hoc nihil cogitante, nihil suspicante, eisdem operis suffragium ferentibus, est rogatum, ut sedens, cum purpura et sceptro et illis insignibus regiis, praeconi publico subiiceretur: et imperante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere consuevit, rex amicus, nulla iniuria commemorata, nullis rebus repetitis, cum bonis omnibus publicaretur. XXVII. 58. Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit ille annus: tamen illi sceleri, quod in me illorum immanitas edidit, haud scio an recte hoc proximum esse dicam. Antiochum illum Magnum maiores nostri, magna bellicontentione terra marique superatum, intra montem Taurum regnare iusserunt: Asiam, qua illum mulctarunt, Attalo, ut is regnaret in ea, condonaverunt. Cum Armeniorum rege Tigrane grave bellum perdiuturnumque gessimus; quum ille, iniuriis in socios no-

stros inferendis, bello prope nos lacessisset. Hic et ipse per se vehemens fuit, et acerrimum hostem huius imperii Mithridatem, pulsum Ponto, opibus suis regnoque defendit: et a L. Lucullo, summo viro atque imperatore, pulsus, animo tamen hostili cum reliquis copiis suis in pristina mente mansit. Hunc Cn. Pompeius, quum in suis castris supplicem abiectum vidisset, erexit, atque insigne regum, quod ille de suo capite abiecerat, reposuit, et, certis rebus imperatis, regnare iussit: nec minus et sibi et huic imperio gloriosum putavit, constitutum a se regem, quam constrictum videri. 59. Qui et ipse hostis fuit populi Romani, et acerrimum hostem in regnum recepit, qui confligit, qui signa contulit, qui de imperio paene certavit, regnat hodie, et amicitiae nomen ac societatis, quod armis violarat, id precibus est consecutus: ille Cyprius miser, qui semper amicus, semper socius fuit: de quo nulla umquam suspicio durior aut ad senatum, aut ad imperatores nostros allata est: vivus (ut aiunt) est et videns cum victu ac vestitu suo publicatus. En, cur ceteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur, quum, hoc illius funesti anni prodito exemplo, videant, per tribunum aliquem et sexcentas operas se fortunis spoliari et regno omni posse nudari! XXVIII. 60. At etiam eo negotio M. Catonis splendorem maculare voverunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret; quae in tempestate saeva quiescit, et lucet in tenebris, et pulsa loco manet tamen atque haeret in patria, splendetque per sese semper, neque alienis umquam sordibus obsolescit. Non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum, nec illi committendum illud negotium, sed imponendum putaverunt, qui in concione palam

dixerint, linguam se evellisse M. Catoni, quae semper contra extraordinarias potestates libera fuisset. Sentient, ut spero, brevi tempore, manere libertatem illam, atque hoc etiam, si fieri poterit, esse maiorem, quod cum consulibus illis M. Cato, etiam quum iam desperasset aliquid auctoritate sua profici posse, tamen voce ipsa ac dolore pugnavit, et post meum discessum iis Pisonem verbis, flens meum et reipublicae casum, vexavit, ut illum hominem perditissimum atque impudentissimum paene iam provinciae poeniteret.

61. Cur igitur rogationi paruit? Quasi vero ille non in alias quoque leges, quas iniuste rogatas putaret, iam ante iuravit! Non offert se ille istis temeritatibus, ut, quum reipublicae nihil prosit, se cive rempublicam privet. Consule me, quum esset designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam: dixit eam sententiam, cuius invidiam capitis periculo sibi praestandam videbat: dixit vehementer: egit acriter: ea quae sensit, prae se tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit: non quo periculum suum non videret; sed in tanta reipublicae tempestate nihil sibi, nisi de patriae periculis cogitandum putabat. XXIX. 62. Consecutus est ipsius tribunatus. Quid ego de singulari magnitudine animi eius, ac de incredibili virtute dicam? meministis illum diem, quum, templo a collega occupato, nobis omnibus de vita eius viri et civis timentibus, ipse animo fortissimo venit in templum, et clamorem hominum auctoritate, impetum improborum virtute sedavit. Adiit tum periculum, sed adiit obeam causam, quae quanta fuerit, iam mihi dicere non est necesse. At, si isti Cypriae rogationi sceleratissimae non paruisset; haereret illa nihilominus in republica turpitudine. Regno enim iam publicato, de ipso Catone

erat nominatim rogatum. Quod ille si repudiasset, dubitatis, quin ei vis esset allata, quum omnia acta illius anni per illum unum labefactari viderentur? 63. Atque etiam hoc videbat: quoniam illa in republica macula regni publicati maneret, quam nemo iam posset eluere, quod ex malis boni posset in republica provenire, id utilius esse per se conservari, quam per alios. Atque ille etiamsi aliquapiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facile pateretur. Etenim, qui superiore anno senatu caruisset, quo si tum veniret, me tamen socium suorum in republica consiliorum videre posset: is aequo animo tum, me expulso, et meo nomine quum universo senatu, tum sententia sua condemnata, in hac urbe esse posset? Ille vero eidem tempori, cui nos, eidem furori, eisdem consulibus, eisdem minis, insidiis, periculis cessit. Luctum nos hausimus maiorem, dolorem ille animi non minorem.

XXX. 64. His de tot tantisque iniuriis in socios, in reges, in liberas civitates consulum querela esse debuit. In eius magistratus tutela reges atque exterae nationes semper fuerunt. Ecquae vox umquam est audita consulum? Quamquam quis audiret, si maxime queri vellent? De Cyprio rege quererentur, qui me civem, nullo meo crimine, patriae nomine laborantem, non modo stantem non defenderunt, sed ne iacentem quidem protexerunt? Cesseram, si alienam a me plebem fuisse vultis, quae non fuit, invidiae: si commoveri omnia videbantur, tempori: si vis suberat, armis: si societas, magistratuum pactioni: si periculum civium, reipublicae. 65. Cur, quum de capite civis (non disputo, cuiusmodi civis,) et de bonis proscriptio ferretur, quum et sacris legibus et XII tabulis sancitum esset, ut neque privilegium irrogari liceret,

neque de capite, nisi comitiis centuriatis, rogari, nulla vox est audita consulum: constitutumque est illo anno, quantum in illis duabus huius imperii pestibus fuit, iure posse, per operas concitatas, quemvis civem nominatim, tribuni plebis concilio, ex civitate exturbari? 66. Quae vero promulgata illo anno fuerunt? quae promissa multis? quae conscripta? quae sperata? quae cogitata? Quid dicam? qui locus orbis terrae iam non erat alicui destinatus? cuius negotii publici cogitari, optari, fingi curatio potuit, quae non esset attributa atque descripta? quod genus imperii, aut quae provincia, quae ratio aut flandae aut conflandae pecuniae non reperiabatur? quae regio orave terrarum erat latior, in qua non regnum aliquod statueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum sibi, quod non habebat, aut redimendum, quod habebat, arbitrareretur? quis provinciam, quis pecuniam, quis legationem ab senatu petebat? Damnatis de vi restitutio, consulatus petitio ipsi illi populari sacerdoti comparabatur. Haec gemebant boni, sperabant improbi, agebat tribunus plebis, consules adiuvabant.

XXXI. 67. Hic, aliquanto serius, quam ipse vellet, Cn. Pompeius, invitissimis iis, qui mentem optimi ac fortissimi viri suis consiliis fictisque terroribus a defensione meae salutis averterant, excitavit illam suam non sopitam, sed suspicione aliqua retardatam consuetudinem reipublicae bene gerendae. Non est passus ille vir, qui sceleratissimos cives, qui acerrimos hostes, qui maximas nationes, qui reges, qui gentes feras atque inauditas, qui praedonum infinitam manum, qui etiam servitia virtute victoriaque domuisset, qui, omnibus bellis terra marique compressis, imperium populi Romani orbis terrarum terminis definisset, rem-

publicam everti scelere paucorum; quam ipse non solum consiliis, sed etiam sanguine suo saepe servasset: accessit ad causam publicam: restitit auctoritate sua reliquis rebus: de praeteritis questus est. Fieri quaedam ad meliorem spem inclinatio visa est. 68. Decrevit senatus frequens de meo reditu Kalendis Iun., dissentiente nullo, referente L. Ninnio, cuius in mea causa numquam fides virtusque contremuit. Intercessit Ligus iste, nescio qui, additamentum inimicorum meorum. Res erat et causa nostra eo iam loci, ut erigere oculos, et vivere videretur. Quisquis erat, qui aliquam partem in meo luctu sceleris Clodiani attigisset, quocumque venerat, quod iudicium cumque subierat, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui se suffragium de me tulisse confiteretur. Decesserat ex Asia frater meus magno squalore, sed multo etiam maiore maerore. Huic ad Urbem venienti tota obviam civitas cum lacrimis gemituque processerat: loquebatur liberius senatus: concurrebant equites Romani: Piso ille, gener meus, cui fructum pietatis suae neque ex me neque a populo Romano ferre licuit, a propinquo suo socerum suum flagitabat: omnia senatus reiciebat, nisi de me primum consules retulissent.

XXXII. 69. Quae quum res iam manibus teneretur: et quum consules provinciarum pactione libertatem omnem perdidissent, qui quum in senatu privatum, ut de me sententias dicerent, flagitabantur, legem illi se Clodiam timere dicebant: quum haec non possent iam diutius sustinere, initur consilium de interitu Cn. Pompeii: quo patefacto ferroque deprehenso, ille inclusus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgarunt. Ex quo intellectum est, mihi absenti [non] crevisse

amicos, in ea praesertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos esse putaveram, non erant; sed eos voluntatem semper eandem, libertatem non eandem semper habuisse. Nam ex novem tribunis, quos tunc habueram, unus, me absente, defluxit, qui cognomen sibi ex Aeliorum imaginibus arripuit, quo magis nationis eius esse, quam generis, videretur. 70. Hoc igitur anno, magistratibus novis designatis, quum omnes boni omnem spem melioris status in eorum fidem convertissent: princeps P. Lentulus, auctoritate ac sententia sua, Pisone et Gabinio repugnantibus, causam suscepit, tribunisque plebis octo referentibus, praestantissimam de me sententiam dixit. Qui quum ad gloriam suam atque ad amplissimi beneficii gratiam magis pertinere videret, causam illam integram ad suum consulatum reservari, tamen rem talem per alios citius, quam per se tardius confici malebat. XXXIII. 71. Hoc interim tempore P. Sestius, iudices, designatus, iter ad C. Caesarem pro mea salute suscepit. Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad causam. Equidem existimo, si ille (ut arbitror) aequus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum: sin iratior, non multum. Sed tamen sedulitatem atque integritatem hominis videtis. Ingredior iam in Sestii tribunatum. Nam hoc primum iter designatus reipublicae causa suscepit. Pertinere et ad concordiam civium putavit et ad perficiendi facultatem, animum Caesaris a causa non abhorrere.

Abiit ille annus. Respirasse homines videbantur, nondum re, sed spe reipublicae recuperandae. Exierunt malis ominibus atque execrationibus duo vulturii paludati: quibus utinam ipsis evenissent ea, quae tum homines precabantur! neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syria

et cohortes optimas perdidissemus. 72. Ineunt magistratum tribuni plebis, qui omnes se de me promulgaturos confirmarant. Ex his princeps emitur ab inimicis meis is, quem homines in luctu irridentes Gracchum vocabant: quoniam id etiam fatum civitatis fuit, ut illa ex vepreculis extracta nitedula rempublicam conaretur arrodere. Alter vero, non ille Seranus ab aratro, sed ex deserto Gavii Oleli horreo calatis granis, in Calatinos Attilios insitus, subito nominibus in tabulas relatis, nomen suum de tabula sustulit. Veniunt Kalendae Ianuarii. Vos haec melius scire potestis: equidem audita dico: quae tum frequentia senatus, quae expectatio populi, qui concursus legatorum ex Italia cuncta, quae virtus, actio, gravitas P. Lentuli consulis fuerit, quae etiam collegae eius moderatio de me: qui quum inimicitias sibi mecum ex reipublicae dissensione susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis dixit et temporibus reipublicae permissurum. XXXIV. 73. Tum princeps rogatus sententiam L. Cotta, dixit id, quod dignissimum reipublica fuit, nihil de me actum esse iure, nihil more maiorum, nihil legibus: non posse quemquam de civitate tolli sine iudicio: de capite non modo ferri, sed ne iudicari quidem posse, nisi comitiis centuriatis: vim fuisse illam, flammam quassatae reipublicae perturbatorumque temporum, iure iudiciisque sublati: magna rerum perturbatione impendente, declinasse me paullulum et, spe reliquae tranquillitatis, praesentes fluctus tempestatemque fugisse. Quare, quum absens rempublicam non minus magnis periculis, quam quodam tempore praesens liberassem, non restitui me solum, sed etiam ornari a senatu decere. Disputavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentis-

simum et profligatissimum hostem pudoris et pudicitiae scripsisse quae scripserat, iis verbis, rebus, sententiis, ut, etiamsi iure esset rogatum, tamen vim habere non posset. Quare me, qui nulla lege abessem, non restitui lege, sed revocari senatus auctoritate oportere. 74. Hunc, nemo erat, quin verissime sentire diceret. Sed post eum rogatus Cn. Pompeius, approbata laudatque Cottae sententia, dixit, sese otii mei caussa, ut omni populari concitatione defungerer, censere, ut ad senatus auctoritatem populi quoque Romani beneficium erga me adiungeretur. Quum omnes certatim, aliusque alio gravius atque ornatius de mea salute dixisset, fieretque sine ulla varietate discessio: surrexit, ut scitis, Attilius hic Gavianus: nec ausus est, quum esset emptus, intercedere; noctem sibi ad deliberandum postulavit. Clamor senatus, querelae, preces, socer ad pedes abiectus. Ille se affirmare, postero die moram nullam esse facturum. Creditum est: discessum est. Illi interea deliberatori merces, longa interposita nocte, duplicata est. Consecuti dies pauci omnino Ianuario mense, per quos senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil, nisi de me.

XXXV. 75. Quum omni mora, ludificatione, calumnia senatus auctoritas impediretur, venit tandem concilii de me agendi dies, vili Kalendas Febr. Princeps rogationis, vir mihi amicissimus, Q. Fabricius, templum aliquanto ante lucem occupavit. Quietus eo die Sestius, is, qui est de vi reus: actor hic defensorque caussae meae nihil progreditur, consilia exspectat inimicorum meorum. Quid illi, quorum consilio P. Sestius in iudicium vocatur? quo se pacto gerunt? Quum forum, comitium, curiam, multa de nocte, armatis hominibus ac servis plerisque occupa-

vissent, impetum faciunt in Fabricium, manus afferunt, occidunt nonnullos, vulnerant multos. 76. Venientem in forum, virum optimum et constantissimum, M. Cispium, tribunum plebis, vi depellunt: caedem in foro maximam faciunt: universique destrictis gladiis et cruentis in omnibus fori partibus fratrem meum, virum optimum, fortissimum meique amantissimum, oculis quaerebant, voce poscebant. Quorum ille telis libenter in tanto luctu ac desiderio mei non repugnandi, sed moriendi causa corpus obtulisset suum, nisi suam vitam ad spem mei reditus reservasset. Subiit tamen vim illam nefariam consceleratorum latronum et, quum ad fratris salutem a populo Romano deprecandam venisset, pulsus e rostris in comitio iacuit, seque servorum et libertorum corporibus obtexit, vitamque tum suam noctis et fugae praesidio, non iuris iudiciorumque defendit. 77. Meministis tum, iudices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas refeciri, e foro spongiis effingi sanguinem, ut omnes tantam illam copiam et tam magnificum apparatus non privatum aut plebeium, sed patricium et praetorium esse arbitrarentur. XXXVI. Nihil, neque ante hoc tempus, neque hoc ipso turbulentissimo die, criminationis esse in Sestium. Atqui vis in foro versata est. Certe. Quando enim maior? Lapidationes persaepe vidimus: non ita saepe, sed nimium tamen saepe gladios: caedem vero tantam, tantos acervos corporum exstructos, nisi forte illo Cinnano atque Octaviano die, quis umquam in foro vidit? qua ex concertatione animorum? Nam ex pertinacia aut constantia intercessoris oritur saepe seditio, culpa atque improbitate latoris, commodum aliquo imperitis aut largitione proposita: oritur ex concertatione ma-

gistratum: oritur sensim exclamare primum, deinde aliqua discessione concionis: vix, sero et raro ad manus pervenitur: nullo vero verbo facto, nulla concione advocata, nulla lege recitata, concitatam nocturnam seditionem quis audivit? 78. An veri simile est, ut civis Romanus aut homo liber quisquam cum gladio in forum descenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, praeter eos, qui ab illo pestifero ac perduto cive iam pridem reipublicae sanguine saginantur? Hic iam de ipso accusatore quaero, qui P. Sestium queritur cum multitudine in tribunatu et cum praesidio magno fuisse: num illo die fuerit. Certe, certe non fuit. Victa igitur est causa reipublicae, et victa non auspiciis, non intercessione, non suffragiis: sed vi, manu, ferro. Nam si obnuntiasset Fabricio is, qui servasset de caelo, accepisset respublica plagam, sed eam, quam acceptam gemere posset: si intercessisset collega Fabricio, laesisset rempublicam, sed rempublicam iure laesisset. Gladiatores tu novicios, pro expectata aedilitate suppositos, cum sicariis e carcere emissis ante lucem immittas? magistratus templo delicias? caedem maximam facias? forum purges? et, quum omnia vi et armis egeris, accuses eum, qui se praesidio munierit, non ut te oppugnaret, sed ut vitam suam posset defendere?

XXXVII. 79. Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sestius, ut a suis munitus, tuto in foro magistratum gereret, rempublicam administraret. Itaque fretus sanctitate tribunatus, quum se non modo contra vim et ferrum, sed etiam contra verba atque interfationem legibus sacratis esse armatum putaret, venit in templum Castoris, obnuntiavit consuli: quum subito manus illa Clodiana, in caede civium saepe iam vi-

ctrix, exclamat, incitatur, invadit: inermem atque imparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis septorum et fustibus: a quibus hic, multis vulneribus acceptis ac debilitato corpore et contrucidato, se abiecit exanimatus neque ulla alia re ab se mortem, nisi opinione mortis depulit. Quem quum iacentem et concisum plurimis vulneribus extremo spiritu exsanguem et confectum viderent, defatigatione magis et errore, quam misericordia et modo, aliquando caedere destiterunt. 80. Et caussam dicit Sestius de vi? Quid ita? quia vivit: at id non sua culpa: plaga una illa extrema defuit: quae si accessisset, reliquum spiritum exhausisset. Accusa Lentidium: non percussit locum: maledic Titio Sabinio, homini Reatino, cur tam temere exclamarit occisum. Ipsum vero quid accusas? Num defuit gladiis? num repugnavit? Num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit?

XXXVIII. An haec ipsa vis est, non posse emori? an illa, quod tribunus plebis templum cruentavit? an, quod, quum esset ablati, primumque resipisset, non se referri iussit? Ubi est crimen, quod reprehenditis? 81. Hic quaero, iudices, si illo die gens ista Clodia, quod facere voluit, effecisset: si P. Sestius, qui pro occiso relictus est, occisus esset: fuistisne ad arma ituri? fuistisne vos ad patrium illum animum, maiorumque virtutem excitaturi? fuistisne aliquando rempublicam a funesto latrone repetituri: an etiam tunc quiesceretis, cunctaremini, timeretis, quum rempublicam a facinorosissimis sicariis et a servis esse oppressam atque conculcatam videretis? Cuius igitur mortem ulcisceremini, siquidem liberi esse et habere rempublicam cogitaretis: de eius virtute vivi quid vos loqui, quid sentire, quid cogitare, quid iudicare oporteat,

dubitandum putatis? 82. At vero illi ipsi parricidae, quorum effrenatus furor alitur impunitate diuturna, adeo vim facinoris sui perhorruerunt, ut, si paullo longior opinio mortis Sestii fuisset, Gracchum illum suum, transferendi in nos criminis caussa, occidere cogitarint. Sensit rusticulus non incautus, (neque enim homines nequam tacere potuerunt,) suum sanguinem quaeri ad restringendam invidiam facinoris Clodiani: mulionicam paenulam arripuit, cum qua primum Romam ad comitia venerat: messoria se corbe contextit. Quum quaererent alii Numerium, alii Quintium, gemini nominis errore servatus est. Atque hoc scitis omnes, usque adeo hominem in periculo fuisse, quoad scitum sit Sestium vivere. Quod ni esset patefactum paullo citius, quam vellem: non illi quidem morte mercenarii sui transferre potuissent invidiam in quos putabant, sed acerbissimi sceleris infamiam grato quodam scelere minuissent. 83. Ac si tunc P. Sestius, iudices, in templo Castoris animam, quam vix retinuit, edidisset: non dubito, quin, si modo esset in republica senatus, si maiestas populi Romani revixisset, aliquando statua huic, ob rempublicam interfecto, in foro statueretur. Nec vero illorum quisquam, quos a maioribus nostris, morte obita, positos in illo loco atque in rostris collocatos videtis, esset P. Sestio aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam praeponendus: qui quum causam civis calamitosi, causam amici, causam bene de republica meriti, causam senatus, causam Italiae, causam reipublicae suscepisset; quumque auspiciis religionique parens obnuntiaret, quod senserat: luce, palam, a nefariis pestibus in deorum hominumque conspectu esset occisus, sanctissimo in

templo, sanctissima in caussa, sanctissimo in magistratu. Eius igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cuius mortem ornandam monumento sempiterno putaretis?

XXXIX. 84. Homines, inquit, emisti, coegisti, parasti. Quid uti faceret? senatum obsideret? cives indemnatos expelleret? bona diriperet? aedes incenderet? tecta disturberet? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro e rostris expelleret? provincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos in liberas civitates per legatos nostros reduceret? principem civitatis ferro obsessum teneret? Haec ut efficere posset, quae fieri, nisi armis oppressa republica, nullo modo poterant, idcirco, credo, manum sibi P. Sestius et copias comparavit. At nondum erat maturum: nondum res ipsa ad eiusmodi praesidia viros bonos compellebat. Pulsi nos eramus, non omnino ista manu sola, sed tamen non sine ista: vos taciti mirabamini. 85. Captum erat forum anno superiore, aede Castoris, tamquam arce aliqua, a fugitivis occupata: silebatur. Omnia hominum, quum egestate, tum audacia perditorum, clamore, concursu, vi, manu gerebantur: perferebatis. Magistratus templis pellebantur: alii omnino aditu ac foro prohibebantur: nemo resistebat. Gladiatores ex praetoris comitatu comprehensi, in senatum introducti, confessi, in vincula coniecti a Milone, emissi a Serrano: mentio nulla. Forum corporibus civium Romanorum constratum caede nocturna: non modo nulla nova quaestio, sed etiam vetera iudicia sublata. Tribunum plebis plus viginti vulneribus acceptis iacentem moribundumque vidistis: alterius tribuni plebis, divini hominis, (di-

cam enim, quod sentio, et quod mecum sentiunt omnes,) divini, insigni quadam, inaudita, nova magnitudine animi, gravitate, fide praediti, domus est oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano. XL. 86. Et tu hoc loco laudas Milonem, et iure laudas. Quem enim unquam virum tam immortalī virtute vidimus? qui, nullo praemio proposito, praeter hoc, quod iam contritum et contemptum putatur, iudicium bonorum, omnia pericula, summos labores, gravissimas contentiones inimicitiasque suscepit? qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re docuisse, non verbis, quid oporteret a praestantissimis viris in republica fieri, et quid necesse esset: oportere hominum audacium, ever-sorum reipublicae, scelere legibus et iudiciis resistere. Si leges non valerent, iudicia non essent, si respublica vi, consensuque audacium, armis oppressa teneretur: praesidio et copiis defendi vitam et libertatem necesse esse. Hoc sentire, prudentiae est: facere, fortitudinis: et sentire vero et facere, perfectae cumulataeque virtutis. 87. Adiiit ad rempublicam tribunus plebis, Milo: de cuius laude plura dicam, non quo aut ipse haec dici, quam existimari malit, aut ego hunc laudis fructum praesenti libenter impertiam, praesertim quum verbis consequi non possim: sed quod existimo, si Milonis causam accusatoris voce collaudatam probaro, vos in hoc crimine parem Sestii causam existimatu-ros. Adiiit igitur T. Annius ad causam reipublicae sic, ut civem patriae recuperare vellet ereptum. Simplex causa, constans ratio, plena consensionis omnium, plena concordiae. Collegas adiutores habebat: consulis alterius summum studium, alterius animus paene placatus. De praetoribus unus alienus: senatus incredibilis voluntas, equi-

tum Romanorum animi ad causam excitati, erecta Italia. Duo soli erant empti ad impediendum: qui si homines despecti et contempti tantam rem sustinere non potuissent; se causam, quam susceperat, nullo labore peracturum videbat. Agebat auctoritate, agebat consilio, agebat per summum ordinem, agebat exemplo donorum et fortium civium: quid republica, quid se dignum esset, quis ipse esset, quid sperare, quid maioribus suis reddere deberet, diligentissime cogitabat. XLI. 88. Huic gravitati hominis, videbat ille gladiator, se, si moribus ageret, parem esse non posse: ad ferrum, ad faces, ad quotidianam caedem, incendia, rapinas, se cum exercitu suo contulit: domum oppugnare, itineribus occurrere, vi lacessere et terrere coepit. Non movit hominem summa gravitate summaque constantia: sed quamquam dolor animi, innata libertas, prompta excellensque virtus fortissimum virum hortabatur, vi vim oblatam, praesertim saepius, ut frangeret et refutaret; tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, ut contineret dolorem, neque eadem se re ulcisceretur, qua esset lacessitus, sed illum, tot iam in funeribus reipublicae exsultantem ac tripudiantem, legum, si posset, laqueis constringeret. 89. Descendit ad accusandum. Quis umquam tam proprie reipublicae causa, nullis inimiciis, nullis praemiis, nulla hominum postulatione, aut etiam opinione, id umquam esse facturum? Fracti erant animi hominis. Hoc enim accusante pristini illius sui iudicii turpitudinem desperabat. Ecce tibi consul, praetor, tribunus plebis nova novi generis edicta proponunt: Ne reus adsit, ne citetur, ne quaeratur, ne mentionem omnino cuiquam iudicum aut iudiciorum facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem,

dignitatem, gloriam natus, vi sceleratorum hominum corroborata, legibus iudiciisque sublati? Cervices tribunus plebis privato, praestantissimus vir prosligatissimo homini daret? an causam susceptam affligeret? an se domi contineret? Et vinci turpe putavit et deterreri et latere. Perfecit, ut, quoniam sibi in illum legibus uti non liceret, illius vim neque in suo, neque in reipublicae periculo pertimesceret. XLII. 90. Quomodo igitur hoc in genere praesidii comparati accusas Sestium, quum idem laudes Milonem? An, qui sua tecta defendit: qui ab aris, focis ferrum flammamque depellit: qui sibi licere vult tuto esse in foro, in templo, in curia: iure praesidium comparat; qui vulneribus, quae cernit quotidie toto corpore, monetur, ut aliquo praesidio caput et cervices et iugulum ac latera tutetur, hunc de vi accusandum putas? 91. Quis enim vestrum, iudices, ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali neque civili iure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera aut eripere aut retinere potuissent? Qui igitur primi virtute et consilio praestanti exstiterunt, ii, perspecto genere humanae docilitatis atque ingenii, dissipatos unum in locum congregarunt, eosque ex feritate illa ad iustitiam atque mansuetudinem traduxerunt. Tum res ad communem utilitatem, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quae postea civitates nominatae sunt, tum domicilia coniuncta, quas urbes dicimus, invento et divino et humano iure, moenibus sepserunt. 92. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate et illam immanem nihil tam interest, quam ius atque vis. Horum utro uti nolumus, altero

est utendum. Vim volumus exstingui? ius valeat necesse est, id est iudicia, quibus omne ius continetur. Iudicia displicent, aut nulla sunt? vis dominetur necesse est. Hoc vident omnes: Milo et vidit, et fecit, ut ius experiretur, vim depelleret. Altero uti voluit, ut virtus audaciam vinceret: altero usus necessario est, ne virtus ab audacia vinceretur. Eademque ratio fuit P. Sestii, si minus in accusando, (neque enim per omnes fuit idem necesse fieri,) at certe in necessitate defendendae salutis suae praesidioque contra vim et manum comparando.

XLIII. 93. O dii immortales! quemnam ostenditis exitum nobis? quam spem reipublicae datis? quotus quisque invenietur tanta virtute vir, qui optimam quamque causam reipublicae amplectatur? qui bonis viris deserviat? qui solidam laudem veramque quaerat? quum sciat, duo illa reipublicae paene fata, Gabinium et Pisonem, alterum haurire quotidie ex pacatissimis atque opulentissimis Syriae gazis innumerable pondus auri: bellum inferre quiescentibus, ut eorum veteres illibatasque divitias in profundissimum libidinum suarum gurgitem profundat: villam aedificare in oculis omnium tantam, tugurium ut iam videatur esse illa villa, quam ipse tribunus plebis pictam olim in concionibus explicabat, quo fortissimum ac summum civem in invidiam homo castus ac non cupidus vocaret: 94. alterum Thracibus ac Dardanis primum pacem maxima pecunia vendidisse: deinde, ut illi pecuniam conficere possent, vexandam his Macedoniam et spoliandam tradidisse, eundemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Graecis divisisse, cogere pecunias maximas a Dyrrhachinis, spoliare Thessalos,

certam Achaeis in annos singulos pecuniam imperavisse, neque tamen ullo in publico aut religioso loco signum, aut tabulam, aut ornamentum reliquisse: hos sic eludere, quibus omne supplicium atque omnis iure optimo poena debetur: reos esse hos duos, quos videtis. Omitto iam Numerium, Serranum, Aelium, quisquilias seditionis Clodianae: sed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis, nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, illi umquam de se pertimescent. XLIV. 95. Nam quid ego de aedile ipso loquar, qui etiam diem dixit, et accusavit de vi Milonem? Neque hic tamen ulla umquam iniuria adducetur, ut cum tali virtute tantaque firmitate animi se in rempublicam fuisse poeniteat: sed, qui haec vident, adolescentes quonam suas mentes conferent? Ille, qui monumenta publica, qui aedes sacras, qui domos inimicorum suorum oppugnavit, excidit, incendit, qui stipatus semper sicariis, septus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui et peregrinam manum facinorosorum concitavit, et servos ad caedem idoneos emit, et in tribunatu carcerem totum in forum effudit, volitat aedilis, accusat eum, qui aliqua ex parte eius furorem exultantem repressit. Hic, qui se est tutatus sic, ut in privata re deos penates suos, in republica iura tribunatus auspiciaque defenderet, accusare eum moderate, a quo ipse nefarie accusatur, per senatus auctoritatem non est situs.

96. Nimirum hoc illud est, quod de me potissimum tu in accusatione quaesisti, quae esset nostra natio optimatum. Sic enim dixisti. Rem quaeris praeclaram iuventuti ad discendum, nec mihi difficilem ad perdocendum: de qua pauca, iudices, dicam: et, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient,

nec ab officio vestro, nec ab ipsa caussa P. Sestii abhorrebit oratio mea. XLV. Duo genera semper in hac civitate fuerunt eorum, qui versari in republica, atque in ea se excellentius gerere studuerunt: quibus ex generibus alteri se populares, alteri optimates et haberi et esse voluerunt. Qui ea, quae faciebant, quaeque dicebant, multitudini iucunda esse volebant, populares: qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique probarent, optimates habebantur. 97. Quis ergo iste optimus quisque? De numero si quaeris, innumerabiles: neque enim aliter stare possemus: sunt principes consilii publici: sunt, qui eorum sectam sequuntur: sunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia: sunt municipales rusticique Romani: sunt negotia gerentes: sunt etiam libertini optimates. Numerus, ut dixi, huius generis, late et varie diffusus est: sed genus universum (ut tollatur error) brevi circumscribi et definiri potest. Omnes optimates sunt, qui neque nocentes sunt, nec natura improbi, nec furiosi nec malis domesticis impediti. Sequitur, ut hi sint, (quam tu nationem appellasti,) qui et integri sunt, et sani, et bene de rebus domesticis constituti. Horum qui voluntati, commodis, opinioni in gubernanda republica serviunt, defensores optimatum, ipsique optimates gravissimi et clarissimi cives numerantur et principes civitatis. 98. Quid est igitur propositum his reipublicae gubernatoribus, quod intueri, et quo cursum suum dirigere debeant? Id quod est praestantissimum, maximeque optabile omnibus sanis, et bonis, et beatis, cum dignitate otium. Hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt, summi viri et conservatores civitatis putantur. Neque enim rerum gerendarum dignitate homines efferri ita con-

venit, ut otio non prospiciant: neque ullum amplexari otium, quod abhorreat a dignitate. XLVI. Huius autem otiosae dignitatis haec fundamenta sunt, haec membra, quae tuenda principibus, et vel capitis periculo defendenda sunt, religiones, auspicia, potestates magistratuum, senatus auctoritas, leges, mos maiorum, iudicia, iurisdictio, fides, provinciae, socii, imperii laus, res militaris, aerarium. 99. Harum rerum tot atque tantarum esse defensorem et patronum, magni animi est, magni ingenii, magnaeque constantiae. Etenim in tanto civium numero magna multitudo est eorum, qui aut propter metum poenae, peccatorum suorum conscii, novos motus conversionesque reipublicae quaerant, aut qui propter insitum quemdam animi furorem discordiis civium ac seditione pascantur, aut qui, propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quam suo deslagrare. Qui quum auctores sunt et duces suorum studiorum vitiatorumque nacti, in republica fluctus excitantur, ut vigilandum sit iis, qui sibi gubernacula patriae depoposcerunt, enitendumque omni scientia ac diligentia, ut, conservatis his, quae ego paullo ante fundamenta ac membra esse dixi, tenere cursum possint et capere otii illum portum et dignitatis. 100. Hanc ego viam, iudices, si aut asperam, aut arduam, aut plenam esse periculorum aut insidiarum negem, mentiar: praesertim quum id non modo intellexerim semper, sed etiam praeter ceteros senserim.

XLVII. Maioribus praesidiis et copiis oppugnatur respublica, quam defenditur, propterea, quod audaces homines et perditii nutu impelluntur, et ipsi etiam sponte sua contra rempublicam incitantur: boni nescio quomodo tardiores sunt et, principiis rerum negle-

ctis, ad extremum ipsa denique necessitate excitantur: ita ut nonnumquam cunctatione ac tarditate, dum otium volunt etiam sine dignitate retinere, ipsi utrumque amittant. 401. Propugnatores autem reipublicae qui esse voluerunt, si leviores sunt, desciscunt: si timidiore, desunt: permanent illi soli, atque omnia reipublicae causa perferunt, qui sunt tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui a Graccho usque ad Q. Varium seditiosis omnibus restitit, quem nulla umquam vis, nullae minae, nulla invidia labe fecit: aut qualis Q. Metellus, patruus matris tuae: qui, quum florentem hominem in populari ratione, L. Saturninum, censor notasset, quumque insitivum Gracchum contra vim multitudinis incitatae censu prohibuisset, quumque in eam legem, quam non iure rogatam iudicaret, iurare unus noluisset, de civitate maluit, quam de sententia demoveri; aut, ut vetera exempla, quorum est copia digna huius imperii gloria, relinquam, neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem, qualis nuper Q. Catulus fuit, quem neque periculi tempestas neque honoris aura potuit umquam de suo cursu aut spe aut metu demovere. XLVIII. 402. Haec imitami, per deos immortales! qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam quaeritis. Haec ampla sunt, haec divina, haec immortalia: haec fama celebrantur, monumentis annalium mandantur, posteritati propagantur. Est labor: non nego; pericula magna: fateor.

Multae insidiae sunt bonis:
verissime dictum est. Sed

Te id, quod multi invideant, multique expetant,
inscitia'st,*
inquit,

postulare, si laborem summa cum cura offeras nullum.

Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi cives,
Oderint, dum metuant.

403. Praeclara enim illa praecepta dederat iuventuti. Sed tamen haec via, haec ratio reipublicae capessendae olim erat magis pertimescenda, quum multis in rebus multitudinis studium ad populi commodum ab utilitate reipublicae discrepabat. Tabellaria lex ab L. Cassio ferebatur. Populus libertatem agi putabat suam. Dissentiebant principes, et in salute optimatum temeritatem multitudinis, et tabellae licentiam pertimescebant. Agrariam Ti. Gracchus legem ferebat. Grata erat populo: fortunae constitui tenuiorum videbantur. Nitebantur contra optimates, quod ea discordiam excitari videbant: et, quum locupletes possessionibus diuturnis moverentur, spoliari rempublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat. Iucunda res plebi Romanae. Victus enim suppeditabatur large sine labore. Repugnabant boni, quod et ab industria plebem ad desidiam avocari putabant, et aerarium exauriri videbatur. XLIX. Multa etiam nostra memoria, quae consulto praetereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas a consilio principum dissideret. 404. Nunc iam nihil est, quod populus a delectis principibusque dissentiat: nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum est cupidus, et otio suo, et dignitate optimi cuiusque, et universae reipublicae gloria delectatur. Itaque homines seditiosi ac turbulenti, quia nulla iam largitione populum Romanum concitare possunt, quod plebs perfuncta gravissimis seditionibus ac discordiis otium amplexatur,

conductas habent conciones: neque id agunt, ut ea dicant aut ferant, quae illi velint audire, qui in concione sunt, sed pretio ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi velle audire videantur. 105. Num vos existimatis, Gracchos aut Saturninum aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum umquam in concione habuisse conductum? Nemo habuit. Ipsa enim largitio et spes commodi propositi sine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offendeabant illi quidem apud graves et honestos homines, sed populi iudiciis atque omni significatione florebant. His in theatro plaudebatur: hi suffragiis, quod contenderant, consequiebantur: horum homines nomen, orationem, vultum, incessum amabant. Qui autem adversabantur ei generi, graves et magni homines habebantur: sed valebant in senatu multum, apud bonos viros plurimum: multitudini iucundi non erant, suffragiis offendebatur saepe eorum voluntas: plausum vero etiamsi quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccasset, pertimescebat. Attamen, si quaeres erat maior, idem ille populus horum auctoritate maxime commovebatur.

L. 106. Nunc, nisi me fallit, in eo statu civitas est, ut, si operas conductorum removeris, omnes idem de republica sensuri esse videantur. Etenim tribus locis significari maxime populi Romani iudicium ac voluntas potest, concione, comitiis, ludorum gladiatorumque consessu. Quae concio fuit per hos annos, quae quidem esset non conducta, sed vera, in qua populi Romani consensus perspicui non posset? Habita sunt multae de me a gladiatore sceleratissimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum foedum

vultum aspicere, nemo furialem vocem bonus audire poterat. Erant, erant illae conciones perditorum hominum necessario turbulentae. 407. Habuit de eodem me P. Lentulus consul concionem: concursus est populi Romani factus: omnes ordines, tota in illa concione Italia constitit. Egit causam summa cum gravitate copiaque dicendi, tanto silentio, tanta approbatione omnium, nihil ut umquam videretur tam popolare ad populi Romani aures accidisse. Productus est ab eo Cn. Pompeius, qui se non solum auctorem meae salutis, sed etiam supplicem populo Romano exhibuit. Huius oratio et pergravis et grata concioni fuit: sic contendo, numquam neque sententiam eius auctoritate, neque eloquentiam iucunditate fuisse maiore. 408. Quo silentio sunt auditi de me ceteri principes civitatis! quos idcirco non appello hoc loco, ne mea oratio, si minus de aliquo dixero, ingrata; si satis de omnibus, infinita esse videatur. Cedo nunc eiusdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio concionem! Quis non modo approbavit, sed non indignissimum facinus putavit, illum, non dicam loqui, sed vivere ac spirare? Quis fuit, qui non eius voce maculari rempublicam, seque, si eum audiret, scelere astringi arbitraretur? LI. 409. Venio ad comitia, sive magistratum placet, sive legum. Leges videmus saepe ferri multas. Omitto eas, quae feruntur ita, vix ut quini, et hi ex alia tribu, qui suffragium ferant, reperiantur. De me, quem tyrannum atque ereptorem libertatis esse dicebat, in illa ruina reipublicae dicit se legem tulisse. Quis est, qui se, quum contra me ferebatur, inisse suffragium confiteatur? quum autem de me eodem ex senatusconsulto, comitiis centuriatis, ferebatur, quis est, qui non profiteatur se

adfuisse et suffragium de salute mea tulisse? Utra igitur caussa popularis debet videri? in qua omnes honestates civitatis, omnes aetates, omnes ordines una consentiunt: an, in qua furiae concitatae, tamquam ad funus reipublicae, convolant? 440. An, sicubi aderit Gellius, homo et fratre indignus, viro clarissimo, atque optimo consule, et ordine equestri, cuius ille ordinis nomen retinet, ornamenta confecit; id erit popolare? Est enim homo iste populo Romano deditus. Nihil vidi magis: qui, quum eius adolescentia in amplissimis honoribus summi viri, L. Philippi vitrici, florere potuisset, usque eo non fuit popularis, ut bona solus comesset: deinde ex impuro adolescente et petulante, posteaquam rem paternam ab idiotarum divitiis ad philosophorum regulam perduxit, Graeculum se atque otiosum putari voluit, studio litterarum se subito dedit. Nihil iuvabant anagnostae: libelli etiam pro vino saepe oppignerabantur. Manebat insaturabile abdomen, copiae deficiebant. Itaque semper versabatur in spe rerum novarum: otio et tranquillitate reipublicae consenescebat. LII. Ecquae seditio umquam fuit, in qua non ille princeps? ecqui seditiosus, cui ille non familiaris? ecquae turbulenta concio, cuius ille non concitator? Cui bene dixit umquam bono? bene dixit? immo, quem fortem et bonum civem non petulantissime est insectatus? qui, ut credo, non libidinis caussa, sed ut plebicola videretur, libertinam duxit uxorem. 444. Is de me suffragium tulit, is adfuit, is interfuit epulis et gratulationibus parricidarum. In quo tamen est me ultus, cum illo ore inimicos est meos suaviatus. Qui, quasi mea culpa bona perdiderit, ita ob eam ipsam causam est mihi inimicus, quia nihil habet. Utrum ego tibi patri-

monium eripui, Gelli, an tu comedisti? Quid? tu meo periculo, gurgēs ac vorago patrimonii, belluabare: ut, si ego consul rempublicam contra te et gregales tuos defendissem, in civitate esse me nolles? Te nemo tuorum videre vult: omnes aditum, sermonem, congressum tuum fugiunt: te sororis filius Postumius, adolescens gravis, senili iudicio, notavit, quum in magno numero tutorem liberis non instituit. Sed elatus odio, et meo, et reipublicae nomine, quorum ille utri sit inimicior, nescio, plura dixi, quam dicendum fuit, in furiosissimum atque egentissimum ganeonem. 112. Illuc revertor: contra me quum sit actum, capta Urbe atque oppressa, Gellium, Firmidium, Titium, eiusdem modi furias, illis mercenariis gregibus duces et auctores fuisse, quum ipse lator nihil ab horum turpitudine, audacia, sordibus abhorreret. At, quum de dignitate mea ferebatur, nemo sibi nec valetudinis excusationem, nec senectutis, satis iustam putavit: nemo fuit, qui se non rempublicam mecum simul revocare in suas sedes arbitraretur. LIII. 113. Videamus nunc comitia magistratuum. Fuit collegium nuper tribunicium, in quo tres minime, duo vehementer populares existimabantur. Ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum consistendi potestas non erat, duo a populo Romano praetores video esse factos: et, quantum sermonibus vulgi et suffragiis intelligere potui, prae se populus Romanus ferebat, sibi illum in tribunatu Cn. Domitii animum constantem et egregium, et Q. Ancharii fidem ac fortitudinem, etiamsi nihil agere potuissent, tamen voluntate ipsa gratum fuisse. Iam de C. Fannio quae sit existimatio, videmus: quod iudicium populi Romani in honoribus eius futurum sit,

nemini dubium esse debet. 114. Quid? populares illi duo quid egerunt? alter, qui tamen se continuerat, tulerat nihil, senserat tantum de republica aliud, atque homines exspectabant, vir et bonus, et innocens, et bonis viris semper probatus, quod parum videlicet intellexit in tribunatu, quid vero populo probaretur, et quod illum esse populum Romanum, qui in concione erat, arbitrabatur, non tenuit eum locum, in quem, nisi popularis esse voluisset, facillime pervenisset. Alter, qui ita se in populari ratione iactarat, ut auspicia, legem Aeliam, senatus auctoritatem, consulem, collegas, bonorum iudicium nihil putaret, aedilitatem petivit cum bonis viris et hominibus primis, sed non praestantissimis opibus et gratia: tribum suam non tulit: Palatinam denique, per quam omnes illae pestes vexare populum Romanum dicebantur, perdidit: nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent, nisi repulsam, tulit. Videtis igitur, populum ipsum, ut ita dicam, iam non esse popularem: qui ita vehementer eos, qui populares habentur, respuat: eos autem, qui ei generi adversantur, honore dignissimos iudicet.

LIV. 115. Veniamus ad ludos. Facit enim, iudices, vester iste in me animorum oculorumque coniectus, ut mihi iam licere putem remissiore uti genere dicendi. Comitiorum et concionum significationes interdum verae sunt, nonnumquam vitatae atque corruptae: theatrales gladiatoriique consessus dicuntur omnino solere levitate nonnullorum emptos plausus exiles et raros excitare. Attamen facile est, quum id sit, quemadmodum, et a quibus fiat, et quid integra multitudo faciat, videre. Quid ego nunc dicam, quibus viris, aut cui generi civium maxime applaudatur? Neminem vestrum fallit. Sit hoc sane leve:

quod non ita est, quoniam optimo cuique impertitur: sed, si est leve, homini gravi leve est: ei vero, qui pendet a rebus levissimis, qui rumore et (ut ipsi loquuntur) favore populi tenetur et ducitur, plausum immortalitatem, sibilum mortem videri necesse est. 446. Ex te igitur, Scaure, potissimum quaero, qui ludos apparatissimos magnificentissimosque fecisti, ecquis istorum popularium tuos ludos aspexerit, ecquis se theatro populoque Romano commiserit. Ipse ille maxime ludius, non solum spectator, sed actor et acroama, qui omnia sororis embolia novit, qui in coetum mulierum pro psalteria adducitur, nec tuos ludos aspexit in illo ardenti tribunatu suo, nec ullos alios, nisi eos, a quibus vix vivus effugit. Semel, inquam, se ludis homo popularis commisit omnino, quum in templo Honoris-Virtutis honos habitus esset virtuti, Caiique Marii, conservatoris huius imperii, monumentum municipi eius et reipublicae defensori sedem ad salutem praebuisset. LV. 447. Quo quidem tempore, quid populus Romanus sentire se ostenderit, utroque in genere declaratum est: primo, quum, audito senatusconsulto, rei ipsi atque absenti senatui plausus est ab universis datus: deinde, quum senatoribus singulis spectatum e senatu redeuntibus. Quum vero ipse, qui ludos faciebat, consul assedit, stantes et manibus passis gratias agentes et lacrimantes gaudio suam erga me benevolentiam ac misericordiam declararunt. At quum ille furibundus incitata illa sua vecordi mente venisset, vix se populus Romanus tenuit, vix homines odium suum a corpore eius impuro atque infando represserunt. Voces quidem et palmarum intentus et maledictorum clamorem omnes profuderunt. 448. Sed quid ego populi Romani ani-

num virtutemque commemorô, libertatem iam ex diuturna servitute respicientis, in eo homine, cui tum petenti iam aedilitatem ne histriones quidem coram sedenti pepercerunt? Nam quum ageretur togata, Simulans, ut opinor; caterva tota clarissima concensione, in ore impuri hominis imminens, concionata est:

— — *Huic vitae tuae* — et,

— — *Póst principia atque éxitus*

vitiôsae vitae! — —

Sedebat exanimatus: et is, qui antea cantorum convicio conciones celebrare suas solebat, cantorum ipsorum vocibus eiiciebatur. Et, quoniam facta mentio est ludorum, ne illud quidem prætermittam, in magna varietate sententiarum, numquam ullum fuisse locum, in quo aliquid a poeta dictum cadere in tempus nostrum videretur, quod aut populum universum fugeret, aut non exprimeret ipse actor. 119. Et, quaeso, hoc loco, iudices, ne qua me levitate ductum ad insolitum genus dicendi labi putetis, si de poetis, de histrionibus, de ludis in iudicio loquar. LVI. Non sum tam ignarus, iudices, caussarum, non tam insolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, et omnes undique flosculos carpatim atque delibem. Scio, quid gravitas vestra, quid haec advocatio, quid ille conventus, quid dignitas P. Sestii, quid periculi magnitudo, quid aetas, quid honos meus postulet. Sed mihi sumpsi hoc loco doctrinam quamdam iuventuti, qui essent optimates. In ea explicanda demonstrandum est, non esse populares omnes eos, qui putentur. Id facillime consequar, si universi populi iudicium verum et incorruptum, et, si intimos sensus civitatis expressero. 120. Quid fuit illud, quod, recenti nuntio de illo senatusconsulto, quod factum est in templo

Virtutis, ad ludos scenamque perlato, consessu maximo summus artifex, et mehercule semper partium in republica, tamquam in scena, optimarum, flens et recenti laetitia et mixto dolore ac desiderio mei, egit aperte multo gravioribus verbis meam causam, quam egomet de me agere potuissem? Summi enim poetae ingenium non solum arte sua, sed etiam dolore exprimebat. Quid enim?

— *Certo qui rempublicam animo adiūverit,
státuerit, steterit cum Achivis,* —

Vobiscum me stetisse dicebat; vestros ordines demonstrabat. Revocabatur ab universis.

— *ré dubia;*

*nec dubitarit vitam offerre, nec capiti pepérce-
rit.*

424. Haec quantis ab illo clamoribus agebantur! quum iam, omisso gestu, verbis poetae, et studio actoris, et expectationi nostrae plauderetur?

Súmmum amicum, súmmo in bello —

(nam illud ipse actor adiungebat amico animo, et fortassis homines propter aliquod desiderium approbabant)

— *súmmo ingenio praéditum.*

LVII. Tum illa, quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paullo post in eadem fabula sunt acta!

O pater! —

Me, me ille absentem, ut patrem, deplorandum putabat, quem Q. Catulus, quem multi alii saepe in senatu patrem patriae nominarant. Quanto cum fletu de illis nostris incendiis ac ruinis, quum patrem pulsum, patriam afflictam deploraret, domum incensam everSAMque, sic egit, ut, demonstrata pristina fortuna, quum se convertisset,

Haec omnia vidi inflámmari!

fletum etiam inimicis atque invidis excitaret! 122. Pro, dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? quae mihi quidem ita et acta et scripta videntur esse, ut vel a Q. Catulo, si revixisset, praeclare posse dici viderentur: is enim libere reprehendere, et accusare populi nonnumquam temeritatem solebat, aut errorem senatus:

*O ingratiſci Argivi, inanes Græci, immemores
benefici!*

Non erat illud quidem verum: non enim ingrati, sed miseri, quibus reddere salutem, a quo acceperant, non liceret: nec unus in quemquam umquam gratior, quam in me universi. Sed tamen illud scripsit disertissimus poeta pro me: egit fortissimus actor, non solum optimus, de me, quum omnes ordines demonstraret; senatum, equites Romanos, universum populum Romanum accusaret:

Exsulare ſinitis, ſiſtis pelli, pulſum pátimini.

Quae tum significatio fuerit omnium, quae declaratio voluntatis ab universo populo Romano in caussa hominis non popularis, equidem audiebamus: existimare facilius possunt, qui adfuerunt. LVIII. 123. Et, quoniam me huc provexit oratio, histrio casum meum toties collacrimavit, quum ita dolenter ageret caussam meam, ut vox eius illa praeclara lacrimis impediretur. Neque poetae, quorum ego semper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt, eaque populus Romanus non solum plausu, sed etiam gemitu suo comprobavit. Utrum igitur haec Aesopum potius pro me aut Accium dicere oportuit, si populus Romanus liber esset, an principes civitatis? Nominatim sum appellatus in Bruto,

Túllius, qui libertatem cívibus stabiliverat.

Millies revocatum est. Parumne videbatur populus Romanus iudicare, id a me et a senatu esse constitutum, quod perditii cives sublatum per nos criminabantur? 124. Maxime vero populi Romani iudicium universo consessu gladiatorio declaratum est. Erat enim munus Scipionis dignum et eo ipso et illo Q. Metello, cui dabatur. Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentia atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maxime delectatur. In hunc consessum P. Sestius, tribunus plebis, quum ageret nihil aliud in eo magistratu, nisi meam causam, venit, et se populo dedit, non plausus cupiditate, sed ut ipsi inimici nostri voluntatem universi populi viderent. Venit (ut scitis) ad columnam Maeniam. Tantus est ex omnibus spectaculis usque a Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut numquam maior consensus aut apertior populi Romani universi fuisse ulla in causa diceretur. 125. Ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulsores? Aliusne est aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensi invisique fuerimus? LIX. Equidem existimo, nullum tempus esse frequentioris populi, quam illud gladiatorium, neque concionis ullius, neque vero ullorum comitiorum. Haec igitur innumerabilis hominum multitudo, haec populi Romani tanta significatio, sine ulla varietate, universi, quum illis ipsis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, nisi optimorum civium salutem et dignitatem populo Romano caram esse universo? 126. At vero ille tribunus plebis, qui de me, non patris, avi, proavi, maiorum denique suorum omnium, sed Graeculorum instituto, concionem interrogare solebat: Vellentne me redire: et, quum erat reclamatum semivivis mercenariorum vo-

cibus, populum Romanum negare dicebat: is, quum quotidie gladiatores spectaret, numquam est conspectus. Quum veniret, emergebat subito, quum sub tabulas subrepserat, ut „*Mater te appello!*“ dicturus videretur. Itaque illa via latebrosa, qua spectatum ille veniebat, Appia iam vocabatur. Qui tamen, quoquo tempore conspectus erat, non modo gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimescebant? 427. Videtisne igitur, quantum inter populum Romanum et concionem intersit? dominos concionum omni odio populi notari? quibus autem consistere in operarum concionibus non liceat, eos omni populi Romani significatione decorari?

Tu mihi etiam M. Attilium Regulum commemoras, qui redire ipse Karthaginem sua voluntate ad supplicium, quam sine iis captivis, a quibus ad senatum missus erat, Romae manere maluerit? et mihi negas optandum reditum fuisse per familias comparatas et homines armatos. LX. Vim scilicet ego desideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, et quem, si vis non fuisset, nulla res labefactare potuisset. 428. Hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me studio gloriae putet idcirco exisse, ut ita redirem? Quem enim umquam senatus civem, nisi me, nationibus exteris commendavit? cuius umquam propter salutem, nisi meam, senatus publice sociis populi Romani gratias egit? De me uno patres conscripti decreverunt, ut, qui provincias cum imperio obtinerent, qui quaestores legatique essent, salutem et vitam meam custodirent. In una mea caussa post Romam conditam factum est, ut litteris consularibus ex senatusconsulto, cuncta ex Italia, omnes, qui rempublicam salvam vellent, convocarentur. Quod numquam senatus

in universae reipublicae periculo decrevit, id in unius mea salute conservanda decernendum putavit. Quem curia magis requisivit? quem forum luxit? quem aequae ipsa tribunalia desideraverunt? Omnia discessu meo deserta, horrida, muta, plena luctus et maeroris fuerunt. Quis est Italiae locus, in quo non fixum sit in publicis monumentis studium salutis meae, testimonium dignitatis? LXI. 429. Nam quid ego illa de me divina senatusconsulta commemorem? vel quod in templo Iovis Optimi Maximi factum est, quum vir is, qui tripartitas orbis terrarum oras atque regiones tribus triumphis adiunctas huic imperio notavit, de scripto sententia dicta, mihi uni testimonium patriae conservatae dedit? cuius sententiam ita frequentissimus senatus secutus est, ut unus dissentiret hostis, idque ipsum tabulis publicis mandaretur, ad memoriam posteri temporis sempiternam: vel quod est postridie decretum in curia, populi ipsius Romani, et eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de caelo servaret: ne quis moram ullam afferret: si quis aliter fecisset, eum plane eversorem reipublicae fore, idque senatum gravissime laturum: et ut statim de eius facto referretur? Qua gravitate sua quum frequens senatus nonnullorum scelus audaciamque tardasset, tamen illud addidit, si diebus quinque, quibus agi de me potuisset, non esset actum, redirem in patriam, dignitate omni recuperata. LXII. Decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex tota Italia salutis meae causa convenerant, agerentur gratiae, atque ut iidem, ad res redeuntibus ut venirent, rogarentur. 430. Haec erat studiorum in mea salute contentio: ut ii, qui a senatu de me rogabantur, iidem senatui pro me supplicarent. Atque ita in his rebus unus est

solus inventus, qui ab hac tam impensa voluntate bonorum palam dissideret, ut etiam Q. Metellus consul, qui mihi vel maxime ex magnis contentionibus reipublicae fuisset inimicus, de mea salute retulerit. Qui excitatus summa quum auctoritate P. Servilii, tum quadam gravitate dicendi, quum ille omnes prope ab inferis evocasset Metellos, et ad illius generis, quod sibi cum eo commune esset, dignitatem propinqui sui mentem a Clodianis latrociniis reflexisset: quumque eum ad domestici exempli memoriam et ad Numidici illius Metelli casum, vel gloriosum vel gravem convertisset: collacrimavit vir egregius ac vere Metellus, totumque se P. Servilio dicenti etiam tum tradidit nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo eiusdem sanguinis potuit sustinere, et mecum absens beneficio suo rediit in gratiam. 434. Quod certe, si est aliqui sensus in morte praeclarorum virorum, quum omnibus Metellis, tum vero uni viro fortissimo et praestantissimo civi gratissimum, fratri suo, fecit, socio laborum, periculorum, consiliorum meorum. LXIII. Reditus vero meus qui fuerit, quis ignorat? quemadmodum mihi advenienti tamquam totius Italiae atque ipsius patriae dexteram porrexerint Brundisini; quum ipsis Nonis Sext. idem dies adventus mei fuisset reditusque, natalis idem carissimae filiae, quam ex gravissimo tum primum desiderio luctuque consexi, idem etiam ipsius coloniae Brundisinae, idem Salutis, ut scitis: quumque me domus eadem optimorum et doctissimorum virorum, Laenii Flacci, et patris et fratris eius, laetissima accepisset, quae proximo anno maerens receperat et suo praesidio periculoque defenderat: quumque itinere toto urbes Italiae festos dies agere adventus mei videbantur, viae

multitudine legatorum undique missorum celebrabantur, ad Urbem accessus incredibili hominum multitudine et gratulatione florebat, iter a porta, in Capitolium ascensus, domum reditus erat eiusmodi, ut summa in laetitia illud dolerem, civitatem tam gratam tam miseram atque oppressam fuisse.

132. Habes igitur, quod ex me quaesisti, qui essent optimates. Non est natio, ut dixisti: quod ego verbum agnovi: est enim illius, a quo uno maxime P. Sestius se oppugnari videt, hominis eius, qui hanc nationem deleri et concidi cupivit: qui C. Caesarem, mitem hominem, et a caede abhorrentem, saepe increpuit, saepe accusavit, quum affirmaret, illum numquam, dum haec natio viveret, sine cura futurum. Nihil profecit de universis: de me agere non destitit: me oppugnavit, primum per indicem Vettium, quem in concione de me et de clarissimis viris interrogavit. In quo tamen eos cives coniunxit eodem periculo et crimine, ut a me inierit gratiam, quod me cum amplissimis et fortissimis viris congregavit. LXIV. 133. Sed postea mihi, nullo meo merito, nisi quod bonis placere cupiebam, omnes est insidias sceleratissime machinatus. Ille ad eos, a quibus audiebatur, quotidie aliquid ficti afferebat: ille hominem mihi amicissimum, Cn. Pompeium, monebat, ut meam domum metueret atque a me ipso caveret: ille se sic cum inimico meo copularat, ut illum meae proscriptionis, quam adjuvabat Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscum vivit, tabulam esse, se scriptorem diceret: ille unus ordinis nostri discessu meo, luctu vestro palam exultavit. De quo ego, quum quotidie rueret, verbum feci, iudices, numquam: neque putavi, quum omnibus machinis ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer,

de uno sagittario me queri convenire. Acta mea sibi ait displicere. Quis nescit? qui legem eam contemnat, quae dilucide vetat, gladiatores biennio, quo quis peteret aut petiturus sit, dare? 434. In quo eius temeritatem satis mirari, iudices, non queo. Facit apertissime contra legem: facit is, qui neque elabi ex iudicio iucunditate sua, neque emitti gratia potest, neque opibus et potentia leges ac iudicia perfringere. Quae res hominem impellit, ut sit tam intemperans? Iste nimia gloriae cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus est, speciosam, nobilem, gloriosam. Norat studia populi: videbat clamores et concursus futuros. Hac exspectatione elatus homo, flagrans cupiditate gloriae, tenere se non potuit, quin eos gladiatores induceret, quorum esset ipse pulcherrimus. Si ob eam caussam peccaret et, pro recenti populi Romani in se beneficio, populari studio elatus, tamen ignosceret nemo: quum vero ne de venalibus quidem homines electos, sed ex ergastulis emptos, nominibus gladiatoriiis ornarit, et sortito alios Samnites, alios provocatores fecerit, tanta licentia, tanta legum contemptio quem habitura sit exitum, non pertimescit? 435. Sed habet defensiones duas: primum, Do, inquit, bestiariorum: lex est scripta de gladiatoribus. Festive. Accipite aliquid etiam acutius. Dicit se non gladiatores, sed unum gladiatorem dare, et totam aedilitatem in munus hoc tratulisse. Praeclara aedilitas. Unus leo: ducenti bestiarii. Verum utatur hac defensione: cupio eum suae caussae confidere. Solet enim tribunos plebis appellare, et vi iudicium disturbare, quum dissidit. Quem non tam admiror, quod meam legem contemnat, hominis inimici, quam quod se statuit omnino consularem legem nullam putare. Aciliam,

Didiam, Liciniam, Iuniam contempsit. Etiamne eius, quem sua lege et suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C. Caesaris legem de pecuniis repetundis non putat esse legem? Et aiunt alios esse, qui acta Caesaris rescindant, quum haec optima lex et ab illo socero eius et ab hoc assecla negligatur?

LXV. Et cohortari ausus est accusator in hac caussa vos, iudices, ut aliquando essetis severi, aliquando medicinam adhiberetis reipublicae. Non ea est medicina, quum sanae parti corporis scalpellum adhibetur atque integrae: carnificina est ista et crudelitas. Hi medentur reipublicae, qui exsecant pestem aliquam, tamquam strumam civitatis.

136. Sed, ut extremum habeat aliquid oratio mea, et ut ego ante dicendi finem faciam, quam vos me tam attente audiendi; concludam illud de optimatibus eorumque principibus ac reipublicae defensoribus: vosque, adolescentes, et qui nobiles estis, ad maiorum vestrorum imitationem excitabo, et qui ingenio et virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi et honore et gloria floruerunt, cohortabor. 137. Haec est una via, mihi credite, et laudis et dignitatis et honoris: a bonis viris, sapientibus, et bene natura constitutis laudari et diligere: nosse descriptionem civitatis, a maioribus nostris sapientissime constitutam: qui quum regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creaverunt, ut consilium senatus reipublicae praepoherent sempiternum, deligerentur autem in id consilium ab universo populo, aditusque in illum summum ordinem civium industriae ac virtuti pateret: senatum reipublicae custodem, praesidem, propugnatorem collocaverunt: huius ordinis auctoritate uti magistratus, et quasi

ministros gravissimi consilii esse voluerunt: senatum autem ipsum proximorum ordinum splendore confirmari, plebis libertatem et commoda tueri atque augere voluerunt. LXVI. 438. Haec qui pro virili parte defendunt, optimates sunt, cuiuscumque sint ordinis: qui autem praecipue suis cervicibus tanta munia atque rempublicam sustinent, ii semper habiti sunt optimatum principes, auctores et conservatores civitatis. Huic hominum generi fateor, ut ante dixi, multos adversarios, inimicos, invidos esse, multa proponi pericula, multas inferri iniurias, magnos esse experiundos et subeundos labores: sed mihi omnis oratio est cum virtute, non cum desidia; cum dignitate, non cum voluptate; cum iis, qui se patriae, qui suis civibus, qui laudi, qui gloriae; non qui somno et conviviis et delectationi natos arbitrantur. Nam si qui voluptatibus ducuntur et se vitiorum illecebris et cupiditatum lenoniciis dediderunt: missos faciant honores: ne attingant rempublicam: patiantur viros fortes labore, se otio suo perfrui. 439. Qui autem bonam famam bonorum, quae sola vere gloria nominari potest, expetunt, aliis otium quaerere debent et voluptates, non sibi. Sudandum est his pro communibus commodis, adeundae inimicitiae, subeundae saepe pro republica tempestates: cum multis audacibus, improbis, nonnumquam etiam potentibus dimicandum. Haec audivimus de clarissimorum virorum consiliis et factis: haec accepimus, haec legimus. Neque eos in laude positos videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad seditionem, aut qui largitione caecarunt mentes imperitorum, aut qui fortes et claros viros et bene de republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt. Leves hos semper nostri homines, et audaces,

et malos, et perniciosos cives putaverunt. At vero qui horum impetus et conatus represserunt, qui auctoritate, qui fide, qui constantia, qui magnitudine animi consiliis audacium restiterunt; ii graves, ii principes, ii duces, ii auctores huius ordinis et dignitatis atque imperii semper habiti sunt. LXVII. 440. Ac ne quis ex nostro aut aliquorum praeterea casu hanc vitae viam pertimescat; unus in hac civitate, quem quidem ego possim dicere, praeclare vir de republica meritus, L. Opimius indignissime concidit: cuius monumentum celeberrimum in foro, sepulcrum desertissimum in littore Dyrrhachino relictum est. Atque hunc tamen flagrantem invidia, propter interitum C. Gracchi, semper ipse populus Romanus periculo liberavit. Alia quaedam civem egregium iniqui iudicii procella pervertit. Ceteri vero aut, repentina vi percussi ac tempestate populari, per populum tamen ipsum recreati sunt atque revocati: aut omnino invulnerati inviolatique vixerunt. At vero ii, qui senatus consilium, qui auctoritatem bonorum, qui instituta maiorum neglexerunt, et imperitae aut concitatae multitudini iucundi esse voluerunt, omnes fere reipublicae poenas aut praesenti morte aut turpi exsilio dependerunt. 441. Quod si apud Athenienses, homines Graecos, longe a nostrorum hominum gravitate disiunctos, non deerant, qui rempublicam contra populi temeritatem defenderent, quum omnes, qui ita fecerant, e civitate eiicerentur: si Themistoclem illum, conservatorem patriae, non deterruit a republica defendenda nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paullo ante servarat, nec Aristidi fuga, qui unus omnium iustissimus fuisse traditur: si postea summi eiusdem civitatis viri, quos nominatim appellari non est necesse,

propositis tot exemplis iracundiae levitatisque popularis, tamen suam rempublicam illam defenderunt: quid nos tandem facere debemus, primum in ea civitate nati, unde orta mihi gravitas et magnitudo animi videtur: tum in tanta gloria insistentes, ut omnia humana leviora videri debeant: deinde ad eam rempublicam tuendam aggressi, quae tanta dignitate est, ut eam defendentem occidere non aliud sit, quam oppugnantem rerum potiri? LXVIII. 442. Homines Graeci, quos antea nominavi, inique a suis civibus damnati atque expulsi, tamen, quia bene sunt de suis civitatibus meriti, tanta hodie gloria sunt, non in Graecia solum, sed etiam apud nos atque in ceteris terris, ut eos, a quibus illi oppressi sunt, nemo nominet, horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis Karthaginensium pluris fuit Hannibale consilio, virtute, rebus gestis, qui unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio et de gloria decertavit? Hunc sui cives e civitate eiecerunt: nos etiam hostem litteris nostris et memoria videmus esse celebratum. 443. Quare imitemur nostros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Aemilios, innumerabiles alios, qui hanc rempublicam stabiliverunt: quos equidem in deorum immortalium coetu ac numero repono. Amemus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis: praesentes fructus negligamus, posteritatis gloriae serviamus: id esse optimum putemus, quod erit rectissimum: speremus, quae volumus; sed quod acciderit, feramus: cogitemus denique, corpus virorum fortium magnorumque hominum esse mortale, animi vero motus et virtutis gloriam sempiternam: neque, hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam videmus,

cuius corpore ambusto, vitam eius et virtutem immortalitas exceperisse dicitur, minus existimemus, eos, qui hanc tantam rem publicam suis consiliis aut laboribus aut auxerint aut defenderint aut servarint, esse immortalem gloriam consecutos.

LXIX. 144. Sed me repente, iudices, de fortissimorum et clarissimorum civium dignitate et gloria dicentem, et plura etiam dicere parantem, horum aspectus in ipso cursu orationis repressit. Video P. Sestium, meae salutis, vestrae auctoritatis, publicae caussae defensorem, propugnatorem, actorem, reum: video hunc praetextatum eius filium oculis lacrimantibus me intuentem: video Milonem, vindicem vestrae libertatis, custodem salutis meae, subsidium afflictæ reipublicæ, extinctorem domestici latrocinii, represorem caedis quotidianæ, defensorem templorum atque tectorum, praesidium curiæ, sordidatum et reum: video P. Lentulum, cuius ego patrem deum ac parentem statuo fortunæ ac nominis mei et fratris rerumque nostrarum, in hoc misero squalore et sordibus: cui superior annus idem et virilem patris et praetextam populi iudicio togam dederit, hunc hoc anno, in hac toga, rogationis iniustissimæ subitam acerbitatem pro patre fortissimo et clarissimo cive deprecantem:

145. Atque hic tot et talium civium squalor, hic luctus, hæ sordes susceptæ sunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum casum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriæ, flagitanti senatui, poscenti Italiæ, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum est in me scelus? quid tanto opere deliqui illo, illo die, quum ad vos indicia, litteras, confessiones communis exitii detuli? quum parui vobis? At, si scelestum est amare patriam, pertuli poenarum

satis: eversa domus est, fortunae vexatae, dissipati liberi, raptata coniux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in squalore volutatus est ad pedes inimicissimorum: ego, pulsus aris, focis, diis penetibus, distractus a meis, carui patria, quam (uti levissime dicam) certe texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, scelus infidelium, fraudem invidorum.

146. Si hoc non est satis, quod haec omnia deleta videntur reditu meo: multo mihi, multo, inquam, iudices, praestat, in eandem illam recidere fortunam, quam tantam importare meis defensoribus et conservatoribus calamitatem. An ego in hac urbe esse possim, his pulsus, qui me huius urbis compotem fecerunt? Non ero: non potero esse, iudices: neque hic umquam puer, qui his lacrimis, qua sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me, me ipsum incolumem videbit: nec, quotiescumque me viderit, ingemiscet ac pestem suam et patris sui sese dicet videre. Ego vero vos in omni fortuna, quaecumque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine sordidatos videtis, umquam ulla fortuna divellet: neque eae nationes, quibus me senatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exsulem propter me sine me videbunt.

147. Sed haec dii immortales, qui me suis templis advenientem receperunt, stipatum ab his viris et P. Lentulo consule, atque ipsa respublica, qua nihil est sanctius, vestrae potestati, iudices, commiserunt. Vos hoc iudicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere potestis: vos his civibus uti optimis, vos me reficere, et renovare rempublicam. Quare vos obtestor atque obsecro, ut, si me salvum esse voluistis, eos conservetis, per quos me recuperavistis.

M. TULLII CICERONIS

IN

V A T I N I U M
O R A T I O.

NOTITIA LITTERARIA.

P. Vatinius quaestor fuerat anno U. 691. Cicerone et Antonio coss., provinciam aquariam vel Ostiensem obtinent. Legatus cum C. Cosconio in Hispaniam ulteriorem iverat a. U. 692. Tribunus pl. anno 693. C. Julio Caesari consuli praeter Galliam ulteriorem etiam citeriorem cum Illyrico et tribus legionibus in quinquennium attribuendam curaverat. Idem alterum consulem M. Bibulum vi e curia exuctum, domi captum in carcerem duci iusserat.

ARG. Quum inter testes contra Sestium productus esset Vatinius, et defensor Sestii Cicero ei esset inimicissimus, opportune oblata occasione arripuit Vatinius ulciscendi. Itaque quum defensoris inprimis hoc esset, ut testes productos apte acuteque interrogando calumniae convinceret; Cicero Vatinium, qui, quo genere sit, quomodo in pueritia vixerit, quid in quaestura totoque tribunatu fecerit, ac tandem etiam de ipsa causa, sed breviter interrogavit, omnibus vehementer plaudentibus.

Itaque haec non tam oratio est, quam quae ab ipso Cicerone cap. ult. dicitur, interrogatio, instituta illa quidem eodem tempore, quo Sestiana oratio, i. e. anno U. 698.

1. 4. Si tua tantummodo, Vatini, quid indignitas postularet, spectare voluissem, fecissem id, quod his vehementer placebat, ut te, cuius testimonium, propter turpitudinem vitae sordesque domesticas, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo enim horum aut ita te refutandum, ut gravem adversarium, aut ita rogandum, ut religiosum testem, arbitrabatur. Sed fui paullo intemperantior fortasse, quam debui. Odio enim tui, in quo, etsi omnes, propter tuum in me scelus, superare debeo, tamen ab omnibus paene vincor, sic sum incitatus, ut, quum te non minus contemnerem, quam odissem, tamen vexatum potius, quam despectum, vellem dimittere. 2. Quare, ne tibi hunc honorem a me haberi forte mirere, quod interrogem, quem nemo congressu, nemo aditu, nemo suffragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet: nulla me caussa impulisset, nisi ut ferocitatem tuam istam comprimerem, et audaciam frangerem, et loquacitatem paucissimis interrogationibus irretitam retardarem. Etenim debuisti, Vatini, etiamsi falso venisses in suspicionem P. Sestio, tamen mihi ignoscere, si, in tanto hominis de me optime meriti periculo, et tempori eius et voluntati parere voluissem. 3. Sed hesterno pro testimonio esse mentitum, quum affirmares, nullum tibi omnino cum Albinovano sermonem, non modo de Sestio accusando, sed ulla umquam dere fuisse, paullo ante imprudens indicasti: qui et T. Claudium tecum communicasse, et a te consilium P. Sestii accusandi petisse, et Albinovanum, quem antea vix tibi notum esse dixisses, domum tuam venisse, multa tecum lo-

cutum dixeris: denique conciones P. Sestii scriptas, quas neque nosset, neque reperire posset, te Albino-
vano dedisse, easque in hoc iudicio esse recitatas. In
quorum altero es confessus, a te accusatores esse in-
structos et subornatos: in altero inconstantiam tuam,
quum levitate, tum etiam periurio implicatam, refel-
listi: quum, quem alienissimum a te esse dixisses,
eum domi tuae fuisse: quem praevaricatorem ab initio
iudicasses, ei te, quos rogasset, ad accusandum libros
dixeris dedisse. II. 4. Nimum es vehemens feroxque
natura: non putas fas esse, verbum ex ore exire cuius-
quam, quod non iucundum et honorificum ad aures
tuas accidat. Venisti iratus omnibus: quod ego, si-
mulac te aspexi, prius quam loqui coepisti, quum
ante Gellius, nutricula seditiosorum omnium, testimo-
nium diceret, sensi atque providi. Repente enim te,
tamquam serpens e latibulis, oculis eminentibus, in-
flato collo, tumidis cervicibus, intulisti: ut mihi reno-
vatus ille tuus in te** 5. veterem meum amicum, sed
tamen tuum familiarem, defenderim, quum in hac ci-
vitate oppugnatio soleat, qua tu nunc uteris, nonnum-
quam, defensio numquam vituperari. Sed quaero a
te, cur C. Cornelium non defenderem: num legem ali-
quam Cornelius contra auspicia tulerit: num Aeliam,
num Fufiam legem neglexerit: num consuli vim attu-
lerit: num armatis hominibus templum tenuerit: num
intercessorem vi deiecerit: num religiones polluerit,
aerarium exhauserit, rempublicam compilarit. Tua
sunt, tua sunt haec omnia. Cornelio eiusmodi nihil
obiectum est. Codicem legisse dicebatur: defende-
batur, testibus collegis suis, non recitandi caussa le-
gissee, sed recognoscendi. Constabat tamen, Corne-
lium concilium illo die dimisisse, intercessionem pa-

ruisse. Tu vero, cui Cornelii defensio displicet, quam caussam ad patronos tuos, aut quod os afferes? quibus iam praescribis, quanto illis probro futurum sit, si te defenderint, quum tu mihi Cornelii defensionem in maledictis obiiciendam putaris. 6. Attamen hoc, Vatini, memento, paullo post istam defensionem meam, quam tu bonis viris displicuisse dicis, me, quum universi populi Romani summa voluntate, tum optimi cuiusque singulari studio, magnificentissime post hominum memoriam consulem factum, omniaque ea me pudenter vivendo consecutum esse, quae tu impudenter vaticinando sperare te saepe dixisti.

III. Nam quod mihi discessum obiecisti meum, et quod horum, quibus ille dies acerbissimus fuit, qui idem tibi laetissimus, luctum et gemitum renovare voluisti: tantum tibi respondeo, me, quum tu, ceteraeque reipublicae pestes, armorum caussam quaereretis, et quum per meum nomen fortunas locupletium diripere, sanguinem principum civitatis exsorbere, crudelitatem vestram odiumque diuturnum, quod in bonos iam inveteratum habebatis, saturare cuperetis, scelus et furorem vestrum cedendo maluisse frangere, quam resistendo. 7. Quare peto a te, ut mihi ignoscas, Vatini, quum patriae pepercerim, quam servaveram: et, si ego te perditorem et vexatorem reipublicae fero, tu me conservatorem et custodem feras. Deinde eius viri discessum increpas, quem vides, omnium civium desiderio, ipsius denique reipublicae luctu esse revocatum? At enim dixisti, non mea, sed reipublicae caussa homines de meo reditu laborasse. Quasi vero quisquam vir, excellenti animo in rempublicam ingressus, optabilius quidquam arbitretur, quam se a suis civibus reipublicae caussa diligere. 8. Scilicet

aspera mea natura: difficilis aditus: gravis vultus: superba responsa: insolens vita: nemo consuetudinem meam, nemo humanitatem, nemo consilium, nemo auxilium requirebat: cuius desiderio (ut haec minima dicam) forum maestum, muta curia, omnia denique bonarum artium studia siluerunt. Sed nihil sit factum mea caussa: omnia illa senatusconsulta, populi iussa, Italiae totius, cunctarum societatum, collegiorum omnium decreta de me reipublicae caussa esse facta fateamur. Quid ergo, homo imperitissime solidae laudis ac verae dignitatis, praestantius mihi potuit accidere? quid optabilius ad immortalitatem gloriae atque ad memoriam mei nominis sempiternam, quam omnes hoc cives meos iudicare, civitatis salutem cum mea unius salute esse coniunctam? 9. Quod quidem ego tibi reddo tuum. Nam, ut tu me carum esse dixisti senatui populoque Romano, non tam mea caussa, quam reipublicae: sic ego te, quamquam sis omni diritate atque immanitate taeterrimus, tamen dico esse odio civitati, non tam tuo, quam reipublicae nomine.

IV. Atque, ut aliquando ad te veniam, de me hoc sit extremum. Quid quisque nostrum de se ipse loquatur, non est sane, non est requirendum. Boni viri iudicent. Id est maximi momenti et ponderis. 10. Duo sunt tempora, quibus nostrorum civium spectentur iudicia de nobis: unum honoris, alterum salutis. Honos tali populi Romani voluntate paucis est delatus, ac mihi: salus tanto studio civitatis nemini reddita. De te autem homines quid sentiant, in honore experti sumus, in salute exspectamus. Sed tamen ne me cum his principibus civitatis, qui adsunt P. Sestio, sed ut cum homine uno omnium impudentissimo atque infimo conferam: de te ipso, homine et arrogantissimo

et mihi inimicissimo, quaero, Vatini, utrum tandem putes, huic civitati, huic reipublicae, huic urbi, his templis, aerario, curiae, viris his, quos vides, horum bonis, fortunis, liberis, civibus ceteris, denique deorum immortalium delubris, auspiciis, religionibus melius fuisse et praestabilius, me civem in hac civitate nasci, an te? Quum mihi haec responderis, aut ita impudenter, ut manus a te homines vix abstinere possint, aut ita dolenter, ut aliquando ista, quae sunt inflata, rumpantur: tum memoriter respondeto ad ea, quae de te ipso rogabo. V. 44. Atque illud tenebricossimum tempus incuntis aetatis tuae patiar latere. Licet impune per me parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. Habeat hoc praemii tua indignitas, ut adolescentiae turpitudine obscuritate et sordibus tuis obtegatur.

Quaesturam petisti cum P. Sestio, quum hic nihil loqueretur, nisi quod agebat, tu de altero consulatu gerendo te diceres cogitare. Quaero abs te, teneasne memoria, quum P. Sestius quaestor sit cunctis suffragiis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio, sed consulis, extremum adhaesisse? 42. In eo magistratu, quum tibi magno clamore aquaria provincia sorte obtigisset, missusne sis a me consule Puteolos, ut inde aurum exportari argentumque prohiberes? In eo negotio, quum te non custodem ad continendas, sed portitorem ad partiendas merces missum putares, quumque omnium domos, apothecas, naves furacissime scrutarere, hominesque negotia gerentes iudiciis iniquissimis irretires, mercatores e navi egredientes terreres, conscendentes morarere: teneasne memoria, tibi in conventu Puteolis manus esse allatas? ad me consulem Puteolanorum querelas esse delatas?

Post quaesturam exierisne legatus in ulteriorem Hispaniam, C. Cosconio pro consule? Quum illud iter Hispaniense pedibus fere confici soleat, aut, si quis navigare velit, certa sit ratio navigandi: venerisne in Sardiniam atque inde in Africam? fuerisne, quod sine senatusconsulto tibi facere non licuit, in regno Hiempsalis? fuerisne in regno Mastanesosi? venerisne ad fretum per Mauritaniam? Quem scias umquam legatum Hispaniensem istis itineribus in illam provinciam pervenisse?

13. Factus es tribunus plebi: (quid enim te de Hispaniensibus flagitiis tuis sordidissimisque furtis interrogem?) Quaero abs te primum, quod genus improbitatis et sceleris in eo magistratu praetermiseris? Ac tibi iam inde praescribo, ne tuas sordes cum clarissimorum virorum splendore permisceas. Ego te, quaecumque rogabo, de te ipso rogabo, neque te ex amplissimi viri dignitate, sed ex tuis tenebris extraham: omniaque mea tela sic in te conicientur, ut nemo per tuum latus (quod soles dicere) saucietur: in tuis pulmonibus ac visceribus haerebunt. VI. 14. Et, quoniam omnium rerum magnarum ab diis immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi respondeas, tu, qui te Pythagoricum soles dicere, et hominis doctissimi nomen tuis immanibus et barbaris moribus praetendere, quae te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, quum inaudita ac nefaria sacra susceperis, quum inferorum animas elicere, quum puerorum extis deos manes mactare soleas, auspicia, quibus haec urbs condita est, quibus omnis respublica atque imperium tenetur, contempseris, initioque tribunatus tui senatui denuntiaris, tuis actionibus augurum responsa atque eius collegii arrogantiam impedimento

non futuram? 15. Secundum ea quaero, servarisne in eo fidem? num quando tibi moram attulerit, quo minus concilium advocares legemque ferres, quod eo die scires de caelo esse servatum? Et quoniam hic locus unus est, quem tibi cum Caesare communem esse dicas: seiungam te ab illo, non solum reipublicae causa, verum etiam Caesaris, ne qua ex tua summa indignitate labes illius dignitati aspersa videatur. Primum quaero, num tu senatui causam tuam permittas, quod facit Caesar? deinde, quae sit auctoritas eius, qui se alterius facto, non suo defendat? deinde, (erumpet enim aliquando ex me vera vox, et dicam sine cunctatione, quod sentio,) si iam violentior aliqua in re C. Caesar fuisset, si eum magnitudo contentionis, studium gloriae, praestans animus, excellens nobilitas aliquo impulisset, quod in illo viro et tum ferendum esset, et maximis rebus, quas postea gessit, oblitte-
randum; id tu tibi, furcifer, sumes, et Vatinius latronis ac sacrilegi vox audietur, hoc postulantis, ut idem sibi concedatur, quod Caesari? VII. 46. Sic enim ex te quaero. Tribunus plebi fuisti: seiunge te a consule: collegas habuisti viros fortes novem. Ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas servare de caelo, quos irridebas, quos privatos esse dicebas, de quibus duos praetextatos sedentes vides, te aediliciam praetextam togam, quam frustra confeceras, vendidisse, tertium scies ex illo obsesso atque afflicto tribunatu consularem auctoritatem hominem esse adolescentem consecutum. Reliqui sex fuerunt, ex quibus partim plane tecum sentiebant, partim medium quemdam cursum tenebant: omnes habuerant leges promulgatas, in his multas meus necessarius etiam de mea sententia C. Cosconius, iudex noster: quem tu disrumperis quum

aedilicium vides. 47. Volo uti mihi respondeas, num quis ex toto collegio legem sit ausus ferre praeter unum te? quae tanta in te fuerit audacia, quae tanta vis, ut, quod novem tui collegae sibi timendum esse duxerint, id unus tu emersus e coeno, omnium facile omnibus rebus infimus, contemnendum, despiciendum, irridendum putares? num quem post Urbem conditam scias tribunum plebis egisse cum plebe, quum constaret servatum esse de caelo? 48. Simul etiam illud volo uti respondeas, quum, te tribuno plebis, esset etiam tum in republica lex Aelia et Fufia: quae leges saepenumero tribunicios furores debilitarunt et represserunt: quas contra praeter te nemo umquam est facere conatus: (quae quidem leges anno post, sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditoribus huius civitatis ac pestibus, una cum auspiciis, cum intercessionibus, cum omni iure publico conflagraverunt:) ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere et concilium convocare? num quem ex omnibus tribunis plebi, quicumque seditiosi fuerint, tam audacem audieris fuisse, ut umquam contra legem Aeliam aut Fufiam concilium advocaret?

VIII. 49. Quaero etiam illud ex te, conatusne sis, voluerisne, denique cogitaris, (est enim res eiusmodi, ut, si tibi modo in mentem venit, nemo sit, qui te ullo cruciatu esse indignum putet,) cogitarisne, in illo tuo intolerabili, non regno, (nam cupis id audire,) sed latrocinio, augur fieri in Q. Metelli locum? ut, quicumque te aspexisset, duplicem dolorem gemitumque susciperet, et ex desiderio clarissimi et fortissimi civis, et ex honore turpissimi atque improbissimi. Adeone, non labefactatam rempublicam te tribuno, neque conquassatam civitatem, sed captam hanc ur-

hem atque eversam putaris, ut augurem Vatinium ferre possemus? 20. Hoc loco quaero, si, id quod concupieras, augur factus esses: in qua tua cogitatione nos, qui te oderamus, vix dolorem ferebamus, illi autem, quibus eras in deliciis, vix risum tenebant: sed quaero, si ad cetera vulnera, quibus putasti rempublicam deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixisses auguratus tui, utrum decreturus fueris id, quod augures omnes usque ab Romulo decreverunt, Iove fulgente cum populo agi nefas esse, an, quia tu semper sic egisses, auspicia fueris augur dissoluturus?

21. Ac, ne diutius loquar de auguratu tuo; quod invitus facio, ut recorder ruinas reipublicae: neque enim tu umquam, stante non modo maiestate horum, sed etiam Urbe, te augurem fore putasti: IX. verum tamen, ut somnia tua relinquam, ad scelera veniam, volo uti mihi respondeas: quum M. Bibulum consulem, non dicam bene de republica sentientem, ne tu mihi homo potens irascere, qui ab eo dissensisti, sed hominem certe nusquam progredientem, nihil in republica molientem, tantum animo ab actionibus tuis dissentientem, quum eum tu consulem in vincla duceres, et ab tabula Valeria collegae tui mitti iuberent: fecerisne ante rostra pontem, continuatis tribunalibus, per quem consul populi Romani moderatissimus et constantissimus, sublato auxilio, exclusis amicis, vi perditorum hominum incitata, turpissimo miserri-moque spectaculo, non in carcerem, sed ad supplicium et ad necem duceretur? 22. Quaero, num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id fecerit? ut sciamus, utrum veterum facinorum sis imitator, an inventor novorum. Idemque tu quum his atque huiusmodi consiliis ac facinoribus, nomine C. Caesaris, clemen-

tissimi atque optimi viri, scelere vero atque audacia tua, M. Bibulum foro, curia, templis, locis publicis omnibus expulisses, inclusum domi contineres: quumque non maiestate imperii, non iure legum, sed ianuae praesidio et parietum custodiis consulis vita tegeretur: miserisne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extraheret, ut, quod in privatis semper est servatum, id, te tribuno plebis, consuli domus exsilium esse non posset? 23. Simulque mihi respondeto tu, qui nos, qui de communi salute consentimus, tyrannos vocas, fuerisne non tribunus plebi, sed intolerandus ex coeno nescio qui atque ex tenebris tyrannus? qui primum eam rempublicam, quae auspiciis inventis constituta est, iisdem auspiciis sublati conarere evertere, deinde sanctissimas leges, Aeliam et Fufiam dico, quae in Gracchorum ferocitate, et in audacia Saturnini, et in colluvione Drusi, et in contentione Sulpicii, et in cruore Cinnano, etiam inter Sullana arma vixerunt, solus conculcaris ac pro nihilo putaris: qui consulem morti obieceris, inclusum obsederis, extrahere ex suis tectis conatus sis: qui in eo magistratu non modo emergeris ex mendicitate, sed etiam divitiis nos iam tui terreas: fuerisne tanta crudelitate, ut delectos viros et principes civitatis tollere et delere tua rogatione conareris?

X. 24. Quum L. Vettium, qui in senatu confessus esset, se cum telo fuisse, Cn. Pompeio, summo et clarissimo civi, suis manibus necem offerre voluisse, in concionem produxeris, indicem in rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris: quo, auctoritatis exquirendae caussa, ceteri tribuni plebi principes civitatis producere consueverunt, ibi tu indicem Vettium linguam et vocem suam sceleri et menti tuae praebere voluisti: dixeritne L. Vettius in concione tua,

rogatus a te, se auctores et impulsores et socios habuisse sceleris illius eos viros, quibus e civitate sublati, quod tu eo tempore moliebare, civitas stare non posset? M. Bibulum, cuius inclusione contentus non eras, interficere volueras, spoliaveras consulatu, patria privare cupiebas: L. Lucullum, cuius tu rebus gestis, quod ipse ad imperatorias laudes a puero videlicet spectaras, vehementius invidebas: C. Curionem, perpetuum hostem improborum omnium, auctorem publici consilii, libertate communi tuenda maxime liberum, cum filio principe iuventutis, cum republica coniunctiore etiam, quam ab illa aetate postulandum fuit, delere voluisti: 25. L. Domitium, cuius dignitas et splendor praestringebat, credo, oculos Vatinius, quem tu propter commune odium in bonos oderas, in posterum autem, propter omnium spem, quae de illo est atque erat, ante aliquanto timebas: L. Lentulum hunc iudicem nostrum, flaminem Martialem, quod erat eo tempore Gabinii tui competitor, eiusdem Vettii indicio opprimere voluisti. Qui si tum illam labem pestemque vicisset, quod ei tuo scelere non licuit, res publica victa non esset. Huius etiam filium eodem indicio et crimine ad patris interitum aggregare voluisti: L. Paullum, qui tum quaestor Macedoniam obtinebat, quem civem! quem virum! qui duos nefarios patriae proditores, domesticos hostes, legibus exterminarat, hominem ad conservandam rempublicam natum, in idem Vettii indicium atque in eundem hunc numerum congregasti. 26. Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quod me ex fortissimorum civium numero seiungendum non putaris. XI. Sed qui fuit ille tuus tantus furor, ut, quum iam Vettius ad arbitrium tuum perorasset et civitatis lumina notasset descendissetque de ro-

stris, eum repente revocares, colloquerere, populo Romano vidente? deinde interrogares, equosnam alios posset nominare? inculcarisne, ut C. Pisonem generum meum nominaret: qui in summa copia optimorum adolescentium pari continentia, virtute, pietate reliquit neminem? itemque M. Laterensem, hominem dies atque noctes de laude et de republica cogitantem? promulgarisne, impurissime et perditissime hostis, quaestionem de tot amplissimis et talibus viris, indicium Vettio, praemia amplissima? quibus rebus omnium mortalium non voluntate, sed convicio repudiatis, fregerisne in carcere cervices ipsi illi Vettio, ne quod indicium corrupti indicii exstaret eiusque sceleris in te ipsum quaestio flagitaretur?

27. Et, quoniam crebro usurpas, legem te de alternis consiliis reiiciendis tulisse: ut omnes intelligant, te ne recte quidem facere sine scelere potuisse, quaero, quum lex esset aequa promulgata initio magistratus, multas etiam alias tulisses: exspectarisne, dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum Clodianum? et posteaquam ille est reus factus, statim tuleris in eum, *qui tuam post legem reus factus esset*: ut homo consularis exclusus, miser, puncto temporis spoliaretur beneficio et aequitate legis tuae? 28. Dices, familiaritatem tibi fuisse cum Q. Maximo. Praeclara defensio facinoris tui. Nam Maximi quidem summa laus est, sumptis inimicitiis, suscepta caussa, quaesitore consilioque delecto, commodiorem inimico suo conditionem reiectionis dare noluisse: nihil Q. Maximus fecit alienum aut sua virtute, aut illis viris clarissimis, Paullis, Maximis, Africanis: quorum gloriam huius virtute renovatam non modo speramus, verum etiam iam videmus. Tua fraus, tuum maleficium, tuum scelus illud est, te

id, quod promulgasses misericordiae nomine, ad crudelitatis tempus distulisse. Ac nunc quidem C. Antonius hac una re miseriam suam consolatur, quod imagines patris et fratris sui, fratrisque filiam, non in familia, sed in carcere collocatam audire maluit, quam videre.

XII. 29. Et quoniam pecunias aliorum despicias, de tuis divitiis intolerantissime gloriaris, volo uti mihi respondeas, fecerisne foedera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum tetrarchis, erogarisque pecunias ex aerario tuis legibus? eripuerisne partes illo tempore carissimas partim a Caesare, partim a publicanis? Quae quum ita sint, quaero ex te, sisne ex pauperrimo dives factus illo ipso anno, quo lex lata est de pecuniis repetundis acerrima: ut omnes intelligere possent, a te non modo nostra acta, quos tyrannos vocas, sed etiam amicissimi tui legem esse contemptam: apud quem tu etiam nos criminari soles, qui illi sumus amicissimi, quum tu ei contumeliosissime toties maledicas, quoties te illi affinem esse dicis.

30. Atque etiam illud scire ex te cupio, quo consilio aut qua mente feceris, ut in epulo Q. Arrii familiaris mei cum toga pulla accumberes? quem umquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices supplicationes te illas non probasse. Optime. Nullae fuerint supplicationes. Videsne, me nihil de anni illius caussa, nihil de eo, quod tibi cum summis viris commune esse videatur, sed de tuis propriis sceleribus ex te quaerere? Nulla supplicatio fuerit. Cedo, quis umquam caenarit atratus? Ita enim illud epulum est funebre, ut munus sit funeris, epulae quidem ipsae dignitatis. XIII. 31. Sed omitto epulum populi Romani, festum diem, argento, veste, omni ap-

paratu ornatuque visendo. Quis umquam in luctu domestico, quis in funere familiaricaenavit cum toga pulla? Cui de balneis exeunti praeter te toga pulla umquam data est? Quum tot hominum millia accumberent, quum ipse epuli dominus Q. Arrius albatus esset, tu in templum Castoris te cum C. Fidulo atrato ceterisque tuis furiis funestum intulisti. Quis tum non ingemuit? quis non doluit reipublicae casum? Quis sermo alius in illo epulo fuit, nisi hanc tantam et tam gravem civitatem subiectam esse non modo furori, verum etiam irrisioni tuae? 32. Hunc tu morem ignorabas? numquam epulum videras? numquam puer aut adolescens inter coquos fueras? Fausti, adolescentis nobilissimi, paullo ante ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non expleras? Quem accumbere atratum videras, dominum cum toga pulla et eius amicos ante convivium? quae te tanta tenuit amentia, ut tu, nisi id fecisses, quod fas non fuit, nisi violasses templum Castoris, nomen epuli, oculos civium, morem veterem, eius, qui te invitarat, auctoritatem, parum putares testificatum esse, supplicationes te illas non putare?

XIV. 33. Quaero etiam illud ex te, quod privatus admisisti: in quo certe iam tibi dicere non licebit, cum clarissimi viri causa causam tuam esse coniunctam: postulatusne sis lege Licinia et Iunia? edixeritne C. Memmius praetor ex ea lege, ut adesses die tricesimo? quum is dies venisset, fecerisne, quod in hac republica non modo factum ante numquam esset, sed in omni memoria sit omnino inauditum: appellarisne tribunos plebi, ne causam diceres? levius dixi: quamquam id ipsum esset et novum et non ferendum: sed appellarisne nominatim pestem illius anni, furiam patriae, tempestatem reipublicae, Clodium? qui tamen quum

iure, quum more, quum potestate iudicium impedire non posset, rediit ad illam vim et furorem suum, ducemque se militibus tuis praeiuit. In quo, ne quid a me dictum in te potius putes, quam abs te esse quaesitum, nullum onus imponam mihi testimonii: quae mihi brevi tempore ex eodem isto loco video esse dicenda, servabo, teque non arguam, sed, ut in ceteris rebus feci, rogabo. 34. Quaero ex te, Vatini, num quis in hac civitate post Urbem conditam tribunos plebi appellarit, ne causam diceret? num quis reus in tribunal sui quaesitoris escenderit, eumque vi deturbarit? subsellia dissiparit? urnas deiecerit? eas denique omnes res in iudicio disturbando commiserit, quarum rerum causa iudicia sunt constituta? sciasne, tum fugisse Memmium? accusatores esse tuos de tuis tuorumque manibus ereptos? iudices quaestionum de proximis tribunalibus esse depulsos? in foro luce, inspectante populo Romano, quaestionem, magistratus, morem maiorum, leges, iudices, scelerum poenam esse sublatam? haec omnia sciasne diligentia C. Memmii publicis tabulis esse notata atque testata? Atque illud etiam quaero, quum, posteaquam es postulatus, ex legatione redieris, ne quis te iudicia defugere arbitraretur, teque, quum tibi, utrum velles, liceret, dictitans causam dicere maluisse: qui consentaneum fuerit, quum legationis perfugio uti noluisses, appellatione improbissima te ad auxilium nefarium confugisse?

XV. 35. Et quoniam legationis tuae facta mentio est, volo etiam audire de te, quo tandem senatusconsulto legatus sis? De gestu intelligo quid respondeas: tua lege, dicis. Esne igitur patriae certissimus parricida? Sperabasne id, ut patres conscripti ex republica

funditus tollerentur? Ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo umquam ademit, ut legati ex eius ordinis auctoritate legarentur? Adeone tibi sordidum consilium publicum visum est? adeo afflictus senatus, adeo misera et prostrata respublica, ut non nuntios pacis ac belli, non oratores, non interpretes, non bellici consilii auctores, non ministros muneris provincialis senatus more maiorum deligere posset? 36. Eripueras senatui provinciae decernendae potestatem, imperatoris deligendi iudicium, aerarii dispensationem: quae numquam sibi populus Romanus appetivit, qui numquam, ut tu, summi consilii gubernationem auferre conatus est. Age: factum est horum aliquid in aliis: sed tamen factum est, ut populus deligeret imperatorem. Quis legatos umquam audivit sine senatusconsulto? Ante te nemo: post continuo fecit idem in duobus prodigiis reipublicae Clodius: quo etiam maiore es malo mactandus, quod non solum facto tuo, sed etiam exemplo rempublicam vulnerasti, neque tantum ipse es improbus, sed etiam alios docere voluisti.

37. Ob hasce omnes res, sciasne te severissimorum hominum Sabinorum, fortissimorum virorum, Marso-
rum et Pelignorum, tribulium tuorum iudicio notatum, nec post Romam conditam praeter te tribulem quemquam tribum Sergiam perdidisse? Atque illud etiam audire ex te cupio: quare, quum ego legem de ambitu ex senatusconsulto tulerim, sine vi tulerim, salvis auspiciis tulerim, salva lege Aelia et Fufia, tu eam esse legem non putes? praesertim quum ego legibus tuis, quoquo modo latae sunt, paream. Quum mea lex dilucide vetet, BIENNIO, QUO QUIS PETAT PETITURUSVE SIT, GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO PRAESTITUTA DIE, quae tanta in te sit amentia, ut in ipsa petitione

gladiatores audeas dare? num quem putes illius tui certissimi gladiatoris similem tribunum plebis posse reperiri, quise interponat, quo minus reus mea lege fias?

XVI. 38. Ac si haec omnia contemnis ac despicias, quod ita tibi persuaseris, ut palam dictitas, te, diis hominibusque invitis, amore in te incredibili quodam C. Caesaris omnia, quae velis, consecuturum: ecquid audieris, equisnam tibi dixerit, C. Caesarem nuper Aquileiae, quum de quibusdam esset mentio facta, dixisse, C. Alfium praeteritum permolestè tulisse, quod in homine summam fidem probitatemque cognosset, graviterque etiam se ferre, praetorem aliquem esse factum, qui a suis rationibus dissensisset? tum quae- sisse quemdam, de Vatiniò quemadmodum ferret; ipsum respondisse, Vatiniùm in tribunatu gratis nihil fecisse: qui omnia in pecunia posuisset, honore animo aequo carere debere: 39. Quod si ipse, qui te, suae dignitatis augendae causa, periculo tuo, nullo suo delicto, ferri praecipitem est facile passus, tamen te omni honore indignissimum iudicat: si te vicini, si affines, si tribules ita oderunt, ut repulsam tuam triumphum suum duxerint: si nemo aspicit, quin ingemiscat, nemo mentionem facit, quin exsecratur: si vitant, fugiunt, audire de te nolunt, quum vident, tamquam auspicium malum detestantur: si cognati respuunt, tribules exsecrantur, vicini metunt, affines erubescunt, strumae denique ab ore improbo demigrarunt, et aliis iam se locis collocarunt: si es odium publicum populi, senatus, universorum hominum rusticanorum; quid est, quam ob rem praeturam potius exoptes, quam mortem? praesertim quum popularem te velis esse, neque ulla in re populo gratius facere possis.

40. Sed, ut aliquando audiamus, quam copiose mihi ad rogata respondeas, concludam iam interrogationem meam teque in extremo pauca de ipsa caussa rogabo. XVII. Quaero, quae tanta in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in hoc iudicio T. Annium iisdem verbis laudares, quibus eum laudare et boni viri et boni cives consueverunt, quum in eundem nuper, ab eadem illa taeterrima furia productus ad populum, cupidissime falsum testimonium dixeris? An erit haec optio et potestas tua, ut, quum Clodianas operas et facinorosorum hominum et perditorum manum videris, Milonem dicas, id quod in concione dixisti, gladiatoribus et bestiariis obsedissem rempublicam: quum autem ad tales viros veneris, non audeas civem singulari virtute, fide, constantia vituperare? 41. Sed, quum T. Annium tanto opere laudes, et clarissimo viro nonnullam laudatione tua labeculam aspergas, (in illorum enim numero mavult T. Annius esse, qui a te vituperantur,) verum tamen quaero, quum in republica administranda T. Annio cum P. Sestio consiliorum omnium societas fuerit, (id quod non solum bonorum, verum etiam improborum iudicio declaratum est: est enim reus uterque ob eandem causam et eodem crimine: alter die dicta ab eo, quem tu unum improbiorem esse, quam te, nonnumquam soles confiteri: alter tuis consiliis, illo tamen adiuvante:) quaero, qui possis eos, quos crimine coniungis, testimonio disiungere. Extremum illud est, quod mihi abs te responderi velim; quum multa in Albinovanum de praevaricatione diceres, dixerisne, nec tibi placuisse, nec oportuisse Sestium de vi reum fieri? quavis lege, quovis crimine accusandum potius fuisse? etiam illud dixeris, causam Milonis, fortis-

simi viri, coniunctam cum hoc existimari? quae pro me a Sestio facta sint, bonis esse grata? Non coarguo inconstantiam orationis ac testimonii tui. Quas enim huius actiones probatas bonis esse dicis, in eas plurimis verbis testimonium dixisti: quicum autem huius causam periculumque coniungas, eum summis laudibus extulisti. Sed hoc quaero, num P. Sestium, qua lege accusandum omnino fuisse negas, ea lege condemnari putes oportere? aut, si te in testimonio consuli nolis, ne quid tibi auctoritatis a me tributum esse videatur, dixerisne in eum testimonium de vi, quem negaris reum omnino de vi fieri debuisse?

47.

M. TULLII CICERONIS
P R O M. C A E L I O
O R A T I O.

NOTITIA LITTERARIA.

M. Caelius Rufus, eques Romanus, idem est, cuius nomine exstat liber epistolarum ad Ciceronem (VIII. Epp. ad Div.). Illius causam egit Cicero apud Cn. Domitium praetorem a. 698. Cn. Cornelio Lentulo Marcellino et L. Marcio Philippo coss.

ARG. M. Caelius C. Antonium et Atratinum accusaverat. Quocirca a Clodia, muliere libidinosa, P. Clodii sorore, impul-

sus Atratinus filius, Caelium *lege Lutatia de vi reum* fecit, quod a Clodia aurum ex armario mutuum sumpsisset, quo servos Lucceii ad caedem Dionis legati Alexandrinorum impelleret; deinde, quod, quum Clodia aurum repetiisset, et ipse alios eius servos ad dominam veneno tollendam sollicitasset, et Licinius uni eorum venenum tradidisset. In utroque crimine diluendo Cicero ita versatur, ut neque posse caussas afferri, quibus Caelius ad hoc facinus inductus sit, neque res ipsas, quibus crimen continetur, inter se et cum principiis consentire ostendat. Ac quoniam multa in vitam Caelii dicta erant ab accusatore, his quoque Cicero respondet, et crimina partim refellit, partim excusat, et optima quaeque in posterum iudices a Caelio expectare iubet.

I. 1. Si quis, iudices, forte nunc adsit, ignarus legum, iudiciorum, consuetudinis nostrae: miretur profecto, quae sit tanta atrocitas huiusce caussae, quod diebus festis ludisque publicis, omnibus negotiis forensibus intermissis, unum hoc iudicium exerceatur, nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut eo neglecto civitas stare non possit. Idem, quum audiat esse legem, quae de seditiosis consceleratisque civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rempublicam oppugnaverint, quotidie quaeri iubeat: legem non improbet, crimen, quod versetur in iudicio, requirat; quum audiat, nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in iudicium vocari, sed adolescentem illustri ingenio, industria, gratia accusari ab eius filio, quem ipse in iudicium et vocet et vocarit: oppugnari autem opibus meretriciis: Atratini illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet; vos laboriosos existimet, quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat esse. 2. Etenim, si attendere diligenter et existimare vere de omni hac

caussa volueritis: sic constituetis, iudices, nec descendurum quemquam ad hanc accusationem fuisse, cui, utrum vellet, liceret; nec, quum descendisset, quidquam habiturum spei fuisse, nisi alicuius intolerabili libidine et nimis acerbo odio niteretur. Sed ego Atratino, humanissimo atque optimo adolescenti, meo necessario, ignosco, qui habet excusationem vel pietatis vel necessitatis vel aetatis. Si voluit accusare, pietati tribuo; si iussus est, necessitati; si speravit aliquid, pueritiae. Ceteris non modo nihil ignoscendum, sed etiam acriter est resistendum.

II. 3. Ac mihi quidem videtur, iudices, hic introitus defensionis adolescentiae M. Caelii maxime convenire, ut ad ea, quae accusatores, deformandi huius caussa, detrahendae spoliandaeque dignitatis gratia, dixerunt, primum respondeam. Obiectus est pater varie, quod aut parum splendidus ipse aut parum pie tractatus a filio diceretur. De dignitate M. Caelius notis ac maioribus natus, etiam sine mea oratione, tacitus facile ipse respondet: quibus autem, propter senectutem, quod iam diu minus in foro nobiscum versatur, non aequae est cognitio, hi sic habeant: quaecumque in equite Romano dignitas esse possit, quae certe potest esse maxima, eam semper in M. Caelio habitam esse summam hodieque haberi, non solum a suis, sed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliqua de caussa esse notus. 4. Equitis autem Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus neque his iudicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. Nam, quod de pietate dixistis, est quidem ista nostra existimatio, sed iudicium certe parentis. Quid nos opinemur, audietis ex iuratis: quid parentes sentiant, lacrimae matris incredibilisque maeror, squalor patris et haec

praesens maestitia, quam cernitis, luctusque declarat. 5. Nam, quod est obiectum, municipibus esse adolescentem non probatum suis: nemini umquam praesenti Puteolani maiores honores habuerunt, quam absenti M. Caelio: quem et absentem in amplissimum ordinem cooptarunt, et ea non petenti detulerunt, quae multis petentibus denegarunt: iidemque nunc lectissimos viros, et nostri ordinis et equites Romanos, cum legatione ad hoc iudicium et cum gravissima atque ornatissima laudatione miserunt. Videor mihi iecisse fundamenta defensionis meae: quae firmissima sunt, si nituntur iudicio suorum. Neque enim vobis satis commendata huius aetas esse posset, si non modo parenti, tali viro, verum etiam municipio tam illustri ac tam gravi displiceret. III. 6. Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam, et meus hic forensis labor vitaeque ratio dimanavit ad existimationem hominum paullo latius commendatione ac iudicio meorum.

Nam, quod obiectum est de pudicitia, quodque omnium accusatorum non criminibus, sed vocibus maledictisque celebratum est, id numquam tam acerbè feret M. Caelius, ut eum poeniteat non deformem esse natum. Sunt etenim ista maledicta pervulgata in omnes, quorum in adolescentia forma et species fuit liberalis. Sed aliud est maledicere, aliud accusare. Accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet. Maledictio autem nihil habet propositi praeter contumeliam; quae si petulantius iactatur, convicium, si facetiùs, urbanitas nominatur. 7. Quam quidem partem accusationis admiratus sum et moleste tuli potissimum esse Atratinò datam. Neque enim decebat,

neque aetas illa postulabat neque, id quod animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adolescentis in tali illum oratione versari. Vellem aliquis ex vobis robustioribus hunc maledicendi locum suscepisset; aliquanto liberius et fortius et magis more nostro refutaremus istam maledicendi licentiam. Tecum, Atratine, agam lenius, quod et pudor tuus moderatur orationi meae, et meum erga te parentemque tuum beneficium tueri debeo. 8. Illud tamen te esse admonitum volo: primum, qualis es, talem te esse existimes, ut, quantum a rerum turpitudine abes, tantum te a verborum libertate seiungas; deinde, ut ea in alterum ne dicas, quae quum tibi falso responsa sint, erubescas. Quis est enim, cui via ista non pateat? qui isti aetati atque etiam dignitati non possit, quam velit petulanter, etiamsi sine ulla suspicione, at non sine argumento maledicere? Sed istarum partium culpa est eorum, qui te agere voluerunt; laus pudoris tui, quod ea te invitum dicere videbamus; ingenii, quod ornate doctequedixisti. IV. 9. Verum ad istam omnem orationem brevis est defensio. Nam quoad aetas M. Caelii dare potuit isti suspicioni locum, fuit primum ipsius pudore, deinde etiam patris diligentia disciplinaque munita, qui, ut huic virilem togam dedit — nihil hoc loco de me (tantum sit, quantum vos existimatis): hoc dicam, hunc a patre continuo ad me esse deductum; — nemo hunc M. Caelium in illo aetatis flore vidit, nisi aut cum patre, aut mecum aut in M. Crassi castissima domo, quum artibus honestissimis erudiretur.

10. Nam quod Catilinae familiaritas obiecta Caelio est, longe ab ista suspicione abhorreere debet. Hoc enim adolescente scitis consulatum mecum petisse

Catilinam: ad quem si accessit aut si a me discessit umquam, (quamquam multi boni adolescentes illi homini nequam atque improbo studuerunt:) tum existimetur Caelius Catilinae nimium familiaris fuisse. At enim postea scimus et vidimus esse hunc in illius amicis. Quis negat? Sed ego illud tempus aetatis, quod ipsum sua sponte infirmum, aliorum libidine infestum est, id hoc loco defendo. Fuit assiduus mecum: praetore me non noverat Catilinam. Africam tum praetor ille obtinebat. Secutus est annus: caussam de pecuniis repetundis Catilina dixit. Mecum erat hic; illi ne advocatus quidem venit umquam. Deinceps fuit annus, quo ego consulatum petivi; petebat Catilina mecum. Numquam ad illum accessit; a me numquam recessit. V. 11. Tot igitur annos versatus in foro sine suspitione, sine infamia, studuit Catilinae iterum petenti. Quem ergo ad finem putas custodiendam illam aetatem fuisse? Nobis quidem olim annus erat unus ad cohibendum brachium toga constitutus; et ut exercitatione ludoque campestri tunicati uteremur; eademque erat, si statim mereri stipendia coeperamus, castrensis ratio ac militaris. Qua in aetate, nisi qui se ipse sua gravitate et castimonia et quum disciplina domestica, tum etiam naturali quodam bono defenderat, quoquo modo a suis custoditus esset, tamen infamiam veram effugere non poterat. Sed qui prima illa initia aetatis integra atque inviolata praestitisset: de eius fama ac pudicitia, quum is iam se corroboravisset ac vir inter viros esset, nemo loquebatur. 12. Studuit Catilinae, quum iam aliquot annos esset in foro, Caelius: et multi hoc idem ex omni ordine atque ex omni aetate fecerunt. Habuit enim ille, sicuti meminisse vos arbitror, permulta maximarum, non ex-

pressa signa, sed adumbrata virtutum. Utebatur hominibus improbis multis: et quidem optimis se viris deditum esse simulabat. Erant apud illum illecebrae libidinum multae: erant etiam industriae quidam stimuli ac laboris. Flagrabant vitia libidinis apud illum: vigeabant etiam studia rei militaris. Neque ego umquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrariis diversisque inter se pugnantibus naturae studiis cupiditatibusque conflatum. VI. 43. Quis clarioribus viris quodam tempore iucundior? quis turpioribus coniunctior? Quis civis meliorum partium aliquando? quis taetrius hostis huic civitati? Quis in voluptatibus inquinatior? quis in laboribus patientior? quis in rapacitate avarior? quis in largitione effusior? Illa vero, iudices, in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare, quod habebat, servire temporibus suorum omnium pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, et audacia; versare suam naturam et regere ad tempus atque huc et illuc torquere et flectere: cum tristibus severe, cum remissis iucunde, cum senibus graviter, cum iuventute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosi luxuriose vivere. 44. Hac ille tam varia multiplicique natura quum omnes omnibus ex terris homines improbos audacesque collegerat, tum etiam multos fortes viros et bonos specie quadam virtutis assimulatae tenebat. Neque umquam ex illo delendi huius imperii tam consceleratus impetus exstitisset, nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis et patientiae radicibus niteretur. Quare ista conditio, iudices, respuatur, nec Catilinae familiaritatis crimen haereat. Est enim commune cum multis, et cum quibusdam

etiam bonis. Me ipsum, me, inquam, quondam paene ille decepit, quum et civis mihi bonus, et optimi cuiusque cupidus, et firmus amicus ac fidelis videretur: cuius ego facinora oculis prius, quam opinione, manibus ante, quam suspicione deprehendi: huius in magnis catervis amicorum si fuit etiam Caelius, magis est, ut ipse moleste ferat errasse se, sicuti nonnumquam in eodem homine me quoque erroris mei poenitet, quam ut istius amicitiae crimen reformidet.

VII. 45. Itaque a maledictis pudicitiae ad coniurationis invidiam oratio est vestra delapsa. Posuistis enim, atque id tamen titubanter et strictim, coniurationis hunc propter amicitiam Catilinae participem fuisse; in quo non modo crimen non haerebat, sed vix diserti adolescentis cohaerebat oratio. Qui enim tantus furor in Caelio? quod tantum aut in moribus naturaque vulnus, aut in re atque fortuna? ubi denique est in ista suspicione Caelii nomen auditum? Nimium multa de re minime dubia loquor; hoc tamen dico: non modo si socius coniurationis, sed nisi inimicissimus istius sceleris fuisset, numquam coniurationis accusatione adolescentiam suam potissimum commendare voluisset. 46. Quod, haud scio, an de ambitu et de criminibus istis sodalium ac sequestrium (quoniam huc incidi) similiter respondendum putem. Numquam enim tam Caelius amens fuisset, ut, si se isto infinito ambitu commaculasset, ambitus alterum accusaret; neque eius facti in altero suspicionem quaereret, cuius ipse sibi perpetuam licentiam optaret; nec, si sibi semel periculum ambitus subeundum putaret, ipse alterum iterum ambitus crimine arcesseret. Quod quamquam nec sapienter et me invito facit, tamen est

eiusmodi cupidinis, ut magis insectari alterius innocentiam, quam de se timide cogitare videatur.

47. Nam quod aes alienum obiectum est, sumptus reprehensi, tabulae flagitatae: videte, quam pauca respondeam. Tabulas, qui in patris potestate est, nullas conficit. Versuram numquam omnino fecit ullam. Sumptus unius generis obiectus est, habitationis: triginta millibus dixistis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii insulam esse venalem, cuius hic in aediculis habitat, decem, ut opinor, millibus. Vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium vestrum accommodavistis.

48. Reprehendistis, a patre quod semigrarit. Quod quidem iam in hac aetate minime reprehendendum est: qui quum et ex reipublicae caussa iam esset mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam victoriam consecutus, et per aetatem magistratus petere posset, non modo permittente patre, sed etiam suadente ab eo semigravit; et quum domus patris a foro longe abesset, quo facilius et nostras domos obire, et ipse a suis coli posset, conduxit in Palatio, non magno, domum. VIII. Quo loco possum dicere id, quod vir clarissimus, M. Crassus, quum de adventu regis Ptolemaei quereretur, paullo ante dixit,

Utinám ne in nemore Pélío - - -

ac longius quidem mihi contexere hoc carmen liceret.

Nam nímquam hera errans
hanc molestiam nobis exhiberet,

Medéa animo aegra, amóre saevo saúcia!

Sic enim, iudices, reperietis, quod, quum ad id loci venero, ostendam, hanc Palatinam Medeam migrationemque huic adolescenti caussam malorum omnium sive potius sermonum fuisse.

19. Quamobrem illa, quae ex accusatorum oratione praemuniri iam et fingi intelligebam, fretus vestra prudentia, iudices, non pertimesco. Aiebant enim, fore testem senatorem, qui se pontificiis comitiis pulsatum a Caelio diceret. A quo quaeram, si prodierit: primum, cur statim nihil egerit? deinde, si id queri, quam agere maluerit, cur productus a vobis potius, quam ipse per se, cur tanto post potius, quam continuo, queri maluerit? Si mihi ad haec acute arguteque responderit: tum quaeram denique, ex quo iste fonte senator emanet. Nam si ipse orietur et nascetur ex sese; fortasse, ut soleo, commovebor. Sin autem est rivulus arcessitus et ductus ab ipso capite accusationis vestrae: laetabor, quum tanta gratia tantisque opibus accusatio vestra nitatur, unum senatorem solum esse, qui vobis gratificari vellet, inventum.

20. Nec tamen illud genus alterum nocturnorum testium pertimesco. Est enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores suas a caena redeuntes attrectatas esse a Caelio. Graves erunt homines, qui hoc iurati dicere audebunt: quum sit his confitendum, numquam se, ne congressu quidem et constituto, coepisse de tantis iniuriis experiri.

IX. Sed totum genus oppugnationis huius, iudices, et iam prospicitis animis et, quum inferetur, propulsare debebitis. Non enim ab iisdem accusatur M. Caelius, a quibus oppugnatur. Palam in eum tela iaciuntur, clam subministrantur.

24. Neque id eo dico, ut invidiosum sit in eos, quibus gloriosum hoc etiam esse debet. Funguntur officio, defendunt suos, faciunt, quod viri fortissimi solent: laesi dolent, irati efferuntur, pugnant lacesiti. Sed vestrae sapientiae tamen est, iudices, non, si caussa iusta est viris fortibus oppugnandi M. Caelium, ideo

vobis quoque vos causam putare esse iustam alieno dolori potius, quam vestrae fidei consulendi. Quae sit multitudo in foro, quae genera, quae studia, quae varietas hominum, videtis. Ex hac copia quam multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, quum aliquid eos velle arbitrentur, ultro se offerre soleant, operam navare, testimonium polliceri? 22. Hoc ex genere si qui se in hoc iudicium forte proiecerint: excluditote eorum cupiditatem, iudices, sapientia vestra, ut eodem tempore et huius saluti et religioni vestrae et contra periculosissimas hominum potentias conditioni omnium civium providisse videamini. Equidem vos abducam a testibus, neque huius iudicii veritatem, quae mutari nullo modo potest, in voluntate testium collocari sinam, quae facillime fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri potest. Argumentis agemus; signis omni luce clarioribus crimina refellemus. Res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione pugnabit.

X. 23. Itaque illam partem causae facile patior graviter et ornatè a M. Crasso [esse] peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana, de bonis Pallae. Vellem dictum esset ab eodem etiam de Dione. De quo ipso tamen quid est, quod exspectetis, quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? Est enim rex. Qui autem dictus est et adiutor fuisse et conscius, P. Ascitius, is iudicio est liberatus. Quod igitur est huiusmodi crimen, ut, qui commisit, non neget, qui negavit, absolutus sit; id hic pertimescat, qui non modo a facto, verum etiam a conscientiae suspicione abfuit? et, si Ascitio causa plus profuit, quam nocuit invidia; huic oberit tuum maledictum, qui istius facti non modo suspicione, sed

ne infamia quidem est aspersus? 24. — At praevagatione est Ascitius liberatus. — Perfacile est isti loco respondere, mihi praesertim, a quo illa caussa defensa est. Sed Caelius optimam causam Ascitii esse arbitratur: cuiusmodi * autem sit, a sua putat esse seiunctam; neque solum Caelius, sed etiam adolescentes humanissimi et doctissimi, rectissimis studiis atque optimis artibus praediti, Titus Caiusque Coponii: qui ex omnibus maxime Dionis mortem doluerunt: qui quum doctrinae studio atque humanitatis, tum etiam hospitio Dionis tenebantur. Habitabat is apud L. Luceium, ut audistis. Fuerat ei cognitus Alexandriae. Quid aut hic, aut summo splendore praeditus, frater eius, de M. Caelio existimet, ex ipsis, si producti erunt, audietis. 25. Ergo haec removeantur, ut aliquando, in quibus caussa nititur, ad ea veniamus.

XI. Animadverti enim, iudices, audiri a vobis meum familiarem, L. Herennium, perattente. In quo etsi magna ex parte ingenio eius et dicendi genere quodam tenebamini: tamen nonnumquam verebar, ne illa subtiliter ad criminandum inducta oratio animos vestros sensim ac leniter accenderet. Dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vitiis inventutis, multa de moribus; et, qui in reliqua vita mitis esset et in hac suavitate humanitatis, qua prope iam delectantur omnes, versari periucunde soleret, fuit in hac caussa pertristis quidam patruus, censor, magister. Obiurgavit M. Caelium, sicut neminem umquam parens. Multa de incontinentia intemperantiaque diseruit. Quid quaeritis, iudices? ignoscebam vobis attente audientibus, propterea, quod egomet tam triste illud et tam asperum genus orationis horrebam. 26. Ac prima pars fuit illa, quae me minus movebat, fuisse

meo necessario Bestiae Caelium familiarem, caenasse apud eum, ventitasse domum, studuisse praeturae. Non me haec movent, quae perspicue falsa sunt. Etenim eos una caenasse dicit, qui aut absunt, aut quibus necesse est idem dicere. Neque vero illud me commovet, quod sibi in Lupercis sodalem esse Caelium dixit. Fera quaedam sodalitas et plane pastoria atque agrestis germanorum Lupercorum: quorum coitio illa silvestris ante est instituta, quam humanitas atque leges. Siquidem non modo nomina deferunt inter se sodales, sed etiam commemorant sodalitatem in accusando,* ut, ne quis id forte nesciat, timere videatur. 27. Sed haec omittam: ad illa, quae me magis moverunt, respondebo.

Deliciarum obiurgatio fuit longa et ea lenior, plusque disputationis habuit, quam atrocitatis: quo etiam audita est attentius. Nam P. Clodius, amicus meus, quum se gravissime vehementissimeque iactaret et omnia inflammatus ageret tristissimis verbis, voce maxima: tametsi probabam eius eloquentiam, tamen non pertimescebam. Aliquot enim in caussis eum videram frustra litigantem. Tibi autem, Balbe, respondebo primum precario; si licet, si fas est defendi a me eum, qui nullum convivium renuerit, qui unguenta sumpserit, qui Baias viderit. XII. 28. Equidem multos et vidi in hac civitate et audivi, non modo qui primoribus labris gustassent genus hoc vitae et extremis, ut dicitur, digitis attigissent, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, emersisse aliquando et se ad frugem bonam, ut dicitur, recepisse, gravesque homines atque illustres fuisse. Datur enim concessu omnium huic aliquis ludus aetati, et ipsa natura profundit adolescentiae cupiditates: quae si

ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant, faciles et tolerabiles haberi solent.

29. Sed tu mihi videbare ex communi infamia iuventutis aliquam invidiam Caelio velle conflare. Itaque omne illud silentium, quod est orationi tributum tuae, fuit ob eam causam, quod, uno reo proposito, de multorum vitiis cogitabamus. Facile est accusare luxuriam. Dies iam me deficiat*, si, quae dici in eam sententiam possunt, coner expromere: de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de sumptibus immensa oratio est. Ut tibi reum neminem, sed vitia proponas, res tamen ipsa et copiose et graviter accusari potest. Sed vestrae sapientiae est, iudices, non abduci ab reo: nec, quos aculeos habeat severitas gravitasque vestra, quum eos accusator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem et in reum: quum is non suo crimine, sed multorum vitio sit in quoddam odium iniustum vocatus. 30. Itaque severitati tuae, ut oportet, ita respondere non audeo: erat enim meum, deprecari vacationem adolescentiae veniamque petere; non, inquam, audeo; perfugiis non utor aetatis, concessa omnibus iura dimitto; tantum peto, ut, si qua est invidia communis hoc tempore aeris alieni, petulantiae, libidinum iuventutis, quam video esse magnam, ne huic aliena peccata, ne aetatis ac temporum vitia noceant. Atque ego idem, qui haec postulo, quin criminibus, quae in hunc proprie conferuntur, diligentissime respondeam, non recuso.

XIII. Sunt autem duo crimina, auri et veneni: in quibus una atque eadem persona versatur. Aurum sumptum a Clodia, venenum quaesitum, quod Clodiae daretur, dicitur. Omnia sunt alia non crimina, sed maledicta iurgii petulantis magis, quam publicae

quaestionis. Adulter, impudicus, sequester, convici-
um est, non accusatio: nullum est enim fundamen-
tum horum criminum, nulla sedes. Voces sunt con-
tumeliosae, temere ab irato accusatore, nullo auctore,
emissae. 31. Horum duorum criminum aum video fontem,
video auctorem, video certum nomen et caput. Auro
opus fuit; sumpsit a Clodia, sumpsit sine teste, ha-
buit quamdiu voluit. Maximum video signum cuius-
dam egregiae familiaritatis. Necare eandem voluit;
quaesivit venenum; sollicitavit quos potuit; paravit;
locum constituit; attulit. Magnum rursus odium
video cum crudelissimo discidio exstitisse. Res est
omnis in hac caussa nobis, iudices, cum Clodia, mu-
liere non solum nobili, sed etiam nota: de qua ego
nihil dicam, nisi depellendi criminis caussa. 32. Sed
intelligis pro tua praestanti prudentia, Cn. Domiti, cum
hac sola rem esse nobis: quae si se aurum Caelio
commodasse non dicit, si venenum ab hoc sibi para-
tum esse non arguit; petulanter facimus, si matrem-
familias, secus quam matronarum sanctitas postulat,
nominamus. Sin, ista muliere remota, nec crimen
ullum, nec opes ad oppugnandum Caelium illis relin-
quentur; quid est aliud, quod nos patroni facere de-
beamus, nisi ut eos, qui insectantur, repellamus?
Quod quidem facerem vehementius, nisi intercederent
mihi inimicitiae cum istius mulieris viro: fratrem
volui dicere: semper hic erro. Nunc agam modice,
nec longius progrediar, quam me mea fides et caussa
ipsa coget. Neque enim muliebres umquam inimi-
cias mihi gerendas putavi, praesertim cum ea, quam
omnes semper amicam omnium potius, quam cuius-
quam inimicam putaverunt. XIV. 33. Sed tamen ex
ipsa quaeram prius, utrum me secum severe et gra-

viter et prisce agere malit, an remisse ac leniter et urbane. Si illo austero more ac modo: aliquis mihi ab inferis excitandus est, ex barbatis illis; non hac barbula, qua ista delectatur, sed illa horrida, quam in statuís antiquis et imaginibus videmus: qui obiurget mulierem, et pro me loquatur, ne ista mihi forte succenseat. Exsistat igitur ex hac ipsa familia aliquis ac potissimum Caecus ille. Minimum enim dolorem capiet, qui istam non videbit. Qui profecto si exstiterit, sic aget et sic loquetur: Mulier, quid tibi cum Caelio? quid cum homine adolescentulo? quid cum alieno? Cur aut tam familiaris huic fuisti, ut aurum commodares, aut tam inimica, ut venenum timeres? Non patrem tuum videras, non patruum, non avum, proavum, atavum audieras consules fuisse? 34. Non denique modo te Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas, clarissimi ac fortissimi viri patriaeque amantissimi? qui simulac pedem limine extulerat, omnes prope cives virtute, gloria, dignitate superabat? cui quum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsisses, cur tibi Caelius tam coniunctus fuit? Cognatus? affinis? viri tui familiaris? Nihil horum. Quid igitur fuit, nisi quaedam temeritas ac libido? Nonne te, si nostrae imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia, aemulam domesticae laudis in gloria muliebri esse admonebat? non virgo illa Vestalis Claudia, quae, patrem complexa triumphantem, ab inimico tribuno plebis de curru detrahi passa non est? Cur te fraterna vitia potius, quam bona paterna et avita et usque a nobis quum in viris, tum etiam in feminis repetita moverunt? Ideone ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie foedera ferires? ideo

aquam adduxi, ut ea tu incestu uterere? ideo viam munivi, ut eam tu alienis viris comitata celebrares?

XV. 35. Sed quid ego, iudices, ita gravem personam induxi, ut verear, ne se idem Appius repente convertat et Caelium incipiat accusare illa sua gravitate censoria? Sed videro hoc posterius, atque ita, iudices, ut vel severissimis disceptatoribus M. Caelii vitam me probaturum esse confidam. Tu vero mulier (iam enim ipse tecum, nulla persona introducta, loquor) si ea, quae facis, quae dicis, quae insimulas, quae moliris, quae arguis, probare cogitas: rationem tantae familiaritatis, tantae consuetudinis, tantae coniunctionis reddas atque exponas necesse est. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Baias, actas, convivia, comissationes, cantus, symphonias, navigia iactant: iidemque significant nihil se, te invita, dicere. Quae tu, quoniam mente nescio qua effrenata atque praecipiti in forum deferri iudiciumque voluisti, aut diluas oportet et falsa esse doceas, aut nihil neque crimini tuo neque testimonio credendum esse fateare.

36. Sin autem urbanus me agere mavis, sic agam tecum: removebo illum senem durum ac paene agrestem; ex hisque tuis sumam aliquem ac potissimum minimum fratrem, qui est in isto genere urbanissimus: qui te amat plurimum, qui, propter nescio quam, credo, timiditatem et nocturnos quosdam inanes metus, tecum semper pusio cum maiore sorore cubitavit. Eum putato tecum loqui: Quid tumultuaris, soror? quid insanis? quid clamore exorsa, verbis parvam rem magnam facis? Vicinum adolescentulum aspexisti: candor huius te et proceritas vultus oculique pepulerunt: saepius videre voluisti: nonnumquam in iisdem hortis visa nobilis mulier: illum filium

familias patre parco ac tenaci habere tuis copiis devinctum non potes: calcitrat, respuit, non putat tua dona esse tanti. Confer te alio. Habes hortos ad Tiberim, ac diligenter eo loco parasti, quo omnis iuventus nandandi caussa venit. Hinc licet conditiones quotidie legas. Cur huic, qui te spernit, molesta es?

XVI. 37. Redeo nunc ad te, Caeli, vicissim, ac mihi auctoritatem patriam severitatemque suscipio: sed dubito, quem patrem potissimum sumam: Caecilianumne aliquem vehementem atque durum?

*Nunc enim demum mihi animus ardet, nunc meum
cor cumulatur ira.*

Aut illum, — —

O infelix, o sceléste — —

Ferrei sunt isti patres.

— — *Egone quid dicam? egone quid velim?*

Quae tu omnia tuis foedis factis facis, ut nequidquam velim.

Vix ferenda diceret talis pater: „Cur te in istam vicinitatem meretriciam contulisti? Cur, illecebris cognitis, non refugisti? Cur alienam ullam mulierem nosti? Dide ac disjice! Per me licebit. Si egebis, tibi dolebit.

Mihi sat est,

qui, aetatis quod reliquum est, oblectem, meae.“

38. Huic tristi ac directo seni responderet Caelius, se nulla cupiditate inductum de via decessisse. Quid signi? Nulli sumptus, nulla iactura, nulla versura. At fuit fama. Quotus quisque est, qui istam effugere potest in tam maledica civitate? Vicinum eius mulieris miraris male audisse, cuius frater germanus sermones iniquorum effugere non potuit? Leni vero et clementi patri, cuiusmodi ille est:

Fores effregit? restituentur: discidit vestem? resarcietur, —

Caelii caussa est expeditissima. Quid enim esset, in quo se non facile defenderet? Nihil iam in istam mulierem dico: sed, si esset aliqua dissimilis istius, quae se omnibus pervulgaret, quae haberet palam decretum semper aliquem, cuius in hortos, domum, Baias iure suo libidines omnium commearent; quae etiam aleret adolescentes, et parsimoniam patrum suis sumptibus sustentaret: si vidua libere, proterva petulanter, dives effuse, libidinosa meretricio more viveret; adulterum ego putarem, si quis hanc paullo liberius salutasset?

XVII. 39. Dicit aliquis: Haec est igitur tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? ob hanc causam tibi hunc puerum parens commendavit et tradidit, ut in amore et voluptatibus adolescentiam suam collocaret. et hanc tu vitam atque haec studia defenderes? Ego, si qui, iudices, hoc robore animi atque hac indole virtutis ac continentiae fuit, ut respueret omnes voluptates omnemque vitae suae cursum in labore corporis atque in animi contentione conficeret: quem non quies, non remissio, non aequalium studia, non ludi, non convivia delectarent; nihil in vita expetendum putaret, nisi quod esset cum laude et cum dignitate coniunctum: hunc mea sententia divinis quibusdam bonis instructum atque ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse arbitror, Camillos, Fabricios, Curius, omnesque eos, qui haec ex minimis tanta fecerunt. 40. Verum haec genera virtutum non solum in moribus nostris, sed vix iam in libris reperiuntur. Chartae quoque, quae illam pristinam severitatem continebant, obsoleverunt; neque solum apud nos, qui hanc sectam rationemque vitae re magis, quam

verbis secuti sumus, sed etiam apud Graecos, doctissimos homines, quibus, quum facere non possent, loqui tamen et scribere honeste et magnifice licebat, alia quaedam, mutatis Graeciae temporibus, praecepta exstiterunt. 44. Itaque alii voluptatis caussa omnia sapientes facere dixerunt, neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt: alii cum voluptate dignitatem coniungendam putaverunt, ut res maxime inter se repugnantes dicendi facultate coniungerent. Illud unum directum iter ad laudem cum labore qui probaverunt, prope iam soli in scholis sunt relictii. Multa enim nobis blandimenta natura ipsa genuit, quibus sopita virtus conniveret: et interdum multas vias adolescentiae lubricas ostendit, quibus illa insistere aut ingredi sine casu aliquo aut prolapsione vix posset, et multarum rerum iucundissimarum varietatem dedit, qua non modo haec aetas, sed etiam iam corroborata caperetur. 42. Quamobrem si quem forte inveneritis, qui aspernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore ullo, non tactu, non sapore capiat, excludat auribus omnem suavitatem: huic homini ego fortasse et pauci deos propitios, plerique autem iratos putabunt. XVIII. Ergo haec deserta via et inculta, atque interclusa iam frondibus et virgultis, relinquatur; detur aliquid aetati; sit adolescentia liberior; non omnia voluptatibus denegentur: non semper superet vera illa et directa ratio; vincat aliquando cupiditas voluptasque rationem, dummodo illa in hoc genere praescriptio moderatioque teneatur: parcat iuventus pudicitiae suae, ne spoliet alienam, ne effundat patrimonium, ne foenore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atque famam; ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis inferat; ne quem vi

terreat; ne intersit insidiis; scelere careat: postremo, quum paruerit voluptatibus, dederit aliquid temporis ad ludum aetatis atque ad inanes hasce adolescentiae cupiditates; revocet se aliquando ad curam rei domesticae, rei forensis, rei publicae: ut ea, quae ratione antea non perspexerat, satietate abiecisse, experiendo contempsisse videatur.

43. Ac multi, et nostra et patrum maiorumque memoria, iudices, summi homines et clarissimi cives fuerunt, quorum quum adolescentiae cupiditates defervissent, eximiae virtutes, firmata iam aetate, exstiterunt. Ex quibus neminem mihi necesse est nominare; vosmet vobiscum recordamini. Nolo enim cuiusquam fortis atque illustris viri ne minimum quidem erratum cum maxima laude coniungere. Quod si facere vellem, multi a me summi atque ornatissimi viri praedicarentur, quorum partim nimia libertas in adolescentia, partim profusa luxuries, magnitudo aeris alieni, sumptus, libidines nominarentur: quae, multis postea virtutibus oblecta, adolescentiae, qui vellet, excusatione defenderet. XIX. 44. At vero in M. Caelio (dicam enim iam confidentius de studiis eius honestis, quoniam audeo quaedam fretus vestra sapientia libere confiteri,) nulla luxuries reperietur, nulli sumptus, nullum aes alienum, nulla conviviorum ac lustrorum libido: quod quidem vitium ventris et gutturis non modo non minuit aetas hominibus, sed etiam auget. Amores autem, et hae deliciae quae vocantur, quae firmiore animo praeditis diutius molestae non solent esse, (mature enim et celeriter deflorescunt,) nunquam hunc occupatum impeditumque tenuerunt. 45. Audistis, quum pro se diceret: audistis antea, quum accusaret: (defendendi haec caussa, non glori-

andi loquor :) genus orationis, facultatem, copiam sententiarum atque verborum, quae vestra prudentia est, perspexistis. Atque in eo non solum ingenium elucere eius videbatis; quod saepe, etiamsi industria non alitur, valet tamen ipsum suis viribus: sed inerat, nisi me propter benevolentiam forte fallebat, ratio, et bonis artibus instituta, et cura et vigiliis elaborata. Atque scitote, iudices, eas cupiditates, quae obiciuntur Caelio, atque haec studia, de quibus disputo, non facile in eodem homine esse posse. Fieri enim non potest, ut animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, saepe nimia copia, inopia etiam nonnumquam impeditus, hoc, quidquid est, quod nos facimus in dicendo, non modo agendo, verum etiam cogitando possit sustinere. 46. An vos aliam causam esse ullam putatis, cur, in tantis praemiis eloquentiae, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gratia, tanto honore, tam sint pauci semperque fuerint, qui in hoc labore versentur? Obterendae sunt omnes voluptates; relinquenda studia delectationis, iudices; ludus, iocus, convivium, sermo est paene familiarium deserendus. Quae res in hoc genere homines a labore studioque dicendi deterret: non, quo aut ingenia deficient aut doctrina puerilis. 47. An hic, si sese isti vitae dedisset, consularem hominem admodum adolescens in iudicium vocavisset? hic, si laborem fugeret, si obstrictus voluptatibus teneretur, in hac acie quotidie versaretur? appeteret inimicitias? in iudicium vocaret? subiret periculum capitis? ipso inspectante populo Romano tot menses aut de salute aut de gloria dimicaret?

XX. Nihil igitur illa vicinitas redolet? nihil hominum fama? nihil Baiarum denique ipsae loquuntur? Illae vero non loquuntur solum, verum etiam perso-

nant: huc unius mulieris libidinem esse prolapsam, ut ea non modo solitudinem ac tenebras atque haec flagitiorum integumenta non quaerat, sed in turpissimis rebus frequentissima celebritate et clarissima luce laetetur.

48. Verum si quis est, qui etiam meretriciis amoribus interdictum iuventuti putet: est ille quidem valde severus: negare non possum: sed abhorret non modo ab huius saeculi licentia, verum etiam a maiorum consuetudine atque concessis. Quando enim hoc factum non est? quando reprehensum? quando non permissum? quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret? Hic ego iam rem definiam: mulierem nullam nominabo: tantum in medio relinquam. 49. Si quae non nupta mulier domum suam patefecerit omnium cupiditati, palamque sese in meretricia vita collocarit, virorum alienissimorum conviviiis uti instituerit: si hoc in Urbe, si in hortis, si in Baiarum illa celebritate faciat: si denique ita sese gerat*, non incessu solum, sed ornatu atque comitatu, non flagrantia oculorum, non libertate sermonis, sed etiam complexu, osculatione, aquis, navigatione, conviviiis, ut non solum meretrix, sed etiam procax videatur: cum hac si quis adolescens forte fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni, adulter, an amator, expugnare pudicitiam, an explere libidinem voluisse videatur? 50. Obliviscor iam iniurias, Clodia: depono memoriam doloris mei: quae abs te crudeliter in meos me absente facta sunt, negligo. Ne sint haec in te dicta, quae dixi. Sed ex te ipsa requiro, quoniam et crimen accusatores abs te, et testem eius criminis te ipsam dicunt se habere: si qua mulier sit huiusmodi, qualem ego paullo ante descripsi, tui dissimilis, vita institutoque meretricio:

cum hac aliquid adolescentem hominem habuisse rationis, num tibi perturpe aut perflagitiosum esse videatur? Ea si tu non es, sicut ego malo: quid est, quod obiiciant Caelio? Sin eam te volunt esse: quid est, cur nos crimen hoc, si tu contemnis, pertimescamus? Quare nobis da viam rationemque defensionis. Nam aut pudor tuus defendet, nihil a M. Caelio petulantius esse factum: aut impudentia et huic et ceteris magnam ad se defendendum facultatem dabit.

XXI. 51. Sed quoniam emersisse iam e vadis et scopulos praetervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. Duo sunt enim crimina, una in muliere, summorum facinorum: auri, quod sumptum a Clodia dicitur, et veneni, quod eiusdem Clodiae necandae caussa parasse Caelium criminantur. Aurum sumpsit, ut dicitis, quod L. Luceii servis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Luceium habitabat, necaretur. Magnum crimen vel in legatis insidiandis, vel in servis ad hospitem domini necandum sollicitandis: plenum sceleris consilium, plenum audaciae. 52. Quo quidem in crimine primum illud requiram, dixeritne Clodiae, quam ad rem aurum tum sumeret, an non dixerit. Si non dixit, cur dedit? Si dixit, eodem se conscientiae scelere devinxit. Tunc aurum ex armario tuo promere ausa es? tunc Venerem illam tuam spoliatricem spoliare ornamentis? Ceterum quum scires, quantum ad facinus aurum hoc quaereretur, ad necem legati, ad L. Luceii, sanctissimi hominis atque integerrimi, labem sceleris sempiterni: huic facinori tanto tua mens liberalis, conscia tua domus popularis ministra, tua denique hospitalis illa Venus adiutrix esse non debuit. 53. Vidit hoc Balbus: celatam esse Clodiam dixit,

atque ita Caelium ad illam attulisse, se ad ornatum ludorum aurum quaerere. Si tam familiaris erat Clodiae, quam tu esse vis, quum de libidine eius tam multa dicis: dixit profecto, quo vellet aurum. Si tam familiaris non erat, non dedit. Ita si verum tibi Caelius dixit, o immoderata mulier, sciens tu aurum ad facinus dedisti: si non est ausus dicere, non dedisti.

XXII. Quid ego nunc argumentis huic crimini, quae sunt innumerabilia, resistam? Possum dicere, mores M. Caelii longissime a tanti sceleris atrocitate esse disiunctos: minime esse credendum, homini tam ingenioso tamque prudenti non venisse in mentem, rem tanti sceleris ignotis alienisque servis non esse credendam. Possum etiam, illa et ceterorum patronorum et mea consuetudine, ab accusatore perquirere, ubi sit congressus cum servis Lucceii Caelius: qui ei fuerit aditus. Si per se: qua temeritate? Si per alium: per quem? Possum omnes latebras suspicionum peragraré dicendo. Non caussa, non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficii spes, non ratio ulla, non vestigium maximi facinoris reperietur. 54. Sed haec, quae sunt oratoris propria: quae mihi, non propter ingenium meum, sed propter hanc exercitationem usumque dicendi, fructum aliquem ferre possent, quum a me ipso elaborata proferri viderentur, brevitatis caussa relinquere omnia. Habeo enim, iudices, quem vos socium vestrae religionis iurisque iurandi facile esse patiamini, L. Lucceium, sanctissimum hominem et gravissimum testem: qui tantum facinus in famam atque fortunas suas neque non audisset illatum a Caelio neque neglexisset neque tulisset. An ille vir, illa humanitate praeditus, illis studiis, artibus atque doctri-

na, illius ipsius periculum, quem propter haec ipsa studia diligebat, negligere potuisset? et, quod facinus in alienum hominem illatum severe acciperet, id omisisset curare in hospitem? quod per ignotos actum quum comperisset, doleteret, id a suis tentatum esse negligeret? quod in agris locisque publicis factum reprehenderet, id in Urbe ac suae domi coeptum esse, leviter ferret? quod in alicuius agrestis periculo non praetermitteret, id homo eruditus in insidiis doctissimi hominis dissimulandum putaret? 55. Sed cur diutius vos, iudices, teneo? ipsius iurati religionem auctoritatemque percipite atque omnia diligenter testimonii verba cognoscite. Recita testimonium L. Lucceii. TESTIMONIUM LUCCEII. Quid expectatis amplius? an aliquam vocem putatis ipsam pro se causam et veritatem posse mittere? Haec est innocentiae defensio, haec ipsius causae oratio, haec una vox veritatis. In crimine ipso nulla suspicio est, in re nihil est argumenti: in negotio, quod actum esse dicitur, nullum vestigium sermonis, loci, temporis: nemo testis, nemo conscius nominatur: totum crimen profertur ex inimica, ex infami, ex crudeli, ex facinorosa, ex libidinosa domo: domus autem illa, quae tentata scelere isto nefario dicitur, plena est integritatis, dignitatis, officii, religionis: ex qua domo recitatur vobis iureiurando devincta auctoritas: ut res minime dubitanda in contentione ponatur, utrum temeraria, procax, irata mulier finxisse crimen, an gravis, sapiens moderatusque vir religiose testimonium dixisse videatur.

XXIII. 56. Reliquum est igitur crimen de veneno, cuius ego neque principium invenire neque evolvere exitum possum. Quae fuit enim causa, quamobrem isti mulieri venenum vellet dare Caelius? Ne aurum

redderet? num petivit? ne crimen haereret? num quis obiecit? num quis denique fecisset mentionem, si hic nemini nomen detulisset? Quin etiam L. Herennium dicere audistis, verbo se molestum non futurum fuisse Caelio, nisi iterum eadem de resuo familiari absoluto nomen hic detulisset. Credibile est igitur, tantum facinus nullam ob causam esse commissum? et vos non videtis, fingi sceleris maximi crimen, ut alterius causa sceleris suscipiendi fuisse videatur? 57. Cui denique commisit? quo adiutore usus est? quo socio? quo conscio? cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam credidit? Servisne mulieris? sic enim obiectum est. Et erat tam demens hic, cui vos ingenium certe tribuitis, etiamsi cetera, inimica oratione detrahitis, ut omnes suas fortunas alienis servis committeret? At quibus servis? refert enim magno opere id ipsum: iisne, quos intelligebat non communi conditione servitutis uti, sed licentius, liberius, familiarius cum domina vivere? Quis enim hoc non videt, iudices, aut quis hoc ignorat, in eiusmodi domo, in qua materfamilias meretricio more vivat, in qua nihil geratur, quod foras proferendum sit, in qua lustra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia atque flagitia versentur, hic servos non esse servos? quibus omnia committantur, per quos gerantur, qui versentur iisdem in voluptatibus, quibus occulta credantur? ad quos aliquantum etiam ex quotidianis sumptibus ac luxuria redundet. 58. Id igitur Caelius non videbat? Si enim tam familiaris erat mulieris, quam vos vultis, istos quoque servos familiares esse dominae sciebat. Sin ei tanta consuetudo, quanta a vobis inducitur, non erat: quae cum servis potuit familiaritas esse tanta? XXIV. Ipsius autem veneni

quae ratio fingitur? ubi quaesitum est? quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco traditum? Habuisse aiunt domi vimque eius esse expertum in servo quodam, ad rem ipsam parato: cuius perceleri interitu esse ab hoc comprobatum venenum. 59. Pro dii immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis aut connivetis aut praesentis fraudis poenas in diem reservatis? Vidi enim, vidi, et illum hausi dolorem vel acerbissimum in vita, quum Q. Metellus abstraheretur e sinu gremioque patriae, quumque ille vir, qui se natum huic imperio putavit, tertio die post, quam in curia, quam in rostris, quam in republica florisset, integerrima aetate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indignissime bonis omnibus atque universae civitati; quo quidem tempore ille moriens, quum iam ceteris ex partibus oppressa mensesset, extremum sensum ad memoriam reipublicae reservabat: quum me intuens flentem significabat interruptis atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella Urbi, quanta tempestas civitati: et quum parietem saepe feriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebro Catulum, saepe me, saepissime rempublicam nominabat: ut non tam se emori, quam spoliari suo praesidio quum patriam, tum etiam me doleret. 60. Quem quidem virum si nulla vis repentini sceleris sustulisset: quonam modo ille furenti fratri suo patrueli consularis restitisset, qui consul incipientem furere atque conantem sua se manu interfecturum audiente senatu dixerit? Ex hac igitur domo progressa, ista mulier de veneni celeritate dicere audebit? Nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem eliciat? non parietes conscios, non noctem illam funestam ac luctuosam perhorrescet? Sed revertar ad crimen. Ete-

nim haec facta illius clarissimi ac fortissimi viri mentio et vocem meam fletu debilitavit et mentem dolore impedivit.

XXV. 61. Sed tamen venenum unde fuerit, quemadmodum paratum sit, non dicitur. Datum esse hoc aiunt P. Licinio, pudenti adolescenti et bono, Caelii familiari: constitutum factum esse cum servis, ut venirent ad balneas Senias; eodem Licinium esse venturum atque iis veneni pyxidem traditurum. Hic primum illud requiro: quid attinuerit illud ferri in eum locum constitutum: cur illi servi non ad Caelium domum venerint. Si manebat tanta illa consuetudo Caelii cum Clodia tantaque familiaritas, quid suspicionis esset, si apud Caelium mulieris servus visus esset? Sin autem iam suberat simultas, exstincta erat consuetudo, discidium exstiterat: hinc illae lacrimae nimirum, et haec caussa est horum omnium scelerum atque criminum. — 62. Immo, inquit, quum servi ad dominam rem istam et maleficium Caelii detulissent, mulier ingeniosa praecepit suis, ut omnia Caelio pollicerentur: sed ut venenum, quum a Licinio traderetur, manifesto comprehendi posset, constitui locum iussit, balneas Senias, ut eo mitteret amicos, qui delitescerent; deinde repente, quum venisset Licinius, ut venenum traderet, prosilirent hominemque comprehenderent. — XXVI. Quae quidem omnia, iudices, perfacilem rationem habent reprehendendi. Cur enim balneas publicas potissimum constituerat? in quibus, non invenio, quae latebra togatis hominibus esse possit. Nam si essent in vestibulo balnearum; non laterent: sin se in intimum conicere vellent; nec satis commode calceati et vestiti id facere possent et fortasse non reciperentur: nisi forte mulier potens quadrantaria illa

permutatione familiaris facta erat balneatori. 63. Atque equidem vehementer exspectabam, quinam isti viri boni, testes huius manifesto deprehensi veneni dicerentur. Nulli enim sunt adhuc nominati. Sed non dubito, quin sint pergraves, qui primum sint talis feminae familiares, deinde eam provinciam susceperint, ut in balneas contruderentur: quod illa, nisi a viris honestissimis ac plenissimis dignitatis, quam velit, sit potens, numquam impetravisset. Sed quid ego de dignitate istorum testium loquor? Virtutem eorum diligentiamque cognoscite. In balneis delituerunt. Testes egregios! Deinde temere prosiluerunt. Homines gravitati deditos! Sic enim fingunt, quum Licinius venisset, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidisset, tum repente evolasse istos praeclaros testes sine nomine: Licinium autem, quum iam manum ad tradendam pyxidem porrexisset, retraxisse atque illo repentino hominum impetu se in fugam coniecisse. O magna vis veritatis, quae contra hominum ingenia, calliditatem, sollertiam contraque fictas omnium insidias facile se per se ipsa defendat!

XXVII. 64. Verum haec tota fabella veteris et plurimarum fabularum poetriae, quam est sine argumento! quam nullum invenire exitum potest! Quid enim? isti tot viri (nam necesse est fuisse non paucos, ut et comprehendi Licinius facile posset et res multorum oculis esset testatior:) cur Licinium de manibus amiserunt? Qui minus enim Licinius comprehendi potuit, quum se retraxit, ne pyxidem traderet, quam si non retraxisset? Erant enim illi positi, ut comprehenderent Licinium; ut manifesto Licinius teneretur, aut quum retineret venenum, aut quum tradidisset. Hoc fuit totum consilium mulieris, haec istorum pro-

vincia, qui rogati sunt; quos quidem tu quamobrem temere prosiluisse dicas atque ante tempus, non reperio. — Fuerant hoc rogati; fuerant ad hanc rem collocati, ut venenum, ut insidiae, facinus denique ipsum ut manifesto comprehenderetur. — 65. Potueruntne meliori tempore prosilire, quam quum Licinius venisset? quum in manu teneret veneni pyxidem? quae si quum iam erat tradita servis, evasissent subito ex balneis mulieris amici Liciniumque comprehendissent: imploraret hominum fidem atque a se illam pyxidem traditam pernegaret. Quem quomodo illi reprehenderent? vidisse se dicerent? Primum ad se revocarent maximi facinoris crimen: deinde id se vidisse dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuissent videre. Tempore igitur ipso se ostenderunt, quum Licinius venisset, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo est iam exitus, non fabulae: in quo quum clausula non invenitur, fugit aliquis e manibus, deinde scabilla concrepant, aulaeum tollitur. XXVIII. 66. Quaero enim, cur Licinium titubantem, haesitantem, cedentem, fugere conantem, mulieraria manus ista de manibus emiseric: cur non comprehenderint: cur non ipsius confessione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti sceleris crimen expresserint? An timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum superare non possent?

Nullum argumentum in re, nulla suspicio in causa, nullus exitus criminis reperietur. Itaque haec causa ab argumentis, a coniectura, ab iis signis, quibus veritas illustrari solet, ad testes tota traducta est. Quos quidem ego testes, iudices, non modo sine ullo timore, sed etiam cum aliqua spe delectationis ex-

specto. 67. Praegestit animus iam videre, primum lautos juvenes, mulieris beatae ac nobilis familiares: deinde fortes viros, ab imperatrice in insidiis atque in praesidio balnearum locatos: ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi: alveusne ille, an equus Troianus fuerit, qui tot invictos viros, muliebre bellum gerentes, tulerit ac texerit. Illud vero respondere cogam, cur tot viri ac tales hunc et unum et tam imbecillum, quam videtis, non aut stantem comprehenderint aut fugientem consecuti sint: qui se numquam profecto, si istum in locum processerint, explicabunt: quam volent in conviviiis faceti, dicaces, nonnumquam etiam ad vinum disertis sint. Alia fori vis est, alia triclinii: alia subselliorum ratio, alia lectorum: non idem iudicum commissatorumque conspectus: lux denique longe alia est solis ac lychnorum. Quamobrem excutiemus omnes istorum delicias, omnes ineptias, si prodierint. Sed, si me audiant, navent aliam operam, aliam ineant gratiam, in aliis se rebus ostentent: vigeant apud istam mulierem venustate, dominantur sumptibus, haereant, iaceant, deserviant; capiti vero innocentis et fortunis parcant.

XXIX. 68. At sunt servi illi de cognatorum sententia, nobilissimorum et clarissimorum hominum, manumissi. — Tandem aliquid invenimus, quod ista mulier de suorum propinquorum, fortissimorum virorum, sententia atque auctoritate fecisse dicatur. Sed scire cupio, quid habeat argumenti ista manumissio: in qua aut crimen est Caelio quaesitum, aut quaestio sublata aut multarum rerum consciis servis cum caussa praemium persolutum. — At propinquis placuit. — Cur non placeret, quum rem tute ad eos non ab aliis tibi allatam, sed a te ipsa compertam deferre

diceres? 69. Hic etiam miramur, si illam commentitiam pyxidem obscenissima sit fabula consecuta? Nihil est, quod in eiusmodi mulierem non cadere videatur. Audita et percelebrata sermonibus res est. Percipitis animis, iudices, iamdudum, quid velim, vel potius, quid nolim dicere. Quod etiamsi est factum, certe a Caelio non est factum: quid enim attinebat? Est enim ab aliquo fortasse adolescente, non tam insulso, quam non verecundo. Sin autem est fictum, non illud quidem molestum, sed tamen est non infectum mendacium; quod profecto numquam hominum sermo atque opinio comprobasset, nisi omnia, quae cum turpitudine aliqua dicerentur, in istam quadrare apte viderentur.

70. Dicta est a me caussa, iudices, et perorata. Iam intelligitis, quantum iudicium sustineatis, quanta res sit commissa vobis. De vi quaeritis: quae lex ad imperium, ad maiestatem, ad statum patriae, ad salutem omnium pertinet; quam legem Q. Catulus armata dissensione civium reipublicae paene extremis temporibus tulit; quaeque lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantes reliquias coniurationis exstinxit. Hac enim lege Caelii adolescentia non ad reipublicae poenas, sed ad mulieris libidines et delicias deponitur. XXX. 71. Atque hoc etiam loco M. Camurtii et C. Caesernii damnatio praedicatur. O, stultitiamne dicam, an impudentiam singularem! Audetisne, quum ab ea muliere veniatis, facere istorum hominum mentionem? audetisne excitare tanti flagitii memoriam, non extinctam illam quidem, sed repressam vetustate? Quo enim illi crimine peccatoque perierunt? nempe, quod eiusdem mulieris dolorem et iniuriam Vettiano nefario sunt stupro perse-

cuti. Ergo, ut audiretur Vettii nomen in caussa, ut illa vetus Afrania fabula refricaretur, idcirco Camurtii et Caesernii caussa est renovata? qui, quamquam lege de vi certe non tenebantur, eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emittendi viderentur. 72. M. vero Caelius cur in hoc iudicium vocatur? cui neque proprium quidem crimen quaestionis obiicitur, nec vero aliquid eiusmodi, quod sit a lege seiunctum, et cum vestra severitate coniunctum: cuius prima aetas dedita disciplinis fuit iisque artibus, quibus instruimur ad hunc usum forensem, ad capessendam rempublicam, ad honorem, gloriam, dignitatem: iis autem fuit amicitiiis maiorum natu, quorum imitari industriam continentiamque maxime vellet, iis aequalium studiis, ut eundem, quem optimi ac nobilissimi, petere cursum laudis videretur. 73. Quum autem paullum iam roboris accessisset aetati, in Africam profectus est, Q. Pompeio proconsuli contubernalis, castissimo viro atque omnis officii diligentissimo: in qua provincia quum res erant et possessiones paternae, tum etiam usus quidam provincialis, non sine caussa a maioribus huic aetati tributus. Discessit illinc Pompeii iudicio probatissimus, ut ipsius testimonio cognoscetis. Voluit vetere instituto, eorum adolescentium exemplo, qui post in civitate summi viri et clarissimi cives exstiterunt, industriam suam a populo Romano ex aliqua illustri accusatione cognosci. XXXI. 74. Vellem alio potius eum cupiditas gloriae detulisset! sed abiit huius tempus querelae. Accusavit C. Antonium, collegam meum; cui misero praeclari in rempublicam beneficii memoria nihil profuit, nocuit opinio maleficii cogitati. Postea nemini umquam concessit aequalium, plus ut in foro, plus ut

in negotiis versaretur caussisque amicorum, plus ut valeret inter suos gratia. Quae nisi vigilantes homines, nisi sobrii, nisi industrii, consequi non possunt, omnia labore et diligentia est consecutus. 75. In hoc flexu quasi aetatis (nihil enim occultabo, fretus humanitate ac sapientia vestra,) fama adolescentis paullum haesit ad metas notitia nova mulieris et infelici vicinitate et insolentia voluptatum; quae, quum inclusae diutius, et prima aetate compressae et constrictae fuerunt, subito se nonnumquam profundunt atque eiiciunt universae. Qua ex vita, vel dicam, quo ex sermone, (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur,) verum ex eo, quidquid erat, emersit totumque se eiecit atque extulit, tantumque abest ab illius familiaritatis infamia, ut eiusdem nunc ab sese inimicitias odiumque propulset. 76. Atque ut iste interpositus sermo deliciarum desidiaequae moreretur, (fecit, me mehercule invito et multum repugnante, sed tamen fecit;) nomen amici de ambitu detulit; quem absolutum insequitur, revocat; nemini nostrum obtemperat; est violentior, quam vellem. Sed ego non loquor de sapientia, quae non cadit in hanc aetatem: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam; quae studia in his iam aetatibus nostris contractiora esse debent, in adolescentia vero tamquam in herbis significant, quae virtutis maturitas et quantae fruges industriae sint futurae. Etenim semper magno ingenio adolescentes refrenandi potius a gloria, quam incitandi fuerunt: amputanda plura sunt illi aetati, siquidem efflorescit ingenii laudibus, quam inserenda. 77. Quare, si cui nimium effervesce videtur huius vel in suscipiendis, vel in gerendis inimicitiis vis, ferocitas, pertinacia; si quem

etiam minimorum horum aliquid offendit; si purpureae genus, si amicorum catervae, si splendor, si nitor: iam ista deferverint, iam aetas omnia, iam res, iam dies mitigarit.

XXXII. Conservate igitur reipublicae, iudices, civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis et reipublicae spondeo, si modo nos ipsi reipublicae satisfacimus, numquam hunc a nostris rationibus seiunctum fore. Quodquum fretus nostra familiaritate promitto, tum quod durissimis se ipse legibus iam obligavit. 78. Neque enim potest, qui hominem consularem, quod ab eo rempublicam violatam diceret, in iudicium vocarit, ipse esse in republica civis turbulentus: non potest, qui ambitu ne absolutum quidem patitur esse absolutum, ipse impune umquam esse largitor. Habet a M. Caelio respublica, iudices, duas accusationes, vel obsides periculi vel pignora voluntatis. Quare oro obtestorque vos, iudices, ut, qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit, quem vos per biennium aut ministrum seditionis, aut ducem vidistis, qui aedes sacras, qui censum populi Romani, qui memoriam publicam suis manibus incendit, hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis, ore, lingua, manu, vita omni inquinatum; qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit; qui in Palatio atque in Urbis oculis servitia ad caedem et inflammandam Urbem incitavit: in ea civitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratia, M. Caelium libidini muliebri condonatum: ne eadem mulier cum suo coniuge et fratre, turpissimum latronem eripuisse et honestissimum adolescentem oppresisse videatur. 79. Quod quum huius vobis adolescen-

tiam proposueritis, constituitote vobis ante oculos etiam huius miseri senectutem, qui hoc unico filio nititur, in huius spe requiescit, huius unius casum pertimescit: quem vos supplicem vestrae misericordiae, servum potestatis, abiectum non tam ad pedes, quam ad mores sensusque vestros, vel recordatione parentum vestrorum vel liberorum iucunditate sustentate, ut in alterius dolore vel pietati, vel indulgentiae vestrae serviatis. Nolite, iudices, aut hunc, iam natura ipsa occidentem, velle maturius extinguere vulnere vestro, quam suo fato: aut hunc, nunc primum florescentem, firmata iam stirpe virtutis, tamquam turbine aliquo, aut subita tempestate pervertere. 80. Conservate parenti filium, parentem filio: ne aut senectutem iam prope desperatam contempsisse aut adolescentiam plenam spei maximae non modo non aluisse vos, sed etiam perculisse atque afflixisse videamini. Quem si vobis, si suis, si reipublicae conservatis, addictum, deditum, obstrictum vobis ac liberis vestris habebitis, omniumque huius nervorum ac laborum vos potissimum, iudices, fructus uberes diuturnosque capietis.

M. TULLII CICERONIS
DE
PROVINCIIS CONSULARIBUS
ORATIO.

NOTITIA LITTERARIA.

Haec oratio habita est in senatu Cn. Cornelio Lentulo, L. Marcio Philippo coss. 698. Fuit autem lex Sempronia, quam C. Gracchus anno U. 630. pertulerat, ut ante comitia consularia senatus decerneret, in quas provincias consules designati post consulatum mitterentur, eique senatusconsulto ne quis posset intercedere.

ARG. Quum Gabinus et Piso, qui non ex senatusconsulto, sed e lege Clodia, propter quam Ciceronis relegationi annuerant, Syriam et Macedoniam post consulatum obtinebant, has provincias incredibiliter vexarent et spoliarent, Cicero sententiam rogatus eos revocandos censuit, (c. 1—5.) hoc pacto, ut provinciae in annum proximum praetoriae fierent, postea consulares. (6. 7.) Quandoquidem vero, qui ante ipsum dixerunt sententias, praeter Servilium sibi placere professi erant, ut alterutra Gallia Caesari detraheretur, et consularis fieret, unusque ex iis mirari se ostendebat, quare Cicero ita ornaret Caesarem, cui eodem iure, quo

Gabinio, succensere posset, quod Clodium in se vexando iniuisset; graviter et multis verbis docet, quare Caesari nulla provinciae pars detrahenda sit; iniurias autem si quas a Caesare acceperit, eas se omnes reipublicae condonasse, neque se in sententia dicenda odio indulgere, sed senatus voluntatem et utilitatem reipublicae sequi. (c. 8—16.) Denique, (c. 17—19.) quae sibi cum Caesare necessitudo intercedat, explicat, et (c. 20.) sententiae suae argumenta brevi peroratione complectitur.

Factum est igitur, ut Caesari imperium SCto prorogaretur, Pisoni autem in Macedonia anno 698. Q. Ancharius, et 699. Gabinio in Syria M. Licinius Crassus succederet.

I. 4. Si quis vestrum, patres conscripti, exspectat, quas sim provincias decreturus, consideret ipse secum, qui mihi homines ex provinciis potissimum detrahendi sint: non dubitabit, quid me sentire conveniat, quum, quid mihi sentire necesse sit, cogitarit. Ac, si princeps eam sententiam dicerem, laudaretis profecto: si solus, certe ignosceretis. Etiam si paullo minus utilis vobis sententia videretur, veniam tamen aliquam dolori meo tribueretis. Nunc vero, patres conscripti, non parva afficior voluptate, vel quod hoc maxime reipublicae conducit Syriam Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil a communi utilitate dissentiat: vel quod habeo auctorem P. Servilium, qui ante me sententiam dixit, virum clarissimum et quum in universam rempublicam, tum etiam erga meam salutem, fide ac benevolentia singulari. 2. Quod si ille et paullo ante, et quotiescumque ei locus dicendi ac potestas fuit, Gabinium et Pisonem, duo reipublicae portenta ac paene funera, quum propter alias causas, tum maxime propter illud insigne scelus eorum et importunam in me crudelitatem, non solum sententia sua, sed etiam verborum gravitate esse notandos puta-

vit: quonam me animo in eos esse oportet, cuius illi salutem pro pignore tradiderunt ad explendas suas cupiditates? Sed ego in hac sententia dicenda non parebo dolori meo nec iracundiae serviam. Quo animo unus quisque vestrum debet esse in illos, hoc ero: praecipuum illum et proprium sensum doloris mei, quem tamen vos communem semper vobis mecum esse duxistis, a sententia dicenda amovebo, ad ulciscendi tempora reservabo.

II. 3. Quattuor sunt provinciae, patres conscripti, de quibus adhuc intelligo sententias esse dictas: Galliae duae, quas hoc tempore uno imperio videmus esse coniunctas: et Syria et Macedonia, quas, vobis invitis et oppressis, pestiferi illi consules pro eversae reipublicae praemiis occupaverunt. Decernendae nobis sunt lege Sempronia duae. Quid est, quod possimus de Syria Macedoniaque dubitare? Mitto, quod eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non ante attigerint, quam hunc ordinem condemnarint, quam auctoritatem vestram e civitate exterminarint, quam fidem publicam, quam perpetuam populi Romani salutem, quam me ac meos omnes foedissime crudelissimeque vexarint. 4. Omnia domestica illa atque urbana mitto; quae tanta sunt, ut numquam Hannibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipsas venio provincias, quarum Macedonia, quae erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, sed tropaeis, quae multis victoriis erat iamdiu triumphisque pacata, sic a barbaris, quibus est propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Thessalonicenses, positi in gremio imperii nostri, relinquere oppidum et arcem munire cogantur: ut via illa nostra, quae per Macedoniam est usque ad Hellespontum militaris, non

solum excursionibus barbarorum sit infesta, sed etiam castris Thraciis distincta ac notata. Ita gentes eae, quae, ut pace uterentur, vim argenti dederant praeclearo nostro imperatori, ut exhaustas domos replere possent, pro empta pace bellum nobis prope iustum intulerunt.

III. 5. Iam vero exercitus ille noster, superbissimo delectu et durissima conquisitione collectus, omnis interiiit. Magno hoc dico cum dolore. Miserandum in modum milites populi Romani capti, necati, deserti, dissipati sunt, incuria, fame, morbo, vastitate consumpti: ut, quod est indignissimum, scelus imperatoris in poenam exercitus expetitum esse videatur. Atque hanc Macedoniam, domitis iam gentibus finitimis, Barbariaque compressa, pacatam ipsam per se et quietam, tenui praesidio atque exigua manu etiam sine imperio per legatos, nomine ipso populi Romani tuebamur: quae nunc consulari imperio atque exercitu ita vexata est, vix ut se possit diuturna pace recreare: quum interea, — quis vestrum hoc non audivit, quis ignorat Achaeos ingentem pecuniam pendere L. Pisoni quotannis? vectigal ac portorium Dyrrhachinorum totum in huius unius quaestum esse conversum? urbem Byzantium, vobis atque huic imperio fidelissimam, hostilem in modum esse vexatam? quo ille, posteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ulla vi a miseris extorquere potuit, cohortes in hiberna misit: his praeposuit, quos putavit fore diligentissimos satellites scelerum, ministros cupiditatum suarum. 6. Omitto iurisdictionem in libera civitate contra leges senatusque consulta: caedes relinquo, libidines praetereo, quarum acerbissimum exstat indicium et ad insignem memoriam turpitudinis, et paene ad iustum imperii nostri odium; quod constat nobilissimas

virgines se in puteos abiecisse et morte voluntaria necessariam turpitudinem depulisse. Nec haec idcirco omitto, quod non gravissima sint, sed quia nunc sine teste dico. IV. Ipsam vero urbem Byzantium fuisse refertissimam atque ornatissimam signis, quis ignorat? quae illi exhausti sumptibus bellisque maximis, quum Mithridaticos impetus totumque Pontum armatum, effervescentem in Asiam atque erumpentem, aegre repulsum et cervicibus interclusum suis sustinerent, tum, inquam, Byzantii et postea signa illa et reliqua urbis ornamenta sanctissime custodita tenuerunt: 7. te imperatore infelicissimo et taeterrimo, Caesonine Calventi, civitas libera et proximis suis beneficiis a senatu et a populo Romano liberata sic spoliata atque nudata est, ut, nisi C. Virgilius legatus, vir fortis et innocens, intervenisset, unum signum Byzantii ex maximo numero nullum haberent. Quod fanum in Achaia, qui locus aut lucus in Graecia tota tam sanctus fuit, in quo ullum simulacrum, ullum ornamentum reliquum sit? Emisti a foedissimo tribuno plebis tum in illo naufragio huius urbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, everteras, tum, inquam, emisti grandi pecunia, ut tibi de pecuniis creditis ius in liberos populos contra senatusconsulta et contra legem generi tui dicere liceret: id emptum ita vendidisti, ut aut ius non diceres aut bonis cives Romanos everteres. 8. Quorum ego nihil nunc, patres conscripti, in hominem ipsum; de provincia disputo. Itaque omnia illa, quae et saepe audistis et tenetis animis, etiamsi non audiat, praetermitto: nihil de hac eius urbana, quam ille praesens in oculis vestris mentibusque defixit, audacia loquor: nihil de superbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate disputo. Lateant libidines eius

illae tenebricosae, quas fronte et supercilio, non pudore et temperantia contegebat: de provincia, quod agitur, id disputo. Huic vos non summittetis? hunc diutius manere patiemini? cuius, ut provinciam tetigit, sic fortuna cum improbitate certavit, ut nemo posset, utrum posterior, an infelicior esset, iudicare.

9. An vero in Syria diutius est Semiramis illa retinenda? cuius iter in provinciam fuit eiusmodi, ut rex Ariobarzanes consulem vestrum ad caedem faciendam tamquam aliquem Thracem conduceret. Deinde adventus in Syriam primus equitatus habuit interitum: post concisae sunt optimae cohortes. Igitur in Syria imperatore illo nihil aliud actum est, nisi pactiones pecuniarum cum tyrannis, decisiones, direptiones, latrocinia, caedes, quum palam populi Romani imperator, instructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites hortaretur, sed omnia sibi et empta et emenda esse clamaret.

V. 10. Iam vero publicanos miseros (me etiam miserum, illorum ita de me meritorum miseriis ac dolore,) tradidit in servitutem Iudaeis et Syris, nationibus natis servituti. Statuit ab initio, et in eo perseveravit, ius publicano non dicere: pactiones sine ulla iniuria factas rescidit, custodias sustulit, vectigales multos ac stipendiarios liberavit: quo in oppido ipse esset aut quo veniret, ibi publicanum aut publicani servum esset vetuit. Quid multa? crudelis haberetur, si in hostem animo fuisset eo, quo fuit in cives Romanos eius ordinis praesertim, qui est semper dignitate sua, benignitate magistratus sustentatus.

11. Itaque videtis, patres conscripti, non temeritate redemptionis aut negotii gerendi inscitia, sed avaritia, superbia, crudelitate Gabinii paene afflictos iam atque eversos publicanos; quibus quidem vos in

his angustiis aerarii tamen subveniatis necesse est: etsi iam multis non potestis; qui propter illum hostem senatus, inimicissimum ordinis equestris bonorumque omnium, non solum bona, sed etiam honestatem miseri deperdiderunt; quos non parsimonia, non continentia, non virtus, non labor, non splendor tueri potuit contra illius helluonis et praedonis audaciam. 42. Quid? qui se etiam nunc subsidiis patrimonii aut amicorum liberalitate sustentant, hos perire patiemur? An, si qui frui publico non potuit per hostem, hic tegitur ipsa lege censoria: quem is frui non sinit, qui est, etiamsi non appellatur, hostis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete igitur in provincia diutius eum, qui de sociis cum hostibus, de civibus cum sociis faciat pactiones: qui hoc etiam se pluris esse, quam collegam, putet, quod ille vos tristitia vultuque deceperit, ipse numquam se minus, quam erat, nequam esse simularit. Piso autem alio quodam modo gloriatur se brevi tempore perfecisse, ne C. Gabinius unus omnium nequissimus existimaretur.

VI. 43. Hos vos de provinciis, si non aliquando deducendi essent, deripiendos non putaretis? et has duplices pestes sociorum, militum clades, publicanorum ruinas, provinciarum vastitates, imperii maculas teneretis? At iidem vos anno superiore hos eosdem revocabatis, quum in provincias iam pervenissent. Quo tempore si liberum vestrum iudicium fuisset, nec toties dilata res, nec ad extremum e manibus erepta; restituissetis, id quod cupiebatis, vestram auctoritatem, iis, per quos erat amissa, revocatis et his ipsis praemiis extortis, quae erant pro scelere atque eversione patriae consecuti: 44. qua e poena si tum aliorum opibus, non suis, invitissimis vobis, evolarunt, at

aliam multo maiorem gravioremque subierunt. Quae enim homini, in quo aliquis si non famae pudor, at supplicii timore est, gravior poena accidere potuit, quam non credi litteris his, quae rem bene gestam in bello nuntiarent? Hoc statuit senatus, quum frequens supplicationem Gabinio denegavit: primum, homini sceleribus, flagitiis contaminatissimo nihil esse credendum; deinde a proditore atque eo, quem praesentem hostem reipublicae cognosset, bene rem geri non potuisse: postremo ne deos quidem immortales velle aperiri sua templa et sibi supplicari hominis impurissimi et sceleratissimi nomine. Itaque ille alter aut ipse est homo doctus et a suis Graecis subtilius eruditus, quibuscum iam in exoetra helluatur, antea post siparium solebat, aut amicos habet prudentiores, quam Gabinius, cuius nullae litterae perferuntur.

VII. 45. Hosce igitur imperatores habebimus? quorum alter non audet nos certiores facere, ne imperator appelletur: alterum, si tabellarii non cessarint, necesse est paucis diebus poeniteat audere. Cuius amici si qui sunt, aut si belluae tam immani tamque taetrae possunt ulli esse amici, hac consolatione utuntur, etiam T. Albucio supplicationem hunc ordinem denegasse. Quod est primum dissimile: — res in Sardinia cum mastrucatis latrunculis a propraetore una cohorte auxiliaria gesta, et bellum cum maximis Syriae gentibus, tyrannis consulari exercitu imperioque confectum. Deinde Albucius, quod a senatu petebat, ipse sibi in Sardinia ante decreverat. Constabat enim Graecum hominem ac levem in ipsa provincia quasi triumphasse. Itaque hanc eius temeritatem senatus supplicatione denegata notavit. 46. Sed fruatur sane hoc solatio, atque hanc insignem ignominiam,

quoniam uni praeter se inusta est, putet esse levio-rem: dummodo, cuius exemplo se consolatur, eius exitum exspectet: praesertim quum in Albucio nec Pisonis libidines nec audacia Gabinii fuerit, hac tamen una plaga conciderit, ignominia senatus.

17. Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duobus, hos retinet ambo: qui autem alteram Galliam et aut Syriam aut Macedoniam; tamen alterum retinet et in utriusque pari scelere disparem conditionem facit. Faciam, inquit, illas praetorias, ut Pisoni et Gabinio succedatur statim. Si hic sinat. Tum enim [tribunus] intercedere poterit; nunc non potest. Itaque ego idem, qui nunc consulibus iis, qui designati erunt, Syriam Macedoniamque decerno, decernam easdem praetorias, ut et praetores annuas provincias habeant, et eos quam primum videamus, quos animo aequo videre non possumus. VIII. Sed mihi credite: numquam succedetur illis, nisi quum ea lege referetur, qua intercedi de provinciis non licebit. Itaque hoc tempore amisso annus est integer vobis exspectandus: quo interiecto, civium calamitas, sociorum aerumna, sceleratissimorum hominum impunitas propagatur.

18. Quod si essent illi optimi viri, tamen ego mea sententia C. Caesari succedendum nondum putarem. Qua de re dicam, patres conscripti, quod sentio, atque illam interpellationem mei familiarissimi, qua paullo ante interrupta est oratio mea, non pertimescam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere esse, quam Caesari: omnem enim illam tempestatem, cui cesserim, Caesare impulsore atque adiutore esse excitatam. Cui si primum sic respondeam, me communis utilitatis habere rationem, non doloris mei: possimne probare, quum id me facere dicam, quod exemplo for-

tissimorum et clarissimorum civium facere possim? An Ti. Gracchus (patrem dico, cuius utinam filii ne degenerassent a gravitate paterna!) tantam laudem est adeptus, quod tribunus plebis solus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimicissimus et ipsius et fratris eius Africani, iuravitque in concione, se in gratiam non rediisse, sed alienum sibi videri dignitate imperii, quo duces essent hostium Scipione triumphante ducti, eodem ipsum duci, qui triumphasset?

49. Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? L. Crassus, M. Scaurus, [aliine inimici?] omnes Metelli. At hi non modo illum inimicum ex Gallia sententiis suis non detrahebant, sed et propter rationem Gallici belli provinciam extra ordinem decernebant. Bellum in Gallia maximum gestum est: domitae sunt a Caesare maximae nationes, sed nondum legibus, nondum iure certo, nondum satis firma pace devinctae. Bellum affectum videmus et, vere ut dicam, paene confectum: sed ita ut, si idem extrema persequitur, qui inchoavit, iam omnia perfecta videamus, si succeditur, periculum sit, ne instauratas maximi belli reliquias ac renovatas audiamus. Ergo ego senator, inimicus, si ita vultis, homini, amicus esse, sicut semper fui, reipublicae debeo. 20. Quid? si ipsas inimicitias depono reipublicae caussa, quis me tandem iure reprehendat? praesertim quum ego omnium meorum consiliorum atque factorum exempla semper ex summorum hominum factis mihi censuerim petenda. IX. An vero non M. ille Lepidus, qui bis consul et pontifex maximus fuit, non solum memoriae testimonio, sed etiam annalium literis et summi poetae voce laudatus est, quod cum M. Fulvio collega, quo die censor est factus, homine inimicissimo, in campo statim rediit in gratiam, ut com-

mune officium censurae communi animo ac voluntate defenderent? 21. Atque, ut vetera, quae sunt innumerabilia, mittam; tuus pater, Philippe, nonne uno tempore cum suis inimicissimis in gratiam rediit? quibus eum omnibus eadem respublica reconciliavit, quae alienarat. 22. Multa praetereo, quod intueor coram haec lumina atque ornamenta reipublicae, P. Servilium et M. Lucullum. (Utinam etiam L. Lucullus ille viveret!) Quae fuerunt inimicitiae graviores in civitate, quam Lucullorum atque Serviliorum? quas in viris fortissimis non solum exstinxit respublica dignitasque ipsorum, sed etiam ad amicitiam consuetudinemque traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne consul in templo Iovis optimi maximi, permotus quum auctoritate vestra, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens mecum summo suo beneficio rediit in gratiam? An ego possum huic esse inimicus, cuius litteris, fama, nuntiis celebrantur aures quotidie meae novis nominibus gentium, nationum, locorum? 23. Ardeo, mihi credite, patres conscripti, (id quod vosmet de me existimatis, et facitis ipsi,) incredibili quodam amore patriae: qui me amor et subvenire olim impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis, et rursum, quum omnia tela undique esse intenta in patriam viderem, subire coegit, atque excipere unum pro universis. Hic me meus in rempublicam animus pristinus ac peremnis cum C. Caesare reducit, reconciliat, restituit in gratiam. 24. Quod volent denique, homines existiment; nemini ego possum esse bene de republica merenti non amicus. X. Etenim si iis, qui haec omnia flamma ac ferro delere voluerunt, non inimicitias solum, sed etiam bellum indixi atque intuli, quum partim mihi illorum familiares,

partim etiam me defendente capitis iudiciis essent liberati; cur eadem respublica, quae me in amicos inflammare potuit, inimicis placare non possit? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, nisi quod perniciosum patriae civem fore putabam, qui turpissima libidine incensus duas res sanctissimas, religionem et pudicitiam, uno scelere violasset? Num est igitur dubium ex iis rebus, quas is egit agitque quotidie, quin ego in illo oppugnando reipublicae plus, quam otio meo, nonnulli, in eodem defendendo, suo plus otio, quam communi prospexerint? 25. Ego me a Caesare in republica dissensisse fateor et sensisse vobiscum: sed nunc iisdem vobis assentior, cum quibus antea sentiebam. Vos enim, ad quos litteras L. Piso de suis rebus non audet mittere, qui Gabinii litteras insigni quadam nota atque ignominia nova condemnastis, C. Caesari supplicationes decrevistis; numero, ut nemini uno ex bello: honore, ut omnino nemini. Cur igitur expectem hominem aliquem, qui me cum illo in gratiam reducat? Reduxit ordo amplissimus et ordo is, qui est et publici consilii et meorum omnium consiliorum auctor et princeps. Vos sequor, patres conscripti: vobis obtempero, vobis assentior; qui, quamdiu C. Caesaris consilia in republica non maxime diligebatis, me quoque cum illo minus coniunctum videbatis: posteaquam rebus gestis mentes vestras voluntatesque mutastis, me non solum comitem esse sententiae vestrae, sed etiam laudatorem vidistis.

XI. 26. Sed quid est, quod in hac caussa maxime homines admirentur et reprehendant meum consilium, quum ego idem antea multa decrerim, quae magis ad hominis dignitatem, quam ad reipublicae necessitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decre-

vi sententia mea. Reipublicae satis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quae ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum hominis est dignitati tributus. 27. In quo ego, quo consule referente primum decem dierum supplicatio decreta Cn. Pompeio, Mithridate interfecto confectoque Mithridatico bello, cuius sententia primum duplicata est supplicatio consularis, (mihi enim estis assensi, quum, eiusdem Pompeii litteris recitatis, confectis omnibus maritimis terrestribusque bellis, supplicationem dierum duodecim decrevistis:) sum Cn. Pompeii virtutem et animi magnitudinem admiratus, quod, quum ipse ceteris omnibus esset omni honore antelatus, ampliorem honorem alteri tribuebat, quam ipse erat consecutus. Ergo in illa supplicatione, quam ego decrevi, res ipsa tributa est diis immortalibus et maiorum institutis et utilitati reipublicae: sed dignitas verborum, honos, et novitas, et numerus dierum Caesaris ipsius laudi gloriaeque concessus est. 28. Relatum est ad nos nuper de stipendio exercitus: non decrevi solum, sed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa dissentientibus respondi: scribendo adfui. Tum quoque homini plus tribui, quam nescio cui necessitati. Illum enim arbitrabar, etiam sine hoc subsidio pecuniae, retinere exercitum praeda ante parta et bellum conficere posse: sed decus illud et ornamentum triumphi minuendum nostra parsimonia non putavi. Actum est de decem legatis, quos alii omnino non dabant, alii exempla quaerebant, alii tempus differebant, alii sine ullis verborum ornamentis dabant: in ea quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicae caussa sentirem, facere uberius propter ipsius Caesaris dignitatem.

XII. 29. At ego idem nunc in provinciis decernendis, qui illas omnes res egi silentio, interpellor; quum superioribus caussis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, nisi ratio belli, nisi summa utilitas reipublicae moveat. Nam ipse Caesar, quid est, cur in provincia commorari velit, nisi ut ea, quae per eum affecta sunt, perfecta reipublicae tradat? Amoenitas eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum nationumque illarum humanitas et lepos, victoriae cupiditas, finium imperii nostri propagatio retinet. Quid illis terris asperius? quid incultius oppidis? quid nationibus immanius? quid porro tot victoriis praestabilius? quid Oceano longius inveniri potest? An reditus in patriam habet aliquam offensionem? utrum apud populum, a quo missus, an apud senatum, a quo ornatus est? an dies auget eius desiderium, an magis oblivionem? ac laurea illa magnis periculis parta amittit longo intervallo viriditatem? Quare, si qui hominem non diligunt, nihil est, quod eum de provincia devocent. Ad gloriam devocant, ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem senatus, equestris ordinis gratiam, populi caritatem. 30. Sed, si ille hac tam eximia fortuna, propter utilitatem reipublicae, frui non properat, ut omnia illa conficiat: quid ego senator facere debeo, quem, etiamsi ille aliud vellet, reipublicae consulere oporteret? Ego vero sic intelligo, patres conscripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis perpetuae pacis habere oportere rationem. Nam quis hoc non sentit, omnia alia esse nobis vacua ab omni periculo atque etiam ab omni suspicione belli? 34. Iamdiu mare videmus illud immensum, cuius fervore non solum maritimi cursus, sed urbes etiam et viae militares iam tenebantur, vir-

tute Cn. Pompeii sic a populo Romano ab Oceano usque ad ultimum Pontum, tamquam unum aliquem portum, tutum et clausum teneri: nationes eas, quae numero hominum ac multitudine ipsa poterant in provincias nostras redundare, ita ab eodem esse partim recisas, partim repressas, ut Asia, quae imperium antea nostrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipsa cingatur. Possum de omni regione, de omni hostium genere dicere. Nulla gens est, quae non aut ita sublata sit, ut vix exstet: aut ita domita, ut quiescat: aut ita pacata, ut victoria nostra imperioque laetetur. XIII. 32. Bellum Gallicum, patres conscripti, C. Caesare imperatore gestum est, antea tantummodo repulsum. Semper illas nationes nostri imperatores refutandas potius bello, quam lacessendas putaverunt. Ipse ille C. Marius, cuius divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribusque subvenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit, non ipse ad eorum urbes sedesque penetravit. Modo ille meorum laborum, periculorum, consiliorum socius, C. Pomptinius, fortissimus vir, ortum repente bellum Allobrogum atque hac scelerata coniuratione excitatum praeliis fregit, eosque domuit, qui lacessierant; et ea victoria contentus, republica metu liberata quievit. C. Caesaris longe aliam video fuisse rationem. Non enim sibi solum cum iis, quos iam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum esse duxit, sed totam Galliam in nostram ditionem esse redigendam. 33. Itaque cum acerrimis nationibus et maximis Germanorum et Helvetiorum praeliis felicissime decertavit: ceteras conterruit, compulit, domuit, imperio populi Romani parere assuefecit, et quas regiones, quasque gentes nullae nobis antea litterae,

nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noster imperator nosterque exercitus et populi Romani arma peragrarunt. Semitam tantum Galliae tenebamus antea, patres conscripti; ceterae partes a gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certe immanibus et barbaris et bellicosus tenebantur; quas nationes, nemo umquam fuit, quin frangi domarique cuperet; nemo sapienter de republica nostra cogitavit iam inde a principio huius imperii, quin Galliam maxime timendam huic imperio putaret: sed propter vim ac multitudinem gentium illarum numquam est antea cum omnibus dimicatum. Restitimus semper lacesiti. Nunc denique est perfectum, ut imperii nostri terrarumque illarum idem esset extremum.

XIV. 34. Alpibus Italiam munierat ante natura, non sine aliquo divino numine; nam, si ille aditus Gallorum immanitati multitudinique patuisset, numquam haec urbs summo imperio domicilium ac sedem praeberet. Quae iam licet considant! nihil est enim ultra illam altitudinem montium usque ad Oceanum, quod sit Italiae pertimescendum. Sed tamen una atque altera aestas vel metu vel spe vel poena vel praemiis vel armis vel legibus potest totam Galliam sempiternis vinculis astringere. Impolitae vero res et acerbae si erunt relictae: quamquam sunt accisae, tamen efferent se aliquando et ad renovandum bellum revirescent. 35. Quare sit in eius tutela Gallia, cuius virtuti, fidei, felicitati commendata est. Etenim si, Fortunae muneribus amplissimis ornatus, saepius eius deae periculum facere nollet; si in patriam, si ad deos penates, si ad eam dignitatem, quam in civitate sibi propositam videt, si ad iucundissimos liberos, si ad clarissimum generum redire properaret: si in Capito-

lium invehi victor cum illa insigni laurea gestiret; si denique timeret casum aliquem, qui illi tantum addere iam non potest, quantum auferre: vos tamen deberet ab eodem illa omnia, a quo profligata sunt, confici velle. Quum vero ille suae gloriae iampridem, reipublicae nondum satisfecerit, et malit tamen tardius ad suorum laborum fructus pervenire, quam non explere susceptum reipublicae munus: nec imperatorem, incensum ad rempublicam bene gerendam, revocare, nec totam Gallici belli rationem prope iam explicatam perturbare atque impedire debemus.

XV. 36. Nam illae sententiae virorum clarissimorum minime probandae sunt: quorum alter ulteriorem Galliam decernit cum Syria, alter citeriorem. Qui ulteriorem, omnia illa, de quibus disserui paullo ante, perturbat; simul ostendit, eam se sciscere legem, quam esse legem neget, et, quae pars provinciae sit, cui non possit intercedi, hanc se avellere, quae defensorum habeat, non tangere; simul et illud facit, ut, quod illi a populo datum sit, id non violet; quod senatus dederit, id senator properet auferre. 37. Alter belli Gallici rationem habet; fungitur officio boni senatoris: legem, quam non putat, eam quoque servat. Praefinit enim successori diem. Atqui mihi nihil videtur magis a dignitate disciplinaque maiorum dissidere, quam ut, qui consul Kalendis Ian. habere provinciam debet, is ut eam desponsam, non decretam habere videatur. Fuerit toto in consulatu sine provincia, cui fuerit, antequam designatus esset, provincia decreta? Sortietur, an non? Nam et non sortiri absurdum est, et, quod sortitus sis, non habere. Proficiscetur paludatus? Quo? Quo pervenire ante certam diem non licebit. Ianuario, Februario provinciam non ha-

bebit. Kalendis ei denique Martiis nascetur repente provincia. 38. Attamen his sententiis Piso in provincia permanebit. Quae quum gravia sunt, tum nihil gravius illo, quod mulctari imperatorem deminutione provinciae contumeliosum est, neque solum summo in viro, sed etiam mediocri in homine ne accidat providendum.

XVI. Ego vos intelligo, patres conscripti, multos decrevisse honores eximios C. Caesari, et prope singulares. Quod ita meritus erat, grati*, si etiam, ut quam coniunctissimus huic ordini esset, sapientes ac divini fuistis. Neminem umquam est hic ordo complexus honoribus et beneficiis suis, qui ullam dignitatem praestabiliorem ea, quam per vos esset adeptus, putarit. Nemo umquam hic potuit esse princeps, qui maluerit esse popularis. Sed homines aut propter indignitatem suam diffusi ipsi sibi, aut propter reliquorum obtrectationem ab huius ordinis coniunctione depulsi, saepe ex hoc portu se in illos fluctus prope necessario contulerunt. Qui si ex illa iactatione cursuque populari, bene gesta republica, referunt aspectum in curiam atque huic amplissimae dignitati commendati esse volunt, non modo non repellendi sunt, verum etiam expetendi. 39. Monemur a fortissimo viro atque optimo post hominum memoriam consule, ut provideamus, ne citerior Gallia nobis invitis alicui decernatur post eos consules, qui nunc erunt designati: perpetuoque posthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari ac turbulentaratione teneatur. Quam ego plagam etsi non contemno, patres conscripti, praesertim monitus a sapientissimo consule et diligentissimo custode pacis et otii, tamen vehementius arbitror pertimescendum, si hominum

clarissimorum ac potentissimorum aut honorem minuero aut studium erga hunc ordinem repudiario. Nam ut C. Iulius omnibus a senatu eximiis ac novis rebus ornatus per manus hanc provinciam tradat ei, cui minime vos velitis; per quem ordinem ipse amplissimam sit gloriam consecutus, ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad suspicandum nullo modo possum. Postremo, quo quisque animo futurus sit, nescio: quid sperem, video. Praestare hoc senator debeo, quantum possum, ne quis vir clarus aut potens huic ordini iure irasci posse videatur. 40. Atque hoc, si inimicissimus essem C. Caesari, sentirem tamen reipublicae caussa.

XVII. Sed non alienum esse arbitror, quo minus saepe aut interpeller a nonnullis, aut tacitorum estimatione reprehendar, explicare breviter, quae mihi sit ratio et caussa cum Caesare. Ac primum illud tempus familiaritatis et consuetudinis, quae mihi cum illo, quae fratri meo, quae C. Varroni, consobrino nostro, ab omnium nostrum adolescentia fuit, praetermitto. Posteaquam sum penitus in rempublicam ingressus, ita dissensi ab illo, ut, in disiunctione sententiae, coniuncti tamen amicitia maneremus. 41. Consul ille egit eas res, quarum me participem esse voluit: quibus ego si minus assentiebar, tamen illius mihi iudicium gratum esse debebat. Me ille, ut quinqueviratum acciperem, rogavit: me in tribus sibi coniunctissimis consularibus esse voluit: mihi legationem, quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit. Quae ego omnia non ingrato animo, sed obstinatione quadam sententiae repudiavi. Quam sapienter, non disputo: multis enim non probabo: constanter quidem et fortiter certe: qui quum me firmissimis opibus contra

scelus inimicorum munire et populares impetus populari praesidio propulsare possem, quamvis excipere fortunam, subire vim atque iniuriam malui, quam aut a vestris sanctissimis mentibus dissidere aut de meo statu declinare. Sed non is solum gratus debet esse, qui accepit beneficium, verum etiam is, cui potestas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me et convenire iis rebus, quas gesseram, non putabam. Illum quidem amico animo me habere eodem loco, quo principem civem, suum generum, sentiebam. 42. Traduxit ad plebem inimicum meum: sive iratus mihi, quod me secum ne beneficiis quidem videbat posse coniungi, sive exoratus. Ne haec quidem fuit iniuria. Nam postea me, ut sibi essem legatus, non solum suasit, verum etiam rogavit. Ne id quidem accepi: non quo alienum mea dignitate arbitrarer, sed quod tantum reipublicae sceleris impendere a consulibus proximis non suspicabar.

XVIII. Ergo adhuc magis est mihi verendum, ne mea superbia in illius liberalitate, quam ne illius iniuria in nostra amicitia reprehendatur. 43. Ecce illa tempestas, caligo bonorum, et subita atque improvisa formido, tenebrae reipublicae, ruina atque incendium civitatis, terror iniectus Caesari de eius actis, metus caedis bonis omnibus, consulum scelus, cupiditas, egestas, audacia. Si non sum adiutus, non debuit: si desertus, sibi fortasse providit; si etiam oppugnatus, ut quidam aut putant aut volunt, violata amicitia est; accepi iniuriam, inimicus esse debui: non nego: sed, si idem ille tum me salvum esse voluit, quum vos me, ut carissimum filium, desiderabatis, et si vos iidem pertinere ad causam illam putabatis, voluntatem C. Caesaris a salute mea non abhorrere; et, si illius vo-

luntatis generum eius habeo testem, qui idem Italiam in municipiis, populum Romanum in concione, vos mei semper cupidissimos in Capitolio ad meam salutem incitavit: si denique Cn. Pompeius idem mihi testis de voluntate Caesaris, et sponsor est illi de mea: nonne vobis videor et ultimi temporis recordatione, et proximi memoria medium illud tristissimum tempus debere, si ex rerum natura non possum evellere, ex animo quidem certe excidere? 44. Ego vero, si mihi non licet per aliquos ita gloriari, me dolorem atque inimicitias meas reipublicae concessisse, quod magni cuiusdam hominis et persapientis videtur: utar hoc, quod non tam ad laudem adipiscendam, quam ad vitandam vituperationem valet, hominem me esse gratum, et non modo tantis beneficiis, sed etiam mediocri hominum benevolentia commoveri. XIX. A viris fortissimis et de me optime meritis quibusdam peto, ut, si ego illos meorum laborum et incommodorum participes esse nolui, ne illi me suarum inimicitiarum socium velint esse, praesertim quum mihi iidem illi concesserint, ut etiam acta illa Caesaris, quae neque oppugnavi antea neque defendi, meo iam iure possim defendere. 45. Nam summi civitatis viri, quorum ego consilio rempublicam conservavi, et quorum auctoritate illam coniunctionem Caesaris defugi, Iulias leges et ceteras illo consule rogatas iure latas negant: iidem illam proscriptionem capitis mei contra salutem reipublicae, sed salvis auspiciis rogatam esse dicebant. Itaque vir summa auctoritate, summa eloquentia, dixit graviter, casum illum meum funus esse reipublicae, sed funus iustum et indictum. Est mihi ipsi omnino perhonorificum, discessum meum funus dici reipublicae. Reliqua non reprehendo: sed mihi

ad id, quod sentio, assumo. Nam, si illud iure rogatum dicere ausi sunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de caelo servarat: oblitine erant, tum, quum ille, qui id egerat, plebeius est lege curiata factus, dici de caelo esse servatum? Qui si plebeius omnino esse non potuit, qui tribunus plebis potuit esse? et, cuius tribunatus si ratus est, nihil est, quod irritum ex actis Caesaris possit esse: eius non solum tribunatus ratus, sed etiam perniciosissimae res, auspiciorum religione conservata, iure latae videbuntur? 46. Quare aut vobis statuendum est, legem Aeliam manere, legem Fufiam non esse abrogatam, non omnibus fastis legem ferri licere; quum lex feratur, de caelo servari, obnuntiari, intercedi licere: censorium iudicium ac notionem et illud morum severissimum magisterium non esse nefariis legibus de civitate sublatum; si patricius tribunus plebis fuerit, contra leges sacratas, si plebeius, contra auspicia fuisse: aut mihi concedant homines oportet, in rebus bonis non exquirere iura ea, quae ipsi in perditis non exquirunt, praesertim quum ab illis aliquoties conditio C. Caesari lata sit, ut easdem res alio modo ferret: (qua conditione auspicia requirebant, leges comprobabant;) in Clodio auspiciorum ratio sit eadem, leges omnes sint eversae ac perditae civitatis.

XX. 47. Extremum illud est: ego, si essent inimicitiae mihi cum C. Caesare, tamen hoc tempore reipublicae consulere, inimicitias in aliud tempus reservare deberem. Possem etiam summorum virorum exemplo inimicitias reipublicae caussa deponere. Sed quum inimicitiae fuerint numquam, opinio iniuriae beneficio sit extincta; sententia mea, patres conscripti, si dignitas agitur C. Caesaris, homini tribuam: si ho-

nos quidam, senatus concordiae consulam: si auctoritas decretorum vestrorum, constantiam ordinis in eodem ornando imperatore servabo: si perpetua ratio Gallici belli, reipublicae providebo: si aliquod meum privatum officium, me non ingratum esse praestabo. Atque hoc velim probare omnibus, patres conscripti: sed levissime feram, si forte aut iis minus probaro, qui meum inimicum repugnante vestra auctoritate texerunt, aut iis, si qui meum cum inimico suo reditum in gratiam vituperabunt, quum ipsi et cum meo et cum suo inimico in gratiam non dubitarint redire.

M. TULLII CICERONIS

PRO

L. CORNELIO BALBO

O R A T I O.

NOTITIA LITTERARIA.

Lex L. Gellii Publicolae Cn. Cornelii Lentuli Clodiani *coſs.* (682. U. c.) *de ſenatus ſententia ſanxit, ut, quos Cn. Pompeius imperator de conſilii bellici ſententia ſingillatim civitate donaret, cives Romani eſſent iure optimo. Cuius legis beneficio ne Balbus deſtitueretur, eius patrociniũ ſuſcepere Crassus, ipſe Pompeius et Cicero Cn. Cornelio Lentulo, L. Marcio Philippo coſs.* (698. U.)

ARG. Gaditanus quidam L. Cornelio Balbo item Gaditano eique per Pompeii gratiam civi Romano facto controverſiam de civitate moverat, duobus argumentis uſus, primo, quod populus Gaditanus non eſſet *fundus factus* legis Gelliae Corneliae, h. e. eam non aſciviſſet et approbaſſet: ſecundo, quod foedus eſſet cum populo Gaditano ſacrosanctum, neque igitur, quoniam rei ſacrosanctae partem vel violare vel auferre nefas eſſet, ſalvo foedere liceret civem Gaditanis auferre. Cicero igitur cauſſam ſic dixit, ut, quo adverſarii argumenta diſſolveret, primo oſtenderet poſſe etiam populum foederatum aut liberum, permittente

populo Romano, fundum fieri legum tantum civilium, non autem earum, quae ad imperium populi Romani, bella, victorias pertinerent, qualis esset Gellia Cornelia. Deinde non modo in rogatione Gellia Cornelia nihil, quod sacrosanctum esset, exceptum esse docuit, sed etiam foedus illud non esse sacrosanctum, quod non a populo aut plebe esset sancitum, neque obtestatione legis aut consecratione capitis sacratum. Itaque et summos imperatores hominibus et foederatis populis civitatem impertisse, eamque rem saepe senatus auctoritate ac iudicum sententiis, populi denique suffragiis esse comprobata. Exordio magnificas Pompeii laudes complexus, invidiam familiaritatis, quae Balbo cum Caesare intercedebat, conclusione deprecatus est.

I. 4. Si auctoritates patronorum in iudiciis valent, ab amplissimis viris L. Corneli caussa defensa est; si usus, a peritissimis; si ingenia, ab eloquentissimis; si studia, ab amicissimis et quum beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate coniunctis. Quae sunt igitur meae partes? Auctoritatis tantae, quantam vos in me esse voluistis, usus mediocris, ingenii mimine voluntati paris. Nam ceteris, a quibus est defensus, hunc debere plurimum video: ego, quantum ei debeam, alio loco [ostendam]. 2. Principio orationis hoc pono, me omnibus, qui amici fuerint saluti et dignitati meae, si minus referenda gratia satisfacere potuerim, at praedicanda et habenda certe satis esse facturum. Quae fuerit hesterno die Cn. Pompeii gravitas in dicendo, iudices, quae facultas, quae copia, non opinione tacita vestrorum animorum, sed perspicua admiratione declarari videbatur. Nihil enim umquam audivi, quod mihi de iure subtilius dici videretur, nihil de more maiorum, de exemplis acutius, nihil peritius de foederibus, nihil illustriore auctoritate de bellis, nihil de republica gravius, nihil

de ipso modestius, nihil de caussa et crimine ornatus : 3. ut mihi iam verum videatur illud esse, quod nonnulli, litteris ac studiis doctrinae dediti, quasi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omnes animo virtutes penitus comprehendisset, omnia, quae vellet, quam facillime tractare. Quae enim in L. Crasso potuit, homine nato ad dicendi singularem quamdam facultatem, si hanc caussam ageret, maior esse ubertas, varietas, copia, quam fuit in eo, qui tantum potuit impertire huic studio temporis, quantum ipse, a pueritia usque ad hanc aetatem, a continuis bellis et victoriis conquievit? 4. Quo mihi difficilior est hic extremus perorandi locus. Etenim ei succedo orationi, quae non praetervecta sit aures vestras, sed in animis omnium penitus insederit; ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modo ex mea, sed cuiusquam oratione capere possitis. II. Sed mos est gerendus non modo Cornelio, cuius ego voluntati in eius periculis nullo modo deesse possum, sed etiam Cn. Pompeio, qui sui facti, sui iudicii, sui beneficii voluit me esse, ut apud eosdem vos, iudices, nuper in alia caussa fuerim, et praedicatorem et auctorem.

5. Ac mihi quidem hoc dignum rei videtur, hoc deberi huius excellentis viri praestantissimae gloriae, hoc proprium esse vestri officii, hoc satis esse caussae, ut, quod fecisse Cn. Pompeium constet, id omnes ei licuisse concedant. Nam verius nihil est, quam quod hesterno die dixit ipse, ita L. Cornelium de fortunis omnibus dimicare, ut nullius in delicti crimen vocaretur. Non enim furatus esse civitatem, non genus suum ementitus, non in aliquo impudenti mendacio delituisse, non irrepsisse in censum dicitur: unum obiicitur, natum esse Gadibus; quod negat nemo. Ce-

terum accusator fatetur, hunc in Hispania durissimo bello cum Q. Metello, cum C. Memmio, et in classe et in exercitu fuisse, et, ut Pompeius in Hispaniam venerit Memmiumque habere quaestorem coeperit, numquam a Memmio discessisse, Karthaginem possessum isse, acerrimis illis praeliis et maximis, Sucronensi et Turiensi, interfuisse, cum Pompeio ad extremum belli tempus fuisse. 6. Haec sunt praelia Cornelii: talis in rempublicam nostram labor, assiduitas, dimicatio, virtus digna summo imperatore, spes pro periculis praemiorum. Praemia quidem ipsa non sunt in eius facto, qui adeptus est, sed in eius, qui dedit. III. Donatus igitur est ob eas causas a Cn. Pompeio civitate. Id accusator non negat: sed reprehendit; ut in Cornelio causa ipsius probetur, poena quaeratur, in Pompeio causa laedatur, poena sit nulla. Sic famam, sic innocentissimi hominis fortunas, praestantissimi imperatoris factum condemnari volunt. Ergo in iudicium caput Cornelii, factum Pompeii vocatur. Hunc enim in ea civitate, in qua sit natus, honestissimo loco natum esse concedis et ab ineunte aetate, relictis rebus suis omnibus, in nostris bellis, nostris cum imperatoribus esse versatum, nullius laboris, nullius obsessionis, nullius praelii expertem fuisse. Haec sunt omnia quum plena laudis, tum propria Cornelii: nec in his rebus crimen est ullum. 7. Ubi igitur est crimen? — Quod eum Pompeius civitate donavit. — Huiusce crimen? Minime: nisi honos ignominia putanda est. Cuius igitur? Re vera nullius: actione accusatoris, eius unius, qui donavit. Qui si adductus gratia minus idoneum hominem praemio affecisset; [qui] etiamsi virum bonum, sed non ita meritum; si denique aliquid, quod non contra, ac liceret, factum diceretur, sed

contra, atque oporteret: tamen esset omnis eiusmodi reprehensio a vobis, iudices, repudianda. 8. Nunc vero quid dicitur? quid ait accusator? fecisse Pompeium, quod ei facere non licuerit? quod gravius est, quam, si id factum ab eodiceret, quod non oportuisset. Est enim aliquid, quod non oporteat, etiamsi licet. Quidquid vero non licet, certe non oportet.

IV. Hic ego nunc cuncter sic agere, iudices, non esse fas dubitare, quin, quod Cn. Pompeium fecisse constet, id non solum decuisse, sed etiam debuisse fateamur? 9. Quid enim abest huic homini, quod si adesset, iure hoc * ei tribui et concedi putarem? Ususne rerum? qui pueritiae tempus extremum, principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum? cuius plerique aequales minus saepe castra viderunt, quam hic triumphavit? qui tot habet triumphos, quot orae sunt partesque terrarum? tot victorias bellicas, quot sunt in rerum natura genera bellorum? An ingenium? quum etiam ipsi casus eventusque rerum non duces, sed comites eius consiliorum fuerint? in quo uno ita summa fortuna cum summa virtute certavit, ut omnium iudicio plus homini, quam deae tribueretur. An pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia umquam requisita est? quem provinciae nostrae, quem liberi populi, quem reges, quem exterarum gentes castiorem, moderatiorem, sanctiorem, non modo viderunt, sed aut sperando umquam aut optando cogitaverunt? 10. Quid dicam de auctoritate? quae tanta est, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus esse debet. Cui senatus populusque Romanus amplissimae dignitatis praemia dedit, non postulanti imperia, verum etiam recusanti; huius de facto, iudices, ita quaeri, ut id agatur, licueritne ei facere, quod

fecit; an vero, non dicam, non licuerit, sed nefas fuerit, (contra foedus enim, id est contra populi Romani religionem et fidem, fecisse dicitur,) non turpe populo Romano? nonne vobis? V. 11. Audivi hoc de parente meo puer: quum Q. Metellus, Lucii filius, causam de pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir, cui patriae salus dulcior, quam conspectus fuit, qui de civitate decedere, quam de sententia maluit; hoc igitur causam dicente, quum ipsius tabulae circumferrentur inspiciendi nominis causa, fuisse iudicem ex illis equitibus Romanis, gravissimis viris, neminem, quin removeret oculos et se totum averteret, ne forte, quod ille in tabulas publicas retulisset, dubitasse quisquam, verumne, an falsum esset, videretur. Nos Cn. Pompeii decretum de consilii sententia pronuntiatum recognoscemus? cum legibus conferemus? cum foederibus? omnia acerbissima diligentia perpendemus? 12. Athenis aiunt, quum quidam apud eos, qui sancte graviterque vixisset, et testimonium [publice] dixisset, et (ut mos Graecorum est) iurandi causa ad aras accederet, una voce omnes iudices, ne is iuraret, reclamasse. Quum Graeci homines, spectati viri, noluerint religione videri potius, quam veritate fidem esse constrictam: nos etiam, in ipsa religione et legum et foederum conservanda, qualis fuerit Cn. Pompeius, dubitabimus? 13. Utrum enim inscientem vultis contra foedera fecisse, an scientem? Si scientem: o nomen nostri imperii! o populi Romani excellens dignitas! o Cn. Pompeii sic late longeque diffusa laus, ut eius gloriae domicilium communis imperii finibus terminetur! o nationes, urbes, populi, reges, tetrarchae, tyranni testes Cn. Pompeii non solum virtutis in bello, sed etiam religionis in pace! vos denique, mu-

tae regiones, imploro et sola terrarum ultimarum: vos, maria, portus, insulae littoraeque! Quae est enim ora, quae sedes, qui locus, ~~an~~ quo non exsistent huius quum fortitudinis, tum vero humanitatis, tum animi, tum consilii impressa vestigia? Hunc quisquam incredibili quadam atque inaudita gravitate, virtute, constantia praeditum foedera scientem neglexisse, violasse, rupisse, dicere audebit? VI. 44. Gratificatur mihi gestu accusator: inscientem Cn. Pompeium fecisse significat. Quasi vero levius sit, quum in tanta republica versere et maximis negotiis praesis, facere aliquid, quod scias non licere, an omnino nescire, quid liceat. Etenim quum in Hispania bellum acerrimum et maximum gesserat, quo iure Gaditana civitas esset, nesciebat? an, cuius linguam populi non nosset, interpretationem foederis non tenebat? Id igitur quisquam Cn. Pompeium ignorasse dicere audebit, quod mediocres homines, quod nullo usu, nullo studio militari praediti, quod librarioli denique scire profiteantur? 45. Equidem contra existimo, iudices, quum in omni genere ac varietate artium, etiam illarum, quae sine summo otio non facile discuntur, Cn. Pompeius excellat, singularem quamdam laudem eius et praestabilem esse scientiam in foederibus, pactionibus, conditionibus, populorum, regum, exterarum nationum, in universo denique belli iure ac pacis. Nisi forte, quae nos libri docent in umbra et otio, ea Cn. Pompeium, neque quum requiesceret, litterae, neque, quum rem gereret, res ipsae docere potuerunt. Atque, ut ego sentio, iudices, caussa dicta est temporis magis. Ego non huius, inquam, genere iudicii plura dicam. Est enim haec seculi labes quaedam et macula, virtuti invidere, velle ipsum florem dignitatis infringere. 46.

Etenim, si Cn. Pompeius abhinc annos quingentos fuisset, is vir, a quo senatus adolescentulo atque equite Romano saepe communis salutis auxilium expetisset; cuius res gestae omnes gentes cum clarissima victoria terra marique peragrassent; cuius tres triumphi testes essent, totum orbem terrarum nostro imperio teneri; quem populus Romanus singularibus honoribus decorasset: si nunc apud vos id, quod is fecisset, contra foedus factum diceretur, quis audiret? Nemo profecto. Mors enim quum exstinxisset invidiam, res eius gestae sempiterni nominis gloria niterentur. Cuius igitur audita virtus dubitationi locum non daret: huius praesens experta atque perspecta obtreptatorum voce laedetur?

VII. 47. Omittam igitur Pompeium iam oratione mea reliqua: sed vos, iudices, animis ac memoria tenetote. De lege, de foedere, de exemplis, de perpetua consuetudine civitatis nostrae renovabo ea, quae dicta sunt. Nihil enim mihi novi, nihil integri neque M. Crassus, qui totam causam et pro facultate et pro fide sua diligentissime vobis explicavit, neque Cn. Pompeius, cuius oratio omnibus ornamentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed quoniam, me recusante, placuit ambobus adhiberi hunc a me quasi perpoliendi quemdam operis extremum laborem, peto a vobis, ut me officii potius, quam dicendi studio hanc suscepisse operam ac munus putetis. 48. Ac prius, quam aggrediar ad ius causamque Cornelii, quiddam de communi conditione omnium nostrum, deprecandae malevolentiae causa, breviter commemorandum videtur. Si, quo quisque loco nostrum est, iudices, natus, aut si, in qua fortuna est nascendi initio constitutus, hunc vitae statum usque ad senectutem

obtinere debet, et, si omnes, quos aut fortuna extulit aut ipsorum illustravit labor et industria, poena sunt afficiendi: non gravior L. Cornelio, quam multis viris bonis atque fortibus, constitui lex vitae et conditio videtur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas ex infimo genere et fortunae gradu non modo amicitias et rei familiaris copias consecuta est, sed summam laudem, honores, gloriam, dignitatem: non intelligo, cur potius invidia violatura virtutem L. Cornelii, quam aequitas vestra pudorem eius adiutura videatur. 19. Itaque, quod maxime petendum est, a vobis idcirco non peto, iudices, ne de vestra sapientia atque de vestra humanitate dubitare videar. Est autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici sitis industriae, ne humanitatem opprimendam, ne virtutem puniendam putetis. Illud peto, ut, si causam ipsam per se firmam esse et stabilem videritis, hominis ipsius ornamenta adiumento causae potius, quam impedimento esse malitis.

VIII. Nascitur, iudices, causa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex senatus sententia tulerunt. Qua lege videmus satis esse sanctum, uti cives Romani sint ii, quos Cn. Pompeius de consilii sententia singillatim civitate donarit. Donatum esse L. Cornelium, praesens Pompeius dicit; indicant publicae tabulae: accusator fatetur. Sed negat ex foederato populo quemquam potuisse, nisi is populus fundus factus esset, in hanc civitatem venire. 20. O praeclarum interpretem iuris! auctorem antiquitatis! correctorem atque emendatorem nostrae civitatis! qui hanc poenam foederibus ascribat, ut omnium prae-miorum beneficiorumque nostrorum expertes faciat foederatos. Quid enim potuit dici imperitius, quam

foederatos populos fieri fundos oportere? Nam id non magis est proprium foederatorum, quam omnium liberorum. Sed totum hoc, iudices, in ea fuit positum semper ratione atque sententia, ut, quum iussisset populus Romanus aliquid, si id ascivissent socii populi ac Latini, et si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tamquam in fundo, resedisset; ut tum lege eadem is populus teneretur: non, ut de nostro iure aliquid diminueretur, sed ut illi populi aut iure eo, quod a nobis esset constitutum, aut aliquo commodo aut beneficio uterentur. 24. Tulit apud maiores nostros legem C. Furius de testamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliae leges de civili iure sunt latae: quas Latini voluerunt, asciverunt: ipsa denique Iulia, qua lege civitas est sociis et Latinis data, ut*, qui fundi populi facti non essent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heracleensium et Neapolitanorum fuit, quum magna pars in iis civitatibus foederis sui libertatem civitati anteferret. Postremo haec vis est istius et iuris et verbi, ut fundi populi beneficio nostro, non suo iure fiant. 22. Quum aliquid populus Romanus iussit, id si est eiusmodi, ut quibusdam populis sive foederatis sive liberis permittendum esse videatur, ut statuant ipsi non de nostris, sed de suis rebus, quo iure uti velint: tum, utrum fundi facti sint, an non, quaerendum esse videatur: de nostra vero republica, de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute fundos populos fieri noluerunt. IX. Atqui, si imperatoribus nostris, si senatui, si populo Romano non licebit, propositis praemiis elicere ex civitatibus sociorum atque amicorum fortissimum atque optimum quemque ad subeunda pro salute nostra pericula:

summa utilitate ac maximo saepe praesidio in periculis atque asperis temporibus carendum erit. 23. Sed, per deos immortales! quae est ista societas, quae amicitia, quod foedus, ut aut nostra civitas careat in suis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut, si quis ex illis populis sit exortus, qui nostros duces auxilio laboris, commeatus periculo suo iuverit, qui cum hoste nostro cominus in acie saepe pugnarit, qui se saepe telis hostium, qui dimicationi capitis, qui morti obiecerit; nulla conditione huius civitatis praemiis affici possit? 24. Est enim in populum Romanum grave, non posse uti sociis excellenti virtute praeditis, qui velint cum periculis nostris sua communicare: in socios vero ipsos, et in eos, de quibus agimus, foederatos iniuriosum et contumeliosum est, his praemiis et his honoribus exclusos esse fidelissimos et coniunctissimos socios, quae pateant stipendiariis, pateant hostibus, pateant saepe servis. Nam et stipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris provinciis multos civitate donatos videmus: et, qui hostes ad nostros imperatores perfugissent, et magno usui reipublicae nostrae fuissent, scimus civitate esse donatos: servos denique, quorum ius et fortunae conditio infima est, bene de republica meritos, persaepe libertate, id est civitate, publice donari videmus.

X. 25. Hanc tu igitur, patrone foederum ac foederatorum, conditionem statuis Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis, quos Gaditanis adiutoribus armis subegimus atque in ditionem nostram redegitimus, liceat, si populus Romanus permiserit, ut ab senatu, ab imperatoribus nostris, civitate donentur: id ne liceat ipsis? qui si suis decretis legibusve sanxissent, ne quis suorum civium castra imperatorum populi Romani iniret;

ne quis se pro nostro imperio in periculum capitis atque in vitae discrimen inferret: Gaditanorum auxiliis, quum vellemus, uti nobis non liceret, privatim vero, ne quis vir et animo et virtute praecellens pro nostro imperio periculo suo dimicaret: graviter iure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum virorum, alienigenarum nos hominum studiis atque externa virtute privari. 26. Atqui nihil interest, iudices, utrum haec foederati iura constituent, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad nostrorum bellorum pericula accedere, an, quae nos eorum civibus, virtutis caussa, tribuerimus, ea rata esse non possint. Nihil enim magis uteremur his adiutoribus, sublatis praemiis virtutis, quam, si omnino his versari in nostris bellis non liceret. Etenim, quum pro sua patria pauci post genus hominum natum reperti sint, qui, nullis praemiis propositis, vitam suam hostium telis obiecerint: pro aliena republica quemquam fore putatis, qui se opponat periculis, non modo nullo proposito praemio, sed etiam interdicto?

XI. 27. Sed, quum est illud imperitissime dictum, de populis fundis, quod commune est liberorum populorum, non proprium foederatorum: ex quo intelligi necesse est, aut neminem ex sociis civem fieri posse, aut etiam posse ex foederatis: tum vero ius omne noster iste magister mutandae civitatis ignorat; quod est, iudices, non solum in legibus publicis positum, sed etiam in privatorum voluntate. Iure enim nostro neque mutare civitatem quisquam invitus potest, neque, si velit, mutare non potest, modo asciscatur ab ea civitate, cuius esse se civitatis velit: ut, si Gaditani sciverint nominatim de aliquo cive Romano, ut sit is civis Gaditanus, magna potestas sit nostro civi

mutandae civitatis, nec foedere impediatur, quo minus ex cive Romano civis Gaditanus possit esse. 28: Duarum civitatum civis esse, nostro iure civili, nemo potest: non esse huius civitatis civis, qui se alii civitati dicarit, potest. Neque solum dicatione, quod in calamitate clarissimis viris Q. Maximo, C. Laenati, Q. Philippo Nuceriae, C. Catoni Tarracone, Q. Caepioni, P. Rutilio Smyrnae vidimus accidisse, ut earum civitatum fierent cives: (—hanc ante amittere non potuissent, quam huius solum civitatis mutatione vertissent:) sed etiam postliminio potest civitatis fieri mutatio. Neque enim sine caussa de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud maiores legati nostri in Graeciam proficiscentes interpretem secum habere voluerunt, ad populum latum, ut is Publicius, si domum revenisset et inde Romam rediisset, ne minus civis esset. Multi etiam superiore memoria cives Romani sua voluntate, indemnati et incolumes, his rebus relictis, alias se in civitates contulerunt.

XII. 29. Quod si civi Romano licet esse Gaditanum sive exsilio sive postliminio sive reiectione huius civitatis: (ut iam ad foedus veniam, quod ad causam nihil pertinet: de civitatis enim iure, non de foederibus disceptamus:) quid est quamobrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat? Equidem longe secus sentio. Nam quum ex omnibus civitatibus via sit in nostram, quumque nostris civibus pateat iter ad ceteras civitates: tum vero, ut quaeque nobiscum maxime societate, amicitia, sponsione, pactione, foedere coniuncta est, ita mihi maxime communionem beneficiorum, praemiorum, civitatis continere videtur. Atqui ceterae civitates omnes non dubitarent nostros recipere in suas civitates, si idem nos iuris haberemus,

quod ceteri. Sed nos non possumus et huius esse civitatis, et cuiusvis praeterea: ceteris concessum est. 30. Itaque in Graecis civitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedaemonios, ceteros undique ascribi, multarumque esse eosdem homines civitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, nostros cives, Athenis in numero iudicum atque Arcopagitarum, certa tribu, certo numero; quum ignorarent, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperassent. Peritus vero nostri iuris ac moris nemo unquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civitatem se dicavit.

XIII. Sed hic totus locus disputationis atque orationis meae, iudices, pertinet ad commune ius mutandarum civitatum: nihil habet, quod sit proprium religionis ac foederum. Defendo enim rem universam, nullam esse gentem ex omni regione terrarum, neque tam dissidentem a populo Romano odio quodam atque discidio neque tam fide benevolentiaque coniunctam, ex qua nobis interdictum sit, ut ne quem asciscere civem aut civitate donare possimus. 31. O iura praeclara atque divinitus iam inde a principio Romani nominis a maioribus nostris comparata! ne quis nostrum plus quam unius civitatis esse possit: (dissimilitudo enim civitatum varietatem iuris habeat necesse est;) ne quis invitus civitate mutetur, neve in civitate maneat invitus. Haec sunt enim fundamenta firmissima nostrae libertatis, sui quemque iuris et retinendi et dimittendi esse dominum. Illud vero sine ulla dubitatione maxime nostrum fundavit imperium, et populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator huius urbis, Romulus foedere Sabino docuit, etiam hostibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. Cuius

auctoritate et exemplo numquam est intermissa a maioribus nostris largitio et communicatio civitatis. Itaque et ex Latio multi et Tusculani et Lanuvini et ex ceteris generibus gentes universae in civitatem sunt receptae, ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti essent civitatem mutare, si qui noluissent, nec, si qui essent civitatem nostram beneficio populi Romani consecuti, violatum foedus eorum videretur.

XIV. 32. At enim quaedam foedera exstant, ut Germanorum, Insubrium, Helvetiorum, lapidum, nonnullorum item ex Gallia barbarorum, quorum in foederibus exceptum est, ne quis eorum a nobis civis recipiatur. — Quod si exceptio facit, ne liceat, ibi necesse est licere, ubi non est exceptum. Ubi est igitur exceptum foedere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? Nusquam. Ac sicubi esset, lex id Gellia et Cornelia, quae definite potestatem Pompeio civitatem donandi dederat, sustulisset. Exceptum est, inquit, foedus, si quidem sacrosanctum est. Ignosco tibi, si neque Poenorum iura calles: reliqueras enim civitatem tuam: neque nostras potuisti leges inspicere; ipsae enim te a cognitione sua iudicio publico repulerunt. 33. Quid fuit in rogatione ea, quae de Pompeio a Gellio et a Lentulo consulibus lata est, in quo aliquid sacrosanctum exceptum videretur? Primum enim sacrosanctum esse nihil potest, nisi quod populus plebesve sanxisset: deinde sanctiones sacrandae sunt aut genere ipso aut obtestatione [et consecratione] legis aut poenae, quum caput eius, qui contra fecerit, consecratur. Quid habes igitur dicere de Gaditano foedere eiusmodi? Utrum a capitis consecratione, an obtestatione legis sacrosanctum esse

confirmas? Nihil omnino umquam de isto foedere ad populum, nihil ad plebem latum esse dico: de quibus etiamsi latum esset, neque legem neque poenam latam esse, ne quem civem reciperemus: tamen id esset, quod populus postea iussisset, ratum; neque quidquam illis verbis, *si quid sacrosanctum esset*, esse exceptum videretur: de his, quum populus Romanus nihil umquam iusserit, quidquam audes dicere sacrosanctum fuisse? XV. 34. Nec vero haec oratio mea ad infirmandum foedus Gaditanorum, iudices, pertinet. Neque enim est meum, contra opinionem vetustatis, contra ius optime meritaecivitatis, contra auctoritatem senatus dicere. Duris enim quondam temporibus reipublicae nostrae, quum praepotens terra marique Karthago nixa duabus Hispaniis huic imperio immineret, et quum duo fulmina nostri imperii subito in Hispania, Cn. et P. Scipiones, extincti occidissent, L. Marcius, primipili centurio, cum Gaditanis foedus icisse dicitur. Quod quum magis fide illius populi, iustitia nostra, vetustate denique ipsa, quam aliquo publico vinculo religionis teneretur, sapientes homines et publici iuris periti, Gaditani, M. Lepido Q. Catulo consulibus, a senatu de foedere postulaverunt. Tum est cum Gaditanis foedus vel renovatum vel ictum. De quo foedere populus Romanus sententiam non tulit, qui iniussu suo nullo pacto potest religione obligari. 35. Ita Gaditana civitas, quod beneficiis suis erga rempublicam nostram consequi potuit, quod imperatorum testimoniis, quod vetustate, quod Q. Catuli, summi viri, auctoritate, quod iudicio senatus, quod foedere, consecuta est; quod publica religione sanciri potuit, id abest. Populus enim se nusquam obligavit. Neque ideo est Gaditanorum caussa deterior. Gravissimis

enim et plurimis rebus est fulta. Sed isti disputationi certe nihil est loci. Sacrosanctum enim nihil potest esse, nisi quod per populum plebemve sancitum est. XVI. Quod si hoc foedus, quod populus Romanus auctore senatu commendatione et iudicio vetustatis, voluntate et sententiis suis comprobatur, idem suffragiis comprobasset: quid erat, cur ex ipso foedere Gaditanum in civitatem nostram recipi non liceret? Nihil est enim aliud in foedere, nisi, ut *PIA ET AETERNA PAX* sit. Quid id ad civitatem? Adiunctum illud etiam est, quod non est in omnibus foederibus: *MAIESTATEM POPULI ROMANI COMITER CONSERVATO*. Id habet hanc vim, ut sit ille in foedere inferior. 36. Primum verbi genus hoc *CONSERVATO**, quo magis in legibus, quam in foederibus, uti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde quum alterius populi maiestas conservari iubetur, de altero siletur: certe ille populus in superiori conditione caussaque ponitur, cuius maiestas foederis sanctione defenditur. In quo erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicebat, *comiter* esse *communiter*: quasi vero priscum aliquod aut insolitum verbum interpretaretur. Comes benigni, faciles, suaves homines esse dicuntur.

— — *qui erranti comiter monstrat viam,*

benigne, non gravate: *communiter* quidem certe non convenit. 37. Et simul absurda res est, caveri foedere, ut maiestatem populi Romani communiter conservent, id est, ut populus Romanus suam maiestatem esse salvam velit. Quod si iam ita esset, ut esse non potest: tamen de nostra maiestate, nihil de illorum caveretur. Potestne igitur nostra maiestas a Gaditanis benigne conservari, si ad eam retinendam Gaditanos praemiis elicere non possumus? Potest esse ulla denique maie-

stas, si impedimur, quo minus per populum Romanum beneficiorum virtutis caussa tribuendorum potestatem imperatoribus nostris deferamus?

XVII. 38. Sed quid ego disputo, quae mihi tum, si Gaditani contra me dicerent, vere posse dici viderentur? Illis enim repetentibus L. Cornelium responderem, legem populum Romanum iussisse de civitate tribuenda; huic generi legum fundos populos fieri non solere; Cn. Pompeium de consilii sententia civitatem huic dedisse, nullum populi nostri iussum Gaditanos habere: itaque nihil esse sacrosanctum, quod lege exceptum videretur; si esset, tamen in foedere nihil esse cautum praeter pacem; additum etiam esse illud, ut maiestatem illi nostram conservare deberent: quae certe minueretur, si aut adiutoribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut praemii tribuendi potestatem nullam haberemus. 39. Nunc vero quid ego contra Gaditanos loquar, quum id quod defendo voluntate eorum, auctoritate, legatione ipsa comprobetur? qui, a principio sui generis ac reipublicae, ab omni studio sensuque Poenorum mentes suas ad nostrum imperium nomenque flexerunt; quos, quum maxima bella nobis inferrent, moenibus excluserunt, classibus insecuti sunt, corporibus, copiis, opibus depulerunt; qui et veterem illam speciem foederis Marciani semper omni arce duxerunt sanctiorem, et hoc foedere Catuli senatusque auctoritate se nobiscum coniunctissimos esse arbitrati sunt: quorum moenia, delubra, agros, ut ipse Hercules itinerum ac laborum suorum, sic maiores nostri imperii ac nominis populi Romani terminos esse voluerunt. 40. Testantur et mortuos nostros imperatores, quorum vivit immortalis memoria et gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, Cas-

sios, Metellos et hunc praesentem Cn. Pompeium, quem procul ab eorum moenibus acre et magnum bellum gerentem, commeatu pecuniaque iuverunt: et hoc tempore ipso populum Romanum, quem in caritate annonae, ut saepe ante fecerant, frumento suppeditato, levaverunt: se hoc ius esse velle, ut sibi et liberis, si qui eximia virtute fuerint, sit in nostris castris, sit in imperatorum praetoriis, sit denique inter signa atque in acie locus, sit his gradibus ascensus etiam ad civitatem. XVIII. 41. Quod si Afris, si Sardis, si Hispanis, agris stipendioque mulctatis, virtute adipisci licet civitatem, Gaditanis autem, officiis, vetustate, fide, periculis, foedere coniunctis, hoc idem non licebit: non foedus sibi nobiscum, sed iniquissimas leges impositas a nobis esse arbitrabuntur. Atque hanc, iudices, non a me fingi orationem, sed me dicere, quae Gaditani iudicarint, res ipsa declarat. Hospitium multis annis ante hoc tempus cum L. Cornelio Gaditanos fecisse publice, dico. Proferam testes, proferam legatos: excitabo laudatores, quos ad hoc iudicium, summos homines ac nobilissimos, deprecatores huius periculi, missos videtis. Re denique multo ante Gadibus inaudita, fore, huic ut ab illo periculum crearetur, gravissima tum in istum civem suum Gaditani senatusconsulta fecerunt. 42. Potuit magis fundus populus Gaditanus fieri, (quoniam hoc magno opere delectare verbo,) si tum sit fundus, quum scita ac iussa nostra sua sententia comprobatur, quam quum hospitium fecit, ut et civitate illum mutatum esse fateretur et huius civitatis honore dignissimum iudicaret? Potuit certius interponere iudicium voluntatis suae, quam quum etiam accusatorem huius mulcta et poena multavit? Potuit magis de re iudicare, quam quum ad

vestrum iudicium cives amplissimos legavit, testes huius iuris, vitae laudatores, periculi deprecatores? 43. Etenim quis est tam demens, quin sentiat, ius hoc Gaditanis esse retinendum, ne interseptum sit iis iter perpetuo ad hoc amplissimum praemium civitatis; et magno opere iis esse laetandum, huius L. Cornelii benevolentiam erga suos remanere Gadibus, gratiam et facultatem commendandi in hac civitate versari? Quis enim nostrum est, cui non illa civitas sit huius studio, cura, diligentia, commendatio? XIX. Omitto, quantis ornamentis populum istum C. Caesar, quum esset in Hispania praetor, affecerit, controversias sedarit, iura ipsorum permissu statuerit, inveteratam * quamdam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinaque dederit, summa in eam civitatem huius rogatu studia et beneficia contulerit. Multa praetereo, quae quotidie labore huius et studio aut omnino, aut certe facilius consequantur. Itaque et adsunt principes civitatis et defendunt: amore, ut suum civem: testimonio, ut nostrum: officio, ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem: studio, ut diligentissimum defensorem commodorum suorum. 44. Ac ne ipsi Gaditani arbitrentur, quamquam nullo incommodo afficiantur, si liceat, eorum cives virtutis causa in nostram civitatem venire, tamen hoc ipso inferius esse suum foedus, quam ceterorum: consolabor et hos praesentes viros optimos et illam fidelissimam atque amicissimam nobis civitatem; simul et vos, non ignorantes, iudices, admonebo, quo de iure hoc iudicium constitutum sit, de eo numquam omnino esse dubitatum.

45. Quos igitur prudentissimos interpretes foederum, quos peritissimos bellici iuris, quos diligentissimos in exquirendis conditionibus civitatum atque

caussis esse arbitramur? Eos profecto, qui iam imperia ac bella gesserunt. XX. Etenim, si Q. Scaevola ille augur, quum de iure praedatorio consularetur, homo iuris peritissimus, consultores suos nonnumquam ad Furium et Cascellium praediatore reiciebat; si nos de aqua nostra Tusculana M. Tugionem potius, quam C. Aquillium consulebamus, quod assiduus usus uni rei deditus et ingenium et artem saepe vincit: quis dubitet, de foederibus et de toto iure pacis et belli omnibus iuris peritissimis imperatores nostros anteferre? 46. Possumusne igitur tibi probare auctorem exempli atque facti illius, quod a te reprehenditur, C. Marium? quaeris aliquem graviorem? constantiorem? praestantio rem virtute, prudentia, religione, aequitate? Is igitur M. Annium Appium, fortissimum virum summa virtute praeditum, civitate donavit, quum Camertinum foedus, sanctissimum atque aequissimum sciret esse. Potest igitur, iudices, L. Cornelius condemnari, ut non C. Marii factum condemnetur? 47. Existat ergo ille vir parumper cogitatione vestra, quoniam re non potest, ut conspiciatis eum mentibus, quem oculis non potestis: dicat se non imperitum foederis, non rudem exemplorum, non ignarum belli fuisse: se P. Africani discipulum ac militem: se stipendiis, se legationibus bellicis eruditum: se, si tanta bella egisset, quanta gessit et confecit, si tot consulibus meruisset, quoties ipse consul fuisset, omnia iura belli perdiscere ac nosse potuisse: sibi non fuisse dubium, quin nullo foedere a republica bene gerenda impediretur: a se ex coniunctissima atque amicissima civitate fortissimum quemque esse delectum: neque Iguvinationum neque Camertium foedere esse exceptum, quo minus eorum civibus a populo Romano praemia virtu-

tis tribuerentur. XXI. 48. Itaque quum paucis annis post hanc civitatis donationem acerrima de civitate quaestio Licinia et Mucia lege venisset: num quis eorum, qui de foederatis civitatibus esset civitate donatus, in iudicium est vocatus? Nam Spoletinus T. Matrinus unus ex iis, quos C. Marius civitate donasset, dixit causam ex colonia Latina in primis firma et illustri. Quem quum disertus homo L. Antistius accusaret, * non dixit, fundum populum Spoletinum non esse factum? Videbat enim, populos de suo iure, non de nostro, fundos fieri solere; sed, quum lege Appuleia coloniae non essent deductae, qua lege Saturninus C. Mario tulerat, ut in singulas colonias ternos cives Romanos facere posset, negabat hoc beneficium, re ipsa sublata, valere debere. 49. Nihil habet similitudinis ista accusatio: sed tamen tanta auctoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Crassum, affinem suum, hominem incredibili eloquentia, sed paucis ipse verbis causam illam gravitate sua defenderit et probarit. Quis enim esset, iudices, qui imperatoribus nostris in bello, in acie, in exercitu delectum virtutis; qui sociis, qui foederatis in defendenda republica nostra spem praemiorum eripi vellet? Quod si vultus C. Marii, si vox, si ille imperatorius ardor oculorum, si recentes triumphus, si praesens valuit aspectus: valeat auctoritas, valeant res gestae, valeat memoria, valeat fortissimi et clarissimi viri nomen aeternum. Sit hoc discrimen inter gratiosos cives atque fortes, ut illi vivi fruantur opibus suis; horum, etiam mortuorum, (si quisquam huius imperii defensor mori potest,) vivat auctoritas immortalis. XXII. 50. Quid? Cn. Pompeius pater rebus Italico bello maximis gestis P. Caesium equitem Romanum, virum bonum, qui vivit Ravennae, foede-

rato ex populo, nonne civitate donavit? quid? cohortes duas universas Camertium? quid? Heracleensem Alexam P. Crassus, vir amplissimus, ex ea civitate, quacum prope singulare foedus Pyrrhi temporibus C. Fabricio consule ictum putatur? quid? Massiliensem Aristonem Sulla? quid? quoniam de Gaditanis agimus, idem heros novem Gaditanos? quid? vir sanctissimus et summa religione ac modestia, Q. Metellus Pius, Q. Fabium Saguntinum? quid? hic, qui adest, a quo haec, quae ego nunc percurro, subtilissime sunt omnia perpolita, M. Crassus, non Aletrinensem foederatum civitate donavit, homo quum gravitate et prudentia praestans, tum vel nimium parcus in largienda civitate? 51. Hic tu Cn. Pompeii beneficium vel potius iudicium et factum infirmare conaris, qui fecit, quod C. Marium fecisse audierat; fecit, quod P. Crassum, quod L. Sullam, quod Q. Metellum, quod denique domesticum auctorem, patrem suum, facere viderat? Neque vero in uno Cornelio id fecit. Nam et Gaditanum Hasdrubalem ex bello illo Africano, et Marmertinos obvios, et quosdam Uticenses et Saguntinos Fabios civitate donavit. Etenim, quum ceteris praemiis digni sunt, qui suo labore et periculo nostram rempublicam defendunt, tum certe dignissimi sunt, qui civitate ea donentur, pro qua pericula ac tela subierunt. Atque utinam, qui ubique sunt propugnatores huius imperii, possent in hanc civitatem venire et contra — oppugnatores reipublicae de civitate exterminari! Neque enim ille summus poeta noster Hannibalis illam magis cohortationem, quam communem imperatoriam, voluit esse:

Hostem qui feriet, inquit, mihi erit Karthaginiensis, quisquis erit, cuiatis:

etsi id habent omnes leve et semper habuerunt. Itaque et cives undique fortes viros asciverunt et hominum ignobilium virtutem persaepe nobilitatis inertiae praetulerunt.

XXIII. 52. Habetis imperatorum summorum et sapientissimorum hominum, clarissimorum virorum, interpretationem iuris ac foederum: dabo etiam iudicium, qui huic quaestioni praefuerunt, dabo universi populi Romani, dabo sanctissimum et sapientissimum iudicium senatus. Iudices quum prae se ferrent palamque loquerentur, quid essent lege Papia de M. Crasso Mamertinis repetentibus iudicaturi: Mamertini, publice suscepta caussa, destiterunt. Multi in civitatem recepti ex liberis foederatisque populis sunt liberati: nemo umquam est de civitate accusatus, quod aut populus fundus factus non esset, aut quod foedere civitatis mutandae ius impediretur. 53. Audebo etiam hoc contendere, numquam esse condemnatum, quem constaret ab imperatore nostro civitate donatum. Cognoscite nunc populi Romani iudicium, multis rebus interpositum atque in maximis caussis re ipsa atque usu comprobatum. Cum Latinis omnibus foedus ictum Sp. Cassio, Postumo Cominio consulibus, quis ignorat? quod quidem nuper in columna aenea meminimus post rostra incisum et perscriptum fuisse. Quomodo igitur L. Cossinius Tiburs, pater huius equitis Romani, optimi atque ornatissimi viri, damnato T. Caelio: quomodo ex eadem civitate T. Coponius, civis item summa virtute et dignitate (nepotes T. et C. Coponios nostis) damnato C. Massone, civis Romanus est factus? 54. An lingua et ingenio patefieri aditus ad civitatem potuit, manu et virtute non * poterit? anne de nobis trahere spolia foederatis licebat, de hostibus non lice-

bit? an, quod adipisci poterant dicendo, id eis assequi pugnando non licebit? an accusatori maiores nostri maiora praemia, quam bellatori esse voluerunt?

XXIV. Quod si acerbissima lege Servilia principes viri, [ae] gravissimi et sapientissimi cives, hanc Latinis, id est foederatis, viam ad civitatem populi iussu patere passi sunt, neque in his est hoc reprehensum Licinia et Mucia lege: quum praesertim genus ipsum accusationis et nomen, eiusmodi praemium, quod nemo assequi posset nisi ex senatoris calamitate, neque senatori neque bono cuiquam nimis iucundum esse posset: dubitandum fuit, quin, quo in genere iudicum praemia rata essent, in eodem iudicia imperatorum valerent? num fundos igitur factos populos Latinos arbitramur aut Servilia lege aut ceteris, quibus Latinis hominibus erat propositum aliqua ex re praemium civitatis? 55. Cognoscite nunc iudicium senatus, quod semper est iudicio populi comprobatum. Sacra Cereris, iudices, summa maiores nostri religione confici caerimoniaque voluerunt: quae quum essent assumpta de Graecia, et per Graecas semper curata sunt sacerdotes et Graeca omnia nominata. Sed quum illam, quae Graecum illud sacrum monstraret et faceret, ex Graecia deligerent: tamen sacra pro civibus civem facere voluerunt, ut deos immortales scientia peregrina et externa, mente domestica et civili precaretur. Has sacerdotes video fere aut Neapolitanas aut Velienses fuisse, foederatarum sine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico, — ante civitatem Veliensibus datam, de senatus sententia C. Valerium Flaccum, praetorem urbanum, nominatim ad populum de Calliphana Veliense, ut ea civis Romana esset, tulisse. Num igitur aut fundos factos Velienses aut sacerdo-

tem illam civem Romanam factam non esse, aut foedus et a senatu et a populo Romano violatum arbitrabimur?

XXV. 56. Intellego, iudices, in caussa aperta minimeque dubia multo et plura, et a pluribus peritissimis esse dicta, quam res postularet. Sed id factum est, non ut vobis rem tam perspicuam dicendo probarem, verum ut omnium malevolorum, iniquorum, invidorum animos frangeremus: quos ut accusator incenderet, ut aliqui sermones hominum, alienis bonis maerentium, etiam ad vestras aures permanerent et in iudicio ipso redundarent, idcirco illa in omni parte orationis suae arte aspergi videbatis: tum pecuniam L. Cornelii, quae neque invidiosa est, et, quantumque est, eiusmodi est, ut conservata magis, quam correpta esse videatur: tum luxuriam, quae non crimine aliquo libidinis, sed communi maledicto notabatur; tum Tusculanum, quod Q. Metelli fuisse meminerat, et L. Crassi, Crassum emissee de libertino homine, Soterico Marcio, ad Metellum pervenisse de Venonii Vindicii bonis, non tenebat; simul illud nesciebat, praediorum nullam esse gentem; emptionibus ea solere saepe ad alienos homines, saepe ad infimos, non legibus, tamquam tutelas, pervenire. 57. Obiectum est etiam, quod in tribum Crustuminam pervenerit: quod hic assecutus est legis de ambitu praemio, minus invidioso, quam qui legum praemiis praetoriam sententiam et praetextam togam consequuntur. Et adoptio Theophani agitata est: per quam Cornelius nihil est, praeterquam propinquorum suorum hereditates assecutus.

XXVI. Quamquam istorum animos, qui ipsi Cornelio invident, non est difficillimum mitigare. More hominum invident, in conviviis rodunt, in circulis

vellicant: non illo inimico, sed hoc maledico dente carpunt. 58. Qui amicis L. Cornelii aut inimici sunt, aut invident, hi sunt huic multo vehementius pertimescendi. Nam huic quidem ipsi quis est umquam inventus inimicus? aut quis iure esse potuit? Quem bonum non coluit? cuius fortunae dignitatieque non concessit? Versatus in intima familiaritate hominis potentissimi, in maximis nostris malis atque discordiis neminem umquam alterius rationis ac partis, non re, non verbo, non vultu denique offendit. Fuit hoc sive meum sive reipublicae fatum, ut in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet. Non modo non exsultavit in ruinis nostris vestrisque discordiis Cornelius, sed omni officio, lacrimis, opera, consolatione omnes, me absente, meos sublevavit. 59. Quorum ego testimonio ac precibus munus hoc meritum huic et, ut a principio dixi, iustam et debitam gratiam refero: speroque, iudices, ut eos, qui principes fuerunt conservandae salutis aut dignitatis meae, diligitis et caros habetis, sic, quae ab hoc pro facultate huius, pro loco facta sunt, et grata esse vobis et probata. Non igitur a suis, quos nullos habet, sed a suorum, qui et multi et potentes sunt, urgetur inimicis: quos quidem hesterno die Cn. Pompeius copiosa oratione et gravi secum, si vellent, contendere iubebat, ab hoc impari certamine atque iniusta contentione avocabat. XXVII. 60. Et erat aequa lex, et nobis, iudices, atque omnibus, qui nostris familiaritatibus implicantur, vehementer utilis, ut nostras inimicitias ipsi inter nos geramus, amicis nostrorum inimicorum temperemus. Ac si mea auctoritas satis apud illos in hac re ponderis haberet, quum me praesertim rerum varietate atque usu ipso iam perdoctum

viderent: etiam ab illis eos maioribus discordiis avocarem. Ita enim contendere de republica, ut id defendas, quod esse optimum sentias, et fortium virorum et magnorum hominum semper putavi, neque huic umquam labori, officio, muneri defui. Sed contentio tamdiu sapiens est, quamdiu aut proficit aliquid, aut, si non proficit, non obest civitati. 64. Voluimus quaedam, contendimus, experti sumus: obtenta non sunt. Dolorem alii, nos luctum maeroremque suscepimus. Cur ea, quae mutare non possumus, convellere malumus, quam tueri? C. Caesarem senatus et genere supplicationum amplissimo ornavit et numero dierum novo. Idem, in angustiis aerarii, victorem exercitum stipendio affecit: imperatori decem legatos decrevit, lege Sempronia succedendum non censuit. Harum ego sententiarum et princeps et auctor fui: neque me dissensionem meae pristinae putavi potius assentiri, quam praesentibus reipublicae temporibus et concordiae convenire. Non idem aliis videtur. Sunt fortasse in sententia firmiores. Reprehendo neminem, sed assentior non omnibus: neque esse inconstantis puto, sententiam [aliquam] tamquam aliquod navigium atque cursum ex reipublicae tempestate moderari. 62. Sed si qui sunt, quibus infinitum sit odium, in quos semel susceptum sit; quos video esse nonnullos: cum ducibus ipsis, non cum comitatu assectoribusque confligant. Illam enim fortasse pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt: hanc vero iniquitatem omnes, cum aliqua crudelitate coniunctam. Sed si certorum hominum mentes nulla ratione, iudices, placare possumus: vestros quidem animos certe confidimus, non oratione nostra, sed humanitate vestra esse placatos.

XXVIII. 63. Quid enim est, cur non potius ad summam laudem huic, quam ad minimam fraudem, Caesaris familiaritas valere debeat? Cognovit adolescens: placuit homini prudentissimo; in summa amicorum copia cum familiarissimis eius est adaequatus. In praetura, in consulatu praefectum fabrum detulit; consilium hominis probavit, fidem est complexus: officia observantiamque dilexit. Fuit hic multorum illi laborum socius aliquando: est fortasse nunc nonnullorum particeps commodorum. Quae quidem si huic obsuerint apud vos, non intelligo, quod bonum cuiquam sit apud tales viros profuturum. 64. Sed, quoniam C. Caesar abest longissime, atque in iis est nunc locis, quae regione orbem terrarum, rebus illius gestis imperium populi Romani definiunt: nolite, per deos immortales! iudices, hunc illi acerbum nuntium velle perferri, ut suum praefectum fabrum, ut hominem sibi carissimum et familiarissimum, non ob ipsius aliquod delictum, sed ob suam familiaritatem vestris oppressum sententiis audiat. Miseremini eius, qui non de suo peccato, sed de huius summi et clarissimi viri facto; non de aliquo crimine, sed, periculo suo, de publico iure disceptat; quod ius si Cn. Pompeius ignoravit, si P. Crassus, si Q. Metellus, si Cn. Pompeius pater, si L. Sulla, si L. Crassus, si C. Marius, si senatus, si populus Romanus, si, qui de re simili iudicarunt, si foederati populi, si socii, si illi antiqui Latini: videte, ne utilius vobis et honestius sit, illis ducibus errare, quam hoc magistro erudiri. Sed, si de certo, de perspicuo, de utili, de probato, de iudicato vobis iure esse constituendum videtis: nolite committere, ut in re tam inveterata quidquam novi sentiat. Simul et illa, iudices, omnia ante oculos vestros pro-

ponite: primum, esse omnes etiam post mortem reos clarissimos illos viros, qui foederatos civitate donarunt: deinde senatum, qui persaepe hoc iudicavit: populum, qui iussit: iudices, qui approbarunt. Tum etiam illud cogitatote: sic vivere ac vixisse Cornelium, ut, quum omnium peccatorum quaestiones sint, non de vitiorum suorum poena, sed de virtutis praemio in iudicium vocetur. Accedat etiam illud, ut statuatis hoc iudicio, utrum posthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamento esse malitis. Postremo illud, iudices, fixum in animis vestris tenetote, vos in hac caussa non de maleficio L. Cornelii, sed de beneficio Cn. Pompeii iudicaturos.

50.

M. TULLII CICERONIS

IN

L. CALPURNIUM PISONEM

O R A T I O.

ARG. ASC. Argumentum huius orationis breve admodum est. Nam quum revocati essent ex provinciis Piso et Gabinius sententia Ciceronis, quam dixerat de provinciis consularibus

Lentulo et Philippo coss., reversus in civitatem Piso de insectatione Ciceronis in senatu conquestus est, et in eum invectus, fiducia maxime Caesaris generi, qui tum Gallias obtinebat. Pisoni Cicero respondit hac oratione.

Haec oratio dicta est Cn. Pompeio Magno II. M. Crasso II. coss. (699. U. c.) ante paucos dies, quam Cn. Pompeius ludos faceret, quibus theatrum a se factum dedicavit. Hoc intelligi ex ipsius Ciceronis verbis potest. Enimvero hac in oratione sic dixit (c. 27.): „Instant post hominum memoriam apparatissimi magnificentissimique ludi.“ Fenestella quidem ponit hanc inter eas orationes, quas dixit Cicero L. Domitio, Appio Claudio coss., ultimam. Sed, ut ab eo dissentiam, facit primum, quod Piso reversus est ex provincia Pompeio et Crasso coss., Gabinius Domitio et Appio; tum autem orationem dictam ante Gabinii reditum, ex ipsa manifestum est; deinde, quod magis naturale est, ut in ipso recenti reditu invectus sit in Ciceronem, responderitque insectationi eius, qua revocatus erat ex provincia prius, quam post anni intervallum. Apparet autem Ciceronem respondisse Pisoni in senatu. In summa quum dicat hac ipsa oratione Cicero, instare magnificentissimos apparatissimosque ludos, non video, quo modo hoc magis Domitio et Appio coss. dictum sit, quibus consulibus nulli notabiliores ludi fuerunt, quam Pompeio et Crasso; quo anno Pompeius exquisitissimis magnificentissimisque omnis generis ludis theatrum dedicavit.

Ceterum praeter fragmenta ab Asconio et a Quinctiliano Inst. Or. IX, 4. et VIII, 3. servata, quae ad supplendum orationis principium mutilum nonnihil conferunt, pauca quaedam alia inter cetera leguntur. Quae quidem ad idem principium pertinere videntur, sed qua serie collocanda sint, non liquet.

I. a) Pro dii immortales, qui hic illuxit dies.**
(Quinctil. IX, 4, 76.)

b) *Circa vers. a primo**.

*Quod minimum specimen in te ingenii. Ingenii autem? immo ingenui hominis, ac liberi; qui colore ipso patriam aspernaris, oratione genus, moribus nomen.** (*Ascon.*)

c) *Circa vers. a primo LXXX.*

Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet, unde se is ortum gloriari solet: neque enim hoc mea natura fert: nec municipii, praesertim de me optime meriti, dignitas patitur. (*Ascon.*)

d) **Insiber quidam fuit idem mercator et praeco: is quum Romam cum filia venisset, adolescentem nobilem Caesonium, hominis furacissimi filium, ausus est appellare: filiam collocavit. . . . (*Ascon.*) quae te belluam ex utero, non hominem fudit. (*Serv. ad Virg. Aen. VIII, 439.*) Hoc *Servii* ἀποστροφῆς de *Orellii* coniectura *Asconiano* subiunximus.

e) *Paulo post.*

(De avo Pisonis paterno.)

Hic quum ad Padum Placentiae forte consedisset, paucis post annis in eam civitatem (nam tum erat civitas) ascendit. Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi coeptus est. (*Ascon.*)

f) **Maiorem sibi Insiber ille avus adoptavit.** (*ex Arusiano Messo p. 250. ed. Lindemann.*)

g) *Circa vers. a primo**.

Lautiorem pater tuus socerum, quam C. Piso in illo luctu: non ei filiam meam collocavi, quem ego, potestas quum omnium fuisset, unum potissimum delegissem.** (*Ascon.*)

h) Quum tibi tota cognatio sarraco advehatur. (*Quinctil. VIII, 3, 24.*)

i) [Caput opponis, cum eo coniscans.] (*Alibi haec Ciceronem dixisse ait Quinctil. ib.*)

k) Proxime Pompeium sedebam (*Diomed. 4.*)

4. *** Iamne vides, bellua, iamne sentis, quae sit hominum querela frontis tuae? Nemo queritur, Syrum, nescio quem, de grege noviciorum factum esse consulem. Non enim nos color iste servilis, non pilosae genae, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit; hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, induxit. Pauci ista tua lutulenta vitia noveramus; pauci tarditatem ingenii, stuporem debilitatemque linguae. Numquam erat audita vox in foro: numquam periculum factum consilii; nullum, non modo illustre, sed ne notum quidem factum aut militiae aut domi. Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil, praeter colorem. 2. Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magistratus sine repulsa assecutum? Mihi ista licet de me vera cum gloria praedicare. Omnes enim honores populus Romanus mihi ipsi, homini novo, detulit. Nam, tu quum quaestor es factus, etiam qui te numquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Aedilis es factus. Piso est a populo Romano factus, non iste Piso. Praetura item maioribus delata est tuis. Noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quisquam. Me quum quaestorem in primis, aedilem priorem, prae-

torem primum cunctis suffragiis populus Romanus faciebat: homini ille honorem, non generi, moribus, non maioribus meis, virtuti perspectae, non audita nobilitati deferebat. Nam quid ego de consulatu loquar, — parto vis, anne gesto? 3. Miserum me! cum hac me nunc peste atque labe confero! Sed nihil comparandi caussa loquar: at tamen ea, quae sunt longissime disiuncta, comprehendam. Tu consul es renunciatus — nihil dicam gravius, quam quod omnes fatentur — impeditis reipublicae temporibus, dissidentibus consulibus Caesare et Bibulo, quum hoc non recusares, quin ii, a quibus dicebare consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quam Gabinius, exstitisses. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non prius tabella, quam voce priorem consulem declaravit. II. Sed omitto, ut sit factus uterque nostrum. Sit sane Fors domina campi. Magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quam, quemadmodum ceperimus.

4. Ego Kalendis Ian. senatum et bonos omnes legis agrariae maximarumque largitionum metu liberavi. Ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi: si oportuit, melioribus auctoribus reservavi. Ego in C. Rabirio, perduellionis reo, XI. annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam atque defendi. Ego adolescentes bonos et fortes, sed usos ea conditione fortunae, ut, si essent magistratus adepti, reipublicae statum convulsuri viderentur, meis inimiciis, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione privavi. 5. Ego Antonium collegam, cupidum provinciae, multa in republica molientem, patientia atque obsequio meo mitigavi. Ego provinciam Galliam, senatus auctoritate,

exercitu et pecunia instructam et ornatam, quam cum Antonio commutavi, quod ita existimabam tempora reipublicae ferre, in concione deposui, reclamante populo Romano. Ego L. Catilinam, caedem senatus, interitum Urbis non obscure, sed palam molientem, egredi ex Urbe iussi: ut, a quo legibus non poteramus, moenibus tuti esse possemus. Ego tela extremo mense consulatus mei intenta iugulis civitatis, de coniuratorum nefariis manibus extorsi. Ego faces iam accensas ad huius urbis incendium comprehendendi, protuli, extinxi. III. 6. Me Q. Catulus, princeps huius ordinis et auctor publici consilii, frequentissimo senatu, parentem patriae nominavit. Mihi hic vir clarissimus, qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi a republica dixit. Mihi togato senatus, non, ut multis, bene gestae, sed, ut nemini, conservatae reipublicae singulari genere supplicationis deorum immortalium templa patefecit. Ego quum in concione abiens magistratu dicere a tribuno plebis prohiberer, quae constitueram, quumque is mihi tantummodo, ut iurarem, permetteret: sine ulla dubitatione iuravi, rempublicam atque hanc urbem mea unius opera esse salvam. 7. Mihi populus Romanus universus illa in concione non unius diei gratulationem, sed aeternitatem immortalitatemque donavit, quum meum iusiurandum tale atque tantum iuratus ipse una voce et consensu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. Atque ita est a me consulatus peractus, ut nihil sine consilio senatus, nihil non approbante populo Romano egerim; ut semper in rostris curiam, in senatu populum defenderim; ut multitudinem cum principibus, equestrem

ordinem cum senatu coniunxerim. IV. 8. Exposui breviter consulatum meum.

Aude nunc, o furia, de tuo dicere: cuius fuit initium ludi Compitalitii, tum primum facti post L. Metellum et Q. Marcium consules, contra auctoritatem huius ordinis: quos Q. Metellus, (facio iniuriam fortissimo viro mortuo, qui illum, cuius paucos pares haec civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam,) sed ille designatus consul, quum quidam tribunus plebis suo auxilio magistratos ludos contra senatusconsultum facere iussisset, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum potestate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, quum in Kalendas Ian. Compitaliorum dies incidisset, Sex. Clodium, qui numquam antea praetextatus fuisset, ludos facere et praetextatum volitare passus es, hominem impurum, atque non modo facie, sed etiam oculo tuo dignissimum. 9. Ergo his fundamentis positis consulatus tui, triduo post, inspectante et tacente te, a P. Clodio, fatali portento prodigioque reipublicae, lex Aelia et Fufia eversa est, propugnacula murique tranquillitatis atque otii: collegia, non ea solum, quae senatus sustulerat, restituta, sed innumerabilia quaedam nova ex omni faece Urbis ac servitio concitata. Ab eodem homine, in stupris inauditis nefariisque versato, vetus illa magistra pudoris et modestiae, severitas censoria, sublata est: quum tu interim, bustum reipublicae, qui te consulem tum Romae dicis fuisse, verbo numquam significaris sententiam tuam tantis in naufragiis civitatis. V. 40. Nondum, quae feceris, sed quae fieri passus sis, dico. Neque vero multum interest, praesertim in consule, utrum ipse perniciosus legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur. An potest ulla

esse excusatio, non dicam male sentienti, sed sedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipublicae motu consuli? Centum prope annos legem Aeliam et Fufiam tenueramus, quadringentos iudicium notionemque censoriam, quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo convellere: quam potestatem minuere, quo minus de moribus nostris quinto quoque anno iudicaretur, nemo tam effuse petulans conatus est.

44. Haec sunt, o carnifex! in gremio sepulta consulatus tui. Persequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali, ne connivente quidem te, quod ipsum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis, quam solitus eras, intuente, delectus servorum habebatur ab eo, qui nihil sibi umquam nec facere nec pati turpe duxit. Arma in templo Castoris, o proditor templorum omnium! vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinae militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium ac religionum. Erat non solum domus mea, sed totum Palatium, senatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italia cuncta refertum, quum tu non modo ad eum Ciceronem, (mitto enim domestica, quae negari possunt; haec commemoro, quae sunt palam;) non modo, inquam, ad eum, cui primam comitiis tuis dederas tabulam praerogativae, quem in senatu sententiam rogabas tertium, numquam aspirasti, sed omnibus consiliis, quae ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solum, verum etiam crudelissime praefuisti.

VI. 42. Mihi vero ipsi coram genefo meo, propinquo tuo, quae dicere ausus es? Egere, foris esse Gabinium: sine provincia stare non posse: spem habere a tribuno plebis, si tua consilia cum illo coniunxisses; a

senatu quidem desperasse: huius te cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem in collega meo: nihil esse, quod praesidium consulum implorarem: sibi quemque consulere oportere. Atque haec dicere vix audeo: — vereor, ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat: dicam tamen: — ipse certe agnoscet, et cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur. 43. Meministine, coenum, quum ad te quinta fere hora cum C. Pione venissem, nescio quo e gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? et, quum isto ore foetido taeterriam nobis popinam inhalasses, excusatione te uti valetudinis, quod diceres, vinolentis te quibusdam medicaminibus solere curari? quam nos caussam quum accepissemus, (quid enim facere poteramus?) paullisper stetimus in illo ganearum tuarum nidore atque fumo: unde tu nos quum improbissime respondendo, tum turpissime eructando eiecisti. 44. Idem illo fere biduo productus in concionem ab eo, cui sic aequatum praebebas consulatum tuum, quum esses interrogatus, quid sentire de consulatu meo: gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus aut Maximus, et non Caesoninus Semiplacentinus Calventius, respondes, altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio, crudelitatem tibi non placere. VII. Hic te ille homo, dignissimus tuis laudibus, collaudavit. Crudelitatis tu, furcifer, senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parui; nam relatio illa salutaris et diligens fuerat consulis: animadversio quidem et iudicium senatus. Quae quum reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita forte accidisset, fueris illo tempore consul futurus. Stipendio, mehercule, et frumento Catilinam esse putasses iuvandum.

45. Quid enim interfuit inter Catilinam et eum, cui tu senatus auctoritatem, salutem civitatis, totam rempublicam provinciae praemio vendidisti? Quae enim L. Catilinam conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adiuverunt. Voluit ille senatum interficere, vos sustulistis: leges incendere, vos abrogastis: interire patriam, vos adiuvistis. Quid est vobis consulibus gestum sine armis? Incendere illa coniuratorum manus voluit Urbem: vos eius domum, quem propter Urbs incensa non est. Ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de Urbis incendio cogitassent. Non enim se tectis privare voluerunt: sed his stantibus nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt. Caedem illi civium, vos servitutem expetistis. Hic vos etiam crudeliores. Huic enim populo ita fuerat, ante vos consules, libertas insita, ut emori potius, quam servire praestaret. 46. Illud vero geminum consiliis Catilinae et Lentuli, quod me domo mea expulistis, Cn. Pompeium domum suam compulistis. Neque enim, me stante, et manente in Urbis vigilia, neque resistente Cn. Pompeio, omnium gentium victore, umquam se illi rempublicam delere posse duxerunt. A me quidem etiam poenas expetistis, quibus coniuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium, inclusum nefariis sensibus impiorum, in me profudistis. Quorum ego furori nisi cessissem, in Catilinae busto, vobis ducibus, mactatus essem. Quod autem maius indicium expectatis, nihil inter vos et Catilinam interfuisse, quam quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinae reliquiis concitastis? quod omnes undique perditos collegistis? quod in me carcerem effudistis? quod coniuratos armastis? quod eorum ferro ac furori meum corpus atque omnium bo-

norum vitam obiiicere voluistis? VIII. 17. Sed iam redeo ad praeclaram illam concionem tuam. Tu es ille, cui crudelitas displicet? qui, quum senatus luctum ac dolorem suum vestis mutatione declarandum censuisset, quum videres maerere rempublicam amplissimi ordinis luctu, o noster misericors! quid facis? Quod nulla in barbaria quisquam tyrannus. Omitto enim illud, consulem edicere, ut senatus senatusconsulto ne obtemperet; quo foedius nec fieri nec cogitari quidquam potest. Ad misericordiam redeo eius, cui nimis videtur senatus in conservanda patria fuisse crudelis. 18. Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut senatus, contra, quam ipse censuisset, ad vestitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non sineret? Maerorem relinquis: maeroris aufers insignia. Eripis lacrimas, non consolando, sed minando. Quod si vestem non publico consilio patres conscripti, sed privato officio, aut misericordia mutavissent, tamen, id iis non licere per interdicta crudelitatis tuae, potestatis erat non ferendae: quum vero id senatus frequens censuisset, ordines reliqui iam ante fecissent; tu, ex tenebricosa popina consul extractus, cum illa saltatrice tonsa, senatum populi Romani occasum atque interitum reipublicae lugere vetuisti. IX. Atquaerebat etiam paullo ante de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio: cur non meis inimicis meis copiis restitissem. Quasi vero non modo ego, qui multis saepe auxilio fuissem, sed quisquam tam inops fuerit umquam, qui, isto non modo propugnatore, tutiorem se, sed advocato aut astipulatore, paratiorem fore putaret. 19. Ego istius pecudis ac putidae carnis consilio scilicet aut praesidio niti vo-

lebam? ab hoc eiecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut ornamenti expetebam? Consulem ego tum requirebam, consulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc maiali invenire non possem, qui tantam reipublicae causam gravitate et consilio suo tueretur, sed qui, tamquam truncus atque stipes, si stetisset modo, posset sustinere tamen titulum consulatus. Quum enim esset omnis causa illa mea consularis et senatoria, auxilio mihi opus fuerat et consulis et senatus: quorum alterum etiam ad perniciem meam erat a vobis consulibus conversum, alterum reipublicae penitus ereptum. Attamen, si consilium exquiris meum, neque ego cessissem, et me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore et tecum et cum collega tuo decertandum fuisset.

20. Alia enim causa praestantissimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego civem, meo iudicio, cum deorum immortalium laude coniungo: qui C. illi Mario, fortissimo viro et consuli et sextum consuli, et eius invictis legionibus, ne armis conflingeret, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset huiusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero, barbaro Epicureo, cum altero, Catilinae lanternario? quos neque hercule ego, neque supercilium tuum, neque collegae tui cymbala ac crotala fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipublicae navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuae nubeculam, aut collegae tui contaminatum spiritum pertimescerem.

21. Alios ego vidi ventos: alias prospexi animo procellas: aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his unum me pro omnium salute obtuli. Itaque discessu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudelissimis

exciderunt: quum quidem tu, o vecorsetamens, quum omnes boni abditis inclusisque maererent, templa gemerent, tecta ipsa Urbis lugerent, complexus es illud funestum animal, ex nefariis stupris, ex civili cruore, ex omnium scelerum importunitate et flagitiorum impunitate concretum, atque eodem in templo, eodem et loci vestigio et temporis, arbitria non mei solum, sed patriae funeris abstulisti. X. 22. Quid ego illorum dierum epulas, quid laetitiam et gratulationem tuam, quid cum tuis sordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes praedicem? Quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid, quod esset libero dignum, quis denique in publico vidit? quum collegae tui domus cantu et cymbalis personaret, quumque ipse nudus in convivio saltaret: in quo ne tum quidem, quum illum suum saltatorium versaret orbem, fortunae rotam pertimescebat. Hic autem non tam concinnus heluo, nec tam musicus, iacebat in suo Graecorum foetore atque vino. Quod quidem istius, in illis reipublicae luctibus, quasi aliquod Lapitharum aut Centaurorum convivium ferebatur: in quo, nemo potest dicere, utrum iste plus biberit, an vomuerit an effuderit. 23. Tunc etiam mentionem facies consulatus tui? aut te fuisse Romae consulem dicere audebis? Quid? tu in lictoribus, in toga et praetexta esse consulatum putas? quae ornamenta etiam in Sex. Clodio, te consule, esse voluisti. * His tu Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? Animo consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantia, cura, toto denique munere consulatus omni officio tuendo, maximeque, id quod vis nominis praescribit, reipublicae consulendo. Ego consulem esse putem, qui senatum esse in republica non putavit? et sine eo consilio

consulem numerem, sine quo Romae ne reges quidem esse potuerunt? Etenim illa iam omitto: quum servorum delectus haberetur in foro; arma in templum Castoris luce et palam comportarentur; id autem templum, sublato aditu, revulsis gradibus, a coniuratorum reliquiis atque a Catilinae praevaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur: quum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus e foro pellerentur, senatui non solum iuvare rempublicam, sed ne lugere quidem liceret: quum civis is, quem hic ordo, assentiente Italia cunctisque gentibus, conservatorem patriae iudicaret, nullo iudicio, nulla lege, nullo more, servitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro, quod vere licet dicere, sed certe silentio: tum Romae fuisse consules quisquam existimabit? 24. Qui latrones igitur, si quidem vos consules? qui praedones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur? XI. Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna maiestas consulis: non capiunt angustiae pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas animi; non infirmitas ingenii sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam. Seplasia mehercle, ut dici audiebam, te, ut primum aspexit, Campanum consulem repudiavit. Audierat Decios, Magios, et de Taurea illo Iubellio aliquid acceperat: in quibus si moderatio illa, quae in nostris solet esse consulibus, non fuit, at fuit pompa, fuit species, fuit incessus saltem Seplasia dignus et Capua. 25. Gabinium denique si vidissent duumvirum vestri illi unguentarii, citius agnovissent. Erant illi compti capilli, et madentes cincinnorum fimbriae et fluentes cerussataeque buccae, dignae Capua, sed illa vetere. Nam haec quidem, quae nunc

est, splendidissimorum hominum, fortissimorum virorum, optimorum civium mihiq̃ amicissimorum multitudine redundat; quorum Capuae te praetextatum nemo aspexit, qui non gemeret desiderio mei: cuius consilio quum universam rempublicam, tum illam ipsam urbem meminerant esse servatam. Me inaurata statua donarant; me patronum unum asciverant; a me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur; me et praesentem contra latrocinium tuum suis decretis legatisque defenderant, et absentem, principe Cn. Pompeio referente et de corpore reipublicae tuorum scelerum tela revellente, revocarunt. 26. An tu eras consul, quum in Palatio mea domus ardebat, non casu aliquo, sed ignibus iniectis, instigante te? Ecquod in hac urbe maius umquam incendium fuit, cui non consul subvenerit? At tu illo ipso tempore apud socrum tuam prope a meis aedibus, cuius domum ad meam exhauriendam patefeceras, sedebas, non exstinctor, sed auctor incendii, et ardentes faces furiis Clodianis paene ipse consul ministrabas. XII. An vero reliquo tempore consulem te quisquam duxit? quisquam tibi paruit? quisquam in curiam venienti assurrexit? quisquam consulenti respondendum putavit? numerandus est ille annus denique in republica, quum obmutasset senatus, iudicia conticuissent, maererent boni, vis latrocinii vestri tota Urbe volitaret neque civis unus ex civitate, sed ipsa civitas tuo et Gabinii sceleri furorique cessisset?

27. At ne tum quidem emersisti, lutulente Caesonine, ex miserrimis naturae tuae sordibus, quum experrecta tandem virtus clarissimi viri, celeriter et verum amicum, et optime meritum civem et suum pri-

stinum morem requisivit: neque est ille vir passus, in ea republica, quam ipse decorarat atque auxerat, diutius vestrorum scelerum pestem morari: quum tamen ille, qualiscumque est, qui est ab uno te improbitate victus, Gabinius, collegit ipse se, vix, sed collegit tamen et contra suum Clodium, primum simulate, deinde non libenter, ad extremum tamen pro Cn. Pompeio vere vehementerque pugnavit. Quo quidem in spectaculo mira populi Romani aequitas erat. Uter eorum perisset, tamquam lanista, in eiusmodi pari lucrum fieri putabat: immortalem vero quaestum, si uterque cecidisset. 28. Sed ille tamen agebat aliquid: tuebatur auctoritatem summi viri. Erat ipse sceleratus, erat gladiator; cum scelerato tamen, et cum pari gladiatore pugnabat. Tu, scilicet homo religiosus et sanctus, foedus, quod meo sanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluisti. Caverat enim sibi ille sororius adulter, ut, si tibi provinciam, si exercitum, si pecuniam ereptam ex reipublicae visceribus dedisset, omnium suorum scelerum socium te adiutoremque praeberes. Itaque in illo tumultu fracti fasces: ictus ipse; quotidie tela, lapides, fugae; deprehensus denique cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompeium interimendum collocatum fuisse constabat. XIII. 29. Et quis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem, sed vocem omnino, aut querelam tuam? consulem tum te fuisse putas, cuius in imperio, qui rempublicam, senatus auctoritatem servarat, [idemque in Italia,] qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is se in publico tuto statuit esse non posse? An tum eratis consules, quum, quacumque de re verbum facere coeperatis aut referre ad senatum, cunctus ordo recla-

mabat, ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis? quum vos, quamquam foedere obstricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri? 30. Quae lex privatis hominibus esse lex non videbatur, inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsus e foro bonis omnibus, capta republica contra omnes leges, nullo scripta more: hanc qui se metuere dicerent, hos consules, non dicam animi hominum, sed fasti ulli ferre possunt? Nam, si illam legem non putabatis, quae erat contra omnes leges, indemnati civis atque integri capitis bonorumque tribunicia proscriptio, hac tamen obstricti pactione tenebamini: quis vos non modo consules, sed liberos fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa praemio, lingua astricta mercede? Sin illam vos soli legem putabatis: quisquam vos consules tunc fuisse, aut nunc esse consulares putet, qui eius civitatis, in qua in principum numero vultis esse, non leges, non instituta, non mores, non iura noritis? 31. An, quum proficiscebamini paludati in provincias vel emptas, vel ereptas, consules vos quisquam putavit? Itaque, credo, si minus frequentia sua vestrum egressum ornando atque celebrando; at omnibus saltem bonis, ut consules, non tristissimis, ut hostes aut proditores prosequerentur.

XIV. Tunc etiam, immanissimum ac foedissimum monstrum, ausus es meum discessum illum, testem sceleris et crudelitatis tuae, maledicti et contumeliae loco ponere? Quo quidem tempore cepi, patres conscripti, fructum immortalem vestri in me et amoris et iudicii; qui non admurmuratione, sed voce et clamore, abiecti hominis et semivivi furorem petulantiamque fregistis. 32. Tu luctum senatus, tu desiderium

equestris ordinis, tu squalorem Italiae, tu curiae taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum iudiciorum ac fori, tu cetera illa in maledicti loco pones, quae meus discessus reipublicae vulnera inflixit? Qui si calamitosissimus fuisset; tamen misericordia dignior, quam contumelia, et cum gloria potius esse coniunctus, quam cum probro putaretur, atque ille dolor meus dumtaxat, vestrum quidem scelus ac dedecus haberetur. Quum vero, (forsitan hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur, sed certe id dicam, quod sentio,) quum tantis a vobis, patres conscripti, beneficiis affectus sim, tantis honoribus: non modo illam calamitatem esse non duco, sed, si quid mihi potest a republica esse seiunctum, quod vix potest, privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam expetendamque fortunam. 33. Atque, ut tuum laetissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandem bono viro et sapienti optabilius putas, sic exire e patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit; an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes exsecrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam et perpetuam esse vellent? Mihi, medius fidius, in tanto omnium mortalium odio, iusto praesertim et debito, quaevis fuga potius, quam ulla provincia esset optatior.

XV. Sed perge porro. Nam si illud meum turbulentissimum tempus profectionis tuo tranquillissimo praestat, quid conferam reliqua, quae in te dedecoris plena fuerant, in me dignitatis? 34. Me Kalendis Ian., qui dies post obitum occasumque nostrum reipublicae primus illuxit, frequentissimus senatus, concursu Italiae, referente clarissimo atque fortissimo viro,

P. Lentulo, consentiente populo Romano, atque una voce revocavit. Me idem senatus exteris nationibus, me legatis magistratibusque nostris auctoritate sua, consularibus litteris, non, ut tu Insuber dicere ausus es, orbatum patria, sed, ut senatus illo ipso tempore appellavit, civem conservatorem reipublicae, commendavit. Ad meam unius salutem senatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempublicam salvam esse vellent, consulis voce et litteris implorandum putavit. Mei capitis servandi causa Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit. De mea salute, P. Lentuli, praestantissimi viri atque optimi consulis, Cn. Pompeii, clarissimi atque invictissimi civis, ceterorumque principum celeberrimae et gratissimae conciones fuerunt. De me senatus ita decrevit, Cn. Pompeio auctore et eius sententiae principe, ut, si quis impedisset reditum meum, in hostium numero putaretur: iisque verbis ea de me senatus auctoritas declarata est, ut nemini sit triumphus honorificentius, quam mihi salus restitutioque per scripta. 35. De me quum omnes magistratus promulgassent, praeter unum praetorem, a quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, praeterque duos de lapide emptos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegae Q. Metelli sententia: quem mecum eadem respublica, quae in tribunatu eius disiunxerat, in consulatu virtute optimi ac iustissimi viri sapientiaeque coniunxit. 36. Quae lex quemadmodum accepta sit, quid me attinet dicere? Ex vobis audio, nemini civi ullam, quo minus adesset, satis iustam excusationem esse visam; nullis comitiis umquam neque multitudinem hominum tantam neque splendidiorum fuisse:

hoc certe video, quod indicant tabulae, vos rogatores, vos diribitores, vos custodes fuisse tabularum: et, quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis vel aetatis excusatione vel honoris, id in salute mea nullo rogante vos vestra sponte fecistis.

XVI. 37. Confer nunc, Epicure noster, ex hara producte, non ex schola, confer, si audes, absentiam tuam cum mea. Obtinuisti provinciam consularem finibus iis, quos lex cupiditatis tuae, non quos lex generi tui pepigerat. Nam lege Caesaris iustissima atque optima populi liberi, plane et vere erant liberi: lege autem ea, quam nemo legem praeter te et collegam tuum putavit, omnis erat tibi Achaia, Thessalia, Athenae, cuncta Graecia addicta. Habebas exercitum tantum, quantum tibi non senatus aut populus Romanus dederat, sed quantum tua libido conscripserat; aerarium exhauseras. 38. Quas res gessisti in imperio, exercitu, provincia consulari? Quas res gesserit, quaero! qui, ut venit, statim — (nondum commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces sociorum, non caedem hospitem, non perfidiam, non immanitatem, non scelera praedico: mox, si videbitur, ut cum fure, ut cum sacrilego, ut cum sicario disputabo: nunc meam spoliata fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris.) Quis umquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad senatum litteras miserit? tantam vero provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam praesertim, quae tantis barbarorum gentibus attingitur, ut semper Macedonicis imperatoribus iidem fines provinciae fuerint, qui gladiatorum atque pilorum: ex qua aliquot praetorio imperio, consulari quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, qui non triumpharit. Est

hoc novum: multo illud magis. Appellatus est hic vulturius illius provinciae (si diis placet) imperator.

XVII. 39. Ne tum quidem, Paulle noster, tabellas Romam cum laurea mittere audebas? Misi, inquit. Quis umquam recitavit? quis, ut recitarentur, postulavit? Nihil enim mea iam refert, utrum tu, conscientia oppressus scelerum tuorum, nihil umquam ausus sis scribere ad eum ordinem, quem despexeras, quem afflixeras, quem deleveras, an amici tui tabellas abdiderint, iidemque silentio suo temeritatem atque audaciam tuam condemnarint. Atque haud scio, an malim te videri nullo pudore fuisse in litteris mittendis, amicos tuos plus habuisse et pudoris et consilii, quam aut te videri pudentiorum fuisse, quam soles, aut tuum factum non esse condemnatum iudicio amicorum. 40. Quod si non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam praeclusisses, quid tandem erat actum aut gestum in illa provincia, de quo ad senatum cum gratulatione aliqua scribi abs te oporteret? Vexatio Macedoniae? an oppidorum turpis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Thessalonicae? an obsessio militaris viae? an exercitus nostri interitus ferro, fame, frigore, pestilentia? Tu vero, qui ad senatum nihil scripseris, ut in Urbe nequior inventus es, quam Gabinius, sic in provincia paullo tamen, quam ille, demissior. 41. Nam ille gurgis atque heluo, natus abdomini suo, non laudi atque gloriae, quum equites Romanos in provincia, quum publicanos, nobiscum et voluntate et dignitate coniunctos, omnes fortunis, multos fama vitaeque privasset, quum egisset aliud nihil in illo exercitu, nisi ut urbes depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos, ausus est (quid enim ille

non auderet?) a senatu supplicationem per litteras postulare. XVIII. O dii immortales! tune etiam, atque adeo vos, geminae voragines scopulique reipublicae, vos meam fortunam deprimitis? vestram extollitis? quum de me ea senatusconsulta absente facta sint; eae conciones habitae, is motus fuerit municipiorum et coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum ordinumque omnium, quae ego non modo optare numquam auderem, sed cogitare non possem: vos autem sempiternas foedissimae turpitudinis notas subieritis? 42. An ego, si te et Gabinium cruci suffixos viderem, maiore afficerer laetitia ex corporis vestri laceratione, quam afficior ex famae? Nullum est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri fortesque possunt. Atque hoc quidem etiam isti tui dicunt voluptarii, Graeci: quos utinam ita audires, ut erant audiendi! numquam te in tot flagitia ingurgitasses. Verum audis in praeseptibus, audis in stupris, audis in cibo et vino. Sed dicunt isti ipsi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, sapientem, etiamsi in Phalaridis tauro inclusus succensis ignibus torreatur, dicturum tamen, suave illud esse seque ne tantulum quidem commoveri. Tantam virtutis esse vim voluerunt, ut non posset umquam esse vir bonus non beatus. 43. Quae est igitur poena? quod supplicium? Id mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita et oppressa mens conscientia, bonorum omnium odium, nota iusta senatus, amissio dignitatis. XIX. Nec mihi ille M. Regulus, quem Karthaginienses, resectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus; nec C. Marius, quem Italia servata ab illo, demersum in Minturnensium paludibus,

Africa, devicta ab eodem, expulsus et naufragum vidit. Fortunae enim ista tela sunt, non culpa; supplicium autem est poena peccati. Neque vero ego, si umquam vobis mala precarer, quod saepe feci, (in quo dii immortales meas preces audiverunt,) morbum aut mortem aut cruciatum precarer. Thyesteia ista execratio est, poetae, vulgi animos, non sapientum, moventis; Ut tu naufragio expulsus, uspiam

— — *saxis fixus asperis, evisceratus,*

*latere penderes (ut ait ille) saxa spargens tūbo, sanie
et sanguine atro!*

44. Non ferrem omnino moleste, si ita accidisset: sed id tamen esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloria et laude vivit. In fortuna quadam est illa mors, non in poena, putanda. Quae est igitur poena? quod supplicium? quae saxa? quae cruces? Esse duo duces in provinciis populi Romani, habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum sic fuisse infirmatum conscientia scelerum et fraudum suarum, ut ex ea provincia, quae fuerit ex omnibus una maxime triumphalis, nullas sit ad senatum litteras mittere ausus. Ex qua provincia modo vir omni dignitate ornatissimus, L. Torquatus, magnis rebus gestis, me referente, ab senatu imperator est appellatus: unde his paucis annis Cn. Dolabellae, C. Curionis, M. Luculli iustissimos triumphos vidimus, ex ea te imperatore nuntius ad senatum allatus est nullus. Ab altero aliae litterae, recitatae, relatum ad senatum. 45. Dii immortales! idne ego optarem, ut inimicus meus ea, qua nemo umquam, ignominia notaretur? ut senatus is, qui in eam iam benignitatis consuetudinem venit, uteos, qui bene rempublicam

gesserint, novis honoribus afficiat, et numero dierum et genere verborum, huius unius litteris nuntiantibus non crederet? postulantibus denegaret? XX. His ego rebus pascor, his delector, his perfruo: quod de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de taeterrimis hostibus; quod vos equites Romani, quod ceteri ordines, quod cuncta civitas odit: quod nemo bonus, nemo denique civis est, qui modo se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa consulatus vestri perhorrescat. 46. Haec ego semper de vobis expetivi, haec optavi, haec precatus sum. Plura etiam acciderunt, quam vellem. Nam, ut amitteretis exercitum, numquam mehercule optavi. Illud etiam accidit praeter optatum meum: sed valde ex voluntate. Mihi enim numquam veniret in mentem, furorem et insaniam optare vobis, in quam incidistis. Atqui fuit optandum. Me tamen fugerat, deorum immortalium has esse in impios et consceleratos poenas certissimas constitutas. Nolite enim putare, patres conscripti, ut in scena videtis, homines consceleratos impulsu deorum terri Furiarum taedis ardentibus. Sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat. Hae sunt impiorum furiae, hae flammæ, hae faces. 47. Ego te non vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste aut Athamante dementiorem putem, qui sis ausus, primum facere, (nam id est caput:) deinde paullo ante Torquato, gravissimo et sanctissimo viro, premente confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportasses, sine ullo milite reliquisse? Mitto de amissa maxima parte exercitus. Sit hoc infelicitatis tuae. Dimittendi vero exercitus quam potes afferre

causam? quam potestatem habuisti? quam legem? quod senatusconsultum? quod ius? quod exemplum? Quid est aliud furere, nisi non cognoscere homines, non cognoscere leges, non senatum, non civitatem? Cruentare corpus suum leve est: maior haec est vitae, famae, salutis suae vulneratio. 48. Si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem, nisi ad ipsum te pertineret, amici te tui constringendum putarent: praesidium tu reipublicae, custodiam provinciae, iniussu populi senatusque, dimisisses, si tuae mentis compos fuisses? XXI. Ecce tibi alter, effusa iam maxima praeda, quam ex fortunis publicanorum, quam ex agris urbibusque sociorum exhauserat, quum partim eius praedae profundae libidines devorassent, partim nova quaedam et inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes ad hunc Tusculani [in monte] montem extruendum; quum iam egeret, quum illa eius immensa et intolerabilis aedificatio constitisset; se ipsum, fasces suos, exercitum populi Romani, numen interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatus, iussa populi, nomen ac dignitatem imperii regi Aegyptio vendidit. 49. Quum fines provinciae tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio periculoque emerat: his se tenere non potuit: exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit extra provinciam? Praebuit se mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? In Aegyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum aut hic ordo, aut populus suscepit? Cepit Alexandriam. Quid aliud expectamus a furore eius, nisi ut ad senatum tantis de rebus gestis litteras mittat? 50. Hic si mentis esset

suae, nisi poenas patriae diisque immortalibus eas, quae gravissimae sunt, furore atque insania penderet: ausus esset (mitto, exire de provincia) educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum iniussu populi aut senatus accedere? Quae quum plurimae leges veteres, tum lex Cornelia maiestatis, Iulia de pecuniis repetundis, planissime vetant. Sed haec omitto. Ille, si non acerrime fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus, amicissimus huic ordini, quum et auctoritate senatus, et sorte haberet, interposita religione, sine ulla dubitatione deposuisset, eam sibi asciscere, quum, etiamsi religio non impediret, mos maiorum tamen, et exempla et gravissimae legum poenae vetarent?

XXII. 51. Sed, quoniam fortunarum contentionem facere coepimus, de reditu Gabinii omittamus: quem etsi sibi ipse praecidit, ego tamen, os ut videam hominis, exspecto. Tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit, ut a Brundisio usque Romam agmen perpetuum totius Italiae viderem. Neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque praefectura aut colonia, ex qua non publice ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos? quid effusiones hominum ex oppidis? quid concursus ex agris patrum-familias cum coniugibus ac liberis? quid eos dies, qui, quasi deorum immortalium festi atque sollemnes, sunt apud omnes adventu meo redituque celebrati? 52. Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii, quum senatum egressum vidi populumque Romanum universum, quum mihi ipsa Roma propè convulsa sedibus suis, ad complectendum conservatorem suum procedere visa est. Quae me ita accepit, ut non modo

omnium generum, aetatum, ordinum omnes viri ac mulieres omnis fortunae ac loci, sed etiam moenia ipsa viderentur et tecta Urbis ac templa laetari. Me consequentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, consules, patres conscripti collocaverunt, mihi-que, quod ante me nemini, pecunia publica aedificandam domum censuerunt.

53. Habes reditum meum. Confer nunc vicissimum, quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum, praeter os illud pristinum tuum, retulisti. Qui primum, qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tum Macandros, dum omnes solitudines persequeris, quae diverticula flexiones-que quaesisti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? qui hospes aspexit? Nonne tibi nox erat pro die? solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri videretur. Romam vero ipsam foedavit adventus tuus. XXIII. O familiae, non dicam Calpurniae, sed Calventiae, neque huius urbis, sed Placentini municipii, neque paterni generis, sed bracatae cognationis dedecus! quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam horum, aut civium ceterorum, sed tuorum legatorum obviam venit? 54. Mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in consulatu meo coniunctus fuit ad conservandam rempublicam, dignior, mecum fuit tum, quum te quidam non longe a porta cum lictoribus errantem visum esse narraret. Scio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum praelio imperator appellatus eras, quum

longe abfuisses, adventu isto tuo domi fuisse otiosum. Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint? 55. [Cui] dico venisse paene neminem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum, quum vulgo essent et illo ipso et multis ante diebus admoniti et rogati. Togulae lictoribus ad portam praesto fuerunt: quibus illi acceptis sagula reiecerunt, et catervam imperatori suo novam prae buerunt. Sic iste, tanto exercitu, tanta provincia, triennio post, Macedonicus imperator, in Urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus umquam fuerit desertior. In quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit. Quum ego Caelimontana porta introissem, sponsione me, ni Esquilina introisset, homo promptissimus lacessivit: quasi vero id aut ego scire debuerim, aut vestrum quispiam audierit, aut ad rem pertineat, qua tu porta introieris, modo ne triumphali: quae porta Macedonicis semper proconsulibus ante te patuit. Tu inventus es, qui consulari imperio praeditus ex Macedonia non triumphares.

XXIV. 56. At audistis, patres conscripti, philosophi vocem. Negavit se triumphi cupidum umquam fuisse. O scelus, o pestis, o labes! Quum exstinguebas senatum, vendebas auctoritatem huius ordinis, addicebas tribuno plebis consulatum tuum, rempublicam evertebas, prodebas caput et salutem meam una mercede provinciae: si triumphum non cupiebas, cuius tandem rei te cupiditate arsisse defendes? Saepe enim vidi, qui et mihi et ceteris cupidiores provinciae viderentur, triumphi nomine tegere atque velare cupiditatem suam. Hoc modo D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. Neque enim quisquam potest exercitum cupere aperteque pe-

tere, ut non praetexat cupiditatem triumphi. 57. Quod si te senatus populusque Romanus aut non appetentem aut etiam recusantem bellum suscipere, exercitum ducere coegisset: tamen erat angusti animi atque demissi iusti triumphi honorem atque dignitatem contemnere. Nam ut levitatis est inanem aucupari rumorem et omnes umbras etiam falsae gloriae consecrari: sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, iustam gloriam, qui est fructus verae virtutis honestissimus, repudiare. Quum vero non modo non postulante atque cogente, sed invito atque oppresso senatu, non modo nullo populi Romani studio, sed nullo ferente suffragium libero, provincia tibi ista manupretium fuerit, non eversae per te, sed perditae civitatis: quumque omnium tuorum scelerum haec pactio extiterit, ut, si tu totam rempublicam nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur: quum exhauriebas aerarium: quum orbabas Italiam iuventute: quum mare vastissimum hieme transibas: si triumphum contemnebas, quae te, praedo amentissime, nisi praeda ac rapinarum cupiditas tam caeca rapiebat? 58. Non est integrum Cn. Pompeio consilio iam uti tuo. Erravit enim. Non gustarat istam tuam philosophiam. Ter iam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui. Quid est, quod, confecto per te formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tanto opere decerni volueris a senatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, L. Afrani, cur non hunc audistis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quam in istum errorem induceremini? C. ipsi Pomptino, necessario meo, iam non est integrum; religionibus enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calati-

nos, Scipiones, Marcellos, Maximos! o amentem Paullum! rusticum Marium! nullius consilii patres horum amborum consulum: qui triumpharunt!

XXV. 59. Sed, quoniam praeterita mutare non possumus, quid cessat hic homullus, ex argilla et luto fictus Epicurus, dare haec praeclara praecepta sapientiae clarissimo et summo imperatori, genero suo? Fertur ille vir, mihi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate iusti et magni triumphi. Non didicit eadem ista, quae tu. Mitte ad eum libellum. Sed iam, si ipse coram congredi poteris, meditare, quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimam atque restinguas. Valebis apud hominem volitantem gloriae cupiditate, vir moderatus et constans, apud indoctum eruditus, apud generum socer. Dices enim, ut es homo fac[e]tus ad persuadendum, concinnus, perfectus, politus et schola: Quid est, Caesar, quod te supplicationes toties decretae tot dierum tanto opere delectent? in quibus homines errore ducuntur; quas dii negligunt, qui, ut noster ille divinus dixit Epicurus, neque propitii cuiquam esse solent neque irati. Non facies fidem scilicet, quum haec disputabis. Tibi enim et esse et fuisse deos videbit iratos. 60. Vertes te ad alteram scholam: disseres de triumpho: Quid tandem habet iste currus? quid vincti ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, et tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? Inania sunt ista, mihi crede, delectamenta paene puerorum, captare plausus, vehi per Urbem, conspici velle. Quibus ex rebus nihil est, quod solidum tenere, nihil, quod referre ad voluptatem corporis possis. 61. Quin tu me vides, qui, ex qua provincia T. Flamininus, L. Paullus, Q. Metellus,

T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad portam Esquilinam Macedonicam lauream conculcarim? ipse cum hominibus quindecim male vestitis ad portam Caelimontanam sitiens pervenerim: quo in loco mihi libertus, praeclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conduxerat: quae vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem. Nummus interea mihi, Caesar, neglectis vehiculis triumphalibus, domi manet, et manebit. Rationes ad aerarium retuli continuo, sicut tua lex iubebat: neque alia ulla in re legi tuae parui. Quas rationes si cognoris, intelliges, nemini plus, quam mihi, litteras profuisse. Ita enim sunt perscriptae scite et litterate, ut scriba, ad aerarium qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum ipse, caput sinistra manu perfricans, commurmuratus sit,

Ratió quidem hercle appáret, argentum οἷζεται.

Hac tu oratione, non dubito, quin illum iam ascendentem in currum possis revocare. XXVI. 62. O tenebrae, o lutum, o sordes, o paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi praecone, avo tuo, dignum esse videatur. L. Crassus, homo sapientissimus nostrae civitatis, spiculis prope scrutatus est Alpes, ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi caussam aliquam quaereret: eadem cupiditate vir summo ingenio praeditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravít. Eorum neuter triumphavit; quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit. Irrisa abs te paullo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi, a qua te longe dixisti abhorrere: qui etiamsi minus magnum bellum gesserat, ut abs te

dictum est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu, eruditior, quam Piso, prudentior, quam Cotta, abundantior consilio, ingenio, sapientia, quam Crassus, ea contemnis, quae illi idiotae, ut tu appellas, praeclara duxerunt. 63. Quod si reprehendis, quod cupidi laureae fuerint, quum bella aut parva aut nulla gessissent: tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minime fructum laborum tuorum, praemia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti. Neque vero contempsisti, sis licet Themista sapientior; sed os tuum ferreum senatus convicio verberari noluisti.

Iam vides, quandoquidem ita mihimet fui inimicus, ut me tecum compararem, et degressum meum et absentiam et redditum ita longe tuo praestitisse, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudinem inflixerint. 64. Num etiam in hac quotidiana assidua urbanaque vita splendorem tuum, gratiam, celebritatem domesticam, operam forensem, consilium, auxilium, auctoritatem, sententiam senatoriam nobis aut, ut verius dicam, cuiquam es infimo ac desperatissimo antelaturus?

XXVII. Age, senatus odit te, quod eum tu facere iure concedis, afflictorem ac perditorem non modo dignitatis et auctoritatis, sed omnino ordinis ac nominis sui: videre equites Romani non possunt, quo ex ordine vir praestantissimus et ornatissimus, L. Aelius, est te consule relegatus: plebs Romana perditum cupit, in cuius tu infamiam ea, quae per latrones et per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta execratur, cuius idem tu superbissime decreta et preces repudiasti. 65. Fac huius odii tanti ac tam universi periculum, si audes. Instant post hominum memoriam

apparatissimi magnificentissimique ludi, quales non modo numquam fuerunt, sed ne quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo pacto suspicari. Da te populo, committe ludis. Sibilum metuis? ubi sunt vestrae scholae? Ne acclametur? ne id quidem est curare philosophi. Manus tibi ne afferantur, times. Dolor enim est malum, ut disputas: existimatio, dedecus, infamia, turpitudine verba sunt atque ineptiae. Sed de hoc non dubito. Non audebit accedere ad ludos. Convivium publicum non dignitatis gratia inibit, (nisi forte ut cum P. Clodio, hoc est cum amorum suis, caenet,) sed plane animi sui causa: 66. ludos nobis idiotis relinquet. Solet enim in disputationibus suis oculorum et aurium delectationi abdominis voluptates anteferre. Nam, quod vobis iste tantummodo improbus, crudelis olim furunculus, nunc vero etiam rapax, quod sordidus, quod contumax, quod superbus, quod fallax, quod perfidiosus, quod impudens, quod audax esse videatur: nihil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil posterius, nihil nequius. Luxuriam autem in isto nolite hanc cogitare. 67. Est enim quaedam, quamquam omnis est vitiosa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dignior. Nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum: laudabo inimicum: ne magno opere quidem quidquam praeter libidines sumptuosum. Toreuma nullum: maximi calices, et hi, ne contemnere suos videatur, Placentini: exstructa mensa, non conchyliis aut piscibus, sed multa carne subrancia. Servi sordidati ministrant: nonnulli etiam senes: idem coquus, idem atriensis: pistor domi nullus, nulla cella: panis et vinum a propola atque de cupa: Graeci stipati, quini in lectulis, saepe plures; ipse

solus, bibiturus, quae eodem de dolio ministrentur. Ubi galli cantum audivit, avum suum revixisse putat: mensam tolli iubet. XXVIII. 68. Dicet aliquis: Unde tibi haec nota sunt? Non mehercule contumeliae causa describam quemquam, praesertim ingeniosum hominem atque eruditum, cui generi esse ego iratus, ne si cupiam quidem, possum. Est quidam Graecus, qui cum isto vivit, homo, vere ut dicam, (sic enim cognovi,) humanus, sed tamdiu, quamdiu cum aliis est, aut ipse secum. Is quum istum adolescentem, iam tum cum hac diis irata fronte, vidisset, non fastidivit eius amicitiam, quum esset praesertim appetitus: dedit se in consuetudinem, sic ut prorsus una viveret, nec fere ab isto umquam discederet. Non apud indoctos, sed, ut ego arbitror, in hominum eruditissimorum et humanissimorum coetu loquor. Audistis profecto dici, philosophos Epicureos omnes res, quae sunt homini expetendae, voluptate metiri. Recte an secus, nihil ad nos: aut si ad nos, nihil ad hoc tempus: sed tamen lubricum genus orationis adolescenti, non acriter intelligenti, saepe praeceptum. 69. Itaque admisarius iste simul atque audivita philosopho voluptatem tanto opere laudari, nihil expiscatus est: sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinniit, ut non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis a se illum inventum arbitraretur. Graecus primo distinguere atque dividere, illa quemadmodum dicerentur: iste claudus, quomodo aiunt, pilam: retinere quod acceperat, testificari, tabellas obsignare velle, Epicurum disertum dicere; est tamen: dicit, ut opinor, se nullum bonum intelligere posse, demptis corporis voluptatibus. 70. Quid multa? Graecus facilis et valde venustus nimis pugna contra se-

natorem populi Romani esse noluit. XXIX. Est autem hic, de quo loquor, non philosophia solum, sed etiam litteris, quod fere ceteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poema porro facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius. In quo reprehendat eum licet, si qui volet; modo leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, sed ut Graeculum, ut assentatorem, ut poetam. Devenit, aut potius incidit in istum, eodem deceptus supercilio, Graecus atque advena, quo tam sapiens et tanta civitas. Revocare se non poterat, familiaritate implicatus: et simul inconstantiae famam verebatur. Rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad istum de isto scripsit, ut omnes hominis libidines, omnia stupra, omnia caenarum genera conviviorumque, adulteria denique eius, delicatissimis versibus expresserit. 74. In quibus, si quis velit, possit istius tamquam in speculo vitam intueri: ex quibus multa, a multis lecta et audita, recitarem, nisi vererer, ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab huius loci more abhorreret: et simul de ipso, qui scripsit, detrahi nolo. Qui si fuisset in discipulo comparando meliore fortuna, fortasse austerior et gravior esse potuisset: sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit, philosopho valde indignam: siquidem philosophia, ut fertur, virtutis continet et officii et bene vivendi disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam mihi sustinere personam videtur. 72. Sed idem casus illum, ignarum, quid profiteretur, quum se philosophum esse diceret, istius impurissimae atque intemperantissimae pecudis coeno et sordibus inquinavit.

Qui modo quum res gestas consulatus mei collaudasset: (quae quidem laudatio hominis turpissimi

mihī ipsi erat paene turpis:) non illa tibi, inquit, invidia nocuit, sed versus tui. — Nimis magna poena te consule constituta est sive malo poetae, sive libero. Scripsisti enim: CEDANT ARMA TOGAE. — Quid tum? Haec res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio, quod te consule in sepulcro reipublicae incisum est, VELITIS IUBEATIS, UT, QUOD M. CICERO VERSUM FECERIT: sed, quod vindicarit.

XXX. 73. Verum tamen, quoniam te non Aristarchum, sed Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum versum, sed poetam armis persequare: scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas: CEDANT ARMA TOGAE. Tuae dicis, inquit, togae summum imperatorem esse cessurum. Quid nunc te, asine, litteras doceam? Non opus est verbis, sed fustibus. Non dixi hanc togam, qua sum amictus; nec arma, scutum et gladium unius imperatoris: sed, quod pacis est insigne et otii toga, contra autem arma tumultus atque belli, poetarum more locutus, hoc intelligi volui, bellum ac tumultum paci atque otio concessurum. 74. Quaere ex familiari tuo, Graeco illo poeta: probabit genus ipsum et agnoscet, neque te nihil sapere mirabitur. At in altero illo, inquit, haeres: CONCEDAT LAUREA LAUDI. Immo mehercule, habeo tibi gratiam. Haererem enim, nisi tu me expedisses. Nam quum tu timidus ac tremens tuis ipse furacissimis manibus detractam e cruentis fascibus lauream ad portam Esquilinam abiecisti, indicasti, non modo amplissimae, sed etiam minimae laudi lauream concessisse. Atque ista ratione hoc tamen intelligi, scelerate, vis, Pompeium inimicum mihī isto versu esse factum: ut, si versus mihī no-

cuerit, ab eo, quem is versus offenderit, videatur mihi pernicies esse quaesita. 75. Omitto nihil istum versum pertinuisse ad illum: non fuisse meum, quem, quantum potuissem, multis saepe orationibus scriptisque decorassem, hunc uno violare versu. Sed sit offensus. Primo, nonne compensabit cum uno versiculo tot mea volumina laudum suarum? Quod si est commotus, ad perniciemne, non dicam amicissimi, non ita de sua laude meriti, non ita de republica, non consularis, non senatoris, non civis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis propter versum fuisset?

XXXI. Tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? Complecteris amplissimos viros ad tuum et Gabinii scelus: neque id occulte. Nam paullo ante dixisti me cum iis conflagere, quos despicerem: non attingere eos, qui plus possent, quibus iratus esse deberem. Quorum quidem (quis enim non intelligit, quos dicas?) quamquam non est una caussa omnium, tamen est omnium mihi probata. 76. Me Cn. Pompeius, multis obsistentibus eius erga me studio atque amoris, semper dilexit, semper sua coniunctione dignissimum iudicavit, semper non modo incolumem, sed etiam amplissimum atque ornatissimum voluit esse. Vestrae fraudes, vestrum scelus, vestrae criminationes insidiarum mearum, illius periculorum, nefarie fictae, simul eorum, qui, familiaritatis licentia, suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus eius, impulsu vestro, collocaverunt, vestrae cupiditates provinciarum effecerunt, ut ego excluderer, omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam salvam esse cupiebant, sermone atque aditu prohiberentur. 77. Quibus rebus est perfectum, ut illi plane suo stare iudicio non liceret, quum certi

homines non studium eius a me alienassent, sed auxilium retardassent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat praetor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales oratum in Albanum obsecratumque venerant, ut ne meas fortunas desereret, cum reipublicae salute coniunctas. Quos ille ad te et ad tuum collegam remisit, ut caussam publicam susciiperetis, ut ad senatum referretis: se contra armatum tribunum plebis sine consilio publico decertare nolle; consulibus ex senatusconsulto rempublicam defendentibus, se arma sumpturum. 78. Ecquid, infelix, recordaris, quid responderis? In quo illi omnes quidem, sed Torquatus praeter ceteros furebat contumacia responsi tui, te non esse tam fortem, quam ipse [Torquatus] in consulatu fuisset, aut ego; nihil opus esse armis, nihil contentione: me posse iterum rempublicam servare, si cessissem; infinitam caedem fore, si restitissem; deinde ad extremum neque se neque generum neque collegam suum tribuno plebis defuturum. Hic tu, hostis ac proditor, aliis me inimiciorem, quam tibi debere esse dicis? XXXII. 79. Ego C. Caesarem non eadem de republica sensisse, quae me, scio: sed tamen, quod iam de eo, his audientibus, saepe dixi, me ille sui totius consulatus, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, socium esse voluit; detulit, invitavit, rogavit. Non sum ego propter nimiam fortasse constantiae cupiditatem adductus ad caussam; non postulabam, ut ei carissimus essem, cuius ego ne beneficiis quidem sententiam meam tradidissem. Adducta res in certamen te consule putabatur, utrum, quae superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur. Quid loquar plura? Si tantum ille in me esse

uno roboris et virtutis putavit, ut ea, quae ipse gesserat, conciderent, si ego restitissem: cur ei non ignoscam, si anteposuit suam salutem meae? 80. Sed praeterita omitto. Me ut Cn. Pompeius omnibus suis studiis, laboribus, vitae periculis complexus est, quum municipia pro me adiret, Italiae fidem imploraret, P. Lentulo consuli, auctori salutis meae, frequens assideret, senatui sententiam praestaret, in concionibus non modo se defensorem salutis meae, sed etiam supplicem pro me profiteretur: huius voluntatis eum, quem multum posse intelligebat, mihi non inimicum esse cognorat, socium sibi et adiutorem C. Caesarem adiunxit. Iam vides, me tibi non inimicum, sed hostem, illis, quos describis, non modo non iratum, sed etiam amicum esse debere? quorum alter, id quod meminero semper, aequae mihi fuit amicus ac sibi: alter, id quod obliviscar aliquando, sibi amicior, quam mihi. 81. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiamsi ferro inter se cominus decertarint, tamen illud contentionis odium simul cum ipsa pugna armisque ponant. Neque me ille odisse umquam potuit, ne tum quidem, quum dissidebamus. Habet hoc virtus, quam tu ne de facie quidem nosti, ut viros fortes species eius et pulchritudo etiam in hoste posita delectet.

XXXIII. Equidem dicam ex animo, patres conscripti, quod sentio, et quod vobis audientibus saepe iam dixi. Si mihi numquam amicus C. Caesar fuisset, sed semper iratus: si aspernaretur amicitiam meam seseque mihi implacabilem inexpiabilemque praeberet: tamen ei, quum tantas res gessisset gereretque quotidie, non amicus esse non possem. Cuius ego imperio non Alpium vallum contra ascensum transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam, gurgi-

tibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus obiiicio et oppono; 82. perfecit ille, ut si montes residissent, amnes exaruisissent, non naturae praesidio, sed victoria sua rebusque gestis Italiam munitam haberemus. Sed quum me expetat, diligat, omni laude dignum putet: tu me a tuis inimicitiis ad simultatem revocabis? sic tuis sceleribus reipublicae praeterita fata refricabis? Quod quidem tu, qui bene nosses coniunctionem meam et Caesaris, eludebas, quum a me trementibus omnino labris, sed tamen, curtibi nomen non deferrem, requirebas. Quamquam, quod ad me attinet,

Numquam istam imminuam cūram instiandō tibi: tamen est mihi considerandum, quantum illi, tantis reipublicae negotiis tantoque bello impedito, ego, homo amicissimus, sollicitudinis atque oneris imponam. Nec despero tamen, quamquam languet iuventus, nec perinde, atque debebat, in laudis et gloriae cupiditate versatur, futuros aliquos, qui abiectum hoc cadaver consularibus spoliis nudare non nolint, praesertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita gesseris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, nisi eius, a quo missus eras, simillimus exstitisses.

XXXIV. 83. An vero tu parum putas investigatas esse a nobis labes imperii tui stragesque provinciae? quas quidem nos non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis et cubilibus persecuti sumus. Notata a nobis sunt, et prima illa scelera in adventu, quum, accepta pecunia a Dyrrhachinis ob necem hospitis tui Platoris, eius ipsius domum evertisti, cuius sanguinem addixeras, eumque, servis symphoniacis et aliis muneribus acceptis, timentem, multumque dubitantem confirmasti, et Thes-

salonicam fide tua venire iussisti. Quem ne maiorum quidem more supplicio affecisti, quum miser ille securibus hospitibus sui cervices subiicere gestiret, sed ei medico, quem tecum eduxeras, imperasti, ut venas hominis incideret: 84. quum quidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris Pleuratus, eius comes; quem necasti verberibus, summa senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicae gentis principem, quum te trecentis talentis regi Cotto vendidisses, securi percussisti: quum ille ad te legatus in castra venisset, et tibi magna praesidia et auxilia a Bessis perditum equitumque polliceretur: neque eum solum, sed etiam ceteros legatos, quisimul venerant; quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Denseletis, quae natio, semper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedoniam C. Sentio praetore tutata est, nefarium bellum et crudele intulisti: eisque, quum fidelissimis sociis uti posses, hostibus uti acerrimis maluisti. Ita perpetuos defensores Macedoniae vexatores ac perditores effecisti. Vegetalia nostra perturbaverunt, urbes ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abriperunt, pecus abegerunt; Thessalonicenses, quum oppido desperassent, munire arcem coegerunt. XXXV. 85. A te Iovis Urii fanum antiquissimum barbarorum sanctissimumque direptum est. Tua scelera dii immortales in nostros milites expiaverunt: qui quum uno genere morbi affligerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset; dubitabat nemo, quin violati hospites, legati necati, pacati atque socii nefario bello lacerati, fana vexata, hanc tantam efficerent vastitatem. Cognoscis ex particula parva scelerum et crudelitatis tuae genus universum.

86. Quid avaritiae, quae criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem? Generatim ea, quae maxime nota sunt, dicam. Nonne sestertium centies et octogies, quod, quasi vasarii nomine, in venditione mei capitis ascripseras, ex aerario tibi attributum, Romae in quaestu reliquisti? Nonne, quum cc talenta tibi Apolloniatae Romae dedissent, ne pecunias creditas solverent, ultro Fufidium, equitem Romanum, hominem ornatissimum, creditorem, debitoribus suis addixisti? Nonne, hiberna quum legato praefectoque tradidisses, evertisti miseras funditus civitates: quae non solum bonis sunt exhaustae, sed etiam nefarias libidinum contumelias turpitudinesque subierunt? Qui modus tibi fuit frumenti aestimandi? qui honorarii? si quidem potest vi et metu extortum, honorarium nominari. Quod quum peraeque omnes, tum acerbissime Boeotii, et Byzantii, Cherronenses, Thessalonica sensit. Unus tu dominus, unus aestimator, unus venditor tota in provincia per triennium frumenti omnis fuisti. XXXVI. 87. Quid ego rerum capitalium quaestiones, reorum pactiones, redemptiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes proferam? Tantum, locum aliquem quum mihi notum senseris, tecum ipse licebit, quot in eo genere et quanta sint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam ecquid recordaris, quum, omni totius provinciae pecore compulso, pellium nomine, omnem quaestum illum domesticum paternumque renovasti? Videras enim grandis iam puer, bello Italico, repleri quaestu vestram domum, quum pater armis faciendis tuus praefuisset. Quid? vectigalem provinciam, singulis rebus, quaecumque venirent, certo portorio imposito, servis tuis publicanis a te factam esse memini-

sti? 88. Quid? centuriatus palam venditos? quid? per tuum servulum ordines assignatos? quid? stipendium militibus per omnes annos a civitatibus, mensis palam propositis, esse numeratum? quid illa in Pontum profectio et conatus tuus? quid debilitatio atque abiectio animi tui, Macedonia praetoria nuntiata, quum tu non solum, quod tibi succederetur, sed quod Gabinio non succederetur, exsanguis et mortuus concidisti? quid quaestor aedilicius reiectus? praepositus legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus? tribuni militares non recepti? M. Baebius, vir fortis, interfectus iussu tuo? 89. Quid? quod tu toties diffidens ac desperans rebus tuis, in sordibus, lamentis luctuque iacuisti? quod populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias amicos sociosque misisti? quid? quod, quum sustentare vix posses maerorem tuum doloremque decessionis, Samothraciam te primum, post inde Thasum cum tuis teneris saltatoribus, et cum Autobulo, Athamante et Timocle, formosis fratribus, contulisti? quid? quod, quum inde te recipiens, in villa Euchadiae, quae fuit uxor Execesti*, iacuisti maerens aliquot dies; atque inde obsoletus Thessalonicam omnibus inscientibus noctuque venisti? qui, quum concursum plorantium ac tempestatem querelarum ferre non posses, in oppidum devium Beroeam profugisti: quo in oppido quum tibi spe falsa, quod Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflasset: quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate, innovasti? XXXVII. 90. Mitto aurum coronarium, quod te diutissime torsit, quum modo velles, modo nolles. Lex enim generi tui et decerni et accipere vetabat, nisi decreto triumpho. In quo tu, accepta tamen et devorata pecunia, ut in Achaeorum centum talentis, evo-

mere non poteras: vocabula tantum pecuniarum et genera mutabas. Mitto diplomata tota in provincia passim data: mitto numerum navium summamque praedae: mitto rationem exacti imperatique frumenti: mitto ereptam libertatem populis ac singulis, quierant affecti praemiis nominatim, quorum nihil est, quod non sit lege Iulia, ne fieri liceat, sancitum diligenter. 91. Aetoliam, quae procul a barbaris disiuncta gentibus, in sinu pacis posita, medio fere Graeciae gremio continetur, (o Poena, o Furia sociorum!) decedens, miseram perdidisti. Arsinoen, Stratum, Naupactum, ut modo tute indicasti, nobiles urbes atque plenas fateris ab hostibus esse captas. Quibus autem hostibus? Nempe iis, quos tu, Ambraciae sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum atque Dolopum demigrare et aras et focos relinquere coegisti. Hoc tu in exitu, praeclare imperator, quum tibi ad pristinas clades accessio fuisset Aetoliae repentinus interitus, exercitum dimisisti: neque ullam poenam, quae tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum reliquiasque cognoscere.

XXXVIII. 92. Atque, ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari imperioque videatis: Albu-
cius, quum in Sardinia triumphasset, Romae damnatus est. Hic quum similem exitum exspectaret, in Macedonia tropaea posuit: eaque, quae bellicae laudis victoriaeque omnes gentes insignia et monumenta esse voluerunt, noster hic praeposterus imperator, amissorum oppidorum, caesarum legionum, provinciae, praesidio et reliquis militibus orbatae, ad sempiternum dedecus sui generis et nominis, funesta indicia constituit: idemque, ut esset, quod in basi tropaeorum inscribi incidique posset, Dyrrhachium ut venit, dece-

dens, obsessus est ab iis ipsis militibus, quos paullo ante Torquato respondit beneficii causa ab se esse dimissos. Quibus quum iuratus affirmasset se, quae deberentur, postero die persoluturum, domum se abdidit: inde nocte intempesta crepidatus, veste servili, navem conscendit Brundisiumque vitavit et ultimas Hadriani maris oras petivit; 93. quum interim Dyrrhachii milites domum, in qua istum esse arbitrabantur, obsidere coeperunt et, quum latere hominem putarent, ignes circumdederunt. Quo metu commoti Dyrrhachini, profugisse noctu crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi autem statuam istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affligunt, comminuunt, dissipant. Sic odium, quod in ipsum attulerant, id in eius imaginem ac simulacrum profuderunt. 94. Quae quum ita sint, (non enim dubito, quin, quum haec, quae excellunt, me nosse videas, non existimes, mediam illam partem et turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam:) nihil est, quod me hortere: nihil est, quod invites. Admoneri me satis est. Admonebit autem nemo alius, nisi reipublicae tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu umquam arbitratus es, appropinquare.

XXXIX. Ecquid vides, ecquid sentis, lege iudiciaria lata, quos posthac iudices simus habituri? Non aequae legetur, quisquis voluerit: nec, quisquis noluerit, non legetur. Nulli conicietur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad simulationem conicietur. Iudices iudicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit. Quod quum ita sit, mihi crede, neminem invitum invitabis: res ipsa, et reipublicae tempus aut

me ipsum, quod nolim, aut alium quempiam, aut inevitabit aut dehortabitur.

95. Equidem, ut paullo ante dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quae fortasse plerique, damnationes, expulsiones, neces: denique nullam mihi poenam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro et civi potest. Damnatio ista, quae in te flagitatur, obtigit P. Rutilio, quod specimen habuit haec civitas innocentiae. Maior mihi iudicum et reipublicae poena illa visa est, quam Rutilii. L. Opimius eiectus est e patria, is, qui praetor et consul maximis rempublicam periculis liberarat. Non in eo, cui facta est iniuria, sed in iis, qui fecerunt, sceleris ac conscientiae poena permansit. At contra bis Catilina absolutus: emissus etiam ille auctor tuus provinciae, quum stuprum Bonae Deae pulvinaribus intulisset. Quis fuit in tanta civitate, qui illum incesto liberatum, non eos, qui ita iudicarint, pari scelere obstrictos arbitraretur?

XL. 96. An ego exspectem, dum de te quinque et septuaginta tabellae dirimantur: de quo iam pridem omnes mortales omnium generum, aetatum, ordinum iudicaverunt? Quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione dignum putet? Omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique ac nomen a republica detestantur. Legati, qui una fuere, alienati: tribuni militum inimici: centuriones, et si qui ex tanto exercitu reliqui milites exstant, non dimissi abs te, sed dissipati, te oderunt, tibi pestem exoptant, te exsecrantur. Achaia exhausta: Thessalia vexata: laceratae Athenae: Dyrrhachium et Apollonia exinanita: Ambracia direpta: Parthini et Bullienses illusi: Epirus excisa: Locri,

Phocii, Boeotii exusti: Acarnania, Amphilochia, Per-
rhaebia, Athamanumque gens vendita: Macedonia
condonata barbaris: Aetolia amissa: Dolopes finiti-
mique montani, oppidis atque agris exterminati: cives
Romani, qui in iis locis negotiantur, te unum solum
suum depeculatorem, vexatorem, praedonem, hostem
venisse senserunt. 97. Ad horum omnium iudicia tot
atque tanta domesticum iudicium accessit sententiae
damnationis tuae: occultus adventus, furtivum iter
per Italiam, introitus in Urbem desertus ab amicis,
nullae ad senatum e provincia litterae, nulla ex trinis
aestivis gratulatio, nulla triumphi mentio: non modo
quid gesseris, sed ne quibus in locis quidem fueris,
dicere audes. Ex illo fonte et seminario triumphorum
quum arida folia laureae retulisses: quum ea abiecta
ad portam reliquisti, tum tu ipse de te *VECISSE VI-*
DERI pronuntiavisti. Qui si nihil gesseras dignum
honore: ubi exercitus? ubi sumptus? ubi imperium?
ubi illa uberrima supplicationibus triumphisque pro-
vincia? Sin autem aliquid sperare volueras, si cogita-
ras id, quod imperatoris nomen, quod laureati fasces,
quod illa tropaea, plena dedecoris et risus, te commen-
tatum esse declarant: quis te miserior, quis te damna-
tior, qui neque scribere ad senatum, a te bene rempu-
blicam esse gestam, neque praesens dicere ausus es?
XLI. 98. An tu mihi, cui semper ita persuasum fuerit,
non eventis, sed factis cuiusque fortunam ponderari
[dicere audes], neque in tabellis paucorum iudicum,
sed in sententiis omnium civium famam nostram for-
tunamque pendere? Te indemnatum videri putas,
quem socii, quem foederati, quem liberi populi, quem
stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem
universa civitas, quem legati, quem tribuni militares,

quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui morbum effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant? cui non apud senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in Urbe, non in Italia, maximorum scelerum venia ulla ad ignoscendum dari possit? qui se ipse* oderit, qui metuat omnes, qui suam caussam nemini committere audeat, qui se ipse condemnet? 99. Numquam ego sanguinem expetivi tuum: numquam illud extremum, quod posset esse improbis et probis commune, supplicium legis ac iudicii; sed abiectum, contemptum, despectum a ceteris, a te ipso desperatum et relictum, circumspectantem omnia, quidquid increpuisset, pertimescentem, diffidentem tuis rebus, sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ulla specie consulari, horrentem, trementem, adulantem omnes, videre te volui: vidi. Quare, si tibi evenerit, quod metuis, ne accidat, equidem non moleste feram: sin id tardius forte fiet, fruar tamen tua indignitate; nec minus libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum; nec minus laetabor, quum te semper sordidum, quam si paullisper sordidatum videbo.

M. TULLII CICERONIS
 PRO C. N. PLANCIO
 ORATIO.

NOTITIA LITTERARIA.

Cn. Plancius anno U. 696. L. Appuleio propraetore quaestor in Macedonia Ciceronem exulem Thessalonicae hospitio exceperat in quaestorio. It a. U. 698. tribunus pl. in hoc munere praeter alios collegam habuit L. Racilius. Idem a. U. 698. quum aedilitatem petiisset, repulsam ferente M. Iuventio Laterense, aedilis designatus ab hoc accusatus est lege Licinia de sodalitiis, h. e. coitionibus ad corrumpenda populi suffragia factis. (Cf. p. Cael. c. 7.) Absolutus est autem ac postero anno (U. 700.) aedilitatem gessit. In eundem annum 700. cadit editio orationis curis secundis elaboratae. Cf. Ep. ad Q. Fratr. III, 1.

ARG. Cicero in exordio etsi gaudet indices omnes sibi favere, dolet tamen Plancii accusationi favere suos inimicos et obtrectatores, ac miratur, cur M. Iuventius Laterensis, quem inter amicos suos numeret, hunc maxime Plancium accusandum sibi sumpserit; et quod contra amicum agendum sibi sit, id ingratum sibi esse profitetur. Huic vero quaerenti, qua virtute, qua laude, qua dignitate Plancius se in aedilitatis petitione superaverit, Cicero ita

respondet, ut ad has quaestiones respondendum esse neget, quamquam non desit praedicandae virtutis Plancianae materies. Nam populo suffragandilibertatem competere, populum vero Laterensi patricio minus favere, quam Plancio equiti, Plancii tribules multo numerosiores esse, aliquid etiam suae commendationi in designatione datum videri. Deinde Laterensem nullum ostendere vestigium corruptionis tribuum. Hunc autem solatur, quod saepe, qui in aedilitate praeteritus fuerit, postea statim factus sit consul. Laterensis autem revera praetor fuit a. U. 703.

I. 1. Quum propter egregiam et singularem Cn. Plancii, iudices, in mea salute custodienda fidem tam multos et bonos viros eius honori viderem esse fautores, capiebam animo non mediocrem voluptatem, quod, cuius officium mihi saluti fuisset, ei meorum temporum memoriam suffragari videbam. Quum autem audirem, meos partim inimicos, partim invidos huic accusationi esse fautores, eandemque rem adversariam esse in iudicio Cn. Plancio, quae in petitione fuisset adiutrix: dolebam, iudices, et acerbe ferebam, si huius salus ob eam ipsam causam esset infestior, quod is meam salutem atque vitam sua benevolentia, praesidio custodiaque texisset. 2. Nunc autem vester, iudices, conspectus et consessus iste reficit et recreat mentem meam, quum intueor et contemplor unum quemque vestrum. Video enim hoc in numero neminem, cui mea salus non cara fuerit, cuius non exstet in me summum meritum, cui non sim obstrictus memoria beneficii sempiterna. Itaque non extimesco, ne Cn. Plancio custodia meae salutis apud eos obsit, qui me ipsi maxime salvum videre voluerunt: saepiusque, iudices, mihi venit in mentem, admirandum esse, M. Laterensem, hominem studiosissimum et dignitatis et salutis meae, reum sibi hunc potissimum

delegisse, quam metuendum, ne vobis id ille magna ratione fecisse videatur. 3. Quamquam mihi non sumo tantum, iudices, neque arrego, ut Cn. Plancium suis erga me meritis impunitatem consecuturum putem. Nisi eius integerrimam vitam, modestissimos mores, summam fidem, continentiam, pietatem, innocentiam ostendero: nihil de poena recusabo. Sin omnia praestitero, quae sunt a bonis viris expectanda, petam a vobis, iudices, ut, cuius misericordia salus mea custodita sit, ei vos vestram misericordiam, me deprecante, tribuatis. Equidem ad reliquos labores, quos in hac causa maiores suscipio, quam in ceteris, etiam hanc molestiam assumo, quod mihi non solum pro Cn. Plancio dicendum est, cuius ego salutem non secus, ac meam tueri debeo, sed etiam pro me ipso, de quo accusatores plura paene quam de re reoque dixerunt. II. 4. Quamquam, iudices, si quid est in me ipso ita reprehensum, ut id ab hoc seiunctum sit, non me id magno opere conturbat: non enim timeo, ne, quia perraro grati homines reperiantur, idcirco, quum me nimium gratum illi esse dicant, id mihi criminolum esse possit. Quae vero ita sunt agitata ab illis, ut aut merita Cn. Plancii erga me minora esse dicerent, quam a me ipso praedicarentur; aut, si essent summa, negarent ea tamen ita magni, ut ego putarem, ponderis apud vos esse debere: haec mihi sunt tractanda, iudices, et modice, ne quid ipse offendam, et tum denique, quum respondero criminibus, ne non tam innocentia reus sus, quam recordatione meorum temporum defensus esse videatur.

5. Sed mihi in causa facili atque explicata perdifficilis, iudices, et lubrica defensionis ratio proponitur. Nam, si tantummodo mihi necesse esset contra Late-

rensem dicere: tamen id ipsum esset in tanto usu nostro tantaque amicitia molestum. Vetus est enim lex illa iustae veraeque amicitiae, quae mihi cum illo iam diu est, ut idem amici semper velint: neque est ullum certius amicitiae vinculum, quam consensus et societas consiliorum et voluntatum. Mihi autem non id est in hac re molestissimum, contra illum dicere, sed multo illud magis, quod in ea caussa contradicendum est, in qua quaedam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio. 6. Quaerit enim Laterensis, atque hoc uno maxime urget, qua se virtute, qua laude Plancius, qua dignitate superarit. Ita, si cedo illius ornamentis, quae multa et magna sunt: non solum huius dignitatis iactura facienda est, sed etiam largitionis recipienda suspicio est: sin hunc illi antepono, contumeliosa habenda est oratio, et dicendum est id, quod ille me flagitat, Laterensem a Plancio dignitate esse superatum. Ita aut amicissimi hominis existimatio offendenda est, si illam accusationis conditionem sequar, aut optime de me meriti salus deserenda est.

III. Sed ego, Laterensis, caecum me et praecipitem ferri confitear in caussa, si te aut a Plancio, aut ab ullo, dignitate potuisse superari dixerō. Itaque discedam ab ea contentione, ad quam tu me vocas, et veniam ad illam, ad quam me caussa ipsa deducit. 7. Quid? tu dignitatis iudicem putas esse populum? Fortasse nonnumquam est. Utinam vero semper esset! Sed est perraro; et si quando est, in iis magistratibus est mandandis, quibus salutem suam committi putat: his levioribus comitiis diligentia et gratia petitorum honos paritur, non iis ornamentis, quae esse in te videmus. Nam, quod ad populum pertinet, semper dignitatis iniquus iudex est, qui aut invidet aut favet.

Quamquam nihil potes in te, Laterensis, constituere, quod sit proprium laudis tuæ, quin id tibi sit commune cum Plancio. 8. Sed hoc totum agetur alio loco: nunc tantum disputo de iure populi, qui et potest et solet nonnumquam dignos praeterire: nec, si a populo praeteritus est, quem non oportuit, a iudicibus condemnandus est, qui praeteritus non est. Nam si ita esset: quod patres apud maiores nostros tenere non potuerunt, ut reprehensores essent comitiorum, id haberent iudices; vel, quod multo etiam minus esset ferendum. Tum enim magistratum non gerebat is, qui ceperat, si patres auctores non erant facti: nunc postulatur a vobis, ut eius exilio, qui creatus sit, iudicium populi Romani reprehendatis. Itaque quamquam, qua nolui, ianua sum ingressus in causam, sperare videor, tantum abfuturam esse orationem meam a minima suspicione offensionis tuæ, te ut potius obiurgem, quod iniquum in discrimen adducas dignitatem tuam, quam ut ego eam ulla contumelia coner attingere. IV. 9. Tu continentiam, tu industriam, tu animum in rempublicam, tu virtutem, tu innocentiam, tu fidem, tu labores tuos, quod aedilis non sis factus, fractos esse et abiectos et repudiatos putas? Vide tandem, Laterensis, quantum ego a te dissentiam. Si, medius fidiis, decem soli essent in civitate viri boni, sapientes, iusti, graves, qui te indignum aedilitate iudicavissent: gravius de te iudicatum putarem, quam est hoc, quod tu metuis, ne a populo iudicatum esse videatur. Non enim comitiis iudicat semper populus, sed movetur plerumque gratia; cedit precibus; facit eos, a quibus est maxime ambitus: denique, si iudicat, non delectu aliquo aut sapientia ducitur ad iudicandum, sed impetu nonnumquam et

quadam etiam temeritate. Non est enim consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia: semperque sapientes ea, quae populus fecisset, ferenda, non semper laudanda duxerunt. Quare quum te aedilem fieri oportuisse dicis, populi culpam, non competitoris accusas. 10. Ut fueris dignior, quam Plancius: de quo ipso ita tecum contendam paullo post, ut conservem dignitatem tuam: sed, ut fueris dignior: non competitor, a quo es victus, sed populus, a quo es praeteritus, in culpa est. In quo primum illud debes putare, comitiis, praesertim aediliciis, studium esse populi, non iudicium: eblandita illa, non enucleata esse suffragia; eos, qui suffragium ferant, quid cuique ipsi debeant, considerare saepius, quam, quid cuique a republica videatur deberi. Sin autem mavis esse iudicium: non tibi id rescindendum est, sed ferendum. 11. Male iudicavit populus. — At iudicavit. — Non debuit. — At potuit. — Non fero. — At multi clarissimi et sapientissimi cives tulerunt. Est enim haec conditio liberorum populorum, praecipueque huius principis populi et omnium gentium domini ac victoris, posse suffragiis vel dare vel detrahare, quod velit, cuique: nostrum est autem, nostrum, qui in hac tempestate populi iactamur ac fluctibus, ferre modice populi voluntates, allicere alienas, retinere partas, placare turbatas: honores si magni non putemus, non servire populo: sin eos expetamus, non defatigari supplicando.

V. 12. Venio iam ad ipsius populi partes, ut illius contra te oratione potius, quam mea disputem. Qui si tecum congrediatur, et si una voce loqui possit, haec dicat: Ego tibi, Laterensis, Plancium non anteposui; sed, quum essetis aequae boni viri, meum be-

neficiū ad eum potius detuli, qui a me contenderat, quam ad eum, qui mihi non nimis submitte supplicarat. Respondebis, credo, te, splendore et vetustate familiae fretum, non valde ambiendum putasse. At vero te ille ad sua instituta suorumque maiorum exempla revocabit; semper se dicet rogari voluisse, semper sibi supplicari: M. Seium, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem a calamitate iudicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, praetulisse: praeposuisse se Q. Catulo, summa in familia nato, sapientissimo et sanctissimo viro, non dico C. Serranum, stultissimum hominem, (fuit enim tamen nobilis,) non C. Fimbriam, novum hominem, (fuit enim et animi satis magni et consilii,) sed Cn. Mallium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta ac sordida. 13. Desiderarunt te, inquit, oculi mei, quum tu esses Cyrenis. Me enim, quam socios, tua frui virtute malebam; et, quo plus intererat, eo plus aberas a me: certe te non videbam. Deinde sitientem me virtutis tuae deservisti ac dereliquisti. Coeperas enim petere tribunatum plebis temporibus iis, quae istam eloquentiam et virtutem requirebant: quam petitionem quum reliquisses, si hoc iudicasti, tanta in tempestate te gubernare non posse, de virtute tua dubitavi: si nolle, de voluntate. Sin, quod magis intelligo, temporibus te aliis reservasti: ego quoque, inquiet populus Romanus, ad ea te tempora revocavi, ad quae tu te ipse servaras. Pete igitur eum magistratum, in quo mihi magnae utilitati esse possis: aediles quicumque erunt, iidem mihi sunt ludi parati: tribuni plebis, permagni interest, qui sint. Quare aut redde mihi quod ostenderas:

aut, si, quod mea minus interest, id te magis forte delectat, reddam tibi istam aedilitatem, etiam negliger petenti. Sed amplissimos honores ut pro dignitate tua consequare, condiscas, censeo, mihi paulo diligentius supplicare.

VI. 14. Haec populi oratio est; mea vero, Laterensis, haec: Quare victus sis, non debere iudicem quaerere, modo ne largitione sis victus. Nam si, quotiescumque praeteritus erit is, qui non debuerit praeteriri, toties oportebit eum, qui factus erit, condemnari: nihil iam est, quod populo supplicetur: nihil, quod diribitio, nihil, quod supplicatio magistratum, renuntiatio suffragiorum exspectetur; simul ut, qui sint professi, videro, dicam: 15. hic familia consulari est, ille praetoria: reliquos video esse equestri loco: sunt omnes sine macula, sunt aequè boni viri atque integri: sed servari necesse est gradus: cedat consulari generi praetorium, nec contendat cum praetorio equester locus. Sublata sunt studia, extinctae suffragationes, nullae contentiones, nulla libertas populi in mandandis magistratibus, nulla exspectatio suffragiorum: nihil, ut plerumque evenit, praeter opinionem accidet: nulla erit posthac varietas comitiorum. Sin hoc persaepe accidit, ut et factos aliquos et non factos esse miremur: si campus, atque illae undae comitiorum, ut mare profundum et immensum, sic effervescunt quodam quasi aestu, ut ad alios accedant, ab aliis autem recedant: in tanto nos impetu studiorum et motu temeritatis modum aliquem et consilium et rationem requiremus? 16. Quare noli me ad contentionem vestram vocare, Laterensis. Etenim si populo grata est tabella, quae frontes aperit hominum, mentes tegit, datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant, pro-

mittant autem, quod rogentur: cur tu in iudicio exprimis, quod non fit in campo? Hic, quam ille, dignior: perquam grave est dictu. Quomodo igitur est aequius? Sic credo: quod agitur, quod satis est iudici: hic factus est. Cur iste potius, quam ego? Vel nescio, vel non dico, vel denique, quod mihi gravissimum esset sic dicere, sed impune tamen deberem dicere: Non recte. Nam quid assequerere*, si illa extrema defensione uterer, populum, quod voluisset, fecisse, non quod debuisset?

VII. 17. Quid, si populi quoque factum defendo, Laterensis, et doceo, Cn. Plancium non obrepisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuerit hominibus ortis hoc nostro equestri loco? possumne eripere orationi tuae contentionem vestram, quae tractari sine contumelia non potest, et te ad causam aliquando crimenque deducere? Si, quod equitis Romani filius est, inferior esse debuit: omnes tecum equitum Romanorum filii petiverunt. Nihil dico amplius: hoc tamen miror, cur tu huic potissimum irascere, qui longissime a te absuit. Equidem, si quando, ut fit, iactor in turba, non illum accuso, qui est in summa sacra via, quum ego ad Fabium fornicem impellor: sed eum, qui in me ipsum incurrit atque incidit. Tu neque Q. Pedio, forti viro, succenses, neque huic A. Plotio, ornatissimo homini, familiari meo: et ab eo, qui hos dimovit, potius, quam ab iis, qui in te ipsum incubuerunt, te depulsum putas. 18. Sed tamen haec tibi est prima cum Plancio generis vestri familiaeque contentio, qua abs te vincitur. Cur enim non confitear, quod necesse est? Sed non hic magis, quam ego a meis competitoribus, et alias et in consulatus petitione, vincebar. Sed vide,

ne haec ipsa, quae despicias, huic suffragata sint: sic enim conferamus. Est tuum nomen utraque familia consulare. Num dubitas igitur, quin omnes, qui favent nobilitati, qui id putant esse pulcherrimum, qui imaginibus, qui nominibus vestris ducuntur, te aedilem fecerint? Equidem non dubito. Sed, si parum multi sunt, qui nobilitatem ament: num ista est nostra culpa? Etenim ad caput et ad fontem utriusque generis veniamus. VIII. 19. Tu es ex municipio antiquissimo Tusculano, ex quo plurimae familiae sunt consulares, (in quibus est etiam Iuventia,) quot e reliquis municipiis omnibus non sunt. Hic est e praefectura Atinati, non tam prisca, non tam honorata, non tam suburbana. Quantum interesse vis ad rationem petendi? Primum utrum magis favere putas Atinates, an Tusculanos suis? Alteri, (scire enim hoc propter vicinitatem facile possum,) quum huius ornatissimi atque optimi viri, Cn. Saturnini, patrem aedilem, quum praetorem viderunt, quod primus ille non modo in eam familiam, sed etiam in praefecturam illam sellam curulem attulisset, mirandum in modum laetati sunt: alteros (credo, quia refertum est municipium consularibus; nam malevolos non esse certo scio,) numquam intellexi vehementius municipum suorum honore laetari. 20. Habemus hoc nos: habent nostra municipia. Quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri, prope dicam, ipsi montesque faverunt. Num quando vides Tusculanum aliquem de M. Catone illo, in omni virtute principe, num de Ti. Coruncanio, municipe suo, num de tot Fulviis gloriari? Verbum nemo facit. At, in quemcumque Arpinatem incideris, etiamsi nolis, erit tamen tibi, fortasse etiam de nobis aliquid, aliquid certe de C. Mario

audiendum. Primum igitur hic habuit studia suorum ardentia: tu tanta, quanta in hominibus iam saturatis honoribus esse potuerunt. 21. Deinde tui municipes, sunt illi quidem splendidissimi homines: sed tamen pauci, si quidem cum Atinatibus conferantur. Huius praefectura plena virorum fortissimorum, sic ut nulla tota Italia frequentior dici possit. Quam quidem nunc multitudinem videtis, iudices, in squalore et luctu supplicem vobis. Hi tot equites Romani, tot tribuni aerarii (nam plebem a iudicio dimisimus, quae cuncta comitiis adfuit,) quid roboris, quid dignitatis huius petitioni attulerunt? Non enim tribum Terentinam, de qua dicam alio loco, sed dignitatem, sed oculorum coniectum, sed solidam et robustam et assiduam frequentiam prae buerunt.

IX. 22. Iam nostra municipia coniunctione etiam vicinitatis vehementer moventur. Omnia, quae dico de Plancio, dico expertus in nobis. Sumus enim finitimi Atinatibus. Laudanda est, vel etiam amanda vicinitas, retinens veterem illum officii morem, non infuscata malevolentia, non assueta mendaciis, non fucata, non fallax, non erudita artificio simulationis vel suburbano, vel etiam urbano. Nemo Arpinas non Plancio studuit, nemo Soranus, nemo Casinas, nemo Aquinas. Totus ille tractus celeberrimus, Venafranum, Allifanum, tota denique nostra illa aspera, et montuosa, et fidelis, et simplex, et faulx suorum regio, se huius honore ornari, se augeri dignitate, arbitrabatur: iisdemque nunc a municipiis adsunt equites Romani publice et cum legationis testimonio: nec minore nunc sunt sollicitudine, quam tum erant studio. Etenim est gravius, spoliari fortunis, quam non augeri dignitate. 23. Ergo ut alia in te erant illustriora, La-

terensis, quae tibi maiores tui reliquerant: sic te Plancius hoc non solum municipii, verum etiam vicinitatis genere vincebat. Nisi forte te Labicana aut Gabina aut Bovillana vicinitas adiuvabat: quibus e municipiis vix iam, qui carnem Latinis petant, reperiuntur. Adiungam, si vis, id, quod tu etiam huic obesse putas, patrem publicanum: qui ordo quanto adiumento sit in honore, quis nescit? Flos enim equitum Romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicae publicanorum ordine continetur. 24. Quis est igitur, qui neget, eius ordinis studium fuisse in honore Plancii singulare? neque iniuria; vel quod erat pater is, qui est princeps iam diu publicanorum, vel quod is ab sociis unice diligebatur, vel quod diligentissime rogabat, vel quod pro filio supplicabat, vel quia huius ipsius in illum ordinem summa officia quaesturae tribunatusque constabant: vel quod illi in hoc ornando ordinem se ornare et consulere liberis suis arbitrabantur. X. Aliquid praeterea, (timide dico, sed tamen dicendum est:) non enim opibus, non invidiosa gratia, non potentia vix ferenda, sed commemoratione beneficii, sed misericordia, sed precibus aliquid attulimus etiam nos. Appellavi populum tributim, submisi me et supplicavi: ultro mehercules se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi. Valuit caussa rogandi, non gratia. 25. Nec, si vir amplissimus, cui nihil est, quod roganti concedi non iure possit, de aliquo, ut dicis, non impetravit, ego sum arrogans, quod me valuisse dico. Nam, ut omittam illud, quod ego pro eo laborabam, qui valebat ipse per sese, rogatio ipsa semper est gratiosissima, quae est officio necessitudinis coniuncta maxime. Neque enim ego sic rogabam, ut petere viderer, quia familia-

ris esset meus, quia vicinus, quia huius parente semper plurimum essem usus: sed, ut quasi parenti et custodi meo, non potentia mea, sed caussa rogationis fuit gratiosa. Nemo mea restitutione laetatus est, nemo iniuria doluit, cui non huius in me misericordia grata fuerit. 26. Etenim, si ante reditum meum Cn. Plancio se vulgo viri boni, quum hic tribunatum peteret, ultro offerebant: cui nomen meum absentis honori fuisset, ei meas praesentis preces non putas profuisse? An Minturnenses coloni, quod C. Marium a civili ferro atque ex impiis manibus eripuerunt, quod tecto receperunt: quod fessum inedia fluctibusque recrearunt, quod viaticum congesserunt, quod navigium dederunt, quod eum linquentem terram eam, quam servaverat, votis, ominibus, lacrimis prosecuti sunt, aeterna in laude versantur: Plancio, quod me vel vipulsum, vel ratione cedentem receperit, iuverit, custodierit, his et senatui populoque Romano, ut haberent, quem reducerent, conservarit, honori hanc fidem, misericordiam, virtutem fuisse miraris?

XI. 27. Vitia mehercule Cn. Plancii res eae, de quibus dixi, tegere potuerunt: ne tu, in ea vita, de qua iam dicam, tot et tanta adiumenta huic honori fuisse mirere. Hic est enim, qui adolescentulus, cum A. Torquato profectus in Africam, sic ab illo gravissimo et sanctissimo atque omni laude et honore dignissimo viro dilectus est, ut et contubernii necessitudo, et adolescentuli modestissimi pudor postulabat. Quod, si adesset, non minus ille declararet, quam hic illius frater patruelis, et socer T. Torquatus, illi omni virtute et laude par: qui est quidem cum illo maximis vinculis et propinquitatis et affinitatis coniunctus: sed ita magni amoris, ut illae necessitudinis caussae le-

ves esse videantur. Fuit in Creta postea contubernalis Saturnini, propinqui sui, miles huius Q. Metelli. Cui quum fuerit probatissimus hodieque sit, omnibus esse se probatum debet sperare. In ea provincia legatus fuit C. Sacerdos: qua virtute, qua constantia vir! L. Flaccus: qui homo! qui civis! Qualem hunc putent, assiduitate testimonioque declarant. 28. In Macedonia tribunus militum fuit: in eadem provincia postea quaestor. Primum Macedonia sic eum diligit, ut indicant hi principes civitatum suarum: qui quum missi sint ob aliam causam, tamen, huius repentino periculo commoti, huic assident, pro hoc laborant, huic si praesto fuerint, gratius se civitatibus suis facturos putant, quam si legationem suam et mandata confecerint. L. vero Appuleius hunc tanti facit, ut morem illum maiorum, qui praescribit, in parentum loco quaestoribus suis praetores esse oportere, officiis benevolentiaque superarit. Tribunus plebis fuit, non fortasse tam vehemens, quam isti, quos tu iure laudas: sed certe talis, quales si omnes semper fuissent. numquam desideratus vehemens esset tribunus.

XII. 29. Omitto illa, quae si minus in scena sunt, at certe, quum sunt prolata, laudantur: ut vivat cum suis: primum cum parente, (nam meo iudicio pietas fundamentum est omnium virtutum,) quem veretur ut deum, (neque enim multo secus est parens liberis,) amat vero ut sodalem, ut fratrem, ut aequalem. Quid dicam cum patruo? cum affinibus? cum propinquis? cum hoc C. Saturnino, ornatissimo viro? cuius quantum honoris huius cupiditatem fuisse creditis, quum videtis luctus societatem? Quid de me dicam? qui mihi in huius periculo reus esse videor? quid de his tot viris talibus, quos videtis veste mutata? Atqui

haec sunt indicia solida, iudices, et expressa; haec signa probitatis, non fucata forensi specie, sed domesticis inusta notis veritatis. Facilis est illa occursatio et blanditia popularis: aspicitur, non attrectatur; procul apparet, non excutitur, non in manus sumitur. 30. Omnibus igitur rebus ornatum hominem, tam externis, quam domesticis: nonnullis rebus inferiorem, quam te, generis et nominis dico: superiorem aliis, municipum, vicinorum, societatum studio, temporum meorum memoria: parem virtute, integritate, modestia, aedilem factum esse miraris?

Hunc tu vitae splendorem maculis aspergis istis? Iacis adulteria, quae nemo non modo nomine, sed ne suspicione quidem possit agnoscere. Bimaritum appellas, ut verba etiamingas, non solum crimina. Ductum esse ab eo in provinciam aliquem dicis libidinis caussa: quod non crimen est, sed impunitum in maledicto mendacium. Raptam esse mimulam: quod dicitur Atinae factum a iuventute, vetere quodam in scenicos iure maximeque oppidano. 31. O adolescentiam traductam eleganter! cui quidem quum, quod licuerit, obiciatur, tamen id ipsum falsum reperiatur. Emissus aliquis e carcere, et quidem emissus per imprudentiam, emissus, ut cognostis, necessarii hominis optimique adolescentis rogatu; idem postea praemandatis requisitus. Atque haec, nec ulla alia, sunt coniecta maledicta in eius vitam, de cuius vos pudore, religione, integritate dubitetis. XIII. Pater vero, inquit, etiam obesse filio debet. O vocem duram atque indignam tua probitate, Laterensis! Pater ut in iudicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarum, pater ut apud tales viros obesse filio debeat? qui si esset turpissimus, si sordidissimus: tamen ipso nomine

patrio valeret apud clementes iudices et misericordes; valeret, inquam, communi sensu omnium, et dulcissima commendatione naturae. 32. Sed quum sit Cn. Plancius is eques Romanus, ea primum vetustate equestris nominis, ut pater, ut avus, ut maiores eius omnes equites Romani fuerint, summum in praefectura florentissima gradum tenuerint et dignitatis et gratiae; deinde ut ipse in legionibus P. Crassi, imperatoris, inter ornatissimos homines, equites Romanos, summo splendore fuerit; ut postea princeps inter suos, plurimarum rerum sanctissimus et iustissimus iudex, maximarum societatum auctor, plurimarum magister, si non modo in eo nihil umquam reprehensum, sed laudata sunt omnia: tamen is oberit honestissimo filio pater, qui vel minus honestum et alienum tueri vel auctoritate sua vel gratia possit? — 33. Asperius, inquit, locutus est aliquid aliquando. — Immo fortasse liberius. At id ipsum, inquit, non est ferendum. — Ergo hi ferendi sunt, qui queruntur, libertatem equitis Romani se ferre non posse? Ubinam ille mos? ubi illa aequitas iuris? ubi illa antiqua libertas, quae, malis oppressa civilibus, extollere iam caput et aliquando recreata se erigere debebat? Equitum ego Romanorum etiam in homines nobilissimos maledicta, publicanorum in Q. Scaevolam, virum omnibus ingenio, iustitia, integritate praestantem, aspere et ferociter et libere dicta commemorem? XIV. Consuli P. Nasicae praeco Granus medio in foro, quum ille, edicto iustitio, domum decedens rogasset Granium, quid tristis esset: an, quod reiectae auctiones essent? — immo vero, inquit, quod legiones. — Idem tribuno plebis, potentissimo homini, M. Druso, sed multa in rempublicam molienti, quum ille eum salutasset, ut

fit, dixissetque, Quid agis, Grani? respondit, Immo vero, tu Druse, quid agis? Ille L. Crassi, ille M. Antonii voluntatem asperioribus facetiis saepe perstrinxit impune. Nunc usque eo oppressa vestra arrogantia civitas est, ut, quae fuit olim praeconi in ridendo, nunc equiti Romano in plorando non sit concessa libertas.

34. Quae enim umquam Plancii vox fuit contumeliae potius, quam doloris? quid est autem umquam questus, nisi quum a sociis et a se iniuriam propulsaret? Quum senatus impediretur, quo minus, id quod hostibus semper erat tributum, responsum equitibus Romanis redderetur: omnibus illa iniuria dolori publicanis fuit: sed eum ipsum dolorem hic tulit paulo apertius. Communis ille sensus in aliis fortasse latuit: hic, quod cum ceteris animo sentiebat, id magis, quam ceteri, et vultu promptum habuit et lingua.

35. Quamquam, iudices, (agnosco enim ex me,) permulta in Plancium, quae ab eo numquam dicta sunt, conferuntur. Ego quia dico aliquid aliquando, non studio adductus, sed aut contentione dicendi, aut lacessitus; et quia, ut fit in multis, exit aliquando aliquid, si non perfacetum, attamen fortasse non rusticum: quod quisque dixit, me id dixisse dicunt. Ego autem, si quid est, quod mihi scitum esse videatur, et homine ingenuo dignum atque docto; non aspernor; stomachor vero, quum aliorum non me digna in me conferuntur. Nam quod primus scivit legem de publicanis, tum, quum vir amplissimus consul id illi ordini per populum dedit, quod per senatum, si licuisset, dedisset: si in eo crimen est, quia suffragium tulit: quis non tulit publicanus? si, quia primus scivit: utrum id sortis esse vis, an eius, qui illam legem ferebat? Si sortis, nullum crimen est in casu; si consu-

lis, splendor etiam Plancii, hunc a summo viro principem ordinis esse iudicatum.

XV. 36. Sed aliquando veniamus ad caussam: in qua tu nomine legis Liciniae, quae est de sodalitiis, omnes ambitus leges complexus es. Neque enim quidquam aliud in hac lege, nisi edititios iudices, es secutus: quod genus iudiciorum si est aequum nulla in re, nisi in hac tribuaria: non intelligo, quamobrem senatus hoc uno in genere tribus edi voluerit ab accusatore, neque eandem editionem transtulerit in ceteras caussas, de ipso denique ambitu, reiectionem fieri voluerit iudicum alternorum: quumque nullum genus acerbitalis praetermitteret, hoc tamen unum praetereundum putarit. 37. Quid? huiusce rei obscura causa est? an et agitata tum, quum ista in senatu res agebatur, et disputata hesterno die copiosissime a Q. Hortensio? cui tum est senatus assensus. Hoc igitur sensimus: cuiuscumque tribus largitor esset, per hanc consensionem, quae magis honeste quam vere sodalitas nominaretur, quam quisque tribum turpi largitione corrumpere, eum maxime iis hominibus, qui eius tribus essent, esse notum. Ita putavit senatus, quum reo tribus ederentur eae, quas is largitione devinctas haberet, eosdem fore testes et iudices. Acerbum omnino genus iudicii: sed tamen, si vel sua vel ea, quae maxime esset cuique coniuncta, tribus ederet, vix recusandum. XVI. 38. Tu autem, Laterensis, quas tribus edidisti? Terentinam, credo. Fuit certe id aequum, et certe expectatum est, et fuit dignum constantia tua. Cuius tu tribus venditorem et corruptorem et sequestrem Plancium fuisse clamitas: eam tribum profecto, severissimorum praesertim hominum et gravissimorum, edere debuisti. At Voltiniam:

libet enim tibi nescio quid etiam de illa tribu criminari. Hanc igitur ipsam cur non edidisti? Quid Plancio cum Lemonia? quid cum Ufentina? quid cum Crustumina? Nam Maetiam, non quae iudicaret, sed quae reiiceretur, esse voluisti. 39. Dubitatis igitur, iudices, quin vos M. Laterensis suo iudicio, non ad sententiam legis, sed ad suam spem aliquam de civitate delegerit? dubitatis, quin eas tribus, in quibus magnas necessitudines habet Plancius, quum ille non ediderit, iudicarit officiis ab hoc observatas, non largitione corruptas? Quid enim potest dicere, cur ista editio non summam habeat acerbitem, remota ratione illa, quam in decernendo secuti sumus? 40. Tu deligas ex omni populo aut amicos tuos, aut inimicos meos aut denique eos, quos inexorabiles, quos inhumanos, quos crudeles existimes? Tu, me ignaro, nec opinante, inscio, notes et tuos, et tuorum necessarios, iniquos vel meos, vel etiam defensorum meorum? eodemque adiungas, quos natura putes asperos, atque omnibus iniquos? deinde effundas repente, ut ante consessum eorum iudicum videam, quam potuerim, qui essent futuri, suspicari? apud eosque me, ne quinque quidem reiectis, quod in proximo reo de consilii sententia constitutum est, cogas caussam de fortunis omnibus dicere? 41. Non enim, si aut Plancius ita vixit, ut offenderet sciens neminem, aut tu ita errasti, ut eos ederes imprudens, ut nos, invito te, tamen ad iudices, non ad carnifices veniremus: idcirco ista editio per se non acerba est. XVII. An vero nuper clarissimi cives nomen editi iudicis non tulerunt, quum ex cxxv iudicibus, principibus equestris ordinis, quinque et lxx reus reiiceret, l referret, omniaque potius permiscuerunt, quam ei legi conditioni-

que parerent; nos neque ex delectis iudicibus, sed ex omni populo, neque editos ad reiiciendum, sed ab accusatore constitutos iudices ita feremus, ut neminem reiiciamus? 42. Neque ego nunc legis iniquitatem queror, sed factum tuum a sententia legis doceo discrepare: et illud acerbum iudicium, si, quemadmodum senatus censuit populusque iussit, ita fecisses, ut in hunc et suam et ab hoc observatas tribus ederes; non modo non quererer, sed hunc, his iudicibus editis, qui testes iidem esse possent, absolutum putarem: neque nunc multo secus existimo. Quum enim has tribus edidisti, ignotis te iudicibus uti malle quam notis iudicavisti. Fugisti sententiam legis; aequitatem omnem reiecasti: in tenebris, quam in luce, causam versari maluisti. 43. Voltinia tribus ab hoc corrupta, Terentinam habuerat venalem. Quid diceret apud Voltinienses, aut apud tribules suos iudices? immo vero tu quid diceres? quem iudicem ex illis aut tacitum testem haberes, aut vero etiam excitares? Etenim, si reus tribum ederet, Voltiniam fortasse Plancius propter necessitudinem ac vicinitatem, suam vero certe edidisset: et, si quaesitor edendus fuisset, quem tandem potius, quam hunc C. Alfium, quem habet, cui notissimus esse debet, vicinum, tribulem, gravissimum hominem iustissimumque, edidisset? cuius quidem aequitas, et ea voluntas erga Cn. Plancii salutem, quam ille sine ulla cupiditatis suspicione prae se fert, facile declarat, non fuisse fugiendum tribulem huic iudicem, cui quaesitorem tribulem exoptandum fuisse videatis.

XVIII. 44. Neque ego nunc consilium reprehendo tuum, quod non eas tribus, quibus hic maxime notus erat, edideris: sed a te doceo consilium non servatum

senatus. Etenim quis te tum audiret illorum, aut quid diceret? Sequestremne Plancium? respuerent aures, nemo agnosceret, repudiaretur. An gratiosum? illi libenter audirent: nos non timide confiteremur. Noli enim putare, Laterensis, legibus istis, quas senatus de ambitu sancire voluerit, id esse actum, ut suffragatio, ut observantia, ut gratia tolleretur. Semper fuerunt boni viri, qui apud tribules suos gratiosi esse vellent. 45. Neque vero tam durus in plebem noster ordo fuit, ut eam coli nostra modica liberalitate noluerit: neque hoc liberis nostris interdicens est, ne observent tribules suos, ne diligant, ne conficere necessariis suis suam tribum possint, ne par ab iis munus in sua petitione respectent: haec enim plena sunt officii, plena observantiae, plena etiam antiquitatis. Isto in genere et fuimus ipsi, quum ambitionis nostrae tempora postulabant, et clarissimos viros esse vidimus, et hodie esse videmus quam plurimos gratiosos. Decuriatio tribulium, descriptio populi, suffragia largitione devincta severitatem senatus, et bonorum omnium vim ac dolorem excitarunt. Haec doce, haec profer, huc incumbe, Laterensis, decuriasse Plancium, conscripsisse, sequestrem fuisse, pronuntiasse, divisisse: tum mirabor, te iis armis uti, quae tibi lex dabat, noluisse. Tribulibus enim iudicibus, non modo severitatem illorum, si ista vera sunt, sed ne vultus quidem ferre possemus. 46. Hanc tu rationem quum fugeris, quumque eos iudices habere nolueris, quorum in huius delicto quum scientia certissima, tum dolor gravissimus esse debuerit: quid apud hos dices, qui abs te taciti requirunt, cur hoc sibi oneris imposueris, cur se potissimum delegeris, cur denique se divinare malueris, quam eos, qui scirent, iudicare? XIX. Ego

Plancium, Laterensis, et ipsum gratiosum esse dico, et habuisse in petitione multos cupidos sui, gratiosos: quos tu si sodales vocas, officiosam amicitiam nomine inquinans criminoso: sin, quia gratiosi sint, accusandos putas; noli mirari, te id, quod tua dignitas postularit, repudiandis gratiosorum amicitiiis non esse assecutum. 47. Iam, ut ego doceo, gratiosum esse in sua tribu Plancium, quod multis benigne fecerit, pro multis sponderit, in operas plurimos patris auctoritate et gratia miserit: quod denique omnibus officiis per se, per patrem, per maiores suos totam Atinatem praefecturam comprehenderit: sic tu doce, sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribules decuriavisse. Quod si non potes: noli tollere ex ordine nostro liberalitatem, noli maleficio putare esse gratiam, noli observantiam sancire poena.

Itaque haesitantem te in hoc sodalitiis tribuario crimine ad communem ambitus causam contulisti, in qua desinamus aliquando, si videtur, vulgari et pervagata declamatione contendere. Sic enim tecum ago. 48. Quam tibi commodum est, unam tribum delige: tu doce id, quod debes, per quem sequestrem, quo divisore corrupta sit: ego, si id facere non potueris, quod, ut opinio mea fert, ne incipies quidem, per quem tulerit, docebo. Estne haec vera contentio? placetne sic agi? Num possum magis pedem conferre (ut aiunt) aut propius accedere? Quid taces? quid dissimulas? quid tergiversaris? Etiam atque etiam insto atque urgeo, insector, posco, atque adeo flagito crimen: quamcumque tribum, inquam, delegeris, quam tulerit Plancius, tu ostendito, si poteris, vitium: ego, qua ratione tulerit, docebo: nec erit haec alia ratio Plancio ac tibi, Laterensis. Nam ut, quas tribus tu

tulisti, si iam ex te requiram, possis, quorum studio tuleris, explicare: sic ego hoc contendo, me tibi ipsi adversario, cuiuscumque tribus rationem poposceris, redditurum.

XX. 49. Sed cur ego sic ago? quasi non comitiis iam superioribus sit Plancius designatus aedilis: quae comitia primum habere coepit consul quum omnibus in rebus summa auctoritate, tum harum ipsarum legum ambitus auctor; deinde habere coepit subito, praeter opinionem omnium, ut ne si cogitasset quidem quispiam largiri, daretur spatium comparandi. Vocatae tribus, latum suffragium, descriptae, renuntiatae: longe plurimum valuit Plancius: nulla largitionis nec fuit, nec esse potuit suspicio. An tandem una centuria praerogativa tantum habet auctoritatis, ut nemo umquam prior eam tulerit, quin renuntiatus sit: aut his ipsis comitiis consularibus, aut certe in illum annum: aedilem tu Plancium factum miraris, in quo non exigua pars populi, sed universus populus voluntatem suam declararit? cuius in honore non unius tribus pars, sed comitia tota comitiis fuerint praerogativa? 50. Quo quidem tempore, si id, Laterensis, facere voluisses, aut si gravitatis esse putasses tuae, quod multi nobiles saepe fecerunt, ut, quum minus valuissent suffragiis, quam putassent, postea, prolatis comitiis, prosternerent se, et populo Romano, fracto animo atque humili supplicarent: non dubito, quin omnis ad te conversura se fuerit multitudo. Numquam enim fere nobilitas, integra praesertim atque innocens, a populo Romano supplex repudiata est. Sed, si tibi gravitas tua et magnitudo animi pluris fuit, sicut esse debuit, quam aedilitas: noli, quum habeas id, quod malueris, desiderare id, quod minoris

putaris. Equidem primum, ut honore dignus essem, maxime semper laboravi: secundo, ut existimarer; tertium mihi fuit illud, quod plerisque primum est, ipse honos: qui iis denique debet esse iucundus, quorum dignitati populus Romanus testimonium, non beneficium ambitioni dedit.

XXI. 51. Quaeris etiam, Laterensis, quid imaginibus tuis, quid ornatissimo atque optimo viro, patri tuo, respondeas mortuo. Noli ista meditari: atque illud cave potius, ne tua ista querela dolorque nimius ab illis sapientissimis viris reprehendatur. Vidit enim pater tuus, Appium Claudium, nobilissimum hominem, vivo patre suo, potentissimo et clarissimo cive, C. Claudio, aedilem non esse factum, et eundem sine repulsa factum esse consulem: vidit, hominem sibi maxime coniunctum, egregium virum, L. Volcatium, vidit M. Pisonem, in ista aedilitate, offensiuncula accepta, summos a populo Romano esse honores adeptos. Avus vero tuus et P. Nasicae tibi aedilitiam praedicaret repulsam, quo cive neminem ego statuo in hac republica fortiorem: et C. Marii, qui duabus aedilitatibus acceptis repulsis, septies consul est factus: et L. Caesaris, Cn. Octavii, M. Tullii: quos omnes scimus aedilitate praeteritos, consules esse factos. 52. Sed quid ego aedilitias repulsas colligo? quae saepe eiusmodi habitae sunt, ut iis, qui praeteriti essent, benigne a populo factum videretur. Tribunus militum L. Philippus, summa nobilitate et eloquentia, quaestor C. Caelius, clarissimus ac fortissimus adolescens, tribuni plebis P. Rutilius Rufus, C. Fimbria, C. Cassius, Cn. Orestes facti non sunt: quos tamen omnes consules factos scimus esse. Quae tibi ultro pater et maiores tui, non consolandi tui gratia, dicent, neque ve-

ro, quo te liberent aliqua culpa, quam tu vereris, ne a te suscepta videatur: sed ut te ad istum cursum tenendum, quem a prima aetate suscepisti, cohortentur. Nihil est enim, mihi crede, Laterensis, de te detractum: detractum dico? si mehercule vere, quod accidit, interpretari velis, est aliquid etiam de virtute significatum tua. XXII. Noli enim existimare, non magnum quemdam motum fuisse illius petitionis tuae, de qua, ne aliquid iurares, destitisti. Denuntiasti, homo adolescens, quid de summa republica sentire: fortius tu quidem, quam nonnulli defuncti honoribus, sed apertius, quam vel ambitionis, vel aetatis tuae ratio postulabat. 53. Quamobrem in dissentiente populo, noli putare, nullos fuisse, quorum animos tuus ille fortis animus offenderet: qui te incautum fortasse nunc tuo loco demovere potuerunt, providentem autem et praecaventem numquam certe movebunt.

An te illa argumenta duxerunt? Dubitabitis, inquit, quin coitio facta sit, quum tribus plerasque cum Plotio tulerit Plancius? An una fieri potuerunt, si una tribus non tulissent? — At nonnullas punctis paene totidem. — Quippe; quum iam facti prope superioribus comitiis declaratique venissent: quamquam ne id quidem suspicionem coitionis habuerit. Neque enim umquam maiores nostri sortitionem constituissent aedilitiam, nisi viderent accidere posse, ut competitores pares suffragiis essent. 54. Et ais, prioribus comitiis Aniensem a Plotio Pedio, Terentinam a Plancio tibi esse concessam: nunc ab utroque eas avulsas, ne in angustum venirent. Quam convenit, nondum cognita populi voluntate, hos, quos iam tum coniunctos fuisse dicis, iacturam suarum tribuum, quo vos adiuveremini, fecisse: eosdem, quum iam es-

sent experti, quid valerent, restrictos et tenaces fuisse? Etenim verebantur, credo, angustias, quasi res in contentionem aut in discrimen aliquod posset venire. Sed tamen tu A. Plotium, virum ornatissimum, in idem crimen vocandum iudicas? an dicis eum te arripuisse, a quo non sis rogatus? Nam quod questus es, plures te testes habere de Voltinia, quam quot in ea tribu puncta tuleris: indicas, aut eos testes te adducere, qui, quia nummos acceperint, te praeterierint: aut, te ne gratuita quidem eorum suffragia tulisse.

XXIII. 55. Illud vero crimen de nummis, quos in circo Flaminio deprehensos esse dixisti, caluit re recenti: nunc in caussa refrixit. Neque enim, qui illi nummi fuerint, nec, quae tribus, nec, qui divisor, ostenderis. Atque is quidem eductus ad consules, qui tum in crimen vocabatur, se inique a tuis iactatum graviter querebatur. Qui si erat divisor, praesertim eius, quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus? cur non eius damnatione aliquid ad hoc iudicium praeiudicii comparasti? Sed neque tu habes haec, neque eis confidis. Alia te ratio, alia cogitatio ad spem huius opprimendi excitavit. Magnae sunt in te opes; late patet gratia: multi amici, multi cupidi tui, multi fautores laudis tuae; multi huic invident; multis etiam pater, optimus vir, nimium retinens equestris iuris et libertatis videtur; multi etiam communes inimici reorum omnium; qui ita semper testimonium de ambitu dicunt, quasi aut moveant animos iudicum suis testimoniis, aut gratum populo Romano sit, aut ab eo facilius ob eam caussam dignitatem, quam volunt, consequantur. 56. Quibuscum me, iudices, pugnantem meo more pristino non videbitis: non quo mihi fas sit quidquam defugere, quod salus

Plancii postulet: sed quia neque necesse est, me id persequi voce, quod vos mente videatis; et quod ita de me meriti sunt illi ipsi, quos ego testes video paratos, ut eorum reprehensionem vos vestrae prudentiae assumere, meae modestiae remittere debeatis. Illud unum vos magno opere oro atque obsecro, iudices, quum huius, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato dispersoque sermoni fortunas innocentium subiiciendas putetis. 57. Multi amici accusatoris, nonnulli etiam nostri iniqui, multi communes obtrectatores atque omnium invidi multa finxerunt. Nihil est autem tam voluere, quam maledictum: nihil facilius emittitur, nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur. Neque ego, si fontem maledicti reperietis, ut negligatis, aut dissimuletis, umquam postulabo. Sed, si quid sine capite manabit, aut si quid erit eiusmodi, ut non extet auctor, qui audierit: aut ita negligens vobis esse videbitur, ut, unde audierit, oblitus sit: aut ita levem habebit auctorem, ut memoria dignum non putarit: huius illa vox vulgaris, *AUDIVI*, ne quid reo innocenti noceat, oramus.

XXIV. 58. Sed venio iam ad L. Cassium, familiarem meum, cuius ex oratione ne illum quidem Iuventium tecum expostulavi: quem ille omni et virtute et humanitate ornatus adolescens primum de plebe aedilem curulem factum esse dixit. In quo, Cassi, si tibi ita respondeam, nescisse id populum Romanum, neque fuisse qui id nobis narraret, praesertim mortuo Longino: non, ut opinor, admirere, quum ego ipse, non abhorrens a studio antiquitatis, me hic id ex te primum audisse confitear. Et, quoniam tua fuit perelegans ac persubtilis oratio, digna equitis Romani vel

studio vel pudore: quoniamque sic ab his es auditus, ut magnus honos et ingenio et humanitati tuae tribueretur: respondebo ad ea, quae dixisti, quae pleraque de ipso me fuerunt; in quibus ipsi aculei, si quos habuisti in me reprehendendo, tamen mihi non ingrati acciderunt. 59. Quaesisti, utrum mihi putarem, equitis Romani filio, faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari. Ego vero, quamquam illi omnia malo, quam mihi; tamen illi honorum aditus numquam faciliores optavi, quam mihi fuerunt: quin etiam, ne forte ille sibi me potius peperisse iam honores, quam iter demonstrasse adipiscendorum putet, haec illi soleo praecipere, (quamquam ad praecepta aetas non est gravis,) quae ille a Iove ortus suis praecepit filiis:

— *Vigilandum est semper: multae insidiae sunt bonis.*

Nosti cetera. Nonne?

Id quod multi invidcant, —

quae scripsit gravis ille et ingeniosus poeta, scripsit, non ut illos regios pueros, qui iam nusquam erant, sed ut nos et nostros liberos ad laborem et laudem excitaret. 60. Quaeris, quid potuerit amplius assequi Plancius, si Cn. Scipionis fuisset filius. Magis aedilis fieri non potuisset; sed hoc praestaret, quod ei minus invideretur. Etenim honorum gradus summis hominibus et infimis sunt pares, gloriae dispares.

XXV. Quis nostrum se dicit M. Curio, quis C. Fabricio, quis C. Duillio parem? quis Atilio Calatino? quis Cn. et P. Scipionibus? quis Africano, Marcello, Maximo? Tamen eosdem sumus honorum gradus, quos illi, assecuti. Etenim in virtute multi sunt ascensus: ut is maxime gloria excellat, qui virtute plu-

rimum praestet. Honorum populi finis est consulatus : quem magistratum iam octingenti fere consecuti sunt. Horum, si diligenter quaeres, vix decimam partem reperias gloria dignam. Sed nemo umquam sic egit, ut tu : Cur iste fit consul? quid potuit amplius, si L. Brutus esset, qui civitatem dominatu regio liberavit? Honore nihil amplius, laude multum. Sic igitur Plancius nihilo minus quaestor est factus et tribunus plebis et aedilis, quam si esset summo loco natus : sed haec, pari loco orti, sunt innumerabiles alii consecuti. 61. Profers triumphos T. Didii et C. Marii : et quaeris, quid simile in Plancio. Quasi vero isti, quos commemoras, propterea magistratus ceperint, quod triumpharent, et non, quia commissi sunt iis magistratus, in quibus re bene gesta triumpharent. Rogas, quae castra viderit : qui et miles in Creta, Metello hoc imperatore, et tribunus in Macedonia militum fuerit, et quaestor tantum ex re militari detraxerit temporis, quantum in me custodiendum transferre maluerit. 62. Quaeris, num disertus. Immo, id quod secundum est, ne sibi quidem videtur. Num iurisconsultus? Quasi quisquam sit, qui sibi hunc falsum de iure respondisse dicat. Omnes enim istiusmodi artes in iis reprehenduntur, qui, quum professi fuerint, satisfacere non possunt : non in iis, qui se abfuisse ab istis studiis confitentur. Virtus, probitas, integritas in candidato, non linguae volubilitas, non ars, non scientia requiri solet. Ut nos in Mancipiis parandis, quamvis frugi hominem si pro fabro, aut pro tectore emimus, ferre moleste solemus, si eas artes, quas in emendo secuti sumus, forte nesciverit : sin autem emimus, quem villicum imponeremus, quem pecori praeficeremus, nihil in eo, nisi frugalitatem, laborem, vigilantiam esse curamus : sic

populus Romanus deligit magistratus, quasi reipublicae villicos; in quibus si qua praeterea est ars, facile patitur; sin minus, virtute eorum et innocentia contentus est. Quotus enim quisque disertus, quotus quisque iuris peritus est, ut eos numeres, qui volunt esse? Quod si praeterea honore dignus nemo, quidnam tot optimis et ornatissimis civibus est futurum?

XXVI. 63. Iubes Plancium de vitiis Laterensis dicere. Nihil potest, nisi eum nimis in se iracundum putabis fuisse. Idem effers Laterensem laudibus. Facile patior, id te agere multis verbis, quod ad iudicium non pertineat, et id te accusantem tamdiu dicere, quod ego defensor sine periculo possim confiteri. Atqui non modo confiteor, summa in Laterense ornamenta esse, sed te etiam reprehendo, quod ea non enumeres, alia quaedam inania et levia conquiras. Praeneste fecisse ludos. Quid? alii quaestores non fecerunt? Cyrenis liberalem in publicanos, iustum in socios fuisse. Quis negat? sed ita multa Romae geruntur, ut vix ea, quae fiunt in provinciis, audiantur. 64. Non vereor, ne mihi aliquid, iudices, videar arrogasse, si de quaestura mea dixerò. Quamvis enim illa floruerit, tamen eum me postea fuisse in maximis imperiis arbitror, ut non ita mihi multum gloriae sit ex quaesturae laude repetendum: sed tamen non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quaesturam aut gratiorem aut clariorem fuisse. Vere mehercules hoc dicam: sic tum existimabam, nihil homines aliud Romae, nisi de quaestura mea loqui. Frumenti in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus iustus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus. Excogitati quidam erant a

Siculis honores in me inauditi. 65. Itaque hac spe decedebam, ut mihi populum Romanum ultro omnia delaturum putarem. At ego, quum casu diebus iis, itineris faciendi caussa, decedens e provincia, Puteolos forte venissem, quum plurimi et lautissimi solent esse in iis locis: concidi paene, iudices, quum ex me quidam quaesisset, quo die Roma exissem, et numquidnam esset novi. Cui cum respondissem, me e provincia decedere: etiam mehercule, inquit, ut opinor, ex Africa. XXVII. Huic ego iam stomachans fastidiose, immo ex Sicilia, inquam: Tum quidam, quasi qui omnia sciret, quid? tu nescis, inquit, hunc Syracusis quaestorem fuisse? Quid multa? destiti stomachari, et me unum ex iis feci, qui ad aquas venissent. 66. Sed ea res, iudices, haud scio an plus mihi profuerit, quam si mihi tum essent omnes congratulati. Nam posteaquam sensi, populum Romanum aures hebetiores, oculos acres atque acutos habere: destiti, quid de me audituri essent homines, cogitare: feci, ut postea quotidie me praesentem viderent: habitavi in oculis: pressi forum, neminem a congressu meo neque ianitor meus, neque somnus absterruit. Ecquid ego dicam de occupatis meis temporibus, cui fuerit ne otium quidem umquam otiosum? Nam, quas tu commemoras, Cassi, legere te solere orationes, quum otiosus sis, has ego scripsi ludis et feriis, ne omnino umquam essem otiosus. Etenim M. Catonis illud, quod in principio scripsit Originum suarum, semper magnificum et praeclarum putavi, CLARORUM VIRORUM ATQUE MAGNORUM NON MINUS OTII, QUAM NEGOTII, RATIONEM EXSTARE OPORTERE. Ita, si quam habeo laudem, quae quanta sit, nescio, parta Romae est, quaesita in foro: meaue privata consilia

publici quoque casus comprobaverunt, ut etiam summa respublica mihi domi fuerit gerenda, et Urbs in Urbe servanda. 67. Eadem igitur, Cassi, via munita Laterensi est, idem virtutis cursus ad gloriam: hoc facilius fortasse, quod ego huc, a me ortus et per me nixus, ascendi, istius egregia virtus adiuvabitur commendatione maiorum. Sed, ut redeam ad Plancium, numquam ex Urbe abfuit, nisi sorte, lege, necessitate. Non valuit rebus iisdem, quibus fortasse nonnulli: at valuit assiduitate, valuit observandis amicis, valuit liberalitate: fuit in oculis: petivit: ea est usus ratione vitae, qua, minima invidia, novi homines plurimi eosdem honores consecuti sunt.

XXVIII. 68. Nam, quod ais, Cassi, non plus me Plancio debere, quam bonis omnibus, quod iis aequae mea salus cara fuerit: ego me debere bonis omnibus fateor. Sed etiam hi, quibus ego debeo, boni viri et cives, aediliciis comitiis aliquid se meo nomine debere Plancio dicebant. Verum fac me multis debere, et in iis Plancio: utrum igitur me conturbare oportet: an ceteris, quum cuiusque dies venerit, hoc nomen, quod urget, nunc, quum petitur, dissolvere? Quamquam dissimilis est pecuniae debitio, et gratiae. Nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id, quod reddidit: qui autem debet, aes retinet alienum: gratiam autem, et qui refert, habet, et qui habet, in eo ipso, quod habet, refert. Neque ego nunc Plancio desinam debere, si hoc solvero: nec minus ei redderem voluntate ipsa, si hoc molestiae non accidisset. 69. Quaeris a me, Cassi, quid pro fratre meo, qui mihi est carissimus, quid pro meis liberis, quibus nihil potest mihi esse iucundius, amplius, quam pro Plancio facio, facere possim: nec vides, istorum ipsorum caritate ad

huius salutem defendendam maxime stimulari me atque excitari. Nam neque illis huius salute, a quo meam sciunt esse defensam, quidquam est optatius, et ego ipse numquam illos aspicio, quin, quum per hunc me his conservatum esse meminerim, huiusce meriti in me recorder. Opimium damnatum esse commemoras, servatorem ipsum reipublicae: Calidum adiungis, cuius lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus; reprehendis meas pro Plancio preces, quod nec Opimius suo nomine liberatus sit, nec Q. Metelli Calidius. XXIX. De Calidio tibi tantum respondeo, quod ipse vidi: Q. Metellum Pium, consulem, praetoribus comitiis, petente Q. Calidio, populo Romano supplicasse, quum quidem non dubitaret, et consul et homo nobilissimus, patronum illum esse suum et familiae suae nobilissimae dicere. 70. Quo loco quaero ex te, num id in iudicio Calidii putes, quod ego in Plancii facio, aut Metellum Pium, si Romae esse potuisset, aut patrem eius, si vixisset, non fuisse facturum. Nam Opimii quidem calamitas utinam ex hominum memoria posset evelli! Vulnus illud reipublicae, dedecus huius imperii, turpitudine populi Romani, non iudicium putandum est. Quam enim illi iudices, si iudices, et non parricidae patriae nominandi sunt, graviores potuerunt reipublicae infligere securim, quam, quum illum e civitate eiecerunt, qui praetor finitimo, consul domestico bello rempublicam liberarat? 71. At enim nimis ego magnum beneficium Plancii facio, et, ut ais, id verbis exaggero: quasi vero me tuo arbitratus, et non meo, gratum esse oporteat. Quod istius tantum meritum, inquit? An quia te non iugulavit? Immo vero, quia iugulari passus non est. Quo quidem tu loco, Cassi, etiam purgasti inimicos meos, me-

aeque vitae nullas ab illis insidias fuisse dixisti. Possuit hoc idem Laterensis. Quamobrem de isto paullo post plura dicam: de te tantum requiro, utrum putes odium in me mediocre inimicorum fuisse. — Quod fuit ullorum umquam barbarorum tam immane ac tam crudele in hostem? — An fuisse in iis aliquem aut famae metum, aut poenae, quorum vidisti toto illo anno ferrum in foro, flammam in delubris, vim in tota Urbe versari? Nisi forte existimas, eos idcirco vitae meae pepercisse, quod de reditu meo non timerent. Et quemquam putas fuisse tam excordem, qui, vivis his, stante Urbe et curia, rediturum me, si viverem, non putaret? Quamobrem non debes is homo et is civis praedicare, vitam meam, quae fidelitate amicorum conservata sit, inimicorum modestia non esse appetitam.

XXX. 72. Respondebo tibi nunc, Laterensis, minus fortasse vehementer, quam abs te sum provocatus: sed profecto nec considerate minus, nec minus amice. Nam primum illud fuit asperius, me, quae de Plancio dicerem, mentiri et temporis caussa fingere. Scilicet homo sapiens excogitavi, quamobrem viderer maximis beneficii vinculis obstrictus, quum liber essem et solutus. Quid enim? mihi ad defendendum Plancium parum multae, parum iustae necessitudines erant familiaritatis, vicinitatis, patris amicitiae? Quae si non essent, vererer, credo, ne turpiter facerem, si hoc splendore et hac dignitate hominem defenderem. Fingenda fuit mihi videlicet caussa peracuta, ut ei, quem mihi debere oporteret, ego me omnia debere dicerem. At id etiam gregarii milites faciunt inviti, ut coronam dent civicam, et se ab aliquo servatos esse fateantur: non quo turpe sit, protectum in acie, ex

hostium manibus eripi, (nam id accidere, nisi forti viro et pugnanti cominus, non potest,) sed onus beneficii reformidant, quod permagnum est, alieno debere idem, quod parenti. 73. Ego, quum ceteri vera beneficia, etiam minora, dissimulent, ne obligati esse videantur, eo me beneficio obstrictum esse e mentior, cui ne referri quidem gratia posse videatur? An hoc tu, Laterensis, ignoras? qui, quum mihi esses amicissimus, quum vel periculum vitae tuae mecum sociare voluisses, quum me in illo tristi et acerbo luctu atque discessu non lacrimis solum tuis, sed animo, corpore, copiis prosecutus esses, quum meos liberos et uxorem, me absente, tuis opibus auxilioque defendisses, sic mecum semper egisti, te mihi remittere atque concedere, ut omne studium meum in Cn. Plancii honore consumerem, quod eius in me meritum tibi etiam ipsi gratum esse dicebas. 74. Nihil autem me novi, nihil temporis caussa dicere, nonne etiam illa testis est oratio, quae est a me prima habita in senatu? in qua quum perpaucis nominatim egissem gratias, quod omnes enumerari nullo modo possent, scelus autem esset quemquam praeteriri, statuissemque eos solum nominare, qui caussae nostrae duces et quasi signiferi fuissent: in his Plancio gratias egi. Recitetur oratio, quae propter rei magnitudinem dicta de scripto est: in qua ego homo astutus ei me dedebam, cui nihil magno opere deberem, et huius tanti officii servitutem astringebam testimonio sempiterno. Nolo cetera, quae a me mandata sunt litteris, recitare: praetermitto, ne aut proferre videar ad tempus, aut eo genere uti litterarum, quod meis studiis aptius, quam consuetudini iudiciorum esse videatur.

XXXI. 75. Atque etiam clamitas, Laterensis:

Quousque ista dicis? Nihil in Cispio profecisti. Obsoletae iam sunt preces tuae. De Cispio mihine tu obiicies, quem ego, de me bene meritum quia, te teste, cognoveram, te eodem auctore defendi? et ei dices, *Quousque*, quem negas, quod pro Cispio contenderit, impetrare potuisse? Nam istius verbi, *Quousque*, haec poterat esse invidia: datus est tibi ille: condonatus ille: non facis finem: ferre non possumus; ei quidem, qui pro uno laborarit, id ipsum non obtinuerit, dici, *Quousque*, irridentis magis est, quam reprehendentis. Nisi forte ego unus ita me gessi in iudiciis, ita et cum his et inter hos vixi, is in caussis patronus, is in republica civis et sum et semper fui, solus ut a te constituar, qui nihil a iudicibus debeam umquam impetrare. 76. Et mihi lacrimulam Cispiani iudicii obiectas: sic enim dixisti: *Vidi ego tuam lacrimulam.* Vide, quam me verbi tui poeniteat. Non modo lacrimulam, sed multas lacrimas, et fletum cum singultu videre potuisti. An ego, qui meorum lacrimis, me absente, commotus simultates, quas mecum habebat, deposuisset, meaeque salutis non modo non oppugnat, (ut inimici mei putarant) sed etiam defensor fuisset, huius in periculo non dolorem meum significarem? 77. Tu autem, Laterensis, qui tum lacrimas meas gratas esse dicebas, nunc easdem vis invidiosas videri.

XXXII. Negas, tribunatum Plancii quidquam attulisse adiumenti dignitati meae: atque hoc loco (quod verissime facere potes) L. Racilii, fortissimi et constantissimi viri, divina in me merita commemoras. Cui quidem ego, sicut Cn. * Plancio, numquam dissimulavi me plurimum debere, semperque prae me feram. Nullas enim sibi ille neque contentiones, neque inimicitias, neque vitae dimicationes nec pro republica,

nec pro me defugiendas putavit. Atque utinam, quam ego sum in illum gratus, tam licuisset, per hominum vim, et iniuriam P. R., ei gratiam referre! Sed, si non eadem contendit in tribunatu Plancius, existimare debes, non huic voluntatem defuisse, sed me, quum tantum iam Plancio deberem, Racilii beneficiis fuisse contentum. 78. An vero putas, iudices idcirco minus mea caussa facturos, quod me esse gratum crimineris? an, quum populus Romanus illo senatusconsulto, quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit, (unus enim fuit de magistratibus aut pro magistratibus defensor salutis meae, cui senatus pro me gratias agendas putavit,) ei ego a me referendam gratiam non putem? Atqui, haec quum vides, quo me tandem animo in te putas esse, Laterensis? ullum esse tantum periculum, tantum laborem, tantam contentionem, quam ego non modo pro salute tua, sed etiam pro dignitate defugerim? Quo quidem etiam magis sum, non dicam miser, (nam hoc quidem abhorret a virtute verbum,) sed certe exercitus: non quia multis debeo, (leve enim est onus, beneficii gratia,) sed quia saepe concurrunt, propter aliquorum de me meritorum inter ipsos contentiones, ut eodem tempore in omnes verear ne vix possim gratus videri. 79. Sed ego hoc meis ponderibus examinabo, non solum quid cuique debeam, sed etiam quid cuiusque intersit, et quid a me cuiusque tempus poscat. XXXIII. Agitur studium tuum, vel etiam, si vis, existimatio, laus aeditutis: at Cn. Plancii salus, patria, fortunae. Salvum tu me esse cupisti: hic fecit etiam, ut esse possem. Distineor tamen et divellor dolore, et in caussa dispari offendi te a me, doleo: sed, medius fidius,

multo citius meam salutem pro te abiecerō, quam Cn. Plancii salutem tradidero contentioni tuae. 80. Etenim, iudices, quum omnibus me virtutibus affectum esse cupio, tum nihil est, quod malim, quam me et gratum esse, et videri. Haec est enim una virtus non solum maxima, sed etiam mater virtutum omnium reliquarum. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes? qui sunt boni cives, qui belli, qui domi de patria bene merentes, nisi qui patriae beneficia meminerunt? qui sancti, qui religionum colentes, nisi qui meritam diis immortalibus gratiam iustis honoribus et memori mente persolvunt? Quae potest esse incunditas vitae, sublatiis amicitiiis? quae porro amicitia potest esse inter ingratos? 81. Quis est nostrum liberaliter educatus, cui non educatores, cui non magistri sui atque doctores, cui non locus ille mutus ipse, ubi altus aut doctus est, cum grata recordatione in mente versetur? Cuius opes tantae esse possunt, aut umquam fuerunt, quae sine multorum amicorum officiis stare possint? quae certe, sublata memoria et gratia, nullae exstare possunt. Equidem nil tam proprium hominis existimo, quam non modo beneficio, sed etiam benevolentiae significatione alligari: nihil porro tam inhumanum, tam immane, tam ferum, quam committere, ut beneficio non dicam indignus, sed victus esse videare. 82. Quae quum ita sint, iam succumbam, Laterensis, isti tuo crimini; in eo ipso, in quo nihil potest esse nimium, quoniam ita tu vis, nimium me gratum esse concedam: petamque a vobis, iudices, ut eum beneficio complectamini, quem qui reprehendit, in eo reprehendit, quod gratum praeter modum dicat esse. Neque enim ad negligendam meam gratiam debet valere, quod dixit idem, vos nec nocentes, nec

litigiosos esse, quo minus me apud vos valere oporteret. Quasi vero in amicitia mea non haec praesidia (si quae forte sunt in me) parata semper amicis esse maluerim, quam necessaria. Etenim ego de me tantum audeo dicere, amicitiam meam voluptati pluribus, quam praesidio fuisse: meque vehementer vitae meae poeniteret, si in mea familiaritate locus esset nemini, nisi litigioso, aut nocenti.

XXXIV. 83. Sed hoc nescio quomodo frequenter in me conguessisti, saneque in eo creber fuisti, te idcirco in ludos caussam conicere noluisse, ne ego, mea consuetudine, aliquid de thensis misericordiae causa dicerem; quod in aliis aedilibus ante fecissem. Nonnihil egisti hoc loco: nam mihi eripuisti ornamentum orationis meae: deridebor, si mentionem thensarum fecero, quum tu id praedixeris: sine thensis autem quid potero dicere? Hic etiam addidisti, me idcirco mea lege exsilio ambitum sanxisse, ut miserabiliores epilogos possem dicere. Non vobis videor cum aliquo declamatore, non cum laboris et fori discipulo disputare? 84. Rhodienim, inquit, ego non fui: me vult fuisse: sed fui, inquit, Nicaeae (putabam in Vaccaeis dicturum) bis [in Bithynia]. Si locus habet reprehensionis ansam aliquam, nescio cur severiorem Nicaeam putes, quam Rhodum: si spectanda causa est, et tu in Bithynia summa cum dignitate fuisti, et ego Rhodi non minore. Nam, quod in eo me reprehendisti, quod nimium multos defenderim: utinam et tu, qui potes, et ceteri, qui defugiunt, vellent me labore hoc levare! Sed sit vestra diligentia, qui in causis ponderandis omnes fere repudiatis, ut ad nos pleraeque confluant, qui miseris et laborantibus nihil negare possumus. 85. Admonuisti etiam, quod in Creta fuisses, dictum

aliquod in petitionem tuam dici potuisse: me id perdidisse. Uter igitur nostrum est cupidior dicti? egone, qui, quod dici potuit, non dixerim: an tu, qui etiam ipse in te dixeris? Te aiebas de tuis rebus gestis nullas litteras misisse, quod mihi meae, quas ad aliquem misissem, obfuissent. Quas ego mihi obfuisse non intelligo, reipublicae video prodesse potuisse.

XXXV. 86. Sed sunt haec leviora: illa vero gravia atque magna, quod meum discessum, quem saepe defleras, nunc quasi reprehendere et subaccusare voluisti. Dixisti enim, non auxilium mihi, sed me auxilio defuisse. Ego vero fateor me[hercule], quod viderim mihi auxilium non deesse, idcirco [me] illi auxilio pepercisse. Qui enim status, quod discrimen, quae fuerit in republica tempestas illa, quis nescit? Tribunicus me terror, an consularis furor movit? decertare mihi ferro magnum fuit cum reliquiis eorum, quos ego florentes atque integros sine ferro viceram? Consules post hominum memoriam taeterrimi atque turpissimi, sicut et illa principia, et hi recentes rerum exitus declararunt, quorum alter exercitum perdidit, alter vendidit, emptis provinciis, a senatu, a republica, a bonis omnibus defecerant: qui exercitibus, qui armis, qui opibus plurimum poterant, quum, quid sentirent, nesciretur, furialis illa vox, nefariis stupris, religiosis altaribus effeminata, secum et illos et consules facere, acerbissime personabat. Egentes in locupletes, perditum in bonos, servi in dominos armabantur. 87. At erat mecum senatus, et quidem veste mutata: quod pro me uno post hominum memoriam publico consilio susceptum est. Sed recordare, qui tum fuerint consulium nomine hostes; qui soli in hac urbe senatum senatui parere non si-

verint, edictoquo suo non luctum patribus conscriptis, sed luctus indicia ademerint. At erat mecum cunctus equester ordo: quem quidem in concionibus saltator ille Catilinae consul proscriptionis denuntiatione terrebat. At tota Italia convenerat: cui quidem belli intestini et vastitatis metus inferebatur.

XXXVI. Hisce ego auxiliis studentibus atque incitatis uti me, Laterensis, potuisse confiteor: sed erat non iure, non legibus, non disceptando decertandum: nam profecto, praesertim tam bona in caussa, numquam, quo ceteri saepe abundarunt, id mihi ipsi auxilium meum defuisset: armis fuit, armis, inquam, fuit dimicandum: quibus a servis atque a servorum ducibus caedem fieri senatus et honorum, reipublicae exitiosum fuisset. 88. Vinci autem improbos a bonis, fateor fuisse praeclarum, si finem tum vincendi viderem: quem profecto non videbam. Ubi enim praesto fuisset mihi aut tam fortis consul, quam L. Opimius? quam C. Marius? quam L. Flaccus? quibus ducibus improbos cives respublica vicit armatis: aut, si minus fortes, attamen tam iusti, quam P. Mucius, qui arma, quae privatus P. Scipio sumpserat, ea, Ti. Graccho interempto, iure optimo sumpta esse defendit? Esset igitur pugnandum cum consulibus. Nihil dico amplius, nisi illud: victoriae nostrae graves adversarios paratos, interitus nullos esse ultores videbam. 89. Hisce ego auxiliis salutis meae si idcirco defui, quia nolui dimicare: fatebor, id quod vis, non mihi auxilium, sed me auxilio defuisse. Sin autem, quo maiora studia in me honorum fuerunt, hoc iis magis consulendum et parcendum putavi: tu id in me reprehendis, quod Q. Metello laudi datum est hodieque est et semper erit maximae gloriae? quem, ut

potes ex multis audire, qui tum affuerunt, constat, invitissimis viris bonis, cessisse: nec fuisse dubium, quin contentione et armis superior posset esse. Ergo ille quum suum, non quum senatus factum defenderet, quum perseverantiam sententiae suae, non salutem reipublicae, retinuisset, tamen, quod illud voluntarium vulnus accepit, iustissimos omnium Metellorum et clarissimos triumphos gloria et laude superavit, quod et illos ipsos improbissimos cives interfici noluit, et, ne quis bonus interiret in eadem caede, providit: ego, tantis periculis propositis, quum, si victus essem, interitus reipublicae, si vicissem, infinita diminutio pararetur, committerem, ut idem perditor reipublicae nominarer, qui servator fuisset?

XXXVII. 90. Mortem me timuisse dicis. — Ego vero ne immortalitatem quidem contra rempublicam accipiendam putarem, nedum emori cum pernicie reipublicae vellem. Nam, qui pro republica vitam dediderunt, (licet me desipere dicatis,) numquam mehercule eos mortem potius, quam immortalitatem assequutos putavi. Ego vero, si tum illorum impiorum ferro ac manu concidissem, in perpetuum respublica civile praesidium salutis suae perdidisset. Quin etiam, si me vis aliqua morbi aut natura ipsa consumpsisset: tamen auxilia posteritatis essent imminuta, quod peremptum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in me retinendo fuisset senatus populusque Romanus. An, si umquam in me vitae cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus omnium parricidarum tela commossem? quae, si viginti quiessem dies, in aliorum vigiliam consulum recidissent. Quamobrem si vitae cupiditas contra rempublicam est turpis, certe multo mortis cupiditas mea turpior fuisset cum pernicie civitatis.

91. Nam quod te in republica liberum esse gloriatus es, id ego et fateor et laetor, et tibi etiam in hoc gratulor: quod me autem negasti, in eo neque te, neque quemquam diutius patiar errare. XXXVIII. Nam si quis idcirco aliquid de libertate mea deminutum putat, quod non ab omnibus eisdem, a quibus antea solitus sum dissentire, dissentiam: primum, si bene de me meritis gratum me praebeo, non desino incurrere in crimen hominis nimium memoris nimiumque grati; sin autem sine ullo reipublicae detrimento respicio etiam aliquando salutem quum meam tum meorum, certe non modo non sum reprehendendus, sed etiam, si ruere vellem, boni viri me, ut id ne facerem, roga-
rent. 92. Res vero ipsa publica, si loqui posset, ageret mecum, ut, quoniam sibi servissem semper, numquam mihi, fructus autem ex sese non, ut oportuisset, laetos et uberes, sed magna acerbitate permixtos, tulissem, ut iam mihi servirem, consularem meis; se non modo satis habere a me, sed etiam vereri, ne parum mihi pro eo, quod tum a me haberet, reddidisset. 93. Quid, si horum ego nihil cogito, et idem sum in republica, qui fui semper: tamenne libertatem requireres meam? quam tu ponis in eo, si semper cum iis, quibuscum aliquando contendimus, depugnemus. Quod est longe secus. Stare enim omnes debemus, tamquam in orbe aliquo reipublicae, qui quoniam versatur, eam deligere partem, ad quam nos illius utilitas salusque converterit. XXXIX. Ego autem Cn. Pompeium, non dico auctorem, ducem, defensorem salutis meae, (nam haec privatim fortasse officiorum memoriam quaerunt et gratiam,) sed hoc dico, quod ad salutem reipublicae pertinet: ego eum non tuear, quem omnes in republica principem esse concedunt?

Ego C. Caesaris laudibus desim, quas primum populi Romani, nunc etiam senatus, cui me semper addixi, plurimis atque amplissimis iudiciis videam esse celebratas? Tum hercule me confitear non iudicium aliquod habuisse de reipublicae utilitate, sed hominibus amicum aut inimicum fuisse. 94. An, quum videam navem secundis ventis cursum tenentem suum, si non eum petat portum, quem ego aliquando probavi, sed alium non minus tutum atque tranquillum: cum tempestate pugnem periculose potius, quam illi, salute praesertim proposita, obtemperem et paream? Ego vero haec didici, haec vidi, haec scripta legi: haec de sapientissimis et clarissimis viris, et in hac republica, et in aliis civitatibus, monumenta nobis litterae prodiderunt: non semper easdem sententias ab iisdem, sed, quascumque reipublicae status, inclinatio temporum, ratio concordiae postularet, esse defensas. Quod ego et facio, Laterensis, et semper faciam: libertatemque, quam tu in me requiris, quam ego neque dimisi umquam neque dimittam, non in pertinacia, sed in quadam moderatione positam putabo.

XL. 95. Nunc venio ad illud extremum, quod dixisti, dum Plancii in me meritum verbis extollerem, me arcem facere ex cloaca lapidemque e sepulcro venerari pro deo: neque enim mihi insidiarum periculum ullum neque mortis fuisse. Cuius ego temporis rationem explicabo brevi, neque invitus. Nihil enim ex meis est temporibus, quod minus pervagatum, quodque minus aut mea commemoratione celebratum sit, aut hominibus auditum atque notum. Ego enim, Laterensis, ex illo incendio legum, iuris, senatus, bonorum omnium cedens, quum mea domus ardore suo deflagrationem Urbi atque Italiae toti minaretur, nisi

quievissem: Siciliam petivi animo, quae et ipsa erat mihi, sicut domus una, coniuncta, et obtinebatur a C. Virgilio, quocum me uno vel maxime quum vetustas, tum amicitia, tum mei fratris collegia, tum res publica sociarat. 96. Vide nunc caliginem temporum illorum. Quum ipsa paene insula mihi sese obviam ferre vellet: praetor ille, eiusdem tribuni plebis concionibus propter eandem reipublicae causam saepe vexatus, nihil amplius dico, nisi, me in Siciliam venire noluit. Quid dicam? C. Virgilio, tali civi et viro, benevolentiam in me, memoriam communium temporum, pietatem, humanitatem, fidem defuisse? Nihil, iudices, est eorum; sed, quam tempestatem nos vobiscum non tulissemus, metuit, ut eam ipse posset opibus suis sustinere. Tum, consilio repente mutato, iter a Vibone Brundisium terra petere contendi: nam maritimos cursus praecludebat hiemis magnitudo.

XLI. 97. Quum omnia illa municipia, quae sunt a Vibone Brundisium, in fide mea, iudices, essent: iter mihi tutum, multis minitantibus, magno cum suo metu praestiterunt. Brundisium veni, vel potius ad moenia accessi. Urbem unam mihi amicissimam declinavi, quae se vel potius exscindi, quam, e suo complexu ut eriperer, facile pateretur. In hortos me M. Laenii Flacci contuli: cui quum omnis metus, publicatio honorum, exsilium, mors proponeretur, haec perpeti, si acciderent, maluit, quam custodiam mei capitis dimittere. Huius ego, et parentis eius, prudentissimi atque optimi senis, et fratris, et utriusque filiorum manibus in navi tuta ac fideli collocatus, eorumque preces et vota de meo reditu exaudiens, Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi. 98. Quo quum venissem, cognovi, id quod audieram,

refertam esse Graeciam sceleratissimorum hominum ac nefariorum, quorum impium ferrum ignesque pestiferos meus ille consulatus e manibus extorserat: qui antequam de meo adventu audire potuissent, quum tamen abessent aliquot dierum viam, in Macedonia ad Planciumque perrexī. Hic vero simulatque me mare transisse cognovit: (audi, audi, atque attende, Laterensis, ut scias, quid ego Plancio debeam, confiteareque aliquando, me, quod faciam, et grate et pie facere: huic, quae pro salute mea fecerit, si minus profutura sint, obesse certe non oportere:) nam, simulac me Dyrrhachium attigisse audivit; statim ad me, lictoribus dimissis, insignibus abiectis, veste mutata, profectus est. 99. O acerbam mihi, iudices, memoriam temporis illius et loci, quum hic in me incidit, quum complexus est, conspersitque lacrimis, nec loqui prae maerore potuit! O rem quum auditu crudelem, tum visu nefariam! o reliquos omnes dies noctesque eas, quibus iste, a me non recedens, Thessalonicam me in quaestoriumque perduxit! Hic ego nunc de praetore Macedoniae nihil dicam amplius, nisi eum et civem optimum semper et mihi amicum fuisse: sed eadem timuisse, quae ceteros; Cn. Plancium fuisse unum, non, qui minus timeret, sed, si acciderent ea, quae timerentur, mecum ea subire et perpeti vellet. 100. Qui, quum ad me L. Tubero, meus necessarius, qui fratri meo legatus fuisset, decedens ex Asia venisset, easque insidias, quas mihi paratas ab exsulis coniuratis audierat, ad me animo amicissimo detulisset: in Asiam me ire (propter eius provinciae mecum et cum meo fratre necessitudinem) comparantem, non est passus: vi me, vi me, inquam, Plancius, et complexu suo retinuit, multosque menses a capite

meo non discessit, abiecta quaestoria persona, comitisque sumpta.

XLII. 401. O excubias tuas, Cn. Planci, miseras! o flebiles vigilias! o noctes acerbis! o custodiam etiam mei capitis infelicem! si quidem ego tibi vivus non prosum, qui fortasse mortuus profuissem. Memini enim, memini, neque umquam obliviscar noctis illius, quum tibi vigilanti, assidenti, maerenti vana quaedam miser, atque inania, falsa spe inductus, pollicebar: me, si essem in patriam restitutus, praesentem tibi gratiam relaturum: sin autem vitam mihi fors ademisset aut vis aliqua maior reditum peremisset: hos, hos (quos enim ego tum alios animo intuebar?) omnia tibi illorum laborum praemia pro me persoluturos. Quid me aspectas? quid mea promissa repetis? quid meam fidem imploras? Nihil tibi ego tum de meis opibus pollicebar, sed de horum erga me benevolentia promittebam: hos pro me lugere, hos gemere, hos decertare pro meo capite, vel vitae periculo velle videbam: de horum desiderio, luctu, querelis quotidie aliquid tecum simul audiebam: nunc timeo, ne nihil tibi, praeter lacrimas, queam reddere, quas tu in meis acerbitatibus plurimas effudisti. 402. Quid enim possum aliud, nisi maerere? nisi flere? nisi te cum mea salute complecti? Salutem tibi iidem dare possunt, qui mihi reddiderunt. Te tamen, exsurge quaeso, retinebo et complectar: nec me solum deprecatores fortunarum tuarum, sed comitem sociumque profitebor: atque, ut spero, nemo erit tam crudeli animo tamque inhumano, nec tam immemor, non dicam meorum in bonos meritorum, sed bonorum in me, qui a me mei servatorem capitis divellat ac distrahat. Non ego meis ornatum beneficiis a vobis deprecor, iu-

dices, sed custodem salutis meae: non opibus contendo,
 non auctoritate, non gratia, sed precibus, sed lacrimis,
 sed misericordia: mecumque vos simul hic miserri-
 mus et optimus obtestatur parens, et pro uno filio duo
 patres deprecamur. 103. Nolite, iudices, per vos, per
 fortunas vestras, per liberos vestros, inimicis meis,
 his praesertim, quos ego pro vestra salute suscepi,
 dare laetitiam, glorientibus, vos iam oblitos mei salu-
 tis eius, a quo mea salus conservata est, hostes existi-
 tisse. Nolite animum meum debilitare quum luctu,
 tum etiam metu commutatae vestrae voluntatis erga
 me: sinite me, quod vobis fretus huic saepe promisi,
 id a vobis ei persolvere. 104. Teque, C. Flavi, oro et
 obtestor, qui meorum consiliorum in consulatu socius,
 periculorum particeps, rerum, quas gessi, adiutor fui-
 sti, meque non modo salvum semper, sed etiam orna-
 tum florentemque esse voluisti: ut mihi per hos con-
 serves eum, per quem me tibi et his conservatum vi-
 des. Plura ne dicam, tuae me etiam lacrimae impedi-
 unt vestraeque, iudices, non solum meae: quibus
 ego, magno in metu meo, subito inducor in spem,
 vos eosdem in hoc conservando futuros, qui fueritis
 in me: quoniam istis vestris lacrimis de illis recor-
 dor, quas pro me saepe et multum profudistis.

M. TULLII CICERONIS

PRO

C. RABIRIO POSTUMO
ORATIO.

NOTITIA LITTERARIA.

Haec oratio dicta est L. Domitio Ahenobarbo, Appio Claudio Pulchro cons. (700. U.)

ARG. A. Gabinus, quum in Syria cum proconsulari imperio esset, a Ptolemaeo rege Aegypti decem millibus talentum acceptis, ausus est eum in regnum restituere, non modo iniussu populi, sed etiam contra S. C. Itaque quum ex provincia redisset Roman, reus factus est lege Julia de repetundis a C. Memmio, et quamvis defendente Cicerone condemnatus est. Lis aestimata est totidem talentis, quot acceperat. Quae summa pecuniae quod ex bonis Gabinii redacta non erat, eadem lege Julia accusatus est Rabirius Postumus, eques Romanus, qui partem illius pecuniae accepisset, ut, quantum summae decem millium talentum deesset, persolveret. Est ergo causa Rabirii appendicula causae Gabinianae, eodem accusatore, eodem defensore acta. Defensionis haec inita est ratio a Cicerone, ut primo, lege de repetundis, quae avaritiae magistratuum provincialium coercendae causa lata esset, equestrem ordinem teneri negaret: deinde ad

Rabirium nullam partem pecuniae pervenisse ostenderet, sed eum potius tantum pecuniae Ptolemaeo credidisse, ut, quum ea pecunia reddita non esset, omnibus bonis eversus et foro cedere coactus esset, nisi C. Caesaris liberalitate fuisset sublevatus. Denique eum, cuius beneficiis se exsulem auctum esse gratus memorat, iudicum misericordiae commendat.

I. 4. Si quis est, iudices, qui C. Rabirium, quod suae fortunae fundatas praesertim atque optime constitutas opes potestati regiae libidinique commiserit, reprehendendum putet, ascribat ad iudicium suum non modo meam, sed huius etiam ipsius, qui commisit, sententiam. Neque enim cuiquam eius consilium vehementius, quam ipsi, displicet. Quamquam hoc plerumque facimus, ut consilia eventis ponderemus, et, cui bene quid processerit, multum illum providisse, cui secus, nihil sensisse dicamus. Si exstitisset in rege fides, nihil sapientius Postumo; quia sefelit rex, nihil hoc amentius dicitur: ut iam nihil esse videatur, nisi divinare, sapientis. 2. Sed tamen, si quis est, iudices, qui illam Postumi sive inanem spem, sive inconsultam rationem sive (ut gravissimo verbo utar) temeritatem vituperandam putet, ego eius opiniononi non repugno: illud tamen deprecor, ut, quum ab ipsa fortuna crudelissime videat huius consilia esse mulctata, ne quid ad eas ruinas, quibus hic oppressus est, addendum acerbitalis putet. Satis est, homines imprudentia lapsos non erigere: urgere vero iacentes aut praecipitantes impellere certe est inhumanum: praesertim, iudices, quum sit hoc generi hominum prope natura datum, uti, qua in familia laus aliqua forte floruerit, hanc fere, qui sunt eiusdem stirpis, quod sermone* hominum ac memoria patrum virtus* celebretur, cupidissime persequantur: siquidem non

modo in gloria rei militaris Paullum Scipio aut Maximum filius, sed etiam in devotione vitae et in ipso genere mortis imitatus est P. Decium filius. Sint igitur similia, iudices, parva magnis. II. 3. Fuit enim, pueris nobis, huius pater C. Curtius, princeps ordinis equestris, fortissimus et maximus publicanus: cuius in negotiis gerendis magnitudinem animi non tam homines probassent, nisi in eodem benignitas incredibilis fuisset: ut in augenda re non avaritiae praedam, sed instrumentum bonitati quaerere videretur. 4. Hoc ille natus, quamvis patrem suum numquam viderit, tamen et natura ipsa duce, quae plurimum valet, et assiduis domesticorum sermonibus in paternae culpa similitudinem deductus est. Multa gessit: multa contraxit: magnas partes habuit publicorum: credidit populis: in pluribus provinciis eius versata res est: dedit se etiam regibus: huic ipsi Alexandrino grandem iam antea pecuniam credidit: nec interea locupletare amicos umquam suos destitit, mittere in negotium, dare partes, re augere, fide sustentare. Quid multa? quum magnitudine animi, tum liberalitate vitam patris et consuetudinem expresserat. Pulsus interea regno Ptolemaeus dolosis consiliis (ut dixit Sibylla, sensit Postumus,) Romam venit. Huic egenti et roganti hic infelix pecuniam credidit: nec tum primum: nam regnanti crediderat absens: nec temere se credere putabat, quod erat nemini dubium, quin is in regnum restitueretur a senatu populoque Romano. 5. In dando autem et credendo processit longius: nec suam solum pecuniam credidit, sed etiam amicorum. Stulte: quis negat? aut quis iam non admonet? Quod male cecidit, bene consultum putares? Sed est difficile, quod cum spe magna sis ingressus, id non exsequi

usque ad extremum. III. Supplex erat rex: multa rogabat: omnia pollicebatur: ut iam metuere Postumus cogeretur, ne, quod crediderat, perderet, si credendi constituisset modum. Nihil autem erat illo blandius, nihil hoc benignius: ut magis poeniteret coepisse, quam liceret desistere.

Hinc primum exoritur crimen illud: senatum corruptum esse dicunt. 6. O dii immortales! haec est illa exoptata iudiciorum severitas? Corruptores nostri causam dicunt: nos, qui corrupti sumus, non dicimus? Quid ergo? Senatum defendam hoc loco, iudices? Omni equidem loco debeo. Ita de me est meritus ille ordo. Sed id nec agitur hoc tempore, nec cum Postumi causa res ista coniuncta est. Quamquam ad sumptum itineris, ad illam magnificentiam apparatus comitatumque regium suppeditata pecunia a Postumo est, factaeque syngraphae sunt in Albano Cn. Pompeii, quum ille Roma profectus esset: tamen non debuit is, qui dabat, quo ille, qui accipiebat, consumeret, quaerere. Non enim latroni, sed regi credidit: nec regi inimico populi Romani, sed ei, cuius redditui consultum a senatu videbat: nec ei regi, qui alienus ab hoc imperio esset, sed ei, quicum foedus feriri in Capitolio viderat. 7. Quod si creditor in culpa sit, non qui improbe est credita pecunia usus: damnetur is, qui fabricatus gladium est et vendidit, non is, qui illo gladio civem aliquem interemit. Quamobrem neque tu, C. Memmi, hoc facere debes, ut senatum, cuius auctoritati te ab adolescentia dedisti, in tanta infamia versari velis, neque ego id, quod non agitur, defendere. Postumi enim causa, quaecumque est, seiuncta a senatu est. 8. Quod si item a Gabinio seiunctam ostendero, certe, quod dicas, nihil habebis.

IV. Est enim haec caussa, QUO EA PECUNIA PER-
 VENERIT, quasi quaedam appendicula caussae iudi-
 catae atque damnatae. Sunt lites aestimatae A. Gabi-
 nio, nec praedes dati, nec ex eius bonis, quanta sum-
 ma litium fuisset, a populo recepta est. At nec ex
 Postumi bonis servari legem aequum est. Iubet lex
 Iulia persequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is ce-
 perit, qui damnatus sit, pervenerit. Si est hoc novum
 in lege Iulia, sicuti multa sunt severius scripta, quam
 in antiquis legibus, et sanctius: inducatur sane etiam
 consuetudo huius generis iudiciorum nova. 9. Sin hoc
 totidem verbis tralatum caput est, quod fuit non modo
 in Cornelia, sed etiam ante in lege Servilia: per deos
 immortales! quid agimus, iudices? aut quem hunc
 morem novorum iudiciorum in rempublicam induci-
 mus? Erat enim haec consuetudo nota vobis quidem
 omnibus, sed, si usus magister est optimus, mihi de-
 bet esse notissima. Accusavi de pecuniis repetundis:
 iudex sedi: praetor quaesivi: defendi plurimos.
 Nulla pars, quae aliquam facultatem dicendi afferre
 posset, non mea fuit. Ita contendo: neminem um-
 quam, QUO EA PECUNIA PERVENISSET, caussam di-
 xisse, qui in aestimandis litibus appellatus non esset.
 In litibus autem nemo appellabatur, nisi ex testium
 dictis aut tabulis privatorum aut rationibus civitatum.
 10. Itaque in inferendis litibus adesse solebant, qui
 aliquid de se verebantur: et, quum erant appellati, si
 videbatur, statim contradicere solebant: sin eius tem-
 poris recentem invidiam pertimuerant, respondebant
 postea. Quod quum fecissent, permulti saepe vice-
 runt. V. Hoc vero novum est, ante hoc tempus omnino
 inauditum. In litibus Postumi nomen est nusquam.
 In litibus dico? Modo vos iidem in A. Gabinium iudi-

ces sedistis. Num quis testis Postumum appellavit? testis autem? num accusator? num denique toto illo in iudicio Postumi nomen audistis? 41. Non igitur reus ex ea caussa, quae iudicata est, redundat Postumus, sed est arreptus unus eques Romanus de pecuniis repetundis reus. Quibus tabulis? quae in iudicio A. Gabinii recitatae non sunt. Quo teste? a quo tum appellatus nusquam est. Qua appellatione litium? in qua Postumi mentio facta nulla est. Qua lege? qua non tenetur.

Hic iam, iudices, vestri consilii res est, vestrae sapientiae. Quid deceat vos, non, quantum liceat vobis, spectare debetis. Si enim, quid liceat, quaeritis: potestis tollere e civitate quem vultis. Tabella est, quae dat potestatem; occultat eadem libidinem. Cuius conscientiam nihil est, quod quisquam timeat, si non pertimescat suam. 42. Ubi est igitur sapientia iudicis? In hoc, ut non solum, quid possit, sed etiam, quid debeat, ponderet: nec, quantum sibi permissum, meminerit solum, sed etiam, quatenus commissum sit. Datur tibi tabella iudicii. Qua lege? Iulia de pecuniis repetundis. Quo de reo? de equite Romano. At iste ordo lege ea non tenetur. Illo, inquit, capite, quod erat in Postumum, quod in Gabinium iudex esses, nihil Gabinio datum, quum in eum lites aestimarentur. At nunc audio. Reus igitur Postumus est ea lege, qua non modo ipse, sed totus etiam ordo solutus ac liber est. VI. 43. Hic ego nunc non vos prius implorabo, equites Romani, quorum ius iudicio tentatur, quam vos, senatores, quorum agitur fides in hunc ordinem: quae quidem quum saepe ante, tum in hac ipsa caussa nuper est cognita. Nam quum, optimo et praestantissimo consule, Cn. Pompeio, de hac ipsa

quaestione referente, exsisterent nonnullae, sed per-
 paucae tamen acerbae sententiae, quae censerent, ut
 tribuni, ut praefecti, ut scribae, ut comites omnes ma-
 gistratum lege hac tenerentur: vos, vos, inquam,
 ipsi et senatus frequens restitit: et, quamquam tum,
 propter multorum delicta, etiam ad innocentium peri-
 culum tempus illud exarserat, tamen, quum odium
 non restringeretis, huic ordini ignem novum subiici
 non sivistis. 44. Hoc animo igitur senatus. Quid? vos
 equites Romani, quid tandem estis acturi? Glaucia
 solebat, homo impurus, sed tamen acutus, populum
 monere, ut, quum lex aliqua recitaretur, primum ver-
 sum attenderet: si esset DICTATOR, CONSUL, PRAE-
 TOR, MAGISTER EQUITUM, ne laboraret; sciret nihil
 ad se pertinere: sin esset, QUICUNQUE POST HANC
 LEGEM, videret, ne qua nova quaestione alligaretur.
 45. Nunc vos, equites Romani, videte. Scitis, me
 ortum e vobis, omnia semper sensisse pro vobis:
 nihil horum sine magna cura et summa caritate vestri
 ordinis loquor. Alius alios homines et ordines, ego
 vos semper complexus sum. Moneo et praedico:
 integra re caussaue denuntio: omnes homines deos-
 que testor: dum potestis, dum licet, providete, ne
 duriorem vobis conditionem statuatis ordinique vestro,
 quam ferre possit. Serpet hoc malum (mihi credite)
 longius, quam putatis. VII. 46. Potentissimo et nobi-
 lissimo tribuno plebis, M. Druso, unam in equestrem
 ordinem quaestionem ferenti, SI QUIS OB REM IUDI-
 CATAM PECUNIAM CEPISSET, aperte equites Romani
 restiterunt. Quid? hoc licere volebant? Minime;
 neque solum hoc genus pecuniae capiendae turpe, sed
 etiam nefarium arbitrabantur. Attamen ita disputa-
 bant, eos teneri legibus oportere, qui suo iudicio es-

sent illam conditionem vitae secuti. Delectat amplissimus civitatis gradus, sella curulis, fasces, imperia, provinciae, sacerdotia, triumphus, denique imago ipsa, ad posteritatis memoriam prodita. 17. Est simul etiam sollicitudo aliqua et legum et iudiciorum maior quidam metus. Nos ista numquam contempsimus: ita enim disputabant: sed hanc vitam quietam atque otiosam secuti sumus. Quae quoniam honore caret, careat etiam molestia. Tam es tu iudex, quam ego senator. Ita est: sed tu istud petisti; ego hoc cogor. Quare aut iudici mihi non esse liceat aut legem lege senatoria non timere. 18. Hoc vos, equites Romani, ius a patribus acceptum amittetis? Moneo, ne faciatis. Rapiuntur homines in haec iudicia ex omni non modo invidia, sed sermone malevolorum, nisi cavetis. Si iam vobis nuntiaretur, in senatu sententias dici, ut his legibus teneremini: concurrendum ad curiam putaretis. Si lex ferretur: convolaretis ad rostra. Vos senatus liberos hac lege esse voluit: populus numquam alligavit: soluti huc convenistis: ne constricti discedatis, cavete. 19. Nam, si Postumo fraudi fuerit, qui nec tribunus, nec praefectus, nec ex Italia comes nec familiaris Gabinii fuit: quonam se modo defendent posthac, qui vestri ordinis cum magistratibus nostris fuerint his caussis implicati?

VIII. Tu, inquit, Gabinium, ut regem reduceret, impulisti. Non patitur mea me iam fides de Gabinio gravius agere. Quem enim ex tantis inimiciis receptum in gratiam summo studio defenderim, hunc afflictum violare non debeo. Quocum stante si me Cn. Pompeii auctoritas in gratiam non reduxisset, nunc iam ipsius fortuna reduceret. 20. Sed tamen, quum ita dicis, Postumi impulsu Gabinium profectum Ale-

xandriam: si defensionis Gabinii fidem non habes, obli-
viscerisne etiam accusationis tuae? Gabinius se id fe-
cisse dicebat reipublicae caussa, quod classem Arche-
lai timeret, quod mare refertum fore praedonum puta-
ret. Lege etiam id sibi licuisse dicebat. Tu inimicus
negas. Ignosco: et eo magis, quod est contra illud
iudicatum. Redeo igitur ad crimen et accusationem
tuam. 21. Quid vociferabare, decem millia talentum
Gabinio esse promissa? Huic videlicet suasor perblan-
dus reperiendus fuit, qui hominem, ut tu vis, avaris-
simum exoraret, sestertium bis millies et quadringen-
ties ne magno opere contemneret. Gabinius illud,
quoquo consilio fecit, fecit certe suo: quaecumque
mens illa fuit, Gabinii fuit. Sive ille, ut ipse dicebat,
gloriam, sive, ut tu vis, pecuniam quaesivit, quaesi-
vit sibi. Num Gabinii comes, vel sectator? Negat.
Non enim ad Gabinii, cuius id negotium non erat, sed
ad P. Lentuli, clarissimi viri, auctoritatem, a senatu
profectam, et consilio certo et spe non dubia, Romam
contenderat.

22. At dioecetes fuit regius. Et quidem in custo-
dia etiam fuit regia: et vita eius ablata paene est.
Multa praeterea, quae libido regis, quae necessitas
coegit ferre, pertulit. Quarum omnium rerum una
reprehensio est, quod regnum intrarit, quod potestati
se regis commiserit. Verum si quaerimus, stulte.
Quid enim stultius, quam equitem Romanum, ex hac
urbe, huius, inquam, reipublicae civem, quae est una
maxime et fuit semper libera, venire in eum locum,
ubi parendum alteri et serviendum sit? IX. 23. Sed
ego in hoc tandem Postumo non ignoscam, homini me-
diocriter docto, quo videam sapientissimos homines
esse lapsos? Virum unum totius Graeciae facile do-

ctissimum, Platonem, iniquitate Dionysii, Siciliae tyranni, cui se ille commiserat, in maximis periculis insidiisque esse versatum accepimus: Callisthenem, doctum hominem, comitem Magni Alexandri, ab Alexandro necatum: Demetrium, et ex republica Athenis, quam optime digesserat, et ex doctrina nobilem et clarum, qui Phalereus vocitatus est, in eodem isto Aegypti regno, aspide ad corpus admota, vita esse privatum. 24. Plane confiteor, fieri nihil posse dementius, quam scientem in eum locum venire, ubi libertatem sis perditurus. Sed huius istius facti stultitiam maior iam superior stultitia defendit: quae facit, ut hoc stultissimum facinus, quod in regnum venerit, quod regi se commiserit, sapienter factum esse videatur: siquidem non tam semper stulti, quam sero sapientis est, quum stultitia sua impeditus sit, quoquo modo possit, se expedire. 25. Quamobrem illud maneat et fixum sit, quod neque moveri neque mutari potest: in quo aequi sperasse Postumum dicunt, peccasse iniqui, ipse etiam insanisse se confitetur, quod suam, quod amicorum pecuniam regi crediderit cum tanto fortunarum suarum periculo: hoc quidem semel suscepto atque contracto, perpetienda illa fuerunt, ut se aliquando ad suos vindicaret. Itaque obiiicias licet, quam voles saepe, palliatum fuisse, aliqua habuisse non Romani hominis insignia: quoties eorum quippiam dices, toties unum dices atque illud, temere hunc pecuniam regi credidisse: suas fortunas atque famam libidini regiae commisisse. 26. Fecerat temere: fateor: mutari factum iam nullo modo poterat: aut pallium sumendum Alexandriae, ut ei Romae togato esse liceret, aut omnes fortunae abiiciendae, si togam retinisset. X. Deliciarum caussa et voluptatis, non

modo cives Romanos, sed et nobiles adolescentes, et quosdam etiam senatores, summo loco natos, non in hortis aut suburbanis suis, sed Neapoli, in celeberrimo oppido, cum mitella saepe vidimus. 27. Chlamydatum L. Sullam imperatorem: L. vero Scipionis, qui bellum in Asia gessit Antiochumque devicit, non solum cum chlamyde, sed etiam cum crepidis in Capitolio statuum videtis. Quorum impunitas fuit non modo a iudicio, sed etiam a sermone. Facilius certe P. Rutilium Rufum necessitatis excusatio defendet: qui quum a Mithridate Mitylenis oppressus esset, crudelitatem regis in togatos vestitus mutatione vitavit. Ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus nostris virtutis, antiquitatis, prudentiae, consularis homo, soccos habuit et pallium: nec vero id homini tum quisquam, sed tempori assignandum putavit: Postumo crimen vestitus afferet is, in quo spes fuit, posse sese aliquando ad fortunas suas pervenire? 28. Nam, ut ventum est Alexandriam ad Auletem, iudices, haec una ratio a rege proposita Postumo est servandae pecuniae, si curationem et quasi dispensationem regiam suscepisset. Id autem facere non poterat, nisi dioecetes: hoc enim nomine utitur, qui a rege esset constitutus. Odiosum negotium Postumo videbatur; sed erat nulla omnino recusatio: molestum etiam nomen ipsum; sed res habebat nomen hoc apud illos, non hic imposuerat: oderat vestitum etiam illum; sed sine eo nec nomen illud poterat, nec munus tueri. Ergo aderat vis, ut ait poeta ille noster,

quae summas frangit infirmatque opes.

29. Moreretur, inquires: nam id sequitur. Fecisset certe, si sine maximo dedecore, tam impeditis suis rebus, potuisset emori. XI. Nolite igitur fortunam

convertere in culpam: neque regis iniuriam huius crimen putare, nec consilium ex necessitate nec voluntatem ex vi interpretari, nisi forte eos etiam, qui in hostes aut in praedones inciderint, si aliter quippiam coacti faciant, quam libere, vituperandos putes. Nemo nostrum ignorat, etiamsi experti non sumus, consuetudinem regiam. Regum autem haec sunt imperia: *animadvertite et, dicto pare: et, praeter rogatum si quippiam: et illae minae,*

*Si te secundo lumine hic offendero,
moriere:*

quae non, ut delectemur solum, legere et spectare debemus, sed ut cavere etiam et effugere discamus.

30. At ex hoc ipso crimen exoritur. Ait enim, Gabinio quum pecuniam Postumus cogeret ex decumis imperatorum, pecuniam sibi coegisse. Non intelligo, hoc quale sit: utrum accessionem decumae, ut nostri facere coactores solent centesimae, an decessionem de summa fecerit: si accessionem, undecim millia talentum ad Gabinium pervenerunt. At non modo abs te decem millia obiecta sunt, sed etiam ab his aestimata. 31. Addo illud etiam: qui tandem convenit, aut tam gravi onere tributorum ad tantam pecuniam cogendam mille talentum accessionem esse factam, aut, in tanta mercede hominis, ut vis, avarissimi, mille talentum decessionem esse concessam? Neque enim fuit Gabinii, remittere tantum de suo: nec regis, imponere tanto plus suis. Aderunt testes, legati Alexandrini. Hi nihil in Gabinium dixerunt. Immo hi Gabinium laudaverunt. Ubi ergo ille mos? ubi consuetudo iudiciorum? ubi exempla? Soletne is dicere in eum, qui pecuniam redegit, qui in illum, cuius nomine ea pecunia redigeretur, non dixerit?

32. Age, si is, qui non dixit, solet: etiamne is solet, qui laudavit? iisdem testibus, et quidem non productis, sed dictis testium recitatis, quasi praeiudicata res ad has causas deferri solet? XII. Et ait etiam meus familiaris et necessarius, eandem causam Alexandrinis fuisse, cur laudarent Gabinium, quae mihi fuerit, cur eundem defenderem. Mihi, C. Memmi, causa defendendi Gabinii fuit reconciliatio gratiae. Neque me vero poenitet mortales inimicitias, sempiternas amicitias habere. 33. Nam si me invitum putas, ne Cn. Pompeii animum offenderem, defendisse causam, et illum, et me vehementer ignoras. Neque enim Pompeius me sua causa quidquam facere voluisset invitum: neque ego, cui omnium civium libertas carissima fuisset, meam proiecissem. Quamdiu inimicissimus Gabinio fui, non amicissimus mihi non Pompeius fuit: nec posteaquam illius auctoritati eam dedi veniam, quam debui, quidquam simulavi, ne, cum mea perfidia, illi etiam ipsi facerem, cui beneficium dedissem, iniuriam. Nam non redeundo in gratiam cum inimico non violabam Pompeium. Si per eum reductus insidiosе redissem; me scilicet maxime, sed proxime illum quoque fefellissem. 34. At de me omittamus: ad Alexandrinos istos revertamur. Quod habent os! quam audaciam! Modo, vobis inspectantibus, in iudicio Gabinii, tertio quoque verbo excitabantur: negabant, pecuniam Gabinio datam. Recitabatur identidem Pompeii testimonium: regem ad se scripsisse, nullam pecuniam Gabinio, nisi in rem militarem, datam. Non est, inquit, tum Alexandrinis testibus creditum. Quid? postea creditum? non. Quamobrem? quia nunc aiunt, quod tunc negabant. 35. Quid? ergo ista conditio est testium, ut, quibus

creditum non sit negantibus, iisdem credatur dicentibus? At, si verum tum cum verissima fronte dixerunt, nunc mentiuntur: si tunc mentiti sunt, doceant nunc verum esse, quod vultis, aut sileant. Dicitur audiebamus de Alexandria: nunc cognoscimus omnes illius praestigias: illinc, inquam, omnes fallaciae: omnia denique ab his malorum argumenta nata sunt. Nec mihi longius quidquam est, iudices, quam videre hominum vultus. XIII. 36. Dixerunt hic modo nobiscum ad haec subsellia, quibus superciliis renuentes huic decem millium crimini! Iam nostis insulsiatatem Graecorum: humeris gestum agebant: tum temporis, credo, caussa: nunc scilicet tempus nullum est. Ubi semel quis peieraverit, ei credi postea, etiamsi per plures deos iuret, non oportet: praesertim, iudices, quum in his iudiciis ne locus quidem novo testi soleat esse, ob eamque causam iidem iudices retineantur, qui sederint de reo, ut his nota sint omnia, neque quid fingi novi possit.

37. Lites, QUO EA PECUNIA PERVENERIT, non suis propriis iudiciis, sed in reum factis condemnari solent. Itaque si aut praedes dedisset Gabinius, aut tantum ex eius bonis, quanta summa litium fuisset, populus recepisset: quamvis magna ad Postumum ab eo pecunia pervenisset, non redigeretur: ut intelligi facile possit, quod ex ea pecunia, quam ceperit is, qui damnatus est, pervenisse ad aliquem illo primo iudicio planum factum sit, id hoc genere iudicii redigi solere. Nunc vero quid agitur? ubi terrarum sumus? quid tam insolens, tam perversum praeposterumve dici aut excogitari potest? 38. Accusatur is, qui non abstulit a rege, sicut Gabinius iudicatus est: sed qui maximam regi pecuniam credidit. Ergo is Gabinio dedit, qui

non huic reddidit. Iam cedo, quum is, qui pecuniam Postumo debuit, non huic, sed Gabinio dederit; condemnato Gabinio, utrum illi eam pecuniam reddidit, an etiam nunc debet? XIV. At habet et celat. Sunt enim, qui ita loquantur. Quod genus tandem est illud ostentationis et gloriae? Si nihil habuisset umquam, tamen, si quaesisset, cur dissimularet habere, caussa non esset. Qui vero duo lauta et copiosa patrimonialia accepisset, remque praeterea bonis et honestis rationibus auxisset: quid esset tandem caussae, cur existimari vellet nihil habere? 39. An, quum credebatur inductus usuris, id agebat, ut haberet quam plurimum: posteaquam exegit, quod crediderat, ut existimaretur egere, novum genus hoc gloriae [concupiscit]? Dominatus est enim, inquit, Alexandriae. Immo vero in superbissimo dominatu fuit: pertulit ipse custodiam: vidit in vinculis familiares suos: mors ob oculos saepe versata est: nudus atque egens ad extremum fugit e regno. 40. At permutata aliunde pecunia est: ductae naves Postumi Puteolis sunt: auditae visaeque merces, fallaces quidem et fucosae, chartis et linteis et vitro delatae: quibus quum multae naves refertae fuissent, una non patuit parva atque arcta. Quid amplius? Ille Puteolanus sermo illius temporis vectorumque cursus atque ostentatio, tum subinvisum apud malevolos Postumi nomen, propter opinionem pecuniae nescio quam, aestatem unam, non plures, aures refertis istis sermonibus.

XV. 41. Verum autem, iudices, si scire vultis: nisi C. Caesaris summa in omnes, incredibilis in hunc eadem liberalitas exstitisset, nos hunc Postumum iam pridem in foro non haberemus. Ille onera multorum huius amicorum excepit unus; quaeque multi homi-

nes necessarii secundis Postumi rebus descripta sustinuerunt, nunc eius afflictis fortunis universa sustinet. Umbra equitis Romani et imaginem videtis, iudices, unius amici conservatam auxilio et fide. Nihil huic eripi potest praeter hoc simulacrum pristinae dignitatis, quod Caesar solus tuetur et sustinet: quae quidem, in miserrimis rebus, huic tamen tribuenda est maxima. Nisi vero hoc mediocri virtute effici potest, ut tantus ille vir tanti ducat hunc, et afflictum praesertim et absentem, et in tanta fortuna sua, ut aliena respicere magnum sit; tanta occupatione maximarum rerum, quas gerit atque gessit, ut vel oblivisci aliorum non sit mirum, vel, si meminerit, oblitum esse, facile possit probare. 42. Multas equidem C. Caesaris virtutes magnas incredibilesque cognovi. Sed sunt ceterae maioribus quasi theatris propositae et paene populares: castris locum capere, exercitum instruere, expugnare urbes, aciem hostium profligare: hanc vim frigorum hiememque, quam nos vix huius urbis tectis sustinemus, excipere: his ipsis diebus hostem persequi, tum, quum etiam ferae latibulis se tegant, atque omnia bella iure gentium conquiescant. Sunt ea quidem magna: quis negat? sed magnis excitata sunt praemiis ad memoriam hominum sempiternam. Quo minus admirandum est, eum facere illa, qui immortalitatem concupiverit. XVI. 43. Haec mira laus est, quae non poetarum carminibus, non annalium monumentis celebratur, sed prudentium iudicio expenditur: equitem Romanum, veterem amicum suum, studiosum, amantem, observantem sui, non libidine, non turpibus impensis cupiditatum atque iacturis, sed experientia patrimonii amplificandi labentem excepit, corruiere non sivit, fulsit et sustinuit, re, fortuna, fide, hodieque

sustinet; nec amicum pendentem corruere patitur; nec illius animi aciem praestringit splendor sui nominis, nec mentis quasi luminibus officit altitudo fortunae et gloriae. 44. Sint sane illa magna, quae re vera magna sunt: de iudicio animi mei, ut volet, quisque sentiat: ego enim hanc in tantis opibus, tanta fortuna, liberalitatem in suos, memoriam amicitiae, reliquis virtutibus omnibus antepono. Quam quidem vos, iudices, in novogenere bonitatem, inusitatam claris ac praepotentibus viris, non modo non aspernari ac refutare, sed complecti etiam et augere debetis: et eo magis, quod videtis, hos quasi sumptos dies ad labefactandum illius dignitatem: ex qua illi nihil detrahi potest, quod non aut fortiter ferat, aut facile restituat. Amicissimum hominem si honestate spoliatum audierit, nec sine magno dolore feret, nec id amiserit, quod posse speret recuperari.

XVII. 45. Satis multa hominibus non iniquis haec esse debent: nimis etiam multa vobis, quos aequissimos esse confidimus. Sed, ut omnium vel suspicioni vel malevolentiae vel crudelitati satis fiat: occultat pecuniam Postumus, latent regiae divitiae. Ecquis est ex tanto populo, qui bona C. Rabirii Postumi nummo sestertio sibi addici velit? Sed, miserum me! quanto haec dixi cum dolore! Hem, Postume, tune es C. Curti filius, C. Rabirii, iudicio et voluntate, filius, natura, sororis filius? Tune ille in omnes tuos liberalis? cuius multos bonitas locupletavit? qui nihil profudisti? nihil ullam in libidinem contulisti? tua, Postume, nummo sestertio a me addicuntur? 46. O meum miserum acerbumque praeconium! At hoc etiam optat miser, ut condemnetur a vobis: ita bona veneant, ut solidum suum cuique solvatur. Nihil iam aliud nisi fidem curat:

nec vos huic, si iam oblivisci vestrae mansuetudinis volueritis, quidquam praeterea potestis eripere. Quod, iudices, ne faciatis, oro obtestorque vos, atque eo magis, si adventitia pecunia petitur ab eo, cui sua non redditur. Nam in eum, cui misericordia opitulari debebat, invidia quaesita est. 47. Sed iam, quoniam, ut spero, fidem, quam potui, tibi praestiti, Postume, reddam etiam lacrimas, quas debeo: quas quidem ego tuas in meo casu plurimas vidi. Versatur ante oculos luctuosa nox meis omnibus, quum tu totum te cum tuis copiis ad me detulisti. Tu comitibus, tu praesidio, tu etiam tanto pondere auri, quantum tempus illud postulabat, discessum illum sustentasti: tu numquam meis, me absente, liberis, numquam coniugi meae defuisti. Possum excitare multos reductos testes liberalitatis tuae: quod saepe audivi patri tuo, qui id fecisset, magno adiumento in iudicio capitis fuisse. 48. Sed iam omnia timeo: bonitatis ipsius invidiam reformido. Iam indicat tot hominum fletus, quam sis carus tuis: et me dolor debilitat, includitque vocem. Vos obsecro, iudices, ut huic optimo viro, quo nemo meliorumquam fuit, nomen equitis Romani, et usuram huius lucis, et vestrum conspectum ne eripiat. Hic vos aliud nihil orat, nisi ut rectis oculis hanc urbem sibi intueri, atque ut in hoc foro vestigium facere liceat: quod ipsum fortuna eripuerat, nisi unius amici opes subvenissent.

M. TULLII CICERONIS
 PRO
 T. ANNIO MILONE
 ORATIO.

PRAEMONITUM ASCONII.

Hanc dixit Cn. Pompeio III. consule a. d. VI. Idus April. (702. U. c.): quod iudicium quum ageretur, exercitum in foro et omnibus in templis, quae circum forum sunt, collocatum a Cn. Pompeio fuisse, non tantum ex oratione et annalibus, sed etiam ex libro apparet, qui Ciceronis nomine inscribitur *de optimo genere oratorum*. —

ARGUMENTUM EIUSDEM.

T. Annius Milo et P. Plantius Hypsaenus et Q. Metellus Scipio consulatum petierunt, non solum largitione palam profusa, sed etiam factionibus armatorum succincti.

Miloni et Clodio summae erant inimicitiae, quod et Milo Ciceronis erat amicissimus, in reducendoque eo enixe operam reipublicae dederat, et P. Clodius restituto Ciceroni erat infestissimus, ideoque summe studebat Hypsaeno et Scipioni contra Milonem. Ac saepe inter se Milo et Clodius cum suis factionibus Romae depugnauerant; et erat uterque audacia par; sed Milo pro melioribus partibus stabat.

Praeterea in eundem annum consulatum Milo, Clodius praeturam petebat; quam debilem futuram consule Milone intelligebat.

Deinde, quum diu tracta essent comitia consularia, perfici-que ob eas ipsas perditas candidatorum contentiones non possent; et ob id mense Ianuario nulli dum neque consules neque praetores essent, trahereturque dies eodem quo antea modo, dum Milo quam primum comitia confici vellet, conficeretque quum honorum studiis, qui obsistebant Clodio, tum etiam populi, propter effusas largitiones, impensas quoque ludorum scenicorum ac gladiatorii muneris maximas, in quas tria patrimonia effudisse eum Cicero significat; competitores vero eius trahere vellent, ideoque Pompeius gener Scipionis et T. Munatius tribunus plebis referri ad senatum de patriciis convocandis, qui interregem proderent, non essent passi; quum interregem prodere moris esset: a d. XIII. Kal. Febr. (acta etenim magis sequenda et ipsam orationem, quae actis congruit, puto, quam Fenestellam, qui a d. XIV. Kal. Febr. tradit) Milo Lanuvium, ex quo erat municipio et ibi tum dictator, profectus est ad flaminem prodendum postero die. Occurrit ei circa horam nonam Clodius paullo ultra Bovillas, rediens ab Aricia prope eum locum, in quo Bonae Deae sacellum est. Erat autem allocutus decuriones Aricianorum. Vehebatur Clodius equo. Servi XXX fere expediti, ut illo tempore mos erat iter facientibus, gladiis cincti sequebantur. Erant cum Clodio praeterea tres comites eius, ex quibus eques Romanus unus, C. Cassinius Schola, duo de plebe novi homines, P. Pomponius, C. Clodius. Milo rheda vehebatur cum uxore Fausta, filia L. Sullae dictatoris, et M. Fusio familiari suo. Sequebatur eos magnum servorum agmen, inter quos gladiatores quoque erant, ex quibus duo noti, Eudamus et Birria. Hi in ultimo agmine tardius euntes, cum servis P. Clodii rixam commiserunt. Ad quem tumultum quum respexisset Clodius minitabundus, humerum eius Birria romphaea traiecit. Inde quum orta esset pugna, plures Miloniani accurrerunt. Clodius vulneratus in tabernam proximam Bovillano delatus est. Milo, ut cognovit vulneratum Clodium, quum

sibi periculosius indicium* vivo eo futurum intelligeret, occiso autem magnum solatium esset habiturus, etiam si subeunda esset poena, exturbari tabernam iussit. Fuit antesignanus servorum eius M. Fustenus. Atque ita Clodius latens extractus est, multisque vulneribus confectus. Cadaver eius in via relictum, quia servi Clodii aut occisi erant, aut graviter saucii latebant. Sex. Tediū senator, qui forte ex rure in Urbem revertebatur, sustulit, et lectica sua Romam ferri iussit. Ipse rursus eodem, unde venerat, gressum recepit. Perlatum est corpus Clodii ante primam noctis horam, infimaeque plebis et servorum maximā multitudo magno luctu corpus in atrio domus positum circumstetit. Augebat autem facti invidiam uxor Clodii Fulvia, quae cum effusa lamentatione vulnera eius ostendebat. Maior postera die luce prima multitudo eiusdem generis confluit, compluresque noti homines elisi sunt, inter quos C. Vibienus senator. (Erat domus Clodii ante paucos menses empta de M. Scauro in Palatio.) Eodem Munatius Plancus frater L. Planci oratoris, et Q. Pompeius Rufus Sullae dictatoris ex filia nepos, tribuni pl. accurrerunt, eisque hortantibus vulgus imperitum corpus nudum ac sauciatum* sicut in lecto erat positum, ut vulnera videri possent, in forum detulit et in rostris posuit. Ibi pro concione Plancus et Pompeius, qui competitoribus Milonis studebant, invidiam Miloni fecerunt. Populus, duce Sex. Clodio scriba, corpus P. Clodii in curiam intulit, cremavitque subselliis et tribunalibus, et mensis, et codicibus librariorum. Quo igne et ipsa quoque curia flagravī, et item Porcia basilica, quae erat ei iuncta, ambusta est. Domum quoque M. Lepidi interregis (is enim magistratus curulis erat creatus) et absentis Milonis eadem illa Clodiana multitudo oppugnavit; deinde sagittis repulsa est. Tum fasces ex lecto Libitinae raptos attulit ad domum Scipionis et Hypsaei, deinde ad hortos Pompeii, clamitans eum modo consulem, modo dictatorem. Incendium curiae maiorem aliquanto indignationem civitatis moverat, quam interfectio Clodii. Itaque Milo, quem opinio fuerat ivisse in voluntarium exsilium, invidia adversariorum recreatus, nocte ea redierat Romam, qua incensa erat curia,

petebatque nihilo deterius consulatum; aperte quoque tributim in singulos millia assium dederat. Concionem etiam ei post aliquot dies dedit M. Caelius tribunus pl. et Manilius Canianus eius collega; ipsiusque causam etiam ad populum probabant. Dicebant utrique Miloni a Clodio factas esse insidias. Fiebant interea alii ex aliis interreges, qui comitia consularia propter eorum candidatorum tumultus et easdem manus armatas habere non poterant; itaque primo factum erat S. C., ut interrex et tribuni plebis et Cn. Pompeius, qui pro consule ad Urbem erat, viderent, ne quid detrimenti respublica caperet, delectus autem Pompeius tota Italia haberet. Qui quum summa celeritate praesidium comparasset, postulaverunt apud eum familiam Milonis, item Faustae uxoris eius exhibendam duo adolescentuli, qui Appii Claudii ambo appellabantur, qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii, et ob id illi patrui sui mortem, velut auctore fratre, persequabantur. Easdem Faustae et Milonis familias postulaverunt duo Valerii, Nepos et Leo, et L. Herennius Balbus. P. Clodii quoque familiam et comitum eius postulavit eodem tempore Caelius; familiam Hypsaei, et Q. Metelli Manilius Caninianus eius collega. Adfuerunt Miloni Q. Hortensius, M. Cicero, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cato, Faustus Sulla. Verba pauca Q. Hortensius dixit, quae sunt, liberos esse eos, qui pro servis postularentur; nam post recentem caedem manu miserat eos Clodius sub hoc titulo, quod caput suum ulti essent. Haec agebantur mense intercalari post diem trigesimum fere, quam erat Clodius occisus. Q. Metellus Scipio in senatu contra M. Caepionem conquestus est, ac de caede P. Clodii falsum esse dixit, quod Milo sic se defenderet, et Clodium Aricinos decuriones alloquendi gratia abiisse, profectum cum sex ac viginti servis; Milonem subito post horam quartam, senatu misso, cum servis amplius trecentis armatis obviam ei contendisse, et supra Bovillas inopinantem in itinere aggressum: ibi P. Clodium tribus vulneribus acceptis, Bovillas perlatum; tabernam, in quam profugerat, expugnatam a Milone; semianimem Clodium extractum in via Appia occisum esse, annulumque eius ei morienti extra-

ctum: deinde Milonem, quum sciret in Albano parvulum filium Clodii venisse ad villam, et quum puer ante subtractus esset, de servo Alicore quaestionem ita habuisse, ut eum articulatin consecraret: villicum et duos praeterea servos iugulasse; ex servis Clodii, qui dominum defenderint, undecim esse interfectos, Miloni duos solos saucios factos esse: ob quae Milonem postero die duodecim servos, qui ei maxime operam navassent, manu misisse, populoque tributim singula millia aeris ad defendendos de se rumores dedisse. Milo misisse ad Cn. Pompeium dicebatur, quod Hypsaeni summe studebat, quod fuerat eius quaestor, desistere se de petitione consulatus, si ita ei videretur; Pompeium respondisse, nemini se neque petendi, neque desistendi auctorem esse, neque populi Romani potestatem, aut consilium aut sententiam interpellaturum. Deinde per C. Lucilium, qui propter M. Ciceronis familiaritatem amicus erat Miloni, egisse quoque dicebatur, ne se de hac re consulendo invidia oneraret. Inter haec quum crebresceret rumor, Cn. Pompeium creari dictatorem, neque opportune aliter mala civitatis sedari posse: visum est optimatibus, tutius esse, eum consulem sine collega creari. Et quum tractata ea res esset in senatu, facta in M. Bibuli sententiam S. C., Pompeius ab interrege Ser. Sulpicio V. Kal. Mart. mense intercalario consul creatus est, statimque consulatum iniit. Deinde post diem tertium de legibus novis ferendis retulit; duas ex S. C. promulgavit: alteram de vi, qua nominatim caedem in via Appia factam, et incendium curiae, et domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit; alteram de ambitu, poenam graviolem et formam iudiciorum breviorlem. Utraque enim lex prius testes dari per triduum, deinde uno die atque eodem et ab accusatore et ab reo perorari iubebat, ita ut duae horae accusatori, tres reo darentur. His legibus obsistere M. Caelius tribunus pl., studiosissimus Milonis, conatus est, quod et privilegium diceret in Milonem ferri, et iudicia praecipitari. Et quum pertinacius legem Caelius vituperaret, eo processit irae Pompeius, ut diceret, si coactus esset, armis se rempublicam defensurum. Timebat autem Pompeius Milonem, seu timere se simulabat. Ple-

rumque non domi suae, sed in hortis manebat; idque ipsum in superioribus, circa quos etiam magna manus militum excubabat. Senatum quoque semel in porticu sua habuerat Pompeius, quod diceret timere se adventum Milonis. Dein proximo senatu P. Cornificius ferrum Milonem intra tunicam habere ad femur alligatum dixerat. Postulaverat, ut femur nudaret; et ille sine mora tunicam levaverat. Tum M. Cicero exclamaverat, omnia illi similia crimina esse, quae in Milonem dicerentur alia. Deinde Munatius Plancus tribunus pl. produxerat in concionem M. Aemilium Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi. Is se dicebat pariterque secum quattuor liberos homines iter facientes supervenisse, quum Clodius occideretur, et ob id quum proclamassent, abreptos et perductos in villam Milonis, ibique per duos menses praeclusos fuisse: eaque res seu vera seu falsa magnam invidiam Miloni contraxerat. Iidemque Munatius et Pompeius tribuni pl. in rostra produxerant triumvirum capitalem, eumque interrogaverant, an Galatam, Milonis servum, caedes facientem deprehendisset. Ille dormientem in taberna pro fugitivo deprehensum, et ad se perductum esse responderat; denuntiaverant tamen triumviro, ne servum remitteret, sed postera die Caelius tribunus pl. et Manilius Caninianus collega eius ereptum e domo triumviri servum Miloni reddiderunt. Etsi nullam de his criminibus mentionem fecit Cicero, tamen, quia ita compereram, putavi exponenda. Inter primos et Q. Pompeius, et C. Sallustius et T. Munatius Plancus tribuni pl. inimicissimas conciones de Milone habebant, invidiosas etiam de Cicerone, qui Milonem tanto studio defenderet. Eratque maxima pars multitudinis infensa non solum Miloni, sed ipsi etiam propter invisum patrocinium Ciceroni. Postea Pompeius et Sallustius in suspitione fuerunt, in gratiam redisse cum Milone ac Cicerone. Plancus autem infestissime perstitit, atque in Ciceronem quoque multitudinem instigavit: Pompeio autem suspectum faciebat Milonem, ad perniciem eius comparari vim vociferatus; Pompeiusque ob ea saepius querebatur, fieri sibi quoque insidias, et id palam, ac maiore manu se armabat. Dicturum quoque diem Cice-

roni Plancus ostendebat, postea autem Q. Pompeius idem minitatus erat. Tanta tamen constantia ac fides fuit Ciceronis, ut non populi a se alienatione, non Cn. Pompeii suspicionibus, non periculi futuri metu, si sibi dies ad populum diceretur, non armis, quae palam in Milonem sumpta erant, deterreri potuerit a defensione eius, quum posset omne periculum suum et offensivonem inimicae multitudinis declinare, redimere etiam Cn. Pompeii animum, si paullum ex studio defensionis remisisset. Perlata deinde lege Pompeii, in qua id quoque scriptum erat, ut quaesitor suffragio populi ex iis, qui consules fuerant, crearetur, statim comitia habuit, creatusque erat L. Domitius Ahenobarbus quaesitor. Aliorum quoque iudicum, qui de ea re iudicaret, Pompeius tales proposuit, ut numquam neque clariores viros neque sanctiores propositos esse constaret. Post quod statim nova lege Milo postulatus a duobus Appiis Clodiis adolescentibus iisdem, a quibus antea familia eius fuerat postulata, itemque de ambitu ab iisdem Appiis; et praeterea de vi a Q. Petulcio et L. Cornificio; de sodalitiis a P. Fulvio Nerato; postulatus autem erat et de sodalitiis et de ambitu ea spe, quod primum iudicium de vi futurum apparebat, quo eum damnatum iri confidebant, nec postea responsurum. Divinatio de ambitu accusatorum facta est quaesitore A. Torquato: atque ambo quaesitores, Torquatus et Domitius, pridie Nonas Apr. reum adesse iusserunt. Quo die Milo ad Domitii tribunal venit, ad Torquati amicos misit. Ibi postulante pro eo M. Marcello, obtinuit, ne prius causam de ambitu diceret, quam de vi iudicium esset perfectum. Apud Domitium autem quaesitorem maior Appius postulavit a Milone servos exhiberi numero IV. et L., et quum ille negaret, eos, qui nominabantur, in sua potestate esse, Domitius ex sententia iudicum pronuntiavit, ut ex servorum eorum numero accusator, quot vellet, ederet. Citati deinde testes, secundum legem, quae, ut supra diximus, iubebat, „ut priusquam causa ageretur, testes per triduum audirentur, dicta eorum indices consignarent, quarta die adesse omnes in diem posterum inberentur, ac coram accusatore ac reo pilae, in quibus nomina iudicum inscripta essent,

aequarentur; dein rursus postera die sortitio iudicum fieret unius et LXXX, qui numerus quum sorte obtigisset, ipsi protinus sessum irent: tum ad dicendum accusator duas horas, reus tres haberet, reusque eodem die illo iudicaretur; prius autem, quam sententiae ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusator, totidem reus reliceret; ita ut numerus iudicum relinqueretur, qui sententias ferrent, quinquaginta et unus. " Primo die datus erat in Milonem testis Cassinius Schola, qui se cum P. Clodio fuisse, quum is occisus est, dixit; atrocitatemque rei factae, quam maxime potuit, auxit. Quem quum interrogare M. Marcellus coepisset, tanto tumultu Clodianae multitudinis circumstantis exterritus est, ut vim ultimam timens in tribunal a Domitio reciperetur. Quam ob causam M. Marcellus, ut ipse Milo, a Domitio praesidium imploraverunt. Sedebat eo tempore Cn. Pompeius ad aerarium, perturbatusque erat eodem illo clamore. Itaque Domitio promisit, se postero die cum praesidio descensurum, idque fecit; quare territi Clodiani silentio verba testium per biduum audiri passi sunt. Interrogaverunt eos M. Cicero, M. Marcellus, et Milo ipse. Multi ex iis, qui Bovillishabebant, testimonium dixerunt de iis, quae ibi facta erant, cauponem occisum, tabernam expugnatam, corpus Clodii in publicum extractum esse. Virgines quoque Vestales dixerunt mulierem ignotam venisse ad se, quae Milonis mandato votum solveret, quod Clodius occisus esset. Ultimae testimonium dixerunt, Sempronia Tuditani filia, socrus P. Clodii et uxor Fulvia, et fletu suo magno opere eos, qui astabant, commoverunt. Dimisso circa horam decimam iudicio T. Munatius pro concione populum adhortatus est, ut postero die frequens adesset, et elabi Milonem non pateretur, iudiciumque et dolorem suum ostenderet. Euntibus ad tabellam ferendam postero die iudicibus, qui fuit iudicii primus a. d. VI. Id. Aprilis, clausae fuerunt tota Urbe tabernae; praesidia in foro, et circa omnes fori aditus Pompeius disposuit; ipse pro aerario, ut pridie, consedit, septus delecta manu militum. Sortitio deinde iudicum, ut primo die facta est; post tantum silentium toto foro fuit, quantum esse in aliquo foro posset.

Tum intra horam secundam accusatores coeperunt dicere Appius maior et M. Antonius et P. Valerius Nepos. Usi sunt ex lege horis duabus. Respondit his unus M. Cicero. Et quum quibusdam placuisset, ita defendi crimen, interfici Clodium, pro republica fuisse, quam formam M. Brutus secutus est in ea oratione, quam pro Milone composuit et edidit, quamvis non crisset: Ciceroni id non placuit, quod non, qui bono publico daminari, idem etiam occidi indemnatus posset. Itaque quum insidias Milonem Clodio fecisse posuissent accusatores, quia falsum id erat, (nam forte illa rixa commissa fuerat,) Cicero apprehendit et contra Clodium Miloni fecisse insidias disputavit; eoque tota oratio eius spectavit; sed ita constitit, ut diximus, neutrius consilio pugnatum esse eo die, verum forte occurrisse; ex ea rixa servorum ad eam caedem perventum. Notum tamen erat utrumque mortem alteri saepe minatum esse; et sicut suspectum Milonem maior quam Clodii familia faciebat, ita expeditior et paratior ad pugnam Clodianorum, quam Milonis fuerat. Cicero quum inciperet dicere, exceptus est acclamatione Clodianorum, qui se continere ne metu quidem circumstantium militum potuerunt; itaque non ea, qua solitus erat, constantia dixit. Manet autem illa quoque excepta eius oratio. Scripsit vero hanc, quam legimus, ita perfecte, ut iure prima haberi possit.

I. 4. Etsi vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem timere, minimeque deceat, quum T. Annius ipse magis de reipublicae salute, quam de sua perturbetur, me ad eius causam parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen haec novi iudicii nova forma terret oculos, qui, quocumque inciderunt, veterem consuetudinem fori et pristinum morem iudiciorum requirunt. Non enim corona concessus vester cinctus est, ut solebat; non usitata frequentia stipati sumus. 2. Nam illa praesidia, quae pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, non afferunt tamen oratori aliquid, ut in foro

et in iudicio, quamquam praesidiis salutaribus et necessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quae si opposita Miloni putarem: cederem tempori, iudices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. Sed me recreat et reficit Cn. Pompeii, sapientissimi et iustissimi viri, consilium; qui profecto nec iustitiae suae putaret esse, quem reum sententiis iudicum tradidisset, eundem telis militum dedere, nec sapientiae, temeritatem concitatae multitudinis auctoritate publica armare. 3. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes non periculum nobis, sed praesidium denuntiant; neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur; neque auxilium modo defensionis meae, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quae quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes, unde aliqua pars fori aspici potest, et huius exitum iudicii exspectantes videtis, non quum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat. II. Unum genus est adversum infestumque nobis eorum, quos P. Clodii furor rapinis et incendiis et omnibus exitiis publicis pavit; qui hesternae etiam concione incitati sunt, ut vobis voce praeirent, quid iudicaretis. Quorum clamor, si qui forte fuerit, admonere vos debet, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. 4. Quamobrem adeste animis, iudices, et timorem, si quem habetis, deponite. Nam si umquam de bonis et fortibus viris, si umquam de bene meritis civibus potestas vobis iudicandi fuit, si denique umquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi

sua studia erga fortes et bonos cives, quae vultu et verbis saepe significassent, re et sententiis declararent: hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper vestrae auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus, an, diu vexati a perditissimis civibus, aliquando per vos, ac per vestram fidem, virtutem sapientiamque recreemur. 5. Quid enim nobis duobus, iudices, laboriosius, quid magis sollicitum, magis exercitum, dici aut fingi potest, qui, spe amplissimorum praemiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum exitiorum carere non possumus? Equidem ceteras tempestates et procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat; in iudicio vero et in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri iudicarent, numquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos ad eius non salutem modo exstinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. 6. Quamquam in hac causa, iudices, T. Annii tribunatu rebusque omnibus pro salute reipublicae gestis ad huius criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas: nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis multa propter praeclara in rempublicam merita condonetis: nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati assignetis. Sed si illius insidiae clariores hac luce fuerint, tum denique obsecrabo obtestaborque vos, iudices, si cetera amisi-
mus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia telisque vitam ut impune liceat defendere.

III. 7. Sed antequam ad eam orationem venio, quae

est propria vestrae quaestionis, videntur ea esse refutanda, quae et in senatu ab inimicis saepe iactata sunt et in concione saepe ab improbis et paullo ante ab accusatoribus: ut, omni errore sublato, rem plane, quae venit in iudicium, videre possitis. Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quae primum iudicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri: qui, nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, quum sua manu sororem esse interfectam fatetur. 8. An est quisquam, qui hoc ignoret, quum de homine occiso quaeratur, aut negari solere omnino esse factum aut recte ac iure factum esse defendi? Nisi vero existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui, quum a C. Carbone tribuno plebis in concione seditiose interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, responderit, iure caesum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me consule senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, iudices, non sine caussa etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriae prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi caussa matrem necavisset, variatis hominum sententiis non solum divina, sed etiam sapientissimae deae sententia liberatum. 9. Quod si duodecim tabulae nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderet, interfici impune voverunt, quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, quum videat aliquando gladium nobis ad hominem occidendum ab ipsis porrigi legibus? IV. Atqui si tempus est ullum iure hominis necandi, quae multa sunt; certe illud est non modo

iustum, verum etiam necessarium, quum vi vis illata defenditur. Pudicitiam quum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus eius imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir summus scelere solutum periculo liberavit. 40. Insidiatori vero et latroni quae potest inferri iniusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur haec, iudices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam nondocti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus, ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim et in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendae salutis. Silent enim leges inter arma nec se exspectari iubent, quum ei, qui exspectare velit, ante iniusta poena luenda sit, quam iusta repetenda. 41. Etsi persapienter et quodam modo tacite dat ipsa lex potestatem defendendi, quae non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi caussa vetat, ut, quum caussa, non telum quaereretur, qui sui defendendi caussa telo esset usus, non hominis occidendi caussa habuisse telum iudicaretur. Quapropter hoc maneat in caussa, iudices; non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem iure interfici posse.

V. 42. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis saepissime dicitur, caedem, in qua P. Clodius occisus est, senatum iudicasse contra rempublicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis so-

lum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa caussa a nobis acta in senatu! quibus assensionibus universi ordinis! quam nec tacitis nec occultis! Quando enim frequentissimo senatu quattuor, ad summum quinque sunt inventi, qui Milonis caussam non probarent? Declarant huius ambusti tribuni plebis illae intermortuae conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur, quum diceret senatum, non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quae quidem si potentia est appellanda potius, quam aut propter magna in rempublicam merita mediocris in bonis caussis auctoritas, aut propter hos officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia, appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. 43. Hanc vero quaestionem, etsi non est iniqua, numquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quaestiones vel de caede vel de vi, nec tantum maerorem ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quaestio constitueretur. Cuius enim de illo incesto stupro iudicium decernendi senatui potestas esset erepta, de eius interitu quis potest credere senatum iudicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiae, oppugnationem aedium M. Lepidi, caedem hanc ipsam contra rempublicam senatus factam esse decrevit? Quia nulla vis umquam est in libera civitate suscepta inter cives non contra rempublicam. 44. Non enim est illa defensio contra vim umquam optanda, sed nonnumquam est necessaria. Nisi vero aut ille dies, in quo Ti. Gracchus est caesus, aut ille, quo Caius, aut quo arma Saturnini, etiamsi e republica, oppressa sunt, rempublicam tamen non vulnerarunt. VI. Itaque ego ipse decrevi,

quum caedem in Appia factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse; sed, quum inesset in re vis et insidiae, crimen iudicio reservavi, rem notavi. Quod si per furiosum illum tribunum senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quaestionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quaeretur. Divisa sententia est postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium me flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas senatus, empti intercessione, sublata est.

15. At enim Cn. Pompeius rogatione sua et de re et de caussa iudicavit. Tulit enim de caede, quae in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus esset. — Quid ergo tulit? Nempe ut quaeretur. Quid porro quaerendum est? Factumne sit? At constat. A quo? At patet. Vidit igitur, etiam in confessione facti iuris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur, quum videret nos fateri; neque quaeri umquam iussisset nec vobis tam salutarem hanc in iudicando litteram, quam illam tristem dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem iudicasse, sed etiam statuuisse videtur, quid vos in iudicando spectare oporteret. Nam qui non poenam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quaerendam, non interitum putavit. 16. Iam illud dicet ipse profecto, quod sua sponte fecit, Publione Clodio tribuendum putarit, an tempori. VII. Domi suae nobilissimus vir, senatus propugnator atque illis quidem temporibus paene patronus, avunculus huius iudicis nostri, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus occisus est. Nihil de eius morte populus con-

sultus, nulla quaestio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse a nostris patribus accepimus, quum P. Africano, domi suae quiescenti, illa nocturna vis esset illata! Quis tum non gemit? quis non arsit dolore? Quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, eius ne necessariam quidem expectatam esse mortem! Num igitur ulla quaestio de Africani morte lata est? Certe nulla. 47. Quid ita? Quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Intersit inter vitae dignitatem summorum atque infirmorum: mors quidem illata per scelus iisdem et poenis teneatur et legibus. Nisi forte magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis maiorum suorum sit interfectus. Hoc enim ab istis saepe dicitur: proinde quasi Appius ille Caecus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posterii latrocinarentur! 48. Itaque in eadem ista Appia via quum ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum: homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat; nunc eiusdem Appiae nomen quantas tragoedias excitat! Quae cruentata antea caede honesti atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis et parricidae sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta est confitenti sica de manibus; caruit foro postea Cn. Pompeius, caruit senatu, caruit publico, ianua se ac parietibus, non iure legum iudiciorumque textit. 49. Num quae rogatio lata, num quae nova quaestio decreta est? Atqui, si

res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe haec in illa caussa summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus atque in vestibulo ipso senatus; ei viro autem mors parabatur, cuius in vita nitebatur salus civitatis; eo porro reipublicae tempore, quo, si unus ille occidisset, non haec solum civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi vero, quia perfecta res non est, non fuit punienda; proinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit, re non perfecta, sed puniendum certe nihilo minus. 20. Quoties ego ipse, iudices, ex P. Clodii telis et ex cruentis eius manibus effugi! Ex quibus si me non vel mea vel reipublicae fortuna servasset, quis tandem de interitu meo quaestionem tulisset? VIII. Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmetipsos cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa, P. Clodii mortem aequo animo nemo ferre potest, luget senatus, maeret equester ordo, tota civitas confecta senio est, squalent municipia, affliguntur coloniae, agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. 24. Non fuit ea caussa, iudices, profecto non fuit, cur sibi censeret Pompeius quaestionem ferendam, sed homo sapiens et alta quadam et divina mente praeditus multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium laetitia, si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatae gratiae. Multa etiam alia vidit, sed illud maxime, quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter iudicatuuros. Itaque delegit e florentissimis ordinibus ipsa lumina, neque vero, quod nonnulli dictitant, secrevit in iudiciis legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir

iustissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiamsi cupisset. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quae late patere non possunt propterea, quod consuetudines victus non possunt esse cum multis. Sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos coniunxit cum bonis. Ex quibus ille quum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. 22. Quod vero te, L. Domiti, huic quaestioni praeesse maxime voluit, nihil quaesivit aliud, nisi iustitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut consularem necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere et levitati multitudinis et perditorum temeritati. Ex consularibus te creavit potissimum: dederas enim, quam contemneres populares insanias, iam ab adolescentia documenta maxima. IX. 23. Quamobrem, iudices, ut aliquando ad causam crimenque veniamus, si neque omnis confessio facti est inusitata, neque de causa nostra quidquam aliter, ac nos vellemus, a senatu iudicatum est, et lator ipse legis, quum esset controversia nulla facti, iuris tamen disceptationem esse voluit, et electi iudices, isque praepositus quaestioni, qui haec iuste sapienterque disceptet: reliquum est, iudices, ut nihil iam aliud quaerere debeatis, nisi, uter utri insidias fecerit. Quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quaeso diligenter attendite.

24. P. Clodius quum statuisset omni scelere in praetura vexare rempublicam videretque ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses praeturam gerere posset, qui non honoris gradum spectaret, ut ceteri, sed et L. Paullum collegam effu-

gere vellet, singulari virtute civem, et annum integrum ad dilacerandam rempublicam quaereret: subito reliquit annum suum seseque in annum proximum trtulit, non, ut sit, religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad praeturam gerendam, hoc est ad evertendam rempublicam, plenum annum atque integrum. 25. Occurrebat ei, mancam ac debilem praeturam suam futuram consule Milone: eum porro summo consensu populi Romani consulem fieri videbat. Contulit se ad eius competitores, sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis, gubernaret; tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret. Convocabat tribus; se interponebat; Collinam novam delectu perditissimorum civium conscribebat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani saepe esse declaratum: palam agere coepit et aperte dicere occidendum Milonem. 26. Servos agrestes et barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minime obscura. Etenim palam dictitabat consulatum Miloni eripi non posse: vitam posse. Significavit hoc saepe in senatu, dixit in concione. Quin etiam Favonio, fortissimo viro, quaerenti ex eo, qua spe fureret Milone vivo, respondit triduo illum, aut summum quatruiduo periturum. Quam vocem eius ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit. X. 27. Interim quum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire), iter solenne, legitimum, necessarium ante diem XIII. Kalendas Febr. Miloni esse Lanuvium ad flaminem

prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum, quod re intellectum est, Miloni insidias collocaret. Atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua eius furor desideratus est, quae illo ipso die habita est, relinqueret, quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, numquam reliquisset. 28. Milo autem quum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est, domum venit, calceos et vestimenta mutavit, paullisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est, deinde profectus id temporis, quum iam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius, expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Graecis comitibus, ut solebat, sine uxore, quod numquam fere: quum hic insidiator, qui iter illud ad caedem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, paenulatus, magno impedimento ac muliebri et delicato ancillarum puerorumque comitatu. 29. Fit obviam Clodio ante fundum eius, hora fere undecima aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum: adversi rhedarium occidunt. Quum autem hic de rheda, reiecta paenula, desiluisset seque acri animo defenderet, illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur, partim, quod hunc iam interfectum putarent, caedere incipiunt eius servos, qui post erant: ex quibus, qui animo fideli in dominum et praesenti fuerunt, partim occisi sunt, partim, quum ad rhedam pugnari viderent, domino succurrere prohiberentur, Milonem occisum et ex ipso Clodio audirent et revera putarent, fecerunt id servi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis caussa,

sed ut factum est,) neque imperante neque sciente neque praesente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. XI. 30. Haec, sicut exposui, ita gesta sunt, iudices: insidiator superatus est, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit, nihil, quid vos, nihil, quid omnes boni; nihil sane, quod prosit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin una rempublicam vosque servaret. Si id iure fieri non potuit, nihil habeo, quod defendam. Sin hoc et ratio doctis, et necessitas barbaris, et mos gentibus, et feris natura ipsa praescipsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent: non potestis hoc facinus improbum iudicare, quin simul iudicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. 34. Quod si ita putasset; certe optabilius Miloni fuit dare iugulum P. Clodio, non semel ab illo neque tum primum petitus, quam iugulari a vobis, quia se illi non iugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrum ita sentit, non illud iam in iudicium venit, occisusne sit, quod fatemur, sed, iure an iniuria, quod multis in caussis iam saepe quaesitum est. Insidias factas esse constat, et id est, quod senatus contra rempublicam factum iudicavit: ab utro factae sint, incertum est. De hoc igitur latum est ut quaereretur. Ita et senatus rem, non hominem, notavit et Pompeius de iure, non de facto quaestionem tulit. XII. Numquid igitur aliud in iudicium venit, nisi uter utri insidias fecerit? Profecto nihil: Si hic illi, ut ne impune sit, si ille huic, ut scelere solvamus.

32. Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? Satis est in illa quidem tam

audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, cui bono fuerit, in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi saepe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modo ut praetor esset, non eo consule, quo sceleris facere nihil posset: sed etiam, ut iis consulibus praetor esset, quibus si non adiuvantibus, at conniventibus certe, speraret se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus: cuius illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec, si possent, reprimere cupe- rent, quum tantum beneficium ei se debere arbitraren- tur; et, si vellent, fortasse vix possent frangere ho- minis sceleratissimi corroboratam iam vetustate auda- ciam. 33. An vero, iudices, vos soli ignoratis? vos hospites in hac urbe versamini? vestrae peregrinan- tur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandae sunt, ac non faces urbis et pestes reipublicae) fuerit imposi- turus nobis omnibus atque inustus? Exhibe, exhibe, quaeso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legumstrarum, quod te aiunt eripuisse e domo et ex mediis armis turbaque nocturna tamquam Palladium sustulisse, ut praeclarum videlicet munus atque instrumen- tum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Atque per [omnes tribus divisus libertinis servos ille omnes, qui in libertate morarentur, lege nova additurus erat, ut ipsi cum ingenuis aequaliter suffragia ferrent]. An huius ille legis, quam Clodius a se inventam gloriatur, mentionem facere ausus esset vivo Milone, ne dicam consule? De nostrum enim omnium — non audeo to-

tum dicere. Videte, quid ea vitii lex habitura fuerit, cuius periculosa etiam reprehensio est. Et aspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, quum omnibus omnia minabatur. Movet me quippe lumen curiae! XIII. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cuius tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus es, quam erat humanitatis meae postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver eiecisti domo, tu in publicum abiecisti; tu spoliatum imaginibus, exsequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Qua re etsi nefarie fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam, — laudare non possum, irasci certe non debeo. 34. [*Demonstravi, iudices, quantum Clodii inter**] fuerit occidi Milonem; convertite animos nunc vicissim ad Milonem. Quid Milonis intererat interfici Clodium? Quid erat, cur Milo, non dicam admitteret, sed optaret? Obstabat in spe consulatus Miloni Clodius. At eo repugnante, immo vero, eo fiebat magis; nec me suffragatore meliore utebatur, quam Clodio. Valebat apud vos, iudices, Milonis erga me remque publicam meritorum memoria, valebant preces et lacrimae nostrae, quibus ego tum vos mirifice moveri sentiebam, sed plus multo valebat periculorum impendentium timor. Quis enim erat civium, qui sibi solutam P. Clodii praeturam sine maximo rerum novarum metu proponeret? Solutam autem fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet possetque constringere. Eum Milonem unum esse, quum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo se metu, periculo rempublicam liberare? At nunc, P. Clodio remoto, usitatis iam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam.

Singularis illa huic uni concessa gloria, quae quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, iam Clodii morte cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriae suae perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari coeptus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. 35. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor iniuriae, punitor doloris sui. — Quid? si haec, non dico, maiora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc: quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suae gloriae, praeter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille, erat, ut odisset, primum defensorem salutis meae, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem suum. Reus enim Milonis lege Plotia fuit Clodius, quoad vixit. Quot tandem animo hoc tyrannum illum tulisse creditis? quantum odium illius, et in homine iusto quam etiam iustum fuisse?

XIV. 36. Reliquum est, ut iam illum natura ipsius consuetudoque defendat, hunc autem haec eadem coarguant. Nihil per vim umquam Clodius, omnia per vim Milo! Quid ergo, iudices? quum, maerentibus vobis, Urbe cessi, iudiciumne timui? non servos, non arma, non vim? Quae fuisset igitur iusta caussa restituendi mei, nisi fuisset iniusta eiiciendi? Diem mihi, credo, dixerat, mulctam irrogarât, actionem perduellionis intenderat: et mihi videlicet in caussa aut mala aut mea, non et praeclarissima et vestra, iudicium timendum fuit. Servorum et egentium civium et facinorosorum armis meos cives, meis consiliis pericu-

lisque servatos, pro me obiici nolui. 37. Vidi enim, vidi, hunc ipsum Q. Hortensium, lumen et ornamentum reipublicae, paene interfici servorum manu, quum mihi adesset: qua in turba C. Vibienus senator, vir optimus, cum hoc quum esset una, ita est mulctatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea sica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? Haec intentata nobis est, huic ego vos obiici pro me non sum passus, haec insidiata Pompeio est, haec istam Appiam, monumentum sui nominis, nece Papirii cruentavit, haec, haec eadem, longo intervallo, conversa rursus in me, nuper quidem, ut scitis, me ad regiam paene confecit. 38. Quid simile Milonis? cuius vis omnis haec semper fuit, ne P. Clodius, quum in iudicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quoties et quantae occasiones, quam praeclarae fuerunt! Potuitne, quum domum ac deos penates suos illo oppugnante defenderet, iure se ulcisci? potuitne, cive egregio et viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulnerato? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, quum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro caede facta? potuitne, L. Caecilii, iustissimi fortissimique praetoris, oppugnata domo? potuitne illo die, quum est lata lex de me? quum totius Italiae concursus, quem mea salus concitaret, facti illius gloriam libens agnovisset, ut, etiamsi id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret? XV. 39. At quod erat tempus? Clarissimus et fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestrae voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meae: septem praetores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei:

Cn. Pompeius auctor et dux mei reditus, illius hostis: cuius sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam et ornatissimam secutus est: qui populum Romanum cohortatus est: qui, quum de me decretum Capuae fecit, ipse cunctae Italiae cupienti, et eius fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romanam concurrerent: omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate eius, sed de praemiis cogitaretur. 40. Tamen se Milo continuit, et P. Clodium in iudicium bis, ad vim numquam vocavit. Quid? privato Milone, et reo ad populum, accusante P. Clodio, quum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est, quae tum non modo occasio, sed etiam caussa illius opprimendi fuit? Nuper vero quum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipublicae partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, iudicii laqueos declinantem, iam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit! Quum se ille fugiens in scararum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, M. vero Antonii maxima gloria? 41. Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? quum ille vi in septa irrupisset, gladios destringendos, lapides iaciendos curavisset, deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet?

XVI. Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem iure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? 42. Praesertim, iudi-

ces, quum honoris amplissimi contentio et dies comitiorum subesset, quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio quantaque et quam sollicita cupiditas consulatus,) omnia non modo, quae reprehendi palam, sed etiam quae obscure cogitari possunt, timemus, rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus, ora omnium atque oculos intuemur. Nihil est enim tam molle, tam tenerum, tam aut fragile aut flexibile, quam voluntas erga nos sensusque civium, qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis saepe fastidiunt. 43. Hunc diem igitur campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus et facinus prae se ferens et confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? Quam hoc non credibile in hoc! quam idem in Clodio non dubitandum, quin se ille interfecto Milone regnaturum putaret! Quid? quod caput est audaciae, iudices: quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? In utro igitur haec fuit? In Milone? qui etiam nunc reus est facti aut praeclari aut certe necessarij. An in Clodio? qui ita iudicia poenamque contempserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset aut per leges liceret.

44. Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? Te, Q. Petilli, appello, optimum et fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quaedam sors dedit iudices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, et audistis vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Quum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret, vos potestis dubitare, quid fecerit? XVII. 45. Quemadmodum igitur eum dies non fe-

fellit? Dixi equidem modo. Dictatoris Lanuvini stata sacrificia nosse negotii nihil erat. Vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. Itaque antevertit. At quo die? quo, ut ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus approperearet, numquam reliquisset. Ergo illi ne caussa quidem itineris, etiam caussa manendi: Miloni manendi nulla facultas, exeundi non caussa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid? si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? 46. Primum quaero, qui scire potuerit? quod vos idem in Clodio quaerere non potestis. Ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset: omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quaesivit? Quaesierit sane. Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius meus amicus dixit, corruerit. Legite testimonia testium vestrorum. Dixit C. Cassinius, cognomento Scola, Interamnas, familiarissimus et idem comes P. Clodii, cuius iam pridem testimonio Clodius eadem hora Interamnae fuerat et Romae, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse, sed subito ei esse nuntiatum, Cyrum architectum esse mortuum, itaque Romanam repente constituisse proficisci. Dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius. XVIII. 47. Videte, iudices, quantae res his testimoniis sint confectae. Primum certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio: quippe; si ille obuius ei

futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium,) scitis, iudices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu caedem esse factam, consilio vero maioris alicuius. Me videlicet latronem ac sicarium abiecti homines et perditii describebant. Iacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi, liberatus sum, non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse. 48. Nunc persequar cetera. Nam occurrit illud: igitur ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, siquidem exiturus ad caedem e villa non fuisset. Video enim, illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat morientem? Una fui, testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palam fecerat, et illum heredem et me scripserat. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, eum mortuum, postridie hora decima denique ei nuntiabatur? XIX. 49. Age, sit ita factum: quae causa, cur Romam properaret? cur in noctem se coniceret? Quid afferebat festinationis, quod heres erat? Primum erat nihil, cur properato opus esset: deinde, si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem, si postridie mane Romam venisset? Atque, ut illi nocturnus ad Urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit: sic Miloni, quum insidiator esset, si illum ad Urbem noctu accessurum sciebat, subsidendum atque exspectandum fuit. 50. Noctu, insidioso et pleno latronum in loco occidisset. Nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes

salvum etiam confitentem volunt. Sustinuisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultator et receptor locus, dum neque muta solitudo indicasset, neque caeca nox ostendisset Milonem, deinde ibi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi haec etiam timentes in suspicionem caderent, tota denique recitaretur Etruria. 51. Atque illo die certe Aricia rediens devertit Clodius ad se in Albanum. Quod ut sciret Milo, illum Ariciae fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiamsi Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quae viam tangeret, deversurum. Cur neque ante occurrit, ne ille in villa resideret: nec eo in loco subsedit, quo ille noctu venturus esset?

Video adhuc constare omnia, iudices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere, illi ad ea, quae concupierat, optatissimum interitum Milonis; odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum huius nullum; consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda, huius tantum in repellenda; 52. mortem ab illo denuntiata Miloni et praedicata palam, nihil umquam auditum ex Milone; profectionis huius diem illi notum, reditum illius huic ignotum fuisse; huius iter necessarium, illius etiam potius alienum; hunc prae se tulisse, se illo die Roma exiturum, illum eo die se dissimulasse rediturum; hunc nullius rei mutasse consilium, illum caussam mutandi consilii finxisse; huic, si insidiaretur, noctem prope Urbem expectandam, illi, etiamsi hunc non timeret, tamen accessum ad Urbem nocturnum fuisse metuendum.

XX. 53. Videamus nunc id, quod caput est, locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, iudices, etiam dubitandum et diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii, quo in

fundo, propter insanas illas substructiones, facile mille hominum versabantur valentium, edito adversarii atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, et ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat? an in eo loco est potius exspectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitarat? Res loquitur ipsa, iudices: quae semper valet plurimum. 54. Si haec non gesta audiretis, sed picta videretis: tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, quum alter veheretur in rheda paenulatus, una sederet uxor. Quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, quum paenula irretitus, rheda impeditus, uxore paene constrictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem e villa, subito: cur? vesperi: quid necesse est? tarde: qui convenit, id praesertim temporis? Devertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? Sciebat in Alsiensi esse. Villam ut perspiceret? Millies in ea fuerat. Quid ergo erat morae et tergiversationis? Dum hic veniret, locum relinquere noluit.

XXI. 55. Age nunc, iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparete. Semper ille antea cum uxore, tum sine ea: numquam non in rheda, tum in equo. Comites Graeculi, quocumque ibat, etiam quum in castra Etrusca properabat; tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui numquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat et ancillarum greges. Ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas duceret, tum neminem, nisi ut virum a viro lectum esse diceret. Cur igitur victus est? quia non semper viator a latrone, nonnumquam etiam latro a viatore occiditur: quia, quamquam pa-

ratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros. 56. Nec vero sic erat umquam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus. Semper ille, et quantum interesset P. Clodii se perire, et quanto illi odio esset et quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis praemiis propositam et paene addictam sciebat, numquam in periculum sine praesidio et sine custodia proiiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem, qui saepe spoliantem iam et exultantem evertit et perculit ab abiecto. Adde incitiam pransi, poti, oscitantis ducis, qui quum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de eius extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira vitamque domini desperantes quum incidisset, haesit in iis poenis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt. 57. Cur igitur eos manu misit? Metuebat scilicet, ne indicarent, ne dolorem perferre non possent, ne tormentis cogerentur, occisum esse a servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quaeris? Occideritne? occidit. Iure an iniuria, nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quaestio est, iuris in iudicio. XXII. Quod igitur in caussa quaerendum est, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quaeris, quam cur parum amplis affecerit praemiis: nescis inimici factum reprehendere. 58. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter et fortiter, M. Cato, dixitque in turbulenta concione, quae tamen huius auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus praemiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim praemium satis magnum est tam benevolis, tam

bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? Etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine et vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculosque satiavit. Quos nisi manu misisset, tormentis etiam dedendi fuissent conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis. Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiamsi quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum praemium persolutum. — 59. Sed quaestiones urgent Milonem, quae sunt habitae nunc in atrio Libertatis. — Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid potest agi severius? De servis nulla quaestio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime deos accessit Clodius, propius quam tum, quum ad ipsos penetrarat, cuius de morte tamquam de caerimoniis violatis quaeritur. Sed tamen maiores nostri in dominum de servo quaeri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse et domini morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris quum quaeritur, verum inveniri potest? 60. Age vero, quae erat aut qualis quaestio? Heus tu Rufio, verbi causa, cave sis mentiaris. Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. — Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quaestione certius? Subito abrepti in quaestionem, tamen separantur a ceteris, et in arcas coniiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem quum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quaestione dici potest integrius? quid incorruptius?

XXIII. 61. Quod si nondum satis cernitis, quum res ipsa tot tam claris argumentis signisque luceat,

pura mente atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse: recordamini, per deos immortales! quae fuerit celeritas reditus eius: qui ingressus in forum ardente curia, quae magnitudo animi, qui vultus, quae oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit; neque senatui modo, sed etiam publicis praesidiis et armis: neque his tantum, verum etiam eius potestati, cui senatus totam rempublicam, omnem Italiae pubem, cuncta populi Romani arma commiserat: cui numquam se hic profecto tradidisset, nisi caussae suae confideret, praesertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiae, iudices, et magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint, et poenam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. 62. Neque vero sine ratione certa caussa Milonis semper a senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, praesentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, iudices, recenti illo nuntio necis Clodianae, non modo inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? Negabant eum Romam esse rediturum. 63. Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum, arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut aequo animo patria careret, quum sanguine inimici explesset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin, quum suo periculo salutem reipublicae attulisset, cederet aequo animo legibus; secum auferret gloriam sempiternam, nobis haec fruenda re-

linqueret, quae ipse servasset. Multi etiam Catilinam atque illa portenta loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriae faciet. Miseros interdum cives, optime de republica meritos! in quibus homines non modo res praeclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. 64. Ergo illa falsa fuerunt: quae certe vera exstitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste vereque defendere.

XXIV. Quid? quae postea sunt in eum congesta, quae quemvis etiam mediocrium delictorum conscientia perculissent, ut sustinuit! Dii immortales! sustinuit? immo vero ut contempsit ac pro nihilo putavit, quae neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset! Scutorum, gladiatorum, ferramentorum pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur. Nullum in Urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Ocriculanam devecta Tiberi: domum in clivo Capitolino scutis refertam: plena omnia malleolorum ad Urbis incendia comparatorum. Haec non delata solum, sed paene credita, nec ante repudiata sunt, quam quaesita. 65. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii: sed dicam, ut sentio, iudices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quin etiam audiendus fuerit popa Licinius nescio qui de circo: servos Milonis, apud se ebrios factos, sibi confesos esse, se de interficiendo Cn. Pompeio coniurasse, deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret, Pompeio in hortos nuntiavit. Arcessor in primis; de amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram, in illius mei patriaeque custodis

tanta suspicione, non metu exanimari, sed mirabar tamen credi popae, confessionem servorum audiri, vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. 66. Verum tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quam timebat, non ea solum, quae timenda erant, sed omnia, ne aliquid vos timere-tis. Oppugnata domus C. Caesaris, clarissimi et for-tissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. Nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat. Tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, praestan-tissima virtute virum, timidum suspicari; diligentiam, tota republica suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator in-ventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nuda-vit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis et civis et viri fidem non faciebat, ut, eo tacente, res ipsa loque-retur. XXV. 67. Omnia falsa atque insidiosae ficta comperta sunt. Cur tamen, si metuitur etiam nunc Milo, non hoc iam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim iam appello ea voce, ut me audire possis,) tuas, tuas, inquam, suspiciones perhor-rescimus? Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare aut molitum aliquando ali-quid putas, si Italiae delectus, ut nonnulli conquisito-res tui dictitarunt, si haec arma, si Capitolinae cohortes, si excubiae, si vigiliae, si delecta iuventus, quae tuum corpus domumque custodit, contra Milonis im-petum armata est, atque illa omnia in hunc unum in-stituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certe vis et incredibilis animus, et non unius viri vires atque opes iudicantur, si quidem in hunc unum et praestantissi-mus dux electus et tota respublica armata est. 68. Sed quis non intelligit omnes tibi reipublicae partes aegras

et labantes, ut eas his armis sanares et confirmares, esse commissas? Quod si Miloni locus datus esset; probasset profecto tibi ipsi, neminem unquam hominem homini cariorum fuisse, quam te sibi, nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa tacterrima peste saepissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quae tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum, se a te postea defensum in periculo capitis, adiutum in petitione praeturae, duos se habere semper amicissimos sperasse, te tuo beneficio, me suo. Quae si non probaret, si tibi ita penitus inhaesisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset, si denique Italia a defectu, Urbs ab armis sine Milonis clade numquam esset conquietura: nae iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, et ita consuevit; te, Magne, tamen antestaretur, quod nunc etiam facit. XXVI. 69. Vide, quam sit varia vitae commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantae infidelitates in amicitiiis, quam ad tempus aptae simulationes, quantae in periculis fugae proximorum, quantae timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, et illucescet aliquando ille dies, quum tu salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum, (qui quam crebro accidat, experti scire debemus,) et amicissimi benevolentiam, et gravissimi hominis fidem, et unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. 70. Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, iuris publici, moris maiorum, rei denique publicae peritissimum, quum senatus ei commiserit, ut videret, NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI CAPERET: quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis:

hunc exercitu, hunc delectu dato, iudicium expectaturum fuisse in eius consiliis vindicandis, qui vi iudicia ipsa tolleret? Satis iudicatum est a Pompeio, satis, falso ista conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem absolvi a vobis oporteret, ut omnes confitentur, liceret. 74. Quod vero in illo loco, atque illis publicorum praesidiorum copiis circumfusus sedet: satis declarat, se non terrorem inferre vobis, (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse, et more maiorum et suo iure, posset?) sed praesidio esse, ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis, quod sentiatis, libere iudicare.

XXVII. 72. Nec vero me, iudices, Clodianum crimen movet: nec tam sum demens tamque vestri sensus ignarus atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiatis. De qua, si iam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare atque mentiri gloriose liceret: occidi, occidi, non Sp. Maelium, qui annona levanda iacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi, non Ti. Gracchum, qui collegae magistratum per seditionem abrogavit, quorum interfectores impleverunt orbem terrarum nominis sui gloria, sed eum, (auderet enim dicere, quum patriam periculo suo liberasset,) cuius nefandum adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimae feminae comprehenderunt; 73. eum, cuius supplicio senatus sollennes religiones expiandas saepe censuit; eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus iuratus se quaestionibus habitis dixit comperisse; eum, qui civem, quem senatus, quem populus Romanus, quem omnes gentes Urbis ac

vitae civium conservatorem iudicabant, servorum
 armis exterminavit; eum, qui regna dedit, adem-
 orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est; eum,
 qui, plurimis caedibus in foro factis, singulari virtute
 et gloria civem domum vi et armis compulit; eum, cui
 nihil unquam nefas fuit nec in facinore nec in libidine;
 eum, qui aedem Nympharum incendit, ut memoriam
 publicam recensionis, tabulis publicis impressam,
 exstingeret; 74. eum denique, cui iam nulla lex erat,
 nullum civile ius, nulli possessionum termini, qui
 non calumnia litium, non iniustis vindictis ac sacra-
 mentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis in-
 ferendis petebat: qui non solum Etruscos, (eos enim
 penitus contempserat,) sed hunc P. Varium, virum
 fortissimum atque optimum civem, iudicem nostrum,
 pellere possessionibus, armis castrisque conatus est,
 qui cum architectis et decempedis villas multorum
 hortosque peragrabat, qui laniculo et Alpibus spem
 possessionum terminarat suarum: qui, quum ab equite
 Romano splendide et forti viro, M. Pacconio, non im-
 petrasset, ut insulam in lacu Prelio venderet, repente
 in tribus in eam insulam materiem, calcem, caementa
 atque arma convexit dominoque trans ripam inspectante
 non dubitavit aedificium exstruere in alieno; 75. qui
 huic T. Furfanio, cui viro! dii immortales! (quid
 enim ego de muliercula Scantia? quid de adolescente
 Aponio dicam? quorum utrique mortem est minitatus,
 nisi sibi hortorum possessione cessisset;) sed ausus
 est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam popo-
 scerat, non dedisset, mortuum se in domum eius illa-
 turum, qua invidia huic esset tali viro conflagrandum;
 qui Appium fratrem, hominem mihi coniunctum fidis-
 sima gratia, absentem de possessione fundi deiecit;

qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu et limine.

XXVIII. 76. Quamquam haec quidem iam tolerabilia videbantur, etsi aequaliter in rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat; sed nescio quomodo iam usu obduruerat et percaluerat civitatis incredibilis patientia. Quae vero aderant iam et impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis aut ferre? Imperium ille si nactus esset, omitto socios, exterarum nationes, reges, tetrarchas: vota enim faceretis, ut in eos se potius immitteret, quam in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias. pecunias dico? a liberis, a liberis, medius fidius, et a coniugibus vestris numquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi haec putatis, quae patent? haec, quae nota sunt omnibus? quae tenentur? servorum exercitus illum in Urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam, resque privatas omnium possideret? 77. Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius: Adeste, quaeso, atque audite cives: P. Clodium interfeci, eius furores, quos nullis iam legibus, nullis iudiciis frenare poteramus, hoc ferro et hac dextera a cervicibus vestris repuli, per me ut unum, ius, aequitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent; esset vero timendum, quonam modo id ferret civitas! Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicae profuisse, maxima laetitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse et dicat et sentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani gaudia quanta fuerint, iudicare. Multas tamen iam summo-

rum imperatorum clarissimas victorias aetas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit laetitiam nec tantam. 78. Mandate hoc memoriae, iudices. Spero multa vos liberosque vestros in republica bona esse visuros; in his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam et, quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus et iudiciis constitutis, salutarem civitati fore. Numquis est igitur tam demens, qui hoc, P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quae tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso quod ius perpetuae possessionis habere potuissent?

XXIX. Non timeo, iudices, ne odio inimicitarum mearum inflammatus, libentius haec in illum evomere videar, quam verius. Etenim etsi praecipuum esse debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio paene aequaliter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo scelere, quantum exitii fuerit. 79. Quin sic attendite, iudices. Nempe haec est quaestio de interitu P. Clodii. Fingite animis; (liberae enim sunt cogitationes nostrae et, quae volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quae videmus;) fingite igitur cogitatione imaginem huius conditionis meae: si possim efficere, ut Milonem absolvatis, sed ita, si P. Clodius revixerit: Quid vultu extimuiatis? quonam modo ille vos vivus afficeret, quos mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui ea virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quae nemo praeter illum: si is, inquam, potuisset aut quaestionem

de morte P. Clodii ferre, aut ipsum ab inferis excitare, utrum putatis potius facturum fuisse? Etiam si propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non fecisset. Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis: et de eius nece lata quaestio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex numquam esset. Huius ergo interfector qui esset, in confitendo ab iis ne poenam timeret, quos liberavisset? 80. Graeci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quae ego vidi Athenis! quae aliis in urbibus Graeciae! quas res divinas talibus institutas viris! quos cantus! quae carmina! Prope ad immortalitatis et religionem et memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem non modo honoribus nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patiimini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si fecisset, et magno animo et libente se fecisse libertatis omnium causa: quod ei certe non confitendum modo, verum etiam praedicandum. XXX. 81. Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam praemia laudis essent petenda? Nisi vero gratus putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri defensorem fuisse: quum praesertim in ea confessione, si gratus esse velletis, honores assequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur, (quamquam qui poterat salus sua cuique non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset: magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratus, quam laetari ceteros, lugere eum solum, propter quem ceteri laetarentur? 82. Quamquam hoc animo semper fuimus omnes in patriae proditoribus opprimendis,

ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque et invidiam nostram putaremus. Nam quae mihi ipsi tribuenda laus esset, quum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem; si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? Quae mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, poena, qui nihilo segnius rempublicam defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est, praemiis afficere bene meritos de republica cives: viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse poeniteat. 83. Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmet ipsi: et, si grata respublica esset, laetaretur: si ingrata, tamen, in gravi fortuna, conscientia sua niteretur.

Sed huius beneficii gratiam, iudices, fortuna populi Romani et vestra felicitas et dii immortales sibi deberi putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit numenve divinum, quem neque imperii nostri magnitudo, neque sol ille, nec caeli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque, id quod maximum est, maiorum nostrorum sapientia: qui sacra, qui caerimonias, qui auspicia et ipsi sanctissime coluerunt, et nobis, suis posteris, prodiderunt. XXXI. 84. Est, est profecto illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra, inest quiddam, quod vigeat et sentiat, et non inest in hoc tanto naturae tam praeclaro motu. Nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua providemus, qua haec ipsa agimus

ac dicimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis igitur ipsa, quae saepe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit, illam perniciem exstinxit ac sustulit, cui primum mentem iniecit, ut vi irritare ferroque lacessere fortissimum virum auderet vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem et licentiam sempiternam.

85. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, iudices, deorum immortalium cura res illa perfecta. Religiones mehercule ipsae, quae illam belluam cadere viderunt, commovisse se videntur, et ius in illo suum retinuisse. Vos enim iam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque obtestor, vosque, Albanorum obrutae arae, sacrorum populi Romani sociae et aequales, quas ille, praeceps amentia, caesis prostratisque sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppresserat: vestrae tum arae, vestrae religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat; tuque ex tuo edito monte, Latiaris sancte Iuppiter, cuius ille lacus, nemora finesque saepe omni nefario stupro et scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuisti: vobis illae, vobis vestro in conspectu serae, sed iustae tamen et debitae poenae solutae sunt.

86. Nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonae Deae, quod est in fundo T. Sextii Galli, in primis honesti et ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam Deam, quum praelium commisisset, primum illud vulnus acceperit, quo taeterrimam mortem obiret, ut non absolutus iudicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem poenam reservatus. XXXII. Nec vero non eadem ira deorum hanc eius satellitibus iniecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu atque ludis, sine

exsequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore et luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, cui concedere etiam inimici solent, ambureretur abiectus. Non fuisse credo fas, clarissimorum virorum formas illi taeterrimo parricidae aliquid decoris afferre, neque ullo in loco potius mortem eius lacerari, quam in quo vita esset damnata.

87. Dura mihi, medius fidius, iam fortuna populi Romani et crudelis videbatur, quae tot annos illum in hanc rempublicam insultare videret et pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones, senatus gravissima decreta perfregerat, pecunia se palam a iudicibus redemerat, vexarat in tribunatu senatum, omnium ordinum consensu pro salute reipublicae gesta resciderat, me patria expulerat, bona diripuerat, domum incenderat, liberos, coniugem meam vexaverat, Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat, magistratuum privatorumque caedes fecerat, domum mei fratris incenderat, vastarat Etruriam, multos sedibus ac fortunis eiecerat, instabat, urgebat, capere eius amentiam civitas, Italia, provinciae, regna non poterant, incidebantur iam domi leges, quae nos nostris servis addicerent, nihil erat cuiusquam, quod quidem ille adamasset, quod non hoc anno suum fore putaret. 88. Obstabat eius cogitationibus nemo praeter Milonem. Ipsum illum, qui poterat obstare, novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur, Caesaris potentiam suam esse dicebat, bonorum animos etiam in meo casu contempserat, Milo unus urgebat. XXXIII. Illic dii immortales, ut supra dixi, mentem dederunt illi perduto ac furioso, ut huic faceret insidias. Aliter perire pestis illa non potuit: numquam illum respublica suo iure esset ulta. Senatus, credo, praetorem eum

circumscripsisset. Ne quum solebat quidem id facere in privato eodem hoc, aliquid profecerat. 89. An consules in praetore coercendo fortes fuissent? Primum, Milone occiso habuisset suos consules. Deinde, quis in eo praetore consul fortis esset, per quem tribunum virtutem consularem crudelissime vexatam esse meminisset? Oppressisset omnia, possideret, teneret leges nova, quae est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis; servos nostros liberos suos fecisset. Postremo, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effeminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis. 90. An ille praetor, ille vero consul, si modo haec templa atque ipsa moenia stare eo vivo tamdiu, et consulatum eius exspectare potuissent, ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput Urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, excindi, funestari? neque id fieri a multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed ab uno? Qui quum tantum ausus sit ustor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abiecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. 91. Et sunt, qui de via Appia querantur, taceant de curia? et qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cuius non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitare eum, si potestis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cuius vix sustinetis furias insepulti? Nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum fal-

cibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Caedi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, quum audiretur silentio M. Caelius, tribunus plebis, vir et in republica fortissimus et in suscepta causa firmissimus, et bonorum voluntati et auctoritati senatus deditus, et in hac Milonis sive invidia sive fortuna, singulari, divina et incredibili fide.

XXXIV. 92. Sed iam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem obtesterque vos, iudices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat, ego, etiam repugnante hoc, et imploro et exposco? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrimam aspexistis Milonis, si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere! Haud scio, an multo etiam sit adiuvandus magis. Etenim si in gladiatoriiis pugnis et in infimi generis hominum conditione atque fortuna timidos et supplices et, ut vivere liceat, obsecrantes etiam odisse solemus, fortes et animosos et se acriter ipsos morti offerentes servari cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant; quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? 93. Me quidem, iudices, exanimant et interimunt hae voces Milonis, quas audio assidue, et quibus intersum quotidie. Valeant, valeant, inquit, cives mei, valeant, sint incolumes, sint florentes, sint beati, stet haec urbs praeclara, mihi que patria carissima, quoquo modo merita de me erit. Tranquilla republica cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen perfruantur. Ego cedam atque abibo. Si mihi republica bona frui

non licuerit, at carebo mala; et quam primam tetigero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquiescam. 94. O frustra, inquit, mihi suscepti labores! o cogitationes inanes meae! Ego, quum tribunus plebis, republica oppressa, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam, equitibus Romanis, quorum vires erant debiles, bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abiecerant; mihi unquam bonorum praesidium defuturum putarem? Ego, quum te (mecum enim saepissime loquitur) patriae reddidissem, mihi futurum in patria non putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiae voces? ubi denique tua, M. Tulli, quae plurimis fuit auxilio, vox et defensio? Mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari?

XXXV. 95. Nec vero haec, iudices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, se negat ingratis civibus fecisse, quae fecerit: timidis et omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem et infimam multitudinem, quae P. Clodio duce fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita vestra, suam se fecisse commemorat; ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret, nec timet, ne, quum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rempublicam singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis saepe esse perspectam: vestras vero et vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum se ablaturum esse dicit. 96. Meminit etiam sibi vocem praeconis modo defuisse, quam minime desiderarit: populi vero cunctis suffragiis, quod unum

cupierit, se consulem declaratum. Nunc denique, si haec arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit haec, quae certe vera sunt, fortes et sapientes viros non tam praemia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta, se nihil in vita, nisi praeclarissime fecisse, siquidem nihil sit praestabilius viro, quam periculis patriam liberare; beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis civibus, 97. nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus praemiis virtutis, si esset habenda ratio praemiorum, amplissimum esse praemium gloriam, esse hanc unam, quae brevitatem vitae posteritatis memoria consolaretur, quae efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus, hanc denique esse, cuius gradibus etiam homines in caelum viderentur ascendere. 98. De me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla umquam obmutescet vetustas. Quia hoc tempore ipso, quum omnes a meis inimicis faces meae invidiae subiiciantur, tamen omni in hominum coetu gratiis agendis et gratulationibus habendis et omni sermone celebramur. Omitto Etruriae festos et actos et institutos dies: centesima lux est haec ab interitu P. Clodii et, opinor, altera: qua fines imperii populi Romani sunt, ea non solum fama iam de illo, sed etiam laetitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris et iam versatur et semper habitabit nominis mei gloria.

XXXVI. 99. Haec tu mecum saepe his absentibus, sed iisdem audientibus haec ego tecum, Milo. Te quidem, quum isto animo es, satis laudare non possum, sed, quo est ista magis divina virtus, eo maiore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua

est illa saltem ad consolandum querela, ut his irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi, non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum umquam, iudices, mihi tantum dolorem inuretis, (etsi quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis. Quae si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis: cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? praeclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro. 400. Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum saepe corpus et vitam obieci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem obieci: bona, fortunas meas ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua dimicatio capitis futura, depono. Quid iam restat? quid habeo? quid faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quaecumque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo: vosque obsecro, iudices, ut vestra beneficia, quae in me contulistis, aut in huius salute augeatis aut in eiusdem exitio occasura esse videatis.

XXXVII. 401. His lacrimis non movetur Milo. — Est quodam incredibili robore animi, — exilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem naturae finem esse, non poenam. Sit hic ea mente, qua natus est. Quid vos, iudices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis, ipsum eiicietis? et erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello,

fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis: vos in viri et in civis invicti periculo appello, centuriones, vosque milites: vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis et huic iudicio praesidentibus, haec tanta virtus ex hac urbe expelletur, exterminabitur, proiicietur? 402. O me miserum, o me infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? Me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? At in qua caussa non potuisse? quae est grata gentibus. A quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquierunt. Quo deprecante? me. 403. Quodnam ego concepi tantum scelus, aut quod in me tantum facinus admisi, iudices, quum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxi? Omnes in me meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem esse voluistis? An, ut inspectante me expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, acerbiorum mihi pati reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahar ab iis, per quos restitutus sum?

XXXVIII. Utinam dii immortales fecissent: (pace tua, patria, dixerim: metuo enim, ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie:) — utinam P. Clodius non modo viveret, sed etiam praetor, consul, dictator esset potius, quam hoc spectaculum viderem! 404. O dii immortales! fortem et a vobis, iudices, conservandum virum! Minime, minime, inquit. Immo vero poenas ille debitas luerit: nos subeamus,

si ita necesse est, non debitas. Hiccinē vir, patriae natus, usquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte, pro patria? Huius vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsū a vobis ad se vocabunt? 405. O terram illam beatam, quae hunc virum exceperit: hanc ingratam, si eiecerit: miseram, si amiserit! Sed finis sit: neque enim prae lacrimis iam loqui possum, et hic se lacrimis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, iudices, ut in sentiētiis ferendis, quod sentiatis, id audeatis. Vestram virtutem, iustitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in iudiciis legendis optimum et sapientissimum et fortissimum quemque legit.

54.

M. TULLII CICERONIS

PRO

M. MARCELLO
ORATIO.

NOTITIA LITTERARIA.

Haec oratio habita est C. Iulio Caesare III. M. Aemilio Lepido cons. (708.) Eam autem genuinam esse Fridericus Augustus Wolfius in animadversionibus ad editionem suam

(1802.) infutatus, complures nactus est opinionis suae adversarios. Ac primum Olaus Wormius illam impugnavit in editione eiusdem orationis Havniensi (1803.); deinde Benjamin Weiske et in Commentario perpetuo et pleno in orat. Cic. pro Marcello (1805.) et in XIII. selectis Cic. orationibus (1807.); tum August. Ludov. Guil. Jacob in Quaestione de oratione, quae inscribitur pro M. Marcello, Ciceroni vel abiudicanda vel adiudicanda, Halis proposita (1813.), novam quamdam coniecturam enixus. Nihilominus coniecturae Wolfianae Chn. Godofr. Schütz adstipulari ausus est Cic. Operum ed. suae Tom. VIII. P. 3. (1816.) Sed ecce nova et paene insperata lux orta est inventis a Maio veterum in hanc orationem scholiorum fragmentis, iisque inter sex orationum partes ante nostram aetatem ineditis cum antiquo interprete ante nostram item aetatem inedito, qui videtur Asconius Pedianus, ad Tullianas septem orationes Mediolani (1817.) editis. Unde satis certum fit, ab ipso Cicerone auctore hanc gratiarum actionem profectam esse. Eodem denique anno in Helvetia Hugius, Lucubratione de oratione Cic. pro Marcello Friburgi edita, dubitationem illam redarguere conatus est. Cf. Klotz.

ARG. M. Marcellus, qui Pompeianarum partium in bello civili fuerat, victo ad Pharsalum Pompeio, Mitylenas profectus otiosus in litteris vixerat sine ullo patriae desiderio. Huic ut veniam daret, et reditum in patriam permetteret Caesar, quum esset a fratre eius et universo senatu suppliciter rogatus, dolorem suum senatui condonavit. Quo facto, hac oratione gratias Caesari amplissimas in senatu egit Cicero. Ea duas partes habet: quarum prima in laude huius facti versatur, et magnificentissimis est verbis scripta; altera autem Caesaris de insidiis suspiciones inanes esse ostendit.

I. 4. Diuturni silentii, patres conscripti, quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies at-

tulit, idemque initium, quae vellem, quaeque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam inauditamque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam ac paene divinam tacitus praeterire nullo modo possum. 2. M. enim Marcello vobis, patres conscripti, reique publicae reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem et auctoritatem et vobis et reipublicae conservatam ac restitutam puto. Dolebam enim, patres conscripti, et vehementer angebar, quum viderem, virum talem in eadem caussa, in qua ego fuisset, non in eadem esse fortuna: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro vetere curriculo, illo aemulo atque imitatore studiorum ac laborum meorum, quasi quodam socio a me et comite distracto. Ergo et mihi meae pristinae vitae consuetudinem, C. Caesar, interclusam aperuisti, et his omnibus ad bene de omni republica sperandum quasi signum aliquod sustulisti. 3. Intellectum est enim, mihi quidem in multis, et maxime in me ipso, sed paullo ante in omnibus, quum M. Marcellum senatui populoque Romano concessisti, commemoratis praesertim offensionibus, te auctoritatem huius ordinis dignitatemque reipublicae tuis vel doloribus vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis vitae anteactae hodierno die maximum cepit, quum summo consensu senatus, tum praeterea iudicio tuo gravissimo et maximo. Ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, quum in accepto tanta sit gloria. Est vero fortunatus ille, cuius ex salute non minor paene ad omnes, quam ad ipsum ventura sit, laetitia pervenerit. 4. Quod quidem ei merito atque

optimo iure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate aut probitate aut optimarum artium studio aut innocentia aut ullo genere laudis praestantior?

II. Nullius tantum est flumen ingenii, nullius dicendi aut scribendi tanta vis, tanta copia, quae, non dicam exornare, sed enarrare, C. Caesar, res tuas gestas possit. Tamen affirmo, et hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem, quam eam, quam hodierno die consecutus es. 5. Soleo saepe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus: omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero praeliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri; nec vero disiunctissimas terras citius cuiusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis, non dicam cursibus, sed victoriis lustratae sunt. 6. Quae quidem ego nisi ita magna esse fatear, ut ea vix cuiusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim. Sed tamen sunt alia maiora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriae sint imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum iuvant; maximam vero partem quasi suo iure fortuna sibi vindicat, et, quidquid prospere gestum est, id paene omne ducit suum. 7. At vero huius gloriae, C. Caesar, quam es paullo ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcumque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil praefectus, nihil cohors,

nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se societatem gloriae non offert, tibi cedit, tuam esse totam et propriam fatetur. Numquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur. III. 8. Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: sed tamen ea vicisti, quae et naturam et conditionem, ut vinci vi possent, habebant. Nulla est enim tanta vis, quae non ferro ac viribus debilitari frangique possit. Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute praestantem non modo extollere iacentem, sed etiam amplificare eius pristinam dignitatem, haec qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum deo iudico. 9. Itaque, C. Caesar, bellicae tuae laudes celebrabuntur illae quidem non solum nostris, sed paene omnium gentium litteris atque linguis, neque ulla umquam aetas de tuis laudibus conticescet: sed tamen eiusmodi res, nescio quomodo, etiam quum leguntur, obstrepi clamore militum videntur et tubarum sono. At vero quum aliquid clementer, mansuete, iuste, moderate, sapienter factum, in iracundia praesertim, quae est inimica consilio, et in victoria, quae natura insolens et superba est, audimus aut legimus, quo studio incendimur, non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos saepe, quos numquam vidimus, diligamus! 40. Te vero, quem praesentem intuemur, cuius mentem sensusque et os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicae fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? qua benevolentia complectemur? Parie-

tes, medius fidius, ut mihi videtur, huius curiae tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his maiorum suorum et suis sedibus. IV. Equidem quum C. Marcelli, viri optimi et commemorabili pietate praediti, lacrimas modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria obfudit. Quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam iam ad paucos redactam paene ab interitu vindicasti. 41. Hunc tu igitur diem tuis maximis et innumerabilibus gratulationibus iure anteponis. Haec enim res unius est propria Caesaris: ceterae duce te gestae, magnae illae quidem, sed tamen multo magnoque comitatu. Huius autem rei tu idem et dux es, et comes: quae quidem tanta est, ut nulla tropaeis monumentisque tuis allatura finem sit aetas: nihil est enim opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat et consumat vetustas: 42. at vero haec tua iustitia et lenitas animi florescet quotidie magis, ita ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et ceteros quidem omnes victores bellorum civilium iam ante aequitate et misericordia viceras: hodierno vero die te ipsum vicisti. Vereor, ne hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ipse cogitans sentio: ipsam victoriam vicisse videris, quum ea, quae illa erat adepta, victis remisisti. Nam quum ipsius victoriae conditione omnes victi occidissemus, clementiae tuae iudicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipsius victoriae conditio visque devicta est.

V. 43. Atque hoc C. Caesaris iudicium, patres conscripti, quam late pateat, attendite: omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reipublicae mi-

sero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus. Nam quum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicae conservavit: memet mihi et item reipublicae, nullo deprecante, reliquos amplissimos viros et sibi ipsos et patriae reddidit: quorum et frequentiam et dignitatem hoc ipso in consessu videtis. Non ille hostes induxit in curiam, sed iudicavit, a plerisque ignoratione potius et falso atque inani metu, quam cupiditate aut crudelitate bellum esse susceptum.

44. Quo quidem in bello semper de pace audiendum putavi, semperque dolui, non modo pacem, sed orationem etiam civium pacem flagitantium repudiari. Neque enim ego illa nec ulla umquam secutus sum arma civilia, semperque mea consilia pacis et togae socia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem sum secutus privato consilio, non publico: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens et sciens, tamquam ad interitum ruerem voluntarium.

45. Quod quidem meum consilium minime obscurum fuit. Nam et in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, et in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Ex quo nemo iam erit tam iniustus rerum existimator, qui dubitet, quae Caesaris de bello voluntas fuerit, quum pacis auctores conservandos statim censuerit, ceteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum, quum esset incertus exitus et anceps fortuna belli. Qui vero victor pacis auctores diligit, is profecto declarat, se maluisse non dimicare, quam vincere. VI. 46. Atque huius quidem rei M. Marcello sum testis. Nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties

ego eum, et quanto cum dolore vidi quum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriae ferocitatem extimescentem! Quo gratior tua liberalitas, C. Caesar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non enim iam caussae sunt inter se, sed victoriae comparandae.

47. Vidimus tuam victoriam praeliorum exitu terminatam: gladium vagina vacuum in Urbe non vidimus. Quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriae, ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Caesar ab inferis excitaret, quoniam ex eadem acie conservat, quos potest. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam, id quod omnes verebamus, nimis iracundam futuram fuisse victoriam.

48. Quidam enim non modo armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur, nec, quid quisque sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiamsi poenas a populo Romano ob aliquod delictum expetiverint, qui civile bellum tantum et tam luctuosum excitaverint, vel placati iam, vel satiati aliquando, omnem spem salutis ad clementiam victoris et sapientiam contulisse.

49. Quare gaude tuo isto tam excellenti bono: et fruiere quum fortuna et gloria, tum etiam natura et moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus iucunditasque sapienti. Cetera quum tua recordabere, etsi persaepe virtuti, tamen plerumque felicitati tuae congratulabere. De nobis, quos in republica tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quae non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi et consilii dignitas, ut haec

a virtute donata, cetera a fortuna commodata esse videantur. 20. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate praesertim aut pravitate aliqua lapsis, sed opinione officii, stulta fortasse, certe non improba, etspecie quadam reipublicae; non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt, contraque summa laus, quod minime timendum fuisse senserunt.

VII. 21. Nunc vero venio ad gravissimam querelam et atrocissimam suspicionem tuam: quae non tibi ipsi magis, quam quum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui a te conservati sumus, providenda est: quam etsi spero falsam esse, numquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio nostra cautio est: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens? De tuisne? — Tametsi qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? An ex eo numero, qui una tecum fuerunt? Non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, huius vitam non anteponat suae. An si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, ne quid inimici? Qui? Omnes enim qui fuerunt, aut sua pertincia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt, ut aut nulli supersint de inimicis, aut, qui superfuerunt, sint amicissimi. 22. Sed tamen, quum in animis hominum tantae latebrae sint et tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam: simul enim augebimus diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil umquam nec de sua nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tua salute contineri suam? et ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, casus dumtaxat humanos, et incertos

eventus valetudinis et naturae communis fragilitatem extimesco, doleoque, quum respublica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. 23. Si vero ad humanos casus incertosque motus valetudinis sceleris etiam accedat insidiarumque consensio: quem deum, si cupiat, opitulari posse reipublicae credamus? VIII. Omnia sunt excitanda tibi, C. Caesar, uni, quae iacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa atque prostrata; constituenda iudicia, revocanda fides, comprimendae libidines, propaganda suboles, omnia, quae dilapsa iam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. 24. Non fuit recusandum in tanto civili bello tantoque animorum ardore et armorum, quin quassata respublica, quicumque belli eventus fuisset, multa perderet et ornamenta dignitatis et praesidia stabilitatis suae, multaue uterque dux faceret armatus, quae idem togatus fieri prohibuisset. Quae quidem tibi nunc omnia belli vulnera curanda sunt: quibus praeter te mederi nemo potest. 25. Itaque illam tuam praeclarissimam et sapientissimam vocem invitus audiui: satis diu vel naturae vixi vel gloriae. Satis, si ita vis, naturae fortasse, addo etiam, si placet, gloriae: at, quod maximum est, patriae certe parum. Quare omitte istam, quaeso, doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo esse sapiens. Saepe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebro dicere, satis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses. Nunc, quum omnium salutem civium cunctamque rempublicam res tuae gestae complexae sint, tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quae cogitas, nondum ieceris. Hic tu

modum vitae tuae non salute reipublicae, sed aequitate animi definies? Quid, si istud ne gloriae tuae quidem satis est? cuius te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. 26. Parumne igitur, inquires, gloriam magnam relinquemus? Immo vero aliis, quamvis multis, satis, tibi uni parum. Quidquid est enim, quamvis amplum sit, id certe parum est tum, quum est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Caesar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quaeso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriae: siquidem gloria est illustris ac pervagata multorum et magnorum, vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum. IX. 27. Haec igitur tibi reliqua pars est: hic restat actus, in hoc elaborandum est, ut rempublicam constituas, eaque tu in primis cum summa tranquillitate et otio perfruare: tum te, si voles, quum et patriae, quod debes, solveris, et naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum? quod quum venit, omnis voluptas praeterita pro nihilo est, quia postea nulla est futura. Quamquam iste tuus animus numquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semper immortalitatis amore flagravat. 28. Nec vero haec tua vita ducenda est, quae corpore et spiritu continetur. Illa, illa, inquam, vita est tua, quae vigeat memoria saeculorum omnium; quam posteritas alet, quam ipsa aeternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes, oportet: quae quidem, quae miretur, iam pridem multa habet: nunc etiam, quae laudet, exspectat. Obstupescent

posterius certe imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta innumera, triumphos audientes et legentes tuos. 29. Sed, nisi haec urbs stabilita tuis consiliis et institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late: sedem quidem stabilem et domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, quum alii laudibus ad caelum res tuas gestas efferent, alii fortasse aliquid requirerent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriae restinxeris: ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam iudiciis, qui multis post saeculis de te iudicabunt, et quidem haud scio, an incorruptius, quam nos. Nam et sine amore et sine cupiditate, et rursus sine odio et sine invidia iudicabunt. 30. Id autem etiamsi tunc ad te, ut quidam falso putant, non pertinebit: nunc certe pertinet, esse te talem, ut tuas laudes obscuratura nulla umquam sit oblivio. X. Diversae voluntates civium fuerunt distractaeque sententiae. Non enim consiliis solum et studiis, sed armis et castris dissidebamus. Erat autem obscuritas quaedam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset, multi, quid sibi expediret, multi, quid deceret, nonnulli etiam, quid liceret. 31. Perfuncta respublica est hoc misero fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium suum, sed bonitate leniret: nec qui omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exilio aut morte dignos iudicaret. Arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt. Ingratus est iniustusque civis, qui, armorum periculo liberatus, animum tamen refinet armatum, ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, qui in caussa

animam profudit. Quae enim pertinacia quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. 32. Sed iam omnis fracta dissensio est armis et exstincta aequitate victoris: restat, ut omnes unum velint, qui modo habent aliquid non solum sapientiae, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Caesar, salvo, et in ista sententia, qua quum antea, tum hodie vel maxime usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui haec salva esse volumus, et hortamur et obsecramus, ut vitae, ut saluti tuae consulas: omnesque tibi, — ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipse sentio, — quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modo excubias et custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus et corporum pollicemur.

XI. 33. Sed, unde est orsa, in eodem terminetur oratio. Maximas tibi omnes gratias agimus, C. Caesar, maiores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt; quod ex omnium precibus et lacrimis sentire potuisti: sed quia non est stantibus omnibus necesse dicere, a me certe dici volunt, cui necesse est quoddammodo, et quod volunt; et quod decet, et quod M. Marcello, a te huic ordini populoque Romano et reipublicae reddito, deberi intelligo. Nam laetari omnes, non ut de unius solum, sed ut de communi omnium salute, sentio: 34. quod autem summae benevolentiae est, quae mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo et amantissimo fratri, praeter eum quidem cederem nemini, quum id sollicitudine, cura, labore tamdiu praestiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum, certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, praestare debeo. Itaque, C. Caesar, sic tibi gratias ago, ut, omnibus me rebus a

te non conservato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua in me unum innumerabilia merita, quod fieri iam posse non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

55.

M. TULLII CICERONIS

PRO

Q. LIGARIO AD CAESAREM

O R A T I O.

NOTITIA LITTERARIA.

Haec oratio, quae deprecationis, quam defensionis est similior, habita est anno 708. U. C. Iulio Caesare III. M. Aemilio Lepido cois.

ARG. Q. Ligarius, qui in Africa provincia legatus erat Cossidii, ab hoc depositum imperium proconsulare suscepit. Interim fama de bello civili orto in Africam est perlata: qua commoti cives, qui in ista provincia erant, et reliqui provinciales, quod Pompeii in primis studiosi erant, eum ducem sibi esse voluerunt, quo contra Caesarem uterentur. Hoc munus quum iste recusaret, accidit, ut P. Attius Varus, qui pro praetore in Africa fuerat, Uticam veniret, et imperium oblatum privatus susciperet.

Haec dum geruntur, Q. Tubero ex S. C. in provinciam venit. Sed quod imperium iam ab alio erat occupatum, ex ea repulsus, in castra Pompeii profectus contra Caesarem arma tulit. Verum Pompeio mortuo, totoque bello composito, quum Caesar inter alios etiam Tuberoni ignovisset, filius eius Ligarium, Caesari invisum aut suspectum certe, accusavit de vi, quod in Africa Caesarianis partibus inimicus fuisset. Eum defendit Cicero, ita, ut concedat quidem, eum Pompeianae causae fuisse, sed Caesaris gratia non minus dignum esse ostendat, quam se et Tuberonem, et multos alios, quibus veniam dederit.

I. 1. Novum crimen, C. Caesar, et ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te, Q. Tubero, detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse: idque C. Pansa, praestanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quae est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quo me vertam, nescio. Paratus enim veneram, quum tu id neque per te scires neque audire aliunde potuisses, ut ignorance tua ad hominis miseri salutem abuterer. Sed quoniam diligentia inimici investigatum est, id, quod latebat, confitendum est, opinor: praesertim quum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id integrum iam non esset: omissaque controversia omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, quum a te non liberationem cul-pae, sed errati veniam impetravissent. 2. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum, sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. enim Ligarius, quum esset nulla belli suspicio, legatus in Africam cum C. Considio profectus est:

qua in legatione et civibus et sociis ita se probavit, ut decedens Considius provincia satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciae praefecisset. Itaque Q. Ligarius, quum diu recusans nihil profecisset, provinciam accepit invitus: cui sic praefuit in pace, ut et civibus et sociis gratissima esset eius integritas et fides. 3. Bellum subito exarsit: quod, qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari. Quo audito, partim cupiditate inconsiderata, partim caeco quodam timore, primo salutis, post etiam studii sui, quaerebant aliquem ducem: quum Ligarius, domum spectans et ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim P. Attius Varus, qui praetor Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum statim concursus est. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod a privato clamore multitudinis imperitae, nullo publico consilio deferabatur. 4. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paullum adventu Vari conquivit. II. Adhuc, C. Caesar, Q. Ligarius omni culpa vacat. Domo est egressus non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli; legatus in pace profectus in provincia pacatissima ita se gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certe animum tuum non debet offendere. Num igitur remansio? Multo minus. Nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio necessitatem etiam honestam. Ergo haec duo tempora carent crimine: unum, quum est legatus profectus: alterum, quum efflagitatus a provincia, praepositus Africae est. 5. Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit: quod si est criminis, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset

illinc ullo modo evadere, Uticae potius, quam Romae, cum P. Attio, quam cum concordissimis fratribus, cum alienis esse, quam cum suis maluisset? Quum ipsa legatio plena desiderii ac sollicitudinis fuisset, propter incredibilem quemdam fratrum amorem, hic aequo animo esse potuit, belli discidio distractus a fratribus?

6. Nullum igitur habes, Caesar, adhuc in Q. Ligario signum alienae a te voluntatis: cuiusego causam, animadvertite, quaeso, qua fide defendam, quum prodo meam. O clementiam admirabilem atque omni laude, praedicatione, litteris monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confitetur fuisse, nec tuas tacitas cogitationes extimescit, nec, quid tibi, de alio audienti, de se ipso occurrat, reformidat. III. Vide, quam non reformidem, vide, quanta lux liberalitatis et sapientiae tuae mihi apud te dicenti oboriatur. Quantum potero, voce contendam, ut populus hoc Romanus exaudiat. 7. Suscepto bello, Caesar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, iudicio ac voluntate ad ea arma profectus sum, quae erant sumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? Nempe apud eum, qui, quum hoc sciret, tamen me, antequam videret, reipublicae reddidit; qui ad me ex Aegypto litteras misit, ut essem idem, qui fuisset: qui, quum ipse imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est; a quo, hoc ipso C. Pansa mihi nuntium perferente, concessos fasces laureatos tenui, quoad tenendos putavi; qui mihi tum denique se salutem putavit dare, si eam nullis spoliata ornamentis dedisset. 8. Vide, quaeso, Tubero, ut, qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam

confiteri. Atque haec propterea de me dixi, ut mihi Tubero, quum de se eadem dicerem, ignosceret: cuius ego industriae gloriaeque faveo vel propter propinquam cognationem, vel quod eius ingenio studiisque delector, vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. 9. Sed hoc quaero, quis putet esse crimen, fuisse in Africa Ligarium? Nempe is, qui et ipse in eadem Africa esse voluit et prohibitum se a Ligario queritur, et certe contra ipsum Caesarem est congressus armatus. Quid enim tuus ille, Tubero, destitutus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quae tua mens? oculi? manus? ardor animi? Quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo; commoveri videtur adolescens; ad me revertar. Iisdem in armis fui.

IV. 10. Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi, ut, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Caesar, tuae clementiae laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuit oratio? Atque in hac caussa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam desidero, quod homo quum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc caussae quod esset, non viderit. Nam si vidisset, quovis profecto, quam isto modo, a te agi maluisset.

Arguis fatentem. Non est satis. Accusas eum, qui caussam habet aut, ut ego dico, meliorem, quam tu, aut, ut tu vis, parem. 11. Haec non modo mirabilia sunt, sed prodigii simile est, quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi isti sunt mores. Usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Graecorum aut

immanium barbarorum. Nam quid aliud agis? Ut Romae ne sit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo suo, ne cum eius filio, consobрино suo, ne nobiscum vivat? Ne sit in patria? num est? num potest magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur: exsulat. Non tu ergo hunc patria privare, qua caret, sed vita, vis. 12. At istud, ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte mulctabat, quisquam egit isto modo. Ipse iubebat occidi, nullo postulante, praemiis etiam invitabat. Quae tamen crudelitas ab eodem aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est. V. Ego vero istud non postulo, inquires. Ita mehercle existimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem, novi domum nomenque vestrum, studia denique generis ac familiae vestrae, virtutis, humanitatis, doctrinae plurimarum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia. 13. Itaque certo scio vos non petere sanguinem, sed parum attenditis. Res enim eo spectat, ut ea poena, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quae est igitur alia praeter mortem? Si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? An, ne ignoscatur? Hoc vero multo acerbius multoque est durius. Quod nos domi petimus precibus et lacrimis, strati ad pedes, non tam nostrae caussae fidentes, quam huius humanitati, id ne impetremus, pugnabis? et in nostrum fletum irrumpes? et nos iacentes ad pedes supplicum voce prohibebis? 14. Si, quum hoc domi faceremus, quod et fecimus, et, ut spero, non frustra fecimus, tu derepente irrupisses et clamare coepisses: Caesar, cave ignoscas, cave te fratrum, pro fratris salute obsecrantium, misereatur: nonne omnem humanitatem

exuisses? Quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id te in foro oppugnare*? et in tali miseria multorum perfugium misericordiae tollere? Dicam plane, C. Caesar, quod sentio. 45. Si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines, (intelligo, quid loquar,) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. Quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, quum etiam de victis reperiantur? quam multi, qui, quum a te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, quum etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse misericordem? 46. Quod si probare Caesari possemus in Africa Ligarium omnino non fuisse; si honesto et misericordi mendacio saluti civi calamitoso esse vellemus: tamen hominis non esset, in tanto discrimine et periculo civis, refellere et coarguere nostrum mendacium; et, si esset alicuius, eius certe non esset, qui in eadem causa et fortuna fuisset. Sed tamen aliud est errare Caesarem nolle, aliud nolle misereri. Tum diceres: cave, Caesar, credas; fuit in Africa Ligarius; tulit arma contra te. Nunc quid dicis? cave ignoscas. Haec nec hominis, nec ad hominem vox est: qua qui apud te, C. Caesar, utetur, suam citius abiiciet humanitatem, quam extorquebit tuam.

VI. 47. Ac primus aditus et postulatio Tiberonis haec, ut opinor, fuit; velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? Cur? Isto enim nomine illa adhuc causa caruit. Alii errorem appellant: alii timorem; qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam; qui gravissime, temeritatem; scelus,

praeter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium et verum nomen nostri mali quaeratur, fatalis quaedam calamitas incidisse videtur et improvidas hominum mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat, humana consilia divina necessitate esse superata. 48. Liceat esse miseros: quamquam hoc victore esse non possumus; sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Caesar, audivit, aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi a te contumeliam propulsare? Quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum ius tueretur et dignitatem tuam? Quid? Tu, quum pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? 49. Mihi vero, Caesar, tua in me maxima merita tanta certe non viderentur, si me, ut sceleratum, a te conservatum putarem. Quomodo autem tu de republica bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessionem tu illam existimavisti, Caesar, initio, non bellum, non hostile odium, sed civile dissidium; utrisque cupientibus rempublicam salvam, sed partim consiliis, partim studiis a communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat paene par, non par fortasse eorum, qui sequebantur; caussa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset; nunc melior certe ea iudicanda est, quam etiam dii adjuverunt. Cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus?

VII. 20. Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram. Utrum tandem existimas fa-

cilius fuisse, Tubero, Ligarium ex Africa exire, an vos in Africam non venire? Poteramusne, inquires, quum senatus censuisset? Si me consulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, quum parere senatui necesse erat: vos tum parvistis, quum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur? Minime vero. Neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiae, disciplinae. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. 24. Tuberonis sors coniecta est ex senatusconsulto, quum ipse non adesset, morbo etiam impediretur; statuerat excusare. Haec ego novi propter omnes necessitudines, quae mihi sunt cum L. Tuberone. Domi una eruditi, militiae contubernales, post affines, in omni denique vita familiares. Magnum etiam vinculum, quod iisdem studiis semper usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse; sed ita quidam aiebat, ita reipublicae sanctissimum nomen opponebat, ut, etiamsi aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset. 22. Cessit auctoritati amplissimi viri, vel potius paruit. Una est profectus cum iis, quorum erat una causa: tardius iter fecit. Itaque in Africam venit iam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius. Nam, si crimen est, illum voluisse, non minus magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, quam aliquem se maluisse. Atque is tamen aliquis Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat; fasces certe habebat. 23. Sed quoquo modo sese illud habet, haec querela vestra, Tubero, quid valet? Recepti in provinciam non sumus. Quid, si essetis? Caesarine

eam tradituri fuissetis, an contra Caesarem retenturi? VIII. Vide, quid licentiae, Caesar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciae. Si responderit Tubero, Africam, quo senatus eum sorsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse; non dubitabo apud ipsum te, cuius id eum facere interfuit, gravissimis verbis eius consilium reprehendere. Non enim, si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata. 24. Sed iam hoc totum omitto; non tam, ut ne offendam tuas patientissimas aures, quam ne Tubero, quod numquam cogitavit, facturum esse videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huic victoriae maxime infestam, in qua erat rex potentissimus, inimicus huic caussae, aliena voluntas, conventus firmi atque magni. Quaero, quid facturi fuistis? quamquam, quid facturi fueritis, non dubitem, quum videam, quid feceritis. Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere, et prohibiti, ut perhibetis, summa cum iniuria. 25. Quomodo id tulistis? acceptae iniuriae querelam ad quem detulistis? Nempe ad eum, cuius auctoritatem secuti in societatem belli veneratis. Quod si Caesaris caussa in provinciam veniebatis, ad eum profecto exclusi provincia venissetis. Venistis ad Pompeium. Quae est ergo haec apud Caesarem querela, quum eum accusetis, a quo queramini vos prohibitos, contra Caesarem bellum gerere? Atque in hoc quidem, vel cum mendacio, si velitis, gloriari per me licet, vos provinciam fuisse Caesari tradituros, etiamsi a Varo et a quibusdam aliis prohibiti essetis: ego tamen confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantae laudis occasione privaverit. IX. 26. Sed vide, quaeso, C. Caesar, constantiam ornatissimi viri, L. Tiberonis, quam ego, quamvis ipse probarem, ut pro-

bo, tamen non commemorarem, nisi a te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari. Quae fuit igitur umquam in ullo homine tanta constantia? Constantiam dico? nescio, an melius patientiam possim dicere. Quotus enim quisque istud fecisset, ut, a quibus in dissensione civili non esset receptus, esset etiam cum crudelitate reiectus, ad eos ipsos rediret? Magni cuiusdam animi, atque eius viri esset, quem de suscepta caussa, propositaque sententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere. 27. Ut enim cetera paria Tuberoni cum Varo fuissent, honos, nobilitas, splendor, ingenium, quae nequaquam fuerunt; hoc certe praecipuum Tuberonis fuit, quod iusto cum imperio ex senatus consulto in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus non ad Caesarem, ne iratus, non domum, ne iners, non aliquam in regionem, ne condemnare caussam illam, quam secutus erat, videretur, in Macedoniam, ad Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsam caussam, a qua erat reiectus cum iniuria. 28. Quid? quum ista res nihil commovisset eius animum, ad quem veneratis; languidiore, credo, studio in caussa fuistis: — tantummodo in praesidiis eratis; animi vero a caussa abhorrebant: — an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis: omnes enim vincendi studio tenebamur? Pacis equidem semper auctor fui: sed tum sero. Erat enim amentis, quum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus; tu certe praecipue, qui in eum locum veneras, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses. Quamquam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriae. X. 29. Haec ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiae vestrae, aut Caesarem

beneficii sui poeniteret. Nunc quaero, utrum vestras iniurias, an reipublicae persequamini. Si reipublicae: quid de vestra in ea caussa perseverantia respondebitis? Si vestras: videte, ne erretis, qui Caesarem vestris inimicis iratum fore putetis, quum ignoverit suis.

Itaque num tibi videor, Caesar, in caussa Ligarii esse occupatus? num de eius facto dicere? Quidquid dixi, ad unam summam referri volo vel humanitatis vel clementiae vel misericordiae tuae. 30. Caussas, Caesar, egi multas, et quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum, certe numquam hoc modo: *Ignoscite, iudices, erravit, lapsus est, non putavit, si unquam posthac.* Ad parentem sic agi solet; ad iudices: *Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen.* Dic, te, Caesar, de facto Ligarii iudicem esse: quibus in praesidiis fuerit, quaere. Taceo. Ne haec quidem colligo, quae fortasse valerent etiam apud iudicem. Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo ipso non acerbus, tametsi totus animo et studio tuus. Ad iudicem sic agi solet, sed ego apud parentem loquor: Erravi, temere feci, poenitet; ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto; ut ignoscas, oro; si nemo impetravit, arroganter; si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti. 31. An sperandi Ligario caussa non sit, quum mihi apud te locus sit etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione spes est posita caussae, nec in eorum studiis, qui a te pro Ligario petunt, tui necessarii. XI. Vidi enim et cognovi, quid maxime spectares, quum pro alicuius salute multi laborarent; caussas apud te rogantium gratiosiores esse, quam vultus; neque spectare te, quam tuus esset necessarius is, qui te oraret, sed quae illius, pro

quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedas. Sed video tamen, apud te caussas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab iisque te moveri maxime, quorum iustissimum dolorem videas in petendo.

32. In Q. Ligario conservando multis tu quidem gratum facies necessariis tuis: sed hoc, quaeso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiae ac robur reipublicae, proponere. Nosti optime homines. Animadvertite horum omnium maestitiam et dolorem: huius T. Brocchi, de quo non dubito, quid existimes, lacrimas squaloremque ipsius et filii vides. 33. Quid de fratribus dicam? Noli, Caesar, putare, de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres e civitate exterminandi. Quodvis exilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam dii penates, uno illo exsulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore faciunt; moveant te horum lacrimae, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quae vicit. Te enim dicere audiebamus, nos omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te omnes, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem omnium, hanc Brocchorum domum, hunc L. Marcium, C. Caesetium, L. Corfidium, hosce omnes equites Romanos, qui adsunt veste mutata, non solum notos tibi, verum etiam probatos viros, qui tecum fuerunt? Atque his irascebamur, hos requirebamus, his nonnulli etiam minabamur. Conserva igitur tuis suos: ut, quemadmodum cetera, quae dicta sunt a te,

sic hoc verissimum reperiatur. XII. 34. Quod si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum: omnes fratres tecum iudicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia fuisset futurus, in qua fratres fuerunt? Quis est, qui horum consensum conspirantem et paene conflatum, in hac prope aequalitate fraterna, non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam, ut hi fratres diversas sententias fortunasque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt; tempestate abreptus est unus; qui si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti. 35. Sed ierit ad bellum, discesserit non a te solum, verum etiam a fratribus. Hi te orant tui. Equidem, quum tuis omnibus negotiis interesssem, memoria teneo, qualis T. Ligarius quaestor urbanus fuerit erga te et dignitatem tuam. Sed parum est, me hoc meminisse, spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi iniurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te, aliquid de huius illo quaestorio officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quaestoribus reminiscentem recordari. 36. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim haec divinabat), nisi ut tu eum studiosum et bonum virum iudicares, nunc a te supplex fratris salutem petit. Quam, huius admonitus officio, quum utrisque his dederis, tres fratres optimos et integerrimos non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reipublicae condonaveris. 37. Fac igitur, quod de homine nobilissimo et clarissimo M. Marcello fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis et huic omni frequentiae probatissimis fratribus. Ut concessisti il-

lum senatui, sic da hunc populo, cuius voluntatem carissimam semper habuisti; et, si ille dies tibi gloriosissimus, et populo Romano gratissimus fuit: noli, obsecro, dubitare, C. Caesar, similem illi gloriae laudem quam saepissime quaerere. Nihil est enim tam populare, quam bonitas, nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior, nec gratior misericordia est. 38. Homines enim ad deos nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando. Nihil habet, Caesar, nec fortuna tua maius, quam ut possis, nec natura tua melius, quam ut velis servare quam plurimos. Longiorem orationem caussa forsitan postulat, tua certe natura brevior. Quare, quum utilius esse arbitrer, te ipsum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem iam faciam: tantum te admonebo, si illi absenti salutem dederis, praesentibus his omnibus te daturum.

56.

M. TULLII CICERONIS

PRO

R E G E D E I O T A R O

AD C. CAESAREM

O R A T I O.

NOTITIA LITTERARIA.

Deiotarus, tetrarcha Gallo-Graeciae sive Galatiae, quod summa erat in Romanos fide, a Pompeio Armeniae minoris

regno donatus est, et rex a senatu appellatus. His ille beneficiis permotus, quum in bello civili Pompeio auxilia misisset, Caesaris animum offendit. Itaque Caesar, quum, bello Alexandrino composito, in Asiam profectus, Pharnacem Ponti regem superasset, etiam Deiotarum regno Armeniae mulctavit, concessa tamen nomine regio et reliquis senatus beneficiis relictis. Idem, quum eo tempore ad regem devertisset, liberalissime ab hoc habitus est magnificeque donatus. Graves autem inimicitiae intercedebant Deiotaro cum Castore, nepote ex filia, quae Saocondario nupserat. Itaque Castor Phidippum, servum medicum, perfide ab avo abductum, misit, qui Romae accusaret avum, quod Caesari apud se deversanti insidias fecisset. Legati Deiotari cnuissam ad Ciceronem detulerunt, antiquum Deiotari hospitem et amicum. Is, causa suscepta, coram Caesare, intra domesticos parietes peroravit C. Iulio Caesare IV. cos. sine collega eodemque dictatore (709. U. c.).

ARG. Cicero Deiotari fortunam saevitia nepotis et servi indignitate affligi in orationis initio queritur, ac gratiam Caesaris aucupatur laudum ipsius praeconio. Deinde excusat eius studium Pompeianarum partium. Tum ipsum crimen, quod a Deiotari moribus alienum sit, fictum esse docet. Denique eiusdem laudes celebrat et Caesaris implorat mansuetudinem.

I. 4. Quum in omnibus caussis gravioribus, C. Caesar, initio dicendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel usus vel aetas mea postulare, tum in hac caussa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite fortunisque regis, quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo dumtaxat periculo, tamen est ita inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. 2. Deinde eum regem,

quem ornare antea cuncto cum senatu solebamus, pro perpetuis eius in nostram rempublicam meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate conturber. Crudelem Castorem! ne dicam sceleratum et impium! qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiaeque suae terrorem intulerit ei, cuius senectutem tueri et tegere debebat, commendationemque ineuntis aetatis ab impietate et scelere duxerit, avi servum, corruptum praemiis, ad accusandum dominum impulerit et a legatorum pedibus abduxerit. 3. Fugitivi autem, dominum accusantis, et dominum absentem et dominum amicissimum nostrae reipublicae, quum os videbam, quum verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimescebam. Nam quum more maiorum deservo in dominum ne tormentis quidem quaeri liceat; in qua quaestione dolor veram vocem elicere possit etiam ab invito: exortus est servus, qui, quem in eculeo appellare non posset, eum accusaret solutus.

II. 4. Perturbat me, C. Caesar, etiam illud interdum: quod tamen, quum te penitus recognovi, timere desino. Re enim iniquum est, sed tua sapientia fit aequissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cuius vitam consilium facinoris inisse arguare, si per se ipsum consideres, grave est: nemo enim fere est, qui, sui periculi iudex, non sibi se aequiorem, quam reo praebeat: sed tua, C. Caesar, praestans singularisque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quam intelligo, quid de te ceteros velis iudicare. 5. Moveor etiam loci ipsius insolentia, quod tantam caussam,

quanta nulla umquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conventum et eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent; in tuis oculis, in tuo ore vultuque acquiesco; te unum intueor; ad te unum omnis mea spectat oratio. Quae mihi ad spem obtinendae veritatis gravissima sunt, ad motum animi et ad omnem impetum dicendi contentionemque leviora. 6. Hanc enim, C. Caesar, caussam si in foro dicerem, eodem audiente et disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concursus afferret! Quis enim civis ei regi non faveret, cuius omnem aetatem in populi Romani bellis consumptam esse meminisset? Spectarem curiam, intuerer forum, caelum denique testarer ipsum. Sic, quum et deorum immortalium et populi Romani et senatus beneficia in regem Deiotarum recorderer, nullo modo mihi deesse posset oratio. 7. Quae quoniam angustiora parietes faciunt, actioque caussae maxime debilitatur loco: tuum est, Caesar, qui pro multis saepe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre; quo facilius quum aequitas tua, tum audiendi diligentia minuatur hanc perturbationem meam.

Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam. Qui quum videantur neque ingenio, neque usu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc caussam non sine aliqua spe et cogitatione venerunt. III. 8. Iratum te regi Deiotaro fuisse non erant nescii; affectum illum quibusdam incommodis et detrimentis, propter offensionem animi tui, meminerant: teque quum huic iratum, tum sibi amicum esse cognoverant: quumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen insideret. Quamobrem

hoc nos primum metu, C. Caesar, per fidem et constantiam et clementiam tuam libera, ne residere in te ullam partem iracundiae suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam, dexteram, non tam in bellis et in praeliis, quam in promissis et fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti; te eius dii penates acceperunt; te amicum et placatum Deiotari regis arae socique viderunt. 9. Quum facile orari, Caesar, tum semel exorari soles. Nemo umquam te placavit inimicus, qui ullas rese-disse in te simultatis reliquias senserit. Quamquam cui sunt inauditae cum Deiotaro querelae tuae? Numquam tu illum accusavisti, ut hostem, sed ut amicum officio parum functum, quod propensior in Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quam in tuam. Cui tamen ipsi rei veniam te daturum esse dicebas, si tantum auxilia Pompeio, vel si etiam filium misisset, ipse excusatione aetatis usus esset. 10. Ita quum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiae culpam relinquebas. Itaque non solum in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. Neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is rex, quem senatus hoc nomine saepe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinum ab adolescentia gravissimum sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus et alienigena, quibus nos in media republica nati semperque versati. IV. 44. Quum audiret senatus consentientis auctoritate arma sumpta esse: consulibus, praetoribus, tribunis plebis, nobis imperatoribus rempublicam defendendam datam: movebatur animo, et vir, huic imperio amicis-

simus, de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam suam inclusam videbat. In summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. Maxime vero perturbatus est, ut audivit, consules ex Italia profugisse, omnesque consulares, (sic enim nuntiabatur,) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. Talibus enim nuntiis et rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri nuntii subsequebantur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordiae et pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quae quum ita essent, tamen usque eo se tenuit, quoad a Cn. Pompeio ad eum legati litteraeque venerunt. 12. Ignosce, Caesar, si eius viri auctoritati rex Deiotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus: in quem quum dii atque homines omnia ornamenta congessissent, tum tu ipse plurima et maxima. Neque enim, si tuae res gestae ceterorum laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amisimus. Quantum nomen eius fuerit, quantaes opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? Quanto ille superiores vicerat gloria, tanto tu omnibus praestitisti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consulatus admirantes numerabamus: tuos enumerare non possumus. V. 13. Ad eum igitur rex Deiotarus venit hoc misero fatalique bello, quem antea iustis hostilibusque bellis adiuverat, quocum erat non hospitio solum, verum etiam familiaritate coniunctus: et venit vel rogatus, ut amicus; vel arcessitus, ut socius; vel evocatus, ut is, qui senatui parere didicisset: postremo venit, ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriae societatem. Ita-

que, Pharsalico praelio facto, a Pompeio discessit: spem infinitam persequi noluit; vel officio, si quid debuerat, vel errori, si quid nescierat, satisfactum esse duxit: domum se contulit; teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. 44. Ille exercitum Cn. Domitii, amplissimi viri, suis tectis et copiis sustentavit; ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum et probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit; ille iterum, ille tertio, auctionibus factis, pecuniam dedit, qua ad bellum uterere; ille corpus suum periculo obiecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hostem esse duxit suum. Quae quidem a te in eam partem accepta sunt, C. Caesar, ut eum amplissimo regis honore et nomine affeceris.

45. Is igitur, non modo a te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi te suae interficere voluisse. Quod tu, nisi eum furiosissimum iudices, suspicari profecto non potes. Ut enim omitam, cuius tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum penatum necare hospitem; cuius tantae importunitatis, omnium gentium atque omnis memoriae clarissimum lumen extinguere; cuius tantae ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimescere; cuius tam inhumani et ingrati animi, a quo rex appellatus esset, in eo tyrannum inveniri: ut haec omitam, cuius tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? Quonam ille modo, quum regno, quum domo, quum coniuge, quum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modo perfecto, sed etiam cogitato? VI. 46. At, credo, haec homo inconsultus et temerarius non videbat. Quis consideratior illo? quis

tectior? quis prudentior? Quamquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio et prudentia, quam fide et religione vitae defendendum puto. Nota tibi est, C. Caesar, hominis probitas, noti mores, nota constantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita est? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum praesentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos et a viro optimo et ab homine minime stulto cogitatum esse confingitis. 47. At quam non modo non credibiliter, sed ne suspiciose quidem. Quum, inquit, in castellum Luceium venisses et domum regis, hospitis tui, devertisses, locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat. Huc te e balneo, priusquam accumberes, ducere volebat. Erant enim armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en caussa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Caesar, initio, quum est ad me ista caussa delata, Phidippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab isto adolescente esse corruptum, hac suspitione sum percussus: medicum indicem subornavit: finget videlicet aliquod crimen veneni. Etsi a veritate longe, tamen a consuetudine criminandi non multum res abhorrebat. 48. Quid ait medicus? Nihil de veneno. At id fieri potuit primo occultius in potione vel in cibo: deinde etiam impunius fit, quod, quum est factum, negari potest. Si palam te interemisset: omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma convertisset; si veneno: Iovis illius quidem hospitalis numen numquam celare potuisset, homines fortasse celavisset. Quod igitur et occultius conari, et

efficere cautius potuit; id tibi, et medico callido, et servo, ut putabat, fideli, non credidit: de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit? 49. At quam festive crimen contextitur? Tua te, inquit, eadem, quae semper, fortuna servavit: negavisti tum te inspicere velle. VII. Quid postea? An Deiotarus rex, illo tempore non perfecta re, continuo dimisit exercitum? Nullus erat alius insidiandi locus? At eodem te, quum caenavisses, rediturum dixeras: itaque fecisti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? Quum in convivio comiter et iucunde fuisses, tum illuc isti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asia; quae Africanus, inspectante exercitu, accepit. Quod quum praesens Deiotarus regio et animo et more fecisset, tu in cubiculum discessisti. 20. Obsecro, Caesar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium atque admirantium recordare. Num quae trepidatio? num qui tumultus? num quid, nisi moderate, nisi quiete, nisi ex hominis gravissimi et sanctissimi disciplina? Quid igitur caussae excogitari potest, cur te lautum voluerit, caenatum noluerit occidere? 24. In posterum, inquit, diem distulit, ut, quum in castellum Luceium ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi: sed tamen acta res criminose est. Quum, inquit, vomere te post caenam velle dixisses, in balneum te ducere coeperunt; ibi enim erant insidiae; at te eadem tua fortuna servavit; in cubiculum te ire malle dixisti. Dii te perduint, fugitive! ita non modo nequam et improbus, sed fatuus et amens es.

Quid? ille signa aenea in insidiis posuerat, quae e balneo in cubiculum transferri non possent? — Habes crimina insidiarum. Nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conscius. Quid tu[m]? Ita demens ille erat, ut eum, quem conscium tanti sceleris habebat, a se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi et inimicissimum sciret esse nepotem suum et C. Caesarem, cui fecisset insidias? praesertim quum is unus esset, qui posset de absente se vindicare? 22. Et fratres meos, inquit, quod erant conscii, in vincula coniecit. Quum igitur eos vinciret, quos secum habebat, te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quae illos scire dicis?

VIII. Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem semper in speculis fuisse, quum a te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparasse. De exercitu dicam breviter, ut cetera. Numquam eas copias rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Romano posset: sed quibus fines suos ab excursionibus hostium et latrociniiis tueretur et imperatoribus nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem maiores copias alere poterat: nunc exiguas vix tueri potest. 23. At misit ad Caecilium, nescio quem: sed eos, quos misit, quod ire noluerunt, in vincula coniecit. Non quaero, quam verisimile sit, aut non habuisse regem, quos mitteret, aut eos, quos misisset, non paruisse; aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vinctos potius, quam necatos fuisse. Sed tamen, quum ad Caecilium mittebat, utrum caussam illam victam esse nesciebat, an Caecilium istum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime nostros homines novit, vel quia non nosset, vel si nosset, contemneret. 24. Addidit

etiam illud, equites non optimos misisse tibi. Veteres, credo, Caesar; nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. At nescio quem ex eo numero, servum iudicatum. Non arbitror; non audivi. Sed in eo, etiamsi accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer.

IX. Alieno autem a te animo fuit. Quomodo? Speravit, credo, difficiles tibi Alexandria fore exitus, propter regionis naturam et fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit, exercitum aluit; quem Asiae praefecerat, nulla re defuit: tibi victori, non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam atque ad aciem praesto fuit. 25. Secutum est bellum Africanum. Graves de te rumores sparsi: qui etiam furiosum illum Caecilium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit? qui auctionatus sit, seseque exspoliare maluerit, quam tibi pecuniam non subministrare. At eo, inquit, tempore ipso Nicaeam Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, et celeriter ad se referrent. Itaque quum esset ei nuntiatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumsideri: de Domitio dixit verum Graecum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum:

Pereant amici, dum una inimici intercidant:

quod ille, si esset tibi inimicissimus, numquam tamen dixisset. Ipse enim mansuetus; versus immanis. Qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porro inimicus cur esset, a quo quum vel interfici, belli lege, potuisset, regem et se et filium suum constitutos esse meminisset? 26. Quid deinde? furcifer quo progreditur? ait, hac laetitia Deiotarum elatum, vino se obruisse, in convivioque nudum saltavisse. Quae crux huic fugitivo potest

satis supplicii afferre? Deiotarum saltantem quisquam, aut ebrium vidit umquam? Omnes sunt in illo rege regiae virtutes, quod te, Caesar, ignorare non arbitror: sed praecipue singularis et admiranda frugalitas. Etsi hoc verbo scio laudari regem non solere. Frugi hominem dici, non multum habet laudis in rege: fortem, iustum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem; hae sunt regiae laudes: illa privata est. Ut volet, quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est modestiam et temperantiam, virtutem esse maximam iudico. Haec in illo est ab ineunte aetate, quum a cuncta Asia, tum a magistratibus legatisque nostris, tum ab equitibus Romanis, qui in Asia negotiati sunt, perspecta et cognita. 27. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam nostram ad hoc regium nomen ascendit: sed tamen quidquid a bellis populi Romani vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res rationesque iungebat; ut non solum tetrarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, et diligentissimus agricola et pecuarius haberetur. Qui igitur adolescens, nondum tanta gloria praeditus, nihil umquam, nisi severissime et gravissime, fecerit; is ea existimatione, eaque aetate saltavit? X. 28. Imitari potius, Castor, avi mores disciplinamque debebas, quam optimo et clarissimo viro fugitivi ore maledicere. Quod si saltatorem avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris pudicitiaeque exempla peterentur: tamen hoc maledictum minime in illam aetatem conveniret. Quibus ille studiis ab ineunte aetate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optime ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta iam aetate exacta defecerant. Itaque Deiotarum quum plures in equum sustulissent, quod haerere in

eo senex posset, admirari solebamus: hic vero adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Graecia commilito fuit, quum in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompeium pater miserat, quos concursus facere solebat! quam se iactare! quam ostentare! quam nemini in illa causa studio et cupiditate concedere! 29. Quum vero, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem praelium suator fuissem armorum non deponendorum, sed abiiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod et ipse ardebat studio ipsius belli, et patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quae non impunitatem solum adepta sit, sed etiam accusandi licentiam: calamitosus Deiotarus, qui ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam a suis accusetur. Vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti?

XI. 30. Sint sane inimicitiae, quae esse non debent. Rex enim Deiotarus vestram familiam abiectam et obscuram e tenebris in lucem evocavit. Quis tuum patrem ante, qui esset, quam cuius gener esset, audivit? Sed quamvis ingrate et impie necessitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto: concedatur haec quoque acerbitalis et odii magnitudo. Adeone, ut etiam omnia vitae salutisque communis atque etiam humanitatis iura violentur? Servum sollicitare verbis, spe promissisque corrumpere, abducere domum; contra dominum armare: hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam ista corruptela servi, si non modo impunita fuerit, sed

etiam a tanta auctoritate approbata: nulli parietes nostram salutem, nullae leges, nulla iura custodient. Ubi enim id, quod intus est atque nostrum, impune evolare potest contraque nos pugnare: fit in dominatu servitus, in servitute dominatus. 31. O tempora, o mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, quum tribunus plebis M. Scaurum principem civitatis in iudicium populi vocasset, Scaurique servus ad eum clam domum venisset, et crimina in dominum delaturum se esse dixisset: prehendi hominem iussit ad Scaurumque deduci. Vide, quid intersit: etsi inique Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille inimico servum remisit; tu ab avo abduxisti; ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti; ille adiutorem servum contra dominum repudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti. 32. At semel iste est corruptus a vobis? Nonne, quum esset productus, et quum tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? Nonne, audiente hoc Ser. Sulpicio, clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium caenabat, et hoc T. Torquato, optimo adolescente, se a te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsus esse confessus est? XII. Quae est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? Idcirco in hanc urbem venisti, ut huius urbis iura et exempla corrumperes domesticaque immanitate nostrae civitatis humanitatem inquinares?

33. At quam acute collecta crimina! Blesamius, inquit, (eius enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi,) ad regem, inquit, scribere solebat, te in invidia esse, tyrannum existimari, statua inter reges posita animos hominum vehementer offen-

sos, plaudi tibi non solere. Non intelligis, Caesar, ex urbanis malevolorum sermunculis haec ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Caesarem scriberet? Multorum enim capita civium viderat; multos iussu Caesaris vexatos, verberatos, necatos; multas afflictas et eversas domos; armatis militibus refertum forum. Quae semper in civili victoria sensimus, ea te victore non vidimus. 34. Solus, inquam, es, C. Caesar, cuius in victoria ceciderit nemo, nisi armatus. Et quem nos liberi, in summa populi Romani libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria ducimus: is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, una praesertim, quum tam multas videat? Valde enim invidendum est eius statuis, cuius tropaeis non invidimus. Nam, si locus affert invidiam, nullus locus est, ad statuam quidem, rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus umquam a te est, et nonnumquam obstupefactis hominibus ipsa admiratione compressus est, et fortasse eo praetermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest.

XIII. 35. Nihil a me arbitror praetermissum, sed aliquid ad extremam causae partem reservatum. Id autem aliquid est, te ut plane Deiotaro reconciliet oratio mea. Non enim iam metuo, ne tu illi succenseas: illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicere. Quod abest longissime, mihi crede, Caesar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit; neque se a te muletatum arbitratur, sed, quum existimares, multis tibi multa esse tribuenda, quo minus a se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. 36. Etenim si Antiochus, magnus

ille rex Asiae, quum, posteaquam a Scipione devictus Tauro tenus regnare iussus esset omnemque hanc Asiam, quae est nunc nostra provincia, amisisset, dicere est solitus, benigne sibi a populo Romano esse factum, quod, nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur: potest multo facilius se Deiotarus consolari. Ille enim furoris mulctam sustinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Caesar, tribuisti, quum et ipsi et filio nomen regium concessisti. Hoc nomine retento atque conservato, nullum beneficium populi Romani, nullum iudicium de se senatus imminutum putat. Magno animo et erecto est, nec umquam succumbet inimicis, ne fortunae quidem. 37. Multa se arbitratur et peperisse ante factis et habere in animo atque virtute, quae nullo modo possit amittere. Quae enim fortuna, aut quis casus, aut quae tanta possit iniuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? Ab omnibus enim his ornatus est, qui, postquam in castris esse potuit per aetatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria bella gesserunt, senatus vero iudicia de illo tam multa tamque honorifica, quae publicis populi Romani litteris monumentisque consignata sunt, quae umquam vetustas obruet, aut quae tanta delebit oblivio? Quid de virtute eius dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantia? quae omnes docti atque sapientes summa, quidam etiam sola bona esse dixerunt, hisque non modo ad bene, sed etiam ad beate vivendum contentam virtutem esse. 38. Haec ille reputans et dies noctesque cogitans, non modo tibi non succenset, (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens,) verum omnem tranquillitatem et quietem senectutis acceptam refert clementiae tuae. XIV. Quo quidem

animo quum antea fuit, tum non dubito, quin tuis litteris, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omni sollicitudine abstraxerit. Iubes enim eum bene sperare et bono esse animo: quod scio te non frustra scribere. Memini enim iisdem fere verbis ad me te scribere meque tuis litteris bene sperare non frustra esse iussum. 39. Laboro equidem regis Deiotari caussa, quocum mihi amicitiam respublica conciliavit, hospitium voluntas utriusque coniunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam vero necessitudinem magna eius officia in me et in exercitum meum effecerunt: sed quum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel ignotum a te esse oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec haerere in animis hominum sollicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel a te sint liberati timore. 40. Non debeo, C. Caesar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim. Nihil opus est. Occurrere ipsa solet supplicibus et calamitosis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges, et id animo contemplare, quod oculis non potes. Dabis profecto misericordiae, quod iracundiae negavisti. Multa sunt monumenta tuae clementiae: sed maxime eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. Quae si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit: sociorum vero regum et amicorum sanctissimum. XV. 44. Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt: retentum vero, et a te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. Cor-

pora vero sua pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras et Blesamius et Antigonus, tibi nobisque omnibus iam diu noti, eademque fide et virtute praeditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus, quum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. 42. Exquire de Blesamio, numquid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, et criminibus illis pro rege se supponit reum: memoriam tuam implorat, qua vales plurimum; negat umquam se a te in Deiotari tetrarchia pedem discessisse: in primis finibus tibi se praesto fuisse dicit, usque ad ultimos prosecutum: quum e balneo exisses, tecum se fuisse, quum illa munera inspexisses caenatus, quum in cubiculo recubuisses; eandemque assiduitatem tibi se prae-buisse postridie. 43. Quamobrem, si quid eorum, quae obiecta sunt, cogitatum sit, non recusat, quin id facinus suum iudices. Quocirca, C. Caesar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis est; alterum conservare, clementiae tuae.

M. TULLII CICERONIS
IN M. ANTONIUM
P H I L I P P I C A R U M
LIBER PRIMUS
SEU PHILIPPICA PRIMA.

NOTITIA LITTERARIA.

Interfecto Idibus Mart. anni U. c. DCCX. C. Caesare, M. Antonius, collega eius in consulatu, sibi metuens, non solum eo die latuit, verum etiam tenuit aliquamdiu consilia sua, simulatione ad tempus accommodata. Postridie Idus actum est cum eo de communi concordia per viros consulares: post diem tertium, qui fuit XVI. Kal. Apr., in aedem Telluris convocato senatu, Cicero oratione, quam graece conversam Dio Cassius (XLIV, 63.) nobis servavit, pacem suavit discordiarumque memoriam omnem, vetere Atheniensium exemplo, oblivione sempiterna delendam censuit. Quo die praeclare de rep. locutus Antonius, consequentibus etiam diebus non dubitavit suae voluntatis argumenta dare visus est: misso parvo filio, pacis obside, in Capitolium, C. Cassium ipse, M. Brutum Lepidus, pontifex max. alii alios ex tyrannoctonis, qui post Caesaris ne-

cem, populi et Antonii maxime consulis metu, in Capitolium se contulerant, caenae adhibuerunt. Sed fictam personam sustinere diu nemo potest. Quum Caesarem, quamquam in libera civitate singulari potestate usum, funere tamen efferrī placuisset: qui fons malorum omnium fuit: (sic enim tyrannum non fuisse iudicabatur, nam tyrannorum corpora proiiciuntur inhumata:) laudavit eum de more Antonius in foro: commemoratisque rebus ab eo gestis, maximisque erga remp. meritis, explicata demum cruenta veste, in qua caesus fuerat, multis pugionum ictibus perfossa, convertit orationem ad miserationem commovendam, populumque, iam dolore incensum, in eam iracundiam furoremque impulit, ut statim a funere ad domum Bruti et Cassii cum facibus accurreret: unde aegre repulsus est. Brutus et Cassius, vitato praesenti periculo, concitatae multitudinis vim timentes, Antonique perfidiam iam satis experti, Antium et Lanuvium aufugerunt, eo consilio, ut inde in provincias a senatu decretas proficiscerentur. Decreverat autem senatus, postridie quam e Capitolio Caesaris interfectores descenderant, Bruto Cretam, Cassio Africam, Trebonio Asiam, Cimbro Bithyniam: D. Bruto Galliam citeriorem, datam a Caesare antea, confirmarat. Idem tamen, quasi ad sanitatem revocatus, reliquis diebus in Capitolio praeclara S. C. fecit, primum illud e Ser. Sulpicii sententia, ne qua post Idus Mart. immunitatis tabula, neve cuius beneficii figeretur: deinde, ut dictaturae nomen in perpetuum e rep. tolleretur. Lux quaedam oblata videbatur; erecti erant spe libertatis et otii bonorum animi: constituta resp. putabatur. Sed cito ille simulationem sustulit, suique similis visus est. Habito enim Kalendis Iun. senatu, non eum, quem antea, de rep. sensum, nec superiorum dierum actis consentientem voluntatem ostendit. Nihil deinde ad senatum referebat: per populum, id est per infimam corruptamque plebem, contempta amplissimi ordinis auctoritate, agebat omnia, contra S. C., quod ipse fieri voluerat, tabulas figebat, civitatem immunitatesque dabat, exsules reducebat: eaque se facere omnia dicebat

ex legibus Caesaris, aut ex eius commentariis. Tum Cicero, desperata prorsus Antonio consule libertate, Urbem reliquit, in Graecium iturus, ea mente, ut Kalendis Ian. quo die Pansa et Hirtius consulatum inituri erant, adesset. Nec tamen iter illud absolvit. Nam Leucopetræ adversa tempestate detentus, ab iis, qui ab Urbe venerant, et concionem accepit Antonii, et ea cognovit, unde revertendi consilium cepit. Post reditum, de via languens, in senatum, qui Kalendis Sept. ut Phil. V. legitur, in aede Concordiæ habebatur, non venit. Quo graviter commotus Antonius, fabros se missurum et domum eius disturbaturum, audiente senatu, dixit.

Postridie, id est XIV. Non. Sept., Cicero in senatum venit absente Antonio et primam orationem Philippicam dixit.

ARG. Cicero hac oratione primum exposuit consilium profectionis in Graeciam susceptae, ob M. Antonium a se captum, inde a Kal. Iun. res novas in civitate molientem (c. 1. 2.). Deinde ratione reditus sui reddita, Pisonis orationem collaudat, Kal. habitam Sextilibus (c. 3. 4.). Tum Antonii iniuriam hesterno die sibi illatam castigat et se, si in senatu adfuisset, pariter ac Pisonem, supplicationes Caesari mortuo negaturum fuisse pronuntiat (c. 5. 6.). Iam, quae in praesenti e republica esse sibi videantur, exponit. Ac primum quidem Caesaris acta pacis et otii causa servanda esse censet. Docet autem, nihil esse tam in actis Caesaris, quam leges Caesaris. His acta eius dissolvi, ferendum non esse. Hic commemorat legem, ne praetoriae provinciae ultra annum, neve consulares ultra biennium obtineantur. Deinde ostendit, Antonii lege de tertia iudicium decuria Iulias leges iudiciarias tolli omnes: item Antonii lege, quae homines de vi et de maiestate damnatos, si velint, ad populum provocare iubeat, quum ceteras leges dissolvi, tum in primis Iulias, quibus decretum sit, ut de vi et de maiestate damnatis aqua et igni interdicator. Sed ne Antonii quidem leges post Caesaris mortem latas evertendas indicat: quamquam verendum sit, ne iste, qui quasi a Caesaris mortui commentariis reduxerit exsules, univer-

sas nationes et provincias civitate et vectigalibus imminutis, infinita immunitate ornaverit, omnia susque deque habeat, iam quaecumque videantur vi et armis obtrudat pro legibus (c. 7—10.) Iam ubi, quae de republica sentiat, libere dixit, deprecatur iram Antonii, quam si non possit lenire precibus, petit, ut Antonius sibi tamquam civi irascatur, armorum vi abstineat (c. 11.). Postremo utrumque consulem, et Dolabellam praesentem et absentem Antonium cohortatur, ut veram sectentur gloriam, quae ex recte factis magnisque in rempublicam meritis nascatur (c. 12—15.).

I. 4. Antequam de republica, patres conscripti, dicam ea, quae dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter consilium et profectionis et reversionis meae. Ego quum sperarem, aliquando ad vestrum consilium auctoritatemque rempublicam esse revocatum, manendum mihi statuebam, quasi in vigilia quadam consulari ac senatoria. Nec vero usquam discedebam, nec a republica deiciebam oculos ex eo die, quo in aedem Telluris convocati sumus. In quo templo, quantum in me fuit, ieci fundamenta pacis, Atheniensiumque renovavi vetus exemplum; Graecum etiam verbum usurpavi, quo tum in sedandis discordiis erat usa civitas illa, atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delendam censi.

2. Praeclara tum oratio M. Antonii: egregia etiam voluntas: pax denique per eum et per liberos eius cum praestantissimis civibus confirmata est. Atque his principiis reliqua consentiebant. Ad deliberationes eas, quas habebat domi de republica, principes civitatis adhibebat: ad hunc ordinem res optimas defererebat: nihil tum, nisi quod erat notum omnibus, in C. Caesaris commentariis reperiiebatur; summa constantia ad ea, quae quaesita erant, respondebat.

3. Num qui exsules restituti? Unum aiebat, praeterea neminem.

Num immunitates datae? Nullae, respondebat. Assentiri etiam nos Ser. Sulpicio, clarissimo viro, voluit, ne qua tabula post Idus Martias ullius decreti Caesaris aut beneficii figeretur. Multa praetereo, eaque praeclara. Ad singulare enim M. Antonii factum festinat oratio. Dictaturam, quae vim iam regiae potestatis obsederat, funditus ex republica sustulit: de qua ne sententias quidem diximus. Scriptum senatusconsultum, quod fieri vellet, attulit: quo recitato, auctoritatem eius summo studio secuti sumus, eique amplissimis verbis per senatusconsultum gratias egimus.

II. 4. Lux quaedam videbatur oblata, non modo regno, quod pertuleramus, sed etiam regni timore sublato: magnumque pignus ab eo reipublicae datum, se liberam civitatem esse velle, quum dictatoris nomen, quod saepe iustum fuisset, propter perpetuae dictaturae recentem memoriam funditus ex republica sustulisset.

5. Liberatus caedis periculo paucis post diebus senatus: uncus impactus est fugitivo illi, qui in C. Marii nomen invaserat. Atque haec omnia communiter cum collega: alia porro propria Dolabellae: quae, nisi collega abfuisset, credo iis fuisse futura communia. Nam, quum serperet in Urbe infinitum malum, idque manaret in dies latius; iidemque bustum in foro facerent, qui illam insepultam sepulturam effecerant, et quotidie magis magisque perditii homines cum sui similibus servis tectis ac templis Urbis minarentur: talis animadversio fuit Dolabellae quum in audaces scelerososque servos, tum in impuros et nefarios liberos, talisque eversio illius exsecratae columnae, ut mirum mihi videatur, tam valde reliquum tempus ab illo uno die dissensisse.

6. Ecce enim Kalendis Iuniis, quibus ut adessemus edixerat, mutata omnia: nihil per sena-

tum, multa et magna per populum, et absente populo et invito. Consules designati se audere negabant in senatum venire: patriae liberatores Urbe carebant ea, cuius a cervicibus iugum servile deiecerant: quos tamen ipsi consules et in concionibus et in omni sermone laudabant. Veterani qui appellabantur, quibus hic ordo diligentissime caverat, non ad conservationem earum rerum, quas habebant, sed ad spem novarum praedarum incitabantur. Quae quum audire mallet, quam videre, haberemque ius legationis liberum, ea mente discessi, ut adessem Kalendis Ianuariis, quod initium senatus cogendi fore videbatur.

III. 7. Exposui, patres conscripti, profectionis consilium: nunc reversionis, quae plus admirationis habet, breviter exponam. Quum Brundisium, iterque illud, quod tritum in Graeciam est, non sine causa vitavissem, Kalendis Sextilibus veni Syracusas, quod ab Urbe ea transmissio in Graeciam laudabatur: quae tamen urbs mihi coniunctissima, plus una me nocte cupiens retinere, non potuit. Veritus sum, ne meus repentinus ad meos necessarios adventus suspicionis aliquid afferret, si essem commoratus. Quum autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, venti detulissent; ab eo loco conscendi, ut transmitterem: nec ita multum provectus, reiectus austro sum in eum ipsum locum, unde conscenderam. 8. Quumque intempesta nox esset mansissemque in villa P. Valerii, comitis et familiaris mei, postridieque apud eundem ventum expectans manerem, municipes Rhegini complures ad me venerunt, ex his quidam Roma recentes: a quibus primum accipio M. Antonii concionem: quae ita mihi placuit, ut ea lecta de reversione primum coeperim cogitare. Nec ita multo post

edictum Bruti affertur et Cassii: quod quidem mihi, fortasse quod eos etiam plus reipublicae, quam familiaritatis gratia diligo, plenum aequitatis videbatur. Addebant praeterea, (sit enim plerumque, ut ii, qui boni quid volunt asserre, afflingant aliquid, quo faciant id, quod nuntiant, laetius,) rem conventuram: Kalendis Sextilibus senatum frequentem fore: Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis Galliis provinciis, ad auctoritatem senatus esse rediturum. IV. 9. Tum vero tanta sum cupiditate incensus ad reditum, ut mihi nulli neque remi neque venti satisfacerent: non quo me ad tempus occurrurum non putarem, sed ne tardius, quam cuperem, reipublicae gratularer. Atque ego celeriter Veliam devectus, Brutum vidi; quanto meo dolore, non dico. Turpe mihi ipsi videbatur, in eam urbem me audere reverti, ex qua Brutus cederet: et ibi velle tuto esse, ubi ille non posset. Neque vero illum similiter, atque ipse eram, commotum esse vidi. Erectus enim maximi ac pulcherrimi facti sui conscientia, nihil de suo casu, multa de vestro querebatur. 10. Ex quo primum cognovi, quae Kalendis Sextilibus in senatu fuisset L. Pisonis oratio: qui quamquam parum erat (id enim ipso a Bruto audieram) a quibus debuerat, adiutus: tamen et Bruti testimonio (quo quid potest esse gravius?) et omnium praedicatione, quos postea vidi, magnam mihi videbatur gloriam consecutus. Hunc igitur ut sequerer, properavi, quem praesentes non sunt secuti: non ut proficerem aliquid, (neque enim sperabam id, neque praestare poteram,) sed ut, si quid mihi humanitus accidisset, (multa autem impendere videntur praeter naturam etiam praeterque fatum,) huius tamen diei vocem testem reipublicae relinquerem meae perpetuae erga se voluntatis.

11. Quoniam utriusque consilii causam, patres conscripti, probatam vobis esse confido, priusquam de republica dicere incipio, pauca querar de hesternâ M. Antonii iniuria: cui sum amicus, idque me nonnullo eius officio debere esse, prae me semper tuli. V. Quid tandem erat causae, cur in senatum hesterno die tam acerbe cogerer? Solusne aberam? an non saepe minus frequentes fuistis? an ea res agebatur, ut etiam aegrotos deferri oporteret? Hannibal, credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam causam etiam Appium illum, et caecum et senem, delatum esse memoriae proditum est. 12. De supplicationibus referebatur: quo in genere senatores deesse non solent. Coguntur enim non pignoribus, sed eorum, quorum de honore agitur, gratia: quod idem sit, quum de triumpho refertur. Ita sine cura consules sunt, ut paene liberum sit senatori, non adesse. Qui quum mihi mos notus esset, quumque de via languerem et mihimet displicerem, misi pro amicitia, qui hoc ei diceret. At ille, vobis audientibus, cum fabris se domum meam venturum esse dixit. Nimis iracunde hoc quidem et valde intemperanter. Cuius enim maleficii ista poena est, ut dicere in hoc ordine auderet, se publicis operis disturbaturum publice ex senatus sententia aedificatam domum? Quis autem umquam tanto damno senatorem coegit? aut quid est ultra pignus aut mulctam? Quod si scisset, quam sententiam dicturus essem, remisisset aliquid profecto de severitate cogendi. VI. 13. An me censetis, patres conscripti, quod vos inviti secuti estis, decreturum fuisse, ut parentalia cum supplicationibus miscerentur? ut inextinguibiles religiones in rempublicam inducerentur? ut decernerentur supplicationes mortuo?

nihil dico, cui. Fuerit ille L. Brutus, qui et ipse regio dominatu rempublicam liberavit, et ad similem virtutem et simile factum stirpem iam prope in quingentesimum annum propagavit: adduci tamen non possem, ut quemquam mortuum coniungerem cum immortalium religione: ut, cuius sepulcrum usquam exstet, ubi parentetur, ei publice supplicetur. Ego vero eam sententiam dixissem, patres conscripti, ut me adversus populum Romanum, si qui accidisset gravior reipublicae casus, si bellum, si morbus, si fames, facile possem defendere: quae partim iam sunt, partim timeo ne impendeant. Sed hoc ignoscant dii immortales velim et populo Romano, qui id non probat, et huic ordini, qui decrevit invitus. 44. Quid? de reliquis reipublicae malis licetne dicere? mihi vero licet et semper licebit dignitatem tueri, mortem contemnere. Potestas modo veniendi in hunc locum sit: dicendi periculum non recuso. Atque utinam, patres conscripti, Kalendis Sextilibus adesse potuissem! non quo profici potuerit aliquid, sed ne unus modo consularis, quod tum accidit, dignus illo honore, dignus reipublica inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines amplissimis populi Romani beneficiis usos L. Pisonem, ducem optimae sententiae, non secutos. Idcircone nos populus Romanus consules fecit, ut, in altissimo amplissimoque gradu dignitatis locati, rempublicam pro nihilo haberemus? Non modo voce nemo L. Pisoni consularis, sed ne vultu quidem assensus est. 45. Quae, malum! est ista voluntaria servitus? fuerit quaedam necessaria. Nec ego hoc ab omnibus iis desidero, qui sententiam consulari loco dicunt. Alia caussa est eorum, quorum silentio ignosco: alia eorum, quorum vocem requiro: quos quidem

doleo in suspicionem populi Romani venire, non metus, quod ipsum esset turpe, sed alium alia de causa deesse dignitati suae. VII. Quare primum maximas gratias et habeo et ago L. Pisoni, qui non, quid efficere posset in republica, cogitavit, sed quid ipse facere deberet: deinde a vobis, patres conscripti, peto, ut, etiamsi sequi minus audebitis orationem atque auctoritatem meam, benigne tamen me, ut fecistis adhuc, audiat.

16. Primum igitur acta Caesaris servanda censeo: non quo probem: quis enim id quidem potest? sed quia rationem habendam maxime arbitraris pacis et otii. Vellem adesset Antonius, modo sine advocatis. Sed, ut opinor, licet ei minus valere, quod mihi heri per illum non licuit. Doceret me vel potius vos, patres conscripti, quemadmodum ipse Caesaris acta defenderet. An in commentariolis et chirographis et libellis se uno auctore prolatis, ac ne prolatis quidem, sed tantummodo dictis, acta Caesaris firma erunt: quae ille in aes incidit, in quo populi iussa perpetuasque leges esse voluit, pro nihilo habebuntur? 17. Equidem sic existimo: nihil tam esse in actis Caesaris, quam leges Caesaris. An, si cui quid ille promisit, id erit fixum, quod idem facere non potuit? ut multis multa promissa non fecit. Quae tamen multo plura illo mortuo reperta sunt, quam a vivo beneficia per omnes annos tributa et data. Sed ea non muto, non moveo: summo etiam studio praeclara illius acta defendo. Pecunia utinam ad Opis maneret! cruenta illa quidem, sed his temporibus, quoniam his, quorum est, non redditur, necessaria. Quamquam ea quoque sit effusa, si ita in actis fuit. 18. Ecquid est, quod tam proprie dici possit actum eius, qui togatus in republica cum potestate imperioque versatus sit, quam lex?

Quaere acta Gracchi: leges Semproniae proferentur. Quaere Sullae: Corneliae. Quid? Cn. Pompeii tertius consulatus in quibus actis constitit? nempe in legibus. A Caesare ipso si quaereres, quidnam egisset in Urbe et in toga, leges multas responderet se et praeclaras tulisse: chirographa vero aut mutaret aut non daret: aut, si dedisset, non istas res in actis suis duceret. Sed ea ipsa concedo: quibusdam in rebus etiam conniveo: in maximis verò rebus, id est legibus, acta Caesaris dissolvi ferendum non puto. VIII. 19. Quae lex melior, utilior, optima etiam republica saepius flagitata, quam, ne praetoriae provinciae plus quam annum, neve plus quam biennium consulares obtinerentur? Hac lege sublata, videnturne vobis acta Caesaris servari? Quid? ea lege, quae promulgata est de tertia decuria iudicum, nonne omnes iudicariae leges Caesaris dissolvuntur? Et vos acta Caesaris defenditis, qui leges eius evertitis? Nisi forte, si quid memoriae caussa retulit in libellum, id numerabitur in actis et, quamvis iniquum et inutile sit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit, id in actis Caesaris non habebitur. 20. At quae est ista tertia decuria? Centurionum, inquit. Quid? isti ordini iudicatus lege Iulia, etiam ante Pompeia, Aurelia non patebat? Censui praefiniebatur, inquit. Non centurioni quidem solum, sed equiti etiam Romano. Itaque viri fortissimi atque honestissimi, qui ordines duxerunt, res et iudicant et iudicaverunt. Non quaero, inquit, istos. Quicumque ordinem duxit, iudicet. At si ferretis, quicumque equo meruisset, quod est lautius, nemini probaretis. In iudice enim spectari et fortuna debet et dignitas. Non quaero, inquit, ista: addo etiam iudices manipulares ex legione Alaudarum. Aliter enim nostri negant posse se salvos esse. O con-

tumeliosum honorem iis, quos ad iudicandum nec opinantes vocatis! Hic enim est legis index, ut ii in tertia decuria iudicent, qui libere iudicare non audeant. In quo quantus est error, dii immortales, eorum, qui istam legem excogitaverunt! Ut enim quisque sordidissimus videbitur, ita libentissime severitate iudicandi sordes suas eluet laborabitque, ut honestis decuriis potius dignus videatur, quam in turpem iure coniectus. IX. 21. Altera promulgata lex est, ut et de vi et de maiestate damnati ad populum provocent, si velint. Haec utrum tandem lex est, an legum omnium dissolutio? Quis est enim hodie, cuius intersit istam legem manere? Nemo reus est istis legibus: nemo, quem futurum putemus. Armis enim gesta numquam profecto in iudicium vocabuntur. At res popularis. Utinam quidem aliquid velletis esse popolare! Omnes enim iam cives de reipublicae salute una et mente et voce consentiunt. Quae est igitur ista cupiditas eius legis ferendae, quae turpitudinem summam habeat, gratiam nullam? Quid enim turpius, quam, qui maiestatem populi Romani per vim minuerit, eum, damnatum iudicio, ad eam ipsam vim reverti, propter quam sit iure damnatus? 22. Sed quid plura de lege disputo? quasi vero id agatur, ut quisquam provocet. Id agitur, id fertur, ne quis omnino umquam istis legibus reus fiat. Quis enim aut accusator tam amens reperietur, qui reo condemnato obiicere se multitudini conductae velit? aut iudex, qui reum damnare audeat, ut ipse ad operas mercenarias statim protrahatur? Non igitur provocatio ista lege datur: sed duae maxime salutares leges quaestionesque tolluntur. Quid est aliud adhortari adolescentes, ut turbulenti, ut seditiosi, ut perniciosi cives velint esse? Quam autem ad pestem furor

tribunicius impelli non poterit, his duabus quaestionibus de vi et de maiestate sublati? 23. Quid, quod obrogatur legibus Caesaris, quae iubent ei, qui de vi, itemque ei, qui maiestatis damnatus sit, aqua et igni interdici? Quibus quum provocatio datur, nonne acta Caesaris rescinduntur? Quae quidem ego, patres conscripti, qui illa numquam probavi, tamen ita conservanda concordiae caussa arbitratus sum, ut non modo, quas vivus Caesar leges tulisset, infirmandas hoc tempore non putarem, sed ne illas quidem, quas post mortem Caesaris prolatas esse et fixas videtis.

X. 24. De exsilio reducti a mortuo: civitas data non solum singulis, sed nationibus et provinciis universis a mortuo: immunitatibus infinitis sublata vectigalia a mortuo. Ergo haec uno, verum optimo, auctore domo prolata defendimus: eas leges, quas ipse, nobis inspectantibus, recitavit, pronuntiavit, tulit, quibus latis gloriabatur, iisque legibus rempublicam contineri putabat, de provinciis, de iudiciis, eas, inquam, Caesaris leges nos, qui defendimus acta Caesaris, evertendas putabimus? 25. Ae de iis tamen legibus, quae promulgatae sunt, saltem queri possumus: de iis, quae iam latae dicuntur, ne illud quidem licuit. Illae enim nulla promulgatione latae sunt ante, quam scriptae. Quaero autem, quid sit, cur aut ego aut quisquam vestrum, patres conscripti, bonis tribunis plebis, leges malas metuat. Paratos habemus, qui intercedant: paratos, qui rempublicam religione defendant: vacui metu esse debemus. Quas tu mihi, inquit, intercessionem, quas religiones? Eas scilicet, quibus reipublicae salus continetur. Negligimus ista, et nimis antiqua et stulta ducimus. Forum sepietur: omnes claudentur aditus: armati in praesidiis multis

locis collocabuntur. 26. Quid tum? Quod erit ita gestum, id lex erit; et in aes incidi iubebitis credo illa legitima: CONSULES POPULUM IURE ROGAVERUNT (hoccine a maioribus accepimus ius rogandi?) POPULUSQUE IURE SCIVIT. Qui populus? isne, qui exclusus est? quo iure? an eo, quod vi et armis omne sublatum est? Atque ego hoc dico de futuris; quod est amicorum ante dicere ea, quae vitari possint: quae si facta non erunt, refelletur oratio mea. Loquor de legibus promulgatis: de quibus est integrum vobis. Demonstro vitia: tollite. Denuntio vim, arma: removete.

XI. 27. Irasci vos quidem mihi, Dolabella, pro republica dicenti non oportebit. Quamquam te quidem id facturum non arbitror. Novi enim facilitatem tuam. Collegam tuum aiunt in hac sua fortuna, quae bona ipsi videtur, mihi, ne gravius quippiam dicam, avorum et avunculi sui consulatum si imitaretur, fortunatior videretur: sed eum iracundum audio esse factum. Video autem, quam sit odiosum habere iratum eundem et armatum, quum tanta praesertim gladio- rum sit impunitas. Sed proponam ius, ut opinor, aequum: quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, si quid in vitam eius aut in mores cum contumelia dixerò, quo minus mihi inimicissimus sit, non recusabo. Sin consuetudinem meam, quam in republica semper habui, tenuero, id est, si libere, quae sentiam, de republica dixerò: primum deprecor, ne irascatur: deinde, si hoc non impetro, peto, ut sic irascatur, ut civi. Armis utatur, si ita necesse est, ut dicit, sui defendendi caussa: iis, qui pro republica, quae ipsis visa erunt, dixerint, ista arma ne noceant. Quid hac postulatione dici potest aequius? 28. Quod si, ut a quibusdam mihi eius familiaribus

dictum est, omnis eum, quae habetur contra voluntatem eius, oratio graviter offendit, etiamsi nulla inest contumelia: feremus amici naturam. Sed iidem illi ita mecum loquuntur: Non idem tibi, adversario Caesaris, licebit, quod Pisoni socero: et simul admonent quiddam, quod cavebimus; nec erit iustior, patres conscripti, in senatum non veniendi morbi caussa, quam mortis. XII. 29. Sed per deos immortales! te enim intuens, Dolabella, qui es mihi carissimus, non possum de utriusque vestrum errore reticere. Credo enim vos, homines nobiles, magna quaedam spectantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli suspicantur, quae semper ab amplissimo quoque clarissimoque contempta est, non opes violentas, et populo Romano minime ferendam potentiam, sed caritatem civium et gloriam concupisse. Ea est autem gloria, laus recte factorum magnorumque in rempublicam fama meritorum, quae quum optimi cuiusque, tum etiam multitudinis testimonio comprobatur. 30. Dicerem, Dolabella, qui recte factorum fructus esset, nisi te praeter ceteros paullisper esse expertum viderem. Quem potes recordari in vita illuxisse tibi diem laetiorum, quam quum, expiato foro, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris poena affectis, Urbe incendii* et caedis metu liberata te domum recepisti? Cuius ordinis, cuius generis, cuius denique fortunae studia tum laudi et gratulationi tuae se non obtulerunt? Quin mihi etiam, quo auctore te in iis rebus uti arbitrabantur, et gratias boni viri agebant, et tuo nomine gratulabantur. Recordare, quaeso, Dolabella, consensum illum theatri, quum omnes earum rerum obliti, propter quas tibi fuerant offensi, significaverunt, se novo beneficio memoriam veteris doloris abiecisse.

31. Hanc tu, Dolabella, (magno loquor cum dolore,) hanc tu, inquam, animo aequo potuisti tantam dignitatem deponere? XIII. Tu autem, M. Antoni, (absentem enim appello,) unum illum diem, quo in aede Telluris senatus fuit, non omnibus iis mensibus, quibus te quidam, multum a me dissentientes, beatum putant, anteponis? Quae fuit oratio de concordia? quanto metu veterani, quanta sollicitudine civitas tum a te liberata est? Quum collegam tuum, depositis inimicitiis, oblitus auspicia a te ipso augure populi Romani nuntiata illo primum die collegam tibi esse voluisti: tuus parvulus filius in Capitolium a te missus pacis obses fuit. 32. Quo senatus die laetior? quo populus Romanus? qui quidem nulla in concione umquam frequentior fuit. Tum denique liberati per viros fortissimos videbamur; quia, ut illi voluerant, libertatem pax sequebatur. Proximo, altero, tertio, denique reliquis consecutis diebus, non intermittebas quasi donum aliquod quotidie afferre reipublicae. Maximum autem illud, quod dictaturae nomen sustulisti. Haec inusta est a te, a te, inquam, mortuo Caesari nota ad ignominiam sempiternam. Ut enim propter unius M. Manlii scelus, decreto gentis Manliae, neminem patricium M. Manlium vocari licet: sic tu propter unius dictatoris odium nomen dictatoris funditus sustulisti. 33. Num te, quum haec pro salute reipublicae tanta gessisses, fortunae tuae, num amplitudinis, num claritatis, num gloriae poenitebat? Unde igitur subito tanta ista mutatio? Non possum adduci, ut suspicer te pecunia captum. Licet, quod cuique libet, loquatur. Credere non est necesse. Nihil enim umquam in te sordidum, nihil humile cognovi. Quamquam solent domestici depravare nonnumquam: sed

novi firmitatem tuam. Atque utinam, ut culpam, sic etiam suspicionem vitare potuisses! XIV. Illud magis vereor, ne, ignorans verum iter gloriae, gloriosum putes, plus te unum posse, quam omnes, et metui a civibus tuis, quam diligi malis. Quod si ita putas, totam ignoras viam gloriae. Carum esse civem, bene de republica mereri, laudari, coli, diligi, gloriosum est. Metui vero, et in odio esse, invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum. 34. Quod videmus etiam in fabula illi ipsi, qui

Oderint, dum metuant,

dixerit, perniciosum fuisse. Utinam, Antoni, avum tuum meminisses! de quo tamen multa audisti ex me saepissime. Putasne illum immortalitatem mereri voluisse, ut propter armorum habendorum licentiam metueretur? Illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem cum ceteris, principem dignitate. Itaque, ut omittam res avi tui prosperas, acerbissimum eius diem supremum malim, quam L. Cinnae dominatum, a quo ille crudelissime est interfectus.

35. Sed quid oratione te flectam? Si enim exitus C. Caesaris efficere hoc non potest, ut malis carus esse, quam metui, nihil cuiusquam proficiet nec valebit oratio. Quem qui beatum fuisse putant, miseri ipsi sunt. Beatus est nemo, qui ea lege vivit, ut non modo impune, sed etiam cum summa intersectoris gloria interfici possit. Quare flecte te, quaeso, et maiores tuos respice, atque ita governa rempublicam, ut natum esse te cives tui gaudeant: sine quo nec beatus, nec clarus esse quisquam potest.

XV. 36. Et populi quidem Romani iudicia multa ambo habetis, quibus vos non satis moveri permoleste fero. Quid enim gladiatoribus clamores innumera-

bilium civium? quid populi versus? quid Pompeii statuæ plausus infiniti? quid II tribunis plebis, qui vobis adversantur? parumne haec significant incredibiliter consentientem populi Romani universi voluntatem? Quid? Apollinarium ludorum plausus, vel testimonia potius et iudicia populi Romani parum magna vobis videbantur? O beatos illos, qui, quum adesse ipsis propter vim armorum non licebat, aderant tamen et in medullis populi Romani ac visceribus haerebant! Nisi forte Accio tum plaudi et sexagesimo post anno palmam dari putabatis, non Bruto; qui ludis suis ita caruit, ut in illo apparatissimo spectaculo studium populus Romanus tribueret absenti, desiderium liberatoris sui perpetuo plausu et clamore leniret.

37. Equidem is sum, qui istos plausus, quum a popularibus civibus tribuerentur, semper contempserim: idemque quum a summis, mediis, infimis, quum denique ab universis hoc idem fit, quumque ii, qui ante sequi populi consensum solebant, fugiunt, non plausum illum, sed iudicium puto. Sin haec leviora vobis videntur, quae sunt gravissima: num etiam hoc contemnitis, quod sensistis, tam caram populo Romano vitam A. Hirtii fuisse? Satis erat enim, probatum illum esse populo Romano, ut est: iucundum amicis, in quo vincit omnes: carum suis, quibus est ipse carissimus: tantam tamen sollicitudinem bonorum, tantum timorem omnium in quo meminimus? Certe in nullo.

38. Quid igitur? hoc vos, per deos immortales! quale sit, non interpretamini? Quid eos de vestra vita cogitare censetis, quibus eorum, quos sperant reipublicae consulturos, vita tam cara sit? Cepi, patres conscripti, reversionis meae fructum: et quoniam ea dixi, ut, quicumque casus consecutus esset, exstaret

constantiae meae testimonium, et sum a vobis benigne ac diligenter auditus. Quae potestas si mihi saepius sine meo vestroque periculo fiet, utar: si minus, quantum potero, non tam mihi me, quam reipublicae reservabo. Mihi fere satis est, quod vixi, vel ad aetatem vel ad gloriam: huc si quid accesserit, non tam mihi, quam vobis rei publicae accesserit.

58.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. A N T O N I U M

PHILIPPICA SECUNDA.

NOTITIA LITTERARIA.

Antonius quem de prima Ciceronis oratione Philippica accepisset, cum inimicitius denuntiatis ante d. XIII. Kal. Oct. in senatu adesse iussit. Cui Cicero, partim sibi ipse vitae periculum metuens, partim ab amicis admonitus, non paruit. Interim vero Antonius, in Tiburtino Scipionis meditatus orationem dicta die in senatu habuit et in Ciceronem absentem acerbissime est invectus. Huic orationi Cicero Philippicam secundam opposuit, numquam habitam nec statim editam (cf. ad Att. XF, 13. XFI, 11.), sed tamen ita scriptam, ut si ipse in senatu eodem die Antonio respondisset.

ARG. Cicero in orationis exordio Antonium cum Catilina et Clodio comparat (c. 1.). Deinde ei respondet, quod amicitiam a se violatam esse criminatus erat (c. 2. 3.). Tum reprehendit Antonium, quod epistolas suas palam recitaverat, refutatque quum alias et criminationes Antonii et reprehensiones, tum quod ille, sua culpa Caesarem a Pompeio disiunctum, sua opera bellum civile conflatum et suo consilio interfectum esse Caesarem dixerat (c. 4—17.). Secunda orationis parte vitam exagitat Antonii, in qua quum alia ei probro dat, tum quod in Pompeii fortunas invaserit, Caesari autem bona ista repetenti insidias struxerit, eius testamentum irritum reddiderit, postremo tempore etiam senatum et forum militibus circumseperit, haud salva libertate reipublicae, quae non possit nisi caede eius restitui (c. 18—44.). In conclusione autem Antonium dicit cum Caesare una dominandi cupiditate, ceteris vero rebus nullo modo esse comparandum, eumque hortatur, ut in gratiam redeat cum republica, quae non sit hanc latura tyrannidem. Sibi vero nihil potius in votis esse pronuntiat, quam ut, si hoc tempore moriendum sit, populum Romanum relinquat liberum (c. 45. 46.).

I. 4. Quonam meo fato, patres conscripti, fieri dicam, ut nemo his viginti annis reipublicae fuerit hostis, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero necesse est a me quemquam nominari: vobiscum ipsi recordamini. Mihi poenarum illi plus, quam optarem, dederunt; te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me reipublicae caussa lacessiti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior, quam L. Catilina, furiosior, quam P. Clodius viderere, ultro maledictis me lacessisti: tuamque a me alienationem commendationem tibi ad cives impios fore putavisti. 2. Quid putem? contemptumne me? Non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus

gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid despiciere possit Antonius. An in senatu facillime de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestae reipublicae testimonium multis, mihi uni conservatae dedit. An decertare mecum voluit contentione dicendi? Hoc quidem est beneficium. Quid enim plenius, quid uberius, quam mihi et pro me et contra Antonium dicere? Illud profecto est: non existimavit sui similibus probari posse, se esse hostem patriae, nisi mihi esset inimicus. 3. Cui priusquam de ceteris rebus respondeo, de amicitia, quam a me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen iudico, pauca dicam.

II. Contra rem suam me, nescio quando, venisse questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari et necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis spe, sed aetatis flore collectam? non venirem contra iniuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non iure praetorio? Sed hoc idcirco commemoratum a te puto, ut te infimo ordini commendares, quum te omnes recordarentur libertini generum, et liberos tuos nepotes Q. Fadii, libertini hominis, fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras: (nam ita dixisti:) domum meam ventitaras. Nae tu, si id fecisses, melius famae, melius pudicitiae tuae consuluisse. Sed nec fecisti, nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset. 4. Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! o impudentiam praedicandam! Quo enim tempore me augurem a toto collegio expetiturum Cn. Pompeius et Q. Hortensius nominaverunt, (neque enim licebat a pluribus nominari,) tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa republica,

fore incolumem putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, quum in Italia Curio non esset? aut tum, quum es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cuius etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent. III. 5. At beneficio sum usus tuo. Quo? quamquam illud ipsum, quod commemoras, semper prae me tuli. Malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? Quod me Brundisii non occideris? Quem ipse victor, qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire iussisset, eum tu occideres? Fac potuisse. Quod est aliud, patres conscripti, beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, numquam, qui illum interfecerunt, a quo erant servati, quos tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere? Qua in re non tam iucundum videri mihi debuit, non interfectum a te, quam miserum, id te impune facere potuisse. 6. Sed sit beneficium, quandoquidem maius accipi a latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? An de interitu reipublicae queri non debui, ne in te ingratus viderer? At in illa querela, misera quidem et luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus populusque Romanus collocavit, necessaria, quid est dictum a me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? Quod quidem cuius temperantiae fuit, de M. Antonio querentem, abstinere maledicto? praesertim quum tu reliquias reipublicae dissipavisses? quum domi tuae turpissimo mercatu omnia essent venalia?

quum leges eas, quae numquam promulgatae essent, et de te, et a te las confiterere? quum auspicia augur, intercessionem consul sustulisses? quum esses foedissime stipatus armatis? quum omnes impuritates pudica in domo quotidie susciperes, vino lustrisque confectus? 7. At ego, tamquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multae et magnae fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de republica graviter querens, de homine nihil dixi. IV. Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum a me beneficium tum acceperit. At etiam litteras, quas me sibi misisse diceret, recitavit, homo et humanitatis expertus et vitae communis ignarus. Quis enim umquam, qui paullum modo honorum consuetudinem nosset, litteras ad se ab amico missas, offensione aliqua interposita, in medium protulit palamque recitavit? Quid est aliud, tollere e vita vitae societatem, tollere amicorum colloquia absentium? Quam multa ioca solent esse in epistolis, quae, prolata si sint, inepta videantur? quam multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? 8. Sit hoc inhumanitatis: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo diserte, ut Mustellae Tamisio et Tironi Numisio videris? qui quum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis, quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid opponas tandem, si negem, me umquam istas litteras ad te misisse? Quo me teste convincas? An chirographo? in quo habes scientiam quaestuosam. Qui possis? sunt enim librarii manu. Iam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam iam proferam, nihil sapere docuit. 9. Quid enim est minus, non dico oratoris, sed hominis, quam id obiicere adversario, quod ille si

verbo negarit, longius progredi non possit qui obiecerit? At ego non nego: teque in isto ipso convinco, non inhumanitatis solum, sed etiam amentiae. Quod enim verbum in istis litteris est non plenum humanitatis, officii, benevolentiae? Omne autem crimen tuum est, quod de te in his litteris non male existimem: quod scribam tamquam ad civem, tamquam ad bonum virum, non tamquam ad sceleratum et latronem. At ego tuas litteras, etsi iure poteram a te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quemdam de exilio reducere: adiurasque, id te, invito me, non esse facturum; idque a me impetras. Quid enim me interponerem audaciae tuae: quam neque auctoritas huius ordinis neque existimatio populi Romani neque leges ullae possent coercere? 40. Verumtamen quid erat, quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Caesaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse: in quo ne ipsius quidem ulla poterat esse, lege lata.

V. Sed quum mihi, patres conscripti, et pro me aliquid, et in M. Antonium multa dicenda sint: alterum peto a vobis, ut me, pro me dicentem, benigne; alterum ipse efficiam, ut, contra illum quum dicam, attente audiat. Simul illud oro: si meam quum in omni vita, tum in dicendo moderationem modestiamque cognostis, ne me hodie, quum isti, ut provocavit, respondero, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem. Etsi ille nullo modo consul, vel quod ita vivit, vel quod ita rempublicam gerit, vel quod ita factus est [consul]: ego sine ulla controversia consularis. 41. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiteretur, obiecit mihi consulatum meum. Qui

consulatus, verbo meus, patres conscripti, re vester fuit. Quid enim constitui, quid gessi, quid egi, nisi ex huius ordinis consilio, auctoritate, sententia? Haec tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem, meum consulatum praeter P. Clodium qui vituperaret, inventus est? cuius quidem tibi fatum, sicuti C. Curioni manet: quoniam id domi tuae est, quod fuit illorum utrique fatale. 42. Non placet M. Antonio consulatus meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proxime mortuus est: placuit Q. Catulo, cuius semper in hac republica vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, C. Pisoni, M. Glabrioni*, M. Lepido, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Catoni: qui quum multa, vita excedens, providit, tum quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompeius probavit: qui, ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus et gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret: qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam.

VI. 43. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot et talibus viris respublica orbata est: veniamus ad vivos, qui duo e consularium numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis: eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares senatusque cunctus assensus est:

qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini. 44. L. Caesar, avunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suae virum, vitricum tuum! Hunc tu quum auctorem et praeceptorem omnium consiliorum totiusque vitae debuisses habere, vitrici te similem, quam avunculi esse maluisti. Huius ego alienus consiliis consul usus sum: tu, sororis filius, ecquid ad eum umquam de republica retulisti? At ad quos refert? Dii immortales! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. 45. Hodie non descendit Antonius. Cur? Dat natalicia in hortis. Cui? Neminem nominabo. Putate tum Phormioni alicui, tum Gnatoni, tum Ballioni. O foeditatem hominis flagitiosam! o impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! Tu quum principem senatorem, civem singularem tam propinquum habeas, ad eum de republica nihil referas: referas ad eos, qui rem suam nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus. VII. Adeone pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum praesidebat, consulebam, tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? 46. At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas?) clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum servorum armatorum fuisse. Ut illa, credo, nefaria senatusconsulta fierent, vim afferebam senatui. O miserum, sive illa tibi nota non sunt, (nihil enim boni nosti,) sive sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquere! Quis enim eques Romanus, quis, praeter te, adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem meminisset, quum senatus in hoc templo esset, in clivo

Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quamquam nec scribae sufficere, nec tabulae nomina illorum capere potuerunt. 47. Etenim quum homines nefarii de patriae parricidio confiterentur, consciorum indiciis, sua manu, voce paene litterarum coacti; se Urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere rempublicam consensisse: quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? praesertim quum senatus populusque Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat a me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit umquam: quem, quia iure ei inimicus fui, doleo a te iam omnibus vitiis esse superatum. 48. Quid autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? An verebare, ne non putaremus natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? VIII. Tam autem eras excors, ut tota in oratione tecum ipse pugnares, non modo non cohaerentia inter se diceres, sed maxime disiuncta atque contraria: ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio. Vitricum tuum fuisse in tanto scelere fatebare, poena affectum querebare. Ita, quod proprie meum est, laudasti: quod totum est senatus, reprehendisti. Nam comprehensio sententiarum mea, animadversio senatus fuit. Homo disertus non intelligit eum, quem contra dicit, laudari a se; eos, apud quos dicit, vituperari. 49. Iam illud cuius est, non dico audaciae, (cupit enim se audacem,) sed, quod minime vult, stultitiae, qua vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, quum inter subsellia nostra versentur armati? quum in hac cella Concordiae, o dii immortales! in qua, me consule,

salutares sententiae dictae sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent? Accusa senatum: accusa equestrem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare, hunc ordinem hoc ipso tempore ab Ituraeis circumsederi. Haec tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed quia tantam rerum repugnantiam non videas. Nihil profecto sapis. Quid est enim dementius, quam, quum reipublicae pernicioiosa arma ipse ceperis, obiicere alteri salutaria? 20. At etiam quodam loco facetus esse voluisti. Quam id te (dii boni!) non decebat! In quo est tua culpa nonnulla. Aliquid enim salis a mima uxore trahere potuisti. CEDANT ARMA TOGAE. Quid? tum nonne cesserunt? At postea tuis armis cessit toga. Quae-ramus igitur, utrum melius fuerit, libertati populi Romani sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis cedere. Nec vero tibi de versibus plura respondebo: tantum dicam breviter: te neque illos, neque ullas te omnino litteras nosse: me nec reipublicae, nec amicis umquam defuisse, et tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subsecivis, ut meae vigiliae meaeque litterae et iuventuti utilitatis et nomini Romano laudis aliquid afferrent. Sed haec non huius temporis: maiora videamus.

IX. 21. P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, quum tu illum in foro, inspectante populo Romano, gladio stricto insecutus es, negotiumque trans-egisses, nisi ille se in scalas tabernae librariae coniecisset, hisque oppilatis impetum tuum compressisset? Quod quidem, ego favisce me tibi fateor, suasisse ne tu quidem dicis. At Miloni ne favere quidem potui.

Prius enim rem transegit, quam quisquam eum facturum id esse suspicaretur. At ego suasi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reipublicae sine suatore non posset. At laetatus sum. Quid ergo? in tanta laetitia cunctae civitatis me unum tristem esse oportebat? 22. Quamquam de morte P. Clodii fuit quaestio, non satis prudenter illa quidem constituta. Quid enim attinebat nova lege quaeri de eo, qui hominem occidisset, quum esset legibus quaestio constituta? quaesitum est tamen. Quod ergo, quum res agebatur, nemo in me dixit; id tot annis post tu es inventus qui diceres?

23. Quod vero dicere ausus es, idque multis verbis, opera mea Pompeium a Caesaris amicitia esse disjunctum, ob eamque causam mea culpa civile bellum esse natum: in eo non tu quidem tota re, sed, quod maximum est, temporibus errasti. X. Ego M. Bibulo, praestantissimo civi, consule, nihil praetermisi, quantum facere enitique potui, quin Pompeium a Caesaris coniunctione avocarem. In quo Caesar fuit felicior. Ipse enim Pompeium a mea familiaritate disiunxit. Postea vero, quam se totum Pompeius Caesari tradidit: quid ego illum ab eo distrahere conarer? Stulti erat sperare, suadere impudentis. 24. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Caesarem Pompeio suaserim. Ea velim reprehendas, si potes: unum, ne quinquennii imperium Caesari prorogaret: alterum, ne pateretur ferri, ut absentis eius ratio haberetur. Quorum si utrumvis persuasissem, in has miserias numquam incidissemus. Atque idem ego, quum iam omnes opes, et suas, et populi Romani, Pompeius ad Caesarem detulisset; seroque ea sentire coepisset, quae multo ante praevideram, inferrique patriae bellum nefarium viderem: pacis, concordiae,

compositionis auctor esse non destiti: meaque illa vox est nota multis: *Utinam, Cn. Pompei, cum C. Caesare societatem aut numquam coisses aut numquam diremisses! Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiae tuae.* Haec mea, M. Antoni, semper et de Pompeio et de republica consilia fuerunt: quae si valuissent, respublica staret, tu tuis flagitiis, egestate, infamia concidisses.

XI. 25. Sed haec vetera: illud vero recens, Caesarem meo consilio interfectum. Iam vereor, patres conscripti, ne, quod turpissimum est, praevaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in istius gloriosissimi facti conscientia nomen audivit? Cuius autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? Occultatum dico? cuius non statim divulgatum? Citius dixerim iactasse se aliquos, ut fuisse in ista societate viderentur, qui socii non fuissent, quam ut quisquam celari vellet, qui fuisset. 26. Quam veri simile porro est in tot hominibus, partim obscuris, partim adolescentibus neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahala? Hi igitur his maioribus ab alienis potius consilium peterent, quam a suis? et foris potius, quam domo? Quid? C. Cassius, in ea familia natus, quae non modo dominatum, sed ne potentiam quidem cuiusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit: qui etiam sine his clarissimis viris hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, naves appulisset. 27. Cn. Domitium non patris interitûs, clarissimi viri,

non avunculi mors, non spoliatio dignitatis ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio ego persuasi? cui ne suadere quidem ausus essem: quo etiam maiorem ei respublica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiae praeposuit, depulsorque dominatus, quam particeps esse maluit. An L. Tillius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus, quam facturum putavi: admiratus sum autem ob eam causam, quod immemor beneficiorum, memor patriae fuisset. Quid duos Servilios? Cascas dicam, an Ahalas? et hos auctoritate mea censes excitatos potius, quam caritate reipublicae? Longum est persequi ceteros: idque reipublicae praeclarum, fuisse tam multos, ipsis gloriosum.

XII. 28. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Caesare interfecto, inquit, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimum? quia sciebam? Vide ne illa causa fuerit appellandi mei, quod, quum rem gessisset consimilem rebus iis, quas ipse gesseram, me potissimum testatus est se aemulum mearum laudum exstitisse. 29. Tu autem, omnium stultissime, non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Caesarem, crimen sit: etiam, laetatum esse morte Caesaris, crimen esse? Quid enim interest inter suasorem facti et probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? Equis est igitur, te excepto, et iis, qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? Omnes ergo in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Caesarem occiderunt.

Aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: voluntas nemini. 30. Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit: *M. Brutus, quem ego honoris caussa nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, eum conscium fuisse.* Ergo ego sceleratus appellor a te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem prae se pugionem tulit, is a te honoris caussa nominatur? Esto: sit in verbis tuis hic stupor: quanto in rebus sententiisque maior? Constitue hoc, consul, aliquando; Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum quam velis esse caussam: edormi crapulam, inquam, et exhala. An faces admovendae sunt, quae te excitent, tantae caussae indormientem? Numquamne intelligis, statuendum tibi esse, utrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidae sint, an vindices libertatis? XIII. 31. Attende enim paullisper, cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. Ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris, ut a te arguor, socius, nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani conservatoresque reipublicae sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas esse: siquidem est atrocius patriae parentem, quam suum occidere. Tu, homo sapiens et considerate, quid dicis? Si parricidas: cur honoris caussa a te sunt et in hoc ordine et apud populum Romanum semper appellati? Cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab Urbe plus, quam decem dies abfuisset? Cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? Cur provinciae Cassio et Bruto datae? cur quaestores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque haec acta per te. Non igitur homicidae. Sequitur, ut libe-

ratores tuo iudicio sint: quandoquidem tertium nihil potest esse. 32. Quid est? num conturbo te? Non enim fortasse satis, quae distinctius dicuntur, intelligis. Sed tamen haec est summa conclusionis meae: quoniam scelere a te liberati sunt, ab eodem te amplissimis praemiis dignissimos iudicatos. Itaque iam retexo orationem meam. Scribam ad illos, ut, si qui forte, quod a te mihi obiectum est, quaerent, sitne verum: ne cui negent. Etenim vereor, ne aut celatum me, illis ipsis non honestum, aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum. Quae enim res umquam (pro sancte Iuppiter!) non modo in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta maior! quae gloriosior? quae commendatior hominum memoriae sempiternae? In huius me tu consilii societatem tamquam in equum Troianum cum principibus includis? 33. Non recuso: ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulsos a te praedicas et relegatos? qui locus est aut tam desertus aut tam inhumanus, qui illos, quum accesserint, non affari atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, quum eos aspexerint, non maximum cepisse vitae fructum putent? quae vero tam immemor posteritas, quae tam ingratae litterae reperientur, quae eorum gloriam non immortalitatis memoria prosequantur? Tu vero ascribe me talem in numerum. XIV. 34. Sed unam rem vereor ne non probes. Si enim fuisset, non solum regem, sed regnum etiam de republica sustulissem: et, si meus stilus ille fuisset, ut dicitur, mihi crede, non solum unum actum, sed totam fabulam confecissem. Quamquam si interfici Caesarem voluisse crimen est,

vide, quaeso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem et Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est, et ob eius consilii societatem, quum interficeretur Caesar, tum te a Trebonio vidimus sevocari. Ego autem, (vide quam tecum agam non inimice!) quod bene cogitasti aliquando, laudo: quod non indicasti, gratias ago: quod non fecisti, ignosco. Virum res illa quaerebat. 35. Quod si te in iudicium quis adducat usurpetque illud Cassianum, CUI BONO FUEBIT: vide, quaeso, ne haereas. Quamquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui servire nolebant: tibi tamen praecipue, qui non modo non servis, sed etiam regnas: qui maximo te aere alieno ad aedem Opis liberavisti: qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti: ad quem e domo Caesaris tam multa delata sunt: cuius domus quaestuosissima est falsorum commentariorum et chirographorum officina, agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium flagitiosissimae nundinae. 36. Etenim quae res egestati et aeri alieno tuo, praeter mortem Caesaris, subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus esse videris: Numquid subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu: nemo credet umquam: non est tuum de republica bene mereri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros respublica auctores: ego te tantum gaudere dico: fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est.

XV. 37. Castra mihi Pompeii atque illud omne tempus obiecisti. Quo quidem tempore si, ut dixi, meum consilium auctoritasque valuisset, tu hodie egeres, nos liberi essemus; respublica non tot duces et exercitus amisisset. Fateor enim, me, quum ea,

quae acciderunt, providerem futura, tanta in maestitia fuisse, quanta ceteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, patres conscripti, rempublicam, vestris quondam meisque conservatam consiliis, brevi tempore esse perituram. Nec vero eram tam indoctus ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitae cupiditatem, quae me manens conficeret angoribus, dimissa molestiis omnibus liberaret. Illos ego praestantissimos viros, lumina reipublicae, vivere volebam, tot consulares, tot praetorios, tot honestissimos senatores, omnem praeterea florem nobilitatis ac iuventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis, (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur,) rempublicam hodie teneremus. 38. Quae sententia si valuisset, ac non ii maxime mihi, quorum ego vitae consulebam, spe victoriae elati, obstitissent: ut alia omittam, tu certe numquam in hoc ordine, vel potius in hac urbe mansisses. At vero Cn. Pompeii voluntatem a me abalienabat oratio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum ullo aut sermones aut consilia contulit saepius? quod quidem erat magnum, de summa republica dissentientes in eadem consuetudine amicitiae permanere. Sed et ego, quid ille, et contra ille, quid ego sentirem et spectarem, videbat. Ego incolumitati civium primum, ut postea dignitati, ille praesenti dignitati potius consulebat. Quod autem habebat uterque quid sequeretur, idcirco tolerabilius erat nostra dissensio. 39. Quid vero ille singularis vir ac paene divinus de me senserit, sciunt, qui cum de Pharsalica fuga Paphum persecuti sunt. Numquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii, quum me vidisse plus fa-

teretur, se speravisse meliora. Et eius viri nomine me insectari audes, cuius me amicum, te sectorem esse fateare? XVI. Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti. Ne iocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant illa quidem castra plena curae: verumtamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum animis relaxantur. 40. Quod autem idem maestitiam meam reprehendit, idem iocum: magno argumento est, me in utroque fuisse moderatum.

Hereditates mihi negasti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset! plures amici mei et necessarii viverent. Sed qui istuc tibi venit in mentem? Ego enim amplius H-S ducenties acceptum hereditatibus retuli. Quamquam in hoc genere fateor feliciorem esse te. Me nemo, nisi amicus, fecit heredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor iungeretur: te is, quem tu vidisti numquam, L. Rubrius Cassinas fecit heredem. 41. Et quidem vide, quam te amarit is, qui, albus aterne fueris, ignorans, fratris filium praeteriit, Q. Fufii, honestissimi equitis Romani sui que amantissimi, quem palam heredem semper factitarat, ne nominat quidem: te, quem numquam viderat aut certe numquam salutaverat, fecit heredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius qua facie fuerit, qua statura, quo municipio, qua tribu. Nihil scio, inquis, nisi quae praedia habuerit. Igitur fratrem exheredans, te faciebat heredem. In multis praeterea pecunias alienissimorum hominum, eiectis veris heredibus, tamquam heres esset, invasit. 42. Quamquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hereditatum ausum esse facere, quum ipse hereditatem patris non adisses.

XVII. Haec ut colligeres, homo amentissime, tot dies in aliena villa declamasti? quamquam tu quidem (ut tui familiarissimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi caussa declamitas. Et vero adhibes ioci caussa magistrum, suffragio tuo, et compotorum tuorum, rhetorem, cui concessisti, ut in te, quae vellet, diceret. Salsum omnino hominem! Sed materia facilis, in te et in tuos dicta dicere. Vide autem, quid inter te et avum tuum intersit. Ille sensim dicebat, quod caussae prodesset; tu cursim dicis aliena. 43. At quanta merces data est rhetori! Audite, audite, patres conscripti, et cognoscite reipublicae vulnera. Duo millia iugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignasti, etquidem immunia, ut populi Romani tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Caesaris commentariis? Sed dicam alio loco et de Leontino agro et de Campano: quos iste agros, ereptos reipublicae, turpissimis possessoribus inquinavit. Iam enim, quoniam criminibus eius satis respondi, de ipso emendatore et correctore nostro quaedam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si saepius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius viti-
orum peccatorumque largitur.

XVIII. 44. Visne igitur te inspiciamus a puero? Sic opinor. A principio ordiamur. Tenesne memoria, praetextatum te decoxisse? Patris, inquires, ista culpa est. Concedo: etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciae tuae, quod sedisti in quattuordecim ordinibus, quum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunae vitio, non suo decoxisset. Sumpsisti virilem, quam statim muliebrem togam reddidisti: primo vul-

gare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva: sed cito Curio intervenit, qui te a meretricio quaestu abduxit, et, tamquam stolam dedisset, in matrimonio stabili et certo locavit. 45. Nemo umquam puer emptus libidinis caussa, tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis. Quoties te pater eius domo sua eiecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? quum tu tamen, nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quae flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne, me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, quum pater Curio maerens iacebat in lecto: filius se ad pedes meos posternens, lacrimans te mihi commendabat; orabat, ut te contra suum patrem, si sestertium sexagies peteret, defenderem: tantum enim se pro te intercessisse. Ipse autem amore ardens confirmabat, quod desiderium tui discidii ferre non posset, se in exsilium iturum. 46. Quo ego tempore quanta mala florentissimae familiae sedavi vel potius sustuli! Patri persuasi, ut aes alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem, summa spe et animi et ingenii praeditum, rei familiaris facultatibus: eumque a tua non modo familiaritate, sed etiam congressione, patrio iure et potestate prohiberet. Haec tu quum per me acta meminisses: nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses?

XIX. 47. Sed iam stupra et flagitia omittam: sunt quaedam, quae honeste non possum dicere: tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quae a verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitae cursum videte: quem quidem celeriter perstringam. Ad haec enim, quae in civili bello, in maximis reipublicae miseriis fecit, et ad ea, quae quotidie facit, festinat

animus. Quae peto, ut, quamquam multo notiora vobis, quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attente audiat. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio. Tametsi incidamus oportet media, ne nimis sero ad extrema veniamus.

48. Intimus erat in tribunatu Clodio, qui sua erga me beneficia commemorat; eius omnium incendiorum fax: cuius etiam domi quiddam iam tum molitus est. Quid dicam, ipse optime intelligit. Inde iter Alexandriam contra senatus auctoritatem, contra rempublicam et religiones: sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Aegypto, quam domum. Quae autem erat domus? Suam enim quisque domum tum obtinebat, neque erat usquam tua. Domum dico? Quid erat in terris, ubi in tuo pedem ponerēs, praeter unum Misenum, quod cum sociis, tamquam Sisaponem, tenebas? XX. 49. Venisti e Gallia ad quaesturam petendam. Aude dicere, te prius ad parentem tuum venisse, quam ad me. Acceperam enim iam ante Caesaris litteras, ut mihi satisfieri paterer a te. Itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia. Postea cultus sum a te, tu a me observatus in petitione quaesturae. Quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Romano, in foro es conatus occidere: quumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo, tamen ita praedicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, umquam mihi pro tuis in me iniuriis satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, quum te, ultro mihi idem illud deferentem, numquam sim adhortatus. Quamquam, si in eo per-

severares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quam ad meam gratiam. 50. Quaestor es factus: deinde continuo sine senatusconsulto, sine sorte, sine lege ad Caesarem cucurristi. Id enim unum in terris egestatis, aeris alieni, nequitiae, perditis vitae rationibus perfugium esse ducebas. Ibi te quum et illius largitionibus et tuis rapinis explevisses, (si hoc est explere, quod statim effundas,) advolasti egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis esses.

XXI. Accipite nunc, quaeso, non ea, quae ipse in se atque in domesticum dedecus impure atque intemperanter, sed quae in nos fortunasque nostras, id est in universam rempublicam, impie ac nefarie fecerit. Ab huius enim scelere omnium malorum principium natum reperietis. 51. Nam, quum, L. Lentulo, C. Marcello consulibus, Kalendis Ianuar. labantem et prope cadentem rempublicam fulcire cuperetis, ipsique C. Caesari, si sana mente esset, consulere velletis: tum iste venditum atque emancipatum tribunatum consiliis vestris opposuit, cervicesque suas ei subiecit securi, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te, M. Antoni, id decrevit senatus, et quidem incolumis, nondum tot luminibus extinctis, quod in hostem togatum decerni est solitum more maiorum. Et tu apud patres conscriptos contra me dicere ausus es, quum ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis reipublicae iudicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Romani nomen exstabit, (quod quidem erit, si per te licebit, sempiternum,) tua illa pestifera intercessio nominabitur. 52. Quid cupide a senatu, quid temere fiebat, quum tu, unus adole-

scens, universum ordinem decernere de salute reipublicae prohibuisti? neque id semel, sed saepius: neque tu tecum de senatus auctoritate agi passus es. Quid autem agebatur, nisi ne deleri et everti rempublicam funditus velles, quum te neque principes civitatis rogando, neque maiores natu monendo, neque frequens senatus agendo, de vendita atque addicta sententia demovere potuit? Tum illud, multis rebus ante tentatis, necessario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te: quorum incolumis fuit nemo. 53. Tum contra te dedit arma hic ordo consulibus reliquisque imperiis et potestatibus: quae non effugisses, nisi te ad arma Caesaris contulisses. XXII. Tu, tu, inquam, M. Antoni, princeps C. Caesari omnia perturbare cupienti causam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat? quam causam dementissimi sui consilii et facti afferebat, nisi quod intercessio neglecta, ius tribunicium sublatum, circumscriptus a senatu esset Antonius? Omitto, quam haec falsa, quam levia: praesertim quum omnino nulla causa iusta cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Caesare: tibi certe confitendum est, causam perniciosissimi belli in persona tua constitisse. 54. O miserum te, si haec intelligis! miseriorem, si non intelligis, hoc litteris mandari, hoc memoriae prodi, huius rei ne posteritatem quidem omnium saeculorum umquam immemorem fore, consules ex Italia excussos, cumque his Cn. Pompeium, quod imperii populi Romani decus ac lumen fuit, omnes consulares, qui per valetudinem exsequi cladem illam fugamque potuissent, praetores, praetorios, tribunos plebis, magnam partem senatus, omnem sobolem iuventutis, unoque verbo, rempu-

blicam expulsam atque exterminatam suis sedibus. 55. Ut igitur in seminibus est caussa arborum et stirpium: sic huius luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis tres exercitus populi Romani interfectos: interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives: eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas huius ordinis afflicta est: afflixit Antonius. Omnia denique, quae postea vidimus, (quid autem mali non vidimus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Troianis, sic iste huic reipublicae belli caussa, caussa pestis atque exitii fuit. Reliquae partes tribunatus principio similes. Omnia perfecit, quae senatus, salva republica ne fieri possent, perfecerat. —Cuius tamen scelus in scelere cognoscite.

XXIII. 56. Restituebat multos calamitosos. In his patruī nulla mentio. Si severus: cur non in omnes? Si misericors: cur non in suos? Sed omitto ceteros. Licinium Lenticulam, de alea condemnatum, collusorem suum, restituit: quasi vero ludere cum condemnato non liceret: sed ut, quod in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Romano, cur eum restitui oporteret? Absentem, credo, in reos relatum: rem indicta caussa iudicatam: nullum fuisse de alea lege iudicium: vi oppressum et armis: postremo, quod de patruo tuo dicebatur, pecunia iudicium esse corruptum? Nihil horum. At vir bonus et republica dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ita esset, ignoscerem. Hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quae est de alea, condemnatum, qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur? 57. In eodem vero tribunatu,

quum Caesar in Hispaniam proficiscens huic conculcandam Italiam tradidisset, quae fuit eius peragratio itinerum, Iustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eaque, quae dico dicturusque sum, notiora esse omnibus, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui. Notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestrae scientiae. Etenim quod umquam in terris tantum flagitium exstitisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus? XXIV. 58. Vehabatur in essedo tribunus plebis: lictores laureati antecedeabant: inter quos aperta lectica mima portabatur: quam ex oppidis municipales, homines honesti, obviam necessario prodeuntes, non noto illo et mimico nomine, sed Volumniam consalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi, reiecta mater amicam impuri filii tamquam nurum sequebatur. O miserae mulieris fecunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, praefecturas, colonias, totam denique Italiam impressit.

59. Reliquorum factorum eius, patres conscripti, difficilis est sane reprehensio et lubrica. Versatus in bello est: saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium: fuit felix, si potest ulla esse in scelere felicitas. Sed, quoniam veteranis cautum esse volumus, quamquam dissimilis est militum caussa et tua: (illi secuti sunt: tu quaesisti ducem:) tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor e Thessalia Brundisium cum legionibus revertisti. Ibi me non occidisti. Magnum beneficium. Potuisse enim fateor. Quamquam nemo erat eorum, qui tum tecum fuerunt, qui mihi non censeret parcere oportere.

60. Tanta enim est caritas patriae, ut vestris etiam le-

gionibus sanctus essem, quod eam a me servatam esse meminissent. Sed fac id te dedisse mihi, quod non ademisti, meque a te habere vitam, quia non a te sit erepta: licuitne mihi per tuas contumelias, hoc tuum beneficium sic tueri, ut tuebar, praesertim quum te haec auditurum videres? XXV. 61. Venisti Brundisium, in sinum quidem et in complexum tuae mimulae. Quid est? Num mentior? Quam miserum est id negare non posse, quod sit turpissimum confiteri! Si te municipiorum non pudebat: ne veterani quidem exercitus? Quis enim miles fuit, qui Brundisii illam non viderit? quis, qui nescierit, venisse eam tot tibi dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam sero se, quem hominem secutus esset, cognoscere? 62. Italiae rursus percursatio eadem comite mima: in oppida militum crudelis et misera deductio: in Urbe auri, argenti, maximeque vini foeda direptio. Accessit, ut, Caesare ignaro, quum ille esset Alexandriae, beneficio amicorum eius magister equitum constitueretur. Tum existimavit se suo iure cum Hippiam vivere et equos vectigales Sergio mimo tradere. Tum sibi non hanc, quam nunc male tuetur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hereditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? Cogebat egestas: quo se verteret, non habebat: nondum ei tanta a L. Rubrio, non a L. Turselio hereditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum multorumque aliorum, qui aberant, repentinus heres successerat. Erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset.

63. Sed haec, quae robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis. Tu, istis faucibus, istis lateribus, ista gla-

diatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiae nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu vomere postridie. O rem non modo visu foedam, sed etiam auditu! Si inter caenam in ipsis tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? In coetu vero populi Romani negotium publicum gerens magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis vinum redolentibus gremium suum et totum tribunal implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendida.

XXVI. 64. Caesar Alexandria se recepit, felix, ut sibi quidem videbatur: mea autem sententia, si quis reipublicae sit infelix, felix esse non potest. Hasta posita pro aede Iovis Statoris, bona (miserum me! consumptis enim lacrimis, tamen infixus haeret dolor,) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni voci acerbissimae subiecta praeconis. Una in illa re servitutis oblita civitas ingemuit, servientibusque animis, quum omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam diis hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo praeter Antonium, praesertim quum tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent: unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset et reformidasset audacia. 65. Tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primum, quum sector sis isto loco natus, deinde quum Pompeii sector, non te exsecrandum populo Romano, non detestabilem, non omnes tibi deos, omnes homines et esse inimicos et futuros scias? At quam insolenter statim belluo invasit in eius viri for-

tunas, cuius virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, iustitia carior? XXVII. In eius igitur viri copias quum se subito ingurgitavisset, exsultabat gaudio persona de mimo modo egens, repente dives. Sed, ut est apud poetam nescio quem, *male parva male dilabuntur*. 66. Incredibile ac simile portenti est, quonam modo illa tam multa, quam paucis, non dico mensibus, sed diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa et lauta supellex, et magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. 67. Quae Charybdis tam vorax? Charybdis dico? quae si fuit, fuit animal unum: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum. Apothecae totae nequissimis hominibus condonabantur. Alia mimi rapiebant, alia mimae: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: suggerebantur etiam saepe (non enim semper iste felix) damna aleatoria. Conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis, servorum in cellis, lectos stratos videres. Quamobrem desinite mirari, haec tam celeriter esse consumpta. Non modo unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes et regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset. At idem aedes etiam et hortos. 68. O audaciam immanem! Tu etiam ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum aedium diis penatibus os importunissimum ostendere? Quam domum aliquamdiu nemo aspicere poterat, nemo sine lacrimis praeterire, hac te in domo tamdiu deversari

non pudet? In qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse iucundum. XXVIII. An tu, illa in vestibulo rostra, an * spolia quum aspexisti, domum tuam te introire putas? Fieri non potest. Quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es: tamen et te et tua et tuos nosti. Nec vero te umquam neque vigilan-tem neque in somnis credo posse mente consistere. Necesse est, quamvis sis, ut es, violentus et furens, quum tibi obiecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam saepe vigilan-tem. 69. Me quidem miseret parietum ipsorum atque tectorum. Quid enim umquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more et sanctissima disciplina? Fuit enim ille vir, patres conscripti, sicut scitis, quum foris clarus, tum domi admirandus, neque rebus externis magis laudandus, quam institutis domesticis: huius in sedibus pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinae sunt. Etsi iam negat. Nolite, nolite quaerere. Frugi factus est. Illam suam suas res sibi habere iussit, ex duodecim tabulis claves ademit, exegit. Quam porro spectatus civis, quam probatus! cuius ex omni vita nihil est honestius, quam quodcum mima fecit divortium. 70. At quam crebro usurpat, *et consul, et Antonius?* Hoc est dicere, et consul et impudicissimus: et consul et homo nequissimus. Quid enim est aliud Antonius? Nam si dignitas significaretur in nomine, dixisset, credo, aliquando avus tuus se et consulem et Antonium. Numquam dixit. Dixisset etiam collega meus, patruus tuus. Nisi si tu solus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quae non sunt earum partium propria, quibus tu rempublicam vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est ad civile bellum, quod natum, conflatum, susceptum opera tua est.

XXIX. 71. Cui bello quum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuisti? Gustaras civilem sanguinem, vel potius exsorbueras: fueras in acie Pharsalica antesignanus: L. Domitium, clarissimum et nobilissimum virum, occideras: multosque praeterea, qui de praelio effugerant, quos Caesar, ut nonnullos, fortasse servasset, crudelissime persecutus trucidaras. Quibus rebus tantis, talibus gestis, quid fuit caussae, cur in Africam Caesarem non sequerere, quum praesertim belli pars tanta restaret? Itaque quem locum apud ipsum Caesarem post eius ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti? Cuius tu imperatoris quaestor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, praedae socius, testamento, ut ipse dicebas, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas. 72. Primo respondisti plane ferociter: et, ne omnia videar contra te, propemodum aequa et iusta dicebas. A me C. Caesar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? An ille sine me vicit? At ne potuit quidem. Ego ad illum belli civilis caussam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contra consules imperatoresque populi Romani, contra senatum populumque Romanum, contra deos patrios arasque et focos, contra patriam tuli. Num sibi soli vicit? Quorum facinus est commune, cur non sit eorum praeda communis? Ius postulabas: sed quid ad rem? plus ille poterat. 73. Itaque, excussis tuis vocibus, et ad te et ad praedes tuos milites misit: quum repente a te praeclara illa tabula prolata. Qui risus hominum? tantam esse tabulam, tam varias, tam multas possessiones, ex quibus, praeter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset suum dicere. Au-

ctionis vero miserabilis aspectus: vestis Pompeii non multa, eaque maculosa: eiusdem quaedam argentea vasa collisa: sordida mancipia, ut doleremus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus. 74. Hanc tamen auctionem heredes L. Rubrii decreto Caesaris prohibuerunt. Haerebat nebulo: quo se verteret, non habebat. Quin his ipsis temporibus domi Caesaris percussor, ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sica. De quo Caesar in senatu, aperte in te invehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Caesar, paucis tibi ad solvendum propter inopiam tuam prorogatis diebus. Ne tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator rudem tam cito accepisti? Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est in suis fortunis, tam timidus fuerit, pertimescat?

XXX. 75. Profectus est tandem aliquando in Hispaniam: sed tuto, ut ait, pervenire non potuit. Quoniam modo igitur Dolabella pervenit? Aut non suscipienda fuit ista caussa, Antoni: aut, quum suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Caesar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania. Omnibus adfuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo iudicio quaeris; nollem. Sed tamen consilium a primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu vero quid es? Cn. Pompeii liberi primum patriam repetebant. Esto: fuerit haec partium caussa communis. Repetebant praeterea deos penates patrios, aras, focos, larem suum familiarem; in quae tu invaseras. Haec quum repeterent armis ii, quorum erant legibus: (etsi in rebus iniquissimis quid potest esse aequi?) tamen erat aequissimum, contra Cn. Pompeii liberos pugnare. quem? te, sectorem. 76. An tu Narbone mensas

hospitum convomeres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret?

Qui vero Narbone reditus! Etiam quaerebat, cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper, patres conscripti, causam reditus mei. Volui, si possem, etiam ante Kalendas Ian. prodesse reipublicae. Nam, quod quaerebas, quomodo redissem: primum luce, non tenebris: deinde cum calceis et toga, nullis nec Gallicis, nec lacerna. At etiam aspicias me, et quidem, ut videris, iratus. Nae tu iam mecum in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitiae tuae, cuius te ipsum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi. Qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres, vel potius rogares; is per municipia coloniasque Galliae, a qua nos tum, quum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum Gallicis et lacerna cucurristi. XXXI. 77. At videte levitatem hominis. Quum hora diei decima fere ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans perpotavit ad vesperum: inde cisio celeriter ad Urbem advectus, domum venit capite involuto. Ianitor: Quis tu? A Marco tabellarius. Confestim ad eam, cuius causa venerat, eique epistolam tradidit. Quam quum illa legeret flens, (erat enim amatorie scripta: caput autem litterarum, sibi cum illa mimae posthac nihil futurum: omnem se amorem abiecisse illinc, atque in hanc transfudisse:) quum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit, caput aperuit, in collum invasit. O hominem nequam! Quid enim aliud dicam? magis proprie nihil possum dicere. Ergo, ut te Catamitum, nec opinato quum ostendisses, praeter

spem mulier aspiceret, idcirco Urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti? 78. Et domi quidem caussam amoris habuit; foris etiam turpiorem, ne L. Plancus praedes suos venderet. Productus autem in concionem a tribuno plebis, quum respondisses, te rei tuae caussa venisse, populum etiam dicacem in te reddidisti. XXXII. Sed nimis multa de nugis. Ad maiora veniamus.

C. Caesari ex Hispania redeunti obviam longissime processisti. Celeriter isti, redisti, ut cognosceret te, si minus fortem, attamen strenuum. Factus es ei rursus, nescio quomodo, familiaris. Habebat hoc omnino Caesar: quem plane perditum aere alieno egentemque, si eundem nequam hominem audacemque cognorat, hunc in familiaritatem libentissime recipiebat. 79. His igitur rebus praeclare commendatus, iussus es renuntiari consul, et quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, elusus. Qua in re quanta fuerit utriusque vestrum perfidia in Dolabellam, quis ignorat? Ille induxit, ut peteret: ille promissum et receptum intervertit ad seque tratulit: tu eius perfidiae voluntatem tuam ascripsisti. Veniunt Kalendae Ianuariae: cogimur in senatum: invectus est copiosius multo in istum et paratius Dolabella, quam nunc ego. 80. Hic autem iratus quae dixit, dii boni? Primum quum Caesar ostendisset, se, priusquam proficisceretur, Dolabellam consulem esse iussurum: quem negant regem, qui et faceret semper eiusmodi aliquid et diceret; sed quum Caesar ita dixisset, tum hic bonus augur eo se sacerdotio praeditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitare posset, idque se facturum esse asseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognosci-

te. 81. Quid enim? Istuc, quod te sacerdotii iure facere posse dixisti, si augur non esses et consul esses, minus facere potuisses? Vide ne etiam facilius. Nos enim nuntiationem solum habemus: consules et reliqui magistratus etiam spectionem. Esto: hoc imperite: nec enim est ab homine numquam sobrio postulanda prudentia: sed videte impudentiam. Multis ante mensibus in senatu dixit, se Dolabellae comitia aut prohibitorum auspiciis aut id facturum esse, quod fecit. Quisquamne divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de caelo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges, et, si quis servavit, non habitis comitiis, sed priusquam habeantur, debet nuntiare. Verum implicata inscitia impudentia est, nec scit quod augurem, nec facit, quod prudentem decet. 82. Atque ex illo die recordamini eius usque ad Idus Martias consulatum. Quis umquam apparitor tam humilis, tam abiectus? Nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in aversam lecticam inserens, beneficia, quae venderet, a collega petebat.

XXXIII. Ecce Dolabellae comitiorum dies: sortitio praerogativae: quiescit. Renuntiatur: tacet. Prima classis vocatur: renuntiatur: deinde, ut assolet, suffragatum secunda classis: quae omnia citius sunt facta, quam dixi. 83. Confecto negotio bonus augur (C. Laelium dices), ALIO DIE, inquit. O impudentiam singularem! Quid videras? quid senseras? quid audieras? Nec enim te de caelo servasse dixisti, neque hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu iam Kalendis Ianuariis futurum esse provideras et tanto ante praedixeras. Ergo, hercule, magna, ut spero, tua potius, quam reipublicae calamitate ementitus es auspicia: obstrinxisti populum Romanum religione,

augur auguri, consul consuli nuntiasti. Nolo plura, ne acta Dolabellae videar convellere, quae necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur. 84. Sed arrogantiam hominis insolentiamque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella: rursus, quum voles, salvis auspiciis creatus. Si nihil est, quum augur iis verbis nuntiat, quibus tu nuntiasti; confitere te, quum ALIO DIE dixeris, sobrium non fuisse: sin est aliqua vis in istis verbis, ea quae sit, augur a collega requiro.

Sed, ne forte ex multis rebus gestis M. Antonii rem unam pulcherrimam transsiliat oratio, ad Luperalia veniamus. XXXIV. Non dissimulat, patres conscripti: apparet esse commotum: sudat, pallet. Quidlibet, modo ne nauseet, faciat, quod in porticu Minutia fecit. Quae potest esse turpitudinis tantae defensio? Cupio audire: ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. 85. Sedebat in rostris collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus. Escendis, accedis ad sellam, (ita eras Luperus, ut te consulem esse meminisse deberes,) diadema ostendis. Gemitus toto foro. Unde diadema? Non enim abiectum sustuleras, sed attuleras domo meditatam et cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plausu reiiciebat. Tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui, quum auctor regni esses, eum, quem collegam habebas, dominum habere velles, et idem tentares, quid populus Romanus ferre et pati posset. 86. At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abiiciebas. Quid petens? ut servires? Tibi uni peteres, qui ita a puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile servires: a nobis populoque Romano mandatum id certo

non habebas. O praeclaram illam eloquentiam tuam, quum es nudus concionatus! Quid hoc turpius? quid foedius? quid suppliciis omnibus dignius? Num exspectas, dum te stimulis fodiam? Haec te, si ullam partem sensus habes, lacerat, haec cruentat oratio. Vereor, ne imminuam summorum virorum gloriam: dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quam vivere eum, qui imposuerit diadema, quum omnes fateantur iure interfectum esse, qui abiecerit? 87. At etiam ascribi iussit in fastis ad Lupercalia: C. CAESARI, DICTATORI PERPETUO, M. ANTONIUM, CONSULEM, POPULI IUSSU REGNUM DETULISSE: CAESAREM UTI NOLUISSE. Iamiam minime miror, te otium perturbare: non modo Urbem odisse, sed etiam lucem: cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus et in iudiciis esse potest, quae tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideone L. Tarquinius exactus, Spurii Cassius et Melius, M. Manlius, necati, ut multis post saeculis a M. Antonio, quod fas non est, rex Romae constitueretur? — Sed ad auspicia redeamus.

XXXV. 88. De quibus rebus Idibus Martiis fuit in senatu Caesar acturus; quaero, tum tu quid egisses. Audiebam quidem te paratum venisse, quod me de ementitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna populi Romani. Num etiam tuum de auspiciis iudicium interitus Caesaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, praevertendum est. Quae tua fuga? quae formido praeclaro illo die? quae propter conscientiam scelerum desperatio vitae? quum ex illa fuga beneficio eorum,

qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clam te domum recepisti? 89. O mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! Dicebam illis in Capitolio liberatoribus nostris, quum me ad te ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer, quoad metueres, omnia te promissurum: simul ac timere desiisses, similem te futurum tui. Itaque, quum ceteri consulares irent, redirent, in sententia mansi: neque te illo die neque postero vidi, neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste foedere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in aedem Telluris et quidem invitus, quum omnes aditus armati obsiderent. 90. Qui tibi dies ille, M. Antoni, fuit? Quamquam mihi subito inimicus exstitisti: tamen me tui miseret, quod tibi invideris. XXXVI. Qui tu vir, dii immortales! et quantus fuisses, si illius dici mentem servare potuisses! Pacem haberemus, quae erat facta per obsidem, puerum nobilem, M. Bambalionis nepotem. Quamquam bonum te timor faciebat, non diuturnus magister officii: improbum fecit ea, quae, dum timor abest, a te non discedit, audacia. Etsi tum, quum optimum te putabant, me quidem dissentiente, funeri tyranni, si funus illud fuit, sceleratissime prae-fuisti. Tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio. 91. Tu, tu, inquam, illas faces incendisti, et eas, quibus semiustulatus ille est, et eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagavit. Tu illos impetus perditorum hominum et ex maxima parte servorum, quos nos vi manuque repulimus, in nostras domos immisisti. Idem tamen, quasi fuligine abstersa, reliquis diebus in Capitolio praeclara senatus consulta fecisti, ne qua post Idus Martias immunitatis tabula, neve cuiusquam beneficii

figeretur. Meministi ipse, de exsulibus, scis, de immunitate quid dixeris. Optimum vero, quod dictaturae nomen in perpetuum de republica sustulisti. Quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut eius omnem, propter proximum dictatorem, tolleres metum. 92. Constituta respublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia te gubernante naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius sui potuit esse dissimilis? Inspectantibus vobis, toto Capitolio tabulae figebantur: neque solum singulis venibant immunitates, sed etiam populis universis. Civitas non iam singillatim, sed provinciis totis dabatur. Itaque si haec manent, quae stante republica manere non possunt, provincias universas, patres conscripti, perdidistis: neque vectigalia solum, sed etiam imperium populi Romani huius domesticis nundinis deminutum est. XXXVII. 93. Ubi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quae sunt ad Opis, patebat? funestae illius quidem pecuniae, sed tamen, si iis, quorum erat, non redderetur, quae nos a tributis posset vindicare. Tu autem quadringenties H-S, quod Idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Kalendas Aprilis debere desisti? Sunt ea quidem innumerabilia, quae a tuis emebantur, non insciente te: sed unum egregium de rege Deiotaro, populi Romani amicissimo, decretum in Capitolio fixum: quo proposito nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. 94. Quis enim cuiquam inimicior, quam Deiotaro Caesar? aequae atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omaibus, quibus rempublicam populi Romani caram esse sentiebat. Is igitur, a quo vivo nec praesens nec absens quidquam aequi boni impetravit, apud mortuum factus est gra-

tiosus. Compellarat hospitem praesens, computarat, pecuniam imperarat, in eius tetrarchia unum ex Graecis comitibus suis collocarat: Armeniam abstulerat a senatu datam. Haec vivus eripuit, reddidit mortuus. 95. At quibus verbis? Modo aequum sibi videri, modo non iniquum. Mira verborum complexio. At ille numquam (semper enim absenti adfui Deiotaro) quidquam sibi, quod nos pro illo postularem, aequum dixit videri. Syngrapha H-S centies per legatos, viros bonos, sed timidos et imperitos, sine nostra, sine reliquorum hospitem regis sententia, facta in gynaeceo: quo in loco plurimae res veniunt et veneunt. Qua ex syngrapha quid sis acturus, meditare censeo. Rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Caesaris, simul atque audivit eius interitum, suo Marte res suas recuperavit. 96. Sciebat homo sapiens ius semper hoc fuisse, ut, quae tyranni eripuissent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur iureconsultus, ne iste quidem, qui tibi uni est iureconsultus, per quem haec agis, ex ista syngrapha deberi dicit pro iis rebus, quae erant ante syngrapham recuperatae. Non enim a te emit: sed prius, quam tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit: nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus. XXXVIII. 97. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt, qui ea, tamquam gladiatorum libellos, palam vendunt. Itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut iam expendantur, non numerentur pecuniae. At quam caeca avaritia est! Nuper fixa tabula est, qua civitates locupletissimae Cretensium vectigalibus liberantur, statuiturque, ne post M. Brutum proconsulem sit

Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? An Caesaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, quum Creta nihil ad Brutum, Caesare vivo, pertineret? At huius venditione decreti (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. 98. Et de exsulibus legem, quam fixisti, Caesar tulit? Nullius insector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum caussam Caesar dissimilem iudicavit; deinde nescio, cur non reliquis idem tribuas. Neque enim plus quam tres aut quattuor reliqui sunt. Qui simili in calamitate sunt, cur tua misericordia simili non fruuntur? cur eos habes in loco patruum? de quo ferre, quum de reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparasti, quae et risus hominum et querelas moveret. 99. Cur autem ea comitia non habuisti? an quia tribunus plebis sinistrum fulmen nuntiabat? Quum tua quid interest, nulla auspicia sunt: quum tuorum, tum sis religiosus. Quid? eundem in septemviratu nonne destituisti? intervenit enim. Cui metuisti, credo, ne salvo capite negare non posses. Omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas. Filiam eius, sororem tuam, eiecisti, alia conditione quaesita et ante prospecta. Non est satis: probri insimulasti pudicissimam feminam. Quid est, quod addi possit? contentus eo non fuisti. Frequentissimo senatu Kalendis Ian. sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabella caussam odii, dicere ausus es, quod ab eo sorori et uxori tuae stuprum oblatum esse comperisses. Quis interpretari potest, impudentiorne, qui in senatu, an improbius, qui in

Dolabellam, an impurior, qui patre audiente, an crudelior, qui in illam miseram tam spurce, tam impie dixeris? XXXIX. 100. Sed ad chirographa redeamus. Quae tua fuit cognitio? Acta enim Caesaris pacis caussa confirmata sunt a senatu; quae quidem Caesar egisset, non ea, quae Caesarem egisse dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo auctore proferuntur? Si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? At sic placuerat, ut ex Kalendis Iuniis de Caesaris actis cum consilio cognosceretis. Quod fuit consilium? quem unquam advocasti? quas Kalendas Iunias exspectasti? An eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisti?

O praeclaram illam percursionem tuam mense Aprili atque Maio, tum, quum etiam Capuam coloniam deducere conatus es! Quemadmodum illinc abieris, vel potius paene non abieris, scimus. 101. Cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud *paene* tollatur! At quam nobilitata est tua illa peregrinatio! Quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam proferam? Tua ista detrimenta sunt: illa nostra. Agrum Campanum, qui quum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicae vulnus putabamus: hunc tu compransoribus tuis et collusoribus dividebas. Mimos dico et mimas, patres conscripti, in agro Campano collocatos. Quid iam querar de agro Leontino? quandoquidem hae quondam arationes, Campana et Leontina, in populi Romani patrimonio grandi foenore et fructuosae ferebantur. Medico tria millia iugerum, quasi te sanum fecisset: rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Sed ad iter Italiamque redeamus. XL. 102. Deduxisti coloniam Casili-

num, quo Caesar ante deduxerat. Consulueris me per litteras de Capua tu quidem; sed idem de Casilino respondissem: possesne, ubi colonia esset, eo coloniam novam iure deducere. Negavi in eam coloniam, quae esset auspicato deducta, dum esset incolumis, coloniam novam iure deduci: colonos novos ascribi posse rescripsi. Tu autem insolentia elatus, omni auspiciorum iure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres et aratrum circumduceres: cuius quidem vomere portam Capuae paene perstrinxisti, ut florentis coloniae territorium minueretur. 103. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, sanctissimi atque integerrimi viri, fundum Cassinatem. Quo iure? quo ore? Eodem, inquires, quo in heredum L. Rubrii, quo in heredum L. Turselii praedia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. Et si ab hasta, valeat hasta, valeant tabulae, modo Caesaris, non tuae, quibus debuisti, non quibus tute te liberavisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis venisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem praeconis audivit? Misisse te dicis Alexandriam, qui emeret a Caesare. Ipsum enim expectare magnum fuit. 104. Quis vero audivit umquam (nullius autem salus curae pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quid? si etiam scripsit ad te Caesar, ut redderes: quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos, quos videmus. Iam intelliges, aliam causam esse hastae Caesaris, aliam confidentiae et temeritatis tuae. Non enim te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit. XLI. At quam multos dies in ea villa turpissime est perbaccha-

tus! Ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, *quam dispari domino!* Quamquam quomodo iste dominus? Sed tamen quam ab dispari tenebantur! Studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum deversorium. 405. Quae in illa villa ante dicebantur! quae cogitabantur! quae litteris mandabantur! Iura populi Romani, monumenta maiorum, omnis sapientiae ratio omnisque doctrinae. At vero, te inquilino, (non enim domino,) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis, scorta inter matres familias versabantur. Cassino salutatum veniebant, Aquino, Interamna. Admissus est nemo. Iure id quidem. In homine enim turpissimo obsolefiebant dignitatis insignia. 406. Quum inde Romam proficiscens ad Aquinum accederet, obviam ei processit (ut est frequens municipium) magna sane multitudo. At iste operta lectica latus est per oppidum, ut mortuus. Stulte Aquinates: sed tamen in via habitabant. Quid Anagnini? Qui, quum essent devii, descenderunt, ut istum, tamquam si esset consul, salutarent. Incredibile dictu; tamen inter omnes constabat, neminem esse resalutatum; praesertim quum duos secum Anagninos haberet, Mustellam et Laconem: quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum. 407. Quid ego illas istius minas contumeliasque commemorem, quibus invecus est in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Cassium, quod Brutos patronos adoptassent? magno quidem iudicio, studio, benevolentia, caritate, non ut te, ut Basilum, vi et armis, et alios vestri similes, quos clientes nemo habere velit, non modo esse illorum cliens. XLII. Interea dum tu abes: qui dies ille collegae tui

fuit, quum illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro evertit? Qua re tibi nuntiata, ut constabat inter eos, qui una fuerunt, concidisti. Quid evenerit postea, nescio. Metum credo valuisse et arma. Collegam quidem de caelo detraxisti, effecistique, non tu quidem etiam nunc, ut similis tui, sed certe, ut dissimilis esset sui.

108. Qui vero inde reditus Romam? Quae perturbatio totius Urbis? Memineramus Cinnam nimis potentem, Sullam postea dominantem; modo regnantem Caesarem videramus. Erant fortasse gladii, sed absconditi, nec ita multi. Ista vero quae et quanta barbaria est! Agmine quadrato cum gladiis sequuntur: scutorum lecticas portari videmus. Atque his quidem iam inveteratis, patres conscripti, consuetudine obduruimus. Kalendis Iuniis quum in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus. 109. At iste, qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam, et potius discessu nostro laetatus est, statimque illa mirabilia facinora effecit. Qui chirographa Caesaris defendisset lucri sui caussa, is leges Caesaris, easque praeclaras, ut rempublicam concutere posset, evertit: numerum annorum provinciis prorogavit: idemque, quum actorum Caesaris defensor esse deberet, et in publicis et in privatis rebus acta Caesaris rescidit. In publicis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit, alias ut tolleret, promulgavit. Testamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Caesar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompeii deportavit, partim in villam Scipionis.

XLIII. 140. Et tu in Caesaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? Quem is maiorem honorem consecutus erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? Est ergo flamen, ut Iovi, ut Marti, ut Quirino, sic Divo Iulio M. Antonius? Quid igitur cessas? Cur non inaugurare? Sumediem: vide, qui te inauguret. Collegae sumus; nemo negabit. O detestabilem hominem, sive quod tyranni sacerdos es, sive quod mortui! Quaero deinceps, num, hodiernus dies qui sit, ignores? Nescis, heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus praeterea dies Caesari tribueretur? Cur non sumus praetextati? Cur honorem, Caesari tua lege datum, deserere patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es, pulvinaria noluisti? Aut undique religionem tolle aut usquequaque conserva. 141. Quaeres, placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem. Mihi vero nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Caesaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? Nisi forte vis fateri, te omnia quaestu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad haec tandem? exspecto enim eloquentiam tuam. Disertissimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiore in dicendo. Ille numquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad haec? aut omnino hiscere audebis? Ecquid reperiens ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? — Sed praeterita omittamus. XLIV. 142. Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. Cur armatorum corona senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvae Concordiae non pa-

tent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ituraeos, cum sagittis deducis in forum? Praesidii sui causa se facere dicit. Nonne igitur milles perire est melius, quam in sua civitate sine armatorum praesidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, praesidium. Caritate et benevolentia civium septum oportet esse, non armis. 413. Eripiet, extorquebit tibi ista populus Romanus, utinam salvus nobis! Sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus. Etenim ista tua minime avara coniux, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu populo Romano pensionem tertiam. Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicae deferat: qui ubicumque terrarum sunt, ibi est omne reipublicae praesidium vel potius ipsa respublica, quae se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certe respublica adolescentes nobilissimos, paratos defensores. Quam volent, illi cedant, otio consulentes: tamen a republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, et ipsa res salutaris. Sed inter pacem et servitutem plurimum interest. Pax est tranquilla libertas, servitus malorum omnium postremum, non modo bello, sed morte etiam repellendum. 414. Quod si se ipsos illi nostri liberatores e conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt. Illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus: qui tum rex fuit, quum esse Romae regem licebat. Spurii Cassius et Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod quum ipsum factum per se praeclarum atque divinum

est, tum expositum ad imitandum, praesertim quum illi eam gloriam consecuti sint, quae vix caelo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror esse contemnendam.

XLV. 445. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti. Pone ante oculos laetitiam senatus populique Romani: confer cum nundinatione tua tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem et lucrum intersit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo et sensus stupore suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi verae laudis gustatum non habent. Sed, si te laus allicere ad recte faciendum non potest, ne metus quidem a foedissimis factis potest avocare? Iudicia non metuis. Si propter innocentiam, laudo: sin propter vim, non intelligis, qui isto modo iudicia non timeat, ei quid timendum sit? 446. Quod si non metuis viros fortes egregiosque cives, quod a corpore tuo prohibentur armis; tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quae est autem vita, dies et noctes timere a suis? Nisi vero aut maioribus habes beneficiis obligatos, quam ille quosdam habuit ex iis, a quibus est interfectus: aut tu es ulla re cum eo comparandus. Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, litterae, cura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis reipublicae calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare meditatus, magno labore, magnis periculis, quod cogitarat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis multitudinem imperitam lenierat: suos praemiis, adversarios clementiae specie devinxerat. Quid multa? attulerat iam liberae civitati partim metu, partim patientia consuetudinem serviendi.

XLVI. 417. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum, ceteris vero rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quae ab illo reipublicae sunt inusta, hoc tamen boni est, quod didicit iam populus Romanus, quantum cuique crederet; quibus se committeret; a quibus caveret. Haec non cogitas? nec intelligis, satis esse viris fortibus didicisse, quam sit re pulchrum, beneficio gratum, fama gloriosum, tyrannum occidere? an, quum illum homines non tulerint, te ferent? 418. Certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, neque occasionis tarditas exspectabitur.

Respice, quaeso, aliquando rempublicam, M. Antoni: quibus ortus sis, non quibuscum vivas, considera: mecum, ut voles; cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. Defendi rempublicam adolescens, non deseram senex: contempsi Catilinae gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repraesentari morte mea libertas civitatis potest: 419. ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod iamdiu parturit! Etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari, quanto verius nunc negabo seni? Mihi vero, patres conscripti, iam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum quasque gessi. Duo modo haec opto, unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam: hoc mihi maius a diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republica quisque mereatur.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. A N T O N I U M

P H I L I P P I C A T E R T I A .

ARG. Hac oratione Cicero collandat primo Octavianum, qui Antonio restiterit exercitu suis impensis comparato (c. 1. 2.); deinde legiones Martiam et Quartam, quae Antonio relicto, Octavianum sint secutae (c. 3.); denique Decimi Bruti edictum (c. 4. 5.). Iam impudentiam Antonii et maledicta tum in Octavianum, tum in Q. Ciceronem filium castigat (c. 6. 7.). Maxime vero exagitat edictum, quo senatum a. d. VIII. Kal. Dec. adesse iusserat, et fugam miseram foedamque perstringit (c. 8. 9.). Porro tribunis pl. gratias agit, quod de consulum senatusque praesidio retulerint, acerrimum defendendae libertatis studium commendans: Antonii turpia facinora recenset, hortaturque cives, hunc et eius fratres Urbe arceant atque omni modo persequantur, suam promittens operam: de Bruto autem, de Octaviano, de Hirtio et Pansa cons. designatis optime sperare iubet (c. 10-14.). Exeunte oratione sententiam, quam rogatus erat, breviter concludit et cons. designatos hortatur, dent operam, ut senatus Kal. Ian. tuto possit haberi: praeterea D. Brutum, Caesarem Octavianum laudandos, legiones autem Martiam et Quartam honoribus afficiendas iudicat (c. 15.). Fit in Ciceronis sententiam S. C. (Dio Cassius XLV.).

I. 1. Serius omnino, patres conscripti, quam tempus reipublicae postulabat, aliquando tamen convo-

catissimus: quod flagitabam equidem quotidie: quippe quum bellum nefarium contra aras et focos, contra vitam fortunasque nostras, ab homine profligato ac perditio non comparari, sed geri iam viderem. Expectantur Kalendae Ianuar., quas non exspectat Antonius, qui in provinciam D. Bruti, summi et singularis viri, cum exercitu impetum facere conatur; ex qua se instructum et paratum ad Urbem venturum esse minitatur. 2. Quae est igitur exspectatio, aut quae vel minimi dilatio temporis? Quamquam enim adsunt Kalendae Ian., tamen breve tempus longum est imparatis. Dies enim affert vel hora potius, nisi provisum est, magnas saepe clades. Certus autem dies non ut sacrificii, sic consilii exspectari solet. Quod si aut Kalendae Ian. fuissent eo die, quo primum ex Urbe fugit Antonius, aut hae non essent exspectatae, bellum iam nullum haberemus. Auctoritate enim senatus consensuque populi Romani facile hominis amentis fregissemus audaciam. Quod confido equidem consules designatos, simulac magistratum inierint, esse facturos. Sunt enim optimo animo, summo consilio, singulari concordia. Mea autem festinatio non victoriae solum avida est, sed etiam celeritatis.

3. Quo enim usque tantum bellum, tam crudele, tam nefarium privatis consiliis propulsabitur? cur non quam primum publica accedit auctoritas? II. C. Caesar adolescens, paene potius puer, incredibili ac divina quadam mente atque virtute, tum, quum maxime furor arderet Antonii, quumque eius a Brundisio crudelis et pestifer reditus timeretur, nec postulanti-
bus nec cogitantibus, ne optantibus quidem nobis (quia fieri non posse videbatur) firmissimum exercitum ex invicto genere veteranorum militum comparavit,

patrimoniumque suum effudit: quamquam non sum usus eo verbo, quo debui. Non enim effudit, sed in salute reipublicae collocavit. 4. Cui quamquam gratia referri tanta non potest, quanta debetur: habenda tamen tanta est, quantam maximam animi nostri capere possunt. Quis enim est tam ignarus rerum, tam nihil de republica cogitans, qui hoc non intelligat: si M. Antonius a Brundisio cum iis copiis, quas se habiturum putabat, Romam, ut minabatur, venire potuisset, nullum genus eum crudelitatis praeteriturum fuisse? quippe qui in hospitis tectis Brundisii fortissimos viros optimosque cives iugulari iussit: quorum ante pedes eius morientium sanguine os uxoris respersum esse constabat. Hac ille crudelitate imbutus, quum multo bonis omnibus veniret iratior, quam illis fuerat, quos trucidarat: cui tandem nostrum, aut cui omnino bono pepercisset? 5. Qua peste rempublicam privato consilio (nec enim fieri potuit aliter) Caesar liberavit. Qui nisi in hac republica natus esset, rempublicam scelere Antonii nullam haberemus. Sic enim perspicio, sic iudico, nisi unus adolescens illius furentis impetus crudelissimosque conatus cohibuisset, rempublicam funditus interituram fuisse. Cui quidem hodierno die, patres conscripti, (nunc enim primum ita convenimus, ut illius beneficio possemus ea, quae sentiremus, libere dicere,) tribuenda est auctoritas, ut rempublicam non modo a se susceptam, sed etiam a nobis commendatam possit defendere.

III. 6. Nec vero de legione Martia (quoniam longo intervallo loqui nobis de republica licet) sileri potest. Quis enim unus fortior, quis amicioi umquam reipublicae fuit, quam legio Martia universa? Quae quum hostem populi Romani M. Antonium iudicasset, comes

esse eius amentiae noluit: reliquit consulem. Quod profecto non fecisset, si eum consulem iudicavisset, quem nihil aliud agere, nihil moliri nisi caedem civium atque interitum civitatis videret. Atque ea legio consedit Albae. Quam potuit urbem eligere aut opportuniorem ad res gerendas aut fideliorum aut fortiorum virorum aut amiciorum reipublicae civium? 7. Huiusce legionis virtutem imitata quarta legio, duce L. Egnatuleio quaestore, civi optimo et fortissimo, Caesaris auctoritatem atque exercitum persecuta est. Faciundum est igitur nobis, patres conscripti, ut ea, quae sua sponte clarissimus adolescens atque omnium praestantissimus gessit et gerit, haec auctoritate nostra comprobentur: veteranorumque, fortissimorum virorum, tum legionis Martiae quartaeque mirabilis consensus ad rempublicam recuperandam laude et testimonio nostro confirmetur: eorumque commoda, honores, praemia, quum consules designati magistratum inierint, curae nobis fore, hodierno die spondeamus.

IV. 8. Atque ea quidem, quae dixi de Caesare deque eius exercitu, iam diu nota sunt nobis. Virtute enim admirabili Caesaris constantiaque militum veteranorum legionumque earum optimo iudicio, quae auctoritatem nostram, libertatem populi Romani, virtutem C. Caesaris secutae sunt, a cervicibus nostris est depulsus Antonius. Sed haec, ut dixi, superiora: hoc vero recens edictum D. Bruti, quod paullo ante propositum est, certe silentio non potest praeteriri. Pollicetur enim se provinciam Galliam retenturum in senatus populiue Romani potestate. O civem natum reipublicae, memorem sui nominis imitatoremq; maiorum! Neque enim, Tarquinio expulso, maioribus nostris tam fuit optata libertas, quam est depulso

iam Antonio retinenda nobis. 9. Illi regibus parere iam a condita Urbe didicerant: nos post reges exactos servitutis oblivio ceperat. Atque ille Tarquinius, quem maiores nostri non tulerunt, non crudelis, non impius, sed superbus habitus est et dictus: quod nos vitium in privatis saepe tulimus, id maiores nostri ne in rege quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem superbum non tulit: D. Brutus sceleratum atque impium regnare patietur Antonium? Quid Tarquinius tale, qualia innumerabilia et fecit et facit Antonius? Senatum etiam reges habebant: nec tamen, ut Antonio senatum habente, in consilio regis versabantur barbari armati. Servabant auspicia reges; quae hic consul augurque neglexit, neque solum legibus contra auspicia ferendis, sed etiam collega una ferente eo, quem ipse ementitis auspiciis vitiosum fecerat. 10. Quis autem rex umquam fuit tam insignite impudens, ut haberet omnia commoda, beneficia, iura regni venalia? quam hic immunitatem, quam civitatem, quod praemium non vel singulis hominibus vel civitatibus vel universis provinciis vendidit? Nihil humile de Tarquinio, nihil sordidum accepimus: at vero huius domi inter quasilla pendebatur aurum, numerabatur pecunia: una in domo omnes, quorum intererat, totum imperium populi Romani nundinabantur. Supplicia vero in cives Romanos nulla Tarquinii accepimus: at hic et Suessae iugulavit eos, quos in custodiam dederat, et Brundisii ad trecentos fortissimos viros civesque optimos trucidavit. 11. Postremo Tarquinius pro populo Romano bellum gerebat tum, quum est expulsus: Antonius contra populum Romanum exercitum adducebat tum, quum a legionibus relictus, nomen Caesaris exercitumque pertimuit, neglectisque sacri-

ficiis sollemnibus, ante lucem vota ea, quae numquam solveret, nuncupavit: et hoc tempore in provinciam populi Romani conatur invadere. Maius igitur a Decimo Bruto beneficium populus Romanus et habet et exspectat, quam maiores nostri acceperunt a L. Bruto, principe huius maxime conservandi generis et nominis. V. 42. Quum autem omnis servitus est misera, tum vero intolerabile est servire impuro, impudico, effeminato, numquam, ne in metu quidem, sobrio. Hunc igitur qui Gallia prohibet, privato praesertim consilio, iudicat verissimeque iudicat, non esse consulem. Faciendum est igitur nobis, patres conscripti, ut D. Bruti privatum consilium auctoritate publica comprobemus. Nec vero M. Antonium consulem post Lupercalia putare debuistis. Quo enim ille die, populo Romano inspectante, nudus, unctus, ebrius est concionatus et id egit, ut collegae diadema imponeret, eo die se non modo consulatu, sed etiam libertate abdicavit. Esset enim ipsi certe statim serviendum, si Caesar ab eo regni insignia accipere voluisset. Hunc igitur ego consulem, hunc civem Romanum, hunc liberum, hunc denique hominem putem, qui foedo illo et flagitioso die, et quid pati Caesare vivo posset, et quid eo mortuo consequi ipse cuperet, ostendit? 43. Nec vero de virtute, constantia, gravitate provinciae Galliae taceri potest. Est enim ille flos Italiae, illud firmamentum imperii populi Romani, illud ornamentum dignitatis. Tantus autem est consensus municipiorum coloniarumque provinciae Galliae, ut omnes ad auctoritatem huius ordinis maiestatemque populi Romani defendendam conspirasse videantur. Quamobrem, tribuni plebis, quamquam vos nihil aliud, nisi de praesidio, ut senatum tuto consules

Kalendis Ian. habere possent, retulistis, tamen mihi videmini magno consilio atque optima mente potestatem nobis de tota republica fecisse dicendi. Quum enim tuto senatum haberi sine praesidio non posse iudicavistis: tum statuistis etiam intra muros Antonii scelus audaciamque versari.

VI. 14. Quamobrem omnia, mea sententia, complectar vobis, ut intelligo, non invitis, ut et praestantissimis ducibus a nobis detur auctoritas et fortissimis militibus spes ostendatur praemiorum et iudicetur non verbo, sed re, non modo non consul, sed etiam hostis Antonius. Nam, si ille consul, fustuarium meruerunt legiones, quae consulem reliquerunt; scelertus Caesar, Brutus nefarius, qui contra consulem privato consilio exercitus comparaverunt: sin autem militibus exquirendi sunt honores novi propter eorum divinum atque immortale meritum, ducibus autem ne referri quidem potest gratia, quis est, qui eum non hostem existimet, quem qui armis persequuntur, conservatores reipublicae iudicantur? 15. At quam contumeliosus in edictis! quam barbarus! quam rudis! Primum in Caesarem ut maledicta conqessit, deprompta ex recordatione impudicitiae et stuprorum suorum! Quis enim hoc adolescente castior? quis modestior? Quod in iuventute habemus illustrius exemplum veteris sanctitatis? Quis autem illo maledico impurior? Ignobilitatem obicit C. Caesaris filio, cuius etiam naturalis pater, si vita suppeditasset, consul factus esset. — Aricina mater. — Trallianam aut Ephesiam putes dicere. Videte, quam despiciamur omnes, qui sumus e municipiis, id est omnes plane. Quotus enim quisque nostrum non est? Quod autem municipium non contemnit is, qui Aricinum

tanto opere despicit, vetustate antiquissimum, iure foederatum, propinquitate paene finitimum, splendore municipum honestissimum? 46. Hinc Voconiae, hinc Atinae leges: hinc multae sellae curules et patrum memoria et nostra: hinc equites Romani lautissimi et plurimi. Sed si Aricinam uxorem non probas, cur probas Tusculanam? Quamquam huius sanctissimae feminae atque optimae pater, M. Atius Balbus, in primis honestus, praetorius fuit: tuae coniugis, bonae feminae, locupletis quidem certe, Bambalio quidam pater, homo nullo numero: nihil illo contemptius, qui propter haesitantiam linguae stuporemque cordis cognomen ex contumelia traxerit. — At avus nobilis. — Tuditanus nempe ille, ille qui cum palla et cothurnis nummos populo de rostris spargere solebat. Vellem hanc contemptionem pecuniae suis reliquisset! Habetis nobilitatem generis gloriosam. 47. Qui autem evenit, ut tibi Aricina natus ignobilis videatur, quum tu eodem materno genere soleas gloriari? Quae porro amentia est, eum dicere aliquid de uxorum ignobilitate, cuius pater Numitoriam Fregellanam, proditoris filiam, habuerit uxorem: ipse ex libertini filia susceperit liberos? Sed hoc clarissimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem, C. Marcellus, qui Aricinae filiam: quos certo scio dignitatis optimarum feminarum non poenitere. VII. Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto: nec sentit amens, commendationem esse compellationem suam. Quid enim accidere huic adolescenti potuit optatius, quam cognosci ab omnibus, Caesaris consiliorum esse socium, Antonii furoris inimicum? 48. At etiam gladiator ausus est scribere, hunc de patris et patruī paricidio cogitasse. O admirabilem impudentiam, au-

daciam, temeritatem! in eum adolescentem hoc scribere audere, quem ego et frater meus propter eius suavissimos atque optimos mores praestantissimumque ingenium certatim amamus omnibusque horis oculis, auribus, complexu tenemus? Nam me eisdem edictis nescit laedat an laudet. Quum idem supplicium minatur optimis civibus, quod ego de sceleratissimis ac pessimis sumpserim, laudare videtur, quasi imitari velit: quum autem illam pulcherrimi facti memoriam refricat, tum a sui similibus invidiam aliquam in me commoveri putat.

VIII. 19. Sed ipse quid fecit? Quum tot edicta proposuisset, edixit, ut adesset senatus frequens a. d. viii. Kalendas Decembres; eo die ipse non adfuit. At quomodo edixit? Haec sunt, opinor, verba in extremo: *Si qui non adfuerit, hunc omnes existimare poterunt et interitus mei et perditissimorum consiliorum auctorem fuisse.* Quae sunt perdita consilia? An ea, quae pertinent ad libertatem populi Romani recuperandam? quorum consiliorum Caesari me auctorem et hortatorem et esse et fuisse fateor. Quamquam ille non eguit consilio cuiusquam, sed tamen currentem, ut dicitur, incitavi. Nam interitus quidem tui quis bonus non esset auctor, quum in eo salus et vita optimi cuiusque, libertas populi Romani dignitasque consisteret? 20. Sed quum tam atroci edicto nos concitavisset, cur ipse non adfuit? Num putatis aliquare tristi ac severa? Vino atque epulis retentus est: si illae epulae potius, quam popinae nominandae sunt. Diem edicti obire neglexit: in ante diem quartum Kalendas Decembres distulit. Adesse in Capitolio iussit: quod in templum ipse, nescio qua, per Gallorum cuniculum, ascendit. Convenerunt corrogati,

et quidem ampli quidam homines, sed immemores dignitatis suae. Is enim erat dies, ea fama, is, qui senatum vocarat, ut turpe senatori esset, nihil timere. Ad eos tamen ipsos, qui convenerant, ne verbum quidem ausus est facere de Caesare, quum de eo constituisset ad senatum referre. Scriptam attulerat consularis quidam sententiam. 21. Quid est aliud, de eo referre non audere, qui contra se consulem exercitum duceret, nisi se ipsum hostem iudicare? Necesse erat enim alterutrum esse hostem: nec poterat aliter de adversariis ducibus iudicari. Si igitur G. Caesar hostis, cur consul nihil referat ad senatum? Sin ille a senatu notandus non fuit, quid potest dicere, quin, quum de illo tacuerit, se hostem confessus sit? Quem in edictis Spartacum appellat, hunc in senatu ne improbum quidem dicere audet. IX. At in rebus tristissimis quantos excitat risus! Sententiolas edicti cuiusdam memoriae mandavi, quas videtur ille peracutas putare: ego autem, qui intelligeret, quid dicere vellet, adhuc neminem inveni. 22. *Nulla contumelia est, quam facit dignus.* Primum quid est, Dignus? Nam etiam malo digni multi, sicut ipse. An quam facit is, qui cum dignitate est? quae autem potest esse maior? Quid est porro, Facere contumeliam? quis sic loquitur? Deinde: *Nec timor, quem denuntiat inimicus.* Quid ergo? ab amico timor denuntiari solet? Horum similia deinceps. Nonne satius est mutum esse, quam, quod nemo intelligat, dicere? En, cur magister eius ex oratore arator factus possideat in agro publico populi Romani campi Leontini duo millia iugerum immunia, ut hominem stolidum magis etiam infatuet mercede publica. 23. Sed haec leviora fortasse: illud quaero, cur tam subito mansuetus in senatu fuerit,

quum in edictis tam fuisset ferus; quid autem attinuerit, L. Cassio, tribuno plebis fortissimo et constantissimo civi, mortem denuntiare, si in senatum venisset: D. Carfulenum, bene de republica sentientem, e senatu vi et minis mortis expellere: Ti. Canutium, a quo erat honestissimis contentionibus et saepe et iure vexatus, non templo solum, verum etiam aditu prohibere Capitolii. Cui senatusconsulto ne intercederent, verebatur? De supplicatione, credo, M. Lepidi, clarissimi viri. Atque id erat periculum, de cuius honore extraordinario quotidie aliquid cogitabamus, ne eius usitatus honos impediretur. 24. Ac, ne sine caussa videretur edixisse, ut senatus adesset; quum de republica relaturus fuisset: allato nuntio de legione Quarta, mente concidit: et, fugere festinans, senatusconsultum de supplicatione per discessionem fecit, quum id factum esset antea numquam.

X. Quae vero profectio postea? quod iter paludati! quae vitatio oculorum, lucis, Urbis, fori! quam misera fuga! quam foeda! quam turpis! Praeclara tamen senatusconsulta illo ipso die vespertina, provinciarum religiosa sortitio: divina vero opportunitas, ut, quae cuique apta esset, ea cuique obveniret. 25. Praeclare igitur facitis, tribuni plebis, qui de praesidio consulum senatusque referatis: meritoque vestro maximas vobis gratias omnes et agere et habere debemus. Qui enim carere metu et periculo possumus in tanta hominum cupiditate et audacia? Ille autem homo afflictus et perditus quae de se exspectat iudicia graviora, quam amicorum suorum? Familiarissimus eius, mihi homo coniunctus, L. Lentulus et P. Naso, omni carens cupiditate, nullam se habere provinciam, nullam Antonii sortitionem fuisse iudicaverunt. Quod

idem fecit L. Philippus, vir patre, avo, maioribus suis dignissimus. In eadem sententia fuit homo summa integritate atque innocentia, M'. Turranius. Idem fecit P. Oppius; ipsi etiam, qui amicitiam M. Antonii veriti plus ei tribuerunt, quam fortasse vellent, M. Piso, necessarius meus et vir et civis egregius, parique innocentia M. Vehilius, senatus auctoritati se obtemperaturos esse dixerunt. 26. Quid ego de L. Cinna loquar? cuius spectata multis magnisque rebus singularis integritas minus admirabilem facit huius honestissimi facti gloriam: qui omnino provinciam neglexit: quam item magno animo et constanti C. Caesetius repudiavit. Qui sunt igitur reliqui, quos sors divina delectet? L. Annius et M. Antonius. O felicem utrumque! nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam. Hunc quoque felicem! hanc enim semper habebat in ore provinciam. C. Calvisius Africam. Nihil felicius! Modo enim ex Africa decesserat et, quasi divinans se rediturum, duos legatos Uticae reliquerat. Deinde M. Iccius Siciliam, Q. Cassius Hispaniam. Non habeo, quid suspicer. Duarum credo provinciarum sortes minus divinas fuisse. XI. 27. O C. Caesar, (adolescentem appello,) quam tu salutem reipublicae attulisti! quam improvisam! quam repentinam! Qui enim haec fugiens fecerit, quid faceret insequens? Etenim in concione dixerat, se custodem futurum Urbis, usque ad Kalendas Maias ad Urbem exercitum habiturum. O praeclarum custodem ovium (ut aiunt) lupum! Custosne Urbis, an direptor et vexator esset Antonius? Et quidem se introitum in Urbem, dixit, exitumque, quum vellet. Quid illud? Nonne audiente populo sedens pro aede Castoris dixit, nisi qui vicisset, victurum neminem?

28. Hodierno die primum, patres conscripti, longo intervallo in possessionem libertatis pedem ponimus: cuius quidem ego, quoad potui, non modo defensor, sed etiam conservator fui. Quum autem id facere non possem, quievi: nec abiecte, nec sine aliqua dignitate casum illum temporum et dolorem tuli. Hanc vero taeterrimam belluam quis ferre posset, aut quomodo? Quid est in Antonio praeter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? Ex his totus conglutinatus est. Nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicum. 29. Quapropter, quoniam res in id discrimen adducta est, utrum ille poenas reipublicae luat, an nos serviamus, aliquando, per deos immortales! patres conscripti, patrium animum virtutemque capiamus, ut aut libertatem propriam Romani generis et nominis recuperemus aut mortem servituti anteponamus. Multa, quae in libera civitate ferenda non essent, tulimus et perpassi sumus: alii spe recuperandae libertatis, alii vivendi nimia cupiditate. Sed, si illa tulimus, quae nos necessitas ferre coegit, quae vis quaedam paene fatalis: quae tamen ipsa non tulimus: etiamne huius impuri latronis fereamus taeterrimum crudelissimumque dominatum?

XII. 30. Quid hic faciet, si potuerit, iratus, qui, quum succensere nemini posset, omnibus bonis fuerit inimicus? Quid hic victor non audebit, qui, nullam adeptus victoriam, tanta scelera post Caesaris interitum fecerit? refertam eius domum exhausserit? hortos compilarit? ad se ex his omnia ornamenta traherit? caedis et incendiorum causam quaesierit ex funere? duobus aut tribus senatusconsultis bene et e reipublica factis, reliquas res ad lucrum praedamque revocaverit? vendiderit immunitates? civitates libera-

verit? provincias universas ex imperii populi Romani iure sustulerit? exsules reduxerit? falsas leges C. Caesaris nomine, et falsa decreta in aes incidenda et in Capitolio figenda curaverit, earumque rerum omnium domesticum mercatum instituerit? populo Romano leges imposuerit? armis et praesidiis, et populum et magistratus foro excluserit? 34. senatum stiparit armis? armatos in cella Concordiae, quum senatum haberet, incluserit? ad legiones Brundisium cucurrerit? ex his optime sentientes centuriones iugulaverit? cum exercitu Romam sit ad interitum nostrum et ad disperditionem Urbis venire conatus? Atque is ab hoc impetu abstractus consilio et copiis Caesaris, consensu veteranorum, virtute legionum, ne fortuna quidem fractus minuit audaciam, nec ruere demens nec furere desinit. In Galliam mutilatum ducit exercitum: cum una legione et ea vacillante L. fratrem exspectat: quo neminem reperire potest sui similiorem. Ille autem ex mirmillone dux, ex gladiatore imperator, quas fecit strages, ubicumque posuit vestigia! Fundit apothecas; caedit greges armentorum reliquique pecoris, quodcumque nactus est: epulantur milites: ipse autem se, ut fratrem imitetur, obruit vino: vastantur agri: diripiuntur villae: matresfamilias, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur. Haec eadem, quacumque exercitum duxit, fecit M. Antonius. XIII. 32. His vos taeterrimis fratribus portas aperietis? hos umquam in Urbem recipietis? non, tempore oblato, ducibus paratis, animis militum incitatis, populo Romano conspirante, Italia tota ad libertatem recuperandam excitata, deorum immortalium beneficio utemini? Nullum erit tempus, hoc amisso. A tergo, a fronte, a lateribus tenebitur, si in Galliam vene-

rit. Nec ille armis solum, sed etiam nostris decretis urgendus est. Magna vis est, magnum numen unum et idem sentientis senatus. Videtis refertum forum, populumque Romanum ad spem recuperandae libertatis erectum: qui longo intervallo quum frequentes hic videt nos, tum sperat etiam liberos convenisse.

33. Hunc ego diem exspectans, M. Antonii scelerata arma vitavi, tum, quum ille in me absentem invehens non intelligebat, ad quod tempus me et meas vires reservarem. Si enim tum illi, caedis a me initium quaerenti, respondere voluissem, nunc reipublicae consulere non possem. Hanc vero nactus facultatem, nullum tempus, patres conscripti, dimittam neque diurnum neque nocturnum, quin, de libertate populi Romani, de dignitate vestra quod cogitandum sit, cogitem: quod agendum atque faciendum, idem non modo recusem, sed appetam etiam atque deprecem. Hoc feci, dum licuit: intermisi, quoad non licuit. Iam non solum licet, sed etiam necesse est, nisi servire malumus, quam, ne serviamus, armis animisque decernere.

34. Dii immortales nobis haec praesidia dederunt: Urbi Caesarem, Brutum Galliae. Si enim ille Urbem opprimere potuisset statim, si Galliam tenere; paullo post optimo cuique pereundum, reliquis esset serviendum.

XIV. Hanc igitur occasionem oblatam tenete, per deos immortales! patres conscripti, et amplissimi orbis terrae consilii principes vos esse, aliquando recordamini. Signum date populo Romano, consilium vestrum non deesse reipublicae, quoniam ille virtutem suam non defuturam esse profitetur. Nihil est, quod moneam vos. Nemo est tam stultus, qui non intelligat, si indormierimus huic tempori, non modo crudelem superbamque dominationem nobis,

sed ignominiosam etam et flagitiosam ferendam. 35. Nostis insolentiam Antonii, nostis amicos, nostis totam domum libidinis, petulantibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebriis servire. Ea est summa miseria, summo dedecore coniuncta. Quod si iam (quod dii omen avertant!) fatum extremum reipublicae venit: quod gladiatores nobiles faciunt, ut honeste decumbant, faciamus nos, principes orbis terrarum gentiumque omnium, ut cum dignitate potius cadamus, quam cum ignominia serviamus. 36. Nihil est detestabilius dedecore, nihil foedius servitute. Ad decus et libertatem nati sumus: aut haec teneamus aut cum dignitate moriamur. Nimium diu teximus, quid sentiremus: nunc iam apertum est: omnes patefecerunt, in utramque partem quid sentiant, quid velint. Sunt impii cives pro caritate reipublicae nimium multi: pro multitudine bene sentientium admodum pauci: quorum opprimendorum dii immortales incredibilem reipublicae potestatem et fortunam dederunt. Ad ea enim praesidia, quae habemus, iam accedent consules summa prudentia, virtute, concordia, multos menses de populi Romani libertate commentati atque meditati. His auctoribus et ducibus, diis iuvantibus, nobis vigilantibus et multum in posterum providentibus, populo Romano consentiente, erimus profecto liberi brevi tempore. Iucundio rem autem faciet libertatem servitutis recordatio.

XV. 37. Quas ob res, quod tribuni plebis verba fecerunt, ut senatus Kalendis Ianuar. tuto haberi, sententiaeque de summa republica libere dici possent: de ea re ita censeo, uti C. Pansa, A. Hirtius, consules designati, dent operam, uti senatus Kalendis Ianuar. tu-

to haberi possit: quodque edictum D. Bruti, imperatoris, consulis designati, optime de republica meriti, propositum sit, senatum existimare, D. Brutum, imperatorem, consulem designatum, optime de republica mereri, quum senatus auctoritatem populi que Romani libertatem imperiumque defendat. 38. Quodque provinciam Galliam citeriorem, optimorum et fortissimorum virorum amicissimorumque reipublicae civium, exercitumque in senatus potestate retineat, id eum, exercitumque eius, municipia, colonias provinciae Galliae recte atque ordine exque republica fecisse et facere: senatum ad summam rempublicam pertinere arbitrari, a D. Bruto et ab L. Planco imperatoribus, consulibus designatis itemque a ceteris, qui provincias obtinent, obtineri ex lege Iulia, quoad ex senatusconsulto cuique eorum successum sit: eosque dare operam, ut eae provinciae exercitusque in senati populi que Romani potestate praesidioque reipublicae sint: quumque opera, virtute, consilio C. Caesaris summoque consensu militum veteranorum, qui eius auctoritatem secuti reipublicae praesidio sunt et fuerunt, a gravissimis periculis populus Romanus defensus sit, et hoc tempore defendatur: 39. quumque legio Martia Albae constiterit, in municipio fidelissimo et fortissimo, seseque ad senatus auctoritatem populi que Romani libertatem contulerit: quod pari consilio, eademque virtute legio Quarta usa, duce L. Egnatuleio quaestore, civi egregio, senatus auctoritatem populi que Romani libertatem defendat, defenderit: senatui magnae curae esse ac fore, ut pro tantis eorum in rempublicam meritis honores eis habeantur gratiaeque referantur: senatui placere, uti C. Pansa, A. Hirtius, consules designati, quum magistratum inissent, si eis

videretur, primo quoque tempore de his rebus ad hunc ordinem referrent ita, uti e republica fideque sua videretur.

60.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. A N T O N I U M

AD QUIRITES

PHILIPPICA QUARTA.

ARG. Cicero postquam tertiam orationem Philippicam in senatu habuit, productus a magistratu quodam, in concione populi, quae in senatu acta et decreta erant, exponit. Caesarem, D. Brutum, legionem Martiam et Quartam, quae duce Egnatuleio ab Antonio defecerat, summis laudibus ornat, in Antonium invehitur, et quum bene de republica populum sperare iubet, tum eum ad libertatis recuperandae studium cohortatur.

I. 4. Frequentia vestra incredibilis, Quirites, concioque tanta, quantam meminisse non videor, et alacritatem mihi summam affert reipublicae defendendae et spem recuperandae libertatis. Quamquam animus mihi quidem numquam defuit; tempora defuerunt: quae simulac primum aliquid lucis ostendere visa sunt, princeps vestrae libertatis defendendae fui. Quod

si ante facere conatus essem, nunc facere non possem. Hodierno enim die, Quirites, ne mediocrem rem actam arbitremini, fundamenta iacta sunt reliquarum actionum. Nam est hostis a senatu nondum verbo appellatus, sed re iam iudicatus Antonius. 2. Nunc vero multo sum erectior, quod vos quoque, hostem illum esse, tanto consensu tantoque clamore approbavistis. Nec enim, Quirites, fieri potest, ut non aut ii sint impii, qui contra consulem exercitus comparaverunt: aut ille hostis, contra quem iure arma sumpta sunt. Hanc igitur dubitationem, quamquam nulla erat, tamen ne qua posset esse, senatus hodierno die sustulit. C. Caesar, qui rempublicam libertatemque vestram suo studio, consilio, patrimonio denique tutatus est et tutatur, maximis senatus laudibus ornatus est. 3. Laudo, laudo vos, Quirites, quum gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis, vel pueri potius. Sunt enim facta eius — immortalitatis, nomen aetatis. Multa memini, multa audiui, multa legi: nihil ex omni saeculorum memoria tale cognovi: qui, quum servitute premeremur, in dies malum cresceret, praesidii nihil haberemus, capitalem et pestiferum a Brundisio M. Antonii reditum timeremus, hoc insperatum omnibus consilium, incognitum certe, ceperit, ut exercitum invictum ex paternis militibus conficeret Antoniique furorem, crudelissimis consiliis incitatum, a perniciie reipublicae averteret. II. 4. Quis est enim, qui hoc non intelligat, nisi Caesar exercitum paravisset, non sine exitio nostro futurum Antonii reditum fuisse? Ita enim se recipiebat ardens odio vestri, cruentus sanguine civium, quos Suessae, quos Brundisii occiderat, ut nihil, nisi de reipublicae perniciie cogitaret. Quod autem praesidium erat salutis liber-

tatisque vestrae, si C. Caesaris fortissimorum sui patris militum exercitus non fuisset? cuius de laudibus et honoribus, qui ei pro divinis et immortalibus meritis divini immortalesque debentur, mihi senatus assensus paullo ante decrevit, ut primo quoque tempore referretur. 5. Quo decreto, quis non perspicit, Antonium hostem esse iudicatum? Quem enim appellare possumus eum, contra quem qui exercitus ducunt, iis senatus arbitratur singulares exquirendos honores? Quid? legio Martia, quae mihi videtur divinitus ab eo deo traxisse nomen, a quo populum Romanum generatum accepimus, non ipsa suis decretis prius, quam senatus, hostem iudicavit Antonium? Nam, si ille non hostis, qui consulem reliquerunt, hostes necesse est iudicemus. Praeclare et loco, Quirites, reclamazione vestra factum pulcherrimum Martialium comprobastis: qui se ad senatus auctoritatem, ad libertatem vestram, ad universam rempublicam contulerunt: hostem illum et latronem et parricidam patriae reliquerunt. 6. Nec solum id animose et fortiter, sed considerate etiam, sapienterque fecerunt. Albae constiterunt, in urbe opportuna, munita, propinqua, fortissimorum virorum, fidelissimorum civium atque optimorum. Huius Martiae legionis legio Quarta imitata virtutem, duce L. Egnatuleio, quem senatus merito paullo ante laudavit, C. Caesaris exercitum persecuta est.

III. Quae expectas, M. Antoni, iudicia graviora? Caesar fertur in caelum, qui contra te exercitum comparavit. Laudantur exquisitissimis verbis legiones, quae te reliquerunt, quae a te arcessitae sunt, quae essent, si te consulem quam hostem maluissent, tuae. Quarum legionum fortissimum verissimumque iudi-

cium confirmat senatus, comprobat universus populus Romanus, nisi forte vos, Quirites, consulem, non hostem, iudicatis Antonium. 7. Sic arbitrabar, Quirites, vos iudicare, ut ostenditis. Quid? municipia, colonias, praefecturas num aliter iudicare censetis? Omnes mortales una mente consentiunt: omnia arma eorum, qui haec salva velint, contra illam pestem esse capienda. Quid? D. Bruti iudicium, Quirites, quod ex hodierno eius edicto perspicere potuistis, num cui tandem contemnendum videtur? Recte et vere negatis, Quirites. Est enim quasi deorum immortalium beneficio et munere datum reipublicae Brutorum genus et nomen, ad libertatem populi Romani vel constituendam vel recuperandam. 8. Quid igitur D. Brutus de M. Antonio iudicavit? Excludit provincia: exercitu obsistit: Galliam totam hortatur ad bellum, ipsam sua sponte suoque iudicio excitatam. Si consul Antonius, Brutus hostis. Si conservator reipublicae Brutus, hostis Antonius. Num igitur, utrum horum sit, dubitare possumus? IV. Atque ut vos una mente unaque voce dubitare vos negatis, sic modo decrevit senatus, D. Brutum optime de republica mereri, quum senatus auctoritatem populi Romani libertatem imperiumque defenderet. A quo defenderet? nempe ab hoste. Quae est enim alia laudanda defensio? 9. Deinceps laudatur provincia Gallia meritoque ornatur verbis amplissimis ab senatu, quod resistat Antonio. Quem si consulem illa provincia putaret neque eum reciperet: magno scelere se astringeret. Omnes enim in consulis iure et imperio debent esse provinciae. Negat hoc D. Brutus imperator, consul designatus, natus reipublicae civis: negat Gallia, negat cuncta Italia, negat senatus, negatis vos. Quis

igitur illum consulem, nisi latrones, putant? Quamquam ne ii quidem ipsi, quod loquuntur, id sentiunt: nec a iudicio omnium mortalium, quamvis impii nefariique sint, sicut sunt, dissentire possunt. Sed spes rapiendi atque praedandi occaecat animos eorum: quos non bonorum donatio, non agrorum assignatio, non illa infinita hasta satiavit: qui sibi Urbem, qui bona et fortunas civium ad praedam proposuerunt! qui, dum hic sit quod raptant, quod auferant, nihil sibi defuturum arbitrantur: 40. quibus M. Antonius (o dii immortales, avertite et detestamini, quaeso, hoc omen!) Urbem se divisurum esse promisit. Ita vero, Quirites, ut precamini, eveniat, atque huius amentiae poena in ipsum familiamque eius recidat, quod ita futurum esse confido. Iam enim non solum homines, sed etiam deos immortales ad rempublicam conservandam arbitror consensisse. Sive enim prodigiis atque portentis dii immortales nobis futura praedicunt; ita sunt aperte denuntiata, ut et illi poena, et nobis libertas appropinquet: sive tantus consensus omnium sine impulsu deorum esse non potuit; quid est, quod de voluntate caelestium dubitare possimus?

V. 11. Reliquum est, Quirites, ut vos in ista sententia, quam prae vobis fertis, perseveretis. Faciam igitur, ut imperatores instructa acie solent: quamquam paratissimos milites ad praeliandum videant, ut eos tamen adhortentur: sic ego vos ardentes et erectos ad libertatem recuperandam cohortabor. Non est, non est vobis, Quirites, cum eo hoste certamen, quocum aliqua pacis conditio esse possit. Neque enim ille servitutem vestram, ut antea, sed iam iratus sanguinem concupiscit. Nullus ei ludus videtur esse iucundior, quam cruor, quam caedes, quam ante ocu-

los trucidatio civium. 42. Non est vobis, Quirites, res cum scelerato homine atque nefario, sed cum immani taetraque bellua: quae quoniam in foveam incidit, obruatur. Si enim illinc emergerit, nullius supplicii crudelitas erit recusanda. Sed tenetur, premittitur, urgetur nunc iis copiis, quas iam habemus: mox iis, quas paucis diebus novi consules comparabunt. Incumbite in causam, Quirites, ut facitis. Numquam maior vester consensus in ulla causa fuit: numquam tam vehementer cum senatu consociati fuistis. Nec mirum. Agitur enim, non, qua conditione victuri, sed, victurine simus, an cum supplicio ignominiaque perituri. 43. Quamquam mortem quidem omnibus natura proposuit: crudelitatem mortis et dedecus virtus propulsare solet; quae propria est Romani generis et seminis. Hanc retinete, quaeso, Quirites, quam vobis tamquam hereditatem maiores vestri reliquerunt. Quamquam alia omnia incerta sunt, caduca, mobilia: virtus est una altissimis defixa radicibus: quae numquam ulla vi labefactari potest, numquam demoveri loco. Hac virtute maiores vestri primum universam Italiam devicerunt, deinde Karthaginem exciderunt, Numantiam everterunt, potentissimos reges, bellicosissimas gentes in ditionem huius imperii redegerunt. VI. 44. Ac maioribus quidem vestris, Quirites, cum eo hoste res erat, qui haberet rempublicam, curiam, aerarium, consensum et concordiam civium, rationem aliquam, si ita res tulisset, pacis et foederis: hic vester hostis vestram rempublicam oppugnat, ipse habet nullam: senatum, id est orbis terrae consilium, delere gestit, ipse consilium publicum nullum habet: aerarium vestrum exhaustit, suum non habet. Nam concordiam civium qui habere potest,

nullam quum habeat civitatem? pacis vero quae potest esse cum eo ratio, in quo est incredibilis crudelitas, fides nulla? 45. Est igitur, Quirites, populo Romano, victori omnium gentium, omne certamen cum percussore, cum latrone, cum Spartaco. Nam, quod se similem esse Catilinae gloriari solet: scelere par est illi, industria inferior. Ille, quum exercitum nullum haberet, repente conflavit: hic eum ipsum exercitum, quem habebat, amisit. Ut igitur Catilinam diligentia mea, senatus auctoritate, vestro studio et virtute fregistis: sic Antonii nefarium latrocinium vestra cum senatu concordia tanta, quanta numquam fuit, felicitate et virtute exercituum ducumque vestrorum brevi tempore oppressum audietis. 46. Equidem, quantum cura, labore, vigiliis, auctoritate, consilio eniti atque efficere potero, nihil praetermittam, quod ad libertatem vestram pertinere arbitrabor. Neque enim id pro vestris amplissimis in me beneficiis sine scelere facere possum. Hodierno autem die primum, referente viro fortissimo vobisque amicissimo, M. hoc Servilio, collegisque eius, ornatissimis viris, optimis civibus, longo intervallo, me auctore et principe, ad spem libertatis exarsimus.

M. TULLII CICERONIS

I N

M. A N T O N I U M
P H I L I P P I C A Q U I N T A.

ARG. Cicero hac oratione, quam habuit a. d. XIII. Kal. Ian., nullos legatos ad Antonium, qui Mutinam eo tempore obsidebat, mittendos esse docet et acta Antonii rescindenda, defensoribus autem reipublicae praemia decernenda suadet. Senatus eo die nihil decrevit, sed triduo post mittendos omnino censuit, qui Antonio nuntiarent, ne consulem designatum oppugnet, ne provinciam depopularetur, ne delectus haberet, esset in senatus populi que Romani potestate.

I. 4. Nihil umquam longius his Kalendis Ian. mihi visum est, patres conscripti: quod idem intelligebam per hos dies uni cuique vestrum videri. Qui enim bellum cum republica gerunt, hunc diem non expectabant. Nos autem tum, quum maxime consilio nostro subvenire communi saluti oporteret, in senatum non vocabamur. Sed querelam praeteritorum dierum sustulit oratio consulum: qui ita locuti sunt, ut magis exoptatae Kalendae Ian., quam serae esse videantur. Atque ut oratio consulum animum meum erexit spemque attulit non modo salutis conservandae, verum etiam dignitatis pristinae recuperandae: sic me per-

turbasset eius sententia, qui primus rogatus est, nisi vestrae virtuti constantiaeque considerem. 2. Hic enim vobis, patres conscripti, dies illuxit, haec potestas data est, ut, quantum virtutis, quantum constantiae, quantum gravitatis in huius ordinis consilio esset, populo Romano declarare possetis. Recordamini, qui dies nudius tertius decimus fuerit, quantus consensus vestrum, quanta virtus, quanta constantia: quantam sitis a populo Romano laudem, quantam gloriam, quantam gratiam consecuti. II. Atque illo die, patres conscripti, ea constituistis, ut vobis nihil iam sit integrum, nisi aut honesta pax aut bellum necessarium. 3. Pacem vult M. Antonius? Arma ponat, roget, deprecetur. Neminem aequiorem me reperiet: cui, dum se civibus impiis commendat, inimicus esse, quam amicus maluit. Nihil est profecto, quod dari possit bellum gerenti: erit fortasse aliquid, quod concedi possit roganti: legatos vero ad eum mittere, de quo gravissimum et severissimum iudicium nudius tertius decimus feceritis, non iam levitatis est, sed, ut, quod sentio, dicam, dementiae. Primum duces eos laudavistis, qui contra illum bellum privato consilio suscepissent: deinde milites veteranos, qui, quum ab Antonio in colonias essent deducti, illius beneficio libertatem populi Romani anteposuerunt. 4. Quid? legio Martia: quid? Quarta, cur laudantur? Si enim consulem suum reliquerunt, vituperandae sunt: si inimicum reipublicae, iure laudantur. Atqui quum consules nondum haberetis, decrevistis, ut et de praemiis militum, et de honoribus imperatorum primo quoque tempore referretur. Placet, eodem tempore praemia constituere iis, qui contra Antonium arma ceperint, et legatos ad Antonium mittere? ut iam pudendum

sit, honestiora decreta esse legionum, quam senatus: siquidem legiones decreverunt senatum defendere contra Antonium: senatus decernit legatos ad Antonium. Utrum hoc est confirmare militum animos, an debilitare virtutem? 5. Hoc dies duodecim profecerunt, ut, quem nemo, praeter Cotylam, tum inventus sit, qui defenderet, is habeat iam patronos etiam consulares? Qui utinam omnes ante me sententiam rogarentur! (quamquam suspicor, quid dicturi sint quidam eorum, qui post me rogabuntur,) facilius contra dicerem, si quid videretur. Est enim opinio, decreturum aliquem M. Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. Quid est aliud, omnia ad bellum civile hosti arma largiri? primum nervos belli, pecuniam infinitam, qua nunc eget: deinde equitatum, quantum velit. Equitatum dico? Dubitabit, credo, gentes barbaras secum adducere. Hoc qui non videt, excors est: qui, quum videt, decernit, impius. 6. Tu civem sceleratam et perditum Gallorum et Germanorum exercitu, pecunia, peditatu, equitatu, copiis instrues? Nullae istae excusationes sunt: meus amicus est. Sit prius patriae. Meus cognatus. An potest cognatio ulla propior esse, quam patriae, in qua etiam parentes continentur? Mihi pecuniam attribuit. Cupio videre, qui id audeat dicere. Quid autem agatur, quum aperuero, facile erit statuere, quam sententiam dicatis, aut quam sequamini.

III. Agitur, utrum M. Antonio facultas detur opprimendae reipublicae, caedis faciendae bonorum, diripiendae Urbis, agrorum suis latronibus condonandi, populum Romanum servitute opprimendi: an horum ei facere nihil liceat. Dubitate, quid agatis. At non cadunt haec in Antonium. 7. Hoc ne Cotyla quidem

dicere auderet. Quid enim in eum non cadit? qui, cuius acta se defendere dicit, eius eas leges pervertit, quas maxime laudare poteramus. Ille paludes siccare voluit: hic omnem Italiam moderato homini, L. Antonio, dividendam dedit. Quid? hanc legem populus Romanus accepit? quid? per auspicia ferri potuit? Sed augur verecundus sine collegis de auspiciis. Quamquam illa auspicia non egent interpretatione. Iove enim tonante cum populo agi non esse fas, quis ignorat? Tribuni plebis tulerunt de provinciis contra acta Caesaris, ille biennium, iste sexennium: num etiam hanc legem populus Romanus accepit? quid? promulgata fuit? quid? nonne ante lata, quam scripta? non ante factam vidimus, quam futuram quisquam est suspicatus? 8. Ubi lex Caecilia et Didia? ubi promulgatio, trinum nundinum? ubi poenae, recenti lege Iunia et Licinia? Possuntne hae leges ratae esse sine interitu legum reliquarum? Eccui potestas in forum insinuandi fuit? Quae porro illa tonitrua? quae tempestas? ut, si auspicia M. Antonium non moverent, sustinere tamen eum, ac ferre posse tantam vim tempestatis, imbris ac turbinum, mirum videretur. Quam legem igitur se augur dicit tulisse, non modo tonante Iove, sed prope caelesti clamore prohibente, hanc dubitabit contra auspicia latam confiteri? 9. Quid? quod cum eo collega tulit, quem ipse fecit sua nuntiatione vitiosum, nihilne ad auspicia bonus augur arbitratus est pertinere? IV. Sed auspiciorum nos fortasse erimus interpretes, qui sumus eius collegae. Num ergo etiam armorum interpretes quaerimus? Primum omnes fori aditus ita septi, ut, etiamsi nemo obstaret armatus, tamen, nisi septis revulsis, introiri in forum nullo modo posset. Sic vero erant disposita praesidia, ut, quo-

modo aditus hostium Urbe prohibentur, ita castellis et operibus ab ingressione fori populum tribunosque plebis propulsari videres. 40. Quibus de caussis eas leges, quas M. Antonius tulisse dicitur, omnes censeo per vim et contra auspicia latas, iisque legibus populum non teneri. Si quam legem, de actis Caesaris confirmandis, deve dictatura in perpetuum tollenda; deve coloniis in agros deducendis, tulisse M. Antonius dicitur; easdem leges de integro, ut populum teneant, salvis auspiciis ferri placet. Quamvis enim res bonas vitiose, per vimque tulerit: tamen hae leges non sunt habendae: omnisque audacia gladiatoris amentis auctoritate nostra repudianda est. 41. Illa vero dissipatio pecuniae publicae ferenda nullo modo est, per quam HS septies millies falsis perscriptionibus, donationibusque avertit: ut portenti simile videatur, tantam pecuniam populi Romani tam brevi tempore perire potuisse. Quid? illi immanes quaestus ferendine, quos M. Antonii tota exhausit domus? Decreta falsa vendebat; regna, civitates, immunitates in aes accepta pecunia iubebat incidi. Haec se ex commentariis Caesaris, quorum ipse auctor erat, agere dicebat. Calebant in interiore aedium parte totius reipublicae nundinae: mulier, sibi felicior, quam viris, auctionem provinciarum regnorumque faciebat: restituebantur exsules, quasi lege, sine lege: quae nisi auctoritate senatus rescinduntur, quoniam ingressi in spem reipublicae recuperandae sumus, imago nulla liberae civitatis relinquetur. 42. Neque solum commentariis commentitiis chirographisque venalibus innumerabilis pecunia congesta in illam domum est, quum, quae vendebat Antonius, ea se ex actis Caesaris agere diceret: sed senatus etiam consulta, pecunia accepta, falsa

referebat: syngraphae obsignabantur: senatusconsulta, numquam facta, ad aerarium deferrebantur. Huius turpitudinis testes erant etiam exterae nationes. Foedera interea facta: regna data: populi provinciaeque liberatae: earumque rerum falsae tabulae, gemente populo Romano, toto Capitolio figebantur. Quibus rebus tanta pecunia una in domo coacervata est, ut, si hoc genus in unum redigatur, non sit pecunia populo Romano defutura.

V. Legem etiam iudiciariam tulit, homo castus atque integer, iudiciorum et iuris auctor. In quo nos fefellit. Antesignanos et manipulares et alaudas iudices se constituisse dicebat. At ille legit aleatores, legit exsules, legit Graecos. O consessum iudicum praeclarum! o dignitatem consilii admirandam! 43. Avet animus apud consilium illud pro reo dicere, Cydam Cretensem, portentum insulae, hominem audacissimum et perditissimum. Sed fac ita non esse, num Latine scit? num est ex iudicum genere et forma? num leges nostras moresve novit? num denique homines? Est enim Creta vobis notior, quam Roma Cydae. Delectus autem et notatio iudicum etiam in nostris civibus haberi solet. Gortynium vero iudicem quis novit aut quis nosse potuit? Nam Lysiadem Atheniensem plerique novimus. Est enim Phaedri, philosophi nobilis, filius: homo praeterea festivus, ut ei cum M'. Curio, consessore eodemque collusore, facillime possit convenire. 44. Quaero igitur, si Lysia des citatus iudex non responderit, excuseturque Areopagites esse, nec debere eodem tempore Romae et Athenis res iudicare: accipietne excusationem is, qui quaestioni praeerit, Graeculi iudicis, modo palliati, modo togati? An Atheniensium antiquissimas leges

negliget? Qui porro ille consessus, dii boni? Cretensis iudex, isque nequissimus. Quem ad hunc reus alleget? quomodo accedat? Dura natio est. At Athenienses misericordes. Puto, ne Curium quidem esse crudelem, qui quotidie periculum fortunae faciat. Sunt item lecti iudices, qui fortasse excusabuntur. Habent enim legitimam excusationem, exsilii caussa solum vertisse, nec esse postea restitutos. 15. Hos ille demens iudices legisset: horum nomina ad aerarium detulisset: his magnam partem reipublicae credidisset, si ullam speciem reipublicae cogitavisset? VI. Atque ego de notis iudicibus dixi: quos minus nostis, nolui nominare: saltatores, citharistas, totum denique commissationis Antonianae chorum, in tertiam decuriam iudicum scitote esse coniectum. En causam, cur lex tam egregia, tamque praeclara, maximo imbri, tempestate, ventis, procellis, turbinibus, inter fulmina et tonitrua ferretur: ut eos iudices haberemus, quos hospites habere nemo velit. Scelerum magnitudo, conscientia maleficiorum, direptio eius pecuniae, cuius ratio in aede Opis confecta est, hanc tertiam decuriam excogitavit: nec ante turpes iudices quaesiti, quam honestis iudicibus nocentium salus desperata est. 16. Sed illud os, illam impuritatem coeni fuisse, ut hos iudices legere auderet! quorum lectione duplex imprimeretur reipublicae dedecus: unum, quod tam turpes iudices essent: alterum, quod patefactum esset, quam multos in civitate turpes haberemus. Hanc ergo et reliquas eiusmodi leges, etiamsi sine vi, salvis auspiciis, essent rogatae, censerem tamen abrogandas. Nunc vero cur abrogandas censeam, quas iudico non rogatas?

17. An illa non gravissimis ignominiis, monu-

mentisque huius ordinis, ad posteritatis memoriam sunt notanda, quod unus M. Antonius in hac urbe post conditam Urbem palam secum habuerit armatos: quod neque reges fecerunt, neque ii, qui regibus exactis regnum occupare voluerunt. Cinnam memini: vidi Sullam: modo Caesarem. Hi enim tres post civitatem a L. Bruto liberatam plus potuerunt, quam universa respublica. Non possum affirmare, nullis telis eos stipatos fuisse: hoc dico, nec multis et occultis. 48. At hanc pestem agmen armatorum sequebatur: Classitius, Mustela, Tiro, gladios ostentantes, sui similes greges ducebant per forum: certum agminis locum tenebant barbari sagittarii. Quum autem erat ventum ad aedem Concordiae, gradus complebantur, lecticae collocabantur, non quo ille scuta occulta esse vellet, sed ne familiares, si scuta ipsi ferrent, laborarent. VII. Illud vero taeterrimum auditu, non modo aspectu, in cella Concordiae collocari armatos, latrones, sicarios: de templo carcerem fieri: opertis valvis Concordiae, quum inter subsellia senatus versarentur latrones, patres conscriptos sententias dicere. 49. Huc etiam nisi venirem Kalend. Septemb., fabros se missurum, et domum meam disturbaturum esse dixit. Magna res, credo, agebatur: de supplicatione referebatur. Veni postridie: ipse non venit. Locutus sum de republica, minus equidem libere, quam mea consuetudo; liberius tamen, quam pericula minaeque postulabant. At ille homo vehemens et violentus, qui hanc consuetudinem libere dicendi excluderet, (fecerat enim hoc idem maxima cum laude L. Piso xxx diebus ante,) inimicitias mihi denuntiavit: adesse in senatum iussit a. d. xiii. Kalend. Octob. Ipse interea xvii dies de me in Tiburtino Scipionis declamitavit, si-

tim quaerens: haec enim ei caussa esse declamandi solet. 20. Quum is dies, quo me adesse iusserat, venisset, tum vero agmine quadrato in aedem Concordiae venit, atque in me absentem orationem ore impurissimo evomuit. Quo die, si per amicos mihi cupienti in senatum venire licuisset, caedis initium fecisset a me: sic enim statuerat. Quum autem semel gladium scelere imbuisset, nulla res ei finem caedendi, nisi defatigatio et satietas, attulisset. Etenim aderat L. frater, gladiator Asiaticus, qui mirmillo Mylasis depugnarat; sanguinem nostrum sitiebat, suum in illa gladiatoria pugna multum profuderat. Hic pecunias nostras aestimabat: possessiones notabat et urbanas et rusticas: huius mendicitas aviditate coniuncta in fortunas nostras imminebat: dividebat agros, quibus et quos volebat: nullus aditus erat privato, nulla aequitatis deprecatio. Tantum quisque habebat possessor, quantum reliquerat divisor Antonius. 21. Quae quamquam, si leges irritas feceritis, rata esse non possunt: tamen separatim suo nomine notanda censeo; iudicandumque, nullos septemviros fuisse: nihil placere ratum esse, quod ab iis actum diceretur.

VIII. M. vero Antonium, quis est, qui civem possit iudicare potius, quam taeterrimum et crudelissimum hostem: qui pro aede Castoris sedens audiente populo Romano dixerit, nisi victorem, victurum neminem? Num putatis, patres conscripti, dixisse eum minacius, quam facturum fuisse? Quid vero, quod in concione dicere ausus est, se, quum magistratu abisset, ad Urbem futurum cum exercitu? introiturum, quotiescumque vellet? quid erat aliud, nisi denuntiare populo Romano servitutem? 22. Quod autem eius iter Brundisium? quae festinatio? quae spes, nisi ut ad Urbem

vel in Urbem potius exercitum maximum adduceret? Qui autem dilectus centurionum? quae effrenatio impotentis animi? Quum eius promissis legiones fortissimae reclamassent, domum ad se venire iussit centuriones, quos bene de republica sentire cognoverat: eosque ante pedes suos uxorisque suae, quam secum gravis imperator ad exercitum duxerat, iugulari coegit. Quo animo hunc futurum fuisse censetis in nos, quos oderat, quum in eos, quos numquam viderat, tam crudelis fuisset? et quam avidum in pecuniis locupletium, qui pauperum sanguinem concupisset? quorum ipsorum bona, quantacumque erant, statim comitibus suis compotoribusque descripsit. 23. Atque ille furens infesta iam patriae signa a Brundisio inferebat: quum Caesar deorum immortalium beneficio, divini animi, ingenii, consilii magnitudine, quamquam sua sponte eximiaque virtute, tamen approbatione auctoritatis meae colonias patris adiit: veteranos milites convocavit: paucis diebus exercitum fecit: incitatos latronis impetus retardavit. Postea vero quam legio Martia ducem praestantissimum vidit, nihil egit aliud, nisi, ut aliquando liberi essemus; quam est imitata Quarta legio. IX. Quo ille nuntio audito, quum senatum vocasset adhibuissetque consularem, qui sua sententia C. Caesarem hostem iudicaret, repente concidit. 24. Post autem, neque sacrificiis sollemnibus factis, neque votis nuncupatis, non profectus est, sed profugit paludatus. At quo? in provinciam firmissimorum et fortissimorum civium, qui illum, ne si ita quidem venisset, ut nullum bellum inferret, ferre potuissent, impotentem, iracundum, contumeliosum, superbum, semper poscentem, semper rapientem, semper ebrium. At ille, cuius ne pacatam quidem

nequitiam quisquam ferre posset, bellum intulit provinciae Galliae: circumsedet Mutinam, firmissimam et splendidissimam populi Romani coloniam: oppugnat D. Brutum, imperatorem, consulem designatum, civem, non sibi, sed nobis et reipublicae natum. 25. Ergo Hannibal hostis, civis Antonius? Quid ille fecit hostiliter, quod hic non aut fecerit aut faciat, aut molliatur et cogitet? Totum iter Antoniorum quid habuit, nisi depopulationes, vastationes, caedes, rapinas? quae non faciebat Hannibal, quia multa ad usum reservabat: haec hi, qui in horam viverent, non modo de fortunis et de bonis civium, sed ne de utilitate quidem sua cogitaverunt.

Ad hunc, dii boni! legatos mitti placet? Norunt isti homines formam reipublicae, iura belli, exempla maiorum? cogitant, quid populi Romani maiestas, quid senatus severitas postulet? Legatos decernis? Si, ut deprecere, contemnet: si, ut imperes, non audiet: denique quamvis severa legatis mandata dederimus, nomen ipsum legatorum hunc, quem videmus, populi Romani restinguet ardorem, municipiorum atque Italiae franget animos. Ut omittam haec, quae magna sunt, certe ista legatio moram et tarditatem afferet bello. 26. Quamvis dicant, quod quosdam audio dicturos: Legati proficiscantur: bellum nihilominus paretur: tamen legatorum nomen ipsum et animos hominum molliet, et belli celeritatem morabitur. X. Minimis momentis, patres conscripti, maximae inclinationes temporum fiunt, quum in omni casu reipublicae, tum in bello, et maxime civili: quod opinione plerumque et fama gubernatur. Nemo quaeret, quibuscum mandatis legatos miserimus: nomen ipsum legationis

ultro missae timoris esse signum videbitur. Recedat a Mutina, desinat oppugnare Brutum, decedat ex Gallia: non est verbis rogandus, cogendus est armis. 27. Non enim ad Hannibalem mittimus, ut a Sagunto recedat, ad quem miserat olim senatus P. Valerium Flaccum et Q. Baebium Tampilum: qui, si Hannibal non pareret, Karthaginem ire iussi sunt. Nostros quo iubemus ire, si non paruerit Antonius? Ad nostrum civem mittimus, ne imperatorem, ne coloniam populi Romani oppugnet? Itane vero? hoc per legatos rogandum est? Quid interest, per deos immortales! utrum hanc urbem oppugnet, an huius urbis propugnaculum, coloniam populi Romani, praesidii caussa collocatam? Belli Punici secundi, quod contra maiores nostros Hannibal gessit, caussa fuit Sagunti oppugnatio. Recte ad eum legati missi. Mittebantur ad Poenum, mittebantur pro Hannibalis hostibus, nostris sociis. Quid simile tandem? Nos ad civem mittimus, ne imperatorem populi Romani, ne exercitum, ne coloniam circumsedeat, ne oppugnet, ne agros depopuletur, ne sit hostis? XI. 28. Age, si paruerit, hoc cive uti aut volumus aut possumus? Ante diem XIII. Kalendas Ian. decretis vestris eum concidistis: constituistis, ut haec ad vos Kalend. Ian. referrentur, quae referri videtis, de honoribus et praemiis bene de republica meritorum et merentium: quorum principem iudicastis eum, qui fuit, C. Caesarem, qui M. Antonii impetus nefarios ab Urbe in Galliam avertit: deinde milites veteranos, qui primi Caesarem secuti sunt; tum illas caelestes divinasque legiones, Martiam et Quartam, quibus, quum consulem suum non modo reliquissent, sed bello etiam persequerentur, honores et praemia spopondistis: eodemque die D. Bruti, praestantissimi civis, edicto al-

lato atque proposito, factum eius collaudastis: quodque ille bellum privato consilio suscepit, id vos auctoritate publica comprobastis. 29. Quid igitur illo die aliud egistis, nisi ut hostem iudicaretis Antonium? His vestris decretis aut ille vos aequo animo aspicere poterit aut vos illum sine summo dolore videbitis? Exclusit illum a republica, distraxit, segregavit non solum scelus ipsius, sed etiam, ut mihi videtur, fortuna quaedam reipublicae. Qui si legatis paruerit Romamque redierit: num quando perditis civibus vexillum, quo concurrant, defuturum putatis? Sed hoc minus vereor: sunt alia, quae magis timeam et cogitem. Numquam parebit ille legatis. Novi hominis insaniam, arrogantiam: novi perdita consilia amicorum, quibus ille est deditus. 30. Lucius quidem frater eius, utpote qui peregre depugnarit, familiam ducit. Sit per se ipse sanus, quod numquam erit; per hos esse ei tamen non licebit. Teretur interea tempus: belli apparatus refrigescit. Unde est adhuc bellum, nisi ex retardatione et mora? Ut primum post discessum latronis vel potius desperatam fugam libere senatus haberi potuit, semper flagitavi, ut convocaremur. Quo die primum convocati sumus, quum designati consules non adessent, ieci sententia mea, maximo vestro consensu, fundamenta reipublicae; serius omnino, quam decuit: nec enim ante potui: sed tamen si ex eo tempore dies nullus intermissus esset, bellum profecto nullum haberemus. 31. Omne malum nascens facile opprimitur: inveteratum fit plerumque robustius. Sed tum exspectabantur Kalendae Ian. fortasse non recte. XII. Verum praeterita omitamus. Etiamne hanc moram afferemus, dum profiscantur legati? dum revertantur? quorum exspecta-

tio dubitationem belli afferet. Bello autem dubio, quod potest studium esse delectus?

Quamobrem, patres conscripti, legatorum mentionem nullam censeo faciendam: rem administrandam arbitror sine ulla mora et confestim gerendam: tumultum decerni, iustitium indici, saga sumi dico oportere, delectum haberi, sublatis vacationibus in Urbe et in Italia praeter Galliam tota. 32. Quae si erunt facta: opinio ipsa et fama vestrae severitatis obruet scelerati gladiatoris amentiam. Sentiet sibi bellum cum republica esse susceptum: experietur consentientis senatus nervos atque vires. Nam nunc quidem partium contentionem esse dictitat. Quarum partium? Alteri victi sunt, alteri sunt e mediis C. Caesaris partibus. Nisi forte Caesaris partes a Pansa et Hirtio consulibus et a filio C. Caesaris oppugnari putamus. Hoc vero bellum non est ex dissensione partium, sed ex nefaria spe perditissimorum civium excitatum: quibus bona fortunaeque nostrae notatae sunt et iam ad cuiusque opinionem distributae. 33. Legi epistolam Antonii, quam ad quemdam septemvirum, capitalem hominem, collegam suum, miserat. QUID CONCUPISCAS, TU VIDERIS: QUOD CONCUPIVERIS, CERTE HABEBIS. En, ad quem legatos mittamus: cui bellum moremur inferre: qui ne sorti quidem fortunas nostras destinavit, sed libidini cuiusque nos ita addixit, ut ne sibi quidem quidquam integrum, quod non alicui promissum iam sit, reliquerit. Cum hoc, patres conscripti, bello, bello inquam, decertandum est, idque confestim. Legatorum tarditas repudianda est. 34. Quapropter, ne multa nobis quotidie decernenda sint: consulibus totam rempublicam committendam censeo, hisque permittendum, ut rempublicam defendant pro-

videantque, ne quid respublica detrimenti accipiat: censeoque, ut iis, qui in exercitu M. Antonii sunt, ne sit ea res fraudi, si ante Kalendas Febr. ab eo discesserint. Haec si censueritis, patres conscripti, brevi tempore libertatem populi Romani auctoritatemque vestram recuperabitis. Sin autem lenius agetis, tamen eadem, sed fortasse serius decernetis. De republica quoad retulistis, satis decrevisse videor.

XIII. 35. Altera res est de honoribus: de quibus deinceps intelligo esse dicendum. Sed qui ordo in sententiis rogandis servari solet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. A Bruto igitur, consule designato, more maiorum capiamus exordium: cuius ut superiora omittam, quae sunt maxima illa quidem, sed adhuc hominum magis iudiciis, quam publice laudata: quibusnam verbis eius laudes huius ipsius temporis consequi possumus? Neque enim ullam mercedem tanta virtus praeter hanc laudis gloriaeque desiderat: qua etiamsi careat, tamen sit se ipsa contenta: atque in memoria gratorum civium, tamquam in luce, posita laetetur. Laus igitur iudicii testimoniique nostri tribuenda Bruto est. 36. Quamobrem his verbis, patres conscripti, senatusconsultum faciendum censeo: quum D. Brutus, imperator, consul designatus provinciam Galliam in senatus populi que Romani potestate teneat: quumque exercitum tantum tam brevi tempore, summo studio municipiorum coloniarumque provinciae Galliae, optime de republica merita merentisque, conscripserit, comparit: id eum recte et ordine exque republica fecisse: idque D. Bruti praestantissimum meritum in rempublicam senatui populoque Romano gratum esse et fore: itaque senatum populumque Romanum existi-

mare, D. Bruti, imperatoris, consulis designati, opera, consilio, virtute incredibilique studio, et consensu provinciae Galliae reipublicae difficillimo tempore esse subventum. 37. Huic tanto merito Bruti, patres conscripti, tantoque in rempublicam beneficio, quis est tantus honos, qui non debeatur? Nam si M. Antonio patuisset Gallia, si, oppressis municipiis, et coloniis imparatis, in illam ultimam Galliam penetrare potuisset: quantus reipublicae terror impenderet? Dubitaret, credo, homo amentissimus atque in omnibus consiliis praeceps et devius, non solum cum exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate barbariae bellum inferre nobis: ut eius furorem ne Alpium quidem muro cohibere possemus. Haec igitur habenda gratia est D. Bruto, qui illum, nondum interposita auctoritate vestra, suo consilio atque iudicio, non ut consulem recepit, sed ut hostem arcuit Gallia, seque obsideri, quam hanc urbem maluit. Habeat ergo huius tanti facti tamque praeclari decreto vestro testimonium sempiternum: Galliaque, quae semper praesidet atque praesedit huic imperio libertatique communi, merito vereque laudetur, quod se suasque vires non tradidit, sed opposuit Antonio.

XIV. 38. Atque etiam M. Lepido pro eius egregiis in rempublicam meritis decernendos honores quam amplissimos censeo. Semper ille populum Romanum liberum voluit, maximumque signum illo die dedit voluntatis et iudicii sui, quum, Antonio diadema Caesari imponente, se avertit gemituque et maestitia declaravit, quantum haberet odium servitutis: quam populum Romanum liberum cuperet: quam illa, quae tulerat, temporum magis necessitate, quam iudicio tulisset. Quanta vero is moderatione usus sit

in illo tempore civitatis, quod post mortem Caesaris consecutum est, quis nostrum oblivisci potest? Magna haec: sed ad maiora properat oratio. 39. Quid enim (o dii immortales!) admirabilius omnibus gentibus, quid optatius populo Romano accidere potuit, quam, quum bellum civile maximum esset, cuius belli exitum omnes timeremus, sapientia etiam id potius extinguere, quam armis et ferro rem in discrimen adducere? Quod si eadem ratio Caesaris fuisset in illo taetro miseroque bello: ut omittam patrem, duos Cn. Pompeii, summi et singularis viri, filios incolumes haberemus: quibus certe pietas fraudi esse non debuit. Utinam omnes M. Lepidus servare potuisset! facturum fuisse declaravit in eo, quod potuit, quum Sextum Pompeium restituit civitati, maximum ornamentum reipublicae, clarissimum monumentum clementiae suae. Gravis illa fortuna populi Romani, grave fatum. Pompeio enim patre, quod imperii populi Romani lumen fuit, extincto, interfectus est patris simillimus filius. 40. Sed omnia mihi videntur deorum immortalium iudicio expiata, Sex. Pompeio reipublicae conservato.

XV. Quam ob causam iustam atque magnam, et quod periculosissimum civile bellum maximumque humanitate et sapientia sua M. Lepidus ad pacem concordiamque convertit, senatusconsultum his verbis censeo perscribendum: quum a M. Lepido, imperatore, pontifice maximo, saepenumero res publica et bene et feliciter gesta sit, populusque Romanus intellexerit, ei dominatum regium maxime displicere: quumque eius opera, virtute, consilio, singularique clementia et mansuetudine bellum acerbissimum civile sit restinctum: 41. Sextusque Pompeius, Cnaei filius, Magnus, huius ordinis auctoritate ab armis discesserit, et a M.

Lepido, imperatore, pontifice maximo, summa senatus populique Romani voluntate civitati restitutus sit: senatum populumque Romanum pro maximis plurimisque in rempublicam M. Lepidi meritis, magnam spem in eius virtute, auctoritate, felicitate reponere otii, pacis, concordiae, libertatis: eiusque in rempublicam meritorum senatum populumque Romanum memorem fore, eique statuam equestrem inauratam in rostris, aut quo alio loco in foro velit, ex huius ordinis sententia statui placere. Qui honos, patres conscripti, mihi maximus videtur primum, quia iustus est: non enim solum datur propter spem temporum reliquorum, sed pro amplissimis meritis redditur: nec vero cuiquam possumus commemorare hunc honorem a senatu tributum iudicio senatus soluto et libero.

XVI. 42. Venio ad C. Caesarem, patres conscripti, qui nisi fuisset, quis nostrum esse potuisset? Advolabat ad Urbem a Brundisio homo impotentissimus, ardens odio, animo hostili in omnes bonos, cum exercitu, Antonius. Quid huius audaciae et sceleri poterat opponi? Nondum ullos duces habebamus, non copias: nullum erat consilium publicum, nulla libertas: dandae cervices erant crudelitati nefariae: fugam quaerebamus omnes, quae ipsa exitum non habebat. 43. Quis tum nobis, quis populo Romano obtulit hunc divinum adolescentem deus? qui, quum omnia ad perniciem nostram pestifero illi civi paterent, subito, praeter spem omnium, exortus, prius confecit exercitum, quem furori M. Antonii opponeret, quam quisquam hoc eum cogitare suspicaretur. Magni honores habiti Cn. Pompeio, quum esset adolescens, et quidem iure. Subvenitenim reipublicae: sed aetate multo robustior, et militum ducem quaerentium studio paratior, et in

alio genere belli. Non enim omnibus Sullae caussa grata. Declarat multitudo proscriptorum, tot municipiorum maximae calamitates. 44. Caesar autem, annis multis minor, veteranos, cupientes iam requiescere, armavit: eam complexus est caussam, quae esset senatui, quae populo, quae cunctae Italiae, quae diis hominibusque gratissima. Et Pompeius ad L. Sullae maximum imperium victoremque exercitum accessit: Caesar se ad neminem adiunxit: ipse princeps exercitus faciendi et praesidii comparandi fuit. Ille in adversariorum partibus agrum Picenum habuit inimicum: hic ex Antonii amicis, sed amicioribus libertatis, contra Antonium confecit exercitum. Illius opibus Sulla regnavit: huius praesidio Antonii dominatus oppressus est. 45. Demus igitur imperium Caesari: sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri non potest. Sit pro praetore eo iure, quo qui optimo. Qui honos, quamquam est magnus illa aetate, tamen ad necessitatem rerum gerendarum, non solum ad dignitatem valet. Itaque illa quaeramus, quae vix hodierno die consequemur.

XVII. Sed saepe spero fore huius adolescentis ornandi honorandique et nobis et populo Romano potestatem: hoc autem tempore ita censeo decernendum. 46. Quod C. Caesar, Caii filius, pontifex, pro praetore, summo reipublicae tempore milites veteranos ad libertatem populi Romani cohortatus sit eosque conscripserit: quodque legio Martia Quartaque summo studio optimoque in rempublicam consensu C. Caesare duce et auctore rempublicam, libertatem populi Romani defendant, defenderint: et quod C. Caesar pro praetore Galliae provinciae cum exercitu subsidio profectus sit: equites, sagittarios, elephantos in suam populi-

que Romani potestatem redegerit, difficillimoque rei-publicae tempore saluti dignitatieque populi Romani subvenerit; ob eas causas senatui placere, C. Caesarem, Caii filium, pontificem, pro praetore, senatorem esse, sententiamque loco praetorio dicere: eiusque rationem, quemcumque magistratum petet, ita haberi, prout haberi lege liceret, si anno superiore quaestor fuisset. 47. Quid est enim, patres conscripti, cur eum non quam primum amplissimos honores capere cupiamus? Legibus enim annalibus quum grandiore aetate ad consulatum constituebant, adolescentiae temeritatem verebantur. C. Caesar ineunte aetate docuit, ab excellenti eximiaque virtute progressum aetatis expectari non oportere. Itaque maiores nostri, veteres illi, admodum antiqui, leges annales non habebant: quas multis post annis attulit ambitio, ut gradus essent petitionis inter aequales. Ita saepe magna indoles virtutis, priusquam reipublicae prodesse potuisset, exstincta fuit. 48. At vero apud antiquos Rulli, Decii, Corvini, multique alii, recentiore autem memoria superior Africanus, T. Flamininus, admodum adolescentes consules facti, tantas res gesserunt, ut populi Romani imperium auxerint, nomen ornarint. Quid? Macedo Alexander, quum ab ineunte aetate res maximas gerere coepisset, nonne tertio et tricesimo anno mortem obiit? quae est aetas nostris legibus decem annis minor, quam consularis. Ex quo iudicari potest, virtutis esse, quam aetatis, cursum celeriores. XVIII. Nam quod ii, quae Caesari invident, simulant, se timere, ne verendum quidem est, ut tenere se possit, ut moderari, ne honoribus nostris elatus intemperantius suis opibus utatur. 49. Ea natura rerum est, patres conscripti, ut, qui sensum verae gloriae cepe-

rit, quique se ab senatu, ab equitibus populoque Romano universo senserit civem carum haberi salutaremque reipublicae, nihil cum hac gloria comparandum putet. Utinam C. Caesari, patri dico, contigisset adolescenti, ut esset senatui atque optimo cuique carissimus! Quod quum consequi neglexisset: omnem vim ingenii, quae summa fuit in illo, in populari levitate consumpsit. Itaque quum respectum ad senatum et ad bonos non haberet, eam sibi viam ipse patefecit ad opes suas amplificandas, quam virtus liberi populi ferre non posset. Eius autem filii longissime diversa ratio est: qui quum omnibus est, tum optimo cuique carissimus. In hoc spes libertatis posita est: ab hoc accepta iam salus: huic summi honores et exquiruntur et parati sunt. 50. Cuius igitur singularem prudentiam admiramur, eius stultitiam timemus? Quid enim stultius, quam inutilem potentiam, invidiosas opes, cupiditatem dominandi praecipitem et lubricam anteferre verae, gravi, solidae gloriae? An hoc vidit puer: si aetate processerit, non videbit? At est quibusdam inimicus clarissimis atque optimis civibus. Nullus iste timor esse debet. Omnes Caesar inimicitias reipublicae condonavit: hanc sibi iudicem constituit, hanc moderatricem omnium factorum. Ita enim ad rempublicam accessit, ut eam confirmaret, non ut everteret. Omnes habeo cognitos sensus adolescentis. Nihil est illi republica carius, nihil vestra auctoritate gravius, nihil bonorum virorum iudicio optatius, nihil vera gloria dulcius. 51. Quamobrem ab eo non modo nihil timere, sed maiora et meliora expectare debetis: neque in eo, qui ad D. Brutum obsidione liberandum profectus sit, timere, ne memoria maneat domestici doloris, quae plus apud eum possit,

quam salus civitatis. Audebo etiam obligare fidem meam, patres conscripti, vobis populoque Romano; quod profecto, quum me nulla vis cogeret, facere non auderem, pertimesceremque in re maxima periculosam opinionem temeritatis: promitto, recipio, spondeo, patres conscripti, C. Caesarem talem semper fore civem, qualis hodie sit, qualemque eum maxime esse velle et optare debemus.

XIX. 52. Quae quum ita sint, de Caesare satis hoc tempore dictum habebo. Nec vero de L. Egnatuleio, fortissimo et constantissimo cive amicissimoque reipublicae, silendum arbitror: sedtribuendum testimonium virtutis egregiae, quod is legionem Quartam ad Caesarem adduxerit, quae praesidio consulibus, senatui populoque Romano reique publicae esset: ob eam causam placere, uti L. Egnatuleio triennium ante legitimum tempus magistratus petere, capere, gerere liceat. In quo, patres conscripti, non tam commodum tribuitur L. Egnatuleio, quam honos. In tali enim re satis est nominari.

53. De exercitu autem C. Caesaris ita censeo discernendum: senatui placere, militibus veteranis, qui Caesaris pontificis auctoritatemque huius ordinis defenderint atque defendant, his liberisque eorum militiae vacationem esse: utique C. Pansa, A. Hirtius consules, alter, ambove, S. E. V. cognoscerent, qui ager his coloniis esset, quo milites veterani deducti essent, qui contra legem Iuliam possideretur, ut is militibus veteranis divideretur: de agro Campano separatim cognoscerent, inirentque rationem de commodis militum veteranorum augendis: legionique Martiae et legioni Quartae et iis militibus, qui de legione Secunda, Tricesima Quinta, ad C. Pansam, A. Hirtium consules

venissent suaque nomina dedissent: quod iis auctoritas senatus populiue Romani libertas carissima sit et fuerit, vacationem militiae ipsis liberisque eorum esse placere, extra tumultum Gallicum Italicumque: easque legiones, bello confecto, missas fieri placere: quantamque pecuniam militibus earum legionum in singulos C. Caesar, pontifex, propraetor, pollicitus sit, tantam dari placere: utique C. Pansa, A. Hirtius consules, alter ambove, S. E. V. rationem agri habeant, qui sine iniuria privatorum dividi possit: isque militibus legionis Martiae et legionis Quartae ita daretur, assignaretur, ut quibus militibus amplissime dati, assignati essent. Dixi ad ea omnia, consules, de quibus retulistis: quae si erunt sine mora matureque decreta, facilius apparabitis ea, quae tempus et necessitas flagitat. Celeritate autem opus est: qua si essemus usi, bellum, ut saepe dixi, nullum haberemus.

62.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. A N T O N I U M

AD QUIRITES

PHILIPPICA SEXTA.

ARG. Facto a. d. X. Kal. Ian. senatus consulto de mittendis ad Antonium legatis, Cicero in concionem productus ab Ap-

puleio tribuno plebis, hanc orationem habuit, in qua primo de legatione exponit; deinde, nihil legatos apud Antonium profecturos auguratur, denique populum ad tuendae et reipublicae et libertatis studium cohortatur.

I. 4. Audita vobis esse arbitror, Quirites, quae sint acta in senatu, quae fuerit cuiusque sententia. Res enim ex Kal. Ian. agitata, paullo ante confecta est: minus quidem illa severe, quam decuit, non tamen omnino dissolute. Mora est allata bello, non caussa sublata. Quamobrem, quod quaesivit ex me P. Appuleius, homo et multis officiis mihi et summa familiaritate coniunctus, et vobis amicissimus, ita respondebo, ut ea, quibus non interfuistis, nosse possitis. Caussa fortissimis optimisque consulibus Kalendis Ianuar. de republica primum referendi fuit ex eo, quod XIII. Kalendas Ian. senatus me auctore decrevit. 2. Eo die primum, Quirites, fundamenta iacta sunt reipublicae. Fuit enim longo intervallo ita liber senatus, ut vos aliquando liberi essetis. Quo quidem tempore, etiamsi ille dies vitae finem mihi allaturus esset, satis magnum ceperam fructum, quum vos universi, una mente atque voce, iterum a me conservatam esse rempublicam conclamastis. Hoc vestro iudicio tanto tamque praeclaro excitatus, ita Kalendis Ian. veni in senatum, ut meminissem, quam personam impositam a vobis sustinerem. Itaque bellum nefarium illatum reipublicae quum viderem, nullam moram interponendam insequendi M. Antonium putavi: hominemque audacissimum, qui multis nefariis rebus ante commissis, hoc tempore imperatorem populi Romani oppugnaret, coloniam vestram fidissimam fortissimamque obsideret, bello censui persequendum: tumultum esse decerni, iustitium edici, saga summi dixi

placere, quo omnes acrius graviusque incumberent ad ulciscendas reipublicae iniurias, si omnia gravissimi belli insignia suscepta a senatu viderent. 3. Itaque haec sententia, Quirites, sic per triduum valuit, ut, quamquam discessio facta non esset, tamen, praeter paucos, omnes mihi assensuri viderentur. Hodierno autem die, nescio qua obiecta re, remissior senatus fuit. Nam plures eam sententiam secuti sunt, ut, quantum senatus auctoritas vesterque consensus apud Antonium valiturus esset, per legatos experiremur.

II. Intellego, Quirites, a vobis hanc sententiam repudiari: neque iniuria. Ad quem enim legatos? ad eumne, qui, pecunia publica dissipata atque effusa, per vim et contra auspicia impositis populo Romano legibus, fugata concione, obsessio senatu, ad opprimendam rempublicam Brundisio legiones arcessierit? ab his relictus, cum latronum manu in Galliam irruerit? Brutum oppugnet? Mutinam circumsedeat? Quae vobis potest cum hoc gladiatore conditionis, aequitatis, legationis esse communitas? 4. Quamquam, Quirites, non est illa legatio, sed denuntiatio belli, nisi paruerit. Ita enim est decretum, ut si legati ad Hannibalem mitterentur. Mittuntur enim qui nuntient, ne oppugnet consulem designatum, ne Mutinam obsideat, ne provinciam depopuletur, ne delectus habeat, sit in senatus populique Romani potestate. Facile vero huic denuntiationi parebit, ut in patrum conscriptorum atque in vestra potestate sit, qui in sua numquam fuerit! Quid enim ille umquam arbitrio suo fecit, semper eo tractus, quo libido rapuit, quo levitas, quo furor, quo vinolentia? Semper eum duo dissimilia genera tenuerunt, lenonum et latronum: ita domesti-

cis stupris, forensibus parricidiis delectatur, ut mulieri citius avarissimae paruerit, quam senatui populoque Romano. III. 5. Itaque, quod paullo ante feci in senatu, faciam apud vos. Testificor, denuntio, ante praedico, nihil M. Antonium eorum, quae sunt legatis mandata, facturum: vastaturum agros, Mutinam obsessurum, delectus, qua possit, habiturum. Is est enim ille, qui semper senatus iudicium et auctoritatem, semper voluntatem vestram potestatemque contempserit. An ille id faciat, quod paullo ante decretum est, ut exercitum citra flumen Rubiconem, qui finis est Galliae, educeret, dum ne propius urbem Romanam CC mill. admoveret? Huic denuntiationi ille pareat? ille se fluvio Rubicone CC mill. circumscriptum esse patiat? 6. Non is est Antonius. Nam si esset, non commisisset, ut ei senatus, tamquam Hannibali initio belli Punici, denuntiaret, ne oppugnaret Saguntum. Quod vero ita advocatur a Mutina, ut ab Urbe, tamquam pestifera flamma, arceatur, quam habet ignominiam! quod iudicium senatus! Quid, quod a senatu dantur mandata legatis, ut D. Brutum militesque eius adeant iisque demonstrent, summa in rempublicam merita beneficiaque eorum grata esse senatui populoque Romano, iisque eam rem magnae laudi magnoque honori fore? Passurumne censetis Antonium, introire Mutinam legatos? exire inde tuto? Numquam patietur, mihi credite. Novi violentiam, novi impudentiam, novi audaciam. 7. Nec vero de illo, sicut de homine aliquo, debemus, sed ut de importunissima bellua, cogitare. Quae quum ita sint, non omnino dissolutum est, quod decrevit senatus. Habet atrocitatis aliquid legatio: utinam nihil haberet morae! Nam quum plerisque in rebus gerendis tarditas et

procrastinatio odiosa est: tum hoc bellum indiget celeritatis. Succurrendum est D. Bruto, omnes undique copiae colligendae: horam exhibere nullam, in tali cive liberando, sine scelere non possumus. 8. An ille non potuit, si Antonium consulem, si Galliam Antonii provinciam iudicasset, legiones Antonio et provinciam tradere? domum redire? triumphare? primus in hoc ordine, quoad magistratum iniret, sententiam dicere? quid negotii fuit? 9. Sed, quum se Brutum esse meminisset, vestraeque libertati natum, non otio suo: quid egit aliud, nisi ut paene corpore suo Gallia prohiberet Antonium? Ad hunc utrum legatos, an legiones ire oportebat? Sed praeterita omittamus. Properent legati, quod video esse facturos: vos saga parate. Est enim ita decretum, ut, si ille auctoritati senatus non paruisset, ad saga iretur. Ibitur. Non parebit: nos amissos tot dies rei gerendae queremur.

IV. Non metuo, Quirites, ne, quum audierit Antonius, me hoc in senatu et in concione confirmasse, numquam illum futurum in senatus potestate, refellendi mei causa, ut ego nihil vidisse videar, vertat se, senatui pareat. Numquam faciet: non invidabit huic meae gloriae: malet me sapientem a vobis, quam se modestum existimari. 10. Quid? ipse si velit, num etiam L. fratrem passurum arbitramur? Nuper quidem dicitur ad Tibur, ut opinor, quum ei labare M. Antonius videretur, mortem fratri esse minitatus. Etiamne ab hoc mirmillone Asiatico senatus mandata, legatorum verba audientur? Nec enim secerni a fratre poterit, tanta praesertim auctoritate. Nam hic inter illos Africanus est: pluris habetur, quam L. Trebellius, pluris, quam T. Plancus, adolescens nobilis. Plancum, qui omnibus sententiis, maximo vestro plau-

su condemnatus, nescio quomodo se coniecit in tur-
bam, atque ita maestus rediit, ut retractus, non rever-
sus videretur, sic contemnit, tamquam si illi aqua et
igni interdictum sit: aliquando negat ei locum esse
oportere in curia, qui incenderit curiam. 44. Nam
Trebellium valde iam diligit: oderat tum, quum ille
tabulis novis adversabatur: iam fert in oculis, post-
quam ipsum Trebellium vidit sine tabulis novis sal-
vum esse non posse. Audisse enim vos arbitror, Qui-
rites, quod etiam videre potuistis, quotidie sponsores
et creditores L. Trebellii convenire. O fides! hoc enim
puto Trebellium sumpsisse cognomen; quae potest
esse maior fides, quam fraudare creditores? domo pro-
fugere? propter aes alienum ire ad arma? Ubi plausus
ille in triumpho est, saepe ludis? ubi aedilitas delata
summo studio bonorum? Quis est, qui hunc non casu
existimet recte fecisse? Nequitia est scelere. V. 42. Sed
redeo ad amores deliciasque nostras, L. Antonium, qui
vos omnes in fidem suam recepit. Negatis? Num
quispiam est vestrum, qui tribum non habeat? Certe
nemo. Atqui illum quinque et triginta tribus patro-
num adoptarunt. Rursus reclamatis? Aspicite illam
a sinistra equestrem statuam inauratam, in qua quid
inscriptum est? QUINQUE ET TRIGINTA TRIBUS PA-
TRONO. Populi Romani igitur est patronus L. Anto-
nius? Malam quidem illi pestem! Clamori enim vestro
assentior. Non modo hic latro, quem clientem habere
nemo velit: sed quis umquam tantis opibus, tantis
rebus gestis fuit, qui se populi Romani, victoris do-
minique omnium gentium, patronum dicere auderet?
43. In foro L. Antonii statuam videmus: sicut illam
Q. Tremuli, qui Hernicos devicit, ante Castoris. O im-
pudentiam incredibilem! Tantumne sibi sumpsit,

quia Mylasis mirmillo Thracem iugulavit, familiarem suum? Quonam modo istum ferre possemus, si in hoc foro, spectantibus vobis, depugnasset? Sed haec una statua. Altera ab equitibus Romanis, equo publico: qui item ascribunt, PATRONO. Quem umquam iste ordo patronum adoptavit? Si quemquam, debuit me. Sed me omitto. Quem censorem? quem imperatorem? 44. Agrum his divisit. O sordidos, qui acceperint! improbum, qui dederit! Statuerunt etiam tribuni militares, qui in exercitu Caesaris II. fuerunt. Quis est iste ordo? Multi fuerunt multis in legionibus per tot annos. His quoque divisit Semurium. Campus Martius restabat, nisi prius cum fratre fugisset. Sed haec agrorum assignatio paullo ante, Quirites, L. Caesaris, clarissimi viri et praestantissimi senatoris, sententia dissoluta est. Huic enim assensi, septemvirum acta sustulimus. Iacent beneficia Nuculae: friget patronus Antonius. Nam possessores animo aequiore discedent: nullam impensam fecerant: nondum instruxerant, partim quia non confidebant, partim quia non habebant. 45. Sed illa statua palmaris, de qua, si meliora tempora essent, non possem sine risu dicere: L. ANTONIO IANO MEDIO PATRONO. Itane? Ianus medius in L. Antonii clientela est? Quis umquam in illo Iano inventus est, qui L. Antonio mille nummum ferret expensum? VI. Sed nimis multa de nugis: ad causam bellumque redeamus: quamquam non alienum fuit, personas quasdam a vobis recognosci: ut, quibuscum bellum gereretur, possetis taciti cogitare.

Ego autem vos hortor, Quirites, ut, etiamsi melius aliud fuit, tamen legatorum reditum expectetis animo aequo. Celeritas detracta de causa est: boni tamen aliquid accessit ad causam. 46. Quum enim

legati renuntiarint, quod certe renuntiabunt, non in vestra potestate, non in senatus esse Antonium: quis erit tam improbus civis, qui illum civem habendum putet? Nunc enim sunt, pauci illi quidem, sed tamen plures, quam republica dignum est, qui ita loquantur: ne legatos quidem exspectabimus? Istam certe vocem, simulationemque clementiae, extorquebit iis res ipsa publica. Quo etiam, ut confitear vobis, Quirites, minus hodierno die contendere, minus laboravi, ut mihi senatus assentiens tumultum decerneret, saga summi iuberet. Malui viginti diebus post sententiam meam laudari ab omnibus, quam a paucis hodie vituperari. 17. Quapropter, Quirites, exspectate legatorum reditum et paucorum dierum molestiam devorate. Qui quum redierint; si pacem afferent, cupidum me: si bellum, providum iudicatote. An ego non provideam meis civibus? non dies noctesque de vestra libertate, de reipublicae salute cogitem? Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos a se ortum hominibus nobilissimis, omnibus honoribus, praetulistis? An ingratus sum? quis minus? qui, partis honoribus, eosdem gesserim * in foro labores, quos in petendis. Rudis in republica? Quis exercitior, qui viginti iam annos bellum geram cum impiis civibus? VII. 18. Quamobrem, Quirites, consilio, quantum potero, labore plus paene, quam potero, excubabo vigilaboque pro vobis. Etenim quis est civis, praesertim hoc gradu, quo me vos esse voluistis, tam oblitus beneficii vestri, tam immemor patriae, tam inimicus dignitatis suae, quem non excitet, non inflammet tantus vester iste consensus? Multas magnasque habui consul conciones, multis interfui: nullam umquam vidi tantam, quanta nunc vestrum est. Unum sentitis

omnes, unum studetis, M. Antonii conatum avertere a republica, furorem extinguere, opprimere audaciam. Idem volunt omnes ordines: eodem incumbunt municipia, coloniae, cuncta Italia. Itaque senatum, sua sponte bene firmum, firmiorem vestra auctoritate fecistis. 49. Venit tempus, Quirites, serius omnino, quam dignum populo Romano fuit: sed tamen ita maturum, ut differri iam hora non possit. Fuit aliquis fatalis casus, ut ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit. Nunc, si quis erit, erit voluntarius. Populum Romanum servire fas non est: quem dii immortales omnibus gentibus imperare voluerunt. Res in extremum est adducta discrimen. De libertate decernitur. Aut vincatis oportet, Quirites, quod profecto et pietate vestra et tanta concordia consequemini, aut quidvis potius, quam serviatis. Aliae nationes servitutem pati possunt, populi Romani res est propria libertas.

63.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. A N T O N I U M

PHILIPPICA SEPTIMA.

ARG. Quum expectaretur reditus L. Pisonis et L. Philippi, qui ad Antonium legati erant missi, Cicero metuens, ne senatorum animi ad pacem inclinarent, hac oratione senatumhorta-

tus est, ne, si, quae suspicio erat, paullo durius responderet Antonius, mitius acciperent. Negat autem de pace esse cogitandum, quia non modo turpis sit et periculosa, sed etiam plane non possit esse: Antonium autem, quem paene constrictum teneant, diligenter observandum et rempublicam metu et periculo in perpetuum liberandam censet.

I. 4. Parvis de rebus, sed fortasse necessariis, consulimur, patres conscripti. De Appia via et de Moneta consul, de Luperis tribunus plebis refert. Quarum rerum etsi facilis explicatio videtur, tamen animus aberrat a sententia, suspensus curis maioribus. Adducta est enim, patres conscripti, res in maximum periculum et extremum paene discrimen. Non sine caussa legatorum istam missionem semper timui, numquam probavi: quorum reditus quid sitallaturus, ignoro: exspectatio quidem afferat languoris animis, quis non videt? Non enim se tenent ii, qui senatum dolent ad auctoritatis pristinae spem reviviscere, coniunctum huic ordini populum Romanum, conspirantem Italiam, paratos exercitus, expeditos duces. 2. Iam nunc fingunt responsa Antonii, eaque defendunt. Alii, postulare illum, ut omnes exercitus dimittantur. Scilicet legatos ad eum misimus, non ut pareret et dicto audiens esset huic ordini, sed ut condiciones ferret, leges imponeret, reserare nos exteris gentibus Italiam iuberet: se praesertim incolumi, a quo maius periculum, quam ab ullis nationibus extimescendum est. Alii, remittere cum nobis Galliam citeriorem: illam ultimam postulare. Praeclare: 3. ex qua non legiones solum, sed etiam nationes ad Urbem conetur adducere. Alii, nihil eum iam nisi modestum postulare. Macedoniam suam vocat omnino: quoniam Caius frater est inde revocatus. Sed quae provincia

est, ex qua illa fax excitare non possit incendium? Itaque iidem, quasi providi cives et senatores diligentes, bellicum me cecinisse dicunt. Suscipiunt pacis * patrociniū, qui sic disputant: irritari Antonium non oportuit. Nequam est homo ille atque confidens: multi praeterea improbi: quos quidem a se primum numerare possunt, qui haec loquuntur: eos cavendos esse denuntiant. Utrum igitur in nefariis civibus ulciscendis, quum possis, an pertimescendis diligentior cautio est? II. 4. Atque haec illi loquuntur, qui quondam propter levitatem populares habebantur. Ex quo intelligi potest, animo illos abhorruisse semper ab optimo civitatis statu, non voluntate fuisse populares. Qui enim evenit, ut, qui in rebus improbis populares fuerunt, iidem in re una maxime populari, quod eadem salutaris populo Romano sit, improbos se, quam populares esse malint? Me quidem, semper (ut scitis) adversatum multitudinis temeritati, haec fecit praeclarissima causa popularem. 5. Et quidem dicuntur, vel potius se ipsi dicunt consulares: quo nomine dignus est nemo, nisi qui tanti honoris nomen potest sustinere. Faveas tu hosti? ille litteras ad te mittat de sua spe rerum secundarum? eas tu laetus proferas? recites? describendas etiam des improbis civibus? eorum augeas animos? bonorum spem virtutemque debilitas? et te consularem aut senatorem, denique civem putes? Accipiet in optimam partem C. Pansa, fortissimus consul atque optimus; etenim dicam animo amicissimo: hunc ipsum, mihi hominem familiarissimum, nisi talis consul esset, ut omnes vigiliis, curas, cogitationes in reipublicae salute defigeret, consulem non putarem. 6. Quamquam nos ab ineunte illius aetate usus, consuetudo, studiorum

etiam honestissimorum societas similitudoque devinxit: eiusdemque cura incredibilis, in asperrimis belli civilis periculis perspecta, docuit, non modo salutis, sed etiam dignitatis meae fuisse fautorem: tamen eundem, ut dixi, nisi talis consul esset, negare esse consulem auderem. Idem non modo consulem esse dico, sed etiam memoria mea praestantissimum atque optimum consulem, non, quin pari virtute et voluntate alii fuerint, sed tantam caussam non habuerunt, in qua et virtutem et voluntatem suam declararent.

7. Huius magnitudini animi, gravitati, sapientiae tempestas est oblata formidolosissimi temporis. Tum autem illustratur consulatus, quum gubernat rempublicam, si non optabili, at necessario tempore. Magis autem necessarium, patres conscripti, nullum tempus umquam fuit.

III. Itaque ego ille, qui semper pacis auctor fui, cuique pax, praesertim civilis, quamquam omnibus bonis, tamen in primis fuit optabilis: (omne enim curriculum industriae nostrae in foro, in curia, in amicorum periculis propulsandis elaboratum est: hinc honores amplissimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, si quam habemus, consecuti sumus:) 8. ego itaque pacis, ut ita dicam, alumnus, qui, quantuscumque sum, (nihil enim mihi arrogo,) sine pace civili certe non fuisset: (periculose dico: quemadmodum accepturi, patres conscripti, sitis, horreo: sed pro mea perpetua cupiditate vestrae dignitatis retinendae et augendae, quaeso oroque vos, patres conscripti, ut primo, si erit vel acerbum auditu vel incredibile, a M. Cicerone esse dictum, accipiat sine offensione, quod dixero, neve id prius, quam, quale sit, explicavero, repudietis,) ego ille, dicam saepius, pacis semper lau-

dator, semper auctor, pacem cum M. Antonio esse nolo. Magna spe ingredior in reliquam orationem, patres conscripti, quoniam periculosissimum locum silentio sum praetervectus. 9. Cur igitur pacem nolo? Quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest. Quae tria dum explico, peto a vobis, patres conscripti, ut eadem benignitate, qua soletis, mea verba audiat.

Quid est inconstantia, mobilitate, levitate, quum singulis hominibus, tum vero universo senatui turpius? Quid porro inconstantius, quam, quem modo hostem non verbo, sed re multis decretis iudicavistis, cum hoc subito pace velle coniungi? 10. Nisi vero, quum C. Caesari meritos illi quidem honores et debitos, sed tamen singulares et immortales decrevistis, unam ob causam, quod contra M. Antonium exercitum comparavisset, non hostem Antonium iudicavistis: nec tum hostis est a vobis iudicatus Antonius, quum laudati auctoritate vestra veterani milites, qui Caesarem secuti essent: nec tum hostem Antonium iudicavistis, quum fortissimis legionibus, quod illum, qui consul appellabatur, quum esset hostis, reliquissent, vacationes, pecunias, agros spopondistis.

IV. 11. Quid? quum Brutum, omine quodam illius generis et nominis natum ad rempublicam liberandam, exercitumque eius pro libertate populi Romani bellum gerentem cum Antonio, provinciamque fidelissimam atque optimam, Galliam, laudibus amplissimis affecistis, tum non hostem iudicavistis Antonium? Quid? quum decrevistis, ut consules, alter ambove, ad bellum proficiscerentur: quod erat bellum, si hostis Antonius non erat? 12. Quid igitur profectus est vir fortissimus, meus collega et familia-

ris, A. Hirtius consul? at qua imbecillitate? qua macie? Sed animi vires corporis infirmitas non retardavit. Aequum, credo, putavit, vitam, quam populi Romani votis retinuisset, pro libertate populi Romani in discrimen adducere. 43. Quid? quum delectus haberi tota Italia iussistis, quum vacationes omnes sustulistis, tum ille hostis non est iudicatus? Armorum officinas in Urbe videtis: milites cum gladiis sequuntur consulem: praesidio sunt specie consuli, re et veritate nobis: omnes sine ulla recusatione summo etiam cum studio nomina dant: parent auctoritati vestrae. Non est iudicatus hostis Antonius? At legatos misimus. 44. Heu, me miserum! cur senatum cogor, quem laudavi semper, reprehendere? Quid? vos censetis, patres conscripti, legatorum missionem populo Romano vos probavisse? non intelligitis, non auditis, meam sententiam flagitari? cui quum pridie frequentes essetis assensi, postridie ad spem estis inanem pacis devoluti. Quam turpe porro, legiones ad senatum legatos mittere, senatum ad Antonium? quamquam illa legatio non est: denuntiatio est, paratum illi exitium, nisi paruerit huic ordini. Quid refert? tamen opinio est gravior. Missos enim legatos omnes vident: decreti vestri non omnes verba noverunt. V. Retinenda est igitur vobis constantia, gravitas, perseverantia. Repetenda est vetus illa severitas: siquidem auctoritas senatus decus, honestatem, laudem dignitatemque desiderat: quibus hic ordo caruit nimium diu. Sed erat tunc excusatio oppressis; misera illa quidem, sed tamen iusta: nunc nulla est. Liberatum regio dominatu videbamus: multo postea gravius urgebamus armis domesticis. Ea ipsa depulimus nos quidem; extorquenda sunt. Quod si non possumus

facere, (dicam, quod dignum est et senatore et Romano homine,) moriamur. 45. Quanta enim erit illa rei-publicae turpitudine, quantum dedecus, quanta labe, dicere in hoc ordine sententiam M. Antonium consulari loco? cuius ut omittam innumerabilia scelera urbani consulatus, in quo pecuniam publicam maximam dissipavit, exsules sine lege restituit, vectigalia divendidit, provincias de populi Romani imperio sustulit, regna addixit pecunia, leges civitati per vim imposuit, armis aut obsedit aut exclusit senatum: ut haec, inquam, omittam: ne hoc quidem cogitatis, eum, qui Mutinam, coloniam populi Romani firmissimam, oppugnarit, imperatorem populi Romani, consulem designatum, obsederit, depopulatus agros sit; hunc in eum ordinem recipi, a quo toties ob has ipsas causas hostis iudicatus sit, quam foedum flagitiosumque sit?

46. Satis multa de turpitudine: dicam deinceps, ut proposui, de periculo: quod etsi minus est fugiendum, quam turpitudine, tamen offendit animos maioris partis hominum magis. VI. Poteritis igitur exploratam habere pacem, quum in civitate Antonium videbitis, vel potius Antonios? Nisi forte contemnitis Lucium. Ego ne Caium quidem. Sed, ut video, dominabitur Lucius. Est enim patronus xxxv tribuum, quarum sua lege, qua cum C. Caesare magistratus partitus est, suffragium sustulit: patronus centuriarum equitum Romanorum, quas item sine suffragio esse voluit: patronus eorum, qui tribuni militares fuerunt: patronus Iani medii. 47. O dii! quis huius potentiam poterit sustinere? praesertim quum eosdem in agros etiam deduxerit. Quis umquam omnes tribus? quis equites Romanos? quis tribunos militares? Gracchorum potentiam maiorem fuisse arbitramini,

quam huius gladiatoris futura sit? Quem gladiatorem non ita appellavi, ut interdum etiam M. Antonius gladiator appellari solet, sed ut appellant ii, qui plane et Latine loquuntur. Mirmillo in Asia depugnavit. Quum ornasset Threcidicis comitem et familiarem suum, illum miserum fugientem iugulavit: luculentam tamen ipse plagam accepit, ut declarat cicatrix. 18. Qui familiarem iugularit, quid hic, occasione data, faciet inimico? et qui illud animi caussa fecerit, hunc praeda caussa quid facturum putatis? Non rursus improbos decuriabit? non sollicitabit rursus agrarios? non quaeret expulsos? M. vero Antonius non is erit, ad quem omni motu concursus fiat civium perditorum? Ut nemo sit alius, nisi illi, qui una sunt, et hi, qui hic ei nunc aperte favent: parumne erunt multi? praesertim quum honorum praesidia discesserint, illi parati sint ad nutum futuri? Ego vero metuo, si hoc tempore consilio lapsi erimus, ne illi brevi tempore nimis multi nobis esse videantur. 19. Nec ego pacem nolo: sed pacis nomine bellum obvolutum reformido. Quare si pace frui volumus: bellum gerendum est. Si bellum omittemus: pace numquam fruemur. VII. Est autem vestri consilii, patres conscripti, in posterum quam longissime providere. Idcirco in hac custodia et tamquam in specula collocati sumus, ut vacuum metu populum Romanum nostra vigilia et prospicientia redderemus. Turpe est, summo consilio orbis terrae, praesertim in re tam perspicua, consilium intelligi defuisse. 20. Eos consules habemus, eam populi Romani alacritatem, eum consensum Italiae, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem respublica accipere possit sine culpa senatus. Equidem non deero: monebo, praedicam, denuntiabo, testabor semper deos

hominesque, quid sentiam: nec solum fidem meam; quod fortasse videatur satis esse, sed in principe civi non est satis: curam, consilium vigilantiamque prae-stabo.

VIII. 21. Dixi de periculo: docebo, ne coagmen-tari quidem posse pacem. De tribus enim, quae pro-posui, hoc extremum est. Quae potest esse pax M. Antonio primum cum senatu? Quo ore ille vos poterit, quibus vicissim vos illum oculis intueri? Quis ve-strum illum, quem ille vestrum non oderit? Age, vos ille solum et vos illum? Quid? ii, qui Mutinam cir-cumsedent, qui in Gallia delectus habent, qui in ve-stras fortunas imminet, amici umquam nobis erunt aut nos illis? An equites Romanos amplectetur? Oc-culta enim fuit eorum voluntas iudiciumque de M. Antonio? qui frequentissimi in gradibus Concordiae steterunt: qui vos ad libertatem recuperandam excita-verunt: arma, saga, bellum flagitaverunt: me una cum populo Romano in concionem vocaverunt: 22. hi Antonium diligent? cum his pacem servabit Antonius? Nam quid ego de universo populo Romano dicam? qui pleno ac referto foro bis me una mente atque voce in concionem vocavit declaravitque maximam libertatis recuperandae cupiditatem. Ita, quod erat optabile antea, ut populum Romanum comitem haberemus, nunc habemus ducem. Quae est igitur spes, qui Mu-tinam circumsedent, imperatorem populi Romani ex-ercitumque oppugnant, iis pacem cum populo Romano esse posse? 23. An cum municipiis pax erit, quorum tanta studia cognoscuntur in decretis faciendis, militi-bus dandis, pecuniis pollicendis, ut in singulis oppi-dis curiam populi Romani non desideretis? Laudandi sunt ex huius ordinis sententia Firmani, qui principes

pecuniae pollicendae fuerunt: respondendum honorifice est Marrucinis, qui ignominia notandos censuerunt eos, si qui militiam subterfugissent. Haec iam tota Italia fiunt. Magna pax Antonio cum iis, his item cum illo. Quae potest maior esse discordia? in discordia autem pax civilis esse pacto nullo potest. 24. Ut omittam multitudinem: L. Nasidio, equiti Romano, homini in primis ornato atque honesto, civique semper egregio, cuius ego excubias et custodias mei capitibus cognovi in consulatu meo: qui vicinos suos non cohortatus est solum, ut milites fierent, sed etiam facultatibus suis sublevavit: huic, inquam, tali viro, quem nos senatusconsulto collaudarimus, poteritne esse pacatus Antonius? Quid? C. Caesari, qui illum Urbe; quid? D. Bruto, qui Gallia prohibuit? 25. Iam vero ipse se placabit et leniet provinciae Galliae, a qua exclusus et repudiatus est? Omnia videbitis, patres conscripti, nisi prospicitis, plena odiorum, plena discordiarum: ex quibus oriuntur bella civilia. Nolite igitur id velle, quod fieri non potest: et cavete, per deos immortales! patres conscripti, ne spe praesentis pacis perpetuam pacem amittatis.

IX. 26. Quorsum haec omnis spectat oratio? quid enim legati egerint, nondum scimus. At vero excitati, erecti, parati, armati animis iam esse debemus, ne blanda aut supplicis oratione, aut aequitatis simulatione fallamur. Omnia fecerit oportet, quae interdicta et denuntiata sunt, priusquam aliquid postulet: Brutum exercitumque eius oppugnare, urbes et agros provinciae Galliae populari destiterit: ad Brutum ad-eundi legatis potestatem fecerit, exercitum citra flumen Rubiconem eduxerit, nec propius Urbem millia passuum ducenta admoverit: fuerit in senatus populi-

que Romani potestate. Haec si fecerit, erit integra potestas nobis deliberandi. Si senatui non paruerit, non illi senatus, sed ille populo Romano bellum indixerit. 27. Sed vos moneo, patres conscripti; libertas agitur populi Romani, quae est commendata vobis: vita et fortunae optimi cuiusque, quo cupiditatem infinitam cum immani crudelitate iam pridem intendit Antonius: auctoritas vestra, quam nullam habebitis, nisi nunc tenueritis: taetram et pestiferam belluam ne inclusam et constrictam dimittatis, cavete. Te ipsum, Pansa, moneo, (quamquam non eges consilio, quo vales plurimum: tamen etiam summi gubernatores in magnis tempestatibus a vectoribus admoneri solent:) hunc tantum tuum apparatus tamque praeclarum ne ad nihilum recidere patiare. Tempus habes tale, quale nemo habuit umquam. Hac gravitate senatus, hoc studio equestris ordinis, hoc ardore populi Romani potes in perpetuum rempublicam metu et periculo liberare. — Quibus de rebus refers, P. Servilio assentior.

64.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. A N T O N I U M
PHILIPPICA OCTAVA.

ARG. Mortuo Ser. Sulpicio in legatione, L. Piso et L. Philippus intolerabilia postulata ab Antonio ad senatum retulerunt.

Tum senatus Antonio indixit bellum tumultus nomine. Qua lenitate reprehensa Cicero tum Caleni perstringit sententiam, adhuc de pace agentis, tum senatorum novam ad Antonium legationem suadentium. Pisonem et Philippum increpat, qui non tam senatus, quam Antonii legati huius mandata Romam retulisse videantur. Reprehendit senatores Antonio faventes: decernendum censet, ut iis, qui cum Antonio sint, potestas detur cum republica in gratiam redeundi ante proximas Idus Martias: bene merentibus gratiae referantur: proficiscendi ad Antonium, excepto eius legato Q. Vario Cotyla, nemini facultas concedatur.

I. 4. Confusius hesterno die est acta res, C. Pansa, quam postulabat institutum consulatus tui. Parum mihi visus es eos, quibus cedere non soles, sustinere. Nam quum senatus ea virtus fuisset, quae solet, et quum re viderent omnes esse bellum, quidamque id verbum removendum arbitrarentur, tua voluntas in discessione fuit ad lenitatem propensior. Victa est igitur propter verbi asperitatem, te auctore, nostra sententia. Vicit L. Caesaris, amplissimi viri, qui, verbi atrocitate dempta, oratione fuit, quam sententia, lenior. Quamquam is quidem, antequam sententiam diceret, propinquitatem excusavit. Idem fecerat, me consule, in sororis viro, quod hoc tempore in sororis filio, ut et luctu sororis moveretur, et saluti reipublicae provideret. 2. Atque ipse tamen Caesar praecepit vobis quodammodo, patres conscripti, ne sibi assentiremini, quum ita dixit, aliam sententiam se dicturum fuisse, eamque se ac republica dignam, nisi propinquitate impediretur. Ergo ille avunculus. Num etiam vos avunculi, qui illi estis assensi?

At in quo fuit controversia? Belli nomen ponendum in sententia quidam non putabant: tumultum appellare malebant, ignari non modo rerum, sed etiam

verborum: potest enim esse bellum sine tumultu: tumultus esse sine bello non potest. 3. Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanta, ut maior timor oria-
tur? unde etiam nomen ductum est tumultus. Itaque maiores nostri tumultum Italicum, quod erat domesti-
cus, tumultum Gallicum, quod erat Italiae finitimus,
praeterea nullum nominabant. Gravius autem tu-
multum esse, quam bellum, hinc intelligi potest, quod
bello vacationes valent, tumultu non valent. Ita fit,
quemadmodum dixi, ut bellum sine tumultu possit,
tumultus sine bello esse non possit. 4. Etenim quum
inter bellum et pacem medium nihil sit: necesse est
tumultum, si belli non sit, pacis esse. Quo quid ab-
surdius dici aut existimari potest? Sed nimis multa de
verbo: rem potius videamus, patres conscripti, quam
quidem intelligo verbo fieri interdum deteriorem so-
lere. II. Nolumus hoc bellum videri. Quam igitur
municipiis et coloniis ad excludendum Antonium au-
ctoritatem damus? quam, ut milites fiant sine vi, sine
multa, studio et voluntate? quam, ut pecunias in
republicam polliceantur? Si enim belli nomen tolle-
tur, municipiorum studia tollentur: consensus populi
Romani, qui iam descendit in caussam, si nos langue-
scimus, debilitetur necesse est. 5. Sed quid plura? D.
Brutus oppugnatur: non est bellum? Mutina obside-
tur: ne hoc quidem bellum est? Gallia vastatur:
quae potest pax esse certior? Illud vero quis potest
bellum esse dicere? consulem, fortissimum virum,
cum exercitu misimus: qui quum esset infirmus ex
gravi diuturnoque morbo, nullam sibi putavit excusa-
tionem esse oportere, quum ad reipublicae praesidium
vocaretur. C. quidem Caesar non exspectavit vestra
decreta, praesertim quum esset illud aetatis: bellum

contra Antonium sua sponte suscepit. Decernendi enim tempus nondum erat: belli autem gerendi tempus si praetermisisset, videbat, republica oppressa, nihil posse decerni. 6. Ergo illi nunc et eorum exercitus in pace versantur. Non est hostis is, cuius praesidium Claterna deiecit Hirtius: non est hostis, qui consuli armatus obsistit, designatum consulem oppugnat: nec illa hostilia verba, nec bellica, quae paullo ante ex collegae litteris Pansa recitavit: *Deieci praesidium: Claterna potitus sum: fugati equites: praelium commissum: occisi aliquot.* Quae pax potest esse maior? Delectus tota Italia decreti, sublatis vacationibus: saga cras sumentur: consul se cum praesidio descensurum esse dixit.

7. Utrum hoc bellum non est? Etiam tantum bellum, quantum numquam fuit. Ceteris enim bellis maximeque civilibus contentionem reipublicae causa faciebat. Sulla cum Sulpicio de iure legum, quas per vim latas Sulla dicebat: Cinna cum Octavio de novorum civium suffragiis: rursus cum Mario et Carbone Sulla, ne dominarentur indigni, et ut clarissimorum hominum crudelissimam puniretur necem. Horum omnium bellorum caussae ex reipublicae contentione natae sunt. De proximo bello civili non libet dicere: ignoro causam: detestor exitum. III. 8. Hoc bellum quintum civile geritur: (atque omnia in nostram aetatem inciderunt,) primum non modo non in dissensione et discordia civium, sed in maxima consensione incredibilique concordia. Omnes idem volunt, idem defendunt, item sentiunt. Quum omnes dico, eos excipio, quos nemo civitate dignos putat. Quae est igitur in medio belli causa posita? Nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia sedesque po-

puli Romani, penates, aras, focos, sepulcra maiorum: nos leges, iudicia, libertatem, coniuges, liberos, patriam defendimus: contra M. Antonius id molitur, id pugnat, ut haec omnia perturbet, evertat, praedam reipublicae caussam belli putet, fortunas nostras partim dissipet, partim dispertiat parricidis.

9. In hac tam dispari ratione belli miserrimum illud est, quod ille latronibus suis pollicetur, primum domos: Urbem enim se divisurum confirmat: deinde omnibus portis, quo velint, deducturum. Omnes Capphones, omnes Saxae ceteraeque pestes, quae sequuntur Antonium, aedes sibi optimas, hortos, Tusculana, Albana definiunt. Atque etiam homines agrestes, si homines illi ac non pecudes potius, inani spe ad aquas usque et Puteolos provehantur. Ergo habet Antonius, quod suis polliceatur. Quid nos? numquid tale habemus? Dii meliora. Id enim ipsum agimus, ne quis posthac eiusmodi quidquam possit polliceri. Invitus dico, sed dicendum est. Hasta Caesaris, patres conscripti, multis improbis et spem affert et audaciam. Viderunt enim, ex mendicis fieri repente divites: itaque hastam semper videre cupiunt ii, qui nostris bonis imminet: quibus omnia pollicetur Antonius. 10. Quid nos? nostris exercitibus quid pollicemur? Multo meliora atque maiora. Scelerum enim promissio et iis, qui exspectant, perniciosa est, et iis, qui promittunt. Nos nostris militibus libertatem, iura, leges, iudicia, imperium orbis terrae, dignitatem, pacem, otium pollicemur. Antonii igitur promissa cruenta, taetra, scelerata, diis hominibusque invisa, nec diuturna nec salutaria; nostra contra honesta, integra, gloriosa, plena laetitiae, plena pietatis.

IV. 11. Hic mihi etiam Q. Fufius, vir fortis ac

strenuus, amicus meus, pacis commoda commemorat. Quasi vero, si laudanda pax esset, ego id aequè commode facere non possem. Semel enim pacem defendi? non semper otio studui? quod quum omnibus bonis utile est, tum praecipue mihi. Quem enim cursum industria mea tenere potuisset sine forensibus caussis, sine legibus, sine iudiciis? quae esse non possunt, civili pace sublata. 12. Sed quaeso, Calene: quid? tu servitutem pacem vocas? Maiores quidem nostri non modo, ut liberi essent, sed etiam, ut imperarent, arma capiebant; tu arma abiicienda censes, ut serviamus. Quae caussa iustior est belli gerendi, quam servitutis depulsio? in qua etiamsi non sit molestus dominus: tamen est miserrimum, posse, si velit. Immo aliae caussae iustae, haec necessaria est. Nisi forte ad te hoc non putas pertinere, quod te socium fore speras dominationis Antonii. In quo bis laberis: primum, quod tuas rationes communibus anteponis: deinde, quod quidquam stabile in regno aut iucundum putas. Non, si tibi antea profuit, semper proderit. 13. Quin etiam de illo homine queri solebas: quid te facturum de bellua putas? Atque ais eum te esse, qui semper pacem optaris, semper omnes cives salvos volueris. Honesta oratio: sed ita, si bonos et utiles et e republica cives; sin eos, qui natura cives sunt, voluntate hostes, salvos velis: quid tandem interest inter te et illos? Pater quidem tuus, quo utebar sene adolescens, homo severus et prudens, primas omnium civium P. Nasicae, qui Ti. Gracchum interfecit, dare solebat: eius virtute, consilio, magnitudine animi liberatam rempublicam arbitrabatur. 14. Quid? nos a patribus num aliter accepimus? Ergo is tibi civis, si temporibus illis fuisses, non probare-

tur, quia non omnes salvos esse voluisset. *Quod L. Opimius consul verba fecit de republica, de ea re ita censuerunt, UTI L. OPIMIUS CONSUL REMPUBLICAM DEFENDERET.* Senatus haec verbis, Opimius armis. Num igitur eum, si tum esses, temerarium civem aut crudelem putares? aut Q. Metellum, cuius quattuor filii consulares? P. Lentulum, principem senatus, complures alios summos viros, qui cum L. Opimio consule armati Gracchum in Aventinum persecuti sunt? quo in praelio Lentulus grave vulnus accepit: interfectus est Gracchus, et M. Fulvius consularis eiusque duo adolescentuli filii. Illi igitur viri vituperandi. Non enim cives omnes salvos esse voluerunt. V. 45. Ad propiora veniamus. C. Mario, L. Valerio consulibus senatus rempublicam defendendam dedit: L. Saturninus tribunus plebis, Glaucia praetor est interfectus. Omnes illo die Scauri, Metelli, Claudii, Catuli, Scaevolae, Crassi arma sumpserunt. Num aut consules illos aut clarissimos viros vituperandos putas? Ego Catilinam perire volui. Num tu, qui omnes salvos vis, Catilinam salvum esse voluisti? Hoc interest, Calene, inter meam sententiam et tuam: ego nolo quemquam civem committere, ut morte mulctandus sit: tu, etiamsi commiserit, conservandum putas. In corpore si quid eiusmodi est, quod reliquo corpori noceat, uri secarique patimur, ut membrorum aliquod potius, quam totum corpus intereat: sic in reipublicae corpore, ut totum salvum sit, quidquid est pestiferum, amputetur. 46. Dura vox. Multo illa durior: Salvi sint improbi, scelerati, impii: deleantur innocentes, honesti, boni, tota respublica. Uno in homine, Q. Fufi, fateor te vidisse plus, quam me. Ego P. Clodium arbitrabar perniciosum civem,

sceleratum, libidinosum, impium, audacem, facinorosum: tu contra sanctum, temperantem, innocentem, modestum, retinendum civem et optandum. In hoc uno te plurimum vidisse, me multum errasse concedo. Nam quod me tecum iracunde agere dixisti solere: non est ita. Vehementer me agere fateor, iracunde nego. Omnino irasci amicis non temere soleo; ne si merentur quidem. 47. Itaque sine verborum contumelia a te dissentire possum, sine animi summo dolore non possum. Parva est enim mihi tecum aut parva de re dissensio? Ego huic vel illi videlicet faveo, tu illi? Immo vero ego D. Bruto faveo, tu M. Antonio: ego conservari coloniam populi Romani cupio, tu expugnari studes. VI. An hoc negare potes: qui omnes moras interponas, quibus infirmetur Brutus, melior fiat Antonius? Quousque enim dices pacem velle te? Res geritur: conductae vineae sunt: pugnatur acerrime. Qui intercurrerent, misimus tres principes civitatis. Hos contempsit, reiecit, repudiavit Antonius: tu tamen permanes constantissimus defensor Antonii. 48. Et quidem, quo melior senator videatur, negat se illi amicum esse debere: quum suo magno esset beneficio, venisse eum contra se. Vide, quanta caritas sit patriae. Quum homini sit iratus, tamen reipublicae caussa defendit Antonium. Ego te, quum in Massilienses tam es acerbus, Fufi, non animo aequo audio. Quousque enim Massiliam oppugnabis? Ne triumphus quidem finem facit belli? per quem lata est urbs ea, sine qua numquam ex Transalpinis gentibus maiores nostri triumphaverunt. Quo quidem tempore populus Romanus ingemuit. Quamquam enim proprios dolores suarum rerum omnes habebant: tamen huius civitatis fidelissimae miserias nemo erat civis qui a

se alienas arbitraretur. 19. Caesar ipse, qui illis fuerat iratissimus, tamen propter singularem eius civitatis gravitatem et fidem quotidie aliquid iracundiae remittebat: te nulla sua calamitate civitas satiare tam fidelis potest? Rursus iam me irasci fortasse dices. Ego autem sine iracundia dico, ut omnia, nec tamen sine dolore: Neminem illi civitati inimicum esse arbitror, qui amicus huic sit civitati. Excogitare, quae tua ratio sit, Calene, non possum. Antea deterrere te, ne popularis esses, non poteramus: exorare nunc, ut sis popularis, non possumus. Satis multa cum Fusio, ac sine odio omnia, nihil sine dolore. Credo autem, qui generi querelam moderate ferat, aequo animo laturum amici.

VII. 20. Venio nunc ad reliquos consulares, quorum est nemo, (iure hoc meo dico,) quin mecum habeat aliquam coniunctionem gratiae; alii maximam, alii mediocrem, nemo nullam. Quam hesternus dies nobis, consularibus dico, turpis illuxit! Iterum legatos? Quid? ille faceret inducias? Ante os oculosque legatorum tormentis Mutinam verberavit: opus ostendebat munitionemque legatis: ne punctum quidem temporis, quum legati adessent, oppugnatio respiravit. Ad hunc legatos? Cur? an ut eorum reditu vehementius pertimescatis? 21. Equidem quum antea legatos decerni non censuissem, hoc me tamen consolabar, quod, quum illi ab Antonio contempti et reiecti revertissent dixissentque senatui, non modo illum e Gallia discessisse, uti censuissemus: sed ne a Mutina quidem recessisse, potestatem sibi D. Bruti conveniendi non fuisse: putabam fore, ut omnes inflammati odio, excitati dolore, armis, equis, viris D. Bruto subveniremus. Nos etiam languidiores postea

facti sumus, quam M. Antonii non solum audaciam et scelus, sed etiam insolentiam superbiamque perspeximus. 22. Utinam L. Caesar valeret, Servius Sulpicius viveret: multo melius haec caussa ageretur a tribus, quam nunc agitur ab uno. Dolenter hoc dicam potius, quam contumeliose: deserti, deserti, inquam, sumus, patres conscripti, a principibus. Sed, ut saepe iam dixi, omnes in tanto periculo, qui recte et fortiter sentient, erunt consulares. Animum nobis afferre legati debuerunt: timorem attulerunt: quamquam mihi quidem nullum: quamvis de illo, ad quem missi sunt, bene existiment: a quo etiam mandata acceperunt. VIII. 23. Pro, dii immortales! ubi est ille mos virtusque maiorum? C. Popillius apud maiores nostros quum ad Antiochum regem legatus missus esset, et verbis senatus denuntiasset, ut ab Alexandria discederet, quam obsidebat: quum tempus ille differret, virgula stantem circumscripsit dixitque se renuntiaturum senatui, nisi prius sibi respondisset, quid facturus esset, quam ex illa circumscriptione excederet. Praeclare: senatus enim faciem secum attulerat, auctoritatem populi Romani: cui qui non paret, non ab eo mandata accipienda sunt, sed ipse est totus repudiandus. 24. An ego ab eo mandata acciperem, qui senatus mandata contemneret? aut ei cum senatu quidquam commune iudicarem, qui imperatorem populi Romani, senatu prohibente, obsideret? At quae mandata! qua arrogantia! quo stupore! quo spiritu! Cur autem ea legatis nostris dabat, quum ad nos Cotylam mitteret, ornamentum atque arcem amicorum suorum, hominem aedilicium? si vero tum fuit aedilis, quum eum iussu Antonii in convivio servi publici loris ceciderunt. 25. At quam modesta mandata! fer-

rei sumus, patres conscripti, qui quidquam huic negamus. *Utramque provinciam, inquit, remitto: exercitum depono: privatus esse non recuso.* Haec sunt enim verba. Redire ad se videtur. *Omnia obliviscor, in gratiam redeo.* Sed quid adiungit? *si legionibus meis sex, si equitibus, si cohorti praetoriae praedam agrumque dederitis.* His etiam praemia postulat, quibus ut ignoscatur si postulet, impudentissimus iudicetur. Addit praeterea, ut, *quos ipse cum Dolabella dederit agros, teneant ii, quibus dati sint.* IX. 26. Hic est Campanus ager et Leontinus, quae duo maiores nostri annonae perfugia ducebant. Cavet mimis, aleatoribus, lenonibus: Caphoni etiam et Saxae cavet: quos centuriones pugnaces et lacertosos inter mimosum et mimarum greges collocavit. Postulat praeterea, *ut chirographorum et commentariorum sua collegaeque sui decreta maneant.* Quid laborat, ut habeat, quod quisque mercatus est, si, quod accepit, habet qui vendidit? *et ne tangantur rationes ad Opis:* id est, ne septies millies recuperetur: *ne fraudi sit septemviris, quod egissent.* Nucula hoc, credo, admonuit: vereretur fortasse, ne amitteret tantas clientelas. Caveri etiam vult iis, qui secum sunt, quidquid contra leges commiserint. Mustelae et Tironi prospicit: de se nihil laborat. 27. Quid enim commisit umquam? num aut pecuniam publicam attigit, aut hominem occidit, aut secum habuit armatos? Sed quid est, quod de iis laboret? Postulat enim, *ne sua iudiciaria lex abrogetur.* Quo impetrato, quid est quod metuat? an, ne suorum aliquis a Cyda, Lysiade, Curio condemnnetur? Neque tamen nos urget mandatis pluribus; remittit aliquantum et relaxat. *Galliam, inquit, togatam remitto, comatam postulo.* Otiosus videlicet esse mavult. Cum

sex legionibus, inquit, iisque suppletis ex D. Bruti exercitu, non modo ex delectu suo: tamdiuque ut obtineat, quamdiu M. Brutus, C. Cassius, consules prove coss. provincias obtinebunt. Huius comitiis C. frater (eius est enim iam annus) iam repulsam tulit. 28. Ipse autem ut quinquennium, inquit, obtineam. At istud vetat lex Caesaris. Et tu acta Caesaris defendis?

X. Haec tu mandata, L. Piso, et tu, L. Philippe, principes civitatis, non dico animo ferre, verum auribus accipere potuistis? Sed, ut suspicor, terror erat quidam, nec vos ut legati apud illum fuistis, nec ut consulares: nec vos vestram nec reipublicae dignitatem tenere potuistis. Et tamen, nescio quo pacto, sapientia quadam, credo, quod ego non possem, non nimis irati revertistis. Vobis M. Antonius nihil tribuit, clarissimis viris, legatis populi Romani. Nos, quid non legato Antonii Cotylae concessimus? Cui portas huius urbis patere ius non erat, huic hoc templum patuit: huic aditus in senatum fuit: hic hesterno die sententias nostras in codicillos et omnia verba referebat: huic se etiam summis honoribus uti contra suam dignitatem venditabant. 29. O dii immortales! quam magnum est, personam in republica tueri principis! quae non animis solum debet, sed etiam oculis servire civium. Domum recipere legatum hostium, in cubiculum admittere, etiam seducere, hominis est nihil de dignitate, nimium de periculo cogitantis. Quod autem est periculum? Nam si maximum in discrimen venit, aut libertas parata victori est aut mors proposita victo. Quorum alterum optabile est, alterum effugere nemo potest. Turpis autem fuga mortis omni est morte peior. 30. Nam illud quidem non adducor ut credam, esse quosdam,

qui invideant alicuius constantiae, qui labori, eius perpetuam in republica adiuvanda voluntatem et a senatu et a populo Romano probari, moleste ferant. Omnes id quidem facere debebamus: eaque erat non modo apud maiores nostros, sed etiam nuper summa laus consularium, vigilare, cogitare, adesse animo, semper aliquid pro republica aut facere aut dicere.

34. Ego Q. Scaevolam augurem memoria teneo, bello Marsico, quum esset summa senectute et perdita valetudine, quotidie, simul atque luceret, facere omnibus conveniendi sui potestatem: neque eum quisquam illo bello vidit in lecto; senexque et debilis, primus veniebat in curiam. Huius industriam maxime quidem vellem ut imitarentur ii, quos oportebat: secundo autem loco, ne alterius labori inviderent. XI. 32. Etenim, patres conscripti, quum in spem libertatis sexennio post simus ingressi diutiusque servitutem perpessi, quam captivi frugi et diligentes solent: quas vigilias, quas sollicitudines, quos labores liberandi populi Romani caussa recusare debemus? Equidem, patres conscripti, quamquam hoc honore usi togati solent esse, quum est in sagis civitas, statui tamen, a vobis ceterisque civibus in tanta atrocitate temporis tantaque perturbatione reipublicae non differre vestitu. Non enim ita gerimus nos hoc bello consulares, ut aequo animo populus Romanus visurus sit nostri honoris insignia: quum partim e nobis ita timidi sint, ut omnem populi Romani beneficiorum memoriam abiecerint: partim ita a republica aversi, ut se hosti favere prae se ferant: legatos nostros ab Antonio despectos esse et irrisos facile patiantur: legatum Antonii sublevatum velint. Hunc enim reditu ad Antonium prohiberi negabant oportere, et in eodem excipiendi sententiam meam

corrigebant. Quibus geram morem. Redeat ad imperatorem suum Varius, sed ea lege, ne umquam Romam revertatur. Ceteris autem, si errorem suum deposuerint, et cum republica in gratiam redierint, veniam et impunitatem dandam puto.

33. Quas ob res ita censeo: Eorum, qui cum M. Antonio sunt, qui ab armis discesserint, et aut ad A. Pansam aut ad C. Hirtium, consules, aut ad Decimum Brutum, imperatorem, consulem designatum, aut ad C. Caesarem, pro praetore, ante Idus Martias primas adierint, iis fraudi ne sit, quod cum M. Antonio fuerint. Si quis eorum, qui cum M. Antonio sunt, fecerit, quod honore praemiove dignum esse videatur; uti C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter ambove, si eis videbitur, de eius honore praemiove primo quoque die ad senatum referant. Si quis post hoc senatus consultum ad Antonium profectus fuerit praeter L. Varium, senatum existimaturum eum contra rempublicam fecisse.

65.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. A N T O N I U M
P H I L I P P I C A N O N A

ARG. Referente Pansa consule de honore Ser. Sulpicii, qui, legatus ad Antonium cum Pisone et Philippo missus, in iti-

nere prope castra obierat: post P. Servilium Cicero sententiam rogatus, Sulpicium sepulcro publico et statua quoque ornandum esse censet, quod, quum ad Antonium gravi affectus morbo sit profectus, non casus ei, verum ipsa legatio mortem attulisse videatur. S. C. in eius sententiam factum esse, ex eo perspicitur, quia Pomponius (de Origine iuris) exstare pro Augusti rostris statuam illam tradit.

I. 4. Vellem, dii immortales fecissent, patres conscripti, ut vivo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus, quam honores mortuo quaereremus. Nec vero dubito, quin, si ille vir legationem renunciare potuisset, reditus eius et nobis gratus fuerit et reipublicae salutaris futurus: non quo L. Philippo et L. Pisoni aut studium aut cura defuerit in tanto officio tantoque munere: sed quum Ser. Sulpicius aetate illos anteiret, sapientia omnes, subito ereptus e caussa, totam legationem orbam et debilitatam reliquit. 2. Quod si cuiquam iustus honos habitus est in morte legato, in nullo iustior, quam in Ser. Sulpicio, reperietur. Ceteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitae periculum sine ullo mortis metu profecti sunt: Ser. Sulpicius cum aliqua perveniendi ad M. Antonium spe profectus est, nulla revertendi. Qui quum ita affectus esset, ut, si ad gravem valetudinem labor accessisset, sibi ipse diffideret: non recusavit, quo minus vel extremo spiritu, si quam opem reipublicae ferre posset, experiretur. Itaque non illum vis hiemis, non nives, non longitudo itineris, non asperitas viarum, non morbus ingravescens retardavit: quumque iam ad congressum colloquiumque eius pervenisset, ad quem erat missus, in ipsa cura et meditatione obeundi sui muneris excessit e vita.

3. Ut igitur alia, sic hoc, C. Pansa, praeclare, quod

nos et ad honorandum Ser. Sulpicium cohortatus es, et ipse multa copiose de illius laude dixisti. Quibus a te dictis, nihil praeter sententiam dicerem, nisi P. Servilio respondendum putarem, qui hunc honorem statuae nemini tribuendum censuit, nisi qui ferro esset in legatione interfectus. Ego autem, patres conscripti, sic interpretor sensisse maiores nostros, ut caussam mortis censuerint, non genus esse quaerendum. Etenim cui legatio ipsa morti fuisset, eius monumentum exstare voluerunt, ut in bellis periculosis obirent homines legationis munus audacius. Non igitur exempla maiorum quaerenda, sed consilium est eorum, a quo ipsa exempla nata sunt, explicandum. II. 4. Lar Tolumnius, rex Veientium, quattuor legatos populi Romani Fidenis interemit: quorum statuae in rostris steterunt usque ad nostram memoriam. Iustus honos. Iis enim maiores nostri, qui ob rempublicam mortem obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam reddiderunt. Cn. Octavii, clari et magni viri, qui primus in eam familiam, quae postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum, statuam videmus in rostris. Nemo tum novitati invidebat: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii, in qua periculi suspicio non subesset. Nam, quum esset missus a senatu ad animos regum perspicuendos liberorumque populorum, maximeque, ut nepotem Antiochi regis, eius, qui cum maioribus nostris bellum gesserat, classes habere, elephantos alere prohiberet: Laodiceae in gymnasio a quodam Leptine est interfectus. 5. Reddita est ei tum a maioribus statua pro vita, quae multos per annos progeniem eius honestaret, nunc ad tantae familiae memoriam sola restaret. Atqui et huic, et Tullo Cluilio *, et L. Roscio, et

Sp. Antio et C. Fulcinio, qui a Veientium rege caesi sunt, non sanguis, qui profusus est in morte, sed ipsa mors ob rempublicam obita honori fuit. III. Itaque, patres conscripti, si Ser. Sulpicio casus mortem attulisset, dolerem quidem tanto reipublicae vulnere: mortem vero eius non monumentis, sed luctu publico honorandam putarem. Nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abstulerit ipsa legatio? Secum enim ille mortem extulit: quam, si nobiscum remansisset, sua cura, optimi filii fidelissimaeque coniugis diligentia vitare potuisset. 6. At ille, quum videret, si vestrae auctoritati non paruisset, dissimilem se futurum sui; sin paruisset, munus sibi illud pro republica susceptum vitae finem fore: maluit in maximo reipublicae discrimine emori, quam minus, quam potuisset, videri reipublicae profuisse. Multis illi in urbibus, qua iter faciebat, reficiendi se et curandi potestas fuit. Aderat et hospitum invitatio liberalis pro dignitate summi viri, et eorum hortatio, qui una erant missi, ad requiescendum et vitae suae consulendum. At ille properans, festinans, mandata vestra conficere cupiens, in hac constantia, morbo adversante, perseveravit. 7. Cuius quum adventu maxime perturbatus esset Antonius, quod ea, quae sibi iussu vestro denuntiarentur, auctoritate erant et sententia Ser. Sulpicii constituta: declaravit, quam odisset senatum, quum auctorem senatus extinctum laete atque insolenter tulit. Non igitur magis Octavium Leptines, nec Veientium rex eos, quos modo nominavi, quam Ser. Sulpicium occidit Antonius. Is enim profecto mortem attulit, qui caussa mortis fuit. Quocirca etiam ad posteritatis memoriam pertinere arbitror, exstare, quod fuerit de hoc bello iudicium senatus. Erit enim sta-

tua ipsa testis, bellum tam grave fuisse, ut legati interitus honoris memoriam consecutus sit. IV. 8. Quod si excusationem Ser. Sulpicii, patres conscripti, legationis obeundae recordari volueritis, nulla dubitatio relinquetur, quin honore mortui, quam vivo iniuriam fecimus, sarciamus. Vos enim, patres conscripti, (grave dictu est, sed dicendum tamen,) vos, inquam, Ser. Sulpicium vita privastis: quem quum videretis re magis morbum, quam oratione, excusantem, non vos quidem crudeles fuistis, (quid enim minus in hunc ordinem convenit?) sed, quum speraretis nihil esse, quod non illius auctoritate et sapientia effici posset, vehementius excusationi obstitistis, atque eum, qui semper vestrum consensum gravissimum iudicavisset, de sententia deiecistis. 9. Ut vero Pansae consulis accessit cohortatio gravior, quam aures Ser. Sulpicii ferre didicissent, tum vero denique filium meque seduxit, atque ita locutus est, ut auctoritatem vestram vitae suae se diceret anteferre. Cuius nos virtutem admirati, non ausi sumus adversari voluntati. Movebatur singulari pietate filius: non multum eius perturbationi meus dolor concedebat: sed uterque nostrum cedere cogeatur magnitudini animi orationisque gravitati: quum quidem ille, maxima laude et gratulatione omnium vestrum, pollicitus est, se, quod velletis, esse facturum, neque eius sententiae periculum vitaturum, cuius ipse auctor fuisset: quem, exsequi mandata vestra properantem, mane postridie persecuti sumus. Qui quidem discedens mecum ita locutus est, ut eius oratio omen fati videretur.

V. 10. Reddite igitur, patres conscripti, ei vitam, cui ademistis. Vita enim mortuorum in memoria vivorum est posita. Perficite, ut is, quem vos ad mor-

tem inscii misistis, immortalitatem habeat a vobis. Cui si statuam in rostris decreto vestro statueritis, nulla eius legationem posteritatis obscurabit oblivio. Nam reliqua Ser. Sulpicii vita multis erit praeclaris-que monumentis ad omnem memoriam commendata. Semper illius gravitatem, constantiam, fidem, praestantem in republica tuenda curam atque prudentiam omnium mortalium fama celebrabit. Nec vero silebitur admirabilis quaedam et incredibilis ac paene divina eius in legibus interpretandis, aequitate explicanda, scientia. Omnes, ex omni aetate, qui in hac civitate intelligentiam iuris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Ser. Sulpicio non sint comparandi. Neque enim ille magis iuris consultus, quam iustitiae fuit. 41. Itaque quae proficiscebantur ab legibus et ab iure civili, semper ad facilitatem aequitatemque referebat: neque instituere litium actiones malebat, quam controversias tollere. Ergo hoc statuae monumento non eget: habet alia maiora. Haec enim statua mortis honestae testis erit, illa, memoria vitae gloriosae: ut hoc magis monumentum grati senatus, quam clari viri futurum sit. 42. Multum etiam valuisse ad patris honorem pietas filii videbitur: qui quamquam afflictus luctu non adest, tamen sic animati esse debetis, ut si illè adesset. Est autem ita affectus, ut nemo umquam unici filii mortem magis doluerit, quam ille maeret patris. Equidem etiam ad famam Ser. Sulpicii filii arbitror pertinere, ut videatur honorem debitum patri praestitisse. Quamquam nullum monumentum clarius Ser. Sulpicius relinquere potuit, quam effigiem morum suorum, virtutis, constantiae, pietatis, ingenii, filium: cuius luctus aut hoc honore vestro aut nullo solatio levare potest.

VI. 43. Mihi autem recordanti Ser. Sulpicii multos in nostra familiaritate sermones, gratior illi videtur, si quis est sensus in morte, aenea statua futura, et ea pedestris, quam inaurata equestris: qualis L. Sullae primum statuta est. Mirifice enim Ser. Sulpicius maiorum continentiam diligebat, huius saeculi insolentiam vituperabat. Ut igitur, si ipsum consulam, quid velit, sic pedestrem ex aere statuam, tamquam ex eius auctoritate et voluntate decerno: quae quidem magnum civium dolorem et desiderium honore monumenti minuet et leniet. 44. Atque hanc meam sententiam, patres conscripti, P. Servilii sententia probari necesse est: qui sepulcrum publice decernendum Ser. Sulpicio censuit, statuam non censuit. Nam si mors legati sine caede atque ferro nullum honorem desiderat: cur decernit honorem sepulturae, qui maximus haberi potest mortuo? Sin id tribuit Ser. Sulpicio, quod non est datum Cn. Octavio: cur, quod illi datum est, huic dandum esse non censet? Maiores quidem nostri statuas multis decreverunt: sepulcra paucis. Sed statuae intereunt tempestate, vi, vetustate: sepulcrorum autem sanctitas in ipso solo est: quod nulla vi moveri neque deleri potest. Atque, ut cetera exstinguuntur, sic sepulcra fiunt sanctiora vetustate. 45. Augeatur igitur isto honore etiam is vir, cui nullus honor tribui non debitus potest. Grati simus in eius morte decoranda, cui nullam iam aliam gratiam referre possumus. Notetur etiam M. Antonii, nefarium bellum gerentis, scelerata audacia. His enim honoribus habitis Ser. Sulpicio, repudiatae reiectaeque legationis ab Antonio manebit testificatio sempiterna.

VII. Quas ob res ita censeo: Quum Ser. Sulpicius,

Q. F. Lemonia, Rufus, difficillimo reipublicae tempore, gravi periculosoque morbo affectus, auctoritatem senatus salutemque reipublicae vitae suae praeposuerit, contraque vim gravitatemque morbi contenderit, ut in castra Antonii, quo senatus eum miserat, perveniret: isque, quum iam prope castra venisset, vi morbi oppressus, vitam amiserit in maximo reipublicae munere: eiusque mors consentanea vitae fuerit sanctissime honestissimeque actae, in qua saepe magno usui reipublicae Ser. Sulpicius et privatus et in magistratibus fuerit: 46. quum talis vir ob rempublicam in legatione mortem obierit; senatui placere, Ser. Sulpicio statuam pedestrem aeneam in rostris ex huius ordinis sententia statui circumque eam statuam locum ludis gladiatoribusque liberos posterosque eius quoquo versus pedes quinque habere, quod is ob rempublicam mortem obierit, eamque causam in basi inscribi: utique C. Pansa, A. Hirtius consules, alter ambove, si eis videatur, quaestoribus urbis imperent, ut eam basim statuamque faciendam et in rostris statuendam locent: quantique locaverint, tantam pecuniam redemptori attribuendam solvendamque curent: quumque antea senatus auctoritatem suam in virorum fortium funeribus ornamentisque ostenderit, placere eum quam amplissime supremo die suo efferri: 47. et, quum Ser. Sulpicius, Q. F. Lemonia, Rufus, ita de republica meritis sit, ut iis ornamentis decorari debeat: senatum censere atque e republica existimare, aediles curules edictum, quod de funeribus habeant, Ser. Sulpicii, Q. F. Lemonia, Rufi, funerali remittere: utique locum sepulcro in campo Esquilino C. Pansa consul, seu quo alio in loco videatur, pedes triginta quoquo versus assignet, quo Ser. Sulpicius inferatur:

quod sepulcrum ipsius, liberorum posterorumque eius esset, uti, quod optimo iure publice sepulcrum datum esset.

66.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. A N T O N I U M

P H I L I P P I C A D E C I M A.

ARG. Cicero gratias agit Pansae, quia litteris M. Bruti acceptis, senatum statim vocavit. Queritur, quod Calenus, Brutis patriae defensoribus neglectis, probet Antonium hostem patriae. Res a M. Bruto in Graecia privato consilio gestas publica auctoritate comprobandas, Q. autem Hortensio, Macedoniae proconsuli, qui Brutum in comparando exercitu adiuverat, provinciae administrationem confirmandam censet.

I. 4. Maximas tibi, Pansa, gratias omnes et habere et agere debemus: qui, quum hodierno die senatum te habiturum non arbitraremur, ut M. Bruti, praestantissimi civis, litteras accepisti, ne minimam quidem moram interposuisti, quin quam primum maximo gaudio et gratulatione frueremur. Quum factum tuum gratum omnibus debet esse, tum vero oratio, qua, recitatis litteris, usus es. Declarasti enim, verum esse id, quod ego semper sensi, neminem alte-

rius, qui suae confideret, virtuti invidere. 2. Itaque mihi, qui plurimis officiis sum cum Bruto et maxima familiaritate coniunctus, minus multa de illo dicenda sunt. Quas enim mihi ipse partes sumpseram, eas praecepit oratio tua. Sed mihi, patres conscripti, necessitatem attulit paullo plura dicendi sententia eius, qui rogatus est ante me; a quo ita saepe dissentio, ut iam verear, ne, id quod fieri minime debet, minuere amicitiam nostram videatur perpetua dissensio.

3. Quae est enim ista tua ratio, Calene? quae mens? ut numquam post Kalendas Ian. idem senseris, quod is, qui te sententiam primum rogat? numquam tam frequens senatus fuit, ut unus aliquis tuam sententiam secutus sit? cur semper tui dissimiles defendis? cur, quum te et vita et fortuna tua ad otium et ad dignitatem invitet, ea probas, ea decernis, ea sentis, quae sint inimica et otio communi et dignitati tuae? II. 4. Nam, ut superiora omittam, hoc certe, quod mihi maximam admirationem movet, non tacebo. Quod est tibi cum Brutis bellum: cur eos, quos omnes paene venerari debemus, solus oppugnas? alterum circumsederi non moleste fers, alterum tua sententia spoliis iis copiis, quas ipse suo labore et periculo ad reipublicae, non ad suum praesidium per se nullo adiuvante confecit? Quis est iste tuus sensus, quae cogitatio, Brutos ut non probes, Antonios probes? quos omnes carissimos habent, tu oderis? quos acerbissime ceteri oderunt, tu constantissime diligas? Amplissimae tibi fortunae sunt, summus honoris gradus, filius, ut et audio et spero, natus ad laudem: cui quum reipublicae caussa faveo, tum etiam tua. 5. Quaero igitur, eumne Bruti similem malis, an Antonii? ac permitto, ut de tribus Antoniis eligas, quem velis. Dii meliora,

inquies. Cur igitur non eis faves, eos laudas, quorum similem filium tuum esse vis? Simul enim et reipublicae consules, et propones illi exempla ad imitandum. Hoc vero, Q. Fufi, cupio sine offensione nostrae amicitiae sic tecum, ut a te dissentiens senator, queri: (ita enim dixisti, et quidem de scripto: nam te inopia verbi lapsum putarem, nisi tuam in dicendo facultatem nossem:) litteras Bruti recte et ordine scriptas videri. Quid est aliud, librarium Bruti laudare, non Brutum? 6. Usus in republica, Calene, magnum iam habere et debes et potes. Quando ita decerni vidisti? aut quo senatusconsulto huius generis (sunt enim innumerabilia) bene scriptas litteras decretum a senatu? Quod verbum tibi non excidit, ut saepe fit, fortuito: scriptum, meditaturn, cogitatum attulisti.

III. Hanc tibi consuetudinem plerisque in rebus bonis obtrectandi si qui detraxerit: quid tibi, quod sibi quisque velit, non relinquetur? Quamobrem collige te placaque animum istum aliquando et mitiga: audi viros bonos, quibus uteris multum: loquere cum sapientissimo homine, genero tuo, saepius, quam ipse tecum: tum denique amplissimi honoris nomen obtinebis. An vero hoc pro nihilo putas, (in quo equidem pro amicitia tuam vicem dolere soleo,) efferri hoc foras et ad populi Romani aures pervenire, ei, qui primus sententiam dixerit, neminem assensum? quod etiam hodie futurum arbitror.

Legiones abducis a Bruto. Quas? Nempe eas, quas ille a C. Antonii scelere avertit, et ad rempublicam sua auctoritate traduxit. Rursus igitur vis nudatum illum atque solum a republica relegatum videri. 7. Vos autem, patres conscripti, si M. Brutum deserueritis et prodideritis, quem tandem civem um-

quam ornabitis? cui favebitis? Nisi forte eos, qui diadema imposuerint, conservandos, eos, qui regni nomen sustulerint, deserendos putatis. Ac de hac quidem divina atque immortalī laude M. Bruti silebo, quae, gratissima memoria omnium civium inclusa, nondum publica auctoritate testata est. Tantamne patientiam, dii boni! tantam moderationem, tantam in iniuria tranquillitatem et modestiam! Qui quum praetor Urbis esset, Urbe caruit, ius non dixit, quum omne ius rei publicae recuperavisset: quumque concursu quotidiano bonorum omnium, qui admirabilis ad eum fieri solebat, praesidioque Italiae cunctae septus posset esse, absens iudicio bonorum defensus esse maluit, quam praesens manu: qui ne Apollinares quidem ludos pro sua populiue Romani dignitate apparatus praesens fecit, ne quam viam patefaceret sceleratissimorum hominum audaciae. IV. 8. Quamquam, qui umquam aut ludi aut dies laetiores fuerunt, quam quum in singulis versibus populus Romanus maximo clamore et plausu Bruti memoriam prosequeretur? Corpus aberat liberatoris, libertatis memoria aderat: in qua Bruti imago cerni videbatur. At hunc his ipsis ludorum diebus videbam in insula clarissimi adolescentis, Luculli, propinqui sui, nihil nisi de pace et concordia civium cogitantem. Eundem vidi postea Veliae, cedentem Italia, ne qua oriretur belli civilis causa propter se. O spectaculum illud non modo hominibus, sed undis ipsis et littoribus luctuosum! cedere e patria servatorem eius, manere in patria perditores! Cassii classis paucis post diebus consequebatur, ut me pueret, patres conscripti, in eam urbem redire, ex qua illi abirent. Sed quo consilio redierim, initio audistis, post estis experti. 9. Expectatum igitur tempus

a Bruto est. Nam quoad vos omnia pati vidit, usus est ipse incredibili patientia. Posteaquam vos ad libertatem sensit erectos, praesidia vestrae libertati paravit.

At cui pesti quantaque restitit? Si enim C. Antonius, quod animo intenderat, perficere potuisset, (potuisset autem, nisi eius sceleri virtus M. Bruti obstitisset,) Macedoniam, Illyricum, Graeciam perdidissemus: esset vel receptaculum pulso Antonio vel agger oppugnandae Italiae Graecia: quae quidem nunc, M. Bruti imperio, auctoritate, copiis non instructa solum, sed etiam ornata, tendit dexteram Italiae, suumque ei praesidium pollicetur. Quod, qui ab illo abducit exercitum, et respectum pulcherrimum et praesidium firmissimum adimit reipublicae. 10. Equidem cupio haec quam primum Antonium audire, ut intelligat, non D. Brutum, quem vallo circumsedeat, sed seipsum obsideri. V. Tria tenet oppida toto in orbe terrarum: habet inimicissimam Galliam: eos etiam, quibus confidebat, alienissimos, Transpadanos: Italia omnis infesta est: exterarum nationes a prima ora Graeciae usque ad Aegyptum optimorum et fortissimorum civium imperiis et praesidiis tenentur. Erat ei spes una in C. Antonio: qui, duorum fratrum aetatibus medius interiectus, vitiis cum utroque certabat: is, tamquam extruderetur a senatu in Macedoniam, et non contra prohiberetur proficisci, ita cucurrit. 11. Quae tempestas, dii immortales! quae flamma, quae vastitas, quae pestis Graeciae fuisset, nisi incredibilis ac divina virtus furentis hominis conatum atque audaciam compressisset? Quae celeritas illa Bruti! quae cura! quae virtus! Etsi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda est, quem nisi in via caducae hereditates re-

tardassent, volasse eum, non iter fecisse diceres. Alios
 ad negotium publicum ire quum cupimus, vix sole-
 mus extrudere: hunc retinentes extrusimus. At quid
 ei cum Apollonia? quid cum Dyrrhachio? quid cum
 Illyrico? quid cum P. Vatinii imperatoris exercitu?
 Succedebat, ut ipse dicebat, Hortensio. Certi fines
 Macedoniae, certa conditio, certus, si modo erat ullus
 exercitus: cum Illyrico vero et cum Vatinii legionibus
 quid erat Antonio? 42. At, ne Bruto quidem. Id enim
 fortasse quispiam improbus dixerit. Omnes legiones,
 omnes copiae, quae ubique sunt, reipublicae sunt: ne-
 que hae legiones, quae M. Antonium reliquerunt, An-
 tonii potius, quam reipublicae fuisse dicentur. Omne
 enim exercitus et imperii ius amittit is, qui eo imperio
 et exercitu rempublicam oppugnat. VI. Quod si ipsa
 respublica iudicaret, aut si omne ius decretis eius sta-
 tueretur: Antonione, an Bruto legiones populi Romani
 adiudicaret? Alter advolarat subito ad direptionem
 pestemque sociorum, ut, quacumque iret, omnia va-
 staret, diriperet, auferret, exercitu populi Romani con-
 tra ipsum populum Romanum uteretur: alter eam
 sibi legem statuerat, ut, quocumque venisset, lux ve-
 nisse quaedam et spes salutis videretur. Denique al-
 ter ad evertendam rempublicam praesidia quaerebat,
 alter ad conservandam. Nec vero nos hoc magis vide-
 bamus, quam ipsi milites; a quibus tanta in iudicando
 prudentia non erat postulanda. 43. Cum VII cohorti-
 bus isse Apolloniam scribit Antonium, qui iam aut
 captus est, (quod dii dent!) aut certe homo verecundus
 in Macedonia non accedit, ne contra senatus consul-
 tum fecisse videatur. Delectus habitus in Macedonia
 est summo Q. Hortensii studio et industria: cuius ani-
 mum egregium dignumque et ipso et maioribus eius

ex Bruti litteris perspicere potuistis. Legio, quam L. Piso ducebat, legatus Antonii, Ciceroni se filio meo tradidit. Equitatus, qui in Syriam ducebatur bipartito, alter eum, a quo ducebatur, reliquit in Thessalia seseque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cn. Domitius adolescens summa virtute et constantia ab legato Syriaco abduxit. P. autem Vatinius, qui et antea iure laudatus a nobis, et hoc tempore merito laudandus est, aperuit Dyrrhachii portas Bruto, et exercitum tradidit. 44. Tenet igitur populus Romanus Macedoniam, tenet Illyricum, tuetur Graeciam: nostrae sunt legiones, nostra levis armatura, noster equitatus, maximeque noster est Brutus, semperque noster, quum sua excellentissima virtute reipublicae natus, tum fato quodam paterni maternique generis et nominis. VII. Ab hoc igitur quisquam bellum timet, qui, antequam nos id coacti suscepimus, in pace iacere, quam in bello vigere maluit? Quamquam ille quidem numquam iacuit, nec hoc cadere verbum in tantam virtutis praestantiam potest. Erat enim in desiderio civitatis, in ore, in sermone omnium. Tantum autem aberat a bello, ut, quum cupiditate libertatis Italia arderet, defuerit civium studiis potius, quam eos in armorum discrimen adduceret. Itaque illi ipsi, si qui sunt, qui tarditatem Bruti reprehendant, tamen iidem moderationem patientiamque mirantur.

45. Sed iam video, quid loquantur. Neque enim id occulte faciunt. Timere se dicunt, quomodo ferant veterani, exercitum Brutum habere. Quasi vero quidquam intersit inter A. Hirtii, C. Pansae, D. Bruti, C. Caesaris et hunc exercitum M. Bruti. Nam si quatuor exercitus ii, de quibus dixi, propterea laudantur, quod pro populi Romani libertate arma ceperunt: quid

est, cur hic M. Bruti exercitus non in eadem caussa ponatur? At enim veteranis suspectum est nomen M. Bruti. Magisne quam Decimi? Equidem non arbitror. Etsi est enim Brutorum commune factum et laudis societas aequa, Decimo tamen iratiores erant ii, qui id factum dolebant, quo minus ab eo rem illam dicebant fieri debuisse. Quid ergo nunc agunt tot exercitus, nisi ut obsidione D. Brutus liberetur? Qui autem hos exercitus ducunt? hi, credo, qui C. Caesaris res actas everti, qui caussam veteranorum prodi volunt. VIII. 46. Si ipse viveret C. Caesar, acrius, credo, acta sua defenderet, quam vir fortissimus defendit Hirtius: aut amicior caussae quisquam potest inveniri, quam filius? At horum alter, nondum ex longinquitate gravissimi morbi recreatus, quidquid habuit virium, id in eorum libertatem defendendam contulit, quorum votis iudicavit se a morte revocatum: alter virtutis robore firmior, quam aetatis, cum istis ipsis veteranis ad D. Brutum liberandum est profectus. Ergo illi certissimi, iidemque acerrimi Caesaris actorum patroni pro D. Bruti salute bellum gerunt: quos veterani sequuntur. De libertate enim populi Romani, non de suis commodis, armis decernendum vident. 47. Quid est igitur, cur iis, qui D. Brutum omnibus opibus conservatum velint, M. Bruti sit suspectus exercitus? An vero, si quid esset, quod a M. Bruto timendum videretur, Pansa id non videret? aut, si videret, non laboraret? Quis aut sapientior ad coniecturam rerum futurarum, aut ad propulsandum metum diligentior? Atquin huius animum erga M. Brutum studiumque vidistis. Praecepit oratione sua, quid decernere nos de M. Bruto, quid sentire oporteret: tantumque abfuit, ut periculosum reipublicae M. Bruti putaret exerci-

tum, ut in eo firmissimum reipublicae praesidium et gravissimum poneret. Scilicet hoc Pansa aut non videt (hebeti enim ingenio est) aut negligit. Quae enim Caesar egit, ea rata esse non curat: de quibus confirmandis et sanciendo legem comitiis centuriatis ex auctoritate nostra laturus est. IX. Desinant igitur, aut ii, qui non timent, simulare, se timere, se prospicere reipublicae; aut ii, qui omnia verentur, nimium esse timidi; ne illorum simulatio, horum obsit ignavia. 48. Quae (malum!) est ista ratio, semper optimis caussis veteranorum nomen opponere? Quorum etiamsi amplecterer virtutem, ut facio: tamen, si essent arrogantes, non possem ferre fastidium. An nos conantes servitutis vincula rumpere impedit, si quis veteranos id nolle dixerit? Non sunt enim, credo, innumerales, qui pro communi libertate arma capiant. Nemo est praeter veteranos milites, qui ad servitutem propulsandam ingenuo dolore excitetur. Potest igitur stare respublica, freta veteranis, sine magno subsidio iuventutis? quos quidem vos libertatis adiutores complecti debetis: servitutis auctores sequi non debetis. 49. Postremo, (erumpat enim aliquando vera et me digna vox,) si veteranorum nutu mentes huius ordinis gubernantur, omniaque ad eorum voluntatem nostra dicta, facta referuntur: optanda mors est, quae civibus Romanis semper fuit servitute potior. Omnis est misera servitus: sed fuerit quaedam necessaria. ecquodnam principium putatis libertatis capessendae? an, quum illum necessarium et fatalem paene casum non tulerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia desiderio libertatis exarsit: servire diutius non potest civitas: serius populo Romano hunc vestitum atque arma dedimus, quam ab eo flagitati sumus.

X. 20. Magna quidem nos spe et prope explorata libertatis caussam suscepimus: sed, ut concedam incertos exitus esse belli Martemque communem: tamen pro libertate vitae periculo decertandum est. Non enim in spiritu vita est, sed ea nulla est omnino servienti. Omnes nationes servitutem ferre possunt: nostra civitas non potest: nec ullam aliam obcaussam, nisi quod illae laborem doloremque fugiunt, quibus ut careant, omnia perpeti possunt: nos ita a maioribus instituti atque imbuti sumus, ut omnia consilia atque facta ad virtutem et ad dignitatem referremus. Ita praeclara est recuperatio libertatis, ut ne mors quidem sit in repetenda libertate fugienda. Quod si immortalitas consequeretur praesentis periculi fugam: tamen eo magis ea fugienda videretur, quo diuturnior servitus esset. Quum vero dies et noctes omnia nos undique fata circumstent: non est viri minimeque Romani dubitare, eum spiritum, quem naturae debeat, patriae reddere. 21. Concurritur undique ad commune incendium restinguendum. Veterani, primi Caesaris auctoritatem secuti, conatum Antonii repulerunt: post eiusdem furorem Martia legio fregit, Quarta afflixit. Sic, a suis legionibus condemnatus, irrupit in Galliam, quam sibi armis animisque infestam inimicamque cognovit. Hunc A. Hirtii, C. Caesaris exercitus insecuti sunt: post Pansae delectus Urbem totamque Italiam erexit. Unus omnium est hostis. Quamquam habet secum L. fratrem, carissimum populo Romano civem: cuius desiderium civitas ferre diutius non potest. 22. Quid illa taetrius bellua? quid immanius? qui ob eam caussam natus videtur, ne omnium mortalium turpissimus esset M. Antonius. Est una Trebellius, qui iam cum tabulis novis redit in gratiam:

T. Plancus, ceteri pares: qui id pugnant, id agunt, ut contra rempublicam restituti esse videantur. Sollicitant homines imperitos Saxae et Caphones, ipsi rustici atque agrestes, qui hanc rempublicam nec viderunt umquam nec videre constitutam volunt: qui non Caesaris, sed Antonii acta defendunt: quos avertit agri Campani infinita possessio: cuius eos non videre demiror, quum videant, se mimos et mimas habere vicinos. XI. 23. Ad has pestes opprimendas, quid est cur moleste feramus, quod M. Bruti accessit exercitus? immoderati, credo, hominis et turbulenti: videte, ne nimium paene patientis. Etsi in illius viri consiliis atque factis nihil nec nimium, nec parum umquam fuit. Omnis voluntas M. Bruti, patres conscripti, omnis cogitatio, tota mens auctoritatem senatus, libertatem populi Romani intuetur: haec habet proposita, haec tueri vult. Tentavit, quid patientia proficere posset. Nihil quum proficeret, vi contra vim experiendum putavit. Cui quidem, patres conscripti, vos idem tribuere hoc tempore debetis, quod a. d. XIII. Kalend. Ian. D. Bruto et C. Caesari, me auctore, tribuistis: quorum privatum de republica consilium et factum auctoritate vestra est comprobatum atque laudatum. 24. Quod idem in M. Bruto facere debetis, a quo insperatum et repentinum reipublicae praesidium legionum, equitatus, auxiliorum magnae et firmae copiae comparatae sunt: adiungendusque est Q. Hortensius, qui, quum Macedoniam obtineret, adiutorem se Bruto ad comparandum exercitum fidelissimum et constantissimum praebeuit. Nam de M. Appuleio separatim censeo referendum: cui testis est per litteras M. Brutus, eum principem fuisse ad conatum exercitus comparandi. 25. Quae quum ita sint:

quod C. Pansa, consul, verba fecit de litteris, quae a Q. Caepione Bruto, proconsule, allatae et in hoc ordine recitatae sunt, de ea re ita censeo: Quum Q. Caepionis Bruti, proconsulis, opera, consilio, industria, virtute difficillimo reipublicae tempore provincia Macedonia, Illyricum, cuncta Graecia, legiones, exercitus, equitatus in consulum, senatus populiue Romani potestate sint: id Q. Caepionem Brutum proconsulem bene et e republica et sua maiorumque suorum dignitate consuetudineque reipublicae bene gerendae fecisse eamque rem senatui populoque Romano gratam esse et fore: 26. utque Q. Caepio Brutus proconsul provinciam Macedoniam, Illyricum cunctamque Graeciam tueatur, defendat, custodiat incolumemque conservet, eique exercitui, quem ipse constituit, comparavit, praesit, pecuniaque ad rem militarem, si qua opus sit, quae publica sit et exigi possit, utatur, exigat, pecuniasque, a quibus videatur, ad rem militarem mutuas sumat, frumentum imperet, operamque det, ut cum suis copiis quam proxime Italiam sit: quumque ex litteris Q. Caepionis Bruti proconsulis intellectum sit, Q. Hortensii proconsulis opera et virtute vehementer rempublicam adiutam omniaque eius consilia cum consiliis Q. Caepionis Bruti proconsulis coniuncta fuisse, eamque rem magno usui reipublicae fuisse; Q. Hortensium proconsulem recte et ordine, exque republica fecisse: senatuique placere, Q. Hortensium proconsulem cum quaestoribus prove quaestoribus et legatis suis provinciam Macedoniam obtinere, quoad ei ex senatusconsulto successum sit.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. A N T O N I U M

PHILIPPICA UNDECIMA.

ARG. Dolabella quum, C. Trebonio Smyrnae interfecto, Asiam occupasset, a senatu hostis indicatus est. Belli autem cura ut C. Cassio imperatori committeretur, Cicero hac oratione suasit. Cuius in sententiam senatusconsultum factum esse, testis est Velleius II, 62.

I. 4. Magno in dolore sum, patres conscripti, vel maerore potius, quem ex crudeli et miserabili morte C. Trebonii, optimi civis moderatissimique hominis, accepimus; inest tamen aliquid, quod reipublicae profuturum putem. Perspeximus enim, quanta in iis, qui contra patriam scelerata arma ceperunt, inesset immanitas. Nam duo haec capita nata sunt post homines natos taeterrima et spurcissima, Dolabella et Antonius: quorum alter effecit, quod optabat; de altero patefactum est, quid cogitaret. L. Cinna crudelis: C. Marius in iracundia perseverans: L. Sulla vehemens: neque ullius horum in ulciscendo acerbitas progressa ultra mortem est. Quae tamen poena in cives nimis crudelis putabatur. 2. Ecce tibi geminum in scelere par, invisitatum, inauditum, ferum, barba-

rum. Itaque quorum summum quondam inter ipsos odium bellumque meministis, eosdem postea singulari inter se consensu et amore devinxit impurissimae naturae et turpissimae vitae similitudo. Ergo id, quod fecit Dolabella, in quo potuit, multis idem minatur Antonius. Sed ille quum procul abesset a consulibus exercitibusque nostris, neque dum senatum cum populo Romano conspirasse sensisset, fretus Antonii copiis ea scelera suscepit, quae Romae iam suscepta arbitrabatur a socio furoris sui. 3. Quid ergo hunc aliud moliri, quid optare censetis, aut quam omnino causam esse belli? Omnes, qui libere de republica sensimus, qui dignas nobis sententias diximus, qui populum Romanum liberum esse voluimus, statuit ille quidem non inimicos, sed hostes: maiora tamen in nos, quam in hostem, supplicia meditatur: mortem naturae poenam putat esse, iracundiae tormenta atque cruciatum. Qualis igitur hostis habendus est is, a quo victore si cruciatus absit, mors in beneficii parte numeretur? II. Quamobrem, patres conscripti, quamquam hortatore non egetis, (ipsi enim vestra sponte exarsistis ad libertatis recuperandae cupiditatem,) tamen eo maiore animo studioque libertatem defendite, quo maiora proposita victis supplicia servitutis videtis. 4. In Galliam invasit Antonius, in Asiam Dolabella: in alienam uterque provinciam. Alteri se Brutus obiecit, impetumque furentis atque omnia divexare ac diripere cupientis vitae suae periculo colligavit, progressu arcuit, a reditu refrenavit: obsideri se passus ex utraque parte constrinxit Antonium. Alter in Asiam irrupit. Cur? Si, ut in Syriam, patebat via certa neque longa: quid opus fuit cum legione praemisso Marso nescio quo Octavio, scelerato latrone at-

que egente, qui popularetur agros, vexaret urbes, non ad spem constituendae rei familiaris, quam tenere eum posse negant, qui norunt: (mihi enim hic senator ignotus est:) sed ad praesentem pastum mendicitatis suae, consecutus est Dolabella, nulla suspitione belli. 5. Quis enim id putaret? Secutae collocutiones familiarissimae cum Trebonio, complexusque summae benevolentiae falsi indices exstiterunt in amore simulato: dexterae, quae fidei testes esse solebant, perfidia sunt et scelere violatae: nocturnus introitus Smyrnam, quasi in hostium urbem, quae est fidelissimorum antiquissimorumque sociorum: oppressus Trebonius: si, ut ab eo, qui aperte hostis esset, incautus: si, ut ab eo, qui civis etiam tum speciem haberet, miser. Ex quo nimirum documentum nos capere fortuna voluit, quid esset victis extimescendum. Consularem hominem, consulari imperio provinciam Asiam obtinentem, Samiario exsuli tradidit: interficere captum statim noluit, ne nimis, credo, in victoria liberalis videretur. Quum verborum contumeliis optimum virum incesto ore lacerasset, tum verberibus ac tormentis quaestionem habuit pecuniae publicae, idque per biduum. Post cervicibus caput abscidit, idque affixum gestari iussit in pilo: reliquum corpus tractum atque laniatum abiecit in mare. 6. Cum hoc bellandum hoste est; cuius taeterrima crudelitate omnis barbaria superata est. Quid loquar de caede civium Romanorum? de direptione fanorum? Quis est, qui pro rerum atrocitate deplorare tantas calamitates queat? Et nunc tota Asia vagatur, volitat ut rex; nos alio bello distineri putat. Quasi vero non unum idemque bellum sit contra hoc iugum impiorum nefarium. III. Imaginem M. Antonii crudelitatis in Dolabella cernitis: ex hoc ef-

ficta est: ab hoc illa Dolabellae scelerum praecepta sunt tradita. Num leniorem, quam in Asia Dolabella fuit, in Italia, si liceat, fore putatis Antonium? Mihi quidem et ille pervenisse videtur, quoad progredi potuerit feri hominis amentia, neque Antonius ullius supplicii adhibendi, si potestatem habeat, ullam esse partem relicturus. 7. Ponite igitur ante oculos, patres conscripti, miseram illam quidem et flebilem speciem, sed ad incitandos animos vestros necessariam: nocturnum impetum in urbem Asiae clarissimam, irruptionem armatorum in Trebonii domum, quum miser ille prius latronum gladios videret, quam, quae res esset, audisset: furentis introitum Dolabellae, vocem impuram atque os illud infame, vincula, verbera, eculeum, tortorem carnificemque Samiarium. Quae tulisse illum fortiter et patienter ferunt. Magna laus, meoque iudicio omnium maxima. Est enim sapientis, quidquid homini accidere possit, id praemeditari ferendum modice esse, si evenerit. Maioris omnino est consilii providere, ne quid tale accidat: animi non minoris fortiter ferre, si evenerit. 8. Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis, quamquam eius numquam particeps fuit, ut suam insatiabilem crudelitatem exercuerit non solum in vivo, sed etiam in mortuo, atque in eius corpore lacerando atque vexando, quum animum satiare non posset, oculos paverit suos. IV. O multo miserior Dolabella, quam ille, quem tu miserrimum esse voluisti! Dolores Trebonius pertulit magnos: multi ex morbi gravitate maiores: quos tamen non miseros, sed laboriosos solemus dicere. Longus fuit dolor bidui: at compluribus annorum saepe multorum. Nec vero graviora sunt carnificum tormenta, quam interdum cruciamenta morbo-

rum. 9. Alia sunt, alia, inquam, o perditissimi homines et amentissimi, multo miseriora. Nam, quo maior vis est animi, quam corporis, hoc sunt graviora ea, quae concipiuntur animo, quam illa, quae corpore. Miserior igitur, qui suscipit in se scelus, quam is, qui alterius facinus subire cogitur. Cruciatus est a Dolabella Trebonius: et quidem a Karthaginiensibus Regulus. Qua re quum crudelissimi Poeni iudicati sint in hoste, quid in cive de Dolabella iudicandum est? An vero hoc conferendum est? aut dubitandum, uter miserior? isne, cuius mortem senatus populusque Romanus ulcisci cupit; an is, qui cunctis senatus sententiis hostis est iudicatus? Nam ceteris quidem vitae partibus, quis est, qui possit sine Trebonii maxima contumelia conferre vitam Trebonii cum Dolabellae? Alterius consilium, ingenium, humanitatem, innocentiam, magnitudinem animi in patria liberanda quis ignorat? alteri a puero pro deliciis crudelitas fuit: deinde ea libidinum turpitudine, ut in hoc sit semper ipse laetatus, quod ea faceret, quae sibi obiici ne ab inimico quidem possent verecundo. 10. Et hic, dii immortales! aliquando fuit meus. Occulta enim erant vitia non inquirenti. Neque nunc fortasse alienus ab eo essem, nisi ille vobis, nisi moenibus patriae, nisi huic urbi, nisi diis penatibus, nisi aris et focis omnium nostrum, nisi denique naturae et humanitati inventus esset inimicus. A quo admoniti, diligentius et vigilantius caveamus Antonium.

V. Etenim Dolabella non ita multos secum habuit notos et insignes latrones. At videtis, quos et quam multos habeat Antonius. Primum L. fratrem. Quam facem, dii immortales! quod facinus! quod scelus! quem gurgitem! quam voraginem! Quid eum non

sorbere animo, quid non haurire cogitatione, cuius sanguinem non bibere censetis? in cuius possessiones atque fortunas non impudentissimos oculos spe et mente defigere? 41. Quid Censorinum? qui se verho praetorem esse urbanum cupere dicebat, re certe noluit. Quid Bestiam? qui se consulatum in Bruti locum petere profitetur. Atque hoc quidem detestabile omen avertat Iuppiter! Quam absurdum autem, qui praetor fieri non potuerit, eum petere consulatum? Nisi forte damnationem pro praetura putat. Alter Caesar, Vopiscus ille, homo summo ingenio, summa potentia, qui ex aedilitate consulatum petit, solvatur legibus: quamquam leges eum non tenent, propter eximiam, credo, dignitatem. At hic, me defendente, quinquies absolutus est. Sexta palma urbana, etiam in gladiatore difficilis. Sed haec iudicum culpa, non mea est. Ego defendi fide optima: illi debuerunt clarissimum et praestantissimum senatorem in civitate retinere. Qui tamen nunc nihil aliud agere videtur, nisi ut intelligamus, illos, quorum res iudicatas irritas fecimus, bene et e republica iudicavisse. 42. Neque hoc in hoc uno est: sunt alii in eisdem castris honeste condemnati, turpiter restituti. Quod horum consilium, qui omnibus bonis hostes sunt, nisi crudelissimum, putatis fore? Accedit Saxa, nescio quis, quem nobis Caesar ex ultima Celtiberia tribunum plebis dedit, castrorum antea metator, nunc, ut sperat, Urbis: a qua quum sit alienus, suo capiti, salvis nobis, ominetur. Cum hoc veteranus Capho: quo neminem veterani peius oderunt. His, quasi praeter dotem, quam in civilibus malis acceperant, agrum Campanum est largitus Antonius, ut haberent reliquorum nutriculas praediorum: quibus utinam contenti essent! ferre-

mus: etsi tolerabile non erat: sed quidvis patiendum fuit, ut hoc taeterrimum bellum non haberemus.

VI. 43. Quid? illa castrorum M. Antonii lumina, nonne ante oculos proponitis? Primum duos collegas Antoniorum et Dolabellae, Nuculam et Lentonem, Italiae divisores lege ea, quam senatus per vim latam iudicavit: quorum alter commentatus est mimos, alter egit tragoediam. Quid dicam de Apulo Domitio? cuius bona modo proscripta vidimus: tanta procuratorum est negligentia. At hic nuper sororis filio infudit venenum, non dedit. Sed non possunt non prodige vivere, qui nostra bona sperant, quum effundant sua. Vidimus etiam P. Decii auctionem, clarissimi viri: qui, maiorum suorum exempla persequens, pro alieno se aere devovit. Emptor tamen in ea auctione inventus est nemo. Hominem ridiculum, qui se exire aere alieno putet posse, quum vendat aliena. 44. Nam quid ego de Trebellio dicam? quem ultae videntur furiae debitorum: vindicem enim tabularum novarum novam tabulam videmus. Quid de T. Planco? quem praestantissimus civis, Aquila, Pollentia expulit, et quidem crure fracto: quod utinam illi ante accidisset, ne huc redire potuisset! Lumen et decus illius exercitus paene praeterii, C. Annium Cimbrum, Lysidici filium, Lysidicum ipsum, Graeco verbo, quoniam omnia iura dissolvit: nisi forte iure Germanum Cimber occidit. Quum hanc et huius generis copiam tantam habeat Antonius: quod scelus omittet, cum Dolabella tantis se obstrinxerit parricidiis, nequaquam pari latronum manu et copia? 45. Quapropter, ut invitus saepe dissensi a Q. Fusio, ita sum eius sententiae libenter assensus. Ex quo iudicare debetis, me non cum homine solere, sed cum caussa dissidere. Itaque non

assentior solum, sed etiam gratias ago Q. Fufio. Dixit enim severam, gravem, republica dignam sententiam: indicavit hostem Dolabellam: bona eius censuit publice possidenda. Quo quum addi nihil posset: (quid enim atrocius potuit, quid severius decernere?) dixit tamen, si quis eorum, qui post se rogati essent, gravio- rem sententiam dixisset, in eam se iturum. Quam severitatem quis potest non laudare?

VII. 46. Nunc, quoniam hostis est iudicatus Dolabella, bello est persequendus. Neque enim quiescet: habet legionem, habet fugitivos, habet scelera- tam impiorum manum: est ipse confidens, impotens, gladiatorio generi mortis addictus. Quamobrem, quoniam cum Dolabella hesterno die hoste decreto bellum gerendum est, imperator est deligendus. Duae dictae sunt sententiae: quarum neutram probo: alteram, quia semper, nisi quum est necesse, pericu- losam arbitror: alteram, quia alienam his temporibus existimo. 47. Nam extraordinarium imperium populare atque ventosum est, minime nostrae gravi- tatis, minime huius ordinis. Bello Antiochi magno et gravi. quum L. Scipioni provincia obvenisset Asia, parumque in eo putaretur esse animi, parum roboris, senatusque ad collegam eius, C. Laelium, huius Sa- pientis patrem, negotium deferret: surrexit P. Afri- canus, frater maior L. Scipionis, et illam ignominiam a familia deprecatus est: dixitque et in fratre suo summam virtutem esse summumque consilium, ne- que se ei legatum, id aetatis iisque rebus gestis, de- futurum. Quod quum ab eo esset dictum; nihil est de Scipionis provincia commutatum: nec plus extra- ordinarium imperium ad id bellum quaesitum, quam duobus antea maximis Punicis bellis, quae a consuli-

bus, aut a dictatoribus gesta et confecta sunt: aut quam Pyrrhi, quam Philippi, quam post Achaico bello, quam Punico tertio: ad quod populus Romanus ita sibi ipse delegit idoneum ducem, P. Scipionem, ut eum tamen bellum gerere consulem vellet.

VIII. 48. Cum Aristonico bellum gerendum fuit, P. Licinio, L. Valerio consulibus. Rogatus est populus, quem id bellum gerere placeret: Crassus, consul et pontifex maximus, Flacco collegae, flamini Martiali, mulctam dixit, si a sacris discessisset. Quam mulctam populus remisit: pontifici tamen flaminem parere iussit. Sed ne tum quidem populus Romanus ad privatum detulit bellum: quamquam erat Africanus, qui anno ante de Numantinis triumphaverat: qui quum longe omnes belli gloria et virtute superaret, duas tantum tribus solas tulit. Ita populus Romanus consuli potius Crasso, quam privato Africano bellum gerendum dedit. De Cn. Pompeii imperiis, summi viri atque omnium principis, tribuni plebis turbulenti tulerunt. Nam Sertorianum bellum a senatu privato datum est, quia consules recusabant: quum L. Philippus pro consulibus eum se mittere dixit, non pro consule. 49. Quae igitur haec comitia? aut quam ambitionem constantissimus et gravissimus civis, L. Caesar, in senatum introduxit? Clarissimo viro atque innocentissimo decrevit imperium, privato tamen. In quo maximum nobis onus imposuit. Assensus ero: ambitionem induxero in curiam. Negaro: videbor suffragio meo, tamquam comitiis, honorem homini amicissimo denegasse. Quod si comitia placet in senatu habere: petamus, ambiamus. Tabella modo detur nobis, sicut populo data est. Cur committis, Caesar, ut aut praestantissimus vir, si tibi non

sit assensum, repulsam tulisse videatur, aut unus quisque nostrum praeteritus, si, quum pari dignitate simus, eodem honore digni non putemur. 20. At enim (nam id exaudio) C. Caesari adolescentulo imperium extraordinarium mea sententia dedi. Ille enim mihi praesidium extraordinarium dederat. Quum dico mihi, senatui dico populoque Romano. A quo respublica praesidium, ne cogitatum quidem, tantum haberet, ut sine eo salva esse non posset, huic extraordinarium imperium non darem? Aut exercitus adimendus aut imperium dandum fuit. Quae est enim ratio, aut qui potest fieri, ut sine imperio teneatur exercitus? Non igitur, quod ereptum non est, id existimandum est datum. Eripuissetis C. Caesari, patres conscripti, imperium, nisi dedissetis. Milites veterani, qui illius auctoritatem, imperium, nomen secuti, pro republica arma ceperant, volebant sibi ab illo imperari: legio Martia et Quarta ita se contulerant ad auctoritatem senatus populi-que Romani dignitatem, ut deposcerent imperatorem et ducem. Imperium C. Caesari belli necessitas, fasces senatus dedit. Otioso vero et nihil agenti privato, obsecro te, L. Caesar, (cum peritissimo homine mihi res est,) quando imperium senatus dedit?

IX. Sed de hoc quidem hactenus, ne refragari homini amicissimo ac de me optime merito videar. Etsi quis potest refragari non modo non petenti, verum etiam recusanti? 21. Illa vero, patres conscripti, aliena consulum dignitate, aliena temporum gravitate sententia est, ut consules Dolabellae persequendi caussa Asiam et Syriam sortiantur. Dicam, cur inutile reipublicae, sed prius, quam turpe consulibus sit, videte. Quum consul designatus obsideatur, quum in

eo liberando salus sit posita reipublicae, quum a populo Romano pestiferi cives parricidaeque desciverint, quumque id bellum geramus, quo bello de dignitate, de libertate, de vita decernamus, et, si in potestatem quis Antonii venerit, proposita sint tormenta atque cruciatus: quumque harum rerum omnium decertatio consulibus optimis et fortissimis commissa et commendata sit: Asiae et Syriae mentio fiet, ut aut suspicioni crimen aut invidiae materiam dedisse videamur? 22. At vero ita decernunt, *ut liberato Bruto*: id enim restabat: ut relicto, deserto, prodito. Ego vero mentionem omnino provinciarum factam dico alienissimo tempore. Quamvis enim intentus animus tuus sit, C. Pansa, sicut est, ad virum fortissimum et omnium clarissimum liberandum, tamen rerum natura cogit te necessario referre animum aliquando ad Dolabellam persequendum, et partem aliquam in Asiam et Syriam derivare curae et cogitationis tuae. Si autem fieri posset, vel plures te animos habere vellem, quos omnes ad Mutinam intenderes. Quod quoniam fieri non potest, istoc animo, quem habes praestantissimum atque optimum, nihil te volumus, nisi de Bruto cogitare. 23. Facis tu id quidem, et eo maxime incumbis! duas tamen res, magnas praesertim, non modo agere uno tempore, sed ne cogitando quidem explicare quisquam potest. Incitare et inflammare tuum istuc praestantissimum studium, non ad aliam ulla ex parte curam transferre debemus.

X. Adde istuc sermones hominum, adde suspensiones, adde invidiam. Imitare me, quem tu semper laudasti: qui instructam ornatamque a senatu provinciam deposui, ut incendium patriae, omissa omni cogitatione, restinguerem. Nemo erit praeter unum

me, quicum profecto, si quid interesse tua putasses, pro summa familiaritate nostra communicasses, qui credat, te invito, provinciam tibi esse decretam. Hanc, quaeso, pro tua singulari sapientia, reprime famam: atque effice, ne id, quod non curas, cupere videare.

24. Quod quidem eo vehementius tibi laborandum est, quia in eandem cadere suspicionem collega, vir clarissimus, non potest. Nihil horum scit, nihil suspicatur. Bellum gerit: in acie stat: de sanguine et de spiritu decertat: ante provinciam sibi decretam audiet, quam potuerit tempus ei rei datum suspicari. Vereor, ne exercitus quoque nostri, qui non delectus necessitate, sed voluntariis studiis se ad rempublicam contulerunt, tardentur animis, si quidquam aliud a nobis, nisi de instanti bello cogitatum putabunt. Quod si provinciae consulibus expetendae videntur, sicut saepe multis clarissimis viris expetitae sunt: reddite prius nobis Brutum, lumen et decus civitatis: qui ita conservandus est, ut id signum, quod de caelo delapsum Vestae custodiis continetur: quo salvo, salvi sumus futuri. Tunc vel in caelum vos, si fieri poterit, humeris nostris tollemus: provincias certe dignissimas vobis deligemus. Nunc quod agitur, agamus. Agitur autem, liberine vivamus, an mortem obeamus: quae certe servituti anteponenda est.

25. Quid, si etiam affert tarditatem ista sententia ad Dolabellam persequendum? Quando enim veniet consul? An id expectamus, quo ne vestigium quidem Asiae civitatum atque urbium relinquatur? At mittent aliquem de suo numero. Valde mihi probari potest, qui paullo ante clarissimo viro privato imperium extra ordinem non dedi. At hominem dignum mittent. Num P. Servilio digniorem? At eum quidem civitas non habet.

Quod ergo ipse nemini putat dandum, ne a senatu quidem; id ego unius iudicio delatum comprobem? 26. Expedito nobis homine et parato, patres conscripti, opus est, et eo, qui imperium legitimum habeat: qui praeterea auctoritatem, nomen, exercitum, perspectum animum in republica liberanda.

XI. Quis igitur is est? Aut M. Brutus aut C. Cassius aut uterque. Decernerem plane, sicut multi*, consulem alterum ambove, ni Brutum colligassemus in Graecia, et eius auxilium ad Italiam vergere, quam ad Asiam maluissemus: non ut ex ea acie respectum haberemus, sed ut ipsa acies subsidium haberet etiam transmarinum. Praeterea, patres conscripti, M. Brutum retinet etiam nunc C. Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam urbem et gravem: tenet, opinor, Byllidem: tenet Amantiam: instat Epiro: urget Illyricum: habet aliquot cohortes, habet equitatum. Hinc, si Brutus erit traductus ad aliud bellum, Graeciam certe amiserimus. Est autem etiam de Brundisio atque illa ora Italiae providendum. Quamquam miror tamdiu morari Antonium. Solet enim accipere ipse manicas, nec diutius obsidionis metum sustinere. Quod si confecerit Brutus et intellexerit plus se reipublicae profuturum, si Dolabellam persequatur, quam si in Graecia maneat: aget ipse per sese, ut adhuc quoque fecit: neque in tot incendiis, quibus confestim succurrendum est, exspectabit senatum. 27. Nam et Brutus et Cassius multis iam in rebus ipse sibi senatus fuit. Necesse est enim, in tanta conversione et perturbatione omnium rerum, temporibus potius parere, quam moribus. Nec enim nunc primum aut Brutus aut Cassius salutem libertatemque patriae legem sanctissimam et morem optimum iudicavit. Ita-

que si ad nos nihil referretur de Dolabella persequendo, tamen ego pro decreto putarem, quum essent tales virtute, auctoritate, nobilitate summi viri: quorum alterius iam notus nobis est exercitus, alterius auditus. XII. Non igitur Brutus exspectavit decreta nostra, quum studia nosset. Neque enim est in provinciam suam Cretam profectus: in Macedoniam alienam advolavit: omnia sua putavit, quae vos vestra esse velletis: legiones conscripsit novas, excepit veteres: equitatum ad se abduxit Dolabellae, atque eum, nondum tanto parricidio oblitum, hostem sua sententia iudicavit. Nam ni ita esset, quo iure equitatum a consule abduceret? 28. Quid? C. Cassius, pari magnitudine animi et consilii praeditus, nonne eo ex Italia consilio profectus est, ut prohiberet Syria Dolabellam? Qua lege? quo iure? Eo, quod Iuppiter ipse sanxit, ut omnia, quae reipublicae salutaria essent, legitima et iusta haberentur. Est enim lex nihil aliud, nisi recta et a numine deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibens contraria. Huic igitur legi paruit Cassius, quum est in Syriam profectus, alienam provinciam, si homines legibus scriptis uterentur, his vero oppressis, suam lege naturae. 29. Sed ut ea vestra quoque auctoritate firmetur, censeo: Quum P. Dolabella, quique eius crudelissimi et taeterrimi facinoris ministri, socii, adiutores fuerunt, hostes populi Romani a senatu iudicati sint; quumque senatus P. Dolabellam bello persequendum censuerit, ut is, qui omnia deorum hominumque iura novo, inaudito, inexpressibili scelere polluerit, nefarioque patriae se parricidio obstrinxerit, poenas diis hominibusque meritas debitasque persolvat: 30. senatui placere, C. Cassium proconsulem provinciam Syriam obtinere, uti, qui

eam optimo iure provinciam obtinuerit: eumque a Q. Marcio Crispo proconsule, L. Statio Murco proconsule, A. Allieno legato exercitus accipere, eosque ei tradere: cumque his copiis, et si quas praeterea paraverit, bello P. Dolabellam terra marique persequi: eius belli gerendi causa, quibus ei videatur, naves, nautas, pecuniam, cetera, quae ad id bellum gerendum pertineant, ut imperandi in Syria, Asia, Bithynia, Ponto ius potestatemque habeat: utque, quamcumque in provinciam eius belli gerendi causa advenerit, ibi maius imperium C. Cassii, proconsulis, sit, quam eius erit, qui eam provinciam tum obtinebit, quum C. Cassius proconsul in eam provinciam venerit: 31. regem Deiotarum patrem, et regem Deiotarum filium, si, ut multis bellis saepenumero imperium populi Romani iuverint, item C. Cassium proconsulem copiis suis opibusque iuissent, senatui populoque Romano gratum esse facturos: itemque si ceteri reges, tetrarchae dynastaeque fecissent, senatum populumque Romanum eorum officii non immemorem futurum; utique C. Pansa, A. Hirtilius consules, alter ambove, si eis videbitur, republica recuperata, de provinciis consularibus, praetoriis, ad hunc ordinem primo quoque tempore referant. Interea provinciae ab iis, a quibus obtinentur, obtineantur, quoad cuique ex senatusconsulto successum sit.

XIII. 32. Hoc senatusconsulto ardentem inflammabitis, et armatum armabitis Cassium. Nec enim animum eius potestis ignorare nec copias. Animus is est, quem videtis: copiae, quas audistis, fortis et constantis viri, qui, ne vivo quidem Trebonio, Dolabellae latrocinium in Syriam penetrare sivisset. Allienus, familiaris et necessarius meus, post interitum

Trebonii profectus ne dici quidem se legatum Dolabellae volet. Est Q. Caecilii Bassi, privati illius quidem, sed fortis et praeclari viri, robustus et victor exercitus. 33. Deiotari regis, et patris et filii, et magnus et nostro more instructus exercitus; summa in filio spes, summa ingenii indoles, summaque virtus. Quid de patre dicam? cuius benevolentia in populum Romanum est ipsius aequalis aetati: qui non solum socius imperatorum nostrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum suarum. Quae de illo viro Sulla, quae Murena, quae Servilius, quae Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter saepe in senatu praedicaverunt? 34. Quid de Cn. Pompeio loquar? qui unum Deiotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum vereque benevolum, unum fidelem populo Romano iudicavit. Fuimus imperatores, ego et M. Bibulus, in propinquis finitimisque provinciis. Ab eodem rege adiuti sumus et equitatu et pedestribus copiis. Secutum est hoc acerbissimum et calamitosissimum civile bellum. In quo quid faciendum Deiotaro, quid omnino rectius fuerit, dicere non est necesse: praesertim, quum contra ac Deiotarus sensit, victoria belli iudicaret. Quo in bello si fuit error, communis ei fuit cum senatu: sin recta sententia, ne victa quidem caussa vituperanda est. Ad has copias accedent alii reges, etiam delectus accedent. 35. Neque vero classes deerunt: tanti Tyrii Cassium faciunt, tanti eius in Syria nomen atque Phoenice est. XIV. Paratum habet imperatorem, C. Cassium, patres conscripti, respublica contra Dolabellam, nec paratum solum, sed peritum atque fortem. Magnas ille res gessit ante Bibuli, summi viri, adventum, quum Parthorum nobilissimos duces maximasque co-

pias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit. Maximam eius et singularem laudem praetermitto. Cuius enim praedicatio nondum omnibus grata est, hanc memoriae potius, quam vocis testimonio conservemus. 36. Animadverti, patres conscripti, dici iam a quibusdam, exornari etiam nimium a me Brutum, nimium Cassium ornari: Cassio vero sententia mea dominatum et principatum dari. Quos ego orno? Nempe eos, qui ipsi sunt ornamenta reipublicae. Quid? D. Brutum nonne omnibus sententiis semper ornavi? Num igitur reprehenditis? An Antonios potius ornarem, non modo suarum familiarum, sed Romani nominis probra atque dedecora? an Censorinum ornem, in bello hostem, in pace sectorem? An cetera ex eodem latrocinio naufragia colligam? Ego vero istos, otii, concordiae, legum, iudiciorum, libertatis inimicos, tantum abest ut ornem, ut effici non possit, quin eos tam oderim, quam rempublicam diligo. 37. Vide, inquit, ne veteranos offendas. Hoc enim vel maxime exaudio. Ego vero veteranos tueri debeo, sed hos, quibus sanitas est: certe timere non debeo. Eos veteranos, qui pro republica arma ceperunt secutique sunt C. Caesarem, auctoritate beneficiorum paternorum, hodieque rempublicam defendunt cum magno periculo, non tueri solum, sed etiam comcodis augere debeo. Qui autem quiescunt, ut sexta et octava legio, in magna gloria et laude ponendos puto. Comites vero Antonii, qui, postquam beneficia Caesaris comederunt, consulem designatum obsident, huic urbi ferro ignique minitantur, Saxae se et Caphoni tradiderunt, ad facinus praedamque natis, num quis est, qui tuendos putet? Ergo aut boni sunt, quos etiam ornare, aut quieti, quos conservare debemus, aut im-

pīi, quorum contra furorem et bellum et iusta arma suscepimus. XV. 38. Quorum igitur veteranorum animos ne offendamus, veremur? Eorumne, qui D. Brutum obsidione cupiunt liberare? quibus quum Bruti salus cara sit, qui possunt Cassii nomen odisse? An eorum, qui utrisque armis vacant? Non vereor, ne acerbis civis quisquam istorum sit, qui otio delectantur. Tertio vero generi non militum veteranorum, sed importunissimorum hostium, cupio quam acerbissimum dolorem inurere. Quamquam, patres conscripti, quousque dicemus sententias veteranorum arbitrari? Quod eorum tantum fastidium est, quae tanta arrogantia, ut ad arbitrium illorum imperatores etiam deligamus? 39. Ego autem (dicendum est enim, patres conscripti, quod sentio,) non tam veteranos intuendos nobis arbitror, quam quid tirones milites, flos Italiae, quid novae legiones, ad liberandam patriam paratissimae, quid cuncta Italia de vestra gravitate sentiat. Nihil enim semper floret: aetas succedit aetati: diu legiones Caesaris viguerunt: nunc vigent Pansae, vigent Hirtii, vigent Caesaris filii, vigent Planci: vincunt numero, vincunt aetatibus: nimirum etiam auctoritate vincunt. Id enim bellum gerunt, quod ab omnibus gentibus comprobatur. Itaque his promissa sunt praemia: illis persoluta. Fruantur his illi, persolvantur his, quae spopondimus. Id enim deos immortales spero aequissimum iudicare.

40. Quae quum ita sint, eam, quam dixi, sententiam vobis, patres conscripti, censeo comprobendam.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. A N T O N I U M

PHILIPPICA DUODECIMA.

ARG. Pansa consule de legatis iterum ad Antonium mittendis referente, fuerunt, qui P. Servilium et Ciceronem mitti vellent. Post hos sententiam rogatus ipse Cicero, legationem non modo supervacaneam et inutilem, sed etiam turpem perniciosamque fore ostendit. Quod si habenda pacis ratio sit, se tamen mittendum esse negat, qui et legationem semper dissuaserit, et sine vitae periculo mitti nequeat, reipublicae vero plurimum iam prodesse possit.

I. 1. Etsi minime decere videtur, patres conscripti, falli, decipi, errare eum, cui vos maximis saepe de rebus assentiamini: consolor me tamen, quoniam vobiscum pariter et una cum sapientissimo consule erravi. Nam quum duo consulares spem honestae pacis nobis attulissent, quod erant familiares M. Antonii, quod domestici, nosse aliquod eius vulnus, quod nobis ignotum esset, videbantur: apud alterum uxor, liberi: alter quotidie litteras mittere, accipere, aperte favere Antonio. 2. Hi subito hortari ad pacem, quod iamdiu non fecissent, non sine caussa videbantur. Accessit consul hortator. At qui consul? Si prudentiam quae-

rimus, qui minime falli posset: si virtutem, qui nullam pacem probaret, nisi Antonio cedente atque victo: si magnitudinem animi, qui praeferret mortem servituti. Vos autem, patres conscripti, non tam immemores vestrorum gravissimorum decretorum videbamini, quam, spe allata deditionis, quam amici pacem appellerent, de imponendis, non de accipiendis legibus cogitare. Auxerat autem meam quidem spem, credo item vestram, quod domum Antonii afflictam maestitia audiebam, lamentari uxorem: hic etiam fautores Antonii, quorum in vultu habitant oculi mei, tristiores videbam. 3. Quod si non ita est, cur a Pisone et a Caleno potissimum, cur hoc tempore, cur tam improvise, cur tam repente pacis est facta mentio? Negat Piso scire se, negat audisse quidquam: negat Calenus, rem ullam novam allatam esse. Atque id nunc negant, posteaquam nos pacificatoria legatione implicatos putant. Quid ergo opus est novo consilio, si in re nihil omnino novi est? II. Decepti, decepti, inquam, sumus, patres conscripti: Antonii est acta causa ab amicis eius, non publica. Quod videbam equidem; sed quasi per caliginem praestrinxerat aciem animi D. Bruti salus. Quod si in bello dari vicarii solerent, libenter me, ut D. Brutus emitteretur, pro illo includi paterer. 4. Atque hac voce Q. Fufii capti sumus: *ne si a Mutina quidem recesserit, audiemus Antonium? ne si in senatus quidem potestatem futurum se dixerit?* Durum videbatur: itaque fracti sumus: cessimus. Recedit igitur a Mutina? Nescio. Paret senatui? Credo, inquit Calenus: *sed ita, ut teneat dignitatem.* Valde hercule vobis laborandum est, patres conscripti, ut vestram dignitatem amittatis, quae maxima est, Antonii, quae neque est ulla neque esse potest, retineatis:

ut eam per vos recuperet, quam per se perdidit. Si iacens vobiscum aliquid ageret, audirem fortasse: quamquam (sed hoc malo dicere) audirem. Stanti resistendum est, aut concedenda una cum dignitate libertas. 5. At non est integrum. Constituta legatio est. Quid autem integrum non est sapienti, quod restitui potest? Cuiusvis hominis est errare: nullius, nisi insipientis, in errore perseverare. Posteriores enim cogitationes (ut aiunt) sapientiores solent esse. Discussa est illa caligo, quam paullo ante dixi: diluxit, patet, videmus omnia, neque per nos solum, sed admonemur a nostris. Attendistis paullo ante, praestantissimi viri quae esset oratio. Maestam, inquit, domum offendi, coniugem, liberos. Admirabantur boni viri, accusabant amici, quod spe pacis legationem suscepissem. Nec mirum, P. Servili. Tuis enim verissimis gravissimisque sententiis omni est non dico dignitate, sed etiam spe salutis spoliatus Antonius. 6. Ad eum te ire legatum, quis non miraretur? De me experior: cuius idem consilium, quod tuum, sentio, quam reprehendatur. Nos reprehendimur soli? Quid? vir fortissimus Pansa sine caussa tam accurate paullo ante locutus est tamdiu? Quid egit, nisi uti falsam prodicionis a se suspicionem depelleret? Unde autem est ista suspicio? Ex pacis patrocínio repentino, quod subito suscepit, eodem captus errore, quo nos.

7. Quod si est erratum, patres conscripti, spe falsa atque fallaci: redeamus in viam. Optimus est portus poenitenti, mutatio consilii. III. Quid enim, per deos immortales! potest reipublicae prodesse nostra legatio? Prodesse dico? Quid, si etiam obfutura est? Obfutura? Quid, si iam nocuit? An vos acerrimam illam et fortissimam populi Romani libertatis recupe-

randae cupiditatem non imminutam ac debilitatam putatis, legatione pacis audita? Quid municipia censeatis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem studio, quo contra commune incendium exarserat? An non putamus fore, ut eos poeniteat profectos esse, et prae se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt, qui arma, qui se totos et animis et corporibus in salutem reipublicae contulerunt? Quem ad modum vestrum hoc consilium Capua probabit, quae temporibus his Roma altera est? Illa impios cives iudicavit, eiecit, exclusit. Illi, illi, inquam, urbi, fortissime conanti, e manibus est ereptus Antonius. 8. Quid? legionum nostrarum nervos nonne his consiliis incidimus? Quis est enim, qui ad bellum inflammato animo futurus sit, spe pacis oblata? Ipsa illa Martia, caelestis et divina legio, hoc nuntio languescet et mollietur atque illud pulcherrimum Martium nomen amittet: excident gladii: fluent arma de manibus. Senatum enim secuta, non arbitrabitur se graviore odio in Antonium esse debere, quam senatum. Pudet huius legionis, pudet quartae, quae pari virtute nostram auctoritatem probans, non ut consulem et imperatorem suum, sed ut hostem et oppugnatorem patriae, reliquit Antonium: pudet optimi exercitus, qui coniunctus est ex duobus: qui iam lustratus, qui profectus ad Mutinam est: qui si pacis, id est, timoris nostri nomen audiverit, ut non referat pedem, insistet certe. Quis enim, revocante et receptui canente senatu, properet dimicare? IV. 9. Quid autem hoc iniustius, quam nos, inscientibus iis, qui bellum gerunt, de pace decernere? nec solum inscientibus, sed etiam invitis? An vos A. Hirtium, praeclarissimum consulem, C. Caesarem, deorum beneficio natum ad

haec tempora, quorum epistolas, spem victoriae declarantes, in manu teneo, pacem velle censetis? Vincere illi expetunt, pacisque dulcissimum et pulcherri-
mum nomen non pactione, sed victoria concupiverunt. Quid? Galliam quo tandem animo hanc rem auditu-
ram putatis? Illa enim huius belli propulsandi, ad-
ministrandi, sustinendi principatum tenet. Gallia D.
Bruti nutum ipsum, ne dicam imperium, secuta armis,
viris, pecunia, belli principia firmavit: eadem crudeli-
tati M. Antonii suum totum corpus obiecit: exhauri-
tur, vastatur, uritur. Omnes aequo animo belli pati-
tur iniurias, dummodo repellat periculum servitutis.
40. Et, ut omittam reliquas partes Galliae, (nam sunt
omnes pares,) Patavini alios excluserunt, alios eiece-
runt, missos ab Antonio: pecunia, militibus, et, quod
maxime deerat, armis, nostros duces adiuverunt. Fe-
cerunt idem reliqui, qui quondam in eadem caussa
erant et propter multorum annorum iniurias alienati
a senatu putabantur: quos minime mirum est, com-
municata cum his republica, fideles esse, qui etiam
expertes eius fidem suam semper praestiterunt.

V. His igitur omnibus victoriam sperantibus pa-
cis nomen afferemus, id est desperationem victoriae?
41. Quid, si ne potest quidem ulla esse pax? Quae
enim est conditio pacis, in qua ei, cum quo pacem fa-
cias, nihil concedi potest? Multis rebus a nobis ad pa-
cem invitatus Antonius bellum tamen maluit. Missi
legati repugnante me: sed tamen missi. Delata man-
data: non paruit. Denuntiaturum est, ne Brutum obsi-
deret, a Mutina discederet: oppugnavit etiam vehe-
mentius. Et ad eum legatos de pace mittemus, qui
pacis nuntios repudiavit? Verecundioremne coram
putamus in postulando fore, quam fuerit tum, quum

misit mandata ad senatum? Atqui tum ea petebat, quae videbantur improba omnino, sed tamen aliquo modo posse concedi: nondum erat vestris tam gravissimis, tamque multis iudiciis ignominiisque concisus: nunc ea petit, quae dare nullo modo possumus, nisi prius volumus nos bello victos confiteri. 42. Senatusconsulta falsa delata ab eo iudicavimus: num ea vera possumus iudicare? Leges statuimus per vim et contra auspicia latas, iisque nec populum nec plebem teneri: num eas restitui posse censetis? Sestertium septies millies avertisse Antonium pecuniae publicae iudicavistis: num fraude poterit carere peculatus? Immunitates ab eo, civitates, sacerdotia, regna venierunt: num figentur rursus eae tabulae, quas vos decretis vestris refixistis? VI. Quod si ea, quae decrevimus, obruere, num etiam memoriam rerum delere possumus? Quando enim obliviscetur ulla posteritas, cuius scelere in hac vestitus foeditate fuerimus? Ut centurionum legionis Martiae Brundisii profusus sanguis eluatur: num elui praedicatio crudelitatis poterit? Ut media praeteream: quae vetustas tollet operum circa Mutinam taetra monumenta, sceleris indicia latrociniique vestigia? 43. Huic igitur importuno atque impuro paricidae, quid habemus, per deos immortales! quod remittamus? An Galliam ultimam et exercitum? quid est aliud, non pacem facere, sed differre bellum? nec solum propagare bellum, sed concedere etiam victoriam? An ille non vicerit, quacumque conditione in hanc urbem cum suis venerit? Armis nunc omnia tenemus: auctoritate valemus plurimum: absunt tot perditii cives, nefarium secuti ducem. Tamen eorum ora sermonesque, qui in Urbe ex eo numero relictii sunt, ferre non possumus. Quid censetis, quum tot

uno tempore irruerint? nos arma posuerimus, illi non? nonne nos nostris consiliis victos in perpetuum fore? 14. Ponite ante oculos M. Antonium consularem: sperantem consulatum Lucium adiungite: supplete ceteros, neque nostri ordinis solum, honores et imperia meditantes: nolite ne Tirones quidem, Numisios, et Mustelas Sciosve contemnere. Cum his facta pax non erit pax, sed pactio servitutis. L. Pisonis, amplissimi viri, praeclara vox, a te non solum in hoc ordine, Pansa, sed etiam in concione iure laudata est. Excessurum se ex Italia dixit, deos penates et sedes patrias relicturum, si (quod dii omen averterint!) rempublicam oppressisset Antonius. VII. 15. Quaero igitur a te, L. Piso, nonne oppressam rempublicam putes, si tot, tam impii, tam audaces, tam facinorosi recepti sint? Quos nondum tantis parricidiis contaminatos vix ferebamus, hos nunc omni scelere coopertos, tolerabiles censes civitati fore? Aut isto tuo, mihi crede, consilio erit utendum, ut cedamus, abeamus, vitam inopem et vagam persequamur, aut cervices latronibus dandae, atque in patria cadendum est. Ubi sunt, C. Pansa, illae cohortationes pulcherrimae tuae, quibus a te excitatus senatus, inflammatus populus Romanus, non solum audivit, sed etiam didicit, nihil esse homini Romano foedius servitute? 16. Idcircone saga sumpsimus, arma cepimus, iuventutem omnem ex tota Italia excussimus, ut, exercitu florentissimo et maximo, legati ad pacem mitterentur? si accipiendam, cur non rogamur? si postulandam, quid timemus? In hac ego legatione sim, aut ad id consilium admiscear, in quo, ne si dissenserō quidem a ceteris, sciturus populus Romanus sit? Ita fiet, ut, si quid remissum aut concessum sit, meo semper periculo peccet Anto-

nus, quum ei peccandi potestas a me concessa videatur.

47. Quod si habenda cum M. Antonii latrocinio pacis ratio fuit, mea tamen persona ad istam pacem conciliandam minime fuit deligenda. Ego numquam legatos mittendos censui: ego ante legatorum reditum ausus sum dicere, Pacem ipsam si afferrent, quoniam sub nomine pacis bellum lateret, repudiandam: ego princeps sagorum: ego semper illum hostem appellavi, quum alii adversarium, semper hoc bellum, quum alii tumultum. Nec haec in senatu solum: eadem ad populum egi: neque solum in ipsum, sed in eius socios facinorum et ministros, et praesentes et eos, qui una sunt: in totam denique M. Antonii domum sum semper invectus. 48. Itaque, ut alacres et laeti, spe pacis oblata, inter se impii cives, quasi vicissent, gratulabantur, sic me iniquum eierabant: de me querebantur. Diffidebant etiam Servilio. Meminerant, eius sententiis confixum Antonium: L. Caesarem, fortem quidem illum et constantem senatorem, avunculum tamen: Calenum procuratorem: Pisonem familiarem: te ipsum, Pansa, vehementissimum et fortissimum consulem, factum iam putant leniorem: non quo ita sit aut esse possit; sed mentio a te facta pacis suspicionem multis attulit immutatae voluntatis. Inter has personas me interiectum amici Antonii moleste ferunt: quibus gerendus mos est, quoniam semel liberales esse coepimus. VIII. 49. Proficiscantur legati optimis ominibus: sed ii proficiscantur, in quibus non offendatur Antonius. Quod si de Antonio non laboratis, mihi certe, patres conscripti, consulere debetis. Parcite oculis saltem meis, et aliquam veniam iusto dolori date. Quo enim aspectu videre potero, (mitto

hostem patriae, ex quo mihi odium in illum commune vobiscum est,) sed quomodo aspiciam mihi uni crudelissimum hostem, ut declarant eius de me acerbissimae conciones? Adeone me ferreum putatis, ut cum eo congredi aut illum aspicere possim? qui nuper, quum in concione donaret eos, qui ei de parricidis audacissimi videbantur, mea bona donare se dixit Petissio Urbinati, qui ex naufragio luculenti patrimonii ad haec Antoniana saxa proiectus est. 20. An L. Antonium aspicere potero? cuius ego crudelitatem effugere non potuissem, nisi me moenibus et portis et studio municipii mei defendissem. Atque idem hic mirmillo Asiaticus, latro Italiae, collega Lentonis et Nuculae, quum Aquilae primipili nummos aureos daret, de meis bonis se dare dixit. Si enim de suis dixisset, ne aquilam quidem ipsam credituram putavit. Non ferent, non ferent, inquam, oculi Saxam, Caphonem, non duos praetores, non tribunum plebis, non duo designatos tribunos, non Bestiam, non Trebellium, non T. Plancum. Non possum animo aequo videre tot tam importunos, tam sceleratos hostes: nec id fit fastidio meo, sed caritate reipublicae. 21. Sed vincam animum, mihiq; imperabo: dolorem iustissimum, si non potuero frangere, occultabo. Quid? vitae censetisne, patres conscripti, habendam mihi aliquam esse rationem? quae mihi quidem minime cara est, praesertim quum Dolabella fecerit, ut optanda mors esset, modo sine cruciatu atque tormentis: vobis tamen et populo Romano vilis esse spiritus meus non debet. Is enim sum, nisi me forte fallo, qui vigiliis, curis, sententiis, periculis etiam, quae plurima adii propter acerbissimum omnium in me odium impiorum, perfecерim, ut non obstarem reipublicae: ne quid arrogantius videar

dicere. IX. 22. Quod quum ita sit, nihilne mihi de periculo meo cogitandum putatis? Hic quum essem in Urbe ac domi, tamen multa saepe tentata sunt, ubi me non solum amicorum fidelitas, sed etiam universae civitatis oculi custodiunt. Quid censetis, quum iter ingressus ero, longum praesertim? nullasne insidias extimescendas? Tres viae sunt ad Mutinam, quo festinat animus, ut quam primum illud pignus libertatis populi Romani, D. Brutum, aspicere possim: cuius in complexu libenter extremum vitae spiritum ediderim, quum omnes actiones horum mensium, omnes sententiae meae pervenerint ad eum, qui mihi fuit propositus, exitum. Tres ergo, ut dixi, viae; a supero mari, Flaminia: ab infero, Aurelia: media Cassia. 23. Nunc, quaeso, attendite, num aberret coniectura suspicio periculi mei. Etruriam discriminat Cassia. Scimusne igitur, Pansa, quibus in locis nunc sit Lentonis Caesennii septemviralis auctoritas? Nobiscum nec animo certe est, nec corpore. Si autem aut domi est aut non longe a domo, certe in Etruria est, id est, in via. Quis igitur mihi praestat, Lentonem uno capite esse contentum? Dic mihi praeterea, Pansa, Ventidius ubi sit, cui fui semper amicus, antequam ille reipublicae bonisque omnibus tam aperte est factus inimicus. Possum Cassiam vitare, tenere Flaminiam. Quid, si Anconam, ut dicitur, Ventidius venerit? poterone Ariminum tuto accedere? Restat Aurelia. Hic quidem etiam praesidia habebo: possessiones enim sunt P. Clodii: tota familia occurret: hospitio invitabit propter familiaritatem notissimam. X. 24. Hisce ego me viis committam, qui Terminalibus nuper in suburbium, ut eodem die reverterer, ire non sum ausus? Domesticis me parietibus vix tueor sine amicorum custodiis. Itaque

in Urbe maneo. Si sic licebit, manebo. Haec mea sedes est, haec vigilia, haec custodia, hoc praesidium stativum. Teneant alii castra, regna, res bellicas: oderint hostem: nam hoc caput est: nos, ut dicimus semperque fecimus, Urbem et res urbanas vobiscum pariter tuebimur. Neque vero recuso munus hoc: quamquam populum Romanum video pro me recusare. Nemo me minus timidus, nemo cautior. Res declarat. Vigessimus annus est, quum omnes scelerati me unum petunt. Itaque ipsi, ne dicam mihi, reipublicae poenas dederunt: me salvum adhuc respublica conservavit sibi. Timide hoc dicam: scio enim quidvis homini accidere posse: verumtamen semel circumseptus lectis valentissimorum hominum viribus cecidi sciens, ut honestissime exurgere possem. 25. Possumne igitur satis videri cautus, satis providus, si me huic itineri tam infesto tamque periculoso commiserō? Gloriam in morte debent ii, qui in republica versantur, non culpae reprehensionem et stultitiae vituperationem relinquere. Quis bonus non luget mortem Trebonii? quis non dolet interitum talis et civis et viri? At sunt, qui dicant: dure illi quidem, sed tamen dicunt: minus dolendum, quod ab homine impuro nefarioque non caverit. Etenim qui multorum custodem se profiteatur, eum sapientes sui primum capitis aiunt custodem esse oportere. Quum septus sis legibus et iudiciorum metu, non sunt omnia timenda, neque ad omnes insidias praesidia quaerenda. Quis enim audeat luci, quis in militari via, quis bene comitatum, quis illustrem aggredi? 26. Haec neque hoc tempore, neque in me valent. Non modo enim poenam non extimescet, qui mihi vim attulerit, sed etiam gloriam sperabit a latronum gregibus et praemia.

XI. Haec ego in Urbe praevideo: facilis est circumspectus, unde exeam, quo progrediar, quid ad dextram, quid ad sinistram sit. Num idem in Apennini tramitibus facere potero? in quibus, etiamsi non erunt insidiae, quae facillime esse poterunt, animus tamen erit sollicitus, ut nihil possit de officiis legationis attendere. Sed effugi insidias, perrupi Apenninum. Nempe in Antonii congressum colloquiumque veniendum est. Quinam locus capiatur? Si extra castra, ceteri viderint: ego mortem actutum futuram puto. Novi hominis furorem, novi effrenatam violentiam. Cuius acerbitas morum immanitasque naturae ne vino quidem permixta temperari solet, hic ira dementiaque inflammatus, adhibito fratre Lucio, taeterrima bellua, numquam profecto a me sacrilegas manus atque impias abstinebit. 27. Memini colloquia et cum acerrimis hostibus et cum gravissime dissentientibus civibus. Cn. Pompeius, Sexti filius, consul, me praesente, quum essem tiro in eius exercitu, cum P. Vettio Scatone, duce Marsorum, inter bina castra collocutus est. Quo quidem memini Sex. Pompeium, fratrem consulis, ad colloquium ipsum Roma venire, doctum virum atque sapientem: quem Scato quum salutasset, Quem te appellem? inquit. At ille, Voluntate hospitem: necessitate hostem. Erat in illo colloquio aequitas: nullus timor, nulla suberat suspicio: mediocre etiam odium. Non enim, ut eriperent nobis socii civitatem, sed ut in eam reciperentur, petebant. Sulla cum Scipione inter Cales et Teanum, quum alter nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatus, de suffragiis populi, et de iure civitatis, leges inter se, et conditiones *, contulerunt. Non tenuit omnino colloquium illud fidem: a vi tamen periculoque ab-

fuit. XII. Possumusne igitur in Antonii latrocinio aequae esse tuti? Non possumus: aut, si ceteri possunt, me posse diffido. 28. Quod si non extra castra congregiemur, quae ad colloquium castra sumentur? In nostra ille numquam veniet: multo minus nos in illius. Reliquum est, ut et accipiantur et remittantur postulata per litteras. Ergo erimus in castris. Mea ad omnia postulata una sententia: quam quum hic, vobis audientibus, dixero, isse et redisse me putatote: legationem confecero. Omnia ad senatum mea sententia reiiciam, quaecumque postulabit Antonius. Neque enim licet aliter, neque permissum est nobis ab hoc ordine, ut, bellis confectis, decem legatis permitti solet more maiorum: neque ulla omnino a senatu mandata accepimus. Quae quum agam in consilio, nonnullis, ut arbitror, repugnantibus, nonne metuendum est, ne imperita militum multitudo per me pacem distineri putet? 29. Facite, hoc meum consilium legiones novas non improbare. Nam Martiam et Quartam nihil, praeter dignitatem et decus comprobaturas esse certo scio. Quid? veteranos non veremur? Nam timeri se ne ipsi quidem volunt. Sed quoniam modo accipient severitatem meam? Multa enim falsa de me audierunt: multa ad eos improbi detulerunt. Quorum commoda, ut vos optimi testes estis, semper ego sententia, auctoritate, oratione firmavi: sed credunt improbis, credunt turbulentis, credunt suis. Sunt autem fortes illi quidem, sed propter memoriam rerum, quas gesserunt pro populi Romani libertate et salute reipublicae, nimis feroces et ad suam vim omnia nostra consilia revocantes. 30. Horum ego cogitationem non vereor: impetum pertimesco. Haec quoque tanta pericula si effugero, satisne tutum reditum putatis fore?

Quum enim et vestram auctoritatem meo more defendero, et meam fidem reipublicae constantiamque praestitero, tum erunt mihi non hi solum, qui me oderunt, sed illi etiam, qui invident, extimescendi. Custodiatur igitur mea vita reipublicae, eaque, quoad vel dignitas vel natura patietur, patriae reservetur: mors autem necessitatem habeat fati, aut, si ante oppetenda est, oppetatur cum gloria. Haec quum ita sint, etsi hanc legationem respublica, ut levissime dicam, non desiderat, tamen, si tuto licebit ire, proficiscar. Omnino, patres conscripti, totum huiusce rei consilium non periculo meo, sed utilitate reipublicae metiar. De qua mihi, quoniam liberum est spatium, multum etiam atque etiam considerandum puto, idque potissimum faciendum, quod maxime interesse reipublicae iudicavero.

69.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. A N T O N I U M

PHILIPPICA TERTIADECIMA.

ARG. Cicero, sententia de mittendis iterum legatis iam abiecta, pacem laudat, sed negat posse ullam esse cum Antonio. Recitat et interpretatur Antonii litteras ad Hirtium Caesaremque missas. Servilius probat sententiam de mandatis litterisque M.

Lepidi, ad pacem cohortantis. Sex. Pompeium, quod operam suam senatui populoque Romano pollicitus esset, Scto laudandum esse censet. Post hanc orationem Pansa mense Aprili profectus est ad bellum cum M. Antonio, qui Mutinam obsidebat, gerendum.

I. 4. A principio huius belli, patres conscripti, quod cum impiis civibus consceleratisque suscepimus, timui, ne conditio insidiosa pacis libertatis recuperandae studia restingueret. Dulce enim etiam nomen est pacis: res vero ipsa quum iucunda, tum salutaris. Nam nec privatos focos, nec publicas leges videtur nec libertatis iura cara habere, quem discordiae, quem caedes civium, quem bellum civile delectat: eumque ex numero hominum eiiciendum, ex sinibus humanae naturae exterminandum puto. Itaque sive Sulla sive Marius sive uterque sive Octavius sive Cinna, sive iterum Sulla sive alter Marius et Carbo sive quis alius civile bellum optavit, eum detestabilem civem reipublicae natum iudico. 2. Nam quid ego de proximo dicam, cuius acta defendimus, auctorem ipsum iure caesum fatemur? Nihil igitur hoc cive, nihil hoc homine taetrius; si aut civis aut homo habendus est, qui civile bellum concupiscit. Sed hoc primum videndum est, patres conscripti, cum omnibusne pax esse possit, an sit aliquod bellum inextinguibile, in quo pactio pacis lex sit servitutis. Pacem cum Scipione Sulla sive faciebat sive simulabat; non erat desperandum, si convenisset, fore aliquem tolerabilem statum civitatis. Cinna si concordiam cum Octavio confirmare voluisset, hominum in republica sanitas remanere potuisset. Proximo bello si aliquid de summa gravitate Pompeius, multum de cupiditate Caesar remisisset, et pacem stabilem et aliquam rempubli-

cam nobis habere licuisset. II. Hoc vero quid est? cum Antoniis pax potest esse? cum Censorino, Ventidio, Trebellio, Bestia, Nucula, Munatio, Lentone, Saxa? Exempli caussa paucos nominavi: genus infinitum, immanitatemque ipsi cernitis reliquorum. 3. Addite illa naufragia Caesaris amicorum, Barbas Cassios, Barbatos, Polliones: addite Antonii collusores et sodales, Eutrapelum, Melam, Caelium, Pontium, Crasidium, Tironem, Mustelam, Petissium: comitatum relinquo, duces nomino. Huc accedunt Alaudae ceterique veterani, seminarium iudicum tertiae decuriae, qui, suis rebus exhaustis, beneficiis Caesaris devoratis, fortunas nostras concupiverunt. 4. O fidam dexteram Antonii, qua ille plurimos cives trucidavit! oratum religiosumque foedus, quod cum Antoniis fecerimus! Hoc si Marcus violare conabitur, Lucii eum sanctitas a scelere revocabit. Illis locus si in hac urbe fuerit, Urbi ipsi locus non erit. Ora vobis eorum ponite, patres conscripti, ante oculos, et maxime Antoniorum, incessum, aspectum, vultum, spiritum: latera tegentes alios, sequentes alios, alios praegredientes amicos. Quem vini anhelitum, quas contumelias fore censetis minasque verborum! Nisi forte eos pax ipsa leniet, maximeque, quum in hunc ordinem venerint, salutabunt benigne, comiter appellabunt unum quemque nostrum. III. 5. Non recordamini, per deos immortales! quas in eos sententias dixeritis? Acta Antonii rescidistis: leges refixistis: per vim et contra auspicia latas decrevistis: totius Italiae delectus excitastis: collegam et scelerum socium omnium hostem iudicavistis. Cum hoc quae pax potest esse? Si esset externus hostis, tamen id ipsum vix, talibus factis, posset aliquo modo. Maria, montes, regionum ma-

gnitudines interessent: odissetis eum, quem non videretis. Hi in oculis haerebunt, et, quum licebit, in faucibus. Quibus enim septis tam immanes belluas continebimus? At incertus exitus belli est. Est omnino fortium virorum, quales vos esse debetis, virtutem praestare: tantum enim possunt: fortunae culpam non extimescere. 6. Sed quoniam ab hoc ordine non fortitudo solum, verum etiam sapientia postulatur: (quamquam vix videntur haec posse seiungi, seiungamus tamen:) fortitudo dimicare iubet, iustum odium incendit, ad confligendum impellit, vocat ad periculum: quid sapientia? cautioribus utitur consiliis, in posterum providet, est omni ratione protectior. Quid igitur censeat? parendum est enim: atque id optimum iudicandum, quod sit sapientissime constitutum. Si hoc praecipit, ne quid vita existimem antiquius, ne decernam capitis periculo, fugiam omne discrimen: quaeram ex ea, etiamne fuerit, quum id fecero, serviendum. Si annuerit; nae ego sapientiam istam, quamvis sit erudita, non audiam. Sin responderit, tu vero ita vitam corpusque servato, ita fortunas, ita rem familiarem, ut haec libertate posteriora ducas, itaque his uti velis, si libera republica possis: nec pro his libertatem, sed pro libertate haec proicias, tamquam pignora iniuriae: tum sapientiae vocem audire videar, eique, uti deo, paream. 7. Itaque si, receptis illis, possumus esse liberi, vincamus odium pacemque patiamur: sin otium, incolumibus his, esse nullum potest, laetemur decertandi oblatam esse fortunam. Aut enim, victis his, fruemur victrice republica, aut oppressi, (quod omen avertat Iuppiter!) si non spiritu, at virtutis laude vivemus.

IV. At enim nos M. Lepidus, imperator iterum,

pontifex maximus, optime proximo civili bello de republica meritis, ad pacem adhortatur. Nullius apud me, patres conscripti, auctoritas maior est, quam M. Lepidi, vel propter ipsius virtutem vel propter familiae dignitatem. Accedunt eodem multa privata, magna eius in me merita, mea quaedam officia in illum. Maximum vero eius beneficium numero, quod hoc animo in rempublicam est: quae mihi vita mea semper fuit carior. 8. Nam quum Magnum Pompeium, clarissimum adolescentem, praestantissimi viri filium, auctoritate adduxit ad pacem, remque publicam sine armis maximo civilis belli periculo liberavit, tum me eius beneficio plus quam pro virili parte obligatum puto. Itaque et honores ei decrevi, quos potui amplissimos, in quibus mihi vos estis assensi: nec umquam de illo et sperare optime et loqui destiti. Magnis et multis pignoribus M. Lepidum respublica illigatum tenet. Summa nobilitas est hominis, summi honores, amplissimum sacerdotium, plurima Urbis ornamenta, ipsius, fratris maiorumque monumenta: probatissima uxor, optatissimi liberi, res familiaris quum ampla, tum casta a cruore civili. Nemo ab eo civis violatus, multi eius beneficio et misericordia liberati. Talis igitur vir et civis opinione labi potest, voluntate a republica dissidere nullo pacto potest. 9. Pacem vult M. Lepidus. Praeclare: si talem potest efficere, qualem nuper effecit: qua pace Cn. Pompeii filium respublica aspiciet suoque sinu complexuque recipiet: neque solum illum, sed cum illo seipsam sibi restitutam putabit. Haec caussa fuit, cur decerneretis statuam in rostris cum inscriptione praeclara, cur absenti triumphum. Quamquam enim magnas res bellicas gesserat et triumpho dignas, non erat tamen ei tribuendum, quod nec

L. Aemilio, nec Aemiliano Scipioni, nec superiori Africano, nec Mario, nec Pompeio, qui maiora bella gesserunt; sed, quod silentio bellum civile confecerat, quum primum licuit, honores in eum maximos contulistis. V. 10. Existimasne igitur, M. Lepide, qualem Pompeium respublica habitura sit civem, tales futuros in republica Antonios? In altero pudor, gravitas, moderatio, integritas: in illis (et quum hos compello, praetereo animo ex grege latrocinii neminem,) libidines, scelera, ad omne facinus immanis audacia. Deinde obsecro vos, patres conscripti, quis hoc vestrum non videt, quod Fortuna ipsa, quae dicitur caeca, vidit? Salvis enim actis Caesaris, quae concordiae caussa defendimus, Pompeio sua domus patebit: eamque non minoris, quam emit Antonius, redimet: redimet, inquam, Cn. Pompeii domum filius. O rem acerbam! Sed haec satis diu multumque defleta sunt. Decrevis- tis tantam pecuniam Pompeio, quantam ex bonis patriis in praedae dissipatione inimicus victor rede- gisset. 11. Sed hanc mihi dispensationem pro paterna necessitudine et coniunctione depono. Redimet hortos, aedes, urbana quaedam, quae possidet Antonius. Nam argentum, vestem, suppellectilem, vinum amittet aequo animo, quae ille heluo dissipavit. Albanum, Formianum a Dolabella recuperabit: etiam ab Antonio Tusculanum. Hique, qui nunc Mutinam oppugnant, D. Brutum obsident, de Falerno Anseres depelluntur. Sunt alii plures fortasse: sed mea memoria dilabuntur. Ego etiam eos dico, qui hostium numero non sunt, Pompeianas possessiones, quanti emerint, filio reddituros. 12. Satis inconsiderati fuit, ne dicam audacis, rem ullam ex illis attingere. Retinere vero quis poterit, clarissimo domino restituto? An is

non reddet, qui domini patrimonium circumplexus, quasi thesaurum draco, Pompeii servus, libertus Caesaris, agri Lucani possessiones occupavit? Atque illud septies millies, quod adolescenti, patres conscripti, spopondistis, ita describetur, ut videatur a vobis Cn. Pompeii filius in patrimonio suo collocatus. Haec senatus. Reliqua populus Romanus in ea familia, quam vidit amplissimam, persequetur: in primis paternum auguratus locum, in quem ego eum, ut, quod a patre accepi, filio reddam, mea nominatione cooptabo. Utrum igitur augurem Iovis optimi maximi, cuius interpretes internuntiique constituti sumus, utrum populus Romanus libentius sanciet, Pompeium an Antonium? Mihi quidem numine deorum immortalium videtur hoc fortuna voluisse, ut, actis Caesaris firmis ac ratis, Cn. Pompeii filius posset et dignitatem et fortunas patrias recuperare.

VI. 43. Ac ne illud quidem silentio, patres conscripti, praetereundum puto, quod clarissimi viri legati, L. Paullus, Q. Thermus, C. Fannius, quorum habetis cognitam voluntatem in rempublicam, eamque perpetuam atque constantem, nuntiant se Pompeii conveniendi causa devertisse Massiliam, eumque cognovisse paratissimo animo, ut cum suis copiis iret ad Mutinam, ni vereretur veteranorum animos offendere. Est vero eius patris filius, qui sapienter faciebat non minus multa, quam fortiter. Itaque intelligitis et animum ei praesto fuisse nec consilium defuisse. Atque etiam hoc M. Lepido providendum est, ne quid arrogantius, quam eius mores ferunt, facere videatur. 44. Si enim nos exercitu terret, non meminit illum exercitum senatus populi que Romani atque universae reipublicae esse, non suum. At uti potest pro

suo. Quid tum? omniane viris bonis, quae facere possunt, facienda sunt? etiamne, si turpia, si pernicioiosa erunt, si facere omnino non licebit? quid autem turpius aut foedius aut quid minus deceat, quam contra senatum, contra cives, contra patriam exercitum ducere? Quid vero magis vituperandum, quam id facere, quod non liceat? Licet autem nemini contra patriam ducere exercitum: si quidem licere dicimus, quod legibus, quod more maiorum institutisque conceditur. Neque enim, quod quisque potest, id ei licet: nec, si non obstat, propterea etiam permittitur. Tibi enim exercitum, Lepide, tamquam maioribus tuis, patria pro se dedit. Hoc tu arcebis hostem, fines imperii propagabis: senatui populoque Romano parebis, si quam ad aliam rem te forte traduxerit.

VII. 45. Haec si cogitas, es, M. Lepide, pontifex maximus, M. Lepidi, pontificis maximi, pronepos. Sin hominibus tantum licere iudicas, quantum possunt: vide, ne alienis exemplis iisque recentibus uti, quam et antiquis et domesticis malle videre. Quod si auctoritatem interponis sine armis, magis equidem laudo: sed vide, ne hoc ipsum non sit necesse. Quamquam enim est tanta in te auctoritas, quanta debet in homine nobilissimo, tamen senatus ipse se non contemnit: nec vero fuit umquam gravior, constantior, fortior. Incensi omnes rapimur ad libertatem recuperandam: non potest ullius auctoritate tantus senatus populiue Romani ardor exstingui: odimus: irati pugnamus: extorqueri de manibus arma non possunt: receptui signum aut revocationem a bello audire non possumus: speramus optima: pati vel difficillima malumus, quam servire. 46. Caesar confecit invictum exercitum: duo fortissimi consules adsunt cum copiis:

L. Planci, consulis designati, varia et magna auxilia non desunt: de D. Bruti salute certatur. Unus furiosus gladiator cum taeterrimorum latronum manu, contra patriam, contra deos penates, contra aras et focos, contra quattuor consules gerit bellum. Huic cedamus? huius conditiones audiamus? cum hoc pacem fieri posse credamus?

VIII. At periculum est, ne opprimamur. Non metuo, ne is, qui suis amplissimis fortunis, nisi nobis salvis, frui non potest, prodat salutem suam. Bonos cives primum natura efficit, adiuvat deinde fortuna. Omnibus enim bonis expedit, salvam esse rempublicam. Sed in iis, qui fortunati sunt, magis id apparet. 47. Quis fortunatior Lepido, ut ante dixi? quis eodem sanior? Vidit eius maestitiam atque lacrimas populus Romanus Lupercalibus: vidit, quam abiectus, quam confectus esset, quum Caesari diadema imponens Antonius, servum se illius, quam collegam esse malebat. Qui si reliquis flagitiis et sceleribus se abstinere potuisset, tamen unum ob hoc factum dignum illum omni poena putarem. Nam, si ipse servire poterat, nobis dominum cur imponebat? et, si eius pueritia pertulerat libidines eorum, qui erant in eum tyranni, etiamne in nostros liberos dominum et tyrannum comparabat? Itaque illo interfecto, qualem eum in nos esse voluit, talis ipse in ceteros exstitit. 48. Qua enim in barbaria quisquam tam taeter, tam crudelis tyrannus, quam in hac urbe armis barbarorum stipatus Antonius? Caesare dominante veniebamur in senatum, si non libere, attamen tuto. Hoc archipirata, (quid enim dicam tyranno?) haec subsellia ab Ituraeis occupabantur. Prorupit subito Brundisium, ut inde agmine quadrato ad Urbem accederet: lautissimum

oppidum, nunc municipium, honestissimorum quondam colonorum, Suessam, fortissimorum militum sanguine implevit: Brundisii in sinu non modo avarissimae, sed etiam crudelissimae uxoris delectos Martiae legionis centuriones trucidavit. Inde se quo furore, quo ardore ad Urbem, id est ad caedem optimi cuiusque, rapiebat! Quo tempore dii immortales ipsi praesidium improvisum nec opinantibus nobis obtulerunt. IX. 49. Caesaris enim incredibilis ac divina virtus latronis impetus crudeles ac furibundos retardavit: quem tum ille demens laedere se putabat edictis, ignorans, quaecumque falso diceret in sanctissimum adolescentem, ea vere recidere in memoriam pueritiae suae. Ingressus Urbem est, quo comitatu, vel potius agmine! quum dextra, sinistra, gemente populo Romano, minaretur dominis, notaret domos, divisurum se Urbem palam suis polliceretur. Rediit ad milites: ibi pestifera illa Tiburi concio. Inde ad Urbem cursus: senatus in Capitolium: parata de circumscribendo adolescente sententia consularis: quum repente (nam Martiam legionem Albae condisse sciebat) affertur ei de quarta nuntius. Quo percussus abiicit consilium referendi ad senatum de Caesare. Egressus est non viis, sed tramitibus paludatus: eoque die ipso innumerabilia senatusconsulta fecit: quae quidem omnia citius delata, quam scripta sunt. 20. Ex eo non iter, sed cursus et fuga in Galliam. Caesarem sequi arbitrabatur cum legione Martia, cum quarta, cum veteranis: quorum ille nomen prae metu ferre non poterat: eique in Galliam penetranti D. se Brutus obiecit: qui se totius belli fluctibus circumiri, quam illum aut regredi aut progredi maluit Mutinamque illi exsultanti, tamquam frenos furoris

iniecit. Quam quum operibus munitionibusque se-
 psisset, nec eum florentissimae coloniae dignitas, ne-
 que consulis designati maiestas a parricidio deterreret:
 tum, me (testor et vos et populum Romanum et om-
 nes deos, qui huic urbi praesident,) invito et repu-
 gnante, legati missi tres consulares ad latronem M. An-
 tonium, gladiatorum ducem. 21. Quis tam barbarus
 umquam? tam immanis? tam ferus? Non audivit:
 non respondit: neque eos solum praesentes, sed mul-
 to magis nos, a quibus illi erant missi, sprexit et pro
 nihilo putavit. Postea, quod scelus, quod facinus
 parricida non edidit? Circumsedit colonos vestros,
 exercitum populi Romani, imperatorem, consulem de-
 signatum: agros divexat civium optimorum: hostis
 taeterrimus omnibus bonis cruces ac tormenta mini-
 tatur. X. Cum hoc, M. Lepide, pax esse quae potest?
 cuius ne supplicio quidem ullo satiari videtur posse
 populus Romanus.

22. Quod si quis adhuc dubitare potuit, quin nulla
 societas huic ordini populoque Romano cum illa im-
 portunissima bellua possit esse: desinet * profecto
 dubitare, his cognitis litteris, quas mihi missas ab
 Hirtio consule modo accepi. Eas dum recito, dum-
 que de singulis sententiis breviter disputo, velim,
 patres conscripti, ut adhuc fecistis, me attente au-
 diatis. *Antonius Hirtio et Caesari.* Neque se impe-
 ratorem, neque Hirtium consulem, nec pro praetore
 Caesarem. Satis hoc quidem scite. Deponere alie-
 num nomen ipse maluit, quam illis suum reddere.
Cognita morte C. Trebonii, non plus gavisus sum, quam
dolui. Videte, quid se gavisum, quid doluisse dicat:
 facilius de pace deliberabitis. *Dedisse poenas scele-*
ratum cineri atque ossibus clarissimi viri, et apparuis-

se numen deorum intra finem anni vertentis, aut iam soluto supplicio parricidii aut impendente, laetandum est. O Spartace! Quem enim te potius appellem? cuius propter nefaria scelera tolerabilis fuisse videtur Catilina: laetandum esse, ausus es scribere, Trebonium dedisse poenas? sceleratum Trebonium? quo scelere, nisi quod te Idibus Martiis a debita tibi peste seduxit? 23. Age, hoc laetaris: videamus, quid moleste feras. Hostem iudicatum hoc tempore Dolabellam, eo, quod sicarium occiderit, et videri cariorum populo Romano filium scurrae, quam C. Caesarem, patriae parentem, ingemiscendum est. Quid ingemiscis, hostem Dolabellam iudicatum? quid? te non intelligis, deletu tota Italia habito, consulibus missis, Caesare ornato, sagis denique sumptis, hostem iudicatum? Quid est autem, scelerate, quod gemas, hostem Dolabellam iudicatum a senatu? quem tu ordinem omnino esse nullum putas: sed eam tibi causam belli gerendi proponis, ut senatum funditus deleas, reliqui boni et locupletes omnes summum ordinem subsequantur. At scurrae filium appellat. Quasi vero ignotus nobis fuerit splendidus eques Romanus, Trebonii pater. Is autem humilitatem despicere audet cuiusquam, qui ex Fadia sustulerit liberos? XI. 24. Acerbissimum vero est, te, A. Hirti, ornatum esse beneficiis Caesaris, et talem ab eo relictum, qualem ipse miraris. Equidem negare non possum, a Caesare Hirtium ornatum, sed illa ornamenta, in virtute et industria posita, lucent. Tu vero, qui te ab eodem Caesare ornatum negare non potes, quid esses, si tibi ille non tam multa tribuisset? ecquo te tua virtus provexisset? ecquo genus? In lustris, popinis, alea, vino tempus aetatis omne consumpsisses, ut faciebas, quum in gremiis mima-

rum mentum mentemque deponeres. *Et te, o puer.*
 Puerum appellat, quem non modo virum, sed etiam
 fortissimum virum, sensit et sentiet. Est istuc qui-
 dem nomen aetatis, sed ab eo minime usurpandum,
 qui suam amentiam puero huic praebebat ad gloriam.
 25. *Qui omnia eius nomini debes.* Debet vero solvitque
 praeclare. Si enim ille patriae parens est, ut tu ap-
 pellas: (ego, quid sentiam, videro:) cur non hic pa-
 rens verior, a quo certe vitam habemus, e tuis facino-
 rosissimis manibus ereptam? *id agere, ut iure da-*
mnatus sit Dolabella? Turpem vero actionem, qua de-
 fenditur amplissimi auctoritas ordinis contra crudelis-
 simi gladiatoris amentiam! *et ut venefica haec libere-*
tur obsidione? Veneficam audes appellare eum virum,
 qui tuis veneficiis remedia invenit? quem ita obsides,
 nove Hannibal, aut si quis acutior imperator fuit, ut te
 ipse obsideas, neque te istinc, si cupias, possis expli-
 care. Recesseris; undique omnes insequentur.
 Manseris: haerebis. Nimirum recte veneficam ap-
 pellas, a quo tibi praesentem pestem vides compara-
 tam. *Ut quam potentissimus sit Cassius atque Brutus!*
 26. Putes Censorinum dicere aut Ventidium aut etiam
 ipsos Antonios. Cur autem nolint potentes esse non
 modo optimos et nobilissimos viros, sed secum etiam
 in reipublicae defensione coniunctos? *Nimirum eodem*
modo haec aspicitis, ut priora. Quae tandem? *Ca-*
stra Pompeii senatum appellatis. XII. An vero tua
 castra potius senatum appellaremus? in quibus tu
 videlicet consularis, cuius totus consulatus est ex
 omni monumentorum memoria revulsus: duo prae-
 tores sine caussa diffusi, se aliquid habituros: nos
 enim Caesaris beneficia defendimus: praetorii, Phil-
 adelphus Annius et innocens Gallius: aedilicii, Co-

ricus laterum et vocis meae Bestia, et fidei patronus, fraudator creditorum Trebellius, et homo diruptus dirutusque, Q. Caelius, columnenque amicorum Antonii, Cotyla Varius; quem Antonius deliciarum caussaloris in convivio caedi iubebat a servis publicis: septemvirales, Lento, Nucula: tum deliciae atque amores populi Romani L. Antonius: tribuni primum duo designati, Tullus Hostilius, qui suo iure in porta nomen inscripsit: qui quum prodere imperatorem suum non posset, reliquit. Alter est designatus, Viseius nescio qui, fortis (ut aiunt) latro; quem tamen temperantem fuisse ferunt Pisauri balneatorem. 27. Sequuntur alii, tribunicii, T. Plancus in primis: qui si senatum dilexisset, numquam curiam incendisset. Quo scelere damnatus in eam urbem rediit armis, unde excesserat legibus. Sed hoc ei commune cum plurimis dissimillimis. Illud tamen verum, quod in hoc Planco proverbii loco dici solet: perire eum non posse, nisi ei crura fracta essent. Fracta sunt, et vivit. Hoc tamen, ut alia multa, Aquilae fertur acceptum. XIII. Est etiam ibi Decius, ab illis, ut opinor, Muribus Deciis. Itaque Caesaris munera rosit. Deciorum quidem multo intervallo per hunc praeclarum virum memoria renovata est. Saxam vero Decidium praeterire qui possum, hominem deductum ex ultimis gentibus, ut eum tribunum plebis videremus, quem civem numquam videramus? 28. Est quidem alter Saserna: sed omnes tamen tantam habent similitudinem inter se, ut in eorum praenominibus errem. Nec vero Exitius, Philadelphi frater, quaestor, praetermittendus est, ne, si de clarissimo adolescente siluero, invidisse videar Antonio. Est etiam Asinius quidam senator voluntarius, lectus ipse a se. Apertam

curiam vidit post Caesaris mortem: mutavit calceos: pater conscriptus repente factus est. Non novi Sex. Albedium: sed tamen neminem tam maledicum offendendi, qui illum negaret dignum Antonii senatu. Arbitror me aliquos praeteriisse: de iis tamen, qui occurrebant, tacere non potui. Hoc igitur fretus senatu Pompeianum senatum despicit: in quo decem fuimus consulares: qui si omnes viverent, bellum omnino hoc non fuisset: auctoritati cessisset audacia. 29. Sed quantum praesidii fuerit in ceteris, hinc intelligi potest, quod ego, unus relictus e multis, contudi et fregi adiuvantibus vobis exsultantis praedonis audaciam. XIV. Quod si fortuna nobis modo non eripuisset Ser. Sulpicium eiusque collegam ante M. Marcellum: quos cives! quos viros! si duos consules, amicissimos patriae, simul ex Italia eiectos; si L. Afranium, summum ducem: si P. Lentulum, civem quum in ceteris rebus, tum in salute mea singularem: si Bibulum, cuius est in rempublicam merito semper laudata constantia: si L. Domitium, praestantissimum civem: si Appium Claudium, pari nobilitate et voluntate praeditum: si P. Scipionem, clarissimum virum maiorumque suorum simillimum, respublica tenere potuisset; certe his consularibus non esset Pompeianus despiciendus senatus. 30. Utrum igitur aequius, utrum melius reipublicae fuit, Cn. Pompeium, an sectorem Cn. Pompeii vivere Antonium? Qui vero praetorii? quorum princeps M. Cato, idemque omnium gentium virtute princeps. Quid reliquos clarissimos viros commemorem? Nostis omnes. Magis vereor, ne longum me in enumerando, quam ne ingratum in praetereundo putetis. Qui aedilicii! qui tribunicii! qui quaestorii! Quid multa?

Talis senatorum et dignitas et multitudo fuit, ut magna excusatione opus iis sit, qui illa in castra non venerunt. XV. Nunc reliqua attendite. *Victum Cicero- nem ducem habuistis.* Eo libentius ducem audio, quod certe ille dicit invitus: nam de victo nihil laboro. Factum enim meum est, sine republica nec vinci posse nec vincere. *Macedoniam munitis exercitibus.* Et quidem fratri tuo, qui a vobis nihil degenerat, extorsimus. *Africam commisistis Varo bis capto.* Hic cum C. fratre putat se litigare. *In Syriam Cassium misistis.* Non igitur sentis, huic caussae orbem terrae patere: te, extra munitiones tuas, vestigium ubi imprimas, non habere? *Cascae tribunatum gerere passi estis.* 31. Quid ergo? ut Marullum, ut Caesetium a republica removeremus, eum, per quem, ut neque idem hoc posthac neque multa huiusmodi accidere possent, consecuti sumus? *Vectigalia Iuliana Luperis ademistis.* Luperorum mentionem facere audet? neque illius diei memoriam perhorrescit, quo ausus est, obrutus vino, unguentis oblitus, nudus, gementem populum Romanum ad servitutem cohortari? *Veteranorum colonias, deductas lege, senatusconsulto sustulistis.* Nos sustulimus, an contra legem comitiis centuriatis latam sanximus? Vide ne tu veteranos, tamen eos, qui erant perdit, perdideris in eumque locum deduxeris, ex quo ipsi iam sentiunt se numquam exituros. 32. *Massiliensibus iure belli adempta reddituros vos pollicemini.* Nihil disputo de iure belli. Magis facilis disputatio est, quam necessaria. Illud tamen animadvertite, patres conscripti, quam sit huic reipublicae natus hostis Antonius, qui tanto opere eam civitatem oderit, quam scit huic reipublicae semper fuisse amicissimam. XVI. *Neminem Pompeianum,*

qui vivat, teneri lege Hirtia dictitatis? Qui, quae o, iam legis Hirtiae mentionem facit? cuius non minus arbitrator latorem ipsum, quam eos, de quibus lata est, poenitere? Omnino, mea quidem sententia, legem illam appellare fas non est: et, ut sit lex, non debemus illam Hirtii legem putare. Appuleiana pecunia Brutum subornastis. Quid, si omnibus suis copiis excellentem virum respublica armasset, quem tandem bonum poeniteret? Nec enim sine pecunia exercitum alere, nec sine exercitu fratrem tuum capere potuisset. 33. Securi percussos Petrum et Menedemum, civitate donatos et hospites Caesaris, laudastis. Non laudamus, quod ne audivimus quidem. Valde enim nobis in tanta perturbatione reipublicae de duobus nequissimis Graeculis cogitandum fuit. Theopompum, nudum, expulsum a Trebonio, confugere Alexandriam neglexistis. Magnum crimen senatus. De Theopompo, summo homine, negleximus: qui ubi terrarum sit, quid agat, vivat denique, an mortuus sit, quis aut scit aut curat? Ser. Galbam eodem pugione succinctum in castris videtis. Nihil tibi de Galba respondeo, fortissimo et constantissimo cive: coram aderit: praesens tibi et ipse, et ille, quem insimulas, pugio respondebit. Milites aut meos aut veteranos contraxistis, tamquam ad exitium eorum, qui Caesarem occiderant: et eosdem nec opinantes ad quaestoris sui, aut imperatoris, aut comilitonum suorum pericula impulistis. Scilicet verba dedimus, decepimus: ignorabat legio Martia, quarta: nesciebant veterani, quid ageretur. Non illi senatus auctoritatem, non libertatem populi Romani sequebantur: Caesaris mortem ulcisci volebant, quam omnes fatalem fuisse arbitrabantur: te videlicet salvum, beatum, florentem esse cupiebant. XVII. 34. Omiser quum

re, tum hoc ipso, quod non sentis, quam miser sis! Sed maximum crimen audite. *Denique quid non aut probavistis aut fecistis, quod faciat, si reviviscat*—Quis? credo enim, afferet aliquod scelerati hominis exemplum! *Cn. Pompeius ipse*—O nos turpes, si quidem Cn. Pompeium imitati sumus! *aut filius eius, si domi esse possit*. Poterit, mihi crede. Nam paucis diebus et in domum et in hortos paternos immigrabit. *Postremo negatis pacem posse fieri, nisi aut emisero Brutum, aut frumento iuvero*. Alii istuc negant? Ego vero, ne si ista quidem feceris, umquam tecum pacem huic civitati futuram puto. *Quid? hoc placetne veteranis istis? quibus adhuc omnia integra sunt*. Nihil vidi tam integrum, quam ut oppugnare imperatorem incipiant, quem tanto studio consensuque offenderint. 35. *Quoniam vos assentationibus et venenatis muneribus venistis depravati*. An corrupti sunt, quibus persuasum est foedissimum hostem iustissimo bello persequi? *At militibus inclusis opem fertis*. Nihil moror eos salvos esse, et ire, quo iubetis: tantum modo patiantur, perire eum, qui meruit. Quam benigne! denique usi liberalitate Antonii milites imperatorem reliquerunt, et se ad hostem metu perterriti contulerunt: per quos si stetisset, non Dolabella prius imperatori suo, quam Antonius etiam collegae parentasset. 36. *Concordiae factam esse mentionem scribitis in senatu et legatos esse consulares quinque*. Difficile est credere, eos, qui me praecipitem egerint, aequissimas condiciones ferentem, et tamen ex his aliquid remittere cogitantem, putare, aliquid moderate aut humane esse facturos. Vix etiam veri simile est, qui iudicaverint hostem Dolabellam ob rectissimum facinus, eosdem nobis parcere posse idem sentientibus. Parumne videtur omnium facino-

rum sibi cum Dolabella societatem initam conlteri? Nonne cernitis ex uno fonte omnia scelera manare? Ipse denique fatetur, hoc quidem satis acute, non posse eos, qui hostem Dolabellam iudicaverint ob rectissimum facinus, (ita enim videtur Antonio,) sibi parceret idem sentienti. XVIII. 37. Quid huic facias, qui haec litteris memoriaeque mandarit, ita sibi convenisse cum Dolabella, ut ille Trebonium, et, si posset, etiam Brutum, Cassium, discruciatos necaret, eademque inlhiberet supplicia nobis? Conservandus civis cum tam pio iustoque foedere! Is etiam queritur conditiones suas repudiatas, aequas quidem et verecundas: ut haberet Galliam ultimam, aptissimam ad bellum renovandum instruendumque provinciam: ut Alaudae in tertia decuria iudicarent, id est, ut per fugium scelerum essent cum turpissimis reipublicae sordibus: ut acta sua rata essent, cuius nullum remanet consulatus vestigium. Cavebat etiam L. Antonio, qui fuerat aequissimus agri privati et publici decempedator, Nucula et Lentone collega. 38. *Quamobrem vos potius animadvertite, utrum sit elegantius, et partibus utilius, Trebonii mortem persequi, an Caesaris: et utrum sit aequius, concurrere nos, quo facilius reviviscat Pompeianorum caussa, toties iugulata, an consentire, ne ludibrio simus inimicis.* Si esset iugulata, numquam exsurgeret: quod tibi tuisque contingat. *Utrum, inquit, elegantius.* Atqui hoc bello de elegantia quaeritur! *et partibus utilius.* 39. Partes, furiose, dicuntur in foro, in curia. Bellum contra patriam nefarium suscepisti: oppugnas Mutinam: circum sedes consulem designatum: bellum contra te duo consules gerunt, cumque his pro praetore Caesar: cuncta contra te Italia armata est. Ista tu partes po-

tius, quam a re publica defectionem vocas? *Potius Trebonii mortem, an Caesaris persequamur?* Trebonii satis persecuti sumus, hoste iudicato Dolabella: Caesaris mors facillime defenditur oblivione et silentio. Sed videte, quid moliatur. Quum mortem Caesaris ulciscendam putat, mortem proponit non iis solum, qui illam rem gesserunt, sed iis etiam, si qui non moleste tulerunt. XIX. 40. *Quibus, utri nostrum ceciderint, lucro futurum est. Quod spectaculum adhuc ipsa fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas acies, lanista Cicerone, dimicantes: qui usque eo felix est, ut iisdem ornamentis deceiverit vos, quibus deceptum Caesarem gloriatus est.* Pergit in mea maledicta, quasi vero ei pulcherrime priora processerint: quem ego inustum verissimis maledictorum notis tradam hominum memoriae sempiternae. Ego lanista? et quidem non insipiens: deteriores enim iugulari cupio, meliores vincere. *Utri ceciderint, scribit, lucro nobis futurum.* 41. O praeclarum lucrum! quo, te victore, (quod dii omen avertant!) beata mors eorum futura sit, qui e vita excesserint sine tormentis. A me deceptos ait eisdem ornamentis Hirtium et Caesarem. Quod, quaeso, adhuc a me est tributum Hirtio ornamentum? Nam Caesari plura et maiora debentur. Deceptum autem patrem a me Caesarem dicere audes? Tu, tu, inquam, illum occidisti Lupercalibus: cuius, homo ingratisime, flaminium cur reliquisti? Sed iam videte magni et clari viri admirabilem gravitatem atque constantiam. 42. *Mihi quidem constat, nec meam contumeliam, nec meorum ferre: nec deserere partes, quas Pompeius odovit, nec veteranos sedibus suis moveri pati, nec singulos ad cruciatum trahi, nec fallere fidem, quam dedi Dolabellae.* Omitto alia: *fidem Dolabellae, sanctissimi viri,*

deserere homo pius non potest. Quam fidem an optimi cuiusque caedis, Urbis et Italiae partitionis, suis dandarum diripiendarumque provinciarum? Nam quid erat aliud, quod inter Antonium et Dolabellam, impurissimos parricidas, foedere ac fide sanciretur? *Nec Lepidi societatem violare, piissimi hominis.* 43. Tibi cum Lepido societas, aut cum ullo, non dicam bono civi, sicut ille est, sed homine sano? Id agis, ut Lepidum aut impium aut insanum existimari velis. Nihil agis. Quamquam affirmare de altero difficile est, de Lepido praesertim, quem ego metuam numquam; bene sperabo, dum licebit. Revocare te a furore Lepidus voluit, non adiutor esse dementiae. Tu porro ne pios quidem, sed piissimos quaeris: et, quod verbum omnino nullum in lingua Latina est, id, propter tuam divinam pietatem, novum inducis. 44. *Nec Plancum prodere, participem consiliorum.* Plancum participem? cuius memorabilis ac divina virtus lucem affert reipublicae: (nisi forte eum subsidio tibi venire arbitraris cum fortissimis legionibus, maximo equitatu peditatuque Gallorum:) quique, nisi ante eius adventum reipublicae poenas dederis, ille huius belli feret principatum. Quamquam enim prima praesidia utiliora reipublicae sunt, tamen extrema sunt gratiora. XX. 45. Sed iam se colligit et ad extremum incipit philosophari. *Si me rectis sensibus euntem dii immortales, ut spero, adiuverint: vicam libenter. Sin autem aliud me fatum manet: praecipio gaudia suppliciorum vestrorum. Namque, si victi Pompeiani tam insolentes sunt: victores quales futuri sint, vos potius experiemini.* Praecipias licet gaudia: non enim tibi cum Pompeianis, sed cum universa republica bellum est. Omnes te dii, homines, summi, medii, infi-

mi; cives, peregrini; viri, mulieres; liberi, servi oderunt. Sensimus hoc nuper falso nuntio: vero prope diem sentiemus. Quae si tecum ipse recolis: aequiore animo et maiore consolatione moriere. 46. *Denique summa iudicii mei spectat huc, ut meorum iniurias ferre possim, si aut oblivisci velint ipsi fecisse, aut ulcisci parati sint una nobiscum Caesaris mortem.* Hac Antonii sententia cognita, dubitaturossne A. Hirtium C. Pansam consules putatis, quin ad Antonium transeant? Brutum obsideant? Mutinam expugnare cupiant? Quid de Pansa et Hirtio loquor? Caesar, singulari pietate adolescens, poterit se tenere, quin D. Bruti sanguine poenas patrias persequatur? Itaque fecerunt, uti, his litteris lectis, ad munitiones propius accederent. Quo maior adolescens Caesar, maioreque deorum immortalium beneficio, reipublicae natus est, qui nulla specie paterni nominis nec pietate abductus umquam est. Intelligit, maximam pietatem conservatione patriae contineri. 47. Quod si partium certamen esset, quarum omnino nomen extinctum est, Antoniusne potius et Ventidius partes Caesaris defenderent, quam primum Caesar, adolescens summa pietate et memoria parentis sui? deinde Pansa et Hirtius, qui quasi cornua duo tenuerunt Caesaris, tum, quum illae vere partes vocabantur? Hae vero quae sunt partes, quum alteris senatus auctoritas, populi Romani libertas, reipublicae salus proposita sit: alteris caedes bonorum, Urbis Italiaeque partitio? Veniamus aliquando ad clausulam. *Legatos venire non credo.* XXI. Bene me novit. *Bellum quo veniat: proposito praesertim exemplo Dolabellae.* Sanctiore erunt, credo, iure legati, quam duo consules, contra quos arma fert: quam Caesar, cuius patris flamen

est: quam consul designatus, quem oppugnat: quam Mutina, quam obsidet: quam patria, cui igni ferroque minitatur. 48. *Quum venerint, quae postulent, cognoscam.* Quin tu abis in malam pestem, malumque cruciatum? Ad te quisquam veniat, nisi Ventidii similis? Oriens incendium qui restinguerent, summos viros misimus: repudiasti: nunc in tantam flammam tamque inveteratam mittamus, quum locum tibi reliquum non modo ad pacem, sed ne ad deditionem quidem feceris?

Hanc ego epistolam, patres conscripti, non quo illum dignum putarem, recitavi, sed ut confessionibus ipsius omnia patefacta eius parricidia videretis. 49. Cum hoc pacem M. Lepidus, vir ornatissimus omnibus et virtutis et fortunae bonis, si haec videret denique, aut vellet aut fieri posse arbitraretur? *Prius undis flamma*, ut ait poeta, nescio quis, prius denique omnia, quam aut cum Antoniis respublica, aut cum republica Antonii redeant in gratiam. Monstra quaedam sunt ista et portenta et prodigia reipublicae. Moveri sedibus suis huic urbi melius est, atque in alias, si fieri possit, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta, nec nomen audiat, quam illos, Caesaris virtute eiectos, Bruti retentos, intra haec moenia videre. Optatissimum est vincere: secundum est, nullum casum pro dignitate et libertate patriae non ferendum putare. Quod reliquum est, non est tertium, sed postremum omnium, maximam turpitudinem suscipere vitae cupiditate. 50. Quae quum ita sint, de mandatis litterisque M. Lepidi, viri clarissimi, Servilio assentior: et hoc amplius censeo, Magnum Pompeium, Cnaei filium, pro patris maiorumque suorum animo studioque in rempublicam, suaque pristina

virtute, industria, voluntate, fecisse, quod suam eorumque, quos secum haberet, operam senatui populoque Romano pollicitus esset, eamque rem senatui populoque Romano gratam acceptamque esse, eique honori dignitatique eam rem fore. Hoc vel coniungi cum hoc senatusconsulto licet, vel seiungi potest separatimque perscribi, ut proprio senatusconsulto Pompeius collaudatus esse videatur.

70.

M. TULLII CICERONIS

IN

M. A N T O N I U M

PHILIPPICA QUARTADECIMA.

ARG. Antonio ad Mutinam victo, M. Cornutus, praetor urbanus, consulum et Caesaris litteras in senatu recitat et rogat sententias. In quo ceterorum unus, ut videtur, sagis depositis, ad togas redeundum et supplicationem consulibus et Caesari decernendam censuerat. Tum vero Cicero vestitum mutandum esse negat, nisi D. Bruto liberato: Antonium, quique una essent, hostes indicandos: supplicationem quinquaginta dierum communiter tribus ducibus decernendam: milites eos, qui pro republica pugnantes interierint, monumento quam amplissimo cohonestandos, promissa iis praemia parentibus eorum, liberis, coniugibus, fratribus persolvenda.

I. 4. Si, ut ex litteris, quae recitatae sunt, patres conscripti, sceleratissimorum hostium exercitum caesum fusumque cognovi, sic id, quod et omnes maxime optamus et ex ea victoria, quae parta est, consecutum arbitramur, D. Brutum egressum iam Mutina esse cognovissem: propter cuius periculum ad saga issemus, propter eiusdem salutem redeundum ad pristinum vestitum sine ulla dubitatione censerem. Ante vero, quam sit ea res, quam avidissime civitas exspectat, allata, laetitia frui satis est maximae praeclarissimaeque pugnae: reditum ad vestitum confectae victoriae reservate. Confectio autem huius belli est D. Bruti salus. 2. Quae autem est ista sententia, ut in hodiernum diem vestitus mutetur, deinde cras sagati prodeamus? Nos vero quum semel ad eum, quem cupimus optamusque, vestitum redierimus, id agamus, ut eum in perpetuum retineamus. Nam hoc quidem quum turpe est, tum ne diis quidem immortalibus gratum, ab eorum aris, ad quas togati adierimus, ad saga sumenda discedere. 3. Atque animadverto, patres conscripti, quosdam huic favere sententiae, quorum ea mens idque consilium est, ut, quum videant, gloriosissimum illum D. Bruto futurum diem, quo die propter eius salutem redierimus ad vestitum, hunc tantum ei fructum eripere cupiant, ne memoriae posteritatisque prodatur, propter unius civis periculum populum Romanum ad saga ivisse, propter eiusdem salutem redisse ad togas. Tollite hanc, nullam tam pravae sententiae causam reperietis. Vos vero, patres conscripti, conservate auctoritatem vestram, manete in sententia, tenete vestra memoria, quod saepe ostendistis, huius totius belli in unius viri fortissimi et maximi vita positum esse discrimen. II. 4. Ad D.

Brutum liberandum legati missi, principes civitatis, qui illi hosti ac parricidae denuntiarent, ut a Mutina discederet: eiusdem D. Bruti conservandi gratia consul sortitu ad bellum profectus A. Hirtius: cuius imbecillitatem valetudinis animi virtus et spes victoriae confirmavit: Caesar, quum, exercitu per se comparato, a primis pestibus rempublicam liberasset, ne quid postea sceleris oriretur, profectus est ad eundem Brutum liberandum, vicitque dolorem aliquem domesticum patriae caritate. 5. Quid C. Pansa egit aliud delectibus habendis, pecuniis comparandis, senatusconsultis faciendis gravissimis in Antonium, nobis cohortandis, populo Romano ad causam libertatis vocando, nisi ut D. Brutus liberaretur? a quo populus Romanus frequens ita salutem D. Bruti una voce depoposcit, ut eam non solum commodis suis, sed etiam necessitati victus anteferebat. Quod sperare nos quidem debemus, patres conscripti, aut inibi esse, aut iam esse confectum: sed spei fructum rei convenit et eventui reservari, ne aut deorum immortalium beneficium festinatione praeripuisse, aut vim fortunae stultitia contempsisse videamur.

6. Sed quoniam significatio vestra satis declarat, quid hac de re sentiatis, ad litteras veniam, quae sunt a consulibus et a propraetore missae, si pauca ante, quae ad ipsas litteras pertineant, dixerō. III. Imbuti sanguine gladii, patres conscripti, legionum exercituumque nostrorum, vel mactati potius duobus consulibus, tertio Caesaris praelio. Si hostium fuit ille sanguis, summa militum pietas: nefarium scelus, si civium. Quousque igitur is, qui omnes hostes scelere superavit, nomine hostis carebit? nisi mucrones etiam nostrorum militum tremere vultis, dubitantes, utrum

in cive, an in hoste figantur. 7. Supplicationem decernitis: hostem non appellatis. Gratae vero nostrae diis immortalibus gratulationes erunt, gratae victimae, quum interfecta sit civium multitudo! *De improbis, inquit, et audacibus.* Nam sic eos appellat clarissimus vir: quae sunt urbanarum maledicta litium, non inustae belli internecini notae. Testamenta, credo, subiiciunt, aut eiiciunt vicinos aut adolescentulos circumscribunt: his enim vitiis affectos et talibus, malos et audaces appellare consuetudo solet. 8. Bellum inexpiabile infert quattuor consulibus unus omnium latronum taeterrimus; gerit idem bellum cum senatu populoque Romano. Omnibus (quamquam ruit ipse suis cladibus) pestem, vastitatem, cruciatum, tormenta denuntiat: Dolabellae ferum et immane facinus, quod nulla barbaria posset agnoscere, id suo consilio factum esse testatur: quaeque esset factururus in hac urbe, nisi eum hic ipse Iuppiter ab hoc templo atque his moenibus repulisset, declaravit in Parmensium calamitate, quos, optimos viros honestissimosque homines, maxime cum auctoritate huius ordinis populi que Romani dignitate coniunctos, crudelissimis exemplis interemit propudium illud et portentum, L. Antonius, insigne odium omnium hominum, vel, si etiam dii oderint quos oportet, omnium deorum. 9. Refugit animus, patres conscripti, eaque dicere reformidat, quae L. Antonius in Parmensium liberis et coniugibus effecerit. Quas enim turpitudines Antonii libenter cum dedecore subierunt, easdem per vim laetantur aliis se intulisse. Sed vis calamitosa est, quam illis intulerunt: libido flagitiosa, qua Antoniorum oblita est vita. Est igitur quisquam, qui hostes appellare non audeat, quorum scelere crudelitatem Karthaginiensium victam esse fa-

teatur? IV. Qua enim in urbe tam immanis Hannibal capta, quam in Parma surrepta Antonius? Nisi forte huius coloniae et ceterarum, in quas eodem est animo, non est hostis Antonius putandus. 40. Si vero coloniarum et municipiorum sine ulla dubitatione hostis est: quid tandem huius censetis urbis, quam ille ad explendas egestates latrocinii sui concupivit? quam iam peritus metator et callidus decempeda sua Saxa diviserat? Recordamini, per deos immortales! patres conscripti, quid hoc biduo timuerimus a domesticis hostibus, rumoribus improbissimis dissipatis. Quis liberos, quis coniugem aspicere poterat sine fletu? quis domum? quis tecta? quis larem familiarem? Iam aut foedissimam mortem omnes, aut miserabilem fugam cogitabant. Haec a quibus timebantur, eos hostes appellare dubitamus? Gravius si quis attulerit nomen, libenter assentiar: hoc vulgari contentus vix sum, leviori non utar.

41. Itaque quum supplicationes iustissimas ex iis litteris, quae recitatae sunt, decernere debeamus, Serviliusque decreverit: augebo omnino numerum dierum, praesertim quum non uni, sed communiter tribus ducibus sint decernendae. Sed hoc primum faciam, ut imperatores appellem eos, quorum virtute, consilio, felicitate maximis periculis servitutis atque interitus liberati sumus. Etenim cui viginti his annis supplicatio decreta est, ut non imperator appellaretur, aut minimis rebus gestis, aut plerumque nullis? Quamobrem aut supplicatio ab eo, qui ante dixit, decernenda non fuit: aut usitatus honos pervulgatusque tribuendus iis, quibus etiam novi singularesque debentur. V. 42. An, si quis Hispanorum aut Gallorum aut Thracum mille aut duo millia occidisset, non eum hac

consuetudine, quae increbruit, imperatorem appelleret senatus? tot legionibus caesis, tanta multitudine interfecta hostium: ita inquam, hostium, quamvis hoc isti hostes domestici nolint: clarissimis ducibus supplicationum honorem tribuemus, imperatorum nomen adimemus? Quanto enim honore, laetitia, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipsi huius urbis liberatores, quum hesternodie, propter eorum res gestas me ovantem et prope triumphantem populus Romanus in Capitolium domo tulerit, domum inde reduxerit? 43. Is enim demum est, mea quidem sententia, iustus triumphus ac verus, quum bene de republica meritis testimonium a consensu civitatis datur. Nam sive in communi gaudio populi Romani uni gratulabantur, magnum iudicium: sive uni gratias agebant, eo maius: sive utrumque, nihil magnificentius excogitari potest.

Tu igitur ipse de te? dixerit quispiam. Equidem invitus: sed iniuriae dolor fecit me praeter consuetudinem gloriosum. Nonne satis est ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? etiam in eos, qui omnes suas curas in reipublicae salute defigunt, crimen invidiae quaeretur? 44. Scitis enim per hos dies creberrimum fuisse sermonem, me pridie Vinalia *, qui dies hodie est, cum fascibus descensurum. In aliquem credo hoc gladiatorem aut latronem aut Catilinam esse confictum, non in eum, qui, ne quid tale in republica fieri posset, effecerit. An ut ego, qui Catilinam haec molientem sustulerim, everterim, afflixerim, ipse exsisterem repente Catilina? Quibus auspiciis istos fasces augur acciperem? quatenus haberem? cui traderem? Quemquamne fuisse tam sceleratum, qui hoc fingeret? tam furiosum, qui crederet? Unde igitur ista suspicio, vel potius unde iste

sermo? VI. 15. Quum, ut scitis, hoc triduo vel quadriduo tristis a Mutina fama manaret, inflati laetitia atque insolentia, impii cives unum se in locum, ad illam curiam, viribus potius suis, quam reipublicae infelicem, congregabant. Ibi quum consilium inirent de caede nostra, partirenturque inter se, qui Capitolium, qui rostra, qui Urbis portas occuparent, ad me concursum futurum civitatis putabant. Quod ut cum invidia mea fieret, et cum vitae etiam periculo, famam istam fascium dissipaverunt: fasces ipsi ad me delaturi fuerunt. Quod quum esset quasi mea voluntate factum, tum in me impetus conductorum hominum, quasi in tyrannum, parabatur: ex quo caedes esset vestrum omnium consecuta. Quae res patescit, patres conscripti: sed suo tempore totius huius sceleris fons aperietur. 16. Itaque P. Appuleius, tribunus plebis, meorum omnium consiliorum periculorumque, iam inde a consulatu meo, testis, conscius, adiutor, dolorem ferre non potuit doloris mei: concionem habuit maximam, populo Romano unum atque idem sentiente. In qua concione quum me, pro summa nostra coniunctione et familiaritate, liberare suspicione fascium vellet, una voce cuncta concio declaravit, nihil esse a me umquam de republica, nisi optime cogitatum. Post hanc habitam concionem duabus tribusve horis optatissimi nuntii et litterae venerunt: ut idem dies non modo me iniquissima invidia liberarit, sed etiam celeberrima populi Romani gratulatione auxerit.

17. Haec interposui, patres conscripti, non tam ut pro me dicerem, (male enim mecum ageretur, si parum vobis essem sine defensione purgatus,) quam ut quosdam nimis ieiuno animo et angusto monerem, id quod semper ipse fecissem, uti excellentium civium virtu-

tem imitatione dignam, non invidia putarent. Magnus est in republica campus, ut sapienter dicere Crassus solebat: multis apertus cursus ad laudem. VII. Utinam quidem illi principes viverent, qui me post meum consulatum, quum iis ipse cederem, principem non inviti videbant! Hoc vero tempore in tanta inopia constantium et fortium consularium, quo me dolore affici creditis, quum alios male sentire, alios nihil omnino curare videam, alios parum constanter in suscepta caussa permanere, sententiamque suam non semper utilitate reipublicae, sed quum spe, tum timore moderari? 48. Quod si quis de contentione principatus laborat, quae nulla esse debet, stultissime facit, si vitiis cum virtute contendit. Ut enim cursu cursus, sic in viris fortibus virtus virtute superatur. Tu, si ego de republica optime sentiam, ut me vincas, ipse pessime senties? aut, si ad me bonorum concursus fieri videbis, ad te improbos invitabis? Nolim: primum reipublicae caussa: deinde etiam dignitatis tuae. Sed, si principatus ageretur, quem numquam expetivi, quid tandem mihi esset optatius? Ego enim malis sententiis vinci non possum, bonis forsitan possum, et libenter. 49. Haec populum Romanum videre, animadvertere, iudicare, quidam moleste ferunt. Poteratne fieri, ut non perinde homines de quoque, ut quisque mereretur, iudicarent? Ut enim de universo senatu populus Romanus verissime iudicat, nullis reipublicae temporibus hunc ordinem firmiorem atque fortiorem fuisse, sic de uno quoque nostrum, et maxime, qui hoc loco sententias dicimus, sciscitantur omnes, avertunt aures, quid quisque senserit: ita de uno quoque, ut quemque meritum arbitrantur, existimant. Memoria tenent, me ante diem XIII. Kalendas Ianuarias princi-

pem revocandae libertatis fuisse: me ex Kalendis Ianuariis ad hanc horam invigilasse reipublicae: 20. meam domum measque aures, dies noctes, omnium praeceptis monitisque patuisse: meis litteris, meis nuntiis, meis cohortationibus omnes, qui ubique essent, ad patriae praesidium excitatos: meis sententiis a Kalendis Ianuariis numquam legatos ad Antonium: semper illum hostem, semper hoc bellum: ut ego, qui omni tempore verae pacis auctor fuisset, huic essem nomini pestiferae pacis inimicus: 21. idem Vendidum, quum alii tribunum plebis voluissent, non ego semper hostem? Has in sententias meas si consules designati discessionem facere voluissent, omnibus istis latronibus auctoritate ipsa senatus iam pridem de manibus arma cecidissent. VIII. Sed, quod tum non licuit, patres conscripti, id hoc tempore non solum licet, verum etiam necesse est, eos, qui re sunt hostes, verbis notari, sententiis nostris hostes iudicari. 22. Antea quum hostem aut bellum nominassem, semel et saepius sententiam meam de numero sententiarum sustulerunt: quod in hac caussa iam fieri non potest. Ex litteris enim C. Pansae, A. Hirtii consulum, C. Caesaris pro praetore, de honore diis immortalibus habendo sententias diximus. Supplicationem modo qui decrevit, idem imprudens hostes iudicavit. Numquam enim in civili bello supplicatio decreta est: decretam dico? ne victoris quidem litteris postulata est. 23. Civile bellum consul Sulla gessit: legionibus in Urbem adductis, quos voluit, expulit: quos potuit, occidit: supplicationis mentio nulla. Grave bellum Octavianum insecutum est: supplicatio Cinnae nulla victoris. Cinnae victoriam imperator ultus est Sulla: nulla supplicatio decreta a senatu. Ad te ipsum, P. Servili,

num misit ullas collega litteras de illa calamitosissima pugna Pharsaliae? num te de supplicatione voluit referre? Profecto noluit. At misit postea de Alexandria, de Pharnace. Pharsalicae vero pugnae ne triumphum quidem egit: eos enim cives pugna illa sustulerat, quibus non modo vivis, sed etiam victoribus, et incolumis et florens civitas esse posset. 24. Quod idem contigerat superioribus bellis civilibus. Nam mihi consuli supplicatio, nullis armis sumptis, non ob caedem hostium, sed ob conservationem civium, novo et inaudito genere, decreta est. Quamobrem aut supplicatio ob rempublicam pulcherrime gestam postulantibus vestris imperatoribus, patres conscripti, deneganda est, quod praeter Gabinium contigit nemini: aut, supplicatione decernenda, hostes eos, de quibus decernitis, iudicetis necesse est. IX. Quod ergo ille re, id ego etiam verbo, quum imperatores eos appello: hoc ipso nomine et eos, qui iam devicti sunt, et eos, qui supersunt, hostes iudico, quum victores appello imperatores. 25. Quo modo enim potius Pansam appellem? etsi habet honoris amplissimi nomen. Quomodo Hirtium? Est ille quidem consul: sed alterum nomen beneficii est populi Romani, alterum virtutis atque victoriae. Quid? Caesarem, deorum beneficio reipublicae procreatum, dubitemne appellare imperatorem? qui primus Antonii immanem et foedam crudelitatem, non solum a iugulis nostris, sed etiam a membris et visceribus avertit. Unius autem diei quot et quantae virtutes, dii immortales, fuerunt! 26. Princeps enim omnium Pansa praelii faciendi et cum Antonio confligendi fuit: dignus imperator legione Martia, digna legio imperatore. Cuius si acerrimum impetum cohibere Pansa potuisset, uno praelio confecta res esset.

Sed quum libertatis avida legio effrenatius in aciem hostium irrupisset, ipseque in primis Pansa pugnaret, duobus periculosis vulneribus acceptis, sublatus e praelio reipublicae vitam reservavit. Ego vero hunc non solum imperatorem, sed etiam clarissimum imperatorem iudico, qui, quum aut morte aut victoria se satisfacturum reipublicae spondisset, alterum fecit, alterius dii immortales omen avertant! X. 27. Quid dicam de Hirtio? qui, re audita, e castris duas legiones eduxit incredibili studio atque virtute, quartam illam, quae, relicto Antonio, se olim cum Martia legione coniunxit, et septimam, quae constituta ex veteranis docuit illo praelio, militibus iis, qui Caesaris beneficia servassent, senatus populique Romani carum nomen esse. His viginti cohortibus, nullo equitatu, Hirtius ipse aquilam quartae legionis quum inferret, qua nullius pulchriorem speciem imperatoris accepimus, cum tribus Antonii legionibus equitatuque confligit, hostesque nefarios, huic Iovi maximo ceterisque deorum immortalium templis, Urbis tectis, libertati populi Romani, nostrae vitae sanguinique imminentes, prostravit, fudit, occidit, ut cum admodum paucis, nocte tectus, metu perterritus, princeps latronum duxque fugerit. O solem ipsum beatissimum, qui, antequam se abderet, stratis cadaveribus parricidarum, cum paucis fugientem vidit Antonium! 28. An vero quisquam dubitabit appellare Caesarem imperatorem? Aetas eius certe ab hac sententia neminem deterrebit, quandoquidem virtute superavit aetatem. Ac mihi semper eo maiora beneficia C. Caesaris visa sunt, quo minus erant ab aetate illa postulanda: cui quum imperium dabamus, eodem tempore etiam spem eius nominis deferebamus: quod, quum est consecutus auctorita-

tem nostri decreti, rebus gestis suis comprobavit. Hic ergo adolescens maximi animi, ut verissime scribit Hirtius, castra multarum legionum paucis cohortibus tutatus est secundumque praelium fecit. Ita trium imperatorum populi Romani virtute, consilio, felicitate, uno die locis pluribus respublica est conservata.

XI. 29. Decerno igitur eorum trium nomine quin-
quaginta dierum supplicationes: causas, ut honorifi-
centissimis verbis consequi potero, complectar ipsa
sententia.

Est autem fidei pietatisque nostrae declarare for-
tissimis militibus, quam memores simus, quamque
grati. Quamobrem promissa nostra atque ea, quae
legionibus, bello confecto, tributuros nos spopondi-
mus, hodierno senatusconsulto renovanda censeo: ae-
quum est enim, militum, talium praesertim, honorem
coniungi. 30. Atque utinam, patres conscripti, civi-
bus omnibus solvere nobis praemia liceret! quam-
quam nos ea, quae promisimus, studiose cumulata
reddemus. Sed id quidem restat, ut spero, victori-
bus, quibus senatus fides praestatur: quam quidem
quoniam difficillimo reipublicae tempore secuti sunt,
eos numquam oportebit consilii sui poenitere. Sed
facile est bene agere cum iis, a quibus etiam tacenti-
bus flagitari videmur. Illud admirabilius et maius,
maximeque proprium senatus sapientis est, grata eo-
rum virtutem memoria prosequi, qui pro patria vitam
profuderunt. 31. Quorum de honore utinam mihi
plura in mentem venirent! duo certe non praeteribo,
quae maxime occurrunt: quorum alterum pertinet ad
virorum fortissimorum gloriam sempiternam: alterum
ad leniendum maerorem et luctum proximorum.

XII. Placet igitur mihi, patres conscripti, legionis

Martiae militibus, et eis, qui una pugnantes occiderunt, monumentum fieri quam amplissimum. Magna atque incredibilia sunt in rempublicam huius merita legionis. Haec se prima latrocinio abrupit Antonii: haec tenuit Albam: haec se ad Caesarem contulit: hanc imitata quarta legio parem virtutis gloriam consecuta est. Quarta victrix desiderat neminem: ex Martia nonnulli in ipsa victoria conciderunt. O fortunata mors, quae naturae debita pro patria est potissimum reddita! 32. Vos vero patriae natos iudico: quorum etiam nomen a Marte est: ut idem deus urbem hanc gentibus, vos huic urbi genuisse videatur. In fuga foeda mors est: in victoria gloriosa. Etenim Mars ipse ex acie fortissimum quemque pignerari solet. Illi igitur impii, quos cecidistis, etiam ad inferos poenas paricidii luent: vos vero, qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem et locum consecuti. Brevis a natura nobis vita data est: at memoria bene redditae vitae sempiterna. Quae si non esset longior, quam haec vita; quis esset tam amens, qui maximis laboribus et periculis ad summam laudem gloriamque contenderet? 33. Actum igitur praeclare vobiscum, fortissimi, dum vixistis, nunc vero etiam sanctissimi milites, quod vestra virtus nec oblivione eorum, qui nunc sunt, nec reticentia posterorum insepulta esse poterit, quum vobis immortale monumentum suis paene manibus senatus populusque Romanus extruxerit. Multi saepe exercitus Punicis, Gallicis, Italicis bellis clari et magni fuerunt: nec tamen ullis tale genus honoris tributum est. Atque utinam maiora possemus, quandoquidem a vobis maxima accepimus! Vos ab Urbe furem Antonium avertistis: vos redire molientem repulistis. Erit igitur exstructa

moles opere magnifico incisaeque litterae, divinae virtutis testes sempiternae; numquam de vobis eorum, qui aut videbunt vestrum monumentum, aut audient, gratissimus sermo conticescet. Ita pro mortali conditione vitae immortalitatem estis consecuti.

XIII. 34. Sed quoniam, patres conscripti, gloriae munus optimis et fortissimis civibus monumenti honore persolvitur, consolemur eorum proximos, quibus optima est haec quidem consolatio: parentibus, quod tanta reipublicae praesidia genuerunt: liberis, quod habebunt domestica exempla virtutis: coniugibus, quod iis viris carebunt, quos laudare, quam lugere praestabit: fratribus, quod in se, ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident. Atque utinam his omnibus abstergere fletum sententiis nostris consultisque possemus, vel aliqua talis his adhiberi publice posset oratio, qua deponerent maerorem atque luctum, gauderentque potius, quum multa et varia impenderent hominibus genera mortis, id genus, quod esset pulcherrimum, suis obtigisse, eosque nec inhumatos esse nec desertos, (quod tamen ipsum pro patria non miserandum putatur:) nec dispersis bustis humili sepultura crematos, sed contextos publicis operibus atque muneribus, eaque exstruktionem, quae sit ad memoriam aeternitatis ara virtutis. 35. Quamobrem maximum quidem solatium erit propinquorum, eodem monumento declarari et virtutem suorum, et populi Romani pietatem, et senatus fidem, et crudelissimi memoriam belli: in quo nisi tanta militum virtus exstitisset, parricidio M. Antonii nomen populi Romani occidisset. Atque etiam censeo, patres conscripti, quae praemia militibus promisimus nos, reipublica recuperata, tributuros, ea vivis victoribusque

cumulate, quum tempus venerit, persolvenda: qui autem ex iis, quibus illa promissa sunt, pro patria occiderunt, eorum parentibus, liberis, coniugibus, fratribus eadem tribuenda censeo. XIV. 36. Sed, ut aliquando sententia complectar, ita censeo.

Quum C. Pansa consul, imperator, initium cum hostibus confligendi fecerit, quo praelio legio Martia admirabili incredibilique virtute libertatem populi Romani defenderit, quod idem legiones tironum fecerint: ipseque C. Pansa consul, imperator, quum inter media hostium tela versaretur, vulnera acceperit: quumque A. Hirtius consul, imperator, praelio audito, re cognita, fortissimo praestantissimoque animo exercitum castris eduxerit, impetumque in M. Antonium exercitumque hostium fecerit eiusque copias occidione occiderit, suo exercitu ita incolumi, ut ne unum quidem militem desideraverit: 37. quumque C. Caesar pro praetore, imperator, consilio diligentiaque sua castra feliciter defenderit, copiasque hostium, quae ad castra accesserant, profligarit, occiderit: ob eas res senatum existimare et iudicare, eorum trium imperatorum virtute, imperio, consilio, gravitate, constantia, magnitudine animi, felicitate populum Romanum foedissima crudelissimaque servitute liberatum: quumque rempublicam, Urbem, templa deorum immortalium, bona fortunasque omnium liberosque conservarint dimicatione et periculo vitae suae, uti ob eas res bene, fortiter feliciterque gestas C. Pansa A. Hirtius consules, imperatores, alter ambove, aut si aberunt, M. Cornutus, praetor urbanus, supplicationes per dies quinquaginta ad omnia pulvinaria constituat: 38. quumque virtus legionum digna clarissimis imperatoribus exstiterit, senatum, quae sit antea pollici-

tus legionibus exercitibusque nostris, ea summo studio, republica recuperata, resoluturum: quumque legio Martia princeps cum hostibus conflixerit, atque ita cum maiore numero hostium contenderit, ut plurimos caederent, caperent nonnullos: quumque sine ulla retractatione pro patria vitam profuderint: quumque simili virtute reliquarum legionum milites pro salute et libertate populi Romani mortem oppetiverint: senatui placere, ut C. Pansa A. Hirtius consules, imperatores, alter ambove, si eis videatur, iis, qui sanguinem pro vita, libertate fortunisque populi Romani, pro Urbe, templisque deorum immortalium profudissent, monumentum quam amplissimum locandum, faciendum curent: quaestores Urbis ad eam rem pecuniam dare, attribuere, solvere iubeant, ut exstet ad memoriam posteritatis sempiternam, ad scelus crudelissimorum hostium militumque divinam virtutem: utique, quæ præmia senatus militibus ante constituit, ea solvantur eorum, qui hoc bello pro patria occiderunt, parentibus, liberis, coniugibus, fratribus: iisque tribuantur, quæ militibus ipsis tribui oporteret, si illi vixissent, qui morte vicerint.

ADNOTATIO

locorum (45.) orationis Sestianae emendatorum.

Haec adnotatio indicat, ubi haec a priorie editione mea discedat, collata cum (E.) Ernestii, (S.) Schützii, (O.) Orellii, (K.) Klotzii et expressa typis sed inedita (B.) Beckii editionibus.

§. 1. Vs. 16. *etiam* BSK. *etiam* voluntarios E. [] O. — 7, 2. *et* BOK. *at* ES. — 7, 8. *ille* K. *illo* EBSO. — 8, 4. *multa* P. *Sestius*, *quum esset cum collega meo, senserit, ad* K. *multa ad* EBSO. — 12, 13. *animus et amor* K. *animo et amore* EB. *animus in amore* S. *animus* O. — 14, 2. *dictum est* K. *dictum* EBS. — 14, 13. *agam m. e. huius* K. *ut ag. m. et huic* ES. *quam mod. huic* B. — 14, 17. *offerunt* K. *off. [insolenter] et B. sine uncis* ES. *efferrunt [ins.]* O. — 16, 4. *lege curiata* K. [*legem*] EB. *sine uncis* O. *oin. S.* — 16, 11. *insani* BOK. *infamis* ES. — 26, 15. *ros* OK. *Quum venisset ad senatum, ros* EBS. — 27, 19. *deprecari* K. *deprecarentur* EBSO. — 30, 2. *soc. et Lat.* K. *soc. Lat.* EBSO. — 30, 2. *quam se* K. *quam* EBSO. — 31, 11. *ignoscitote* OK. *-oscite* EBS. — 32, 16. *neve* OK. *ne* EBS. — 33, 11. *quin* K. *qui* EBSO. — 43, 7. *quis reliqua praestaret? cui* K. *quid reliquiarum restaret? quid* EBSO. — 44, 1. *ac non* SOK. *ac modo* EB. — 44, 2. *insanabilis, illa* OK. *ins. illa et S. mihi sanabilis, illis* EB. — 44, 2. *quam reip. imposuisset* OK. *quam illi imposuissent S. qui eam imposuissent* EB. — 47, 3. *qui su-*

peressent K. *quid superesset* EBSO. — 47, 4. *remp. K. rem* EBSO. — 48, 17. *victorem vicus* OK. *vict.* EBS. — 50, 10. *fatum* K. *statum* EBO. (*reip. recuperandae resere. S.*) — 52, 14. *brevi tempore doloris* O. *brevi temporis dolore* EBS. — 53, 17. *lege legem ferret* OK. *lege potestas fieret* EBS. — 61, 10. *videret* OK. *viderit* EBS. — 62, 8. *ob eam caus.* K. *ob caus.* EBSO. — 64, 8. *defenderunt* — *protegerunt* BOK. *-rant -rant* ES. — 66, 7. *aut standae K. auferendae* EBSO. — 80, 5. *maledic Titio* K. *maledicto* EBSO. — 80, 6. *temere* K. *tempore* BO. *tempori* ES. — 81, 10. *conculcatam* K. *occupatam* EBSO. — 81, 12. *viri* OK. *viri* EBS. — 82, 3. *perhorruerunt* K. *-rant* EBSO. — 84, 16. *mirabamini* K. *maerebatis* EBSO. — 88, 13. *iam in* BOK. *iam* ES. — 89, 16. *et latere. Perfecit, ut* K. *Etiam e rep. credidit, ut* EBSO. — 90, 6. *iure* BOK. *qui vitae* ES. — 90, 7. *monetur* BOK. *movetur* ES. — 92, 7. *Hoc* K. *Haec* EBSO. — 94, 11. *eludere* K. *illudere* EBSO. — 96, 7. *vestro* K. *nostro* EBSO. — 97, 12. *Sequitur* K. *Esto igitur* EBSO. — 97, 13. *qui et* BOK. *quique* ES. — 104, 8. *amplexatur* K. *malle videatur* EBSO. — 110, 13.

sermone E. — 14, 5. *Sciosse* OK. *Saxare* ES. — 15, 1. *L. Pao* OK. *Pao* ES. — 15, 9. *cadendum est* K. *cad.* ESO. — 17, 10. *egi* K. *semper egi* ESO. — 21, 2. *potuero* OK. *potero* ES. — 22, 7. *extim.* OK. *pertim.* ES. — 24, 5. *Si sic* OK. *Si ES.* — 24, 8. *nam hoc caput est.* K. om. ESO. — 27, 17. *et condit.* K. *condit. que* ESO. — 29, 3. *cogitatis* ES. om. OK.

Ad (69.) orationem Philippicam XIII.

§. 2, Vs. 2. *auctorem — fateamur* OK. *quum — fateamur* ES. — 4, 10. *Quem vini anhelitum* OK. *Quam vim anhelitum* ES. — 6, 7. *protektor* ES. *tektor*, quod scribi iusseram, OK. — 6, 12. *fuertit* OK. *si erit* ES. — 6, 16. *ut haec* OK. *ut* ES. — 7, 14. *mea q. officia in illum* OK. *abdee* S. *ac mea quaedam* E. — 9, 12. *quum pr.* OK. *ut pr.* ES. — 11, 6. *Formianum* OK. *Firmanum* ES. — 16, 10. *ne oppr.* OK. *ne ab hoc oppr.* ES. — 26, 16. *quem* OK. *quos* ES. — 27, 4. *unde* K. *e qua* ESO. — 27, 11. *munera rogit* OK. *munere* ES. — 31, 9. *senatus.* OK. *et sen.* ES. — 31, 10. *legem c. c. latam* OK. *lege c. c. lata* ES. — 32, 4. *animadvertite* OK. *advertite* ES. — 32, 8. *teneri — dictitatis* K. *teneri — dignitates* ESO. — 32, 8. *Qui, quæso* OK. *Quisquam* ES. — 33, 1. *Petrum* OK. *quod.* pleriq. K. *Pactum* ESO. *recte, opinor.* — 33, 19. *nesciebant* O. *nec sciebant* ES. *ignorabant* K. — 34, 7. *esse possit* OK. *ba* S.

poss. E. — 35, 3. *depravati.* *An corr.* K. *Depr. et corr.* ES. *Depr. aut corr.* O. — 35, 6. *tantum modo* *patiantur* K. *si tamen patiantur* ESO. — 37, 11. *essent* K. *esset* ESO. — 39, 7. *rep.* OK. *pop. Romano* ES. — 44, 5. *maximo* SOK. *magno* E. — 44, 7. *ille huius* OK. *huius* ES. — 47, 17. *igni ferroq.* OK. *ignem ferrumque* ES. — 49, 2. *et virt.* SOK. *virt.* E.

Ad (70.) orationem Philippicam XIV.

§. 1, Vs. 9. *quam sit* O. *quam* ES. — 1, 10. *frui laetitia* K. *sit laetitiae usus* ESO. — 6, 11. *dubitantes* OK. *et dubitare* ES. — 9, 4. *cum dedecore* OK. *haec om.* ES. — 11, 13. *sing. que* OK. *et sing.* ES. — 12, 5. *interf. host.* N2. *ba* O. *host. interf. host.* K. *host. dico* ES. — 13, 5. *sive uni gr.* OK. *sive gr.* ES. — 13, 7. *Equidem iustus* K. *Et quidem iustus* ESO. — 14, 2. *creberrimum* OK. *celeberrimum* ES. — 14, 5. *confictum* K. *consultum* ESO. — 23, 8. *calamitosissima* OK. *calamitosa* ES. — 24, 7. *patres conser.* OK. *publice* ES. — 28, 8. *consecutus* OK. *secutus* ES. — 30, 6. *quoniam — sunt* K. *quum — sunt* O. *quum — sint* ES. — 35, 4. *pop. Rom. pietatem* K. *piet.* ESO. — 36, 13. *occisione* Stephan. Faern. OK. *occisione* ES. — 37, 7. *pro praedore imp.* OK. *imp.* ES. — 38, 29. *utique* K. *utque* ESO. — 38, 23. *usque* SOK. *eaque* *fratribus* E.

II. Lateinische Autoren.

	Thlr.Ngr.		Thlr.Ngr.
<i>Catullus, Tibullus et Propertius</i>	— 8	<i>Caesar, Julius</i>	— 12½
<i>Horatius</i>	— 6¼	<i>Ciceronis Opera</i> , 11 Voll.	6 24
<i>Lucani Pharsalia</i>	— 10	<i>Ciceronis Opera</i> , in 35 Abtheilungen	6 18
<i>Lucretius</i>	— 15	<i>Cornelius Nepos</i>	— 2½
<i>Martialis</i>	— 9	<i>Curtius</i>	— 10
<i>Ovidii Opera</i> , 3 Voll.	— 22½	<i>Eutropius</i>	— 3½
<i>Paltingenii Zodiacus vitae</i>	— 15	<i>Florus</i>	— 3½
<i>Persius et Juvenalis</i>	— 3¼	<i>Gellii noctes Atticae</i>	— 18
<i>Phaedrus cum Gudii, Aviani et Faerni fabulis</i>	— 4	<i>Iustinus</i>	— 6¼
<i>Phaedri Fabulae</i>	— 2¼	<i>Liell Opera</i> , 6 Voll.	1 21
<i>Plauti Comoediae</i> , 4 Voll.	— 1	<i>Plinii Historia Naturalis</i> , 5 V.	3 —
<i>Senecae Tragoediae</i>	— 15	<i>Plinii Epistolae</i>	— 9
<i>Silius Italicus</i>	— 15	<i>Pomponius Mela</i>	— 4
<i>Terentius</i>	— 7½	<i>Quintilianus</i> , 2 Voll.	— 15
<i>Virgilius</i>	— 19	<i>Sallustius</i>	— 3¼
		<i>Senecae Opera philoi.</i> , 5 Voll.	2 —
		<i>Suetonius</i>	— 7½
		<i>Taciti Opera</i> , 2 Voll.	— 18
		<i>Valerius Maximus</i>	— 12
<i>Ammianus Marcellinus</i>	— 20	<i>Velleius Paterculus</i>	— 4
<i>Aurelius Victor</i>	— 4	<i>Vitruvius</i>	— 10

In demselben Verlage sind ferner erschienen:

	Thlr. Ngr
<i>Vetus Testamentum graece, ex versione LXX interpretum</i> , ed. Leander van Ess.	2 20
<i>Novum Testamentum Graece</i> . Post Joh. Aug. Henr. Tittmannum recogn. Augustus Hahn. 8.	1 7½
<i>Novum Testamentum Graece</i> . Ex recensione Augusti Hahnii denuo editum. 16.	— 17½
תורה נביאים וכתובים. <i>Biblia hebraica</i> , recensuit Dr. Aug. Hahn. gr. 8.	2 —
Dasselbe Buch in Duodez. Schulausgabe. 12.	1 15
<i>Biblia hebraica cum Vulgata interpretatione</i> . 2 Voll. 12.	3 —

Verzeichniss der Wörterbücher

welche in demselben Verlage erschienen und durch alle
Buchhandlungen zu erhalten sind.

<i>Dictionnaire français-anglais et anglais-français</i>	— 25
— français-danois et danois-français	1 —
— français-hollandais et hollandais-français	1 —
— français-italien et italien-français	— 25
— français-sudois et sudois-français	1 —
<i>Dizionario italiano-danese e danese-italiano</i>	1 —
— italiano-inglese ed inglese-italiano	— 25
Hürst, hebräisches und chaldäisches Schatzwörterbuch	1 10
Handwörterbuch der neugriechischen und deutschen Sprache	1 —
Heym, russisch-französisch-deutsches Wörterb. 3 Theile. 2. Ausg.	6 —
Jordan, Dr. J. P., böhmisch und deutsches Taschenwörterbuch	1 —
— polnisch und deutsches Taschenwörterbuch	1 —
Kaltschmidt, Wörterbuch der engl. u. deutschen Sprache 2. Ausg.	2 15
— Wörterbuch d. französ. u. deutsch. Sprache 2. Ausg.	2 10
Kreuzler und Solbeding, lateinisches Handwörterbuch	1 20
Leopold, lexicon hebraicum et chaldaicum	— 20
Lexicon graeco-latinum manuale	1 10
Pocket-dictionary, danish-english and english-danish	1 —
— english-russian and russian-english	1 —
— english-swedish and swedish-english	1 —
Schmidt, deutsch-griechisches Wörterbuch. 2. Ausg.	1 —
— griechisch-deutsches Wörterbuch. 2. Ausg.	1 —
— russisch-deutsches u. deutsch-russisches Wörterb. 2. Ausg.	2 15
— russisch-deutsches u. deutsch-russisches Taschenwörterbuch	1 —
Schmidt, dictionnaire russe-français et français-russe	1 —
— dictionnaire français-polonais et polonais-français	1 —
— polsko-rosyjsky i rosyjsko-polski Słownik	1 —
Schulz und Reife, Taschenwörterbuch, englisch und deutsch	— 22 1/2
— französisch u. deutsch	— 20
— italienisch u. deutsch	— 22 1/2
Taschenwörterbuch, dänisch-deutsches und deutsch-dänisches	1 —
— holländisch-deutsches u. deutsch-holländisches	1 —
— schwedisch-deutsches und deutsch-schwedisches	1 —
Weber, englisch-deutsches u. deutsch-englisches Wörterbuch 3. Ausg.	1 10
— italienisch-deutsches und deutsch-italienisches Wörterbuch	2 15

Ausführlichere Cataloge sind in allen Buchhandlungen zur Einsicht vorrätlich.

0, 01,